

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР
ACADÉMIE DES SCIENCES DE LA RSS DE GEORGIE

აკად. ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა
და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის

გ მ ა მ ბ ე

ИЗВЕСТИЯ

ИНСТИТУТА ЯЗЫКА, ИСТОРИИ И МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ
им. акад. Н. Я. МАРРА

BULLETIN

DE L'INSTITUT MARR DE LANGUES, D'HISTOIRE
ET DE CULTURE MATÉRIELLE

XIV

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა

Тбилиси

თბილისი—1944

Tbilissi

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა
აკადემიის პრეზიდიუმის განკარგულებით
პრეზიდენტი ნ. პუხსელიძე

ხედიის ტექნიკური აკად. ხიმინჯანაშია

XIV ტომის რედაქტორი პროფ. სიმ. ყაუხჩიშვილი

შეღობილია დასაბეჭდად 1944 წლის 21 დეკემბერს

ფე 08143

შეფ. № 229

ტირაჟი 60

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობის სტამბა, წერეთლის ქუჩა, 7

შ ი ნ ა ა რ ს ი

1. შ. ნუბუხიძე. Тайна Псевдо-Дионисия Ареопагита	1
2. ილ. აბულაძე. ქართული წიგნები იოანე ოქროპირის ცხოვრებისა და მისი გამოძახილი ძველ ქართულ მწერლობაში	57
3. მ. კახაძე. ლიბარიტ ლიბარიტის ძე და მისი ახლად აღმოჩენილი თხზულება	73
4. ს. ყაუხჩიშვილი. აღმის ხელნაწერის ბერძნულგვები	93
5. კ. კეკელიძე. ანტიკის გადანაწილები ძველ-ქართულ ლიტერატურაში	117
6. თ. ყაუხჩიშვილი. <u>წიგნა ჯეგუყ—ძე წული</u>	127
7. ვუკოლ ბერიძე. სიკვდილისა და თვითმკვლელობის საკითხისათვის „ვეფხისტყაოსანში“	133
8. ვუკოლ ბერიძე. ილია ჭავჭავაძე და „ვეფხისტყაოსანი“	151
9. ვ. თოფურია. -ძი ნაწილაკი ქართულში	171
10. Вахтаंग Бердяне. Грузинское искусство в специальной литературе последних 25-ти лет.	179
11. მ. კახაძე. ასტერი ამასიელის „შესხმად ფოკადსი“	209
12. ილ. აბულაძე. „მრავალთავი“	241
13. ივ. ჯავახიშვილი. ბასილი მკომსომკლუშარი, ცხოვრება მეფეთმეფისა თამარისი	317
14. ს. ყაუხჩიშვილი. ბიზანტიური რომანი „ლალაქტიონი და ეპისტემია“	359
15. ს. ჯანაშია. მოკლე ანგარიში აკად. ნ. შარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის და მისი სამეცნიერო საბჭოს მუშაობისა 1926—1944 წ.წ.	375

Ш. И. НУЦУБИДЗЕ

ТАЙНА ПСЕВДО-ДИОНИСИЯ АРЕОПАГИТА

I. ВОПРОС О ПСЕВДО-ДИОНИСИИ В НАУКЕ

В течение веков наука интересуется проблемой псевдонима Дионисия Ареопагита. С самого начала своего распространения, которое на основании последних данных науки (Кох, Штигльмайр и др.¹) относится к началу VI в., книги, приписываемые Дионисию Ареопагиту, были опутаны тайной.

Тайна Псевдо-Ареопагита заключается в том, что книги, написанные во второй половине V в., были приписаны человеку, который жил в I в. н. э., Дионисию, бывшему деятелем ареопага, ставшему учеником и последователем апостола Павла.

Эти книги вызвали некоторое недоумение и своей сомнительной ортодоксальностью и проблематичностью подлинной принадлежности ученику апостола Павла, действительной исторической личности из первого века христианской эры. Эти недоуменные споры были подавлены авторитетами начала VI в.: Ефремом—Антиохийским патриархом, Леонтием Византийским, Иезанном из Скирополиса и др. Тем не менее споры и недоумения продолжались и в VII в. и Максиму Конфессору

¹ Кох еще в работе *Proclus als Quelle des Pseudo-Dionysius Areopagita in der Lehre vom Bösen* (См. *Philologus* 1895 г. 438—454) доказал прямую зависимость автор ареопагитских книг от Прокла. То же самое в большем масштабе он сделал в специальной монографии *Pseudo-Dionysius Areopagita in seinen Beziehungen zum Neuplatonismus u. Mysterienwesen*. Mainz, 1900.

Одновременно, т. е. в том же 1895 г., Штигльмайр в работе *Der Neuplatoniker Proclus, als Vorlage d. sogen. Dionysius Areopagita u. s. w.* пришел к тем же выводам о зависимости Псевдо-Дионисия от последнего систематизатора неоплатонизма Прокла (ум. 482 г.).

Оба автора первоначально исходили из узкой постановки вопроса только относительно зла, как он был поставлен у Прокла в работе *De malorum substantia*, но у Прокла проблема зла связывалась со всей его концепцией мира, как она в наиболее систематизированной форме была дана в его ранней работе „Элементы теологии“. В таком же плане та же проблема зла была разработана у автора дионисиевских книг (см., напр., *Dionysius, De divinis nominibus*, 4, 19 и дальше до 35). Поэтому оба указанных автора расширили сферу своих сравнений, привлекая всю концепцию Псевдо-Ареопагита.

пришлось в Византии защищать ортодоксальность ареопагитских книг, что он осуществлял главным образом в своих комментариях—сколиях к Псевдо-Ареопагиту¹.

Тот же вопрос вставал в Византии и в IX в., и в его обсуждении принимал участие патриарх-философ Фотий, родоначальник возрождения интереса к античному наследию². Подобно византийскому и итальянский ренессанс проявлял большой интерес к Псевдо-Дионисию, где наряду с деятелями Флорентийской академии—Марсилио Фичино, Пико дела Мирандола и др., филолог и философ Лоренцо Валла попытался утвердить в науке взгляд, что так называемые ареопагитские книги не принадлежат Дионисию. Это не помешало тому, чтобы и в последующее время кое-кто в науке держался старого взгляда о полной принадлежности всех ареопагитских книг Дионисию I века. Другие стояли за частичное признание этого самого Дионисия в качестве автора. В тех случаях, когда признавалась ложность апостолического происхождения названных книг, дебатировался вопрос о хронологических датах литературной деятельности Псевдо-Дионисия (Langen, Hipler и др.).

Перенесение написания т. н. ареопагитских книг на конец V в., как это установлено в науке, означает одновременно уничтожение мифа об апостолическом происхождении этих книг. Тем самым вопрос об авторе названных книг ставится, в отличие от прежних недоумеваний по тому же вопросу, в новой форме. Не было недостатка в попытках обосновать авторство ареопагитских книг в отношении разных лиц. В этом направлении делалось не мало усилий. Иногда эти попытки исходили из предположения, что автор т. н. ареопагитских книг все же должен был называться Дионисием и тогда эффективность их заранее делалась сомнительной. В самом деле, если установлено, что автором названных книг не является Дионисий Ареопагит, то отсюда вовсе не вытекало, что автором все же должен быть непременно какой-то Дионисий.

На такой путь стали Baumgarten, Cusius, G. Krüger и др. Первый из них, ссылаясь на обычаи мистиков менять свое имя, предположил, что автор соединил имя Дионисия с Ареопагитом, чтобы связать дионисийские мистерии с именем из священного писания³. Если принять

¹ См. Migne, Patr. gr. 90, 91, Paris, 1860 с прибавл. к изданию (F. Oehler'om я 1857) Галле сколий к Псевдо-Дионисию, ср. также Migne, Patr. gr. 4, 15—432, 527—576 сколия к Псевдо-Дионисию, направл. к Иоанну, епископу Кизийскому.

² См. об этом в работе I. Stiglmayr, Hielt Photius die sogenannten areopagitischen Schriften für echt? (Histor. Jahrb. 1918, кн. 19, 20).

³ „Um unter dieser Maske, говорит автор, die dionysischen Mysterien mit dem Christentum zu verschmelzen“, цит. по Koch'у, op. cit., стр. 95.

во внимание, что имя Дионисия Ареопагита целиком относится к священному писанию, то тут и соединять то было нечего и ошибка автора очевидна.

Не лучше обстоит дело у Крюгера. Исходя от имени Дионисия, как факта, автор пытается разыскать человека с таким именем в теологически-писательской среде второй половины V века. Найдя такое имя в лице Дионисия—ученика Исаии (по сведениям Захария Ритора) и Петра Ивера (по сведениям анонимного биографа последнего), автор полагает, что этот Дионисий и может быть искомым автором т. н. ареопагитских книг¹.

Ошибка Крюгера заключается в том, что он разделяет основное заблуждение: ничем не требующееся положение,—что искомый автор и после установления псевдонимичности Дионисия Ареопагита все же должен называться Дионисием,—закрыло Крюгеру и закрывает вообще путь исследования. Отсюда беспомощность Крюгера².

Положение, в какое попал Крюгер, характерно для мировой науки в вопросе о том, кто скрылся в истории мысли под псевдонимом Дионисия Ареопагита. Наука в данном вопросе остановилась у признания невозможности решить ареопагитскую проблему. В 1900 г. наиболее крупный исследователь нашего вопроса заявил: „Кто был этот исполненный тайны человек, и кого он собой представляет—епископа, монаха или обоих вместе—ответ на этот вопрос сфинкс отверг раз и навсегда. Глядя по фикции он должен был быть иерархом и по всей вероятности он и на самом деле был епископом, который по своим позрениям имел высокое представление о роли и достоинстве епископа“³.

С таким результатом вступила наука в XX век в вопросе о подлинном авторе т. н. ареопагитских книг, не внося в него в дальнейшем никаких изменений. По сей день наука установила, что: 1) ареопагитские книги написаны во второй половине V века; 2) они получили признание в первой половине VI века (на Иерусалимском соборе 531 г.); 3) названные книги возникли в Сирии, по всем данным в районе г. Газы (Штигльмаир); 4) автором книг, вероятно, был епископ. Это все, чем по сей день располагает наука в вопросе о большом человеке, скрытом под псевдонимом Дионисия Ареопагита.

¹ См. 1) *Historia miscella*, изд. Ланда, *Anecdota Syriaca*, III, для сведений Захария Ритора; 2) *Petrus d. Iberer*, изд. Рабе, Лейпциг, 1895 г. 95, 96; 3) статью Крюгера: *Wer war Pseudo-Dionysius?* *Byz. Ztschr.* VIII B. 1899, стр. 302—305.

² Крюгер спрашивает: „Aber warum muss gerade Dionysius der Scholastik der Verfassers sein? Das weiss ich gerade nicht“ (*Byz. Ztschr.*, стр. 304). Koch был прав в своей оценочной концепции Крюгера, *op. cit.*, стр. 280, примечание.

³ См. Koch, цит. соч., стр. 280.

Наша задача заключается в том, чтобы попытаться снова сделать предметом обсуждения мировой науки вопрос о подлинном авторе ареопагитских книг. Уже само по себе это было бы весьма важно. В свою очередь условия, оправдывающие новую постановку вопроса об искомом авторе, в какой-то степени подготовили бы возможность и его решения.

Нет надобности заниматься Псевдо-Дионисием как таковым. Огромное значение Псевдо-Дионисия в развитии идеологии Востока и Запада нас пока не касается. Нам нужно будет знать одно—что идеи Псевдо-Ареопагита не были приняты церковью безоговорочно и если бы не апостолнический авторитет, то разделили бы судьбу тех, кто за проповедь этих идей подвергся преследованиям и осуждению. Максим Конфессор, Иоани Скот Эриугэна, Роберт Гроссетесте, Бонаventura, Майстер Экгарт, Ник. Кузанский, Джордано Бруно—такова вереница людей, в той или иной форме испытавших на себе последствия противоречивого отношения современников к Псевдо-Ареопагиту и к его адэптам. То же самое можно проследить на Востоке. Но анализ ареопагитских писаний может иметь значение постолько, поскольку будет необходимым его сравнение с некоторыми рэалиями, имеющими отношение к нашей проблеме.

Данные, установленные наукой, относительно времени и места написания ареопагитских книг мы берем всего лишь за исходную точку, но не как доказательства. Возможность исследования нашей проблемы ни в какой степени не может быть связана с указанными выше попытками. Их результаты плачевны, т. к. ничтожны их исходные фактические основания. К такой проблеме, как наша, можно и нужно подойти только при изыскании исходных точек мистических учений, развившихся в системе сложных взаимоотношений в результате переработки античного наследия, на основе христианской культуры, с примесью некоторых элементов восточного мистицизма. Поиски путей возникновения мистицизма, развившегося на Востоке и на Западе в виде сретических учений, создавших „революционную оппозицию феодализму“, приподят на Восток, в Сирию с ее центром особо напряженной идеологической борьбы в Газах.

II. ВОЗНИКНОВЕНИЕ ТАЙНЫ ПСЕВДО-ДИОНИСИЯ АРЕОПАГИГА

Еще до V века не было недостатка в христологическом восприятии античного наследия, и три знаменитых кападокийца—Василий, Григорий Назианзский и особенно Григорий Нисский представляли несомненно подготовительную стадию для расцвета мистицизма V века. В этом вопросе нельзя обойти и Макария Египетского, тоже относящегося к IV веку. Но тут же надо отметить, что подготовительная работа ми-

стиком IV века была ограничена тем, что античная философия еще не получила ту завершительную систематизацию, которая была ей дана только в V веке в работах Прокла. Это и отразилось на писаниях указанных мистиков. Макарий Египетский базировался, главным образом, на стоической философии, как это выяснено I. Stoffels'ом¹. Что касается наиболее характерного из кападокийских мистиков—Григория Нисского, то хотя он и базировался на неоплатонизме, но он мог опираться только на Платина и для него остались чуждыми завершительно-систематизаторские работы Прокла, которые дали костяк для расцвета христологического мистицизма V века².

В учениях мистиков IV века, как подготовительной стадии для мистики V века, имеется очень много элементов общих с последней. В частности встречаются сходные взгляды о мистическом воззрении бога (*θεωτης*), об общении с богом и даже идея обожествления (*θεωωτης*). Эти совпадения вполне понятны, поскольку мистика V века, развитая в т. н. ареопагитских книгах, строилась в процессе восприятия античного философского наследия на базе предшествующей христианской культуры. Но существенная разница заключалась в том, что ареопагитская мистика обрела принципиальную и законченную базу на основе систематизации античного философского наследия в виде цельного и своеобразно завершенного миропредставления, развитого последним систематизатором античного философского наследия Проклом.

Указанные обстоятельства заставляли некоторых ошибочно искать зарождение ареопагитских идей до V века; но связь этих идей с Проклом стала настолько очевидной, что наука совершенно справедливо решила этот вопрос, отнеся писательскую деятельность автора ареопагитских книг ко второй половине V века. Отсюда ясно и то, что автор ареопагитских книг должен был быть знаком с христологическими идеями IV века, но вместе с тем сознавать их недостаточность. С этой точки зрения очень важно сообщение философа и историка Захария Ритора о том, что в христологическом кругу Исаии, Эния Газского и Петра, епископа Майумского, обсуждались с критической точки зрения недостатки предшествующих попыток использования Платона, Аристотеля и Платина. Нет точного указания, кого именно имели в виду христологи V века, но если сюда входили и современники—то это не исключает, что требовалось дополнить и принципиально обобщить все то, что было подготовлено IV веком³.

¹ I. Stoffels, Makarius d. Egypter auf den Pfaden der Stoa: Theolog. Quartalschrift, 1910, стр. 94 и др.

² Этот вопрос выяснен в работе Koch'a, Das mystische Schauen beim h. Gregor v. Nyssa.

³ См. Захарий Ритор, Kirchengeschichte, стр. 229, 271.

Указанием Захария Ритора сужен круг, где надо бы искать автора мистической христологии V века. Быть может в результате более широкого охвата все же окажется, что в конце концов автор — именно в узком христологическом кругу — Исаии — Эния — Петра Ивера, но для большей убедительности предпочтительней рассмотреть весь круг мыслителей христологов, которые ко времени написания ареопагитских книг были налицо, как физически существующие личности.

Это один путь, которым можно нам идти. Другой путь — анализ некоторых мест одного памятника, содержащих такие странности, которые заставляют думать, что в них содержится как завязка, так и возможность развязки тайны Псевдо-Ареопагита. Этот документ — „Церковная история“ Захария Ритора; как мы дальше подробней увидим, этот документ, принадлежащий перу человека из той среды, в которой возникли ареопагитские книги, поражает двумя неувязывающимися друг с другом сторонами. С одной стороны в нем дана вполне научная осведомленность о людях и фактах современности, с другой же стороны — тут же даны две сплошь вымышленные истории: одна из них касается, как будет видно, Псевдо-Дионисия, а другая — Петра Ивера, епископа в Газах (Майуме). Весьма показательно, что эти два вымысла, вызванные у писателя, во всех отношениях достойного доверия, какими-то чрезвычайными обстоятельствами, связаны между собой: один вымысел повлек за собой другой, что указывает на внутреннюю связь между ними. Захарий Ритор, несомненно знающий подлинного автора ареопагитских книг V века, умышленно приписывает их другому лицу — Дионисию Ареопагиту I века, и вместе с тем, создав миф о приписывании какой-то книги Петру Иверу, раскрывает одновременно и мотив такого приписывания, аналогичный его собственному мотиву в приписывании книг Дионисию, и факт писательского авторитета Петра Ивера.

Эти обстоятельства наводят на мысль, что Захарий Ритор, по каким-то соображениям, о которых речь впереди, умолчал о том, что автором ареопагитских книг был именно Петр Ивер, но что это пришлось опутать тайной. Захарий Ритор важен, таким образом, не как прямой источник, а как один из создателей, если не первый, тайны Псевдо-Ареопагита. Поэтому и разгадка этой тайны должна начаться с него же. Но прежде чем продолжить анализ указанных мест у Захария Ритора, предпочтительнее идти указанным выше первым путем и выяснить, какова среда, которую очень хорошо знал Захарий Ритор и в которой возникли ареопагитские книги.

Эта среда подается точной исторической установкой. Состояла вся эта философско-теологическая среда из пяти человек: трех философов и двух христологов по преимуществу. В Газе, центре философ-

ской и теологической мысли V и VI века в Сирии, сидят три известных Газеяна—Прокопий Газский, Эний Газский и Захарий Ритор. Ни один из них не был последователем идей неоплатоника Прокла, на которых, как это теперь точно установлено, построена вся ареопагитская система взглядов.

Прокопий Газский находился под многообразным влиянием, начиная от Филона Александрийского, Оригена и до Кирилла Александрийского и кападокийцев. Демосфен Русос, не взирая на возражения Шгильмаира и др., установил, что Прокопию Газскому должна принадлежать книга, направленная против Прокла¹.

Захарий Ритор, как возможный автор ареопагитских книг, отпадает на основании его собственных заявлений. Помимо этого его с Энием Газским объединяет характерное явление, отмеченное Sikorsky'm,—стремление к приспособлению христологических вопросов не столько к неоплатонизму, сколько к учению самого Платона. Анализом произведений Эния Газского Sikorsky установил, что тот пользовался главнейшими диалогами Платона для своих христологических изысканий². Правда, Эний пользуется Платином и неоплатонизмом и в связи с этим имел тесное общение с Исаней и, по всем данным, и с Петром Ивером; но это ограничилось тесным идейным общением и не перешло в полную идентичность взглядов. Эний, как и сам Захарий Ритор, остался платоником, не чуждым неоплатонизма, и только³.

Таким образом, ни один из Газеяна не является учеником и последователем последнего систематизатора неоплатоновской философии—Прокла. Поскольку же ареопагитские книги основаны прямо на писаниях Прокла, постольку Газеяне отпадают, как возможные авторы ареопагитских книг.

Если даже выйти за пределы, установленные наукой для составления ареопагитских книг, и приглядеться к тому, что тогда делалось в Александрии или в Византии, то и тогда картина не меняется. Современники Газеяна—Иоанн Филопон в Александрии и Леонтий Византийский, каждый по своему, но оба одинаково стоят в стороне от идеологического базиса Псевдо-Ареопагита—от Прокла. Иоанн Филопон, склонный к грамматическим изысканиям, пошел за эпигонами античной философии вроде Аммония, сына Гермия, и имел все основания выступать против Прокла⁴.

Леонтий Византийский относится к началу VI в. (ум. ок. 543 г.) и был связан также с Иерусалимскими кругами. Если Иоанн Филопон,

¹ Дем. Русос в работе Три Газеяна—(Тρεις Γαζατοι).

² St. Sikorsky, De Aenea Gasaco, Братислава, 1909 в сборн. Breslauer phil. Abhandlungen, 9, стр. 28—41.

³ Захарий Ритор, op. cit. loc. cit.

⁴ В книге De aeternitate mundi contra Proclum.

будучи против Прокла, был за монофизитство, то Леонтий Византийский, будучи ближе к христианской мистике IV века—в частности к кападокийцам—выступал против монофизитства и его знаменосца—антиохийского патриарха Севера¹. Все это достаточно показательно для идеологической путаницы V—VI вв. Характерно, что при анализе сочинений Леонтия Византийского обнаруживается, что он, подобно Захарии Ритору, делает несколько упоминаний о Псевдо-Дионисии². Это обстоятельство, быть может объясняется тем, что, как указывает исследователь деятельности Леонтия Византийского F. Loof, ареопагитские книги впервые стали известны в Палестине³.

Таким образом, ни в Газе, ни в Александрии, ни в Византионе не видно деятеля, которого в какой-либо мере можно было бы рассматривать, как возможного автора ареопагитских книг.

Захарий Ритор не случайно связал между собой два вымысла: о Дионисие Ареопагите и о Петре Ивере. Правда, он упоминает рядом с последним и об Исании, видном церковном деятеле, но ничего не говорит об его писательстве. Этим самым он сам подсказывает, что тайна Псевдо-Дионисия имеет какое-то отношение только к Петру Иверу. Этим ни в какой степени не доказывается, что именно он и есть автор ареопагитских книг, но ясно одно: из физически существующих христологов данного периода исключаются все, кроме Петра Ивера, как возможные авторы ареопагитских книг. Относительно же последнего пока что выясняется, что он мог бы быть рассмотрен с этой точки зрения.

III. БИОГРАФИЧЕСКИЕ СВЕДЕНИЯ О ПЕТРЕ ИВЕРЕ

Биографические сведения о Петре Ивере не все одинаковой ценности. Анонимная сирийская биография не многим отличается от „Плеорофорий“ Иоанна Майумского. Мы не знаем, что собой представляла утраченная биография Петра Ивера, составленная на сирийском языке Захарием Ритором. Вообще Захарий Ритор, как философ и историк, стоит выше всех других авторов биографий Петра Ивера. Если исключить два указанных сознательных вымысла, содержащихся в „Церковной истории“ Захария Ритора, то он по своей осведомленности, по научно-объективному методу повествования стоит на высоте положения. Он один из первых создателей тайны Псевдо-Дионисия и, полагаем, в нем же и разгадка этой тайны.

¹ В соч. Ellpsis и др.

² I. P. Sunglas, *Leontius v. Byzanz, Studien zu seinen Schriften, Quellen u. Anschauungen*, 1908 г. стр. 40—65.

³ F. Loof, *Leontius u. Byzanz*, 1887, стр. 269.

За исключением Захария Ритора, другие биографы Петра не стоят на той высоте, чтобы их использовать безоговорочно. Тонкости христологии, базированной на достижениях современной философской мысли, остаются для них не всегда адекватно доступными. Поэтому сведениями биографов Петра можно пользоваться только в двух случаях: 1) когда они подтверждают одно и то же обстоятельство, либо же 2) когда их сведения совпадают с фактами действительности. То же самое надо сказать и о грузинской переработке биографии Петра Ивера от XII—XIII в. в.

Главное, что характерно для биографов Петра это то, что все они—монофизиты. Правда, на них отразилось развитие монофизитства от его крайних форм до синкретических, в свете чего Захарий Ритор отличается более широким взглядом, чем, например, Иоани Майумский—наиболее твердокаменный монофизит, но эта разница не отменяет факта, что все три источника о жизни и деятельности Петра Ивера исходят от монофизитов. Понятно, что монофизиты-биографы старались представить Петра Ивера монофизитом¹. Отношение Захария Ритора к Псевдо-Дионисию разоблачает эту тенденцию. Как раз Захарий и изображает, как будет видно, Псевдо-Дионисия сторонником монофизитства, причем он дает одинаковое освещение взглядам и Петра Ивера и Псевдо-Дионисия. Создавая миф о приписывании несуществовавшим Иоанном Александрийским не монофизитской книги Петру Иверу, Захарий Ритор руководствовался и тем соображением, чтобы показать, что какие то писания Петра были одновременно и монофизитскими. Линия отношения Захария Ритора к Псевдо-Дионисию и к Петру Иверу и в этом пункте одинаковы.

То же самое делают и другие источники. Для них Петр Ивер такой же монофизит, как и они сами. Как Захарий Ритор сделал монофизитом Дионисия Ареопагита, хотя ареопагитские книги, как будет видно, и не давали прямого повода для этого, так и аноним и Иоани Майумский делали из Петра монофизита. На это было, как выяснится, столько же данных, сколько и у ортодоксальной или католической церкви—на то, чтобы объявить и Псевдо-Дионисия и Петра Ивера своим человеком. Ценность признания Псевдо-Дионисия и Петра Ивера официальной церковью своим человеком принципиально такая же, как и признание их монофизитской стороной—своим человеком. Ни больше, ни меньше.

По существу же в отношении того, что Петр Ивер в действительности был монофизитом, мы имеем только рассказы биографов-моно-

¹ Н. Я. Марр правильно указывает, что антихалкедониты „желали иметь его в своем стане; но был ли он сам ярым противником халкедонского собора, этого еще не видно“ („Жит. Петра Ивера“, стр. 1V).

физитов. При этом особенно характерны сведения, проскальзывающие даже при таком освещении событий и указывающие на то, что имели место и такие случаи, которых никак нельзя толковать в духе монофизитства. Что же касается высказываний Петра Ивера, то их можно толковать монофизитски с большой натяжкой, что и характерно для тенденциозности биографов-монофизитов. Точно таково, как выяснится, положение и в отношении Псевдо-Дионисия. Мест прямо и безоговорочно монофизитских в ареопагитских книгах нет, и для этого могли бы подойти только те положения, которые казались приемлемыми для компромиссной фазы монофизитства, когда в христе допускалась человеческая природа, прошедшая стадию „обожествления“. Именно это и подтверждает место, приводимое Захарием Ритором из сочинения Псевдо-Дионисия „Наименование богов“, где ясно говорится о становлении человека богом.

Таким образом источники о Петре Ивере, различаясь по своим качествам в смысле меньшей или большей научности и в смысле большей или меньшей достоверности, сходятся в том, что хотят видеть в нем монофизита. При этом следует отметить, что каждый из авторов указанных источников приспособливает догматически Петра Ивера к своей собственной норме.

Для Иоанна Майумского Петр—ярый монофизит, мечущий громаы по адресу халкедонитов, для анонима Петр—опять-таки монофизит, но иногда допускающий двусмысленные высказывания и образ действий, наконец, для Захария Ритора Петр—монофизит с компромиссными тенденциями в духе Генотикона императора Зенона.

Эта изменчивость в изображении Петра Ивера, явствующая у биографов, делает понятным очень многое: 1) взгляды биографов несомненно тенденциозны и требуют большой проверки; случаи, когда можно им верить, весьма ограничены; 2) отношение биографов к Петру предопределило его дальнейшую судьбу—его считали то монофизитом, то просто еретиком, то ортодоксом.

Положение все же не таково, как это получилось у Крюгера. Он сделал совершенно необоснованную попытку усмотреть автора ареопагитских книг в Дионисии—схоластике—в одном из последователей и слушателей Петра Ивера. Но тогда получается, что в V веке рядом стояли два человека: „муж удивительно прославленный во всем мире“, как сказано у историка¹—Петр Ивер, о котором известно, что он писал книги, но после которого не осталось ни одного произведения с его именем, с другой стороны—обыкновенный схоластик, каких у Петра—его учителя—собиралось отовсюду немало и от которых он

¹ Anecdota Syriaca, tom. tertius, c. IV.

отличился только тем, что „задержал у себя“ Петра на три года, чем, несомненно, предоставил ему уют и возможность заняться наукой, о чем Петр всегда мечтал¹. По Крюгеру получилось бы, что после этого человека, мало кому известного, остались книги, на которых стояло его имя в загадочном сочетании с кличкой—„ареопагит“, исторически связанной с последователем апостола Павла.

Догадки вроде Крюгеровских даже не подводят к проблеме и сами могут быть разгаданы, если вообще они допустимы, только на основе решения главных проблем, а именно: мог ли быть автором так называемых ареопагитских книг сам учитель Дионисия схоластика—Петр Ивер—епископ Майумский.

Если держаться внешних аналогий, то из того, что выслено по сей день наукой в вопросе об авторе псевдо-ареопагитских книг, лишь Петр Ивер удовлетворяет и требованию о времени деятельности—он скончался либо в 483 г. либо в 491 году, и требованию места деятельности—он был в Сирии, в Майуме в районе Газы, и требованию о положении—он был епископом. Само собой разумеется, что все это еще не доказательства, так как условия, выясненные наукой, далеко не достаточны для этого.

Исходной точкой при рассмотрении вопроса о возможном авторстве Петра Ивера в отношении ареопагитских книг является факт наличия в „Церковной истории“ Захария Ритора двух вымыслов: о Псевдо-Дионисии и о Петре Ивере. Более того,—может оказаться, что указанный вымысел и является одним из источников, если даже не главным, в создании тайны Псевдо-Ареопагита. Факт, что эта тайна—дело монофизитов, а писания Захария Ритора—их официальная документация, одна из самых ранних по времени. Поэтому естественно искать разгадку тайны Псевдо-Ареопагита по тем же путям, по которым создавалась сама эта тайна.

По имеющимся в распоряжении науки сведениям впервые об ареопагитских книгах заговорили около 30-х годов VI столетия и заговорили именно в монофизитских кругах. Следовательно, ареопагитские книги были нужны монофизитам для своего идейного усиления. Своим содержанием эти книги вызывали некоторое сомнение. Не все положения казались, как будет видно, достаточно ортодоксальными. Написанные, по всем данным, во второй половине V века названные книги несколько десятилетий оставались в обращении очень тесного круга посвященных. Широкое признание эти книги получили только после того, как они были приписаны, и одним из первых—именно Захарием Ритором, Дионисию Ареопагиту. С этого момента и возникает тайна

¹ R a b e, Petrus d. Iberer, цит. место.

Дионисия-Ареопагита; но вместе с этим и наряду с этим тут же Захарий Ритор создал другую тайну—о Петре Ивере, как писателе, авторитетом которого можно было воспользоваться. Захарий Ритор пишет: „Тот Дионисий из Ареопага, который из мрака и заблуждения язычества достиг особого света познания бога через нашего водителя Павла, говорил в книге, которую он посвятил божественным именам святой троицы“¹ и т. д.

Эта цитата из Захария Ритора содержит указанный выше вымысел, создавший тайну Псевдо-Ареопагита. В ней как будто безоговорочно указано на Псевдо-Дионисия, но это ни на один миг не колеблет того факта, что тут сознательный вымысел. Этот вымысел, указавший на Дионисия, как на автора ареопагитских книг, дополненный другим вымыслом о Петре Ивере, дает понять, что тут есть сознательное стремление говорить о двух лицах отдельно.

При этих условиях никого не должно смущать, что Захарий Ритор рассказывает и о Петре Ивере и о Дионисии Ареопагите. Позиция Захария на первый взгляд не совсем ясна. Из трех упоминаний в „Церковной Истории“ о Дионисии Ареопагите самое важное—приведенное выше. Цитата, которую он приводит из Дионисия, вовсе не дает усмотреть в ее авторе решительного монофизита, как это принято думать². Эта цитата типична для компромиссной точки зрения в борьбе между монофизитами и диофизитами и для последователей Петра Ивера она весьма показательна. Проблема двойкой природы Христа сильно затуманена в том месте, которую цитирует Захарий Ритор³. Центром цитаты является возвышение человека до бога, когда через одно лицо троицы (in einer ihrer Person) бог приблизил к себе и возвысил низменность нашей человечности⁴. Таким образом и тут центр тяжести не в очеловечении бога, а в становлении человека богом, т. е. известное учение Псевдо-Ареопагита о $\theta\epsilon\omega\tau\epsilon\varsigma$. Это—пункт, который вызывал в отношении псевдо-ареопагитских идей недоумения и недоразумения на Востоке и на Западе. Тут же указано, что невысказываемо (несказанно) каким образом „простой Христос“ усложнился, и дальше

¹ Kirchengeschichte d. Zacharias Rhetor, изд. K. Ahrens'a и G. Krüger'a, Лейпциг, 1899, стр. 193. Английское издание, выпущенное в том же 1899 г. на основании рукописи Британского Музея (Add. Ms., 17, 202) по которому в 1870 г. Dr. Land изд. то же самое в Anecdota Syriaca III, Leiden.

² Например, Эваргий во 2 и 3 кн. своей Истории; Land в своей Anecdota Syriaca, III, тоже у Миканла Сирийского и др.

³ Op. cit., стр. 250.

⁴ Эта мысль интерпретируется у Максима Конфессора и у Германоса в духе диофизитства, что указывает на возможность и иного, отличного от взгляда Захария Ритора, толкования.

говорится о становлении „временным вне временного и стоящего выше всякого порядка и природы“.

Не может быть двух мнений о том, что это место из Псевдо-Дионисия могло быть истолковано и монофизитски и диофизитски. Примиренчество между обоими партиями достигалось подчеркиванием того, что человеческая природа, приобщившись бога, становилась божественной, т. е. человек достигал божественности. Этот выбор места из Псевдо-Ареопагита играет на позицию Петра Ивера и по существу и по некоторым формам выражения. В этом сказался ученик Петра Ивера. У английского биографа Петра приводится неоднократно в передаче речи Петра Ивера то же понятие „неизреченности“ (несказанности), в одинаковом смысле применяемое и в ареопагитских книгах и в высказываниях Петра Ивера¹.

Петр Ивер, как и ареопагитские книги, считался в течение долгого времени связанным с монофизитством. На Западе—как отчасти и на Востоке—впоследствии образовалось несколько течений, из коих каждое толковало и Петра Ивера и ареопагитские книги по своему; сюда относились—после того как утихла борьба между монофизитами и диофизитами—католики, ортодоксы и еретики. Каждое из этих течений путем толкований и переделок, либо-же вкладыванием в религиозные идеи социального содержания—придавало—особенно ареопагитским идеям в западном восприятии, нужное ей значение. В этом смысле академик Н. Я. Марр был прав, только его положение надо дополнить указанием и на еретический мистицизм.

При этих условиях надо иметь в виду не первоначальную догматику монофизитства, а последующий этап, когда человеческая природа, как составная часть природы Христа, стала признаваться. Для этой компромиссной формы допускалось, что человеческая природа испытала изменение, вызываемое соприкосновением с божественной природой. Этот момент хорошо выражен в суждениях Захария Ритора о том, как надо понять Псевдо-Дионисия. Это касается мысли о том, как бог „поднял до себя и вобрал в себя низменность человеческой природы“. Эта форма монофизитства уже компромиссная форма, в ней уже нет непримиримости первоначальных формулировок той же догмы. Борьба продолжалась с не меньшей остротой, приобретая политические и национальные формы. Восточные провинции Византийской империи были ее ареной по преимуществу. Это породило попытки к примирению и умиротворению страстей. Оно же породило и униональные тенденции.

В связи с этим важно отметить, что в науке уже обратили внимание на тот факт, что униональные тенденции „Генотикона“ Зенона

¹ Ср. Dionysius, De div. nom., гл. 5, 13 и др.; тоже у анонима, в изд. Raabe, стр. 44, 79.

совпадают с христологией псевдо-ареопагитских книг. Ученые—Бонвеч и Штигльмайр обратили внимание на это, причем последний был склонен думать, что ареопагитские книги написаны с целью идейного обоснования „Генотикона“. Обращение Зенона между прочим и к Петру Иверу по поводу „Генотикона“ и идейное совпадение последнего с ареопагитскими книгами, не может не внушить мысль о том, что современность, в том числе и Зенон, как-то связывала имя Петра Ивера с идеями ареопагитских книг¹.

Известно, что император Зенон обратился за содействием в проведении „Генотикона“ не только к Петру Иверу, но и к другим видным представителям церкви, например к Исаян. Но не обязательно допустить, что у Зенона во всех этих случаях мог быть один и тот же мотив, т. е. влияние названных лиц. Зенон не обратился ко всем епископам, а к некоторым, и его выбор должен был иметь свои критерии. Ведь „Генотикон“ не был простым актом примирения, а содержал определенную систему взглядов настолько родственную ареопагитской христологии, что, как было сказано, создалось впечатление, что ареопагитские книги являются оправданием „Генотикона“. Очевидно, ни для Зенона ни для других не являлось тайной существование круга Исаян—Эний—Петр Ивер—единомышленников в какой-то степени. Руководствоваться в этих условиях только авторитетом для Зенона было бы мало.

Факт, что Петр Ивер отказался от предложенной ему чести и предпочел уединиться. Но в этом факте нельзя усмотреть его нечувствия „Генотикону“. Он избегал известности, почета, и участия в больших государственно-общественных делах. По этим мотивам он отказался от рукоположения во епископы, хотя по своим взглядам он едва ли мог отвергнуть принятие посвящения от монофизита Феодосия. „Генотикон“ Зенона не был направлен против монофизитов. Если верить биографам, что Петр был решительным антихалкедонитом, что не совсем подтверждается, то „Генотикон“, тоже не придерживающийся халкедонитской точки зрения, не мог быть для Петра абсолютно неприемлем. Кроме того, подписание „Генотикона“ было связано по некоторым сведениям, с поездкой в Константинополь, что абсолютно не устраивало Петра Ивера, после его бегства от византийского двора.

Относительно Петра Ивера сохранилось несколько историко-биографических памятников. Из них наиболее ценны сведения, сохраненные в „Церковной истории“ Захария Ритора. В науке существует пред-

¹ См. работу Bonwetsch'a в Realencyklopädie für die protestantische Theologie u. Kirche, кн. 4, стр. 687—696; I. Stiglmayr, Das Aufkommen der Pseudo-Dionysischen Schriften und ihr Eindringen in die christliche Litteratur, 1895 г.

положение, что Захарий Ритор составил самостоятельную историю Петра Ивера, но она считается утраченной. Сведения, сообщенные им в „Церковной истории“, повидимому, представляют собой сокращенный рассказ из более пространной биографии. Во всяком случае несовпадение в некоторых случаях повествования Захария Ритора с другими биографами Петра Ивера делает бесспорным, что Захарий Ритор самостоятельно обработал историю жизни и деятельности Петра Ивера.

Захарий Ритор—видный Газский философ—неоплатоник, христолог, солидный историк, является одним из учеников Петра Ивера. Но один тот факт, что у Петра могли быть такие ученики, которые двигались на философском и научном поприще, достаточно свидетельствует о той интеллектуальной атмосфере, которая была создана во круг Петра Ивера. О несомненной идейной связи учителя с учеником свидетельствует удельный вес христологических интересов в умственном облике Захария Ритора.

От анонимной сирийской биографии Петра Ивера, от сказок Иоанна Майумского, автора „Плерофорий“, и от грузинского извода, книга Захария Ритора выгодно отличается во многих отношениях. Он по своим познаниям и осведомленности, несомненно, был в курсе всей современной литературы в области философии и теологии. В силу всего сказанного, Захарий Ритор приобретает особое значение для проблемы о тайне Псевдо-Ареопагита.

IV. ЗАХАРИЙ РИТОР И ТАЙНА ПСЕВДО-ДИОНИСИЯ АРЕОПАГИТА

При указанных условиях не может быть никакого сомнения в том, что Захарий Ритор знал, кто был автором ареопагитских книг, которые писались в его время и в той же среде, которая была ему доступна. От него надо бы ожидать самых определенных сведений по нашему вопросу. Но тут как раз и происходит нечто загадочное, что именно этой загадочностью и дает понять, что тайна Псевдо-Ареопагита не случайное явление.

В своей „Церковной истории“ Захарий Ритор, как указано, пишет: „Тот Дионисий из Ареопага, который из мрака и заблуждения язычества достиг особенного света познания бога через нашего руководителя Павла, говорил в книге, которую он посвятил божественным именам святой троицы...“¹. Это место не может не вызвать недоумения. Если историк и философ Захарий Ритор хочет нас уверить в том, что он считал, что Дионисий, автор книги „О наименованиях богов“, есть Дионисий I века, ученик апостола Павла, при помощи которого

¹ Цитированное место.

он якобы „из мрака заблуждения язычества достиг света познания бога“, то мы имеем все основания не верить ему. Если таков смысл повествования историка Захария Ритора, то мы будем вынуждены признать, что он по каким-то соображениям сознательно извращает действительность. Недопустимо, чтобы Захарий Ритор не знал, кто является автором книг, написанных в то же самое время и в том же самом месте, когда и где протекала его собственная, сродная по проблематике, литературно-философская деятельность. „История“ Захария Ритора, повторяем, не биография Петра Ивера, писанная полуграмотным анонимом, это — не басни „Плерофорий“ и не кривотолки грузинской редакции биографии Петра Ивера.

Не взирая на это, Захарий Ритор не говорит правду, которая ему, конечно, известна. Для спасения научно-объективного облика Захария Ритора можно было бы попытаться дать такое толкование приведенному выше сообщению его о Псевдо-Дионисии, при котором в нем можно было бы усмотреть нечто иное. Тогда, во-первых, следовало бы обратить внимание на выражение „тот Дионисий, который и т. д.“ вместо того, чтобы начать повествование просто: „Дионисий и т. д.“. Далее ссыла на „нашего руководителя Павла“ отсутствием упоминания апостола Павла может подсказать, что Захарий Ритор имел в виду „руководителя“ и учителя того круга лиц, к которому принадлежал и сам Захарий. Таким руководителем был исторически Петр Ивер, которого его ученики величали, как будет показано, вторым апостолом Павлом, в отношении которого выражение „наш Павел“ получает специальный смысл в напрашивающемся противопоставлении другому Павлу, апостолу Христа. Тогда оправдывалась бы вся конструкция фразы, начинающаяся с нарочитого подчеркивания — „тот Дионисий“ и кончающаяся „нашим Павлом“.

Но такое толкование могло бы показаться слишком искусственным и не дало бы ключа к разгадке тайны Ареопагита. Итак, остается фактом, что Захарий Ритор знает о том, что Дионисий I века ни в каком случае не является автором ареопагитских книг и тем не менее он делает вид, что верит в такое авторство.

С другой стороны нельзя не заметить, что Захарий Ритор, верный и преданный ученик Петра Ивера, окружает личность последнего какой-то мистификацией. Он пытается дать понять нам, что Петр Ивер писал книги. Ясное дело, что он мог это сделать, если Петр Ивер был и в самом деле автором ареопагитских книг, прямой ссылкой на этот факт. Меж тем Захарий Ритор рассказывает всецело вымышленную историю относительно какого-то александрийского философа Иоанна. Захарий Ритор старается создать впечатление, что такой философ или „софист“, как он предпочитает выражаться, якобы

действительно существовал. Тенденция тут ясна. Вслед за этим Захарий рассказывает со слов других („говорят“ и т. д.) о том, что этот Иоанн Александрийский якобы приписал свое произведение Петру Иверу. Между тем наука установила (Огто Барденхевер и др.), что в реальности такого человека, как Иоанн Александрийский, не взирая на довольно конкретную его характеристику у Захария Ритора, никогда и не было.

Следовательно, Захарий Ритор, в других случаях стоящий на высоте современной науки, в том числе и исторической, в вопросе о Петре Ивере и Дионисии Ареопагите отступает от своего пути и идет в обоих случаях одним и тем же путем—а именно—мистификаций и измышлений: он говорит явную неправду в отношении псевдо-Дионисия и такую же неправду говорит он в отношении и Петра Ивера. Почему и с какой целью он это все делал?

Несомненно, для такого отступления от своего обычного пути Захарий Ритор должен был иметь какое-то веское, из ряда вон выходящее оправдание. Ко второй неправде присоединяется уже вытекающая из нее третья неправда: рассказ о том, что Петр Ивер якобы видел книгу, приписываемую ему несуществующим Иоанном Александрийским, прочел ее до конца и затем прохлял фальсификатора. Для чего нужен Захарии Ритору этот нагроможденный друг на друга ряд измышлений? Едва ли можно сомневаться в том, что Захарий Ритор хочет нам раскрыть один единственный факт, а именно, что Петр Ивер писал книги и имел авторское имя. Никакого другого смысла в этих измышлениях не видно. Можно было подумать, что имело бы смысл противопоставить Петру хотя бы вымышленному еретику, т. е. по тогдашнему халкедониту, чтобы лишний раз автору-монофизиту—Захарии подчеркнуть преданность Петра правильной, т. е. по тогдашнему монофизитской вере. Но этот рассказ следует за повествованием о том, что Петр, желая уйти от принятия монофизитского епископского сана, сам объявил себя еретиком, т. е. халкедонитом. Неувязка тут очевидная. Не взирая на вымышленный характер всей истории, Захарий в своем повествовании заставляет Петра Ивера не сразу отказаться от приписываемой ему книги, что он должен был сделать, если вообще ничего не писал, а заставил его прочесть всю книгу. Последнее понятно только в свете сравнения каких-то взглядов и т. п. Ясно, что тут самое глазное—дать как-то понять, что Петр писал какие-то книги. Никакого другого смысла весь этот вымышленный рассказ не имеет.

Таким образом Захарий Ритор в одном случае допустил несуществовавшего человека и приписал ему составление какой-то книги, которая выдавалась за сочинение Петра Ивера. В другом случае он берет

книги, написанные в его время и по вопросам сугубо его интересующим, настоящего автора которых он в силу этого не мог не знать, и приписывает их человеку,—существовавшему в начале I века христианской эры.

Нельзя ни в коем случае сомневаться в том, что Захарий Ритор хотел этим сказать, что в ближайшее к нему время такого человека, т. е. Дионисия, как автора ареопагитских книг, не было. Более того, Захарий Ритор знает, кто автор ареопагитских книг, и, приписывая их заведомо ложно историческому Дионисию Ареопагиту, он подсказывает, что автором ареопагитских книг был не Дионисий Ареопагит, а кто-то другой.

Спрашивается: что же заставляет Захария Ритора говорить не то, что ему хорошо известно? Тут надо искать доминирующие над наукой в атмосфере борьбы моно- и диофизитов партийно-идеологические мотивы. Захарий Ритор был монофизитом, ареопагитские книги впервые получили признание в монофизитской среде, где в течение двух веков считались догматическим основанием вероучения. В этих условиях могла возникнуть прямая заинтересованность либо самим приписать ареопагитские книги лицу, овеянному апостолическим авторитетом, либо же поддерживать такую версию, если она возникла до того момента. Сама же идея приписывания книг, написанных одним, другому автору по соображениям большей авторитетности была Захарию Ритору хорошо знакома, как это явствует из его вымышленной истории относительно мифического Иоанна Александрийского. В этом пункте оба вымысла в книге Захария Ритора, и относительно Дионисия и относительно Петра Ивера, совпадают.

При этих условиях Захарий Ритор не мог прямо указать на то, что Петр Ивер был автором каких-то христологических книг. Он вообще мог совершенно обойти молчанием этот факт, но очевидно это было невозможно. Поэтому оставался только единственный путь не прямого указания, а косвенного намека на писательскую деятельность Петра Ивера, и Захарий Ритори пошел этим путем. Это—вторая связь между первым и вторым вымыслом. Ясно, что ничего не заставляло Захария Ритора измышлять несуществующего Иоанна Александрийского и весь дальнейший рассказ о книге, приписанной Петру Иверу и т. д. Он мог прямо сказать, что Петр либо писал, либо не писал никаких книг. Факт вымысла, наличествующий и в данном случае, заставляет думать о вынужденности. Иначе такой солидный ученый и историк не пошел бы на такой шаг. Что же могло понудить Захария Ритора на второй вымысел? Другого обстоятельства, кроме первого вымысла касательно авторства Дионисия в отношении ареопагитских книг, здесь не видно. Подразумевающееся в этом случае устранение

авторства Петра Ивера заставило Захария Ритора пойти на второй вымысел с целью восстановления справедливости, а именно, что Петр был известен как автор христологических книг. Иначе нельзя объяснить, что Петру приписали книгу, которую он якобы просмотрел до конца с целью сравнения со своими собственными писаниями. Таким образом, первый вымысел Захария Ритора вызвал второй вымысел и это—третья и окончательная связь между обоими фактами.

В свете этих обстоятельств делается понятной двусмысленность приведенного выше места из книги Захария Ритора. Не имея возможности и, повидимому, и не желая поколебать апостолический авторитет идей, приписываемых Дионисию, он через неувязывающуюся с контекстом цитату из Дионисия, образом „несказанной“ природы силы, стоящей выше природы, перекинул мост к идеям своего учителя Петра Ивера.

Также в связи с этим делается понятным очень важный и определенный намек Захария Ритора на то, что Петр Ивер „сделал нечто выдающееся, но он Захарий предпочитает об этом молчать, т. к. пришлось бы говорить много“¹. Что это за деяние Петра Ивера, о котором надо было молчать, но о котором пришлось бы говорить очень длинно? Это место у Захария Ритора следует за рассказом о насильном посвящении Петра Ивера в епископы Феодосием. „Феодосий, который знал сего мужа, рукоположил его в епископы для обитателей Газы“². Надо иметь в виду, что Петр, отказываясь от епископского сана, заявил, что он еретик. Феодосий же знал, якобы, что взгляды Петра Ивера не еретические. Откуда же можно было это знать? Ерестичность или не еретичность, как сфера взглядов и убеждений, могли быть выявлены в первую очередь в писаниях; этот рассказ подтверждает косвенное указание Захария, что Петр писал книги. Более того—сообщение о приписывании неким Иоанном Александрийским своего „еретического“ произведения именно Петру с целью придать спесу произведению большего авторитета как нельзя лучше играет на признании Петра, что он еретик. Захарий Ритор хочет нам внушить, что это в какой-то степени стояло в связи с какими-то писаниями. Вслед за этим стоит у Захария Ритора приведенное выше место о „выдающемся“ деле Петра Ивера. Едва-ли можно сомневаться в том,

¹ Excellent (выдающееся) английского издания ясней и сильнее немецкого treffliches. Нем. изд. стр. 13; англ. изд. стр. 52.

² Raabe, op. cit., стр. 55. Заметим кстати, что и аноним и Захарий Ритор указывают в приведенных местах на внятное представление Петра о сане епископа, что, как указывалось, Кох считал характерной чертой автора псевдо-ареопагитских произведений, op. cit., стр. 228.

что по контексту знакомство Феодосия со взглядами Петра Ивера автор связывал с выдающимся делом Петра, о котором ему пришлось молчать.

Анонимный биограф Петра в основном подтверждает самообличение Петра, но дает его описание совершенно в иной ситуации. Тем не менее он говорит о „множестве оснований“ (viele Gründe), приводимых Петром для самообличения. Это „множество оснований“ совпадает со „многими сведениями“, которые Захарий Ритор считал нужными для описания „выдающегося деяния“ Петра Ивера.

Захарий Ритор, бывший учеником Петра Ивера, не мог не знать об его писаниях. Он сам создал миф о том, что некий Иоанн Александрийский использовал литературное имя Петра. Но как видно, уже в его время самое важное дело Петра приходилось обходить молчанием и ограничиться только намеками.

Далее — характерно, что в ту пору, когда писал Захарий Ритор, ареопагитские книги считались монофизитскими и это с некоторыми колебаниями продолжалось еще более двух веков. После этого начинается период канонизации ареопагитских взглядов. Приспособление ареопагитских взглядов к ортодоксальной церкви удалось не сразу. Оно в серьезном масштабе начато еще в VII в. Максимом Конфессором. Собственно говоря, только с этого момента ареопагитские книги делаются достоянием византийской культуры. Говоря иначе, изменение точки зрения на Псевдо-Ареопагита, как на монофизита, вело к приятию его взглядов традиционным вероучением. Византинолог Крумбахер не совсем разобрался в чем тут суть дела, но самый факт приспособления Псевдо-Дионисия к ортодоксальной греческой церкви он отмечает правильно¹. В дальнейшем церковь официально стала приспосабливать ареопагитские идеи к себе, в чем одинаково подвизались как византийские патриархи, так и римские папы.

По существу Ареопагит был, конечно, неприемлем для католической церкви, но путь, избранный для его канонизации был тот же, что и в отношении Аристотеля. Ясное дело, что схоластицированный Псевдо-Ареопагит также мало был носителем подлинно-ареопагитских идей, как и схоластицированный Аристотель. И путь этого схоластицирования в обоих случаях идет от Иоанна Дамаскина до Фомы Аквината.

Но все прекрасно понимали, что оставался какой-то резидуум во взглядах Ареопагита, который навсегда оставался неприемлемым для церкви. Тут надо иметь в виду учения Псевдо-Ареопагита: об иерар-

¹ „Псевдо-Дионисий — пишет Крумбахер — введен Максимом в греческую церковь“ (Pseudo-Dionys ist... in die griechische Kirche eingeführt worden), но тут же и прибавляет: „Он привел Ареопагита в согласие с традиционными учениями церкви“. К. Krumbacher. Geschichte d. Byzantinischen Literatur. Zweite Auflage, München, 1897, стр. 63.

хин небесной и земной (церковной), и связанные с этим идеи о возвращении всех вещей к богу, и об обожествлении человека (*θεωσιδεification*). Принцип иерархии, заменивший собой неоплатоновский принцип рядов (*τάξεις*) был связан с признанием нецессарианизма, т. е. необходимости. Она являлась ограничением божественного всемогущества в том смысле, что из первой причины выводилось только первое следствие, но не все ряды бытия. Это положение, сформулированное Псевдо-Ареопагитом, было усвоено на Западе Эриугеной, а на Востоке Абу-али-ибн Синой (Авиценной)¹.

Поздней на Западе ту же идею защищал Зигиер Брабантский, борясь против идеолога католической церкви Фомы Аквината². Иоанн Дамаскин, впервые пытавшийся приспособить к церкви, наряду с Аристотелем, и Псевдо-Ареопагита, все же нападал на его принцип иерархии. Фома Аквинат охотно подхватил положение Дамаскина: „Тому, кто скажет, что ангелы творят что-нибудь—анафема“³.

Фома Аквинат, касаясь упомянутого места, заявляет: „Следуя католической вере, полагаю, что все субстанции духовные и телесную материю бог создал непосредственно (*deus immediate creavit*), и отвергаю сретиков, считающих, что ангелы или иные креатуры могут что-либо творить“ (там же). Так боролся вдохновитель католической догматики Аквинат, следуя за Дамаскином, против прогрессивного мыслителя средневековья Зигиера Брабантского, т. е. против идеи Псевдо-Ареопагита об иерархии. Парижское духовенство, во главе с Тампье стало на сторону церковных философов и сформулировало свое осуждение против тех, кто утверждал: 1(2) „что от первоиздателя не может быть множественности последствий“; 2(3) „что непосредственное действие первого может быть только одно и подобное первому“⁴.

Принцип иерархии приводил к нецессарианизму, принцип множественности следствий из единого начала—к креационизму. Базируясь на христианской культуре, Псевдо-Ареопагит стоял в центре этой кардинальной для средневековья дискуссии. От Ареопагита через „*Liber de Clavis*“ и от Абу-али до Зигиера Брабантского, на плечах которого Данте пошел в Западный предренессанс—шла одна прогрессивная линия мысли. Борьба же против нее велась,—если оставить в стороне Августина,—от Дамаскина до Фомы Аквинита⁵.

¹ Абу-али-ибн Сина формулировал его в виде тезиса: „*ab uno non potest, nisi unum*“. Об этом вопросе у Абу-али см. *Metaphysika*, Lib. IX, стр. IV.

² Тезис Зиг. Брабантского был сформулирован так: „*ab uno non procedat nisi unum*“.

³ „*Quicumque dixerit Angelum aliquid creare, anathema sit*“ (*De potentia*, III, 2, 4).

⁴ Это—второе и третье положение Парижского осуждения ереси 1277 г. Осуждаются:

1. *Quod a primo agente non potest esse multitudo effectuum.*

2. *Quod effectus immediatus a primo debet esse unus tantum et simillimus primo.*

⁵ См. S. Thomas and the Greeks, by Anton C. Pegis New-York, 1939, стр. 30 и др.

Идея „обожествления“, возвращения всех вещей к богу, и мистицизм получали на основе принципа иерархии совершенно новое освещение. Христианские понятия начинали казаться только внешним обложением, по существу языческих, неоплатоновских мыслей. В частности, идея возвращения всех вещей к богу оставляла в стороне всю сложную концепцию воздаяния, раскаяния, страдания, искупления.

Исследователь Псевдо-Ареопагита,—Кох считает, что наличествующие в ареопагитских книгах нехристианские элементы объясняются следованием за Проклом (*Der Anschluss an Proclus*)¹.

Все сказанное указывает на то, что ареопагитские книги содержали идеи, которые допускали разное толкование. Современность никогда не расценивала их, как абсолютно ортодоксально-христианские. Их приходилось толковать, приспособлять к церкви и все же этим не исчерпывалось все. Дамаскин, Максим Конфессор, Фотий, Фома Аквинат—таковы церковные мыслители, приспособляющие его к церкви.

Но был и другой ряд, приспособляющий Псевдо-Ареопагита к своему кругу идей. Это—путь еретического мистицизма: Эриугена. Гроссетесте, Бонаентура, Майстер Экгарт, Николай Кузанский и мистики-еретики разных толков. Последние вкладывали в принцип иерархии и в понятие „обожествления“ человека социальное содержание и шли путем „революционной оппозиции“ (Энгельс) феодализму.

Базирующийся на этом ренессанс переработал ареопагитские идеи в эстетический „теозис“ и в лице Марсилио Фичино не видел разницы между Платоном и Псевдо-Ареопагитом, плюс экстатически-мистическое постижение добра².

Так разнообразно восприятие ареопагитских идей на Западе. Такая же картина наблюдается и на Востоке, где Ибн-Араби идею „обожествления“ заменил идеей „совершенного человека“. Поэтому, неокатолические попытки задним числом растворить идеи Ареопагита в идее Августина, обречены на неудачу³.

Словом, ареопагитские идеи подвергались в разное время различным толкованиям. Утверждать, что Псевдо-Дионисий однозначно представлял перед средневековьем, и тем более, что он был неизменным авто-

¹ „Дионисий в этом вопросе не приводит ничего специфически христианского, как это, безусловно, следовало ожидать... В вопросе об искуплении нет даже указания auf das Vorbild des Christus“ (Koch, op. cit, стр. 91).

² „Дионисий Ареопагит и Платон различаются не столько по смыслу, сколько по словам“—говорил Марсилио Фичино в комментариях к диалогу „Пир“—Opera, I, I стр. 342. Об экстатическом постижении добра см. Marsilii Ficini in orationem Dionysii de trinitate Argumentum, op. II, стр. 2 сл.

³ M. Grabmann, *Mittelalterliches Geistesleben*, II, стр. 23—39, München, 1935; H. Denifle, *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge*, III, 1928 г., стр. 338—346.

ритетом в догматических вопросах католической церкви, значит идти против фактов истории средневековой мысли¹.

Приспосабливание к церкви, вплоть до причисления к святым было судьбой и Псевдо-Дионисия и Петра Ивера и этот факт заставляет призадуматься. Для нас важно, что Псевдо-Дионисия долго считали монофизитом. Сочувственное цитирование Псевдо-Дионисия Захарием Ритором является одним из первых проявлений именно такого понимания ареопагитских идей. Учением об „обожествлении человека“ Псевдо-Дионисий делался приемлемым для монофизитства, особенно для его примиренческой стадии, которая с другой стороны соприкасалась с идеями „Генотикона“. Поэтому не случайно, что Захарий Ритор в указанном выше месте цитирует именно то, что касается „обожествления человека“. Правда, по контексту книги Захария—эта цитата кажется не очень увязывающейся с остальным, но как-раз это и характерно: Захарью Ритору хочется иметь Псевдо-Дионисия своим человеком, т. е. монофизитом. Пусть в ареопагитских книгах нигде не говорится специально о проблематике монофизитства--диофизитства, пусть и приводимое в „Наименованиях богов“ место не звучит прямо монофизитски—все это не важно перед желанием изобразить Псевдо-Дионисия своим человеком.

Ясно, что такой шаг мог быть оправдан только авторитетом апостолического ученика, имя которого могло укрепить позиции монофизитов. Таким образом, Захарий Ритор, несомненно, является одним из первых, кто создал миф о приписывании т. н. ареопагитских книг--Дионисию из Ареопага--ученику апостола Павла. В вымысле относительно несуществующего Иоанна Александрийского он, несомненно, намекает на собственную историю, т. к. именно он, а не кто другой приписал ради авторитета книги одного автора другому.

В отношении Петра Ивера у Захария Ритора руки были развязаны, так как Петр, очевидно, не писал на книги своего имени. Как выяснено наукой (Кох и др.) в мистических кругах Ареопагита были свои эсotericкие тайны, которые не сообщались посторонним. Одной из таких тайн могло быть подлинное авторство ареопагитских книг. Поэтому, если, когда это потребовалось условиями идеологической борьбы, Захарий приписал книги без обозначения имени автора авторитетному имени Дионисия из Ареопага от I века, то это вполне понятно.

Все биографы Петра, включая и Захария Ритора, поступают в отношении него точно также: Петр Ивер по их представлению—монофизит. Если Захарий Ритор в книгах, приписываемых Псевдо-Дионисию, не нашел (и не мог найти) более „монофизитского“ места как

¹ Такое невежество имеет место, например, у историка теологии I. Kleugten'a.

приведеннос, то в рассказах о Петре Ивере и в вольной передаче его высказываний они чувствовали себя лучше. Поэтому приобретает особое значение, если при этих условиях в передаче высказываний Петра Ивера сохранились идеи в какой-то мере созвучные ареопагитским идеям. Их приходится вычитывать сквозь пелену монофизитства биографов и их не всегда достаточной квалифицированности для выражения трудно доступных понятий.

V. ПЕТР ИВЕР И АРЕОПАГИГИКА

Приведенные выше свидетельства и факты, при правильном их толковании, указывают на возможность того, что Петр Ивер мог быть автором каких-то христологических книг неоплатоновского толка, но что эти книги под его именем не сохранились. Не есть ли это книги, которые сохранились под именем Дионисия Ареопагита? Для доказательства этого положения требуется установить: 1) представляли ли Петр по своим данным, по характеру деятельности и по своим интересам лицо, подходящее для такого большого дела, как авторство ареопагитских книг; 2) и, самое главное, имеются ли совпадения взглядов Петра Ивера со взглядами, содержащимися в писаниях Псевдо-Ареопагита; 3) не сохранились ли какие-либо литературные следы, указывающие на авторство Петра Ивера в отношении ареопагитских книг.

Захарий Ритор характеризует Петра Ивера, как „мужа весьма удивительно прославленного на всем земном шаре“¹. Историк Эвагриус сообщает: „Петр Ивер, бывший предстоятель Газы, заставил много говорить о себе“². Анонимный биограф многократно възхваляет Петра, сравнивая его с апостолом Павлом и особенно с Моисеем. При этом стиль один и тот-же—„второй апостол Павел“, „второй Моисей“³.

Все эти факты достаточно подтверждают,—насколько высоко современность расценивала личность Петра. Аноним подчеркивает, что эта слава Петра была основана не только на его святости, но на „благодати проповеди и учения“⁴. Книжность, ученость и склонность к мышлению отмечаются биографами. Грузинский извод „Жития Петра“, не взирая на его легендарный стиль и характер, сохранил сведения об его детских и юношеских годах. „Когда мы находились в Константинополе—пишет Захарий грузин—предполагаемый автор грузинской биографии Петра—он с такой легкостью усвоил греческий язык и науку, что остроте его ума весьма удивлялись царь и все придворные

¹ См. op. cit. III, 4: „Ein über den Erdkreis hin sehr berühmter Mann“.

² Там же.

³ Raabe, op. cit., стр. 70: „Petrus gleich dem grossen Moses“, „Ein zweiter Paulus Apostel“; на стр. 87 Петр назван „Моисеем“; на стр. 118—„вторым Моисеем“.

⁴ „Bei der Predigt und Lehre“ сказано в тексте анонима.

философы. Таким же образом (легко) он изучил сирийский язык и науку, когда мы отправились в Иерусалим“¹.

Эта характеристика, не содержащая в себе ничего невозможного и противоречащего с реальностью, свидетельствует о хорошем знакомстве Петра Ивера с греческой и сирийской наукой и языком. Уроженец Грузии, царственный заложник при Византийском дворе—иноходец—должен был целиком войти во всю науку и философию того времени, чтобы стать на высоте всего современного знания, центром которого переставала быть Греция и становилась Сирия. Тот же источник, говоря о Петре и перечисляя ряд его достоинств, восхизляет его, уже превращенного грузинской церковью в своего человека, так: „Украшение и гордость Грузии и заступник всего мира“². Эта высокая характеристика не вызвана патриотическим настроением грузинской биографии Петра. Уподобление вероучителю Моисею или апостолу Павлу не менее сильная похвала в устах тех, кто ее давал.

Более того—ученость, книжность и склонность к мышлению подтверждаются и другими источниками. Аноним производит параллельное изображение Исаии и Петра Ивера и устанавливает между ними полное сходство. Он их называет „двумя светилами, равными в кротости и силе дарований“. Для того, чтобы вместить это дарование, аноним считает, что „понадобилось бы много книг, как об этом свидетельствуют трактаты (Abhandlungen) и повествования о них“³. Аноним различает „повествования“ от „трактатов“, причем ясно, что в первом случае речь идет о биографиях—а частности и Петра, а в другом—об изложении того, в чем проявилась сила дарования.

О такой же полной равноценности Исаии и Петра Ивера говорит Захарий Ритор, хотя и совершенно в иной ситуации. „Оба—говорит Захарий—имели одни и те-же дарные..., духовно были вместе“⁴. И Исаия и Петр, по тому же свидетельству, по одним и тем же вопросам давали одинаковые ответы⁵. Вслед за этим идет рассказ о беседах Эния, который прошел философскую школу в Александрии. Этого Эния Захарий Ритор, не взирая на хороший отзыв об его мудрости и правдивости, все же называет „софистом“, каковой термин он объявил раньше оскорбительным и употребил его по адресу некоего Иоанна Александрийского. Эний был уроженец Газы, выученик александрийцев и находился в живом философском общении с Исаией и, по

¹ Жизнь Петра Ивера, изд. Н. Я. Марра, § 13.

² Op. cit., заключение.

³ Raabe, цит. соч., стр. 97.

⁴ Захарий Ритор, op. cit. „So hatten die beiden eine und dieselbe Gabe... wahren im Geiste beieinander“, стр. 269.

⁵ „Когда они (т. е. вопрошающие) по тому же вопросу пришли к Петру, то получили тот же самый ответ“.

всем данным, с Петром, который был „в духовном общении“ с тем же Исаией. При этих условиях важно сообщение, со слов Эния, что он обращался к Исаии по вопросам понимания Платона, Аристотеля и Плотина в отношении их христологического восприятия. При этом Эний подчеркивает, что это он делал очень часто¹. Захарий Ритор и аноним не делают разницы между Исаией и Петром. Эний общался с Исаией о христологическом восприятии античного философского наследия; по согласованному сообщению тех же источников Петр находился в систематическом духовном общении с Исаией. Следовательно, круг идей, в которых вращался Петр Ивер и на почве которых он имел „духовное общение“ это—христологическое восприятие античного философского наследия с таким же уклоном, как это дано в ареопагитских книгах. Эний прямо говорит об ошибках тех, которые неправильно толковали Платона, Аристотеля и Плотина и что устранить эти ошибки и получить правильное христианское их решение ему удалось только в кругу духовного общения, к которому был причастен и Петр Ивер. В свете этих фактов нужно констатировать, что этот же самый круг идей породил систему взглядов, развитых в ареопагитских книгах.

Это сообщение Захария Ритора очень ценно тем, что с большой точностью отображает историческую ситуацию создания ареопагитских книг. Эний—крупный Газский философ и христолог. Он сознает недостаточность пройденных ступеней христологии. III и IV вв. представляли, по изображению Захария Ритора, со слов Эния—неполные и ошибочные попытки христологического восприятия античного наследия. В качестве создателей последнего названы Платон, Аристотель и Плотин. Не назван Прокл—последний систематизатор неоплатонизма, а через это и античного наследия.

Это указание крайне точно. Оно полностью отображает, что христология IV в. вплоть до начала V в. не шла дальше усвоения неоплатонизма в редакции Плотина. Тут прямое указание на мистиков-христологов—кападокийских отцов, Макария Египетского и др. Недостаточность, на которую через Эния Газского указывает Захарий Ритор, была ограниченностью исторической ступени развития христологии. Вместе с тем она была исходной точкой для продолжения и принципиально нового обоснования христологии на новых, более полных, а следовательно и более приемлемых положениях, которые давал V век. Исторически это была христология, построенная уже на последней стадии неоплатонизма, т. е. ареопагитская система христологических идей.

Говоря точнее, здесь было два пути—либо возвращение к самому Платону, каким путем и пошел Эний и отчасти сам Захарий Ри-

¹ Захарий Ритор, стр. 271.

тор, либо новое восприятие античности через Прокла. Этот путь оставался для Исаии и его alter ego Петра Ивера. Это указание важно тем, что речь идет о спорности каких-то проблем христологии, о том, что Эний обсуждал эти вопросы в среде Исаии (и Петра). Факты мышления и взглядов V века, исторически подтверждающие, что с одной стороны выработалась линия к подлинному Платону (Эний, Захарий), вторая к ареопагитике, прекрасно объясняются на основании сведений Захария Ритора и делают ясным, что между Петром Ивером и ареопагитскими идеями была историческая связь.

Раскрытие через христологию внутреннего смысла античной философии—это значит продолжение линии античности на почве христианской культуры—такова сущность идейной среды, из которой выпал Прокопий Газский, но на котором частично все же базировались два остальных Газеяна—Эний и сам Захарий, особенно же, среда Исаии—Петра—Эния. Если бы в V веке существовал физически автор ареопагитских книг, то он должен был составить четвертого члена того общения, о котором рассказывает Захарий Ритор. Но его не было, как четвертого члена „духовного общения“, так как он был один из „троицы“. Исаия и Эний для этой роли не подходили—оставался только „второй Моисей“ и „второй апостол Павел“—Петр Ивер.

Но у нас нет в мировой литературе указания на то, что Дионисия можно было приобщить к указанному идейному кругу вообще, или к кому-либо из его членов, кроме одного указания, сделанного на родине Петра Ивера—поэтом грузинского ренессанса Чахрухадзе. Последний ставит Дионисия рядом с Энием. Повидимому, вследствие близости Петра Ивера к Грузии. В последней сохранились традиции о философских взаимосвязях V века, в точности отразившие идейную близость ареопагитских книг и христологического восприятия античности, и грузинский поэт мог знать, что его соотечественник Петр Ивер—был тут же, в том же идейном кругу. К этому вопросу нужно вернуться при рассмотрении литературных памятников, отразивших эту традицию об отождествлении Дионисия с Петром Ивером.

На основе указанного факта тождества идейной базы, следовало бы перейти к прямому показу тождества идей и представлений Петра Ивера и Псевдо-Ареопагита. Но для довершения обрисовки личности Петра, укажем на факты, показывающие, что он был средоточием умственных интересов того времени. В этом пункте сведения биографов также совпадают. Мы видели у Захария Ритора, как вокруг Исаии и Петра собирались люди, ищущие ответов на философские и теологические вопросы¹. То же самое сообщает и аноним. „Когда он (т. е. Петр Ивер, Ш. Н.) прибыл в Берит, об этом сразу узнали схоласти-

¹ Zacharias Rhetor, op. cit. Anhang, Leben des Isaias, стр. 271.

ки, которые знали его по Палестине и Александрии, собрались вокруг него... желая удовольствоваться его оздоравливающим учением"¹. То же самое повторяется во всей биографии неоднократно. Например, „...приходили некоторые из высокопоставленных лиц... чтобы удовольствоваться его учением"². Таким образом и схоласты, как люди, ищущие знаний, и люди из общества стекались к Петру Иверу приобщиться его „оздоравливающего учения“. Проповедуя свои взгляды, Петр переходил с места на место, хоть и жаждал покоя для обдумывания своих мыслей, почти всю жизнь, за исключением трех лет, проведенных у Дионисия схоластика.

Совпадение взглядов, сохранившихся в высказываниях Петра Ивера, со взглядами Псевдо-Ареопагита начинается с основного понятия— добра—которое в соотношении со злом было определяющим для новой ареопагитской христологии.

Аноним рассказывает, что Петр „обсуждал свои мысли“ с Зеноном, который проживал около Газы³. Какие это были „свои мысли“ у Петра Ивера, которыми он обменивался с Зеноном? Аноним сообщает, что с этими мыслями Петр Ивер „шел прямым путем к добру“. Это сообщение делает еще более ясным общность путей Петра Ивера и Псевдо-Дионисия: освещенный светом прямой путь к добру— это путь ареопагитских книг. Это одно из точных совпадений по искомым нами линии.

Основным отличием ареопагитской христологии, построенной на основе идеи Прокла, являлось новое учение о добре, как едином и высшем начале, в отношении которого зло являлось только диалектически-негативной инстанцией. Идеи Прокла о субсистенции зла, как это хорошо выяснено у Коха и Штигельмайра, послужили основой для Дионисия в разработке проблемы соотношения добра и зла⁴. Идея добра, разработанная еще Платоном, отнюдь не дала ему возможности дать монистическую концепцию мира, а критика Аристотеля раскрыла широкий путь для дуализма. Плотин нашел выход к единому началу, но не сумел обосновать его как субстанцию, так как еще жива была аристотелевская традиция критики субстанциальности идеи, от которой не спаслась и высшая идея—идея добра, обоснованная в „Республике“ Платона. Факт, что античная философия от Плотина еще шла творческим путем до Прокла, иногда подвергаемый сомнению, нигде не выступает столь явственно, как в учении Прокла о субстанциальности добра, как „начале и первой причине мира“⁴. Пока эта

¹ Sich seiner heilsamen Lehre zu erfreuen wünschten (R a b e, op. cit., стр. 107).

² Цит. соч., стр. 109.

³ Besprach mit ihm (с Зеноном, Ш. Н.) alle seine Gedanken (R a b e, стр. 51).

⁴ П р о к л, Элементы теологии, гл. 12.

стадия завершения античной философии не была достигнута, до тех пор была невозможна ареопагитская система взглядов, базирующихся на отрицании субстанциальности зла. Учение, что зло, как негация добра, есть только ступень для возвеличения добра, было стержневым моментом негативной теологии. Это добро, как начало мира, представлялось как начало света и путь к добру—был путем освещенным добром, которому принадлежала вечность, в отличие от кратковременности не-субстанциального зла¹.

Биограф Петра, не взирая на свою ограниченность, все же даст понять, что речь идет о „прямом пути к добру“, причем этот путь в представлении Петра Ивера освещен светом добра. Не совсем понимая в чем дело, источник все же осведомлен о том, что предметом размышлений Петра Ивера была идея добра, в каком-то особом значении.

Таким образом мы вплотную подошли к одному из существенных моментов совпадения идей и представлений Петра Ивера и псевдо-ареопагитских книг.

От имени Петра Ивера, как мы видели, не сохранилось никаких писаний. Это усложняет задачу сравнительного исследования. Но мы не беспомощны в данном случае, так как сохранились высказывания, отдельные образы, характерные понятия и представления, которые совпадают с такими же высказываниями и т. д. в ареопагитских книгах. Эти совпадения на почве выяснившейся возможности авторства Петра Ивера в отношении ареопагитских книг приобретают уже решающее значение.

После выяснившегося совпадения момента добра, как основной идеи и у Псевдо-Дионисия и у Петра, перейдем к вопросу о методе. Путь к высшему добру или богу, что одно и то же и у Петра и у Псевдо-Дионисия, это—мистическое постижение, непосредственная связь на почве экстаза. В многократных описаниях у Псевдо-Дионисия этот путь человеческой души через ангелов к богу представлен, как путь экстатических видений.

Само собой разумеется, что об экстазе и о непосредственном пути постижения добра говорили все мистики и в этой форме это—обычное представление всякой мистики, поскольку они верили в возможность такого пути. От высшей и рафинированной формы—вроде античной *θεωρία*, *ὄρασις* Макария Египетского и до самых закорючлых форм дервишской мистики Востока—разновидности одного и того же феномена. Но в отличие от них мистический экстаз в представлении Псевдо-Ареопагита имел свою специфическую форму, которая отличала его от других видов мистики. Эта форма базировалась на иерархическом

¹ Dionysius, De div. nom. Гл. 4. 19 и дальше до 35. Эти идеи были восприняты в Грузии у Петриди и Руставели. См. ниже.

принципе построения путей восхождения к богу, к добру—как единому началу мира, причем эта иерархия олицетворялась субординацией небесных сил, ангельских сонмов, которые и возносили человеческую душу как сосуд сознания, к богу-добру. Третьей стороной специфичности представлений Псевдо-Ареопагита об экстатическом восхождении являлась триадическая система разгруппировки ангельских сил небесной иерархии.

Таким образом „Небесная иерархия“ Псевдо-Ареопагита теснейшим образом была связана с его же „Мистической теологией“. Представление о пути, о методе (метὰ τῆς ὁδοῦ) восхождения или вознесения души к богу-добру, развертывалось между системой идеи, данной в указанных двух произведениях Псевдо-Ареопагита.

Конечно, эта сложная система представлений, связанная с системой Прокла о рядах (οὐραϊά) и уходящая в дебри неоплатонизма последней формации, была не совсем под силу для ясного понимания биографа Петра Ивера. Дать точную картину триадической иерархии он не может, но представление о том, что экстаз, как путь восхождения к богу, связан с вознесением души ангелами, т. е. олицетворением ареопагитской иерархии, было посылно для биографа—ученика Петра Ивера, и он эту картину нам дает.

Указанным способом описан этот путь видений Петра у сирийского анонима. „Тогда—рассказывает он—совершал блаженный Петр, находясь, как я сказал, в уединении, прямо святые мистерии. И в экстазе он увидел, что ангелы возносили к небу души“¹. Такое же прямое видение бога описано уже словами самого Петра Ивера, причем при этом прибавлена исключительно характерная черта мистических видений—тишина, как об этом неизменно говорится в дионисиевских книгах². Конечно, это не касается непосвященных, но и для них нет надобности в громких возгласах, чтобы прийти в общение с божеством. „Нет надобности—говорит Петр Ивер—чтобы ты говорил громко, но нужно возносить молитвы изнутри, из сердца“³.

Картина экстаза и мистического озарения, как она дана у Псевдо-Ареопагита, в соч. „Наименование богов“ и в „Мистич. теологии“ описана у анонима в отношении Петра следующим образом: „Неожиданно блаженный (т. е. Петр, Ш. Н.) был одержим и впал в экстаз. И в таком состоянии он оставался почти час, полтора, в то время как его глаза неизменно были направлены в небо“. Молча, как это требовалось, стояли присутствующие при этом⁴.

¹ Raabe, стр. 60.

² Цит. соч., стр. 74. Сравни. Дионисий, De div. nom., с. 4.

³ Цит. соч., стр. 44. Сравни. Дионисий—там же.

⁴ Цит. соч., стр. 91.

Непосредственное общение с богом, которого по описанию его биографов мистическим путем достигал Петр Ивер, очень характерно описано одним из его учеников—Иоанном Майумским. Этот Иоанн в своей книге „Плерофорий“ описывает мистическое видение Петра в рассказе от лица самого Петра, т. е. о том, как апостол Петр повел его на возвышенное место и „показал ему в небе большой луч света, который казался путем в небо и сказал ему: „Вот отец“ и вслед за этим другой свет, и дальше еще третий. Эти три светила представляли собой три лица троицы и служили для познания единства и раздельности лиц божественности¹.

Это сочетание трех источников света одна из форм символического представления единства и множественности, единения и разделения. Основная тема у Псевдо-Дионисия здесь была античная проблема *ἐν ἑα! πᾶν*, как это особенно развито в главе 3 „Наименование богов“². Вместе с тем все это рассуждение вовсе не имело непосредственной задачей оспечение проблемы единого и троицы и особенно—природы третьего лица. Тем не менее символика источников света служила пояснению и этой проблемы.

В указанном месте Дионисий говорит: „Если мы видим в одном помещении свет, исходящий от нескольких светильников, то этот свет есть единство света и едва ли кто-либо скажет, что в этом свете есть какая-то часть, принадлежащая одному светильнику, другая другому и т. д... Но если удалить один из светильников, то вместе с ним без остатка уйдет весь принадлежащий ему свет“. Ясно, как представлял себе Дионисий единство и множественность: неразрывность обоих моментов была для него главным делом. И чтобы показать ее конкретно, Дионисий избрал понятие света и его источников. В „Наименовании богов“ источник света указан вполне реалистически, в „Письмах“ же тот же образ распространен на три лица божества. Но главное в обоих случаях—сочетание единства и раздельности, говоря языком ареопагитских книг, или же единства и множественности—как выражена эта же мысль в античности.

Таким образом, для выражения той же самой мысли и у Петра Ивера, поскольку это все же сохранено у биографа, и в ареопагитских книгах—применен один и тот же образ, с одной и той же целью и в одной и той же трактовке. Иного смысла нет в повествуемом Иоанном Майумским рассказе. Три источника света или три светила в этом рассказе прямо сочтаются в представлении Петра Ивера с лицами

¹ См. Chronique de Michel de Syrien, изд. В. Chabot 1901 года, стр. 79, XXXVII

² Д и о н и с и й, Наименование богов; глава, касающаяся этого вопроса, звучит так: „О соединенном и разделенном в теологии и что есть божественное единение и разъединение“.

троицы, тогда как в ареопагитских книгах нет такой напразденности и дело ограничивается общей проблемой. Ясно, что незадачливый биограф предпочел идти по пути церковно-догматических примеров, более доступных ему, но целиком удержал то, что составляет основу идентичности представлений по данному вопросу между взглядами Петра Ивера и ареопагитских книг. Но и образ троицы божества, как выраженный символом трех источников света, дан в другом месте писаний Псевдо-Дионисия.

Этот самый образ видения трех ипостасей в виде трех светил в развернувшейся небе повторен под названием „видение Карпа“ в одном из писем Псевдо-Дионисия¹. Стиль и композиция рассказывания, данные в этом письме, признаны в науке наиболее характерными для Псевдо-Дионисия².

Сходство между взглядами Петра Ивера, поскольку они более или менее отражены в передаче биографов, и ареопагитскими идеями видно не только по линии отдельных моментов—как-то идеи добра, образа света. Это само по себе очень показательно, т. к. „размышление о прямом пути к добру“, которое приписывает биограф Петру Иверу, и есть предмет рассуждений главного ареопагитского произведения—„Наименования богов“³. Но характерен помимо этого весь ход рассуждений, приведший „прямым путем“ к связи между идеей добра и принципом света. Путь к добру есть путь света. В приведенном месте биограф приписывает Петру Иверу такое представление о путях добра, согласно которого они освещены светом добра⁴.

Автор ареопагитских книг идет тем же путем. Устанавливая понятие добра, как абсолютной субстанции мира, он переходит к „разлитию добра“ в мире, причем разливающееся от единого и высшего добра по всему миру благо ему представляется по образу света, исходящего от единого источника. При этом он занимается только понятием добра, не отвлекаясь понятием зла или как Псевдо-Дионисий предпочитает называть—„недобра“⁵.

Не желая отвлекаться понятием зла в сторону по линии времени либо пространства—Псевдо-Дионисий говорит: „Добро не является добром в отношении одного и недобром в отношении другого, или же оно не является находящимся здесь и не находящимся там и т. д.“⁶.

¹ Дионисий, цит. соч. гл. II, А 24.

² Псевдо-Дионисий, письмо 8, 6.

³ „Заслуживает особого внимания—пишет Г. Кох—восьмое письмо Псевдо-Дионисия, т. к. оно проливает свет на писательство Дионисия“.

⁴ Псевдо-Дионисий, Наименование богов, особенно глава 4.

⁵ Каабе, цит. место.

⁶ Псевдо-Дионисий, Наименование богов, гл. 4, А 60.

⁷ Псевдо-Дионисий, там же.

Ясно, что тут есть один из образцов „прямого пути к добру“ у Псевдо-Дионисия, каковое явление в пределах своего понимания биограф и описал у Петра Ивера, „рассуждающего о прямом пути к добру“. Ясно, что учение о несубстанциальности зла могло быть трудно доступно для биографа, но самое характерное во взглядах Петра им сохранено и довольно точно показывает нам, что речь идет о „прямом пути“, т. е. о путях, подобных распространению света, не искривленных злом, заключенным в пределы пространства. Анонимный биограф, при всей своей ограниченности, сумел дать понять полное совпадение взглядов Петра и Псевдо-Ареопагита.

Указанное совпадение не может быть случайным и в свете приведенных ранее фактов приобретает весьма существенное значение. Не меньшее значение имеет еще одно обстоятельство. Как известно, еще со времени ухода из Константинополя от императорского двора, у Петра был верный спутник Иоанн Евнух, человек известного морального закала, но без претензий в области слова и мысли. Как-то раз— после болезни, как рассказывает анонимный биограф Петра, во время которой этот епнух подвергся сильному внушению Петра о связи между богом и человеком, Иоанн Евнух имел видение, которое переживал в течение трех дней. И вот во время этого видения ему представилась картина мира в виде системы ступеней, олицетворенных иерархий ангелов, херувима, серафима и т. п., вплоть до единого начала или бога на троне.

Эта картина мира, данная в образе видения спутнику Петра Ивера—Иоанну Евнуху, представляет собой полное подобие той картины мира, которая, как известно, дана в сочинении Псевдо-Дионисия под названием „Небесная иерархия“. Это сходство простирается так далеко, что касается даже триадического принципа разгруппировки небесных рядов. Это последнее обстоятельство выдает мистика-неоплатоника, знакомого с триадической системой построения мира¹. Как известно, такое представление об иерархии мира было одной из главных отличительных черт псевдо-ареопагитизма и наука так это и расценивала. Конечно, есть некоторое отступление не принципиального характера в конкретном представлении триадической иерархии по сравнению с тем, как это сделано у Псевдо-Дионисия². Но это надо отнести за счет либо недостаточно искушенного в столь высоких материях Иоанна Евнуха, либо же передачи анонима. Если же принять во внимание, что Иоанн Евнух—подвижнический спутник Петра Ивера,

¹ „Ряды“, которые переведены у Raabe „Ordnungen“, разумеется, соответствующая ареопагитскому $\sigma\epsilon\iota\rho\acute{\alpha}$, который у Псевдо-Дионисия иногда называется $\pi\omicron\lambda\lambda\acute{\upsilon}\varphi\omega\tau\omicron\varsigma$; $\tau\epsilon\tau\acute{\rho}\alpha$ —см. Дионисий, De div. nom. 3, 1.

² Дионисий, Celest. hierarchia, гл. 6, 2; гл. 7, 8, 9.
3. $\sigma\beta\omicron\upsilon\delta\mu\omicron\iota$ δ $\sigma\tau\omicron\lambda\lambda\omicron\upsilon\delta\delta\omicron$, Θ . XIV.

находился под идейным руководством последнего, то становится ясным—откуда Иоанн Еянух почерпал свое представление о небесной иерархии. Известный исследователь Дионисиевских проблем И. Штигльмаир, касаясь вопроса о специфичности построения небесной иерархии у Псевдо-Дионисия, заявляет, что „Дионисий „впервые из всех церковных писателей строит ангельские ряды по триадическому основному закону“¹. Но Штигльмаир, конечно, не интересовался тем, что эта „специфичность“ была присуща не только проблематичному автору ареопагитских книг, но была представлена реальным человеком, находящимся под идейным руководством Петра, епископа Майумского в Сирии V века.

Не раз указывалось, что понятия и представления, приписываемые Петру Иверу его биографами, конечно, не дают и не могут дать точной картины его подлинных взглядов, особенно в отношении их полноты и обоснования. Недостаточная осведомленность, личные симпатии-антипатии, собственная точка зрения—все это могло мешать при передаче образа. Захарий Ритор—кроме того что он историк, не плохой философ своего времени, что придает больший интерес его сведениям, но заставляет в некотором отношении быть и к нему осторожным. Рассказы анонима проще, но религиозно тенденциозны. Иоанн—ученик Петра и автор „Плерофорий“—слишком ярый антихалкедонит и ко всему подходит с этой точки зрения. Автор грузинского извода биографии Петра, желая дать православное толкование всему, что касается Петра Ивера—совершенно стер все, что было характерного и интересного в биографии Петра. Тем не менее этот биограф все же не сумел все средактировать так, чтобы не прокралось что-либо из мира мистицизма. Это касается приводимого выше момента о внутренней молитве. Ни церковь, ни ритуал не имели значения для Петра, как „созерцателя бога“ по терминологии Ареопагита. Один эпизод характерен: будучи в пути, Петр Ивер совершает вечернюю молитву в языческом капище. На напоминание спутника о непристойности такого места, Петр отвечает: „Дитя, мы приносим молитву богу, а не дьяволу“.

Несмотря на редакционные рогатки, здесь достаточно ясно выступает мысль о внутреннем углублении в себя, как пути мистического постижения бога. Эта самая мысль, да еще с образом огня, заложенного в нас, переданном у анонима в отношении Петра, лежит в основе понимания мистицизма у Псевдо-Дионисия. Она же от Псевдо-Дионисия в свойственной ему специфической форме была воспринята За-

¹ I. Stiglmayr, Die Streitschrift des Procopius von Gaza: Byz. Ztschr. VIII, 1899, стр. 277—8.

падом и особенно Бонавентурой, который развил это учение до положения, что душа познавая себя, познает бога и наоборот¹.

На Западе, еретики-мистики, усвоив мысли Псевдо-Ареопагита по вопросу о внутренней молитве независимо от обстановки (церкви, ритуала и т. д.), считали, что молитва, как внутреннее единение с богом, одинаково ценна при всякой обстановке. В этом отношении особенно отличались еретики Вальденсы конца XV и начала XVI вв.² Через тысячелетие после смерти Петра Ивера западные еретики буквально воспроизводили его мысли, сохраненные у анонима и в грузинском изводе.

В отношении понятия бога сохранились у биографов интересные характеристики, хотя сквозь ткань отсебятины, внесенной в существо дела биографами, не всегда легко уловить подлинное положение вещей. Надо вспомнить, что бог, постигнутый внутренним видением, для Петра так же „не высказываем“ (unausprechlich)³, как и для Дионисия. Это—один из характернейших моментов в псевдо-ареопагитских книгах и лежит в основе так называемой негативной теологии.

Другой момент это—учение об обожествлении человека. Наряду с первым положением это учение о так называемом θεῶσις составило второй момент, определивший своеобразность позиции Псевдо-Дионисия в отношении тогдашних теологических споров. Невозможность положительных высказываний о природе бога, как и идея становления человека богом—каждый в отдельности и оба вместе делали ареопагитские идеи еретическими, не ортодоксальными. Отсюда понятно, что еще в начале VI века возник вопрос о допустимости или недопустимости этих книг, в качестве ортодоксальных, как об этом указывалось вначале.

Взгляд Петра на поставленный вопрос сохранен только у анонимного биографа, но отредактирован в таких общепринятых терминах и понятиях, что не сразу удастся вычитать у него то, что относится к делу. Аноним говорит об „удостоении царства божия“ и он только вскользь упоминает о том, что Петр учил—„что для нас уготовлена божественная обитель“⁴. Нельзя допустить, что тут речь идет о странном-приемном доме; по форме это—обычное христианское представле-

¹ „Anima novit deum et se ipsum“—говорил Бонавентура, подчеркивающий свою связь с Псевдо-Ареопагитом. См. Itinerarium mentis in deum, V, 304 в.

² В протоколах „Процесса против Вальденсов в 1506“ в одном пункте сказано: „Dixit quod tantum valet oratio facta in domo vel in via, quantum in ecclesia“: Processus contra Waldenses a 1506, tom I, fol. 255.

³ Изд. Raabe цит. м.; Псевдо-Дионисий, De div. nom. гл. 13 и др.

⁴ Sprach er (т. е. Петр): Es ist uns eine Gottesheilstätte bereitet, op. cit. Raabe, стр. 109, Максим Конфессор эти мысли Ареопагита толкует так, как они приписаны Петру Иверу.

ние о загробной обители. Но если допустить, что биограф не сумел лучше выразить идею приближения к богу или нарочно истолковал эту идею так, чтобы освободить ее от еретического привкуса, то в нем можно угадать учение о $\theta\acute{\epsilon}\omega\tau\acute{\iota}\varsigma$. Тут важна та специфичность, которая содержится в Псевдо-Дионисиевском учении, а не общее положение о приближении к божественности. Последнее было известно со времен апостолов вплоть до Макария Египетского¹. В античной философии, в пору ее расцвета, помимо Эмпедокла, Платон развил тезис об однородности, как пути постижения душой бога. Душа была божественной идеей ($\theta\epsilon\omega\iota\delta\acute{\epsilon}\iota\varsigma$)². У того же Платона встречается другое понятие „сродства“ ($\sigma\upsilon\gamma\gamma\epsilon\upsilon\eta\acute{\varsigma}$) души с божественным и вечносушим. Это понятие „сродства“ у неоплатоника Плотина превратилось в понятие „подобия“ или, говоря точнее, Плотин добавил Платоновскому понятию сродства — понятие подобия³.

В отличие от всего этого Псевдо-Дионисий имел в виду качественное совершенство ($\tau\epsilon\lambda\epsilon\acute{\iota}\omega\tau\acute{\iota}\varsigma$). От Платона через Плотина и неоплатоников путь шел к Дионисию, причем шел по линии нарастания состояния совершенства, поднятия до бога, а не только пассивного видения ($\delta\omicron\rho\alpha\tau\acute{\iota}\varsigma$ Макария Египетского)⁴.

Это соединение $\kappa\acute{\alpha}\theta\alpha\rho\tau\acute{\iota}\varsigma$ и божественного совершенства или оздоровления дано в речи Петра Ивера, переданной анонимным биографом, в энергично выраженных словах Петра: „Нам уготовлено место божественной обители“, каковое состояние было связано и с очищением.

Отличие и Петра Ивера и Псевдо-Ареопагита от всего, что по вопросу об „обожествлении“ было известно до него в христологических представлениях, заключалось в том, что все другие и в том числе Макарий Египетский исходили от проблемы греха⁵. Совершенно не в духе христианства разработанная концепция Псевдо-Ареопагита о грехе, как на это указывал и Кох, вытекала из его представления о нереальности зла. Открывающийся отсюда прямой путь к добру, как на это указывал анонимный биограф Петра Ивера, делал излишним догмат искупления. Если не исходить из этого учения о нереальности зла или греха, то нельзя будет понять специфического характера уче-

¹ Петр, 1, 4, где в греч. тексте сказано: $\gamma\acute{\epsilon}\nu\epsilon\sigma\theta\epsilon\ \theta\epsilon\acute{\iota}\alpha\varsigma\ \kappa\omicron\iota\omega\nu\omega\tau\acute{\iota}\varsigma\ \phi\acute{\upsilon}\tau\omega\tau\acute{\iota}\varsigma$.

² Plato, Rep. X, 611 E; Плотин говорит о $\sigma\upsilon\gamma\gamma\epsilon\upsilon\eta\acute{\varsigma}\ \kappa\alpha\iota\ \delta\mu\alpha\iota\omega\nu$.

³ Enneades, I, 6, 9.

⁴ В полемике по вопросу о $\theta\acute{\epsilon}\omega\sigma\iota\varsigma$ у Псевдо-Дионисия между Лаугеном и Штигльмайром последний неправ, поскольку не замечает качественной разницы между „общением“ ($\kappa\omicron\iota\omega\nu\omega\tau\acute{\iota}\varsigma$) с богом в посланиях апостола Петра и др. и „совершенством“ ($\tau\epsilon\lambda\epsilon\acute{\iota}\omega\tau\acute{\iota}\varsigma$), как средством оздоровления, очищения ($\kappa\acute{\alpha}\theta\alpha\rho\tau\acute{\iota}\varsigma$). Работа Laugen'a в Intern. theolog. Ztscht. 1890, стр. 603 сл.; I. Stiglmayr, Zur Lösung Dionysischer Bedenken: B. Z. VIII, стр. 101 сл.

⁵ С этим связывалось учение об $\acute{\alpha}\mu\alpha\rho\tau\acute{\iota}\alpha$ Макария Египетского.

ния о приобщении божественности. Бог или единое для Псевдо-Дионисия есть добро. Грех есть недостаточность добра, а не атрибут зла, не являющегося субстанцией. Отсюда — „прямой путь“ не только к добру, но и к богу. Таковы предпосылки и сущность учения Псевдо-Дионисия об обожествлении, учения сплошь мистико-еретического.

Для анонимного биографа все это было, конечно, очень сложно и он выразил эти понятия в доступных ему представлениях.

Понятие о „неизреченности“ бога легло в основу т. н. отрицательной теологии Псевдо-Дионисия (*θεολογία κατὰφατική*). Мистическое молчание и углубление в сознание являются путем божественного постижения, как это развито в „Мистической теологии“ Псевдо-Дионисия¹.

Как было указано, первый момент был развит на Западе у Бонавентуры, а о мистическом молчании и о боге „дремлющем в пустыне сознания“ писал, базируясь на Псевдо-Ареопагите, Майстер Экгарт².

Точно также соединены оба момента — „молчания“ и „неизреченности“ в речи Петра Ивера, приводимой анонимом. „В то время как он молчал, воскликнул он в своем сердце... к богу — „О, невысказываемый (в силе и человеческой любви)“³. Как ни мало искушен в делах высокой материи аноним, ему при передаче этого важного момента все же удалось собрать воедино три элемента: молчание, углубление в себя, и „неизреченность“, и передать речь Петра Ивера так, что идентичность этих мест с аналогичными местами Псевдо-Дионисия не оставляет никакого сомнения⁴.

VI. О НЕКОТОРЫХ ВОЗМОЖНЫХ ВОЗРАЖЕНИЯХ

Таким образом, в основных моментах речи и высказывания самого Петра Ивера, либо же лиц, находящихся в его окружении или под его влиянием, совпадают, с соответствующими изменениями передачи, не меняющими существа дела, с основными положениями т. н. ареопагитских книг. В свете выяснившейся раньше возможности, что автором псевдо-ареопагитских книг мог бы быть никто иной, как Майумский епископ (в Газзах) Петр Ивер, факты прямого совпадения характерных идеологических моментов, дают основание настаивать на действительности такой возможности.

Против этого утверждения могут быть возражения, из которых можно уже теперь предвидеть по крайней мере следующие два: 1) не могло ли явиться совпадение характерных моментов в системе поня-

¹ Дионисий, *Theologia mystica*, гл. I, 3.

² Meister Eckhart, *Opus tripartitum*, 452.

³ Цит. соч. изд. Klauke, стр. 89 ср. стр. 44, 74 и др.

⁴ Так толкует учение Псевдо-Дионисия о „молчании“ и Максим Конфессор, грузинский философ XI—XII вв. — Ефрем Мцире переносит это понятие „დუმბლი“.

тий и представлений Петра Ивера и Псевдо-автора т. н. ареопагитских книг следствием знакомства самого Ивера или лиц, пишущих о нем, со взглядами Псевдо-Дионисия? 2) не мешает ли этому отождествлению Петра Ивера с Дионисием их отношение к монофизитству и диофизитству?

Первое возражение содержит так называемую ложную проблему. Петр Ивер мог быть знаком с идеями ареопагитских книг только как автор, но не как читатель, так как дионисиевские книги стали доступны читателям только после смерти Петра Ивера (488—491 гг.), а широкое распространение они получили только в конце первой трети VI в. Что касается его биографов, то если и допустить что они знали так называемые дионисиевские книги, то тем большими должны были быть основания, заставляющие их приписывать характерные для них идеи Петру Иверу.

Что касается вопроса об отношении Петра Ивера и автора ареопагитских книг к монофизитству и диофизитству, то об этом вкратце уже указывалось выше. С этой стороны судьба предполагаемого автора ареопагитских книг и Петра Ивера в основном одинакова. Разница в процессе реализации этой судьбы объясняется разницей в культурно-исторической ситуации, в которой этот процесс протекал. Ни в высказываниях Петра Ивера, поскольку они могут содержать подлинные его взгляды, ни в ареопагитских писаниях вопрос о природе Христа не поставлен прямо: все, касающееся этого вопроса, можно вывести из их суждений, но никак не является одной из главных тем.

Тем не менее мы имеем дело с историческим фактом, что и Петра Ивера и автора ареопагитских книг считали в течение некоторого времени монофизитами. В этом согласны все биографы Петра, а главный из них—Захарий Ритор, как указывалось, один из первых выступил литературно за монофизитское истолкование и использование Псевдо-Ареопагита.

Далее—в отношении и Петра Ивера и Псевдо-Ареопагита была сделана попытка использования их имен в интересах господствующей церкви. Заслуживает особого внимания судьба Петра Ивера в истории грузинской церкви. В Грузии—на родине Петра Ивера не могли не интересоваться этим „удивительно прославленным“ во всем мире деятелем. Грузинская церковь, повидимому, тоже считавшая первоначально Петра Ивера монофизитом, и разделявшая догматы халкедонитства, отвернулась от своего знаменитого единоплеменника и только в конце XII либо в начале XIII в. признала его, объявив предварительно диофизитом. К этому времени и относится переработанная в соответствующем духе биография Петра¹.

¹ Она напечатана в СПб 1907 в изд. Н. Я. Марра под названием „Житие Петра Ивера“ (на груз. и русск. языках).

Чрезвычайно характерно, что такой шаг грузинская церковь сделала лишь после того, как в конце XI в. философ Ефрем Мцире перевел на грузинский язык ареопагитские книги. Так как последние получили широкое распространение, то в ответ на это грузинская церковь объявила Петра Ивера ортодоксальным человеком, диофизитом, и причислила его к лику святых. Нет сомнения, как мы увидим и дальше, что в Грузии изстари жила традиция о связи между именем Петра Ивера и ареопагитскими книгами, что делает понятной неожиданную канонизацию Петра. Что это было сделано только на основе переходящих, хотя и особенных мотивов, видно из того, что в 1720 г., в период церковной реакции в Грузии, Петр Ивер снова был исключен из списка святых.

Таким образом, судьба Петра Ивера и Псевдо-Ареопагита одинакова и проливает свет на их отношение к монофизитству-диофизитству. Сначала их обоих считали монофизитами, а затем причислили к ортодоксам и зачислили в святые. Поскольку на Востоке господствовала монофизитская церковь, возможно, что Петр и был организационно связан с нею. Литературно-идеологически не видно, чтобы хоть один из названных авторов специально был замешан в церковно-догматических спорах.

Что касается линии поведения, то хотя это не может определить теоретическую линию, да еще в произведениях эсотерических, предназначенных для тесного круга посвященных, не подписанных автором, однако все то, что мы знаем в этой области, исходит от монофизитов-биографов. Будучи затруднены в передаче идей Петра Ивера с его слов или от себя, эти биографы чувствовали себя более свободными в рассказах из жизни и деятельности Петра Ивера. Тем не менее и здесь проскользнули такие факты, которые нарушают цельность и последовательность повествования о деятеле-монофизите. Сюда относятся, например, отказ Петра принять сан епископа от монофизита Феодосия, даже с указанием мотива, что он—Петр—„еретик“, т. е. мыслит иначе, чем монофизит Феодосий; рассказы о вмешательстве бога, чтобы подвинуть Петра на более активную борьбу за монофизитов, особенно в тех случаях, когда он предпочитал предаваться размышлениям, чем вмешиваться в догматические распри и, наконец, о непосещении монофизитского Иерусалима и т. д.

Все эти и подобные им рассказы не могут иметь большого значения при разрешении вопроса об отношении Петра к монофизитству. Но характерно, что при энергичном подчеркивании монофизитства Петра биографы-монофизиты все же вынуждены упомянуть о некоторых фактах, обнаруживающих нечто обратное. Факт тот, что все эти сведения биографов-монофизитов, касающиеся не идей, а поведения,

должны быть приняты с большой осторожностью. Поэтому, кого из себя изображал Петр Ивер в сфере своих действий—трудно сказать. Все эти рассказы в агнографическом духе должны быть также поставлены под большое сомнение. В частности известно, что мотивы ухода от Византийского двора по нецерковным источникам совершенно иные и вызваны, повидимому, скандалом в связи со сложной любовной историей, в которую была замешана сама царица Евдокия. Усердствующие же биографы обставили это вынужденное бегство грузинского царевича, получившего светское образование, блестящего начальника византийской кавалерии, отшельническим подвижничеством во исполнение божественного откровения.

Остается сфера теории и отношения исторического окружения. Здесь, как выяснилось, линия и судьба Петра Ивера совпадает с такою же автора т. н. ареопагитских книг. Следовательно, второе возможное возражение против положения, что Петр Ивер епископ Майумский в Газах может быть автором ареопагитских книг, приписанных Псевдо-Дионисию—отпадает из-за одинаковости позиции и судьбы Петра Ивера и Псевдо-Дионисия в отношении монофизитства и диофизитства.

VII. СУДЬБА АРЕОПАГИКИ НА ВОСТОКЕ

1) Сирийские источники

Остается третий из указанных выше моментов. Если Запад и в течение средних веков иногда сомневался в подлинности ареопагитских книг, а относительно другого возможного автора, не взирая на большое число выставленных претендентов, до самого последнего времени не пришел ни к чему, столь достоверному, как наше предложение, то не хранились ли на Востоке, куда принадлежал Псевдо-Ареопагит и по происхождению (как грузин) и по месту деятельности, какие-либо памятники, отразившие либо указания, либо традицию о принадлежности ареопагитских книг Петру Иверу, епископу в Газах.

Само собой разумеется, что самые подробные сведения о Псевдо-Дионисии и Петре Ивере должны быть представлены в сирийских памятниках. И действительно, основные биографические документы о Петре Ивере даны на сирийском языке, что значительно превосходит сведения относительно Дионисия Ареопагита. Но для нас важна в данном случае не эта сторона. Не имеет с нашей точки зрения большого значения и сирийский памятник под названием „Книга Иеротеоса“. В настоящее время едва ли может быть сомнение в том, что автор этой книги находился в зависимости от ареопагитских книг¹.

¹ Вопрос об „Иеротеосе“, упоминаемом часто у Псевдо-Ареопагита, еще подлежит исследованию. Комментаторы Максим Конфессор и Германос не разобрались в этом вопросе.

Но в одном отношении характер этого сирийского памятника весьма показателен. Надо признать, что поскольку эта „Книга“ писалась под влиянием автора ареопагитских книг и поскольку, с другой стороны, в ней имеется нечто совершенно независимое от споров монофизитства-диофизитства, поскольку указанный документ не может не пролить света и на нашу проблему. Во всяком случае ясно одно: „Книга Иеротеоса“ построена на принципах ареопагитского мистицизма и занимает независимую позицию в отношении указанного выше догматически-теологического спора.

Важно еще другое. В сочинении о „Наименовании богов“ Псевдо-Дионисий неоднократно говорит о книге, приписываемой Иеротеосу под названием „Теологические элементы“¹. В настоящее время считается выдвинутым, что это имя — псевдоним, заимствованный из лексикона самого Псевдо-Ареопагита. Сириец, писавший под этим псевдонимом, относится ко времени после Псевдо-Дионисия. Что этот Иеротеос не писал никакой книги под указанным заглавием, видно из указания самого Псевдо-Дионисия, что он еще до книги о „Наименовании богов“ написал работу на тему об „Основах теологии“.

Заслуживает особого внимания другой сирийский философский писатель — Сергей из Решаина. Он перевел ареопагитские книги с греческого на сирийский язык. Этот Сергей из Решаина очень мало изучен до сих пор, а между тем, как совершенно справедливо указывает Отто Барденхеввер, он взят для изучения ареопагитской проблемы². Более того, Сергей из Решаина дает в сирийской литературе некоторое отражение идентификации Петра Ивера с автором ареопагитских книг. Все это стоит в связи с указанием „Наименований богов“ на факт составления автором ареопагитских книг работы на тему об „Основах теологии“.

Среди манускриптов Британского музея, имеется рукопись на тему „Книга о причинах“ (*Liber de causis*), помеченная как работа Сергея из Решаина. Подробное развитие темы этой книги дает понять, что тут речь идет о переводе-интерпретации „Элементов“ Прокла³. Если сравнить основную идею этой работы с „Наименованием богов“, то станет ясным, что интерес автора — з круговом развитии мира: *circulatus* в „Книге о причинах“ и *эхлос* в „Наименовании богов“⁴. Творец негативной теологии как раз был заинтересован в идее кругового движения мира с возвращением вещей к единой высшей причине.

¹ Дионисий, *De div. nom.* 3, 2 и др.

² Otto Bardenhewer, *Geschichte d. altkirchl. Literatur*. Vierter Band. Freiburg, 1924 г.

³ „*Liber de causis universi iuxta mentem Aristotelis, quo demonstratur universum circulum efficere*“.

⁴ Дионисий, *De div. nom.* 4, 14; 9, 19.

Едва ли есть основание не верить указанию автора „Наименования богов“, что он до этого писал книгу о „Теологических основаниях“. Сергей из Решаина занимался вообще переводами и вместе с другими книгами Псевдо-Дионисия он, возможно, перевел и эту его работу. Если это так, тогда и ссылка автора „Наименования богов“, приводимая выше, делается понятной; но значение сирийских работ Сергея из Решаина для нашей проблемы идет дальше.

Биограф Петра Ивера, сообщая о факте перевода Сергием из Решаина книг Дионисия, передает, что он сделал очень точный перевод¹. Там же сообщается, что Сергей из Решаина „Составил слово (λόγος) к поминальному дню знаменитого Петра“. Надо полагать, что здесь речь идет о дне, посвященном памяти Петра Ивера. В этот поминальный день произносились речи или читались произведения, посвященные Петру Иверу. С указания на такой день начинается и анонимная биография Петра. В этой роли выступали единомышленники Петра, его ученики и последователи. Сергей из Решаина по этому свидетельству принадлежал к числу таковых.

Итак, Сергей из Решаина, человек близкий к Петру Иверу, перевел на сирийский язык ареопагитские книги. Спрашивается: не возник ли у него этот интерес к ареопагитским книгам в связи с фактом близости к Петру Иверу и его идеям? Далее, тот же Сергей из Решаина вместе с переводом ареопагитских книг переводит на сирийский язык книгу „О причинах“, тематически связанную с „Элементами“ Прокла. Эта связь — ареопагитские книги, Петр Ивер, перевод-интерпретация „Элементов“ Прокла — чрезвычайно показательна. Это значение не меньше того, что все как-бы объединялось вокруг имени Петра Ивера. Что все эти литературные дела вдохновлялись памятью Ивера, видно из того, что поминальные дни Петра отмечались литературными произведениями. Само по себе это вполне достаточное доказательство, что в лице Петра Ивера чествовали, прежде всего, литературно-идеологического человека, писателя.

То обстоятельство, что Сергей из Решаина, наряду с переводом ареопагитских книг на сирийский язык перевел еще и работу, сродную с „Элементами“ Прокла, с одной стороны, и что он был в духовной связи с Петром Ивером и выполнял свой долг благодарного ученика в дни памяти учителя, не может быть игнорируемо, как некоторое отражение факта взаимосвязи между автором ареопагитских книг и Петром Ивером.

Эта связь усугубляется, если принять во внимание, что Петр Ивер имел отношение к переводу-интерпретации Прокла. Ниже будет

¹ См. Захария Ритора, *op. cit.*, англ. изд., стр. 266.

показано, что существовал самый ранний интерпретированный перевод „Элементов“ Прокла на грузинский язык. По некоторым данным, которые выяснятся при обзоре грузинских памятников, грузинский интерпретированный перевод Прокла может иметь отношение к Петру Иверу. Если работа Сергия из Решанна—перевод, сделанный вместе с ареопагитскими книгами, то это может пролить некоторый свет на какую-то связь между именем Петра Ивера и указанной работой, а затем, и с ареопагитскими книгами.

Наука лишена возможности сравнить первый грузинский интерпретированный перевод Прокла с сирийским текстом Сергия из Решанна, но сохранились сведения о фактах, что: 1) в ареопагитских сочинениях указано, что их автор составил книгу „Теологические элементы“; 2) Сергий из Решанна наряду с ареопагитскими книгами перевел на сирийский язык „Книгу о причинах“, сродную с „Элементами“ Прокла; 3) Сергий—ученик Петра Ивера, последний же имел отношение к переделке „Элементов“ Прокла.

Возможные выводы из этого сопоставления фактов, получающиеся главным образом на основе сирийских памятников, дают некоторое отражение факту идентичности Петра Ивера с автором ареопагитских книг.

2) Армянские источники

Армянские памятники, казалось бы, должны были бы содержать о Петре Ивере обильный и интересный материал, начиная непосредственно со времен его деятельности. Это тем более следовало бы ожидать, что армяне тоже считали Петра монофизитом, весьма благосклонным к армянской церкви. К сожалению, это не так.

До XIII в. в армянской письменности нет реалий, касающихся Петра Ивера; но и после этого заметна тенденция к устранению имени Петра даже из единственного документа—перевода „Плерофорий“ Иоанна, ученика Петра Ивера, одного из его преемников по кафедре Майумского епископата. Правда, сказанное касается только одной версии армянского перевода „Плерофорий“, которая вошла в состав „Книги посланий“, но факт извращения заглавия книги Иоанна, с явной целью—устранить имя Петра Ивера, настолько очевиден, что для этого должны были наличествовать какие-то веские основания.

Но дело не ограничивается указанным. Проф. Л. Меликсет-Бек путем сопоставления текста „Хроник“ Михаила Сирийского и армянских версий точно устанавливает неоднократное отступление армянского перевода, причем всегда это делается в плане затемнения или устранения личности Петра Ивера¹. По тому, что обычно в отступлениях ар-

¹ Л. Меликсет-Бек: „Вестн. Гос. Муз. Гр.“ XI, стр. 57, 72, 73, 74 и др.

минского текста устраняется не само имя Петра, а его национальное происхождение (вместо Ивера, т. е. грузина—Петр из Фив, Петр Финикийский и т. п.), можно было бы подумать, что тут какую то роль играли националистические перегибы. Но едва ли будет правильно допустить тут наличие националистических тенденций.

Армянские версии сохранили некоторые стороны в изображении линии поведения Петра, имеющиеся и в биографиях Петра, ранее цитированных. Эти сведения подтверждают некоторую неровность в поведении Петра Ивера в отношении монофизитов. В одном случае речь идет о том, как Петр встретил посланцев Халкедонского собора хладнокровно, молча, „преданный своим размышлениям“. Пришлось задним числом прибегнуть к вмешательству бога, чтобы вывести Петра из этого состояния равнодушия к борьбе монофизитов-диофизитов¹.

Попытки устранить имя Петра Ивера из некоторых армянских памятников может навести на мысль о каких-то глубоких причинах неприязненности армянской письменности к Петру Иверу. Не исключена возможность, что сказанное имеет отношение к личности Давида Анахта, как младшего современника и сотрудника автора т. н. ареопагитских книг. Мы здесь только ставим вопрос о том, не является ли Давид Анахт 14-ым сирийским отцом, приехавшим в Грузию из Сирии, где он имел тесную связь с грузинами, что отразилось, по свидетельству Н. Я. Марра, даже в грузинских оборотах и терминах его переводов Аристотеля².

Для выяснения вопроса о псевдониме Дионисия Ареопагита в армянской литературе памятников не имеется. Так называемая „Автобиография Дионисия“, правда, появилась на армянском языке раньше, чем сведения о Петре Ивере, но это не меняет положения. К тому же названный памятник, как это доказано П. Пеетерсом, представляет перевод с грузинской версии, которая по линии распространения этого документа стоит на третьем месте после греческой и арабской³. Поэтому рассматривать этот документ, если даже он и содержит кое-что достопримечательного для нашей проблемы, как документ армянской литературы, не приходится⁴.

¹ А. Меликсет-Бек, *op. cit.*, стр. 76.

² Мы думаем, что основные идеи главного философского произведения Давида Анахта „О пределах философии“ понятны только в свете ареопагитских идей. Его отношения к Петру Иверу еще подлежат исследованию.

³ P. Peeters, *De l'autobiographie de Denys l'Aréopagite: Analeccta Bollandiana*, т. XXXIX, 1921 г., стр. 228, 283 и др.

⁴ Армянский текст рецензировал Нерсесом Акинян в 1914, 15 гг. См. *Հանդէս Ամսօրեայ*, т. XXVIII, стр. 641—660; XXIX, стр. 205—213.

Таким образом, армянские источники пока что, т. е. до подлинно-научного исследования вопроса о выдающемся армянском философе Давиде Анакте, почти ничего не дают для проблемы о псевдониме Дионисия Ареопагита¹.

3) Грузинские источники

Положение в Грузинской литературе, как будет видно, иное, но благоприятных условий не было и здесь, так как в течение веков Петр Ивер рассматривался как еретик. Препитие грузинской церковью Халкедонского собора предредило судьбу всех течений, которые могли казаться церкви подозрительными, в том числе и судьбу Петра Ивера. До XIII в. его имя стало одиозным, но и в канонизированном „Житии“, как указывалось, сохранились места, уцелевшие от церковной цензуры².

Что касается Дионисия Ареопагита, то в Грузии с одной стороны очень интересовались жизнью Дионисия Ареопагита, о чем свидетельствует факт очень раннего перевода т. н. „Автобиографии Дионисия Ареопагита“ на грузинский язык, и его широкого распространения³. В одном только бывшем церковном музее оказалось 6 экземпляров этой „Автобиографии“⁴. Эта автобиография касалась Дионисия Ареопагита, как такового, т. е. исторического Дионисия начала христианской эры, ученика Павла и епископа Афинского. Но в этой „Автобиографии“ нет и намека на Дионисия—автора ареопagitских книг, что для документа VII—VIII в., хотя и апокрифического, показательно, так как в Грузии была широко распространена книга, в которой ничего не говорилось об авторстве Дионисия в отношении ареопagitских книг. Ареопagitские книги не переводились на грузинский язык очень долго и это стало возможным только в период грузинского предренессанса. По некоторым данным неприятие грузинской церковью Псевдо-Дионисийских писаний продолжалось даже после их перевода на грузинский язык⁵.

¹ Конечно, такое нигилистическое в отношении истории армянской философии исследование, как работа Мисака Хостяняна, возродившая враждебное отношение к Давиду современных ему церковных догматиков, не могло привести ни к чему хорошему. Неудивительно, что Людвиг Штейн, издатель этой работы в серии *Berner Studien zur Geschichte der Philosophie*, LVIII, не пожелал заняться вопросом о Давиде Анакте, хотя и чувствовал, что без этого в философии Востока остается пробел. См. *Archiv für Gesch. d. Phil.* 1913, 13.

² Особенно интересны в этом отношении гл. 13, 38, 52, 63.

³ P. Peeters пишет: „La rédaction géorgienne, qui est la source immédiate de l'arménienne, derive elle même d'un original arabe“, *op. cit.*, стр. 283.

⁴ Описание рукописей Тифл. церкви. музея, т. 1, 1903, Тиф., стр. 12—13.

⁵ Предренессанс во всем мире начинался повышенным интересом к Псевдо-Дионисию.

Следовательно, получилось так, что в Западной Европе, не споря лично против Дионисия, прикрытого апостолическим авторитетом, связывали его имя с ареопагитскими книгами. В Грузии же, очевидно, зная по традиции об ином положении дела, интересовались только Дионисием Ареопагитом, но вне всякой связи с т. н. ареопагитскими книгами. Зато последние разделяли судьбу Петра Ивера—о них до XI—XII вв. не разрешалось упоминать. Выходит, что в Грузии существовала какая то традиция, что книги, известные под именем Дионисиевских, написаны кем то другим, с косвенными намеками на Петра Ивера. И действительно, один из образованнейших грузин XII в. поэт Чахрухадзе дал в своем сочинении под названием „Тамариани“ отражение этой традиции.

Но в грузинской письменности существует более ранний памятник, содержащий некоторое указание по интересующему нас вопросу. В книге грузинского философа XII в.—Иоанна Петрици, написанной в форме комментариев к „Элементам Теологии“ Прокла, мы читаем: „Причина того, что я второй раз перевожу эту книгу, следующая: во-первых число его толкователей увеличилось, что повлекло разницу в понимании, и этому не было видно предела. И где приходилось иметь с этим дело, некоторые обнаруживали неведение, а некоторые, овеянные славой, пренебрегли изобличить неведение“.

В этой цитате несколько моментов: 1) до Петрици кто то сделал грузинский перевод и комментарии „Элементов Теологии“ Прокла; 2) этот переводчик, окруженный славой, не пожелал помочь тем, которые не смогли разобраться в обилии разных толкований „Элементов“ Прокла. Петрици¹ сам пытается восполнить этот пробел своего предшественника. Во всяком случае ясно одно: первый переводчик „Элементов“ Прокла на грузинский язык и человек, приобретший славу от той же книги, одно и то же лицо.

Отсюда, разумеется, еще не видно когда сделан первый грузинский перевод Прокла и кто именно его сделал. В рукописи ABD на полях, а в рукописи E прямо в тексте есть приписка к предисловию Петрици к упомянутой работе, где как-будто расшифровывается лицо, приобретшее славу от „Элементов“ Прокла. Вот это место: „От этой книги (т. е. „Элементов“ Прокла, Ш. Н.)—согрешил трижды проклятый Арий и от нее же просвещенные три лица приобрели славу великих теологов: Дионисий, Григорий, Василий и др.“.

Эта приписка, конечно, не принадлежит самому философу Петрици, но она очень ранняя и по некоторым сведениям относится к XIII в. По своему содержанию она ошибочна, что ясно из хронологической

¹ Петрици, т. II, изд. Ш. И. Нуцубидзе и С. Г. Кауляшвили, Тбилиси, 1937, стр. 219.

неувязки ссылок на Ария и великих кападокийцев—Григория и Василия. Эти деятели никак не могли находиться под влиянием Прокла и его книги „Элементы теологии“. Но это обстоятельство не только не обесценивает указанную приписку, а наоборот, делает ее более показательной. То обстоятельство, что автор приписки ошибается во всех случаях кроме одного, когда его взгляд совпадает со взглядами автора книги, к которой он делает приписку, указывает на то, что он руководствовался сведением из книги Петрицы о раннем переводе толкований „Элементов теологии“.

Как было указано, автор ареопагитских книг—Псевдо-Дионисий в „Наименов. богов“ говорит о том, что он в начале составил книгу на тему „Элементы теологии“. В науке это указание вызывало недоумение. Возможное существование такой работы у Псевдо-Дионисия подвергалось сомнению и соответствующее указание в „Наименов. богов“ считалось интерполяцией. Сведения Ренана о значущем в кодексе Британского музея труде, приписываемом ученику Петра—Сирийцу Сергию из Решаина на ту же тему (по всей вероятности переводному), подвели к возможности признать, что эта работа есть перевод перевода-толкования „Элементов“ Прокла, составленного Псевдо-Дионисием.

Грузинская приписка к толкованиям того же сочинения Прокла, но уже сделанным „второй раз“ философом Петрицы, подтверждает, что Псевдо-Дионисий действительно писал какую-то работу об „Элементах“ Прокла. Возможно, что это есть та самая работа, которую перевел Сергей Решаин на сирийский язык и которая под названием „Книга о причинах“ стала затем весьма популярной.

Но эта самая грузинская приписка выясняет и другое, гораздо более важное для нашей проблемы. Если приписку связать с соответствующим местом книги Петрицы в одну цепь суждений, то получится: 1) до Петрицы кто-то дал перевод-интерпретацию „Элементов“ Прокла на грузинском языке; 2) в связи с „Элементами“ Прокла это лицо приобрело славу величия; 3) от книги Прокла приобрел славу величия Дионисий Ареопагит. Единственным препятствием сделать отсюда напрашивающийся вывод является то, что Дионисий Ареопагит не мог быть автором грузинского перевода-интерпретации Прокла. Если же мы на его место поставим лицо, которое в результате нашего исследования оказалось единственным претендентом на право носителя Псевдонима Дионисия Ареопагита, то тогда все на месте и все ясно. Выходит, что составление перевода интерпретации „Элементов“ Прокла неожиданно вскрывает идентичность Петра Ивера и Псевдо-Дионисия. Подтверждается, что Псевдо-Дионисий действительно писал упомянутую в „Наименов. богов“ книгу. Петрицы подтвердил, что самый ран-

ний перевод-толкование сделан на грузинском языке. Дионисия, как физического лица, нет. Человек, которого надо подставить на место Дионисия, должен уметь писать по грузински. Из всех возможных по логике и по природе претендентов на это место единственный—грузин Петр Ивер, непосредственный ученик Прокла.

Петрици по условиям времени не мог говорить ясней. Назвать же Петра Ивера было затруднительно, чтобы не дать лишнего повода для нападков церковников, которые и без того преследовали Петрици „по пятам“. Вопрос: кому принадлежит приведенная приписка, не имеет большого значения. Ее автор знает, что т. н. дионисиевские книги написаны после Прокла и на основании Прокла; факт изумительный, так как западная наука пришла к такому же выводу только в конце XIX столетия в работах Коха, Штигльмайра и др. Кто же мог об этом знать до этого, кроме непосредственно посвященных в тайну псевдонима Дионисия Ареопагита?

Время, близкое к Петрици, отражает традицию, сохранившуюся в Грузии о тайне Псевдо-Ареопагита. Судя по сохранившимся памятникам, оно прекрасно разбирается в лицах и их отношениях, эпохи создания дионисиевских книг. „Создание Дионисиевских книг“ для Грузии эпохи ренессанса факт, а не проблема. Чтобы убедиться в этом, достаточно обратиться к большому эрудиту и многогранному поэту эпохи грузинского ренессанса—старшему современнику Руставели, к Чахрухадзе.

Открывая свою поэму „Тамариани“, посвященную царице Тамаре, Чахрухадзе предвосхитил путь, усвоенный затем Западным ренессансом, в упоминании античных философов Сократа, Платона и Аристотеля¹. В отличие от того, что усвоила литература Западного ренессанса, Чахрухадзе неожиданно предвеляет обращение к Платону (и Сократу), как к источнику мудрости, обращением к Дионисию и, что еще показательней, ставит рядом с ним Эния (Эноса) софиста. Сам по себе такой оборот не мог быть непредумышленным. Ставя какую то пару философов раньше Платона (и Сократа), Чахрухадзе знал, что делал. Поэт ищет того, кому прежде всего следовало вознести хвалу прославленной царице Грузии—Тамаре и находит, что прежде всего и раньше всего ее воспел бы Дионисий. Почему именно Дионисий?

Поэт сам чувствует, что такое выдвижение Дионисия на первое место в качестве певца Тамары, будет непонятно и чтобы помочь нам

¹ Напр., Петрарка поет в „Trionfo della Fama“:

Volsimi da man manco, e vidi Plato,

 Aristotele, poi, pien d'alto ingengno.

разобраться в своих замыслах, ставит рядом с Дионисием другого философа—Эния. Для чего же нужен Эний рядом с Дионисием и что он может здесь пояснить? Строфа Чахрухадзе звучит следующим образом:

1. Вы мудрословы—мира основы,
Славьте Тамары мысль могучую;
Лишь Дионóсу, вторя Эниóсу
Петь, славословя всемогущую.

Ясно, что Энос поставлен поэтом рядом с Дионисием для того, чтобы разъяснить, что имя Диониса употреблено поэтом не в прямом значении, а как покров и прикрытие для какого-то другого имени. Видимо, это имя нельзя было прямо назвать, да еще в начале поэмы.

Если присмотреться ближе, то мы убедимся не только в ловкости поэтического приема Чахрухадзе, но и в поразительном знании о том, какие отношения были в Газах в V в. между передовыми людьми тогдашнего времени. Нам достаточно только вспомнить то, что мы узнали от Захария Ритора о взаимоотношениях Эния софиста к Исаии и о круге Эний—Исаия—Петр Ивер, чтобы сразу же стало ясно, что Чахрухадзе под Дионисием подставил человека, который в своем лице соединял и Дионисия и Петра, Майумского епископа, грузина родом. Теперь понятно, что из всех мыслителей мирового масштаба только мыслитель—грузин родом—мог оказаться для воспевания грузинской царицы Тамары более подходящим, чем даже Платон и Аристотель. Пригодность последних для столь почтенной, по мысли поэта, задачи тоже не отрицается. Поэту известно, что Эний (Энос) уроженец Газы, выученик александрийцев, будучи членом философского круга Эний—Исаия—Петр, никогда не имел никаких отношений к Дионисию. Таким образом, поэт Чахрухадзе в XII в. в Грузии воспроизвел историко-философский факт псевдонима Дионисия Ареопагита и подставил под него философского друга Эния, лучшего певца Тамары—грузина Петра Ивера. Такова единственная возможность раскрытия поэтического замысла Чахрухадзе.

Могут возразить, что в строке с внутренней рифмой—„Лишь Дионóсу, вторя Эниóсу“... имя Эноса поставлено для рифмы. Но такое возражение недопустимо, так как такой мастер стиха, как Чахрухадзе, усовершенствовавший стихотворный размер, известный в Грузии XII в. со времени поэта Шавтели, названный „чахрухаули“, свободно распоряжался звуковыми эффектами стиха и не мог поставить ради рифмы в строке конкретно-историческое имя. Если бы Чахрухадзе было безразлично, то для рифмы он прибег бы к другим соз-

вучным словам, напр., „Кроносу“. Тем более, что слово Кронос встречается у него в поэме, например:

„Пусть Марс и Кронос сдавят мне голос“...

Могут сказать, что слово „Кронос“ нельзя было ставить рядом с именем людей, но и это неправильно. Чахрухадзе, при его начитанности не мог не знать, что у его предшественника, поэта начала грузинского ренессанса — Шавтели — есть такой стих, где слово „Кронос“ стоит рядом с именами людей, например:

„Зирах — Кроноса, Зенон — Эноса“...

т. е. „Кронос“ рифмуется с „Эносом“.

Ясно, что дело тут не в рифме. Эний (Энос) не случайное лицо в поэме „Тамариани“. Он встречается в поэме несколько раз и каждый раз, как философ и мудрец, обладающий даром воспевания. Эрудит Чахрухадзе знал, что он делал и кого называл.

Но чтобы у нас не оставалось на этот счет никаких сомнений, Чахрухадзе снова возвращается к тому же вопросу в последующих строфах своего „Тамариани“. В своей поэме Чахрухадзе, как сказано, показывает себя изумительным эрудитом: он в курсе дела философских и литературных фактов прошлого и современности. Перепевая в 16-стопных шапхи тот же мотив, который в начале был сделан размером „чахрухаули“, Чахрухадзе раскрывает свой замысел. Он говорит, что найти такую, как Тамара, не мог бы даже тот, кто одел бы железные чусты, а воспеть ее сумели бы лишь Аристотель, и тот, кто „создал дионисиевские книги“. Этим поэт играет на начало своей поэмы и окончательно разъясняет, что Дионисий, которого он назвал в начале, как певца Тамары, должен быть понят не прямо, а как псевдоним того, кто создал дионисиевские книги. Эта строфа, с некоторыми чисто поэтическими изменениями в переводе, звучит так:

„Не найдет тебе подобной
 Ног железных обладатель,
 Лишь воспел бы Аристотель
 И Диона книг создатель,
 Как Ахилла и троянцев
 Пел Гомер, похвал воздатель...“

Чахрухадзе оставил в этой новой вариации или перепеве темы начальных строф и Аристотеля и Гомера, но на место Дионисия поставил „составление“ его книг. Так как в третьей строке поставлено

лицо, а не функция, а именно—Аристотель, то поэт точно так же поступил бы и в следующей строке, но слово „создатель“, „составитель“ попало в рифму, что и помешало ему. Но основная мысль поэта—разъединение имени Дионисия и составления его книг—осталось неизменным. Переводчик с грузинского, не связанный рифмой оригинала, восстановил однородность композиции обеих строк.

Таким образом едва ли еще может остаться сомнение в том, что поэт Чахрухадзе воспроизвел известную в Грузии традицию о тайне Дионисия Ареопагита. К тому, что он нам сказал в начале, а именно, что под Дионисием надо понимать человека, подходящего и качестве певца Тамары—намеком на грузина Петра Ивера, близкого к Эпино софисту, он теперь прибавил еще одно свойство—„создателя дионисиевских книг“ и расшифровал тайну окончательно.

В свете этих фактов делается понятным еще одно указание Чахрухадзе, где он говорит о „мудреце из Сирии“. Это—в строфе с вертикально рифмуемым „чахрухаули“:

„О лике новом, как Носр могучем
Мудрым сирийцем мне поведано...“

Таковы научно-литературные факты грузинского ренессанса XII в., отразившие традицию, сохранившуюся в Грузии об авторстве Петра Ивера в отношении ареопагитских книг.

Таковы некоторые литературные факты из сирийской, армянской и грузинской письменности, отразившие в большей или меньшей степени авторство Петра Ивера. В Грузии это обстоятельство отражено сильнее, что объясняется фактом принадлежности Петра Ивера к Грузии (Иверии).

Этим же фактом объясняется, повидимому, и то обстоятельство, что в Грузии неоплатонизм был усвоен в специфически-ареопагитской обработке. Правда, влияние Псевдо-Ареопагита и его книг определило прогрессивное мышление и на Востоке и на Западе, но в Грузии это влияние сказалось настолько сильно, что его последствием явилась так называемая школа „грузинского неоплатонизма“ (термин акад. Н. Я. Марра). Тот факт, что „грузинский неоплатонизм“, еще недостаточно изученный, был ареопагитским, весьма показателен и теперь мы имеем все данные для его надлежащего изучения, что до сих пор являлось пробелом истории философии, как науки.

С другой стороны, если ареопагитский неоплатонизм является идеологическим базисом грузинского ренессанса, то философская поэма

Руставели „Витязь в тигровой шкуре“ дает адекватное поэтическое восприятие идей Псевдо-Ареопагита¹.

Если все это является всего лишь некоторым добавочным пояснением, то независимо от него нашу основную задачу мы все же считаем выполненной и решаемся предложить ее науке в виде тезиса: автором т. н. ареопагитских книг является никто иной как Петр Ивер, епископ Майумский (в Газах), умерший в конце V века. Советская наука и в этом вопросе имеет все основания поднять знамя, выпавшее из рук западной науки, и воздать должное тому (и породившей его стране), о котором историк сказал: „Украшение и гордость Грузии и заступник всего мира“.

THE MYSTERY OF THE PSEUDO-DIONYSIUS, THE AREOPAGITE

A TREATISE

Prof. Sh. NUTZUBIDZE, Ph. D.

1. The name of the author of the so-called «Books of the Areopagite» is shrouded in historical mystery. During the Middle Ages it was believed that the author of these books which exerted so great an influence over various groups of oriental and western thinkers of that period, was a pupil of the Apostle Paul. This opinion held till the 16th century. After that the search for the real author was taken up and lasted till the 20th century, but every effort ended in failure: the identity of the true author remained a mystery.

2. Nevertheless, there are no grounds for assuming that it is necessary to abandon all attempts to solve this mystery. In connection with certain evidence which, until the present, has not been brought to the attention of scientific circles, the possibility of guessing the riddle of the Pseudo-Areopagite is presented. In this evidence is included material from the classics of oriental literature: Syrian, Armenian, and especially Georgian sources of the VI to the XI and XII centuries, throwing new light on the mystery of the Pseudo-Areopagite.

3. In trying to establish the identity of the Pseudo-Areopagite, scientists from the very beginning chose the wrong path—1) the path of hypothesis, having not the slightest connection with fact; 2) a path limited to the sphere

¹ См. об этом мое предисловие ко второму изданию моего же перевода Руставели, Москва, 1941 г.

of research into material which was directly related only to western culture; 3) a path ignoring the conditions which gave rise to the very mystery of the Pseudo-Areopagite.

4 The rejection of the possibility of solving the mystery of the Pseudo-Areopagite brings little honour to western European science. This question cannot be approached at all without first understanding that its solution is closely connected with the origin of the mystery itself.

The pseudonym «Dionysius the Areopagite» arose as a conscious deception with the purpose of adding weight to certain ideological tenets by the authority of the Apostle's name. This aim was achieved. After some hesitation, the author of the so-called Areopagite books was finally accepted as being the pupil of the Apostle.

5. Unquestionably, one of the authors responsible for creating this misconception as to the authorship of the Areopagite books was the historian and philosopher of the 5th and 6th centuries, Zachariah Rhetor. Being to a certain extent a witness to the compilation of the so-called Books of the Areopagite, he obviously was acquainted both with the period of their writing and their true author. Accordingly, we must conclude that he consciously attributed books, written in the second half of the 5th century to the well-known Dionysius of Areopagus, disciple of the Apostle Paul, in the 1st century.

6. This same Zachariah Rhetor was a pupil and follower of the Palestinian Bishop of Mafum Peter the Iberian, i. e., the Georgian. This latter was a Georgian prince living at the Byzantine Court as hostage. Under these circumstances he received a brilliant education including philosophical subjects. According to all the evidence, at Athens he listened to the teachings of the last systematizer of antique philosophy, Proclus (5th cent.).

The love of the Empress Eudoxia forced Peter (whose secular name was Murvan) to leave Constantinople and flee to Palestine where, behind monastery walls, he sought refuge from the intrigues of the Byzantine court.

According to the evidence of some historians, the Georgian prince Murvan, who received the name of Peter at the time of taking his vows, «was famous throughout the world», was the leader of the cultured Georgian colony in Syria (Palestine) and had pupils and followers from other countries: the Syrian Sergius of Reshain, Zachariah of Gaza (later receiving the surname of Rhetor), probably the Armenian philosopher David Anacht, and others.

7. Zachariah Rhetor knew that Peter was engaged in the writing of books. Nevertheless, he didn't name directly a single one of his books, but fabricated the story of a non-existent philosopher Ennius the Alexandrian, who was supposed to have attributed one of his rather unorthodox books to Peter the Iberian in order to take advantage of the latter's popular name.

So the questions as to why Zachariah Rhetor, well-known historian and philosopher of the 5th and 6th centuries, needed to invent two myths—that of Dionysius the Areopagite and that of Ennius the Alexandrian, and whether or not these two fabrications have not some inner connection, only the following answer can be given.

8. The views contained in the so-called Areopagite Books, views, which were closely related to the ideas of the monophysites of the second formation (more moderate), required the support which the authority of a pupil of the Apostle Paul could give them—therein lies the cause of the first invention.

As a pupil of Peter the Iberian, Zachariah wanted to testify to the latter's work as a writer, but he couldn't do this directly because for sectorian reasons he had already attributed the books written by Peter the Iberian to Dionysius of the first century. Therefore Zachariah Rhetor invented the myth of Ennius the Alexandrian.

9. The evidence of all the biographers of Peter the Iberian confirm the fact that the nature of his activities and the tendency of his intellectual interests fit him perfectly for the rôle of the true author of the Areopagite Books.

This is further confirmed by the connection between Peter, Isaiah, and Ennius (Enos), the 5th century philosopher and christian theologian of Gaza, a circle of people studying the questions treated in the Areopagite Books. The principles laid down by Peter the Iberian in his teachings and addresses to students and listeners correspond to the ideas of the Areopagite Books.

10. All this evidence allows us once more to place before the scientific world the question as to the true authorship of the so-called Books of the Areopagite. Zachariah Rhetor, one of the originators of the myth of the Areopagite, through his connection with Peter the Iberian, provides a point of departure for examining and solving the mystery of the pseudo-Areopagite. An analysis of the considerations herein presented offers a basis for recognizing in the person of Peter the Iberian, Bishop of Majuma (Palestine), the leader of the cultured Georgian colony in Syria (5th century) the most likely author of the so-called Areopagite Books.

Syrian and Armenian sources offer further confirmation of the thesis developed in this work. This is especially true of the Syrian philosopher Sergius of Reshain who participated in the literary celebration held in honour of his teacher Peter the Iberian, and who translated and wrote commentaries to the Areopagite Books in the Syrian language.

The life and activities of the Armenian philosopher, David Anacht, if properly studied, also throw light on the Areopagite problem.

12. But, as might be expected, Georgia, the native land of Peter the Iberian, preserves the most direct indications of his being the author of the Areopagite Books. Such indications are to be found in the works of the Geor-

gian philosopher of the beginning of the 12 th century Petritzy. But the most interesting evidence is that concerning a Georgian tradition revealed by the 12 th century poet Chakhrukhadze, author of the poem «Thamariany». This evidence testifies to the persistence of a Georgian tradition that the author of the books written in the 5 th century but attributed to Dionysius the Areopagite living in the first century was none other than Peter the Iberian, or Georgian¹.

¹ Most interesting are the annotations of the Georgian philosopher Ephraim Mtzire to the Georgian text of the Books of the Areopagite and the Byzantine commentaries thereto now published by Prof. Sh. Nutzubidze and Prof. S. Kaukhchishvili.

ქართული წიგნები იოანე ოქროპირის ცხოვრებისა და მისი გამოცანის კვლევა ქართულ მწიგნობარში

I

ბიზანტიის გამოჩენილ მწიგნობარ-მოღვაწეთა შორის იოანე ოქროპირის სახელი ყველაზე უფრო ცნობილია. იგი 354—407 წლ. შორის მოღვაწეობდა. საქვეყნო სახელი მან როგორც შეუღარებელმა მქადაგებელმა და საეკლესიო წერილთა კომენტატორმა მოიპოვა. მისი ნაწერები უხვადაა შემონახული ძველიდანვე ყველა იმ ხალხის ენაზე, რომლებიც ბიზანტიის ქრისტიანობით საზრდოობდნენ. მათ რიცხვს არ დაჰკლებიან ქართველებიც. ქართული ძველი მწერლობა თავისი განვითარების ადრინდელს პერიოდშივე თვალსაჩინო ადგილს უთმობს ოქროპირის თარგმნილი ლიტერატურის დარგში. დადასტურებულია უკვე აკად. აკ. შანიძის ნაკვლევით, რომ იოანე ოქროპირის ნაწერების თარგმანი (ხანმეტობის) დროსვე არსებობდა ქართულად¹.

იოანე ოქროპირის დაწერილებითი ბიოგრაფია მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაში მხოლოდ VII ს.-დან ხდება ცნობილი. წინანდელ ისტორიკოსთა ყველა ცნობას, რომლებიც იოანეს ცხოვრებასა და მოღვაწეობას შეეხებოდა. ერთად მოუყარა თავი და დაამუშავა იგი „ცხოვრება-მოქალაქობის“ ეპარის ნიმუშთა მსგავსად VII ს-ის მოღვაწემ გიორგი ალექსანდრიელმა. გიორგის ეს ნაშრომი ისეთი თვალსაჩინო მოღვაწის შესახებ, როგორც იოანე ოქროპირი იყო, მალე გავრცელდა თარგმანის სახით სხვადასხვა ხალხს შორის. ძველმა ქართულმა მწერლობამ არც ამ მხრივ გამოიჩინა უგულისხმოება, მანაც თარგმანის სახით გადმოიღო და გაავრცელა იგი.

გიორგი ალექსანდრიელისეული „იოანე ოქროპირის ცხოვრების“ ქართული თარგმანის უძველესი ნუსხა, რომელსაც ჩვენამდის მოუღწევია, თარიღიანია. მოსახსენებლის თანახმად იგი 968 წ. არის გადაწერილი და მარტოოდენ ცხოვრების წიგნს შეიცავს. წიგნის სათაურია: „ცხოვრება წმიდისა და ნეტარისა და მოძღუროსა ყოვლისა სოფლისა და ვარსკულავისა მის განთიადისა მამისა ჩუენისა იოანე ოქროპირისაჲ კოსტანტინეპოლელ მამათმთავრისაჲ“². ხელნაწერი შესრულებულია ნუსხური ხელით, ნაწერია პერგამენტზე. პირველ-დღიანი იგი არ არის, გადანაწერია. მომგებელი ანუ სახსრის გამწევი გადაწერისა-

¹ ა. შანიძე, ხანმეტი მრავალთაჲ: ტფ. უნივ. მოამბე VII. 98—156, ტფ. 1926.

² სპ. მუხეუმის ხელნაწერთა II ფონდი, № 2124.

თვის, როგორც წიგნის ბოლოს დართული მოსახსენებლიდან ჩანს, სინას მთაზე მოღვაწე ხუცეს-მონაზონი მიქაელ ფანასკერტელია, ხოლო გადამწერი — იქვე მოღვაწე ივანე საფარელი.

ამავე ცხოვრების მეორე ძველი ნუსხა, რომელსაც ჩვენამდის მოუღწევია, ათონის ივირიის მონასტრის ხელნაწერია. მისი პირი, როგორც ჩანს, ორთოგრაფულად რამდენადაც შეცვლილი. დღეს საქ. მუზეუმის ხელნაწერთა A ფონდშია დაცული (№ 114 i). იგი 1915 წ. გადმოუღია ათონზე ილია ბანძელს, ათონის ნუსხას დართული აქვს X ს-ის მოღვაწის კოზმან მექურჭლისა ანუ ბისტიტორის სიტყვა, დაწერილი იოანე ოქროპირის ნემჯის კოსტანტინეპოლში გადმოსვრების მომენტთან დაკავშირებით. ამ ნაწარმოების სათაურია: „თქმული კოზმან მექურჭლისა და ამოყვანებისათჳს ნაწილთა წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა და ყოელისა სოფლისა მოძღურისა იოვანე ოქროპირისათა კომანით ქალაქად სამეუფოდ კოსტანტინეპოლედ“. პირველი ნუსხის მსგავსად იმასაც აქვს მოსახსენებელი, საიდანაც ვტყობილობთ, რომ იგი გადაუწერია ოქში, საბას წინამძღვრობის დროს, იოვანე ჩიჩაძეს, იოანე-თორნიკისა, იოანე ვარაზაჩისა და მათ შვილთა „მსახურებისათჳს“: „ამ ნიშნეულობის მიხედვით ირკვევა, რომ ხსენებული ნუსხა 977—980 წწ. ეკუთვნის.

ეს ორი ნუსხა დიდად არაფრით განსხვავდება ერთიგორისაგან. მხოლოდ პირველის ერთ-ერთი თავის სათაური მეორეს არ გააჩნია. ესაა: „აღძრეა იგი ებისკოპოსთა იოვანეს ზედა. რომელი არა ჯერ არს ყოველთა სააჯნო ყოფად“ (138 რ., 5 სტრ.). სამაგიეროდ მეორე ნუსხას თხზულების ბოლოს ცალკე თავად აქვს გამოყოფილი ერთი ნაწილი, რომელიც სათაურად ატარებს: „სიტყუა რგი, რომელსა შინა არს გარდაცვალებად ნეტარისა იოვანესი“ (227 რ., 6 სტრ.).

საქართველოს მუზეუმის მერმინდელი ხანის ხელნაწერთა შორის ხსენებულ ნუსხათა მსგავსი (და შესაძლოა მათგანვე მომდინარეც) სხვებიც მოგვეპოვება, მაგრამ მათ შორის გიორგი ალექსანდრიელისეული „იოანე ოქროპირის ცხოვრების“ მეორეგვარი ნუსხებიცა გვაქვს. ეს ნუსხები XI ს-დანაა ჩვენამდის მოღწეული. საქართველოს მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდებიდან ასეთებია: S ფონდის ხელნაწ. № 384 (XI ს.¹) და A ფონდისა № 188. მათი სათაურია: „ცხოვრება და მოქალაქობა წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა და მოძღურისა ყოელისა სოფლისა იოანე ოქროპირისა კოსტანტინეპოლედ მთავარ-ეპისკოპოსისა“ (26 რ I—82 რ I—A № 188). ამ ხელნაწერების (A—№ 188 და S—№ 384) შედარება უძველეს ნუსხებთან, სინასა და ოქსის ხელნაწერებთან, გვიჩვენებს, რომ ესენი დიდად არიან განსხვავებული უკანასკნელთაგან. ამათ სხვანაირი შესავალი და დაბოლოება აქვთ; უძველეს ნუსხებთან მიმართებით მერმინდელი ხანის ეს ხელნაწერები ამ ნაწილებში, ჯერ ერთი, მოკლეა და, მეორეც, სხვანაირი. დანარჩენი კი, ე. ი. თვით ცხოვრება-მოქალაქობა, მართალია, ფაქტობრივი მხრივ ორთავეში ერთნაირია, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში მკირეოდენი დეტალის დაკლებას ანდა ზოგიერთი ეპიზოდის ზოგჯერ მერმინ-

¹ ეს ხელნაწერი საგანგებოდ აქვს განზილული თ. გორდანიას თავის „ქრონიკებში“, I წიგ., გვ. 221.

დელი ნუსხების მიერ გადასმას, მაგრამ უფრო ცხოველ ფერებში ძველ ნუსხებ-
სა აქეთ წარმოდგენილი, ვიდრე მათგან განსხვავებულ ხსენებულ ხელნაწერებს.
ჩანს, ნუსხების ამ მეორე სახეს ამ ნაწილშიაც ერთგვარი ცვლილება განუცდია.
თქმულის ნათელსაყოფად ზოგიერთ მასალას მოვიყვანთ ურთიერთისაგან გან-
სხვავებულ ორივე სახის ნუსხათაგან.

ჯერ შესავლისათვის.

შესავალი ძველი ნუსხებით შემდეგნაირია:

ყოველთა მოზარბელთა ძველისა შჯულისათა თქუეს, რომელ იგი იყო უწინა-
რეს მათსა, ზოგთამე სწენითა და სოკთამე ხილვითა. მოხე დიდმან წინასწარმეტყუელ-
მან უთხრა შესაქმს სოფლისა და არა თუ დახდოილ იყო იგი შესაქმნა მას, გინა
ეხილუა, არამედ უწყებითა ღმრთისადა დაწერა. და შებდგომად ამისა დაწერა სჯად
წიგნი გამოსლვათა, რომელი აღუწყებდა გამოსლვას ნათესას ეკატათა და
განთავისუფლებას მათსა ფარაიკან. და ზოგი ესაჩანა მუროათაგან, რომელნი იყენ-
ა უწინარეს მისა, ბოლო უმრავლესი ეხილუა თუალითა თკითა. და შემდგომად მისა სანა
წიგნი სხუანი გამოიხუნა შჯულად ჰტრიათა ვიდრე მიწყენამდე სიკუდილისა მისისა.

და კუალად შემდგომად ამისა სხუთა თქუეს, რომელი იქმანა ჟამთა ისუ ნაღესთა
და მსაჯულთა: საქმენი და ბრძოლანი ჰტრიათა და წარმართთანი. და მათსა შემდგომად
სხუთა აღწერნეს საქმენი მუფეთანი და წინასწარმეტყულებანი კაცთა წმიდათანი და
წიგნიცა იგი ფსალმუნთა, და სიბრძნე და იგეთთა. და კუალად განსაცდელნი, რომ-
ელნი შეეძობენს ჰტრიათა სპარსთა და მიდიელთა და ბერძენთაგან. და მრავალნი სხუა-
ნი თხრობანი იაოებიანი ძველთა წიგნთა შინა, რომელნი აღწერნეს ყოველთა ჟამთა
რამთა იცნობოს თითოველად ჟამი შემდგომითი შემდგომად.

და კუალად ამისა შემდგომად გამობრწყინდა დიდებული მოსლვა იესუ ქრისტე-
სი ვითარცა ზაფხული, რომელმან იგი განდევნა სიბნელს ზამთრისა და დაჰქანა ს-
ტილი უკეთურთა, და განაბრწყინნა გულნი მოწამეთანი, და აღიწერა მოწამეთაგან და
მხარებელთა. და შემდგომად ამისა გამოჩნდეს მოწამენი ქეშმარიტებისანი და მართალ-
ნი და ღირსნი მრავალნი, და აღიწერა სათნოებანი და ცხოვრებანი და მოღუწებანი მათი
მოსწრაფეთაგან, რომელნი იყენეს ჟამთა მათთა, სადიდებლად ღმრთისა და რამთა მთე-
მგავსენ გზათა მათთა.

და ესე ყოველი, რომელი ევაქსენეთ, არაა თუ ცუდად რამე, არამედ ამისთვის,
რამეთუ მეცა მეგულების აღწერად საქმენი ყოველად წმიდისა და მოძღვრისა ყოველისა
სოფლისა და მთიებისა მის განთიადისა, ნეტარისა იოვანესნი, რომელმან იგი განაგო და
შეამო საყდარი კონსტანტინოპოლისა ჟამთა არკადის და იონორის მეფეთასა, სარგებე-
ლად მსმენელთა. ბოლო მე არააა ეხიბოდ ამთგანი, არამედ შეეკრება და შეეკრეთ
მათ მიერ, რომელთა აღწერა. და უმრავლესი ამათ თქუებულთაგანი პალადიოს ეპის-
კოპოსისაგან ვისწყე, წიგნთა მისთაგან, რომელი მიეწერა მას თეოდორე დიკონისადა,
რომელი იყო ჰროპისა ეკლესიისა, რამეთუ ებისკოპოსი იგი დახედომილ იყო მათ ჟამ-
სა კონსტანტინეპოლეს და მეცნიერად გულსიყმა ეყო ყოველი, რომელი ქმნულ იყო მათ
ჟამთა, და შეანასკნელ დაუტევა ქალაქი თსი და ებისკოპოსობაჲცა, რამეთუ არა ინე-
ბა შეწყნარებანი ზათი, რომელნი აღდგეს ნეტარსა იოვანეს ზედა და უჯუროდ განეკუთეს
იგი და შეაჩუენეს, არამედ უფროსადა თაენი მათნი შეაჩუენეს. და ზოგნი ვისწყაენ
მღელეთაგან წმიდათა და ერისა კაცთაგან ღირსთა, და ფიცით მარწმუნეს მე და თქუეს,
ვითარებდ ყოველი ესე, რომელი გითხარათ შენ. ეკოეთ აღწერილი, რამეთუ კაცი ესე
იყო საყუარყო და საწაადელ ყოველთაგან, ვიდრემდის არა ბოლო კაცთა ჰმებაგან სმე-
ნად ცხოვრება მისი, არამედ და-ცა-იწერიან წიგნსა. და ზოგი ვისწყაენ სუკრატოსს მიერ
და სხუთა მრავალთაგან. ბოლო მე რაჟამს წარვიკითხე ესე ყოველი, ჯერ მიჩნდა,
რამთამე შეეკრიბენ ესეთთარნი სათნოებანი და შეეკრთენ ურთიერთს ვითარცა ჯა-
ქუნი ოქროსანი. და არა ვინებე დატევებანი მათი განზნულად და განყოფილად, არა-
მედ გაუწყე თქუენ ესე ყოველი ერთსა წიგნსა შინა. და არა თუ მე შე-რამე-ურთე თა-

ვით ჩემით წიგნსა ამას. და დაღაცათუ მცირედ არს და შეურაცხ თბრობად ესე სიწმიდესა და ღირსებასა მისსა თანა, ხოლო არს მას შინა ძალი და უწყებად, რომელთა შგ. იწყნარონ იგი მადლობით განგებისათჳს ამის წმიდისა. და რომელი შური და მოსწრაფებაჲ აქუნდა სულიერებისათჳს და უბიწოდ ცხოვრებისა მისისათჳს, და ვითარ იგი ზრუნედა ცხოვრებისათჳს კაცთაჲსა მსგავსად წმიდისა პავლე მოციქულისა ყოველს შინა, რამეთუ თარგმნიდა წიგნთა და განჰმარტებდა, რომელსა მრავალნი ვერ გულსკმა ჰყოფდეს. და იყო იგი შქადაგებული სინანულისაჲ, ვითარცა იოვანე ნათლისმცემელი, და აქუნდნ მას მოწყალეება და სიმშველც ვითარცა დაეთოს წინაჲსწარმეტყუელსა. ხოლო შური საღმრთოდ მოეპოა მას ვითარცა ელიას, რომლისათჳსცა ღირს იქმნა ამათ ყოველთა თანა სიხარულსა მას წარუვალსა მიმთხუედა.

ხოლო ამიერითგან ვიწყო და მიგიბზრა თქუენ სიჩოვთგან ჰასაკისა მისისათჳს, და სულიერად განგებაჲ მისი და ღირსად ცხოვრებაჲ, ვითარ იგი ეპოვე აღწერილი წიგნთა შინა მრავალთა, რომელთა იგი აღწერეს უწინარეს ჩემსა ესევეითარითა უწყებითა შეეხიერად ესრეთს.

მერმინდელი ღროის ნუსხეგს (A — № 188 და S — № 384), რომლებიც, როგორც ზემორე აღენიშნეთ, ძველ ნუსხათაგან სხვაობენ, შესავალი ასეთი აქვს:

ყოველთაჲე საღმრთოდ ცხოვრებულთა ცხოვრებაჲ სარგებელ არს კეთილად მსახურათჳს, არა ხოლო თუ წესად და სხუედ, არამედ ნუეჲშინის საცემელადცა და აღმძრევლად სათნოებრსა მიმართ, რამეთუ შთაუგდებს საწერტელსა კეთილთა მოშურნეობისასა და აღბაძეველ ღმრთის-მსახურებისა მათისა მცურვალე ჰყოფს სულსა ყოველთასა. ხოლო ოქროპირისაჲ ნეტარისა მამისაჲ უფროეს სხუათა მათ ყოველთასა საწადელად არს სასმენელად, საცხოვრებელ მისაბაძეველად და სარგებელ მისათბრობელად, რამეთუ ამას საწარტელსა არა ხოლო ენაჲ აქუნდა მარგებელი მსმენელთაჲ, არამედ ცხოვრებაჲცა უფროეს სარგებელი მათი, რომელნი ჰბაძვიდენ საღმრთოსა მოქალაქობასა მისსა. უფროესა საჭმარ თუ არს თქუეჲჲ კუმაროიტისაჲ, ვითარ იგი აქუნდა სიტყუა შეუმსგავსებელი, ეგრეთჲე ესეცა აქუს ქჳნად დაუტეველი. გარნა მისი ყოველიჲე მისათბრობელცა და რომლისაგებრ მისაბაძეველცა იყვენ, რამეთუ მხატვართაგანცა უკეთესნი იგი ძველთა მგალითთანი არა ამისთჳს შეურაცხის საყოფელ იქმნიან, რამეთუ ვერ ადვილად მისამსგავსებელ იყენიან. არამედ სასოებითა ძნელად სადმე მისამსგავსებლობისათა საჩინოდ წინა დაუდებდიან და ყოველთა მიმსგავსებად და მოშურნე ყოფად მისსა აღადგენდიან. ხოლო ჩუენდა სწორებით იყავნ, არცა ყოველისაჲე წარმოთქუემად შემკადრებლობითა, არცა ყოველისაჲე უთჰმელად დატევებითა, არამედ იგი ოდენ ითჰუმოდენ, რომელი დიდად სარგებელ ვჲოს მსმენელთა და არა თქუითა დააჰკროვს. ხოლო სხუეჲ იგი სხუეთა დაუტევენ. ესე ნანდლველ კუმაროიტად კაცი ღმრთისაჲ და თანამოსახელესაჲე თჳსა იოანეს სინანულისა ჰდავებასა საკუთრებით ესეცა ჰდავი სინანულისა თანად ვით, ვით და პირითურთ ყოვლითურთ ოქროჲ და უფროესლა უპატოისნესი ოქროსაჲ წინაჲსწარმეტყუელსა. ხოლო შური საღმრთოდ მოეპოა მას ვითარცა ელიასა, რომლისთჳსცა ღირს იქმნა მათ ყოველთა თანა სიხარულსა მას წარუვალსა მიმთხუედა.

ხოლო ამიერითგან ვიწყო და მიგიბზრა თქუენ სიჩოვთგან ჰასაკისა მისისათჳს და სრულიად განგებაჲ მისი და ღირსად ცხოვრებაჲ, ვითარ იგი ეპოვე აღწერილი წიგნთა შინა მრავალთა, რომელთა იგი აღწერენს უწინარეს ჩემსა, ესევეითარითა დაჰყებითა შეეხიერად.»

როგორც ამ ნაწილის ერთმანეთთან დაპირისპირებიდან ჩანს, აღნიშნული ტექსტები საფუძვლიანად განსხვავდებიან ერთიმეორისაგან. ამიტომ აქ საუბარი შეიძლება შეეხებოდეს არა იმას, რომ ერთიმეორის გადაკეთებაჲ, ანდა ერთი მეორის ვარიანტულ სხვაობას წარმოადგენდეს, არამედ საქმე სრულიად დამოუკიდებელ წერილობით დოკუმენტთან გვაქვს.

ესევე ითქმის ბოლოსიტყვაობის შესახებაც.

უძველესი ხელნაწერებით წარმოდგენილი „ცხოვრება“ იოანე-ოქროპირის ნეშტის „აღმოყვანებით“ მთავრდება (251 v—255 r). ეს ნაწილი სრულიად არა გააქვს მათგან განსხვავებული მერმინდელი ხანის ხელნაწერებში. ნუსხების საერთო აღდგის: «და შემდგომად მცირედისა ეამისა თეოფილეცა აღესრულა» (251r, 13), ნეშტის აღმოყვანების თხრობის ნაცულად მოგვიანო დროის ერთ XIII ს-ის ხელნაწერს (A — № 188) სრულიად დამოუკიდებელი ბოლოსიტყვაობა აბაღია:—

«ხოლო სიტყუაჲ ჩემი მისსავე აღიყვანაო. რომლისა მიერ არს დასაბამი დაწყებისაჲ ამით სიტყუათასა და მისსა შევწირა მადლობა და ქებაჲ უღირსთა მიერ ბაგითა, დალათუ არად საკმარ არს მისდა შესხმამ ჩუენ მიერ, რომელი მოქალაქობს მწყობრსა შორის წმიდათა მოციქულთა და მოწამეთასა, რამეთუ მათივე მოიღუწა ღვაწლი და ეგრეთვე დაშურა სარწმუნოებისათჳს, ვიდრე სიუფიდიდმე ნეტარი ესე. და რომელმანცა ენამან შეუძლო ჯერისაებრ მითხრობად ოქროანისა მის და ტკბილისა ენისა მისისა მადლოა, რომლისა მიერ მოირწყნეს გულნი ყოველთა მორწმუნეთანი და ნაყოფად გამოიღეს სიმრავლე სათნოებათაჲ სინანულისა მიერ. და რომელიმცა გონებაჲ მისწუთა კაცობრიკსა ბუნებისა გონებასა მას მისსა და გამოთქამცა უფსკრული ივი მას შინა მოწყალებათაჲ მდგომარე, რომელი უშურველად აღმოიყვანეს სულთა გუაღვითა უმეცრებათათაჲ შემწუართა.

დღეს ვლესიაჲ იხარებს სიხარულითა სულიერითა, რამეთუ აღსაესე არს თქუმულთა მისთა მიერ წმიდათა და განუხვევბიეს ღწონა ღმობიერებისაჲ ტაყუთა შინა თჳსთა დი დლითი დღე უწდევს შეილთა თჳსთა სასუმელსა უკუდაემყოფელსა სულთასა. არამედ მ ნეტარი და წმიდაო მამაო იოანე, მოგვკსენენ წინაშე ზეუფისა მის ტკბილისა და სახიერისა ჩუენცა ცოდილნი ესე და უღირსნი, რამეთუ გაქუს შენ კადნიერებაჲ წინაშე მისსა და იღუწი ყოველთა სარწმუნოებით მგდრებელთა, ტკბილო სულთა, ტკბილო სიტყუა და გონებითა, ვითარცა ივი მწყემსობასა და ზედამდგომელობასა შინა ხილულსა ტკბილ იყავ სამწყსოთათჳს [ქვსთა], არამედ აწ უმეტეს უბოღავთა ზედა მდგომელობითა და კელის აღკურობითა ნუ დაგვიწყებ ტკბილო მამაო შენთა სურვილით მაკებელთა და კსენებისა შენისა წადიერებით აღმასრულებელთა, რაჲთა ვედრებითა შენითა ეპოოთ მოტევებაჲ ცოდათაჲ და განეერნეთ კელთაგან ბოროტისა და მოშურნისა მტერისათა, მადლითა და კაცთ-მოყუარებითა სამებისა ერთარებისა ერთღმრთეებისაჲთა, რომელსა შეენის ყოველივე დიდებაჲ, პატივი და თაყუანის-ცემება აწ და მარადის დაუსრულებელთა მათ საუკუნეთა უკუნისამდე, ამენ».

ეს ბოლოსიტყვაობა არ გააჩნია არა მარტო ძველი ხანის ნუსხებს, არამედ მის მსგავს XI ს-ის ზემორე ხსენებულ (S—აჲ 384) ხელნაწერსაც. უკანასკნელი მხოლოდ ამ ნაწილის უქონლობით სხვაობს პირველისაგან. XIII ს-ის ხელნაწერის ეს ზედმეტი ადგილი, როგორც ჩანს, სხვა წყაროდანა შემოტანილი „საკითხავის“ შესაცვებლად.

ის, რაც ზემოთ შესავლის მიმართ აღენიშნეთ, ითქმის ამ ბოლოსიტყვაობის შესახებაც: ამ ნაწილშიაც ეს ორი სახის ნუსხები ურთიერთისაგან დამოუკიდებელი არიან.

იმის სამოწმოდ, რომ ნუსხათა ეს ორი სახე ცხოვრება-მოქალაქობის თხრობის უდიდეს ნაწილში აგრეთვე ერთიმეორის განმეორებას არ წარმოადგენს და ერთმანეთისაგან საქმოდ განსხვავებული ჩანს, ერთი ადგილის მოყვანით დაეჯერდებით.

ძველ ნუსხას დედის მზრუნველობა იოანესადმი ჯეროვანი სწავლის მისაღებად და იოანეს გულმოდგინება ამ ხაზით ასე აქვს გადმოცემული:

«არამედ ამას თანა ურვაჲ ძისა თჳსისაჲ აღავსებდა მას შიშითა, რათამჳცა აღხარდა იგი უწყებითა, ვითარცა შეეტყუებოდა ახნაურებასა მათსა. და უნდა, რათამჳცა არაინ იყო ქალაქსა მას შინა უმჯობეს მისსა სიბრძნითა და სწავლითა და სახითა, რომლისთჳცა არა დაეშუჳა სასოებამ მისი მისთჳს, ვითარცა იგი გამოეცხაჲ ყოველთა კაცთა და განხარდა იგი ესევითარითა წესითა. და მრავალნი სწოზნი მისნი ექუწებოდ მას, რაჲრჳცა მივიდა მათ თანა სიმღერად ასპარეზსა ცხენთასა, ხოლო ყოვლადვე არა მიუშუა, არამედ დადგრომილ იყო იგი სწავლასა თჳსსა მოუწყინებულად.

და ვითარცა დაასრულა სწავლაჲ იგი წიგნთაჲ, და დაეწიწაჲ იგი ლიბანის ფილასოფოზსა, კაცსა მოძღუარსა ფრიად სიბრძნითა, და სიტყუთა და ფილასოფოზობითა და იყო მსმენელ სიტყუთა ანტრელათოჲს ბრძნისათა, რომელნი იგი იყვნეს მათ ქაშთა განთქმულ სიბრძნითა უფროჲს ყოველთა ფილასოფოზთა ანტიოქიისათა. და მისცა ნეტარბან იოანე თჳთი თჳსი სწავლასა და მეცნიერებასა ყოველთა წიგნთასა, ვიდრეჲს მისი მცირედთა ქაშთა დაისწავლან ხეპირით უმრავლესნი ფილასოფოზთა ძეულთა წიგნნი, რომელსა ვერვინ შემძლებელ არს მრავალთა ქაშთა დიდითა შრომითა დასწავლად. და გულისჳმა მყოფდა, რომელსა იგი იკითხვიდა, და ჰბასრობდა თქუმულსა მას წარმარ(თ)ათსა სიბრძნითა მით ღმრთისაჲთა, რომელი დამკვდრებულ იყო მის თანა. და რომელი რაჲ პოსი კეთილი მათ შინა მოისთჳლის, ხოლო ცლვანი იგი და უნდოჲ განადგის. და დაუჳკრდებოდა ყოველთა, რომელნი ხედვიდეს მას, ვიდრემდის აღიყვებოდა სწავლულებითა ესრჳთ.

და ვითარც დაისწავა ესე ყოველი კეთილად და აღორძნდა ჰასაკითა, გამოვიდა ანტიოქიით და მიუღა ათენა ქალაქსა, რათამჳცა განისრულა ნეშტი იგი სწავლისა, რათამ იყოს სრულ ყოველსა შინა. და მოიკალა მუნ თმენითაკითხვასა წიგნთასა, და დადგრომიდა მისითა მცირედთა ქაშთა ვითარცა ღრუბელმან აღმოიწერიდა სწავლაჲ იგი ათენელთაჲ. და წარცდა ყოველთა, რომელნი იყვნეს უწინარეს მისა სამწიგნობრესა, ვიდრემდის მუნცა დაუჳკრდა მყოფთა მის ქალაქისათა მისთჳს და თქუეს, ვითარმედ «ერთი ძეულთა ფილასოფოზთაგანი ზრახავს პირით მისითა». და იწყეს მოუჳსათა მისთა უზრობად მისა, რამეთუ არა უნდა ათენელთა, ვითარმცა იხილეს ვინმე მჯობი მათი სიბრძნითა და მეცნიერებითა, და უფრო ხოლო უტხოჲ ქალაქისა მათისაჲ».

ამის მაგიერად მეორე ხახის ნუსხებში გვაქვს:

«გარნა ჩას ყოვლადვე არარაჲ ესრეთ სასწრაფო უჩნდა. ვითარ... აღზრდაჲ შეიღისა მის საწადელისაჲ უმიწობით. ხოლო იოანე დაისწავა რაჲ ღრამატკოსობაჲ და სწავლაჲ იგი გარეშეთაჲ, მიიწია თჳედ რიტორობისაჲცა და ფილასოფოზობისა, რომელიცა ისწავა პირველად ლიბანისგან, ვითარცა რჩეულისა და განთქმულისა, რომლისაჲ ჯეროთცა ფრიადი არს სიტყუდელი რიტორობისაჲ. ხოლო უკულად მეორედ ანდრალათისაგან ტკივით-მოყუარებით შეიკრიბა. ამისა შემდგომად სურვილითა უმეტესისა სწავლულებისაჲთა ათინას წარსლვად განმზადებულ იქმნა. და მიიწია რაჲ თანამოგზაურობითა ყოვლად წმიდისა და განამარტობელისა სულისაჲთა, რომელიცა მკვდრ იყო მის თანა სიჩრფთვანვე მისით კეთილსა მის მოქალაქობისა მისისაჲს, სადა იგი მუნ მყოფთა მათ ბრძენთა და ფილასოფოზთა რაჲ გარეწარად თანა ეტყუოდა, რომლისა მცირე ესეოდენ განიმიდრდა გონებაჲ, ვიდრემდის არცა ერთისა ვისგან ადვილ იყო შესწორებაჲ მისი. ვინაჲცა ამიერ შესწავებულ იქმნა არა ხოლო ათინას, არამედ ყოველსა ელადს, და ესოდენ განთქმულ იქმნა, რომელ თჳთ ეპარხოზიცა ათინელთა ქალაქისაჲ წადიერ იქმნა ხილვასა მის ხილვარისასა».

წინა- და ბოლოსიტყვაობის სრული განსხევებულობა და თეთონ ცხოვრება-მოქალაქობის ეპიზოდების უმეტესად თავისებურება აქვს არ სტოვებენ, რომ ხსენებულ ნუსხათა ორი სახე ორ დამოუკიდებელ რედაქციას წარმოადგენს ერთისა და იმავე ავტორის ნაწარმოებისას. ამასთან ეს ფაქტი იმის მა-

ჩვენებელიცაა, რომ ძველ ქართულ მწერლობას გიორგი ალექსანდრიელის შრომის—იოანე ოქროპირის ცხოვრების—ორი დამოუკიდებელი რედაქცია მოეპოვება, ორივე ნათარგმნი, მაგრამ სხვადასხვა დროს: ერთი უფრო ადრე, ვიდრე მეორე.

მეორე რედაქციის აღმოცენება ქართულში, როგორც გარკვეულია, ეფრემ მცირის სახელთანაა დაკავშირებული. ჯერ კიდევ თ. ქორდანიამ აღნიშნა, რომ ეფრემ მცირემ ბერძნულიდან იოანე ოქროპირის ცხოვრება თარგმნა¹. ამას იგი ზემორე ხსენებულ ხელნაწერში (S - № 384) დაცულ იოანე ოქროპირის ცხოვრების ტექსტზე დართული ანდერძის მიხედვით გვამცნობდა. ანდერძით, რომელიც თ. ქორდანიას² აქვს გამოქვეყნებული (ქრონიკები, I, გვ. 222—223), ვტყობილობთ, რომ „ლოცვითა ბერთა ჩვენთაფთა საბაჲს და ანტონისითა აწცა ითარგმნა ესე ახლად ბერძულისაგან მეტაფრასისა ყოვლად წადიერებითა და მჭრეალედ სურვილითა გაბრიელ ხუცისა კულეველისაფთა, რომელმან უმეტეს ზომიას აიძულა პირუტყუთ-სახე ესე გონებაჲ ჩემი ყოვლად მცირისა და რეცა უნაჩვევისისა რაჲსმე თარგმანთაჲსა ეფრემისი, და კადნიერ მყო სხუთათაე თანა ამისდაცა თარგმნად და კადრეად“³.

ამრიგად, იოანე ოქროპირის ეს ნუსხა, რომელიც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, A ფონდის № 188 ხელნაწერთან ერთად ერთ რედაქციას ეკუთვნის, ა) ბერძნულიდან ყოფილა ახლად ნათარგმნი; ბ) წინანდელი თარგმანი, რომელიც მხედველობაში აქვს მთარგმნელს, შესაძლოა, ადრინდელ ძეგლს, 968 წლის ხელნაწერის ტექსტს, გულისხმობდეს; გ) თარგმანი „მეტაფრასიდან“ ყოფილა შესრულებული და არა „კიმენიდან“ (ასეთი კი ადრინდელი ძეგლის ტექსტი ჩანს) და დ) ახალი თარგმანი ეფრემ მცირეს შეუსრულებია სხვა ძეგლების თარგმანებთან ერთად („სხუთათვე თანა“).

II

გიორგი ალექსანდრიელის შრომა ბერძნულად მხოლოდ ერთი რედაქციით არის ცნობილი. იგი გამოქვეყნებულია ჯერ Savilius-ის მიერ (San. Iohannis Chrisostomi opera VIII, 157—265) და შემდეგ, Migne-ისა (Patrologiae..., CXIV, 1045—1210). ბერძნულის ხსენებული გამოცემები, რომლებიც ერთი რედაქციისა არიან, კ. კეკელიძეს დასახელებული აქვს გიორგი ალექსანდრიელის ქართული თარგმანის უძველესი ნუსხების შესაბამისად (იხ. მისი „უცხო ავტორები“..., ქართ. ლიტ. ისტ. I², გვ. 585). მაგრამ შედარების ნიადაგზე ირკვევა, რომ ქართული თარგმანის უძველესი ნუსხების მიერ დაცულ რედაქციას მის სრულ შესაბამისად ვერ მივიჩნევთ. ბერძნული ცხოვრების წიგნი თანაფარდია მხოლოდ ქართულის მეორე რედაქციისა. ყველა ზემოაღნიშნული მხარე, რომლითაც უკანასკნელი განირჩევა უძველესი ნუსხების ტექსტისაგან, ანუ პირველი რედაქციისაგან, თითქმის ზედმიწევნით წარმოდგენილია ბერძნულში. პირველი ქართ.

¹ იხ. თ. ქორდანიას, ქრონიკები, I წიგნი, გვ. 222—223; შდრ. კ. კეკელიძე, ქართ. ლიტურის ისტორია, I², გვ. 237.

² იხ. საქართ. მუზეუმის ხელნაწერთა S ფონდის № 384, გვ. 121 და 122 და თ. ქორდანიას „ქრონიკები“ I წიგნი, გვ. 221; თ. ქორდანიას მოყვანილი ადგილის ბოლო ფრაზას შეედომით კითხულობს: „კადნიერ მყო სხუთათა ვიეთ თანა ამის დაცათარგმნად და კადრებად“.

რედაქციისაგან განსხვავებული შესავალი მეორისა ზედმიწევნით თანმხედ-
 შია ბერძნულისა; ცხოვრების წიგნის ეპიზოდები და მათი თანამიმდევრობა მე-
 ორე ქართული რედაქციისა აგრეთვე თანაფარდია ბერძნულისა. რაც შეეხება
 დასასრულს, აქ ქართული უძველესი რედაქცია ვრცელია ბერძნულისაზე, ხოლო
 მერმინდელი — ფრემის ნათარგმნი — კერძოდ მისი ადრინდელი ნუსხა ბერძნუ-
 ლისავე თანმხედომია. ქართული ცხოვრების უძველეს წიგნთან შეფარდებით
 ბერძნული მხოლოდ იოანე ოქროპირის აღსრულებამდისა და მის დაკრძალვამდის
 მოდის (H — № 2124-ით 234 v, 3 სტრ.). ამრიგად, ბერძნული ცნობილი ტექსტის
 შემხვედრი ქართულში ის რედაქცია კი არაა, რომელიც უძველეს ნუსხებს დაუ-
 ცავს, არამედ მერმინდელ ნუსხას რომ შემოუნახავს. ეს კი ბერძნულთან ერთად
 პირვანდელ რედაქციას არ წარმოადგენს; ერთიკა და მეორეც მერმინდელი და
 ერთგვარად გადანაკეთ-გადანაკაზმი ანუ „მეტაფრასი“ ჩანს, როგორც ამას ფერემ
 მცირის ანდერძიც ადასტურებს. მათ ავტორის უშუალო ხელიდან მომდინარეობა
 კი არ ეტყობათ, ისე როგორც ქართული უძველესი ნუსხებით დაცულ
 რედაქციას, არამედ შუალობა, სადაც ავტორის, ანუ ცხოვრების გაშრობა-
 ლის, უშუალობა, გადამკაზმელის მშრალი თხრობით არის შეცვლილი. ამდენად,
 მაშასადამე, ქართულ უძველეს ნუსხებს მეტი ფასი ედება, რადგანაც მათ-
 ში ავტორის სულისკვეთება და შემოქმედება ხელუხლებელია და უფრო თვალ-
 ნათლივ გამოიციქრება.

ქართული მწერლობის მიერ დაცული იოანე ოქროპირის ცხოვრების უძ-
 ველესი რედაქციაც ბერძნულიდან მომდინარედ არის სავარაუდებელი. მართა-
 ლია, ამის შესახებ არაფერია ნათქვამი უძველეს ნუსხათა მოსახსენებელში და
 არც სადმე მისი მაჩვენებელი წარწერა ახლავს ნუსხებს, მაგრამ ის უხვი ლექ-
 სიკური ბერძნოზმები, რომლებსაც მათში ვხვდებით, მგონია, ერთგვარად მიგვი-
 თითებენ ძველის ბერძნულიდან მომდინარეობაზე¹. ძველში ბლომადაა სომ-
 ხურთან საერთო სიტყვებიც. მაგრამ მათი დიდი უმეტესობა საკუთრივ სომ-
 ხური აღარაა. ისინი ძველიდანვე ჩანან ფეხმოკიდებული ქართულში არა მარ-
 ტო მწიგნობრული გზით, არამედ ცოცხალი ურთიერთობითაც სომხურთან და
 საერთოდ აღმოსავლეთთან. ესეც რომ არ იყოს, სომხურიდან თარგმნილად ეს
 ძველი ვერ გამოცხადდება იმის გამო, რომ თვით სომხურში გიორგი ალექსანდრი-
 ელის ნათარგმნი „ოქროპირის ცხოვრების“ თარგმანი ბერძნულიდან პირვე-
 ლად XI ს-ის გასტელს ჩნდება, გრიგოლ მარტვილი მოყვარობს (*ქსეპ-
 სატეპ-ის*) ინიციტივითა და ერთგვარი ზედგომობით, სახელდობრ 1104 წ.,
 როგორც ამას სომხური ხელნაწერი ნუსხები გვაშენობენ². ხსენებული სომხური
 თარგმანი გამოცემულიცაა: *ჟასანიჰქიზ ქარციუ... მიქანნიო მსხეგრარჰი,
 თყაფრესაკ აქხათათაქრიჰსამე მარციჰი არგესქასიოიჰი ღიათარ-
 ფნილაიქსელსაკ* (1751 წ., ვენეციკი). სომხური თარგმანი გიორგი ალექსანდრი-
 ელის ისეთი „მეტაფრასული“ ნუსხიდან ჩანს ნათარგმნი, რომელსაც უძველესი
 ქართული თარგმანის შესაეალი დედანში ჯერ კიდევ ხელუხლებელი ჰქონია.

¹ აკად. ა. შანიძის დაკვირვებით ეს რედაქცია ბერძნულიდან უშუალოდ მომდინარე
 არ უნდა იყოს; თუ საიდანაა ნათარგმნი, ამაზე პ.ტ. მენციერი სავანგებო გამოკვლ. ამხადგბს.

² ზ. შარვაშიაძის, *შაოსნაყარს ნაქსასან ქარქანოჰსანუ, ქსნსიქ*
 1869, გვ. 616—617.

საიოთხის განხილვა, თუ რა დროის თარგმანი უნდა იყოს ქართული ეკლესიის წესების მიერ დაცული და ჩვენი შეხედულებით აღრინდელი რედაქცია ოქროპირის ცხოვრების წიგნისა, ჩვენს ლიტერატურაში საკანონმდებლო არაის უცდია. მხოლოდ აკად. კ. ქეკელიძეს აქვს გამოთქმულ. შეხედულება, რომ იგი შესაძლოა კახას მარტვილობის წიგნის გამოთქმულს ჰქონოდა ხელთ თარგმანის სახით და მისი შესავლიდან იღებდეს „ითიქმის სიტყვა-სიტყვით ექსცერპტს“ თავისი წიგნის შესავლისათვის. რადგან კახას ცხოვრება IX ს-ისად არის აღიარებული, ამიტომ აკად. კ. ქეკელიძეს შესაძლოა მიაჩნია აღიაროს, რომ ამ მარტვილობის წიგნის ავტორს ხელთ ჰქონოდა 968 წ.-ისაზე აღრინდელი წესა, რაც, მაშასადამე, მას ავარაუდებინებს, რომ შესაძლოა IX ს-ის თარგმანი იყოს ოქროპირის ცხოვრების პირველი რედაქცია. აგრეთვე შესაძლოა მიაჩნია მასვე ისიც, რომ კახას მარტვილობის ავტორს დედანშიაც სცოდნოდა იოანე ოქროპირის ცხოვრება. ალბათ იმ შემთხვევაში, თუ ქართული თარგმანი ამ ძეგლისა IX ს-ად არ დადასტურდებოდა (კ. ქეკელიძე, კონსტანტი კახის მარტვილობა და ვინაობა: ტფ. უნ. მოამბე VII, გვ. 168—9).

წამოყენებულ შესაძლებლობებთან დაკავშირებით ჩვენთვის ისაა საგულისხმო, რომ აღნიშნულია იოანე ოქროპირის ცხოვრების ლიტერატურულ წყაროდ გამოყენება კახას მარტვილობის წიგნისათვის. იოანე ოქროპირის ცხოვრების ძველი რედაქციის შესავალთან მართლაც ამ მარტვილობის წიგნს თავისი შესავლით დამოკიდებულება ეტყობა. მაგრამ ეს კავშირი შესავალში გატარებულ აზრს უფრო ეხება, ვიდრე თვით ტექსტს. „სიტყვა-სიტყვით ექსცერპტი“ არც ისე დიდია. თქმულის ნათელსაყოფად მოვიყვანთ აქ „კახას მარტვილობის“ შესავალს და იმ ადგილებს, რომლებიც ასე თუ ისე ხვდება იოანე ოქროპირის ცხოვრების შესავალს, ხაზგასმით აღვნიშნავთ, ხოლო შედარებისათვის უკანასკნელთან ამ ცხოვრების ზემოთ მოყვანილ შესავალზე მივუთითებლათ დაინტერესებულთ:

«საყარენლო, განცხადებულ არს ყოველთათჳს, ვითარმედ არაჲინ ყო აღწერაჲ იგი წიგნთა, გარნა მადლითა სულისა წმიდისათა, რამეთუ დიდმან მან მოსე პირველად იწყო აღწერად შესაქმისა ცისა და ქუეყანისა, რომელ არასადა ეხილდა, არამედ უწყებითა სულისა წმიდისათა აღწერა იგი ვითარცა თუადითა ბილული. და ამისა შემდგომად აღწერნა სხუანიცა წიგნნი, რომელთა შინა აუწყა გამოსლდა იგი ძეთა ისრაილისათა შემდგომითი შემდგომად ვიდრე აღსრულეხადმდე მისა.

მერმე აღიწერნეს თქმულნი იგი წინასწარმეტყუელთანი, რომელსა ჰდაგებდეს მოსლელისათჳს უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტისა. აღწერნეს ოთხნი ევანგელნი, რომელთაგან ეხარების ნათესავთა მომავალთა მოსლვაჲ იგი უფლისა და განგებულებაჲ მისი კორციით მით, რომელ მიიხუნა ქალწულისა მარიამისგან წყალობისათჳს ჩუენისა. და ამისა შემდგომად საქმენი მოციქულთანი, ვითარ იგი მოვლდეს ყოველსა სოფელსა და ახარებდეს სიტყუას მას ცხოვრებისასა. და მრავალთა ჰრწმენა და ნათელ იღებდეს სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა.

ხოლო მარადის მტერი იგი და მოშურნე არა ვინა დასცხრა წინააღმდეგომად ჰუმარტებისათჳს და აღახრინა მფენი მის ეამისანი და იგინი აიძულებდეს მარწმენს. ენიჭიეს მოამბე, ტ. XIV.

ნეთა მათ მსახურებად კერათა თვსთა, ხოლო რომელნიმე არა ერჩდეს მათგანი, ზ: წყუედდეს მათ პირითა მახვლისათა და ცეცხლითა დასწუვიდეს.

მაშინ აღ-ვინმე-დგეს კაცნი მორწმუნეთაგანი, იწყეს აღწერად ცხოვრებაჲ წ: დათა მოწამეთა და ვითარ სახით არნ აღსასრული ღუაწლისა მათისა სადღეგლე: წმიდათა მოწამეთა და აღსაბაჟუელად, რომელთა იგი შური საღმრთოჲ აქუნდეს.

რა გზით უნდა გამოეყენებინა კახას მარტვილობის გამომთქმელს იოანე: ოქროპირის ცხოვრების პირველი რედაქცია, ძნელია თქმა, ქართული თარგ: მანიდან პირდაპირი გამონაკრები მაინცა და მაინც არ უნდა იყოს მარტვი: ლობის შესავალი, რადგან თანხედენილობა, რომელსაც იქ შევნიშნავთ ტექსტ: მხრით, არ არის სულ სიტყუა-სიტყუითი. უფრო შესაწყნარებელია ის აზრი, რი: მარტვილობის ავტორმა ოქროპირის ცხოვრება ბერძნულად გამოიყენა.

III

ქართულ ორიგინალურ აგიოგრაფიულ ლიტერატურაში ოქროპირის ცხოვრების ძველი რედაქციის გავლენა, როგორც ლიტერატურული წყაროს, კახას მარტვილობის წიგნზე უფრო სხუას ატყუია. ის კი მარტვილოლოგუხო ეანრის ნაწარმოები არ არის, არამედ იმავე დარგისაჲ, რომელსაც თვით ოქ: როპირის ცხოვრება ეკუთვნის, ე. ი. ცხოვრება-მოქალაქეობითისა, რომლითჲ საზოგადოდ მდიდარია ძველი ქართული ლიტერატურა. ოქროპირის ცხოვრ: ბის გავლენას ვნიშნავთ ისეთ ძეგლზე, როგორცაა გრიგოლ ხარძთელის ცხოვ: რება-გიორგი მერჩულისა, ამ შედეგრზე ძველი ქართული აგიოგრა: ფიისა.

გიორგი მერჩულის შესანიშნავი თხზულების—„ცხოვრებაჲ გრიგოლ ხან: თელისაჲ-ს“—გამომცემელმა, აკად. ნ. მარმა მერჩულის ლიტერატურული წყაროების ამოცნობა სამართლიანად რთულ საკითხად მიიჩნია, გამოცემაზე დართულს თავის გამოკლევაში განსვენებული მეცნიერი ამის მიზეზად ქართუ: ლი საეკლესიო ლიტერატურის შემკვიდრეობის შეუსწავლელობასა და გამოუ: ქვეყნებლობას ასახელებდა. ძნელია ასეთ პირობებში ჩამოითვალოს წყაროები და სახელმძღვანელოები (пособия) გიორგი მერჩულისაო, წერდა იგი 1911 წ: ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლთა უბვი გამომზევებით, მართალია, დი: დად ვერც დღეს დავიკვებნით, მაგრამ ეს საუხუე, მისი თითქმის ერთად თავის მოყრით საქართველოს მუზეუმში, შედარებებით უფრო უკეთ არის დღეს ხელ: მისაწვდომი; ვიდრე ეს იყო ოდესმე.

გიორგი მერჩულის ცნობილი ნაწარმოების წყარო პირველ ყოვლისა სა: ძიებელი იმ ეანრის ლიტერატურაში, რომელსაც იგი ეკუთვნის. ეს კია ცხოვ: რება-მოქალაქეობათა დარგი მწერლობისა. წყაროდ სავარაუდოა როგორც ორიგინალური, ე. ი. ქართულად გამოთქმული, წინამორბედი ცხოვრებები,

¹ «Грузинская духовная литература пастырько плохо изучена—пока нет даже хотя бы пекритических изданий громадного большинства памятников,—что о перечне источников и пособий Георгия Мерчула и его продолжателя, о точном определении их ссылок не может быть речи» (Н. Я. Марр, Георгий Мерчул, Жизнь св. Григория 3-го и 4-го Григория... СПб, стр. LX).

ისე უცხოურიც, — დედნისა თუ თარგმანის სახით. ერთ-ერთ უცხოურ წყაროდ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ გიორგი ალექსანდრიელის ნაწარმოები — ცხოვრება იოანე ოქროპირისი — ჩანს და ისიც მისი უძველესი რედაქცია, რომელიც დღეს-ღამეობით, როგორც ვნახეთ, ქართულ თარგმნილ ლიტერატურას დაუცავს; ამ ძეგლის ძველა ქართული თარგმანი ან 951 წლისათვის, ანდა 958—966 წლებს შორის უნდა იყოს შესრულებული და არა შემდეგ, ვინა იდან უძველესი ნუსხა ქართული თარგმანისა უკვე 968 წ. ეკუთვნის. 951 წ., როგორც ცნობილია, ის თარიღია, რიღესაც გიორგი მერჩულს პირველად დაუწერია თავისი ნაწარმოები. 958—966 წლებს შორის კი ეს თხზულება, მასშივე დაკული ცნობის თანახმად, ბაგრატ კურაპალატს განუახლებია რამდენიმე სასწაულის ჩართვით, როგორც ფიქრობენ, ავტორისავე დახმარებით¹. 951 წლამდის თარგმნა ამ ძეგლისა იმ შემთხვევაშია შესაწყნარებელი, თუ მივიჩნევთ, რომ ამ შრომის თარგმანი, რომელთანაც, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, ახლო ნათესაობა ემჩნევა „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებას“, წინ უსწრებდა უკანასკნელის შექმნას. წინააღმდეგ შემთხვევაში მხოლოდ იმ მოტივით გავამართლებდით მის თარგმნას, თუ მივიჩნევდით, რომ ორიგინალური შრომის წერისას, თუ მის წინ, „ოქროპირის ცხოვრებას“ ავტორი დედანში იცნობდა. ხოლო მისი დამთავრებისა და შეკეთების შემდეგ კი აღეძრა სურვილი საკუთარი ძალით, თუ სხვისთვის დაეალებით, ეთარგმნა ქართულად და მიეწოდებინა თავისი მკითხველებისათვის ეს ბერძნული ძეგლი, რომელიც სიახლოვეს იჩენს და ერთგვარი ნიმუშიც კია „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ ავტორისათვის. ასეა თუ ისე, ჩვენთვის საგულისხმო ძეგლი X საუკუნის 50—60-იანი წლებისათვის ჩანს უკვე თარგმნილი, — გიორგი მერჩულის ნაწარმოების აღმოცენების ახლო ხანს, მის წინ თუ მის შემდეგ, უფრო კი — მის წინ.

ხოლო რაც შეეხება „იოანე ოქროპირის ცხოვრების“ მსგავსებას „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებასთან“, ამას ორ რამეში ვამჩნევთ: 1. აღნაგობრივ-შინაარსობლივსა და 2. ენობრივ მხარეში.

„იოანე ოქროპირის ცხოვრება“ ორიგინალისა თუ თარგმანის სახით მით უნდა გამხდარიყო იდეურად წასაბაძი, რომ მასში გადმოცემულია მისი მთავარი პერსონის არა ჩვეულებრივი ცხოვრება და მოქალაქობა, არამედ ისეთისა და ისეთნაირად, რომ, როგორც იქაა ნათქვამი, სხვებიც „მიიმსგავსნენ გზათა მათთა“. საერთო და მისაბაძი იოანე ოქროპირისა და გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებათა შორის კი ამ მხრივ ბევრია.

იოანე ოქროპირი მისი ცხოვრების წიგნით წარმოდგენილია ისეთ პირად, რომელიც თავისა დებს მართლმადიდებლობისათვის, რომელიც როგორც მართალი და წრფელი აღამიანი, ისიც მწყემსთმთავარი, მოწოდებულია ამხილოს ყველა, ვინც კი არ იქნება ის — მეფე თუ დედოფალი, ერი თუ ბერი, დიდი თუ პატარა: — „არავის თუალ ვახუამ თქუენგანსა, არამედ რომელსა უწმდეს მხილება და განკრძალვება ვასწავებ და ვამხილებ“, წინასწარ უცხადებს და აფრთხილებს იოანე მღვდელთმთავარი მეფეს; ყველას საერთო მოთხოვნილებას უკე-

¹ კ. კეკელიძე, ქართ. ლიტ.-ის. ისტ., I. ტფ. 1941 წ., გვ. 134—135.

ნებს: «რომელსა ერწმუნა ფრიად, ფრიადცა მიეკადოს-ო». პატივთა საზომის ანუ ხარისხის მაძიებელი იგი არაა, მას ყველაზე მეტად მძოვრი ასკეტის მყუდრო ცხოვრება აინტერესებს და მოსწონს. მის უნდა შეპირჩენოდა ის ბოლომდის, რომ ვისმე მიეშეა იგი.

ასეთივეა თითქმის გრიგოლ ხანძთელიც მისი ცხოვრების წიგნის მიხედვით. მისთვისაც სანუკვარი მხოლოდ და მხოლოდ ბერული ცხოვრებაა. პატივს გაურბის—პატივსა ეხედავ და პატივისაგან მეშინის-ო», არის მისი პასუხი მშინ, როცა მას ხუცად ეძახიან. მასაც არ ასვენებენ, მაგრამ დიდ პატივს იგი გაურბის, ისევე ბერ-მონაზვნობის წილში უნდა დარჩეს მოღვაწედ. მხილება მძლავრთა ამა სოფლისა, რა სფეროშიაც კი იქნებოდა ეს საქირო, მისთვისაც ძირითადი მიზანია. აქი კინალამ მსხვერპლი გახდა ერთხელ ის ამ მხრივ ანჩის ეპისკოპოსის ცქირისა! ერთი სიტყვით, ორივე პირს საერთო მომენტო ცხოვრების სარბიელზე უხვად მოეპოვებათ. მიზანდისახულობის ერთიანობასთან ერთად ორივე მოღვაწეს ხასიათის ერთნაირობაც ახადიოთ. მიდრეკილება სწავლისადმი, გულისხმიერება შეთვისებაში, ინტერესი ფილოსოფიის მიმართ, კერძოდ გარეშე და წარმართულისადმი, ორივესათვის საერთოა. სათნოებთ შემკული და განხორციელებული სასწაულთ-მოქმედნი არიან ორივენი სიცოცხლეშიაცა და სიკვდილის შემდეგაც. ყველა ამ თვისების გადმოცემის დროს არც ერთისა და არც მეორე წიგნის გამომთქმელი არ ზოგავს არავითარ ლონესა და შესაძლებლობას იმისათვის, რომ სურათი დიადი ჩანდეს.

თხზულებებს ამ საერთო შინაარსობლივ მხარესთანა და მონათესაობასთან ერთად ენობრივი სიახლოვეც აკავშირებს. ზემოაღნიშნულ მსგავს მომენტთა გადმოცემის დროს ჩვენ ხშირად ვხვდებით საერთო სიტყვიერ გამოთქმებსაც. ეს კი არა მარტო თხზულებათა ერთნაირი საგნის არსებობით აიხსნება, არამედ მითაც, რომ ერთი მეორისათვის ერთგვარი ნიმუშია, მისაბაძია ამათუიმ მხრივ. ამიტომაცაა, რომ „იოანე ოქროპირის ცხოვრების“ წიგნი ჩვენთვის მერჩულის შრომის დაწერის წინა, მაგრამ ახლო ხანის თარგმანად არის უფრო შესაწყნარებელი, ვინემ მისი დაწერის შემდგომ.

ერთსაცა და მეორე ცხოვრების წიგნსაც წინ ერთგვარი შესავალი მიუძღვის, სადაც ავტორებს უმთავრესად საუბარი აქვთ თავიანთ ნაშრომთა წყაროების შესახებ. შესავალს თვითონ „ცხოვრება“ მოსდევს. მოღვაწეთა ვინაობა, შთამომავლობა, ყრმობის ხასიათი, სწავლა-აღზრდა, ინტერესი სიბრძნის-მოყვარეობისადმი, სიბრძნის ჩენა, სახელის შექმნა და განთქმა—ესაა ორივე ძეგლისათვის დამახასიათებელი ნიშნები დასაწყისიდანვე. შემდეგ კიდევ: ღვაწლი და შემოქმედება, სარბიელი მოქმედებისა, პატივთაგან გაქცევა პატივის შიშით, სათნოება და ღვთისმთიერობა, სასწაული, მხილება, შესმენა, სიძულილი, უკანასკნელის ნიადაგზე აღმოცენებული შური, მერჩულთან თავის დახრწევა სანაცვლოსაგან, ხოლო ოქროპირის ცხოვრების წიგნით იოანეს მსხვერპლად გახდომა—ძირითადი მსგავსი მხარეებია ორივე თხზულებისათვის.

ამ მხარეთაგან ისეთი ეპიზოდებრივ შემხვედრი ადგილს ნიმუშად, სადაც გამოთქმის სიახლოვეც ჩანდეს, შეიძლება დავასახელოთ შემდეგი ადგილი:

მერჩულით:

ბოლო გულის-ხმებრებად სწავლისაჲ განსაკრებელი იყო ფრიად, რამეთუ მწარულ ხოლო დაისწავლა დაეითი და ჭიბთა სასწავლელი სწავლად საეკლესიოჲ სამოდლოროჲ ქართულსა ენასა შინა ყოველი დაისწავლა და მწიგნობრობადცა ისწავა მრავალთა ენათად და საღმრთონი წიგნნი ზეპირით მოიწუართნა. ხოლო სიბრძნესა იგი ამის სოფლისაჲ ფილოსოფოსთაჲ ისწავა კეთილად. და რომელი პოეის სიტყუაჲ კეთილი, შეიწყნარის, ხოლო ჯერკუალი განაგდის. და განითქუა სისრულჲ იგი მისი სახელოვნად ყოველთა შორის. ხოლო გარეშესა მას სიბრძნესა სოფლისასა ჰბასრობნ სიტყსაებრ მოციქულისა» (ბ 39—47).

[ეს ადგილი ბერძნულის შემხვედრ ქართულ ტექსტში, ე. ი. მეორე რედაქციისაში, არ მოგვეპოვება. იქ მხოლოდ ორიოდ სიტყვით არის გადმოცემული იოანეს სწავლულობა: „ზ იოვანე დაისწავა რაჲ ღრამატიკოსობად და სწავლად იგი გარეშეთა, მიიწია თავად რიტორობისაჲ და ფილოსოფოსობასაჲ]. ასეთ საერთო ეპიზოდებ-ივ ამა თუ იმ მომენტს თან სდევს ფრაზეოლოგიურიც—ან სრულიად თანხედენილი, ანდა ნაწილობრივ; ასეთებია:

1. ბრძნად ალაღის პირი თჳსი» (მერჩ. ბ.50); შდ. ალაღო პირი თჳსი» (ოქრ. ცხ. 73 v, 11).

2. გარეშესა მას სიბრძნესა სოფლისასა ჰბასრობნ» (მერჩ. ბ 46); შდრ. და ჰბასრობდა თქუმულსა მას წარმართთასა სიბრძნითა მით ღმრთისაჲთა» (ოქრ. ცხ. 12 r, 17).

3. მსწრაფლ ხოლო დაისწავლა დაეითი» (მერჩ. ბ 40); შდრ. ზეპირით დაისწავლიან [სიტყუათა იოვანსთა]. ვითარცა დაეითი» (ოქრ. ცხ. 56 r, 10).

4. ჳელმწიფეთა თუალუხუავად მამხილებელო» (მერჩ. ნჳ 19); შდრ. განიკითხის საქმჲ ესე თუალუხუავად» (ოქრ. ცხ. 155 r, 16).

5. მიმსგავსებულო ელიასო და იოვანსო» (მიმართავენ გრიგოლ ხანძთელს, ვ 91); შდრ. მიმსგავსებად ცხოვრებასა ელია და ელისესსა და იოვანსსა წინამწარმეტყუელთა» (ვედრება იოანესი მონაზონთადმი, —ოქრ. ცხ. 32 r, 14).

6. მამხილებელო და განმსწავლელო კუერთხითა სწავლისაჲთა, [გრიგოლ]» მერჩ. ნჳ, 18); შდრ. ამოიღო კუერთხი მხილებისაჲ [იოვანე]» (ოქრ. ცხ. 78 v, 18).

7. ხატიცა მონაზონებისაჲ ემოსა» (მერჩ. ბ 35); შდრ. «აქუნდა [იოვანეს] გონებასა მისსა მონაზონებაჲ» (ოქრ. ცხ. 27 v, 3).

8. ავთქუა მრავლისაგან მცირედი» (მერჩ. კბ 8); შდრ. «გამოვიძიეთ მცირედი მრავლისაგან» (ოქრ. ცხ. 65 v, 9).

გიორგი ალექსანდრიელით:

«და მისცა ნეტარმან იოვანე იოვი თჳსი სწავლასა და მეცნიერებასა ყოველთა წიგნთასა, ეიცრენდის მცირედთა ჟამთა დაისწავლნა ზეპირით უმრავლესნი ფილოსოფოზთა ძუელთა წიგნნი, რომელსა ვერვინ შემძლებელ არს მრავალთა ჟამთა დიდითა შრომითა დასწავლად. და გულსჳმა ჰყოფდა, რომელსა იგი იკითხვიდა და ჰბასრობდა თქუმულსა მას წარმარ(თ)თასა სიბრძნითა მით ღმრთისაჲთა, რომელი დამკვდრებულ იყო მის თანა. და, რომელი რაჲ პოის კეთილი მათ შინა, მოისთულის, ხოლო ეკლოანი იგი და უნდოდა განაგდის» (12r, 8—12v, 2).

9. «შთახედნა კედლისა ნაპრალსა და იხილა» (მერჩ. 6 11); შდრ. «შთახედნა ნაპრალისაგან ქარისა და იხილა» (ოქრ. ცხ. 94 v, 3).

10. «სამწყსოთა მათ... პირმეტყუელთა» (მერჩ. მზ 3); შდრ. «ცხოვართა პირმეტყუელთა» (ოქრ. ცხ. 209v, 11).

11 «ვერ შემძლებელ იყო თვსსა მას სენსა სიანჯნო ყოფად» (მერჩ. ნგ 3); შდრ. «არა ჯერ არს ყოველთა სიანჯნო ყოფად» (ოქრ. ცხ. 138 r, 7).

12. «საზომსა მონაზონებისასა მიწევნულ იყენეს» (მერჩ. მ 1); შდრ. «დეგმწესებია მათდა საზომი მონაზონებისაჲ» (ოქრ. ცხ. 50 r, 9).

13. «რამეთუ თავისუფალ იყო იგი სიმღერისაგან ყრმათაჲსა» (მერჩ. ბ 35); შდრ. «ყოულადვე განშორებულ იყო ჩუეულებისაგან ყრმათა სიმღერისა» (ოქრ. ცხ. 6 r, 5).

14. «იყო ტრფილ მისა მიმართა» (მერჩ. ნ 60); შდრ. «ტრფილ იყო მისა» (ოქრ. ცხ. 91 v, 15).

15. «ღვნოჲ კულა სიყრმითაგანვე არა ესუა» (მერჩ. იმ 15); შდრ. «არა სუ მიღა ღვნოსა ყოულადვე» (ოქრ. ცხ. 85 v, 18).

16 «იყო შვილი წარჩინებულთა დიდებულთა» (მერჩ. ბ 27); შდრ. «იყო მ ერთისა წარჩინებულთაგანისაჲ» (ოქრ. ცხ. 5 v, 14).

17. ინებეს [გრიგოლის] ხუცად კურთხევად» (მერჩ. გ 1); შდრ. «უნდა რაჲ თამცა აკურთხა იგი [იოვანე] მღდელად||ხუცად» (ოქრ. ცხ. 27 r, 2—49 r, 10).

18. «ჰასაკისა ზრდასა თანა» (მერჩ. ბ 50); შდრ. «ეთთარცა აღიზარდა იოვანე ჰასაკითა» (ოქრ. ცხ. 6 v, 4).

19. «რომელი პოვის სიტყუაჲ კეთილი [სიბრძნესა ამის სოჟლისა ფლოსოფოსთასა] შეიწყნარის» (მერჩ. ბ 44); შდრ. «რომელი რაჲ პოის კეთილი მათ შინა [თქუმულსა წარმართთასა], მოისთულის» (ოქრ. ცხ. 12 v, 1).

20. «სიტყუაჲ მისი იყო შეზავებულ მარილითა მადლისაჲთა» (მერჩ. ბ 49); შდრ. «და ესეთითარითა სიტყუთა განაკვრვნა მშობელნი თვსნი, და რამეთუ იგონიცა შემკულ იყენეს სულიერითა მით მარილითა» (ოქრ. ცხ. 10 r, 17).

21. «განიპოხა სიბერძ ჩემი» (მერჩ. ვ 76); შდრ. «განიპოხა მშობელთაგან ნუქევითა» (ოქრ. ცხ. 6 r, 6).

22. «მ იგი თვსი დააგლო წინაშე ფერკთა ეპიფანსთა» (მერჩ. მდ 16); შდრ. «მოიყვანა მს თვსი... და დააგლო იგი ფერკთა ზელა იოვანსთა» (ოქრ. ცხ. 89 r, 19).

23. «ბრძანე პასუხი» (მერჩ. მზ 70); შდრ. «პასუხი მომეც» (ოქრ. ცხ. 141 b, r, 3).

24. «მიიწია სტოვასა ეკლესიისასა» (მერჩ. ლთ 5); შდრ. «მჯდომარს სტოასა მონასტრისასა» (ოქრ. ცხ. 40 b, r, 5).

ცხადია, აღნიშნულ გამოთქმითაგან ზოგიერთს ამ ენარის სხვა ძეგლშიაჲც წაეაწყდებით, მაგრამ წილი მანც დამხასიათებელი აღმოჩნდება მერჩულის თხზულებისა და მის წყაროდ საგულელებელი ოქროპირის ცხოვრების გარკვეული რედაქციისათვის.

ენობრივ სხვა მომენტთაგან განსაკუთრებით საყურადღებოა ლექსიკა. ამ დარგში თავს იჩენს იმ სიტყვების გვერდით, რომლებიც საერთო ხმარებისა მგზო-

ბელ აღმოსავლურ ენებთან, დასავლურიც, —სახელდობრ ბერძნული. ბერძნული სიტყვები განსაკუთრებით პალატისა და ეკლესიის წილის ტერმინებს წარმოადგენენ. მათი უთარგმნელად გაშვება იმის მომასწავებელია, რომ ხსენებული თარგმნილი თხზულების მომხმარებელი წრისათვის ისინი უჩვეულო კი არ არიან, არამედ საქაოდ მახლობელი. ასეთი რამ კი იმ წრისათვის, რომელშიაც აღმოცენებული უნდა იყოს ეს თარგმანი (ჩვენი აზრით ტაო-კლარჯეთისათვის), უფრო შესაძლებელი იყო X ს-ის დამდეგიდან მტკიცე კავშირის დამყარების გამო როგორც ადგილობრივ სამთავროებსა და ბიზანტიის კარს შორის, ისე საერთოდ კულტურული ურთიერთობითაც ქართველთა და ბერძნებს შორის.

მეზობელ აღმოსავლურ ენებთან საერთო ხმარების სიტყვებიდან, რომელთა დიდი ნაწილი აღრინდელ ძეგლებსაც ახასიათებს, აღსანიშნავია ახალი სპარსულის სიტყვები, როგორაცაა: პასუხი, საანჯმონ, აუგი, დასტური, დივანი, ხუაიშნობა.

ანალოგიური სურათი ამ მხრივ გიორგი მერჩულის ნაწარმოებშიაც გვაქვს. ამრიგად, ამ შეხვედრითაც ეს ორი ძეგლი მჭიდრო ურთიერთ-დამოკიდებულებას ამჟღავნებს. ამიტომ შესაძლოა დაისევას კითხვა, ხომ არაა ოქროპირის ცხოვრების თარგმანი თვით გიორგი მერჩულის მიერ შესრულებული? აღნაგობითი მხარისა და ეპიზოდური ზოგიერთი მომენტის შეხვედრა, გამოთქმათა და ლექსიკის მსგავსება თითქოს ხელს არ უნდა გვიშლიდეს, კითხვაზე რომ დადებითი პასუხი ვავეკეთ. თუ ეს სწორია, მაშინ შესაძლებელია დაისევას საკითხი, თუ ვის უნდა გულისხმობდეს ხელნაწერის უქველესი ნუსხის პირველი რვეულის პირველსავე ფურცლის verso-ზე გამოხატულ ოქროპირის სურათის წარწერაში მოხსენებული გიორგი («წო იოვანე, შე გი»): ოქროპირის ცხოვრების გამომთქმელს გიორგი ალექსანდრიელს, თუ გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების ავტორს—გიორგი მერჩულს.

IV

დასასრულ, ცხოვრების წიგნის ერთ ადგილს უნდა შევეხოთ, რომელიც დასავლეთ საქართველოსთან არის დაკავშირებული. ცხოვრების წიგნი გადმოგვცემს, რომ როდესაც იოანეს სახელი გაითქვა მცირე სომხეთში ექსპორიობის დროს, ეს ფერღარა დათმეს მერმე, არამედ დააწესეს ბრძანება ბოროტი და ძნელი... რაათა სწრაფით მოიყვანოს იოვანე პეტრონტად, ადგილსა ოგერსა ფრად ტოტხანოს (ტოტხონოს var.) შინა, და არს იგი კიდესა თანა ზღსა მის პონტოზასა და დასასრული არს პონტოზსა და ბერძენთა ველაწიფებისაჲცა, და ახს ესე ბარბაროზთა უკეთურთა». ეს ადგილი, რომელიც ბიკვინტასა და იმ ქვეყანას ეხება, სადაც ეს პუნქტი იმყოფება, ბერძნულს ისე აქვს გადმოცემული, როგორც მია ზედმიწევნითს ქართულ მერმინდელ თარგმანს, რომელიც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ეფრემ მცირეს ეუთვნია: არაათა მუნთ პიტონად წარიყვანონ, რომელ იგი არს ოგერ ქმნილი ქალაქი, მარჯუენით კერძო კიდესა პონტოზსა ზღსასა, დასასრულსა ბერძენთა მთავრობისასა, მოკიდულნი ბარბაროზთა და მძუნვარეთა ნათესავთაჲ. იქ უკვე ქვეყნის სახელწოდება, სადაც ეს ქალაქი იყო, არაა დასახელებული.

სახელწოდება „ტოტზანო“ რთული სიტყვა ჩანს. მეორე ელემენტი ტზანოს (Τζάνος) კანთა და მეგრელთა სახელწოდებაა, ხოლო ტოა—არტიკლი. რომ აქ კან-მეგრელთა ქვეყანა დასახელებული, ამას ავგეგრიანის მიერ სხვადასხვა უცხო და წმინდა სომხური წყაროებიდან გამოკრებით შედგენილი ცხოვრების წიგნიც მოწმობს. აქ იკითხვის: *«ღრამანს ჩანს... ეს ქარსაჲ... ჩი საამანს შინათი მინჯს ჩი აქღს ღიჯსესაჲ შიქქსენს ქერქქსენ ჳსნს აჲ ქაჲრ სსა აიქონს ჩი აქღ გარყარისაჲ»*¹. საგულისხმო აქ ისიცაა, რომ ქართველ მთარგმნელს დედნის ფორმით აქვს მოყვანილი ქართული მიწა-წყლის, ქალაქისა და ქვეყნის, სახელწოდებანი, შეიძლება იმიტომ, რომ მას არ ესმოდა მათი ქართული შესატყვისები და მისთვის დედნის ფორმით მოსცა. X ს-ის დამდგმისათვის ეს ვიწარება მართლაც დასაშვებია.

¹ *შკლუბი მკერხანს, ქიქათარ ქარჯს ქქარანსიქქსენ ირეჲ, სათარჯ, 1813, ქსნსიქ, გვ. 415.* სომხური ხელნაწერები (მაგ. ეზნიაძ. ფონდი № 1733 და 1913) და მათზე დედით გამოცემული სომხური ცხ-ბის წიგნი ამ ადგილს თითქმის ისე წარმოადგენენ, როგორც ეფრემ მცირის თარგმანსა და მის ბერძნულ დედანშია დაცული: *«ჩი შქოქსენს (ზოგან: შქქსენს), ჩი ახეჩ, ირ ქარქსი ქაქს ანსაჲსა ღრ. მხრძ ჩი ბოქს მხბ შინათი, ჩი საამანს ღიქს, მათი გარყარისა»* (გვ. 272—3).

ლიპარიტ ლიპარიტის ქმ და მისი ახლად აღმოჩენილი თხზულება

I

ლიტერატურული ცნობები ლიპარიტის სამწერლო მოღვაწეობისა და მეცენატობის შესახებ

გიორგი ხუცეს-მონაზონი თავის შესანიშნავ თხზულებაში, რომელსაც „ცხოვრება და მოქალაქობა წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა გიორგი მთაწმიდელისა“ ეწოდება, ლიპარიტ ლიპარიტის ძის, ამ დაუცხრომელი მემბზობისა და ბაგრატ IV-ის დაუძინებელი შტრის შესახებ სწერს: ყოველთა მონასტერთა გარდაიწერნეს (ლაპარაკია გიორგი მთაწმიდლის მიერ ბერძნულიდან ნათარგმნ წიგნებზე, მ. კ.) და უფროეს ყოველთაჲსა დიდად ილუაწა სულითა კურთხულმან ანტონი, ლიპარიტ ყოფილმან, და თვისისა მონასტრისა, ბარალამ წმიდისათჳს¹, დააწერინა და წმიდასა ანას ბერსა (ესე იგი გიორგი მთაწმიდელს, მ. კ.) დიდად პატივ უპყრა და ნუგეშინის სცა, და თვისისა მონასტრისაგან გაკუეთილი შეუქმნა, და სიმტკიცე თჳსითა ქელითა დაუწერა, და შეუენიერი ქებაჲ და მადლობაჲ დაწერა მას შინა ლუაწლთა და შრომათა მისთათჳსა-ო (ათონის კრებული, საეკლ. მუზეუმის გამ., გვ. 56, ხელნ. გვ. 69)².

ამ ციტატიდან აშკარაა ორი რამ: 1. ლიპარიტი დახასიათებულია როგორც მეცენატი და ერთ-ერთი პოპულარიზატორი გიორგი მთაწმიდლის მიერ ნათარგმნი წიგნებისა, და 2. ლიპარიტი გახლავთ ავტორი გიორგი მთაწმიდლისადმი მიძღენილი შეუენიერი ქებისა და მადლობისა.

სამწუხაროდ, ბარალამ წმიდის მონასტრისათვის ლიპარიტის დაკვეთით გადაწერილი წიგნები ჯერჯერობით არ ჩანს და ამიტომ მათი რაოდენობისა და სიავ-კარგის შესახებ ჩვენ არაფრის თქმა არ შეგვიძლია; ასევე არც იმ „შუენიერი ქება-მადლობის“ ტექსტს მოუღწევია ჩვენამდე, რომ მის ღირსება-ნაკლულეუანებაზე მსჯელობა შეგვეძლოს, მაგრამ, სამაგიეროდ, ჩვენ დავგრჩა სამი

¹ ფიქრობენ, რომ აუხაზეთში მდებარე აწინდელი სოუქ-სუს ეკლესია უნდა იყოს ყოველი წმიდა ბარალამის მონასტერი (იხ. ვაზუშტი, საქართ. ისტორია დ. ბაქრაძის რედაქციით გამოც., გვ. 162, სქოლიო).

² ციტატები გიორგი ხუცეს-მონაზონის თხზულებიდან მოგუყავს არა საეკლ. მუხ. მიერ გამოცემული ტექსტის მიხედვით, რომელიც გვიანდროინდელი ხელნაწიდანაა გადმობეჭდილი აუარებელი შეცდომებით, არამედ საქ. სახ. მუზეუმის № 5-353 ხელნაწერთა (ყოფ. წერა-კით. გამ. სახ. ფონდი), რომელიც XI—XII საუკუნის საუკეთესო ნუსხაა და რომლის მითითებისათვის პრუფ. ნ. ბერძენიშვილს დიდად ვმადლობ.

დიდი წიგნი ლიპარიტის ბრძანებით გადაწერილი და სწორედ ერთ-ერთ ამ წიგნთაგანში გახლავთ ის თხზულება, რომელიც ლიპარიტის კალამს ეკუთვნის და აქამდე ცნობილი არ ყოფილა ჩვენს ლიტერატურაში.

ეს წიგნები ექვთიმე მთაწმიდლის მიერ ბერძნული ენიდან ნათარგმნი იოანე ოქროპირის ეგზეგეტიკური თხზულებებია; ამათგან 1 (№№ 19, 20) „მითეს თავის თარგმანებას“ შეიცავს, ხოლო 1 (№ 21) „იოანესას“.

სამივე წიგნი დაწერილია ეტრატზე საუკეთესო ათონური სკოლის ნუსხური ხელით გაბრიელ კლტაძის მიერ, და შემკულია მომგებლისა და მწერლის მრავალ ანდერძ-მოსახსენებლით (იხ. თ. ჟორდანიას ქრონიკები I, 190 და 544).

II

ხელნაწერი

ქვემოთ მოთავსებული ტექსტი „მართლ-მადიდებლობისა და მწვალებლობისათჳს“ ჩვენ ენახეთ ქუთაისის „მხარეთ-მცოდნეობის მუზეუმში“ 1941 წელს, როცა მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის მიერ ვიყავით იქ მივლენილი იოანე ოქროპირის „იოანეს სახარების თარგმანების“ ვარიანტებზე სამუშაოდ¹. ტექსტის მაღალმა ენობრივმა და მხატვრულმა ღირსებებმა პირველსავე წაკითხვისას მიიქცია ჩვენი ყურადღება და მიუხედავად იმისა, რომ მაშინ ჩვენ ძეგლის ორიგინალურობა-ნათარგმნობაზე გარკვეულად არაფერი ვიცოდით, მაინც გადმოვიწერეთ მისი გამოქვეყნების მიზნით.

1942 წ. იანვარში, როცა „იოანეს სახარების თარგმანება“ ვარიანტებითურთ გაეამზადეთ სასტამბოდ, ჯერ კიდევ ამ თხზულებაზე მიღდა. მაგრამ რადგან საკირო იყო თხზულების ავტორის გამორკვევა, ამიტომ თავისი კომპეტენტური აზრის გამოსათქმელად ჩვენ იგი ვაჩვენეთ პ. ინგოროყვას, რომელმაც თხზულება ლიპარიტისეულად ცნო და მისი გამოქვეყნება გვირჩია².

ჩვენი ძეგლი მოთავსებულია „იოანეს სახარების თარგმანების“ ბოლოს და შეიცავს iii quarto დაწერილ ორს ეტრატის ფურცელს. ზომა 45 X 31 სმ. ნაწერისა 36¹/₂ X 23¹/₂ სმ. ხელი, თარგმანების ტექსტთან შედარებით, უფრო წვრილია (აღბათ, საწერი მასალის ნაკლებობამ აიძულა მწერალი ასე მოქცეულიყო). ტექსტი საერთოდ კარგად იკითხება, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ იმ მცირეოდენ გადასულ ადგილებს, რომელთა აღდგენა კონტექსტის მიხედვით არც

¹ ესარგებლობ შემთხვევით, რომ გულითადი მადლობა გამოვუცხადო ქუთაისის „მხარეთ-მცოდნეობის მუზეუმის“ კოლექტივის საერთოდ და კერძოდ კი—მუზეუმის დირექტორს აბ. მ. გოგსაძეს და უმცროს მეცნ. თანამშრომლებს: ქ. სანიკიძესა და მ. ლეჟავას, იქ ყოფნისას ჩემთვის ხელის შეწყობისა და კარგი სამუშაო პირობების შექმნისათვის.

² ჩემს მოვალეობად მიმაჩნია უღრმესი მადლობა მოვასწერო პ. ინგოროყვას ლიპარიტის თხზულებასთან დაკავშირებულს თავიანიან რჩევა-დარიგების მოცემისა და ზოგიერთი ლიტერატურული წყაროს მითითებისათვის.

ისე ძნელია. რადგან ეს თხზულება ანდერძს არ წარმოადგენდა და არავითარ ისტორიულ ცნობას არ იძლეოდა, თ. ყო რ დ ა ნ ი ა ს ა ლ ა რ დაუბეჭდავს ქრონიკებში.

III

ძეგლის ორიგინალურობის შესახებ

ჩენი ძეგლის უეჭველ ორიგინალურობაზე მიგვითითებს ტექსტისა და მასზე მიყოლებული ანდერძის ურთიერთობა. მეორე პირველის გაგრძელება და ორგანული ნაწილია. მართლაც-და, ყოველად შეუძლებელია ტექსტი დასრულებულად ჩათვალოთ იქ, სადაც ნუსხური ხელი მთავრდება. ამ აზრის დასადასტურებლად მოვიტანოთ ტექსტის ბოლო: «რომელნი აწ მოძღურებათა მათთაჲ შეჰმზადეს არაძთუ ქუეყნითი-ქუეყანად მიმყვანებელი, არამედ ქუეყნით ცად აღმყვანებელი სულისა და გონებისა მართლ-მორწმუნეთაჲსა; ამით ყოველთა მეოხებითა და თანა შეწევნითაჲ. ამ უკანასკნელ სიტყვაზე წყდება ნუსხური ხელი და აქ წერტილის დასმა ყოველად შეუძლებელია. ხოლო თუ ტექსტს გადავაბამთ ანდერძის დასაწყის სიტყვებს «მე ლიპარიტ, ძემან სულკურთხეულისა» etc., მაშინ ანდერძს ტექსტის ბუნებრივ გაგრძელებად ჩათვლით.

რომ ტექსტის ბოლო მოთავსებული იყოს ფურცლის უკანასკნელ სვეტზე (მაგ., 484v/b-ზე), მაშინ შეიძლებოდა გვეფიქრა ტექსტის გაგრძელება მომდევნო დაკარგულს ფურცელზე, მაგრამ აქ ასე როდია; ტექსტი (ე. ი. ნუსხური ხელი) თავდება 484v/a-ზე, და ცოტა ხარვეზით, იმავე გვერდის იმავე სვეტში იწყება ლიპარიტის ანდერძი მრგლოვანით დაწერილი.

ჩენი საბუთები, რომლებიც ზემოთ გამოთქმულ აზრს კიდევ უფრო ამაგრებს და უდაოს ხდის, შემდეგია:

1. არც ერთი დღემდე ცნობილი ანდერძი ლიპარიტისა ისე არ იწყება, როგორც ჩენი ტექსტის შემდეგ მოთავსებული ანდერძი. ყველა ანდერძი იწყება „ღმერთის“ „ქრისტეს“, „სამება წმიდის“ „უფლის“ და სხვა რელიგიური ატრიბუტების მოხსენებით, და შემდეგ მიჰყვება დასახელება ლიპარიტისა, მისი მშობლებისა და შვილების (იხ. ანდერძები №№ 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 17. ქრონიკები I, 190—194); ხოლო რაც შეეხება № 18 ანდერძს, მხოლოდ ამას შეაქვს დისონანსი ლიპარიტის ანდერძთა სტრუქტურაში და უშუალოდ ლიპარიტის დასახელებით იწყება: «მე ლიპარიტ, ძემან სულ-კურთხეულისა» etc. რაშია საქმე? საქმე ისაა, რომ ანდერძის დასაწყისად არის გამოყენებული თვით თხზულება, რომელშიაც მთელი მართლმადიდებლური კრედიო მკერმეტყველურად გადმოცემული მხატვრულ სახეებში და უკანასკნელი ანდერძის თავისებურებაც მხოლოდ ამით აიხსნება და სხვა არაფრით.

2. № 17 ანდერძსა (ქრონიკები I, 194) და ტექსტის ზოგიერთ ადგილს შორის, თუ მცირეოდენ რედაქციულ სხვაობებს არ მივიღებთ მხედველობაში, სრული იდენტურობა არის, მაგალითად:

ტექსტი

1. და ძლიერებითა ცხოველის-მყოფელისა წმიდისა ჯუარისაათა (90, 17).
2. მადლითა წმიდისა იოვანე ნათლის-მცემელისაათა (90, 18).
3. მეოხებითა წმიდათა მოციქულთა (90, 18).
4. (მეოხებითა) მღვდელთ-მოძღვართა, მოწამეთა და მამათაათა, რომელთა მკნედ-მოღუაწებითა მათითა (90, 19).

ანდერძით

1. ძლიერებითა პატროსნისა და ცხოველის-მყოფელისა ჯუარისაათა... (91, 13).
2. მადლითა წმიდისა და დიდებულისა წინამორბედისა და ნათლის-მცემელისა იოვანესითა (91, 12).
3. უხითა და ვედრებითა დიდებულთა წმიდათა მოციქულთაათა... (91, 15).
4. მეოხებითა ღირსთა წმიდათა მღვდელთ-მოძღვართაათა, სანატრელთა და ღმერთ-შემოსილთა მამათაათა, მეოხებითა წმიდათა და კეთილად მძლეთა ახოვანთა მკნეთა მოწამეთაათა (96, 16).

3. მესამე საბუთი გახლავთ ანდერძის ტექსტუალურ (თუ შეიძლება ასე ითქვას) ნაწილიდან მოსახსენებელზე ისეთივე გადასვლა, როგორც ჩვენს ძეგლშია: ... ამეოხებითა წმიდათა და კეთილად მძლეთა, ახოვანთა, მკნეთა მოწამეთა, მადლითა და სარწმუნოებებითა წმიდისა კათოლიკე ეკლესიისაათა, და მეოხებითა ყოველთა წმიდათაათა, რომელი საუკუნითგან სათნო ეყენეს ღმერთსა, მე ლიპარიტ ერისთავთა-ერისთავთა etc.

4. ჩვენს ძეგლსა და ლიპარიტის სახელით ცნობილ ანდერძებში საკვანძო საკითხი, რომელსაც მწერალი თავს დასტრიალებს, გახლავთ მართლმადიდებლური ეკლესიის ქება და მწვალებლობის განქიქება.

5. ლიპარიტის ანდერძები არ წარმოადგენს ტრადიციულ ანდერძებს, რომლებშიც მხოლოდ მსასოებლის, ზეცისკენ ხელაპყრობილი მორწმუნის, ღალატის ისმოდეს სულის ცხონებასა და ცოდვათა პატიების შესახებ, არამედ ისინი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, მხატვრული თხზულებებიცაა, რომლებშიც არა იშვიათად იპოვის კაცი მშვენიერს სახეებსა და შედარებებს. სანიმუშოდ მოვიტანოთ ორი: «წმიდად ესე წიგნი, თარგმანებული წმიდისა მამისა ჩუენისა იოვანე ოქროპირისაჲ, რომელმან ოქროსსა მდინარითა მორწყუნა გულნი მორწმუნეთანი». ან და იქვე: «რამეთუ დასტკბნეს გონებასა ჩემსა თაფლ-მწოთლვარენი ესე სწავლანი მისნი» (ქრონიკები I, 191).

ყველა ზემოთ მოტანილი საბუთის გათვალისწინების შემდეგ ჩვენ დამტკიცებულად მიგვაჩნია, რომ ქვემოთ დაბეჭდილი თხზულება სახელწოდებით „მართლ-მადიდებლობისა და მწვალებლობისათჳს“ ლიპარიტ ლიპარიტის ძის ორიგინალური ნაწარმოებია.

¹ რადგან № 17 ანდერძს დამატების სახით აქვე ვბეჭდავთ, ამიტომ პარალელურ ადგილებს არ ვამრავლებთ.

IV

ლიპარიტის პიროვნებისათვის

ამაჟმა და ქედმოუხრელმა მეფემ გიორგი I-მა მთელი მისი ხანმოკლე სიცოცხლე შინაურ და გარეშე მტრებთან ბრძოლაში გაატარა და თავის შვილს, ბაგრატ IV-ს, ეკონომიურად გაჩინაგებული და პოლიტიკურად დაუძლურებული სახელმწიფო დაუტოვა სამემკვიდრეოდ. მისი შინაური მტრები დიდებული აზნაურები იყვნენ, ხოლო გარეშე მტერი არა შორეული მაჰმადიანური სახელმწიფო, არამედ ახლო მეზობელი, „ერთმორწმუნე სახელმწიფოს“ კეისარი ბ ა ს ი ლ ი ბრძანდებოდა. ამ კეისართან უკანასკნელი ომი გიორგი I-მა ბასიანთან წააგო 1023 წელს¹ და იძულებული გახდა დასთანხმებოდა ზაეის სამარცხვინო პირობებზე, რომელთა ძალითაც მას თითქმის მთელი სახელმწიფო ხელიდან გამოეცალა, და ამასთან ერთად ღვიძლი შვილი, 3 წლის ბაგრატიც, მძევლად წარეგვარა 3 წლის ვადით ბიზანტიის სახელმწიფოს საქეთმპყრობლის მიერ.

სამწუხაროდ, მამას შვილისათვის თითქოს თავისი ბედიც ეანდერძებინოს, არც ბაგრატი ყოფილა მინცადამიანც ბედნიერი: შინაურსა და გარეშე მტრებთან გამუდმებულს ბრძოლებს შეალია მან მთელი თავისი ენერგია და ამის გამო, მემბატინის სიტყვით რომ ეთქვათ, «ფემთა მისთა დაწყნარება ქუეყანასა არა ჰქონდა» (ანასეული ქ. ცხ., 197 ა).

ბაგრატ IV-ის გარეშე მტრები იყვნენ: საბერძნეთის კეისარი კონსტანტინე VIII, განძის ამირა ფადლონი და თურქთა სულტანი. ხოლო რაც შეეხება შინაურ მტრებს, ესენი იყვნენ იგივე დიდებული აზნაურები, რომელთა შორის უმირველესი ადგილი ექირა ლიპარიტ ერისთავთ-ერისთავს, რომელიც მეფეს თითქმის 20 წლის განმავლობაში (1040—1059) დაუნდობლად ებრძოდა და ამ ბრძოლის დროს არაერთარ საშუალებას ირ ერიდებოდა².

ლიპარიტ ლიპარიტის ძის წინაპართაგან ჩვენი ისტორია იცნობს იმ ლიპარიტს, რომელიც IX საუკუნის ბოლო წლებში ცხოვრობდა და რომელზედაც მემბატინე ამბობს: «და შეიპყრნა ლიპარიტ ქუეყანანი თრიალეთისანი, ციხე კლდე-კართა» (ანასეული ქ. ცხ., 164 ა).

ხოლო რაც შეეხება ბაგრატ IV-ის თანამედროვე ლიპარიტს, რომლის პიროვნებაც ჩვენ გვიანტერესებს, მას არა მარტო მამა-პაპათა ნაანდერძევი კლდე-კარი, არამედ ნახევარი საქართველო ხელთ ეპყრა, ამ დროს ერთ-ერთი უძლიერესი აზნაური იყო და მეფის შემდეგ პირველ გავლენიან პირად ითვლებოდა როგორც საქართველოში, ისე საქართველოს გარეთაც³.

¹ ქრონოლოგიას ყველგან ვღებულობთ აკად. ივ. ჯაგაზიშვილისას.

² ლიპარიტის ვარდა ბაგრატის დაუძინებელი მტრები იყვნენ აბაზას-ძენი, რომლებიც ისე გაკანდიდრდნენ, რომ «შეპყრობა მეთისაა ეგულებოდათ» და რომლებზედაც მეფე გიორგი მთაწმიდელს ეუბნება: «რამეთუ სრავალ-გზის კელ მეყო და ვერ ოდეს განემარჯუა» მათხოო (ათონის კრებული აღაპებით, სვ. მუხ. გამ. : 19—320, ხელნ. გვ. 74).

³ ... ἔτι: τὰς αὐτὰς: ἡ καὶ ἀνδρὶς βίβητοις αὐτοῦ: καὶ παρὰ τὸν Πατριάρχην τὸν δὲ τῆς ἰσχυρίας — წერს კედრენი ლიპარიტის შესახებ (იხ. Georgii Cedreni II, 572: [ლიპარიტი იყო] კეთილი და ვაჟაკობით სახელგანთქმული, და იბერიაში, ბაგრატის შემდეგ, [ყველას] უფრო ძლიერი).

საქართველოში უგვირგვინო მეფეს, ლიპარიტს, საქართველოს საზღვრების იქითაც თავი მეფურად ეპირა და მეფისგან დამოუკიდებლად უცხო ქვეყნებს, თურქეთსა და ბიზანტიას, უკავშირდებოდა. ბერძნები განსაკუთრებულ დიდად დაეალებულნი იყვნენ მისგან, რომელიც მათ არა ერთხელ მიჰშველეს თავისი ჯარით მტრებთან ბრძოლაში, და არაერთხელვე გაუშარჯენიათ მის მხნეობითა და ნიჭიერი სამხედრო მოქმედების შედეგად.

ყველა ზემონათქვამის შემდეგ არც გასაკვირველია, რომ ზვიადსა და გიორგოზ აზნაურს მეფისაგან მისადმი ანგარიშგაუწვევლობა და სახელმწიფო საქმეებში მისგან დამოუკიდებელი პოლიტიკური ნაბიჯების გადადგმა თავისი თავის შურააცხოფადა და აბუჩად აგდებდად მიეღო და მეფეზე გული აეცრუებინა; ეს ასეც იყო: თავდაპირველად, სანამ ბაგრატი მცირეწლოვანი იყო და სახელმწიფო საქმეებს დიდებულები თავიანთ ნება-სურვილზე ჰმართავდნენ, ლიპარიტი მეფეს არ მტრობდა, ხოლო მის შემდეგ კი, რაც მეფე სრულწლოვანი გახდა და ლიპარიტის დაუკითხავად დაიწყო მოქმედება, შურააცხოფილი აზნაური თავის პატრონს მოსისხლე მტრად გადაეკიდა და მოსვენებას აღარ აძლევდა; რომ ეს ასე იყო, აი საამისო ფაქტებიც:

1028 წ., როდესაც ბიზანტიის კეისარმა კონსტანტინე VIII-მ ნიკიტა პარკიმომენის სარდლობით გამოგზავნა ჯარი საქართველოს წინააღმდეგ, ამოვიდა, ჩამოდგა და [მო]აოჯრნა იგივე ქუეყანანი, რომელნი ბასილი მეფესა მოეჭრნესა (ანასეული ქ. ცხ., 182 წ.), მაშინ ლიპარიტი ბაგრატის მხარეზე იყო: მან შეკრიბა (სხუანიცა აზნაურნი), მტერს სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწია და კლდეკარი არ დაანება. რის გამოც ბერძენთა მხედრობა იძულებული შეიქნა გაწხალებული უკან გაბრუნებულიყო. ასეთი მეგობრული ურთიერთობა ლიპარიტსა და ბაგრატ IV-ს შორის გაგრძელდა 1032 წლამდე, ამ წლიდან კი იწყება ახალი ფაზა მათ შორის დამოკიდებულებისა.

1032 წელს¹ ქართველთა დიდებულებს: ლიპარიტ ლიპარიტის ძესა, ივანე აბაზას-ძესა და ქართლის ერისთავს დიდებული იდეა დაებადათ: გაეთავისუფლებინათ თბილისი არაბთა ოთხ-საუკუნოვანი ბატონობის უღლისაგან; ამ მიზნით გამოიტყუეს მათ ამირა ჯაფარი მუხათ-გვერდს, შეიპყრეს, აწყოფეს დიდხანს პატიმრობაში, წაართვეს ბირთვისის ციხე და შემდეგ ტყვე გადასცეს ბაგრატს დასასჯელად. მაგრამ ნაცვლად დასჯისა «შეიწყალა აფხაზთა მეფემან და გაუტევეა ტფილისს [ზუდა ამირად]» (ანასეული ქ. ცხ., 184 წ.).

მეფის ასეთი წინდაუხედავი ნაბიჯი მისი მცირეწლოვანებით შეიძლებოდა გაემართლებინა და ეპატიებინა კაცს, მაგრამ ლიპარიტმა არაფერს ანგარიში არ გაუწია და «მეირითგან დარჩა მტრობა ლიპარიტსა და ამირას შუა» (ანასეული ქ. ცხ., 184 წ.).

ანალოგიური ამბავი განმეორდა ხუთი წლის შემდეგ, ე. ი. 1037—1038 წლებში, როცა ლიპარიტის რჩევით ბაგრატ IV-მ გადაწყვიტა თბილისის საამიროს საქართველოზე შემოერთება და ამ მიზნით მოკავშირედ მოიწვია კახთა მეფე გიგეიკი, სომეხთა მეფის დავითის შვილი, მოკლული კვირიკეს დისწუ-

¹ თ. ეორდანიას მიხედვით კი 1042—1045 წლებში (იხ. ქრონიკები I, 199).

ლი. მოკაეშირეთა ჯარების მიერ თბილისი ალყაშემორტყმული იყო სრული ორი წლის განმავლობაში და ისე გაუჭირდა ამირასა და მის ჯარს, რომ შეჰქრეს ტი-ეები და გააშაადეს ნაეები ღამით განძას გასაპარაუად; მაგრამ ზოგიერთმა დიდებულმა, რომლებსაც ემინოდათ ლიპარიტის კიდევ უფრო გაძლიერებისა, ურჩიეს მეფეს არა გაძევება ამირასი და ლიპარიტისაგან ფარულად «დაამკდრეს ამირა ტფილისსავე ზედა» და «მიერითგან შეიქმნა ლიპარიტ ქუე-გამხედვარად შაის პატრონისგანა»-ო—დასძენს მემბატინანე (ანასეული ქ. ცხ., 185 ა). ჩვენი ისტორიკოსის მიხედვით ისე გამოდის, რომ ეს უაზრო და აჩქარებული ზავი დიდებულებმა მეფეს ლიპარიტის სამტროდ დაადებინეს; ასევე გაუგია ეს ფაქტი თვით ლიპარიტსაც და ჰქონდა კიდევაც მიზნები მეფესთან აშლისა და ორგულობისა, რომ მართლა ასე ყოფილიყო. მაგრამ, არაბი ისტორიკოსის ცნობის მიხედვით ირკვევა, რომ თბილისზე ალყის მოხსნა სულ სხვა მიზეზით ყოფილა გამოწვეული: იბნ ალ-ასირის მიხედვით ქართველებმა შეიტყვეს, რომ სელჩუკიანნი ამირას მოსაშველებლად მოდიოდნენ, რომ მათ გზადაგზა სომხეთი უკვე ეიოხრებინათ; ამიტომ ქართველებმა სელჩუკიანთა შიშით ქალაქ თბილისს მსწრაფლ ალყა მოჰსხნესო (Dufrenoy's Frag. 483). თუ ეს მართლა ასე იყო, მაშინ ჩვენი დიდი ისტორიკოსის, აკად. ივ. ჯაეახიშვილის თქმისა არ იყოს, «ბაგრატიისა და დიდებულთა გადაწყვეტილება გონიერული და ფრთხილი იყო» (ი. ჯაეახიშვილი, ქართ. ერის ისტორია II, 435), და სხეანაირი მოქმედება ქართველების მხრით იქნებოდა ყოვლად გაუმართლებელი. ამა რა აზრი ექნებოდა თბილისის აღებით თელი საქართველო საჯიჯგნადა და გასავერანებლად ხელში ჩაეგდით გამძინეარებული მტრისათვის? მაგრამ აქ შეიძლება კაცს კითხვა დაეძღოს: თუ მართლა ასე იყო და ლიპარიტმა იცოდა თურქ-სელჩუკიანთა დაძვრის ამბავი, რატომ მაინც წინააღმდეგი იყო თბილისზე ალყის მოხსნისა? ჩვენი აზრით, თუ ლიპარიტ ლიპარტის ძემ ეს ამბავი იცოდა და მაინც ამირას გაძევების მიზნით ალყის მოუხსნელობის მომხრე იყო, მაშინ ორში ერთია: ან ლიპარიტს, ვითარცა მხედართმთავარს, არ ჰქონია შორსმჭვრეტელობა, ან და დიდი გამბედავი სტრატეგოსი ყოფილა, ძლიერი ჯარი ჰყოლია და გამკლავების იმედი ჰქონია. პირველის გაზიარება, ეგონებთ, მის მტრებსაც არ შეუძლიათ და უკანასკნელის შესაძლებლობაში, ვინც ლიპარიტის პიროვნებას იცნობს, მგონი არავინ დაეკედეს.

ორი ზემოდასახელებული ფაქტი (ამირას გაშვება და თბილისზე ალყის მოხსნა), ლიპარიტის ბაგრატ მეფისადმი გაორგულების ფაქტებია და მეტი არაფერი. ხოლო ნამდვილი მტრობა მათ შორის 1040 წლიდნ იწყება¹.

¹ რომ ეს ასეა, ამის დამადასტურებელ ფაქტად ისიც კარა, რომ როდესაც 1035 წელს, დინის ამირა სომხეთს შეესია და სომხეთის მეფემ დაეთომა დახმარება ბაგრატ IV-ს სთხოვა, მეფეს თავიანთი ჯარებით მიეშველნენ: კახელები, მეფე გაგიკის ხელმძღვანელობით, თბილისის ამირა ჯაუხარი და მეუის ჯარი, ლიპარიტისა და ივანე აბაზას-ძის ხელმძღვანელობით. როგორც ცნობილია, მოკაეშირეებმა დინის ამირა სასტიკად დაამარცხეს და სომხეთის საზღვრებიდან განდევნეს (იხ. ანასეული ქ. ცხ., 184 ა). მაშასადამე, 1036 წელს ლიპარიტი არამც თუ ბტერი ყოფილა მეფისა. არამედ მოკეთე და სანდო პიროვნება, რომელსაც ხელმწიფის ჯარის საზღვრობა დაქისრებია.

წემართა იარაღი ლიპარიტმა საქართველოს მეფის წინააღმდეგ? ჩვენის აზრით იშრომ, რომ მან ეს ბრძოლა საქართველოს გაერთიანებისათვის გადადგმულ ნაბიჯად მიიჩნია და, თუ დღეს მეფე კახეთს შემოიერთებდა, ხვალ ჯერი ლიპარიტის სამფლობელოს შემოერთებაზე მიდგებოდა.¹

ჩაკ შეეხება საქართველოს გაერთიანების იდეას, მას დიდებული აზნაურები დიდად არ თანაუგრძნობდნენ იმიტომ, რომ მათს უსაზღვრო უფლებებს თვითშეკრბელი მეფე მტკიცე საზღვარს დაუდებდა; ამის გამო, უეჭველია, გაუღწიანი აზნაურობა არც თუ ძალიან მოწადინებული იქნებოდა, რომ საქართველოს ბატონი მეტის-მეტად გაძლიერებულყო-ო, სამართლიანად შეჰნიშნავს ივ. ჯავახიშვილი² (ქართ. სამართლის ისტ., წიგ. II, ნაკ. II, 124).

ლიპარიტის გულის მოგება ბაგრატ IV-მ ვერ შესძლო იმიტომ, რომ განა ლიპარიტი უბრალო და მცირე აზნაური იყო, რომ ზავი ზავად მიეჩნია, მეფის ბიერ ნაწყალობევი პატივი დიდ ბედნიერებად, ლმობიერი მოპყრობის საპასუხოდ მეფეს ფეხებში ჩაპყარდნოდა და სიკვდილამდე პატრონის ყურმოჭრილ მონად დარჩენილიყო? ლიპარიტი სულ სხვა ბუნების დიდებული აზნაური გახლდათ: მას ზავი ფიქციად მიაჩნდა, ქართლის ერისთავობის პატივი—მცირე საჩუქრად (რომელსაც დღეს აძლევენ და ხვალ წაართმევენ), და ლმობიერი მოპყრობა,—მისდამი შიშით ნაყარნახევ საქციელად. აი, იმიტომ, მან 1046 წ. ბოლოსა და 1047 წლის დასაწყისს კვლავ განაახლა ბრძოლა მეფის წინააღმდეგ: გამოიყვანა ანისში დადგენილი არტანუჯისა. ხიხათა და ციხის-ჯვრის ერისთავი აბუსერი, აწყურის ციხის პატრონი, ივანე ერისთავი, ივანე დადიანი და შეიპყრა იგინი ანისის კარსა. ამ ამბით შეძრწუნებულმა მეფემ ანისს თავი დაანება, დასტოვა თბილისიც და გავიდა ჯავახეთს. მაგრამ რადგან ამ დროს მას მაწყვერელმაც უღალატა და ლიპარიტს მიემხრო, შიშით თავზარდაცემული მეფე იძულებული შეიქნა ზამთრისა ბუქთა საშინელთა შეეშეთიდან ქართლში გაქცეულიყო (ანასეული ქ. ცხ., 187:).

ლიპარიტმა ახლაც მიჰმართა ერთხელ უკვე მის მიერ გამოყენებულ ხერხს: გამოიყვანა საბერძნეთიდან ბერძენ ჯართან ერთად ბაგრატის ძმა დემეტრე, რომლის გამოჩენამაც ეგანხეთქნა ამის საპეფოსა კაცნი: რომელნივე წარუდგინა [დემეტრეს] და რომელნივე დარჩეს ბაგრატის ერთგულობასა შინა (ანასეული ქ. ცხ. 187:); და რადგან ზავის მიხედვით მეფეს ლიპარიტის შვილი ივანე ჰყავდა მძევლად, ხოლო ლიპარიტს აბუსერი ერისთავი, ლიპარიტმა შვილი იხსნა განსაცდელისაგან და სამაგიეროდ გაუშვა აბუსერი.

მიუხედავად ამისა ბრძოლა მაინც მოხდა: ლიპარიტისა და ბერძენთა ჯარები შეეტაკნენ ბაგრატისას სასირეთის ქალის თავს, სადაც კვლავ შეიპყ-

¹ ჩვენის აზრით შემეცდარია მ. ჯავახიშვილი, როდესაც ფიქრობს, რომ კახეთის წინააღმდეგ გალაშქრებით ბაგრატ IV-ს, თითქოს, მის მიერ ამირას გაშვებით უცმაყოფილო კახელ-დიდებულების დასჯად ნდომოდეს მხოლოდ და სხვა არაფერი (მ. ჯავახიშვილი, საქ. ისტ., გვ. 85).

² ბედნიერ გამონაკლისს ამ მხრივ იოანე მარუშის-ძე წარმოადგენდა, რომელმაც საქართველოს გაერთიანების საქმეში დავით დიდ ყურაპალატსა და ბაგრატ III-ს დიდი დახმარება გაუწია (იხ. ანასეული ქ. ცხ., 172).

რეს აბუსერი და სხვა დიდებულებიც (იქვე, 187 ა). მართალია, ამ ბრძოლაში შემდეგ დეპერე ცოცხალი აღარ იყო, მაგრამ ლიპარიტის მტრობამ მანკი დიდ საგონებელში ჩააგდო ბაგრატი; და რომ მას საქართველოს განხეთქილება თავიდან აეცდინა, შესარიგებლად მცირე ცხენოსნებით მივიდა სოფ. ხოლქოში და სთხოვდა ლიპარიტს შერიგებას. მაგრამ «რა ცნა ლიპარიტ მოსულა მისი, არა ნახა, გარიდა მუნით, შეიქცა. და წარიგა აფხაზეთსა» (ანასელი ქ. ქ. 185 ა). ეს უკანასკნელი მაგიური საქციელი ლიპარიტისა შეიქცა „დამადასტურებელ საბუთად“ ბიზანტიის ჯამთააღმწერლის კედრენის 1048 წლის თარხლის ქვე მოთხრობილი ცნობისა, სადაც ლაპარაკია იმაზე, რომ ვითომც, რადგან ბაგრატმა პირადად ვერა დააკლო რა უჩრ აზნაურს, ცოლი გაუუპატრონა. ხოლო ლიპარიტმა მეფე დამარცხა, კავკასიის მთებში განდევნა, დაესხა თავს მეფის სასახლეს აფხაზეთში და ძალით ბაგრატის დედას ნამუსი აპხადაო (ც. სრ. II, 572—573).

ეს ცნობა საქართველოს ისტორიაში ხელი-ხელ საგომანებელ ცნობად იქცა, ისტორიკოსთა დიდმა უმეტესობამ იგი ლიტონ ქეშმარიტებად მიიჩნია და თავიანთ თხზულებებშიაც სხვადასხვა ვარიანტებითა და ნუანსებით შეიტანეს (იხ. მ. ბროსე, საქ. ისტ., ნაწ. I, 140, დ. ბაქრაძე, „ბაგრატ IV“. გვ. 29, მ. ჯანაშვილი, საქ. ისტ., ზ. კვიციანიძის გამ. 1884, გვ. 88). მხოლოდ განსვენებული აკადემიკოსი ივ. ჯავახიშვილი დაეკვიდა ამ ცნობის სინამდვილეში და ხაზი გაუსვა სამ მომენტს: 1. რომ, ამგვარი შურისძიება და მტრობა ბიზანტიაში მიღებული ყოფილა, 2. რომ საქართველოს შესახებ ეს ერთად-ერთი ცნობილი მაგალითია და 3. რომ ამ საზიზღარი საქციელის შესახებ არც ქართველი, არც სომეხი ისტორიკოსები არას ამბობენ (ქართ. ერის ისტ. II, 440).

მართლაცდა, რადგან ასეთი სამარცხინო საქციელი ბიზანტიაში მიღებული იყო, იმ ქვეყნის მწერალს, რომლის ტონი ქართველთა და სომეხთა შეფეებისადმი მუდამ მედიდური და დანამცირებელია (ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ. II, 391), ადვილად შეეძლო მტრის პირიდან გამოსული ჭორი სინამ-

¹ დ. ბაქრაძის აზრით, მეფეს ეს საქციელი „მისი დედათ-მოყვარულობის“ გამო ჩაუდენია და „ამ უპატიურობის სახლეველად ლიპარიტმა ბრძოლა აუტება ბაგრატს, რომელიც დამარცხა და განდევნა მთებშიაო, —სწერს იგი (იხ. ვახუშტის ისტ. 159, სქოლიო).

ბაგრატ IV-ის „დედათ-მოყვარულობის“ ამბავიც კედრენიდანვე მომდინარეობს: **Πατριάρχης δὲ ῥηξ ἰβήρης ἀρχηγὸς ἀχάλας ὄντος** (= აღვირახანილი, თავაშვებული. უხნო) **ἔνθα πᾶσι, ἔξ τῶν Ἀρμενίων τῶν ἀποτῶν ἐναίμας... ἵσταται τὸν τῶν γαίοντων: θεοιοαῖθησταιαυα ἔπλα ἄα' ἀστῶν ἀνίψαι ἄα: πᾶσιμῶν τῶν τῶν ἑρῶσιμῶν ἔξ: ἄα Καναχῶα**—ო, —სწერს კედრენი, რომლის უმეტ-ნაკლებო ქართულ თარგმანსაც ზემოთ მოყვანილი დ. ბაქრაძის ციტატი წარმოადგენს.

სხვათა შორის უნდა შევნიშოთ, რომ ბაგრატის „დედათ-მოყვარულობა“ ისტორიაში ცნობილი არაა და ამდენად ის კედრენისავე „აღმოჩენად“ უნდა ჩაითვალოს.

რომ ბაგრატის ასეთი მიდრეკილების პიროვნება ყოფილიყო, ამას მეტიტანე და გიორგი ხუცეს-მონაზონიც არ დაჰფარავდნენ ისევე, როგორც არ დაჰფარეს ჩვენმა მწერლებმა და ეპოთა აღმწერლებმა ასეთი საქციელი აშოტ კურაპალატისა, აღარნესესი (გ. შერატული, ცნობ. გრიგოლ ხანძთელისა... მ. მარის გამ. გვ. ნე, წ. ნე, სტრ. 4 და გვ. 50, წ. ნე, სტრ. 1) ლაშა გიორგისა და დიმიტრი თავადადებელის (ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტორია III, 6. 110)

დკლედ მიეღო. ხოლო რაც შეეხება იმას, რომ ეს ცნობილი „ფაქტი“ ერთადერთია საქ. ისტორიაში, მრავლის მეტყველია. განა ბაგრატ IV ქართველ მეფეებში ყველაზე რეგენი, უგუნური და ზნედაცემული იყო, რომ ასეთი მდებალი საჭყოელი ჩაედინა?! პირიქით, იგი ჩვენი მემატინის დახასიათებით იყო ძსრული სიბრძნითა და ფილოსოფოსი ენითაა (ანასეული ქ. ცხ. 197 ა).

ხოლო ჩვენის მხრით ვიტყვოდით, რომ ბაგრატ მეფე ამ საზიზარ საქციელს არ ჩაიდენდა შემდეგი მოსაზრებით: ა) ამით მეფე ლიპარიტთან შესარიგებულ გზას საბოლოოდ გადაიჭრიდა და სამუდამოდ დაქარგავდა სამეფო ტახტს: ბ) ბაგრატიონანი მეფე, რომელიც თავის თავს დავით წინასწარმეტყველისა და ლეონის შთამომავლადაც კი სთვლიდა (ივ. ჯაფახიშვილი ი, სამარ. ისტ. წ. II, ნაკ. II, 119), დაიკედა ავტორიტეტს ხელქვეითთა შორის, რაც მეფისათვის მომავალში დიდად საზიანო იქნებოდა.

ყველა ამ მოსაზრებათა გათვალისწინებით ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ კედრენის ეს ცნობა ან მტრის პირიდან გამოსული და ყურმოკრული კორია ბიზანტიური მეტრით გაზომილი და კეშმარიტების იარლიყით ისტორიაში შეტანილი, ანდა თვით ბიზანტიელი მწერლის მიერ მოგონილი ამბავია ქართველ მეფე-დიდებულთა ჩირქის მოსაცხებლად და დასამციკრებლად¹.

მაშ, რა იყო მიზეზი იმისა, რომ ლიპარიტმა სოფ. ხოვლეში მეფე ღარა ნახა, გარიდა მუნით და შეიქცა? ამის მიზეზი, ჩვენის აზრით გახლდათ ის, რომ მეფესთან ლიპარიტი მაინცადამინც პირნათლად ვერ იყო და ბაგრატის წინაშე უნდა წამდგარიყო როგორც სამშობლოს მოლალატე (ბერძენთა ჯარის საქართველოში შემომყვანელი). და ვინ იცის, იქნება მოთმინებიდან გამოსულ მე-

¹ ლიტერატურაში გამორკვეულია და სადაეოდაც არაუის მიჩნია ის ამბავი, რომ ბიზანტიის XI—XII საუკუნის ქათადაღმწერლის გ. კედრენის თხზულებები სახელწოდებით „*Νέστωρς ἱστορικὸς*“ („მსოფლიო ქრონიკა“) წმინდა წყლის კომპილაციური სახის ნაშრომებია და შედგენილია სკილიცეს, გიორგი სინკელოსის, თეოდანეს და სხვათა მიხედვით. (კომპილაცია ბიზანტიის ქათადაღმწერლებში მიღებული იყო და არაპე თუ პლაგიატობად, არამედ საყვებით სამართლიან საქმედაც კი ითვლებოდა).

ავტორი იმდენად მოკლებული ყოფილა ორიგინალურობას, რომ მას, ასე გასინჯეთ, ევლარ მთუტრებშია წინასიტყვაობის დაწერაც კი, და ის სიტყვაიტყვით გადმოწერია სკილიცედან, რომლისაგანაც ის (ე. ი. გ. კედრენი) ყველაზე მეტადაა დავალეული. ასე, მაგალითად, 811 წლიდან მოყოლებული ვიდრე 1057 წლამდე (ე. ი. ის წლები, რომლებიც ჩვენ გკინტერესებს) მისი ისტორია, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ზოგიერთ გამოშვებულ ადგილებსა და წინასიტყვაობის შემუღამინება-შესწორებას, პირწმინდადაა გადმოწერილი სკილიცედან და მას, ქ. კრებულებების სამართლიანი შენიშვნისა არ იყოს, ღირებულება ექნება მხოლოდ მანამდე, სანამ სკილიცეს სრული ბერძნული ტექსტი არ იქნება გამოქვეყნებული (იხ. Очерки по истории Византии, под редакцией и с предисловием В. Н. Бенешевича, вып. III, стр. 111).

მაშასადამე, გამოდის, რომ ბაგრატ IV-ისა და ლიპარიტის შესახებ ცალბე ცნობების გავრცელებაში ბრალი მიუძღვის არა გ. კედრენს, არამედ სკილიცეს, რომლის პაუღლარიზატორიდაა მხოლოდ პირველი და მეტი არაფერი.

აქ იბადება კითხვა: საიდან უნდა მომდინარეობდეს სკილიცეს ეს „ცნობები“? ჩვენის აზრით უთუოდ ზეპირგადმოცემებიდან, რომლებითაც სკილიცე ხშირად აესებდა წინამორბედ ისტორიკოსების თხზულებათა ბარეებებს (იხ. დასახელებული შრომა, გვ. 110).

ყველა ზემოთქმულის შემდეგ, ჩვენის აზრით, საჭიროა, რომ მეტი სიფრთხილე გამოვიჩინოთ ბიზანტიელ ქათადაღმწერელთა ცნობების გამოყენებისას.

უფს მისთვის დამახასიათებელი სულგრძელობა ვერ გამოეჩინა და ურჩი და მარადის შეამზობე ყმა შესაფერისად დაესაჯა. გარდა ამისა, ლიპარიტს კარგად ეცოდინებოდა, რომ საქართველოს გაერთიანებისათვის თავგამოდებულმა მეფემ, ბაგრატ III-მ, არამც თუ ურჩი და გაუსწორებელი აზნაურები, არამედ მორჩილნი, და ამავე დროს მოკეთე დიდებულებიც არ დაინდო; მან ისინი მიიტყუა, დააპატიმრა, ციხეები წაართვა და საპატიმროებში ჩაახოცა (იხ. სუმბატის „სა და უწყება“ 66, 67 და ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ. II, 421). ბაგრატ IV-ის მიერ კახეთის წინააღმდეგ გალაშქრებაც ხომ ასეთივე მოვლენა იყო? ამიტომ და მხოლოდ ამიტომ ლიპარიტმა მეფესთან მისვლა ვერ გაბედა და გაიქცა¹.

რადგან მშვიდობიანის გზით ბაგრატ IV-მ ლიპარიტთან ვერა გააწყო რა, სკადა ერთხელ კიდევ შეპბრძოლებოდა მას და სულა კალმახის ერისთვისა, გრიგოლ აბუსერის-ძის არტანუჯის ერისთვისა და სხვა მესხ აზნაურთა ჯარებით დადგა არყის ციხესთან. ლიპარიტმა თავის მხრივ კახნი, სომეხნი და ბერძენნი მოიშველია, მიუტდა უგრძნულად არყის ციხეს და შეიბნეს; სძლო ლიპარიტ და გააქცია მეფე (ანასეული ქ. ცხ., 188 ა),

1047 წ. ლიპარიტმა მის მფარველსა და დამხმარე კეისარს დვინი დაუპორჩილა (იქვე).

1048 წ. როდესაც სულტანი იბრაჰიმ ალამიანი შეესია ბასიანს, ბერძენთა კეისარმა სთხოვა ლიპარიტს მათ წინააღმდეგ ბრძოლაში დაჰხმარებოდა. ლიპარიტიც დასთანხმდა და თავისი ლაშქრით მიეშველა. ამ ბრძოლაში ბერძენების სასტიკად დაპარცხდნენ. ლიპარიტი ტყვედ ჩაიგდეს ხელში თურქებმა და ხეარასანში სულტანს მიჰგვარეს (ანასეული ქ. ცხ. 188 ა).

კედრენის ცნობით ირკვევა, რომ დატყვევებულ ლიპარიტზე დიდი მზრუნველობა გამოუჩინია ბიზანტიის კეისარს: ჯერ კიდევ 1048 წელს თავისი ნოტარი გიორგი დროზი მიუგზავნია საჩუქრებითა და გამოსასყიდი ფულით.

¹ ხოლმეში მომხდარი ამბავი. ჩვენის აზრით, აქ მოსატანიც არაა იმითომ, რომ იგი 1046 წლის ბოლოსა და 1047 წლის დასაწყისის მოხდა (იხ. ივ. ჯავახიშვილის ქართ. ერის ისტორია II, 439), ხოლო კედრენის ცნობა მოთხრობილია 1048 წ. თარიღის ქვეშ და, ცხადია, შედგეი მოვლენის წინ ვერ მოხდებოდა.

² თ. ჯორდანიას აზრით ეს ომი ბერძენ-ლიპარიტის ჯარებსა და თურქებს შორის მოხდა არა 1048 წელს, არამედ 1050 წლის დამდეგს (იხ. ქრონიკები I, 198). აქ განსვენებული მეკლდეარი უგულვებელყოფის როგორც კედრენის ცნობას, რომელიც ლიპარიტის დატყვევების თარიღად 1048 წელს ასახვლებს, ისე სინას მთის № 38 ხელნაწერის მიწაწერს (იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტორია II, 443), სადაც ნათქვამია: „მოვიწიე ქორონიკონსა სოა, მას ეამსა დაეწერე ესე, ოდეს ლიპარიტ თორქთა გაუშვესო». ქორონიკონი სოა=1051 წელს (780+271) და თუ ამ წელს გაათავისუფლეს, ხოლო ტყვეობაში სამი წელი დაყო, როგორც ცნობილია, მაშინ ცხადია, რომის 1048 წელს დატყვევებულა (იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ. II, 443). გარდა ამისა, ანაკოფიის ციხის, თბილისის საამიროს, კახეთისა და ანისის შემოერთებას ბაგრატი როგორ შესძლებდა, რომ ლიპარიტი საქართველოში ყოფილიყო ამ წლებში? ერთი სიტყვით, ყველა ფაქტი თ. ჯორდანიას თარიღის წინააღმდეგ ლაპარაკობს.

სულტანთან და ლიპარიტის განთავისუფლება, ზავი და მშვიდობიანობა უთხოვია¹ (cit. op. II, 580 10).

ეს ფაქტი იმას ადასტურებს, რომ ლიპარიტი თავისი ჯარით ბერძენ კეისრისათვის საუკეთესო და ანგარიშგასაწევი ძალა ყოფილა.

ლიპარიტს ტყვეობაში დაუყვია 3 წელი და გაუთავისუფლებით 1051 წელს (ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ. II, 443). ტყვეობიდან განთავისუფლებული ლიპარიტი სწვევია კეისარს და რადგან იგი (ე. ი. ლიპარიტი) ემსახურებისა მისისათვის ტყუე ქვნილ იყო (ანასეული ქ. ცხ., 189 10), ჯარიც გამოუტანებია და საქართველოში გამოუგზავნია. ცხადია, ბაგრატს არ შეეძლო ასეთს პირობებში მყოფ მეტოქესთან საქართველოში დარჩენა და 1054 წ. თავისი მცირეწლოვანი შვილი გიორგი ქუთაისს დაუტოვებია სამეფო ტახტზე და თვითონ საბერძნეთს წასულა კეისართან საჩივრელად².

ბაგრატის საბერძნეთში ყოფნის დროს ლიპარიტმა სთხოვა უფლისწული გიორგი დედასა და დიდებულებს; მისცეს, აკურთხეს რუისის ტაძარში მეფედ, მცირეწლოვანი მეფის რეგენტობა თვითონვე იკისრა, ხოლო მოვლა-პატრონობა ბაგრატის დას, გურანდუხტ დედოფალს, დაავალეს და ამნაირად ლიპარიტი მთელი საქართველოს ფაქტიური მეფე გახდა (ანასეული ქ. ცხ., 189).

ბაგრატმა ვერც ისე ჩქარა მოაგვარა კეისართან საქმეები, როგორც თვითონ ვარაუდობდა: ლიპარიტის ხათრითა და მიკერძებით კეისარმა მას საქმე გაუქიანურა და მხოლოდ სამი წლის შემდეგ, ე. ი. 1057 წ. გამოისტუმრა საქართველოში.

ბიზანტიის კეისარმა, სარგებლობდა რა რომაული დევნილით divide et impera, მეფესა და მის აზნაურს საქართველო ასე გაუნაწილა: ბაგრატი რჩებოდა პატრონად და მეფედ მთელი იბერიისა და აფხაზეთისა, ხოლო ლიპარიტი — თავის სიცოცხლეში მესხეთის მთავრად მეფის სუვერენიტეტის ცნობით (კედრენი, cit. op. II, 573). მაგრამ ჩვენს მემატანიეს თუ დაუუჯერებთ, ლიპარიტს უფრო დიდი ტერიტორია დაუნარჩუნებია: სახელდობრ, ლიხის «ზემო კერძო დაუკლებელად» (ანასეული ქ. ცხ., 189 10). ლიპარიტი კვლავ ძლიერი ყოფილა, «იყო მოყუარედ მისსა ხუარასანს დოღლუმბეგ სურტანი და საბერძნეთს მეფე ბერძენთაო», — შენიშნავს მემატანიე (იქვე).

¹ Τὸν μὲν οὖν Λιπαρίτιον, ὃς ἐπᾶνθεο ἦν τοῦτοα κατὰχρᾶν ἰ βασιλέως ἁλῆς ἐχῆνεο ἀναρρᾶσθαι, καὶ ὁμῖα πολλατέλῃ καὶ λῦτρα πᾶμψαζ ἡρ̄ τοιστένοι ὁμ̄ Πρωργῖοι τοῦ λεγομένου Δρῖათο... ἔξᾶ: τεί: α: ἡν̄ ἔλα: ἡερ̄: αν̄ κα: σπονδῆζ εἰ- ρῖ: ῖ: Georgii Cedreni II, 580 10: მეფემ [ე. ი. ბიზანტიის კეისარმა, მ. ქ.] შეიტყო თუ არა ლიპარიტის დატყვევება, ყველაფერი ვააკეთა მის გამოსახსნელად: ძვირფასი საჩუქრები და გამოსასყიდი ფული გაუგზავნა სულტანს გიორგის ხელით, რომელსაც დროის უწოდებდნენ, და სთხოვა [მისი] განთავისუფლება, მშვიდობა და ზავი).

² თ. ვო რ დ ა ნ ი ა ს კრონოლოგიით ლიპარიტი უნდა დატყვევებულიყო თურქების მიერ 1050 წელს, ხოლო ბაგრატი უნდა წასულიყო საბერძნეთში 1050 წლის ბოლოსა და 1051 წლის დასაწყისში (იხ. კრონიკები I, 198). თუ ეს ასეა, მაშინ 1050—1051 წ. რაღა მთარბენინებდა ბაგრატს ბიზანტიის კეისართან საჩივრელად, როცა 1053 წლამდე (ე. ი. სამი წლის განმავლობაში) ლიპარიტი ხორასანს იქნებოდა ვითარცა ტყვე და საქართველოს პატრონობაში მეფეს შემცილებელი არავინ ეყოლებოდა?! აქ კრონოლოგიური აღრევა ზომ არ უნდა იყოს?

მაგრამ, მისი ბატონობისა და პარკაშის დასასრულიც მოახლოვდა: მისგან თავმოზებრებულმა მესხეთის დიდებულებმა სულა კალმახელის მეთაურობით, რომელსაც ლიპარიტისაგან ბევრი სიმწარე ეწვნია, შეიპყრეს ლიპარიტი და ძე მისი ივანე დლივის და მიჭვეარეს ბაგრატს მსჯავრის დასადებად¹.

ამის შემდეგ მეტი რაღა დაპრჩენოდა მახეში გაბმულ აზნაურს, ბერად აღიკვეცა. ჭამოილო თავისი ხუასტავი, და ჩაიციუნა ჩოვანი, შევედრა ძე თუისი მეფესა, ივანე, და დარჩა არგუეთის მამული ივანესა² (ანასეული ქართ. ცხ., 190 ა).

ლიპარიტმა ამ დღიდან მოყოლებული დაიწყო პილიგრიმობა: მოილოცა წმინდა ადგილები და დაასაჩუქრა მონასტრები, რომ მისი სულის მოსახსენებლად ეწირათ. ამ დროს უნდა ეკუთვნოდეს ათონის კრებულში შეტანილი მისი ალაპი, სადაც ვითხულობთ: «თუესა იანვარსა იხ. წმიდისა ანტონის დღესასწაული ალაპად განგვწესებია ლიპარიტისთჳს. რამეთუ მოვიდა წმიდასა ამას მონასტერსა და მოსცა ეკლესიასა წმიდისა ღმრთის-მშობელისა ასი დრაქკანი, მამასახლისობასა მამისა თეოდორესსა, და მოგუცა ყოველსა ძმობასა სხუად ორმოც და ათეჭუსმეტი დრაქკანი--სამთა ერთი სამასსა სულსა; და რაჟემს მიიცივალა ესე. დღესასწაული წმიდისა მამისა ანტონისი საკსენებელად და სალოცველად სულისა მათისა დაეაწესეთ, რათა აღესრულებოდის ყოვლითავე მოსწრაფებითა, ვითარცა მაშენებელთაჲვე; ხოლო ეწოდებოდა სახელი მონაზონებისაჲ ანტონი; ქრისტემან სანატრელ ყავნ სული მათი. ამინ იყავნ (ათონის კრებული ალაპებით. საე. მუზ. გამ., გვ. 224, ხელნაწერი A/558, გვ. 375).

ლიპარიტი გარდაიცვალა 1064 წელს ქ. კონსტანტინეპოლში «და წარმოიყუანეს დიდითა დიდებითა ერთგულთა და გაზრდილთა მისთა, მოიყუანეს და დამარხეს კაცხს, სამარბოსა მამათა მათთასა» (ანასეული ქ. ცხ., 191 ა).

¹ ცდება პროფ. მ. ჯანაშვილი, როცა ამბობს, რომ უკანასკნელად დაპატრომებისა «მეფემ აპატია ლიპარიტს და ხელახლა დაუმტკიცა ყველა მისი საკუთარი მამულები და არგვეთი. ამაჲა ლიპარიტმა აქ ვეღარ მოისვენა სირცხვილისაგან, წავიდა კონსტანტინეპოლში და იქ გარდაიცვალა» (საქ. ისტ. გვ. 88). არაფერი ამგვარი არ მომხდარა. მეფემ ლიპარიტს აპატია არა მისი „ყველა დანაშაული“, არამედ მხოლოდ სიცოცხლე; ბაგრატმა არგვეთი მისცა არა ლიპარიტს, არამედ ივანეს, და სხვა არავითარი „მამულები“ მამა-შვილს არ მიუღიათ! და რაც მოწალება გაიმეტა მეფემ მხოლოდ იმიტომ, რომ «დაამტკიცეს მეფე და დიდებულნი ამის სამეფოსანი ციხანათა ლიპარიტისათა, მშვიდობით განუგებისათვის ლიპარიტისა და ივანესა მოსწეს კლდე-ქარნიო» (ანასეული ქ. ცხ. 190 ა), სწერს მემატიანე. მაშასადამე, ბაგრატ IV-ს ფიცი დაადებინეს მეციხოვნეებმა, რომ მეფე არ დასჯიდა ლიპარიტსა და მის ძეს ივანეს, და მხოლოდ ამის შემდეგ ჩააბარეს კლდე-ქარის ციხე-სიმაგრე. ხოლო რაც შეეხება იმას, რომ მეფემ არგვეთი მისცა ივანეს სახელოვ, ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ ლიპარიტმა «შვედრა ძე თუისი მეფესა ივანე» (ანასეული ქართ. ცხ. 190 ა) და სულგრძელმა მეფემ დამორჩილებულს ყმას უკანასკნელი თხოვნა პირნათლად შეუსრულა.

² მემატიანის ამ ცნობის შემდეგ საკვირველია რაში დასჭირდა დ. ბაქრაძეს ამის თქმა: «უფრო დასაჯერებელია, რომ ლიპარიტს მოსწყინდა ბოლო დროს აღუღებულთა და აღწოთებულთა ცხოვრება და მონაზონის სახე შეიზოასაო (ბაგრატ IV, გვ. 41). კი არ მოსწყინდა, აიძულეს ის ასე მოქცეულიყო ბაგრატ IV მას კვლავ აღარ ენდობოდა, რადგანაც მისი მოთვინიერების იმედი საზღადამოდ დაკარგული ჰქონდა და პატივყარილსა და ციხე-ჩამორთმეულს ლიპარიტს ერთდღერთა გზა მონასტრისაკენ დაპრჩენოდა.

ასე დაასრულა თავისი ცხოვრება ერისკაცობაში მოუსვენარმა, მარადის მემბოხე დიდმა ერისთავთ-ერისთავმა ლიპარიტმა.

ასეთია მოკლე მიმოხილვა ლიპარიტის ცხოვრებისა, რომელიც თავისთავად დაუსრულებელი ბრძოლებისა და ხმლის ტრიალის ეპოპეას წარმოადგენს; მაგრამ ლიპარიტის მოღვაწეობა ხომ მხოლოდ სამხედრო საქმეებით არ შემოიფარგლება? ის არის როგორც დაუცხრომელი მემბოხე, ისე ამოსწრაფედ ტრფიალი წიგნთა საღმრთოთაჲ (ქრონიკები I, 193), ის არის როგორც მწერელი და მომწველი ნაგებობათა (ანასეული ქ. ცხ., 185 ა), ისე მამუნიებელი (აღაპი), ის არის როგორც სამშობლოს მოლაღატე, ისე სამშობლოსა და მწერლობისათვის გულშემატკივარიც და, დასასრულ, რომ მას როგორც ხმალი, ისე კალამიც კარვად უჭრის, ამაში მკათხველი აქვე მოთავსებული მისი თხზულების გაცნობითაც დარწმუნდება.

ტექსტი

1. [ნართლ-მაღლიდებლობისა და მფვალეზლობისათვის]¹

83 r/a რამეთუ მქადაგებელთა ქეშმარიტებისათა მოგუასწავეს მეცნიერებითა სა-
 ღმრთოვითა მეტყუელებითა, და აღვიარებთ მათ მიერ უწყებითა სამცხასა და-
 უბადებელსა, და ყოველთა არსთა სიბრძნით დამბადებელსა; რომელ იგი ზეშთა 5
 არს ყოველთა მოგონებათა და გამოთქუმათა ბაგეთაგან ჯორციელთა; ღმრთე-
 ებად გუამოწონებით სამებად და სამებად ბუნებით ერთ-სწორებად; მამად დაუსაბა-
 მოდ, და დაუსრულებელი ნათელი, ბუნებითი უნივთოდ, მნათობი შორის ორთა
 ცხოველთა, სწორი განზრახვითა და განგებითა თვთმფლობელობისადათა; და ძმ
 დაუსაბამოდ, მხოლოდ მხოლოდსაგან, მხოლოდ-შობილი, ცხოვრებად ცხოვრე-10
 ბისაგან, ნათელი ნათლისაგან თუალთ-შეუდგამისა, რომელი თვთებითა ჯელმწი-
 ფებისადათა ჰგიეს უცვალეზელად მამისა თანა, და სულისა, ყოვლითავე მსგავსე-
 ბითა, თვნიერ ძეობისა; და ძალი დაუსაბამოდ, ცხოველს-მყოფელი, რომელი
 აღაქსებს ყოველთა სიმდიდრითა ღმრთის-მეცნიერებისადათა და თვთ ჰგიეს ორ-
 თა მათ თანა არსებითა სუფევესა უკუდავებისასა; ესრეთ აღვიარებთ მართლ-15
 183 r/b მაღლიდებლობითა ქეშმარიტსა ღმრთეებასა, სამ-ცხოველებით გამოცხადებულ-
 სსა, ხოლო ერთსა სამებისაგანსა ძესა. მაოლოსა ორითა ბუნებითა; ერთ ხატად,
 შეურწყმელად, რომელი უწინარეს საუკუნეთადასა შეუცავითა მით ღმრთეებისა
 ბუნებითა იყო მამისა თანა.

16 1,1 მითარცა უხრის ნესტუ იგი ღმრთის-მეტყუელებისადა, და ქური სიწმიდი-20
 სად, მომთხრობელი უქაოსსა მას არსებასა, და იტყუს აპირველითგან იყო სი-
 ტყუადა, ესრეთ აღამალლებს გონებათა ჩვენთა პირველისა მის მიმართ, რომ-
 ლისა მიწოდომად შეუძლებელ არს; რამეთუ რაოდენცა ამალდეს გონებად სი-
 მალლისა მიმართ ჟამთადასა, პირველი იგი უმალდეს იპოვების.

პრამედ მოვიყვანოთ გონებად თვსავე სადგურად, და ვისმინოთ ამისვე 25
 საღმრთოვსა მხარებელისადა, რომელი პირველადვე მოგვთხრობს მიუწოდომელსა
 მას და უსაზღვაროსა არსებასა, და კუალად ღაღადებს უცნაურსა მას საიდუმ-
 183 v/a ლოსა, და მიზეზსა ვსნისა ჩვენისასა, საესესა ყოვლითა საშინელებითა, | და
 16 1.14 იტყუს: «და სიტყუად იგი ჯორციელ იქმნა; ესე არს სიტყუად იგი, რომელი
 პირველითგან იყო უშობელისა თანა შშობელისა და აღსასრულსა საუკუნეთასა 30
 კაცთა მსგავსებისა მოდგამ იქმნა.

¹ ტექსტი დედანში უსათაუროა და შინაარსის მიხედვით ჩვენ ვასათაურებთ.

3.16 «რამათა ვიხილოთ ჩუენ დიდებამ მისი, დიდებამ ვითარცა მხოლოდ-შო-
ბილისა მამისა მიერ, საესე მადლითა და ჰეშმარიტებითა», «და საესებისაგან
ღმრთებისა მისისა მოვიღეთ მადლი მადლისა წილ, რომელ არს შჯული შჯუ-
ლისა წილ; რამეთუ შეცვალა მან სახე იგი წესთა მათ პირველთაჲ, და გამო-
აბრწინება სინათლემ, ჰეშმარიტებამ, მახლობელთა მიმართ და შორიელთა, რო- 5
მელ არიან ერნი ზეცისანი და ქუეყანისანი; რომელნი ერთ-სამწყსო ყვნა მიზე-
3.16 ზითა კაცთ-მოყურებისათა, ვითარცა თქუა, ვითარმედ «იყენენ იგინი ერთ-სა-
მწყსო და ერთ მწყემსს». რამეთუ შეაერთნა ქუეყანისანი ზეცისათა და ზოგად
აუწყა მრავალსახე იგი მიუწოდებლობამ განგებულებისა თვისსამ; რამეთუ რო-
მელმან ეამთა ბუნებისა საზღვარი განაწესა, ეამთა რიცხუსა მორჩილ იპოვა 10
3.16 ბუნებითა მით, რომელი ჩუენგან მიიღო, და ტაძარსა მას ვორცთა | ბუნებისასა
დაფარა საესებამ ღმრთებისა მისისამ, რომლისა შუენიერებამან დაფარნა ცანი.
რამეთუ შანთი¹ იგი აუგებელი შეეზავა აგებულებასა ნიეთიერსა ბრძმეთ-
სა მას შინა სიწმიდისასა, რომელ არს უბიწოჲ მშობელი მისი; რომელსა შო-
რის საიდუმლოდ დამკვრებითა თვისითა უქცევლად აღასრულნა ქადაგებანი 15
პირველ-უწყებულთანი სულისა მიერ, რომელნი სურვიელად მოელოდეს, და სწა-
დოდა, რამათა იხილონ ქადაგებული მათი; რომელსა აწ ღმრთისა სიტყუამან
სახიერებითა თვისითა ღირს მყენა ჩუენ ერა ესე ახალი, რომელთა მიწოდა უცხო-
თაგან სამსახურებელთა, და აღმიშენა სახით სულიერი, საფუძველსა ზედა მო-
ციქულთა და წინასწარმეტყუელთასა, რომლისა საფუძველნი შეურყეველად ჰგი- 20
ან კუთებთა მას ურწმუნოებისა ქართა მდინარეთასა; რამეთუ თავსაკიდურ-
თა მისთა არს მხოლოდ-შობილი ძე ღმრთისამ, რომელმანცა სხურებულ ყო
სისხლითა ახლისა აღთქემისათა, და განაშუენა სახედ ძოწეულისა; ამისთჲს,
რომელსა პირველ ბერწ ერქუა, აღივსნეს ეზონი მისნი სიმრავლითა ნაშობთამ-
3.16 თა; | რომელსა² შორის განსცხრების ათ-ძალითა შემასხმელითა, ვითარცა დე- 25
და შვილთა მიერ სახარულევანი, რამეთუ შეიწყნარა ხარებელი იგი ესაია ემა-
3.16 27 მადლისამ, რომელ თქუა: იხარებდ ბერწი ევე, რომელი არა შობდა. აღი-
მალღ და ღაღად ყავ, რომელსა არა გელმოდა. ამისთჲსცა ნაკადულნი დიან
საღმრთოჲსა მის ცუარისა, და წყლისა ცხოველისანი, საყოფელთა შორის სიო-
ნისათა, რომელ არიან ქადაგებანი მოციქულთა, და წინასწარმეტყუელთანი, 3.0
და წმიდათა მღელღთ-მოდღუართანი; რომელთა შორის საეანე ყო მხოლოდ-
შობილმან ძემან ღმრთისამან მამით და სულით წმიდითურთ; ამისთჲს არა ღირს
წოდებად მათა სწორ კაცთა, არამედ მოდასედ უვორცთა ზეცისათა, რომელ-
თა, მსგავსად ორბისა. ფრთოვან ქმნეს გონებამ მათი სიმალღედ მიმართ სამ-
ყაროჲსა; და ვითარცა ღრუბელთა. აცურიეს სოფელსა ცუარი ღმრთის-მეცი- 35
ერებისამ, და აღორძნდა ნაყოფი მართლისა სარწმუნოებისამ უმეტეს პირვე-
ლისამ; რამეთუ შორის მისა, ვითარცა ლუარძლი განარჩიეს ნერგი იგი სიმწა-

¹ შანთი: ნითა. ამ მნიშვნელობით ეს სიტყვა ხშირად გვხვდება გრ. ნო ს ე ლ ი ს კაცისა შესაქმის¹ ანონიმურს რედაქციასში (შატბერდის კრებულში) და ყველგან მის ბადალად ბერძნულს ტექსტში არის წი თ ა მ.

² ეს სიტყვა დედანში ქარაგმით სწერია („რ^ალსა“), რომლის პირველი ასო („რ“) კარგად ჩანს, ხოლო დანარჩენთაგან მხოლოდ ზოგიერთი ხაზია დარჩენილი.

რისაჲ, სარწმუნოვებაჲ მკეცებრ განბოროტებულთა მწვალებელთაჲ, რომელნი განცოფნეს სიზრანესა შინა ანის სოფლისასა; რამეთუ სილაღითა მიუ უკეთურებისა | მათისაჲთა |¹ არა თავს ძღვეს მორჩილებად სწავლასა მოციქულთას, არამედ შემოიღეს მოძღურებაჲ უკოჲ და მრავალ-სახს; ამისთვისცა უცხო იქმნეს მეორედ შობისა მიჰგან სულიერისა, და ესრეთ შეპყრობილნი ბნელითა; უმეცრებისათა ეწყებოდეს წინაშე პირსა ნათლისასა.

ხოლო წმიდათა მათ მოძღვართა მართლისა სარწმუნოვებისათა, ვითარცა ცეცხლითა, ენითა მათითა შეწუეს ეკალი წვალებისა მათისაჲ, და ჯეჯილი იგი მართლ-მადიდებლობისაჲ. კრებული ერთა მორწმუნეთაჲ, იხარებს ცუარითა მით გარდამოჰდინართა პირით მათით; და განწყობილნი ოხრიან ღელეთა; შორის ეკლესიისათა დიდების-მეტყუელებად საშინელისა სამებისა, რომელი დიდებულ არს უკუნისამდე.

ამის წმიდისა სამებისა ქემშარიტითა სარწმუნოვებითა და მისა მიმართ მეოხებითა დედოფლისა ჩუენისა, ყოვლად-წმიდისა ქალწულისა მარიამისითა, რომელმან ერთი სამებისაგანი, ძმ ბუნებით სწორი მიმისაჲ, თუნიერ წესთა ბუნებისა საშოსა დაიტია, და ესე არს მეოზი ყოველთა ქრისტეანეთაჲ წინაშე ძისა მისისა და ღმრთისა ჩუენისა; | და ძლიერებითა ცხოველის-ყოფელისა წმიდისა ჯუარისაჲთა, და მადლითა წმიდისა იოვანე ნათლის-მცემელისაჲთა, და მეოხებითა წმიდათა მოცაქულთა, მღვდელთ-მოძღვართა, მოწამეთა და მამათაჲთა, რომელთა მკნედ მოღუაწებითა მათითა, სულიერითა, განაპნეს სიღრმენი

უფსკრულთა ურწმუნოვებისათანი, და ერი ღმრთისაჲ, ახალი ისრაელი განიყვანეს აღთქმულსა მას იერუსალემსა; რომელნი აწ მოძღურებათა მათთაჲ შეჰმზადეს არადათუ ქუეყნით-ქუეყანად მიმყვანებელა, არამედ ქუეყნით ცად აღმყვანებელი სულისა და გონებისა მართლ-მორწმუნეთაჲსა, ამათ ყოველთა მეოხებითა და თანაშეწეენითა მე² ლიპარიტ, ძეჟან სულ-ქურთხეელისა უფლისა

ლიპარიტ ერისთავთ-ერისთ[ვისამან], შეწეენითა ღმ[რთისაჲთა] და მეოხებითა ყოვლად-წმიდათა მახარებელთაჲთა, გულს-მოღვინედ აღეაწერიენ წმიდანი ესე წიგნნი თარგმანნი სახარებისანი სამ წიგნად. | სალოცველად სულისა [ჩემის]სა, სალოცველად სულთა მშობელთა ჩემთასა, და დღე-გრძელებისათს შვილთა ჩემთაჲსა.

აწ ვინ აღმოიკითხვიდეთ წმიდათა ამათ წიგნთა, მოგჰკენენით წმიდათა შინა ლოცვათა თქუენთა, რაჲთა უფალმან სასყიდელი თქუენცა მოგანიჭოს.

ქრონიკონი იყო ორას სამოცდაცამეტი (= 780 + 273 = 1053 წ.).

ესე სა[მწივე] წიგნნი დაწერიენ ჰელითა საპყრისა ჩემისა გაბრიელ კოტაჲსაჲთა.

¹ ეს სიტყვა დედანში გადარეცხილია და კარგად არ იკითხება.

² აქამდე მოდის ნუსხურით ნაწერი ტექსტი, ხოლო ამ სიტყვიდან მოყოლებული ვიდრე ლიპარიტის ანდერძის დასასრულამდე, მრგლოვანი ხელია.

უედანში სწერია „სანივე“.

2. ლიპარიტის ანდერძი № 17

(იხ. და შეადარე ქრონ. I, 194)

1/a დიდებამა შენდა სამებაო წმიდაო, მიზეზო ყოელისა კეთილისაო, უხუებით მომცემლო ნიჭთა შენთა საღმრთოთათაო; დაესრულა შეწვევნითა შენითა წმიდაჲ ესე წიგნი, განმანათლებელი სულისაჲ, სადიდებელად სახელისა შენისათჳს წმიდისა ამინ.

შეწვევნითა ღმრთისაჲთა. მამისა, ყოელისა მპკრობელისაჲთა, ძლიერებითა ძისა მისისა მხოლოდ-შობილისაჲთა, მადლითა სულისა სახიერისა ყოელად-წმიდისაჲთა; ამის წმიდისა სამებისა, გუამოვნებით შურეწელისა, და ერთღმრთეებით განუყოფელისა ნებითა და ბრძანებითა: და მეოხებითა ყოელად-10 ქებულისა, და უმეტეს კურთხეულისა წმიდისა ღმრთის-მშობელისა, მარადის ქალწულისა მარიამისითა; მადლითა წმიდისა და დიდებულისა წინამორბედისა, და ნათლის-მცემელისა იოჲანესითა; ძლიერებითა პატრიოსნისა და ცხოველს-ყოფელისა ჯუარისაჲთა; ვედრებითა წმიდათა და დიდებულთა მთავარ-ანგელოზთაჲთა და ყოველთა ზეცისა განწესებულთა დასთა მღვდარეთაჲთა; უხითა და 15 ვედრებითა დიდებულთა წმიდათა მოციქულთაჲთა; მეოხებითა ღირსთა წმიდათა მღვდელთ-მოდღურთაჲთა, სანატრელთა და ღმერთ-შემოსილთა მამათაჲთა; მეოხებითა წმიდათა და კეთილად მძლეთა, ახოვანთა, მკნეთთა მოწამეთაჲთა; მადლითა და სარწმუნოებითა წმიდისა კათოლიკე ეკლესიისაჲთა, და მეოხებითა ყოველთა წმიდათაჲთა, რომელი საუკუნითგან სათნო ეყენეს ღმერთსა 20

v/a ლიპარიტ ერისთავთა-ერისთავი, ლიპარიტ ერისთავთა-ქრისტისისა დიდისაჲ ძე, ღირს ვიქმენ აღწერად ამათ ოთხთავე მახარებელთა მახარებათა თარგმანებისა, აღწერად თარგმანებულსა წმიდისა იოჲანე ოქროპირისასა¹—პირველად სადიდებელად, და სალოცველად, და მოსაქსენებელად თავისა ჩემისათჳს; სადიდებელად და სალოცველად ძეთა ჩემთათჳს: რატისთჳს, ივანესთჳს და ნინიასთჳს; სალოცველად, და სალხინებელად, და მოსაქსენებელად ყოველთა ცოცხალთა ჩუენთათჳს; სალოცველად და მოსაქსენებელად ყოველთა მიცვალებულთა სახელისა ჩუენისათა, სულსა რატ ერისთავისასა, სულსა მამისა ჩემისა ლიპარიტ ერისთავთა-ერისთავისასა; სალოცველად სულსა ძმთა ჩემთასა: რატისა და ივანესა; სალოცველად და მოსაქსენებელად სულსა დედისა ჩემისა ცხოვრებაჲსა, 25 და ყოველთა მიცვალებულთა სახლისა ჩუენისათა.

დაიწერა წმიდაჲ ესე წიგნი დიდებულსა საყდარსა აწყურისასა; საყოფელსა წმიდისა ღმრთის-მშობელისასა, ჳელითა საპყრისა ჩემისა გაბრიელ მწერლისა კოტაჲსაჲთა, მღვდელთ-მოდღურებასა არსენი ებისკოპოზისასა, ბოცოჲსა მარზაპანისა, ჯაყელისა ძისასა. ქრონიკონი იყო ს'ა'ი'გ. 35

¹ აქ უნდა შევიზნოთ, რომ იოჲანე ოქროპირმა დასწერა თარგმანება მხოლოდ ორი მახარებლის—მათეის და იოჲანესი; ხოლო რაც შეეხება ორ დანარჩენ მახარებელს—მარკოზსა და ლუკას, მათი თარგმანება თეოფილაქტე ბულდარელის კალამს ეუთვნის (იხ. კ. კეკელიძე, „იოჲანე პეტრიწის სამწერლო მოღვაწეობიდან“, „პრობლემა“ № 1, გვ. 63, და მისივე ქართ. ლიტერატურის ისტორია I, 1941 წ., გვ. 293).

ბ. ხაუხჩივილი

ადიშის ხელნაწერის ბერძნოზმები *

ჩვენს ნარკვევს „ადიშის ხელნაწერის ბერძნოზმები“ მხოლოდ ერთი მიზანი აქვს: მკვლევართა ყურადღება მიაქციოს იმას, რომ ადიშის ხელნაწერში, რომელიც ოთხთავის ქართული თარგმანის უძველეს სახეს წარმოგვიდგენს სრულად, მოიპოვება ელემენტები ბერძნული ენისა და ელინური სამყაროს გავლენის მთარგმნელზე. გარდა ამისა ჩვენ გვსურს მკვლევართა ყურადღება მიაქციოთ იმ გარემოებას, რომ ყველაფერი ის, რაც ამ ქართულ ძეგლში სომხურს ენათესავენ, კატეგორიულად არ ღალადებს *via armeniaca*-ს აუცილებლობაზე. საკიროა ამის მითითება მით უმეტეს დღეს, როდესაც დასავლეთ ევროპის მეცნიერნი, რომელნიც უკანასკნელ ათწლეულებში სამართლიანად დაინტერესდნენ ქართული მწერლობის უძველესი ძეგლებით, უკვე დამტკიცებულად იჩნევენ იმ დებულებას, რომ ქართული ოთხთავი — სწორედ მისი ადიშური რედაქციით, — სომხური ორიგინალიდან მომდინარეობს. პროფ. რ. ბლეჯკი 1928 წელს გამოცემულ შრომაში *Caesarean text of Mark* კატეგორიულად აცხადებს: „შეუძლებელია რაიმე ეჭვი არსებობდეს, რომ ქართული თარგმანი მომდინარეობს უშუალოდ (*directly*) სომხური ორიგინალიდან“, რომელიც არ არის იდენტური არც სომხური დაბეჭდილი ტექსტისა, არც უძველესი დაცული სომხური ხელნაწერებისა (გვ. 294). ასეთი მსჯელობა წარმოადგენს იმ კვლევა-ძიების უშუალო გაგრძელებას, რომელსაც აწარმოებდა აკად. მ. ა. რ. ი. და მოცემულია მის მიერ *XB II—IV* ტომებში.

I

აკად. ნ. მ. ა. რ. ი. ამბობს: *паразителен вулгаризм, проявляемый Адишской рп. в «ყოველსა სნეულებასა» [მთ 4:1] (XB II, 172)*. და ამ ე. წ. ეულგარულ მრავლობით რიცხვს თვლის იგი მერმინდელ მოვლენად. ამავე მუხლში ის ჰპოვობს არქაიზმის ნაშთს *აჰირად-პირადითა*, რაც იმიტომ წარმოადგენს არქაიზმს, რომ ის მნიშვნელობითაც და მატერიალურადაც გადმოგვცემს სომხურს *ჩ აჰს აჰს*.

* წაკითხულია მოხსენებად საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების სხდომაზე 1930 წლის 14 თებერვალს. იბეჭდება მცირეოდენი რედაქციული შესწორებებითა და დამატებებით.

ფენის ავტორი იძლევა ისეთ სიტყვებს, როგორც მაშინ იხმარებოდა სალაპარაკო ქართულში; ეს სიტყვები შემდეგდროინდელი რევიზიის ავტორების მიერ შეიცვალა იმ ლიტერატურული ფორმებით, რომლებიც ამასობაში დამკვიდრდა ქართულ მწერლობაში: ქალა—ყრმაო, მომარგლა—შეკრება, მო—მოგულეთ და სხვ. ამრიგად, ოთხთავის უძველეს თარგმანს უნდა ახასიათებდეს ხალხში დამკვიდრებული, სხვადასხვა ცნებათა გამომხატველი ქართული სიტყვების ხმარება. საჭიროდ მიგვაჩნია ამ დებულების დასამტკიცებლად მოვიყვანოთ რამდენიმე ცნების გამოხატვის შემთხვევები:

მამასახლისი. ბერძნული *μαμασας*-ის შესატყვისად სომხური ყველგან ხმარობს *მამასახლისი* „ტანუტერ“-ს, ხოლო ქართული თარგმანის ო, ტ, v „სახლისუფალს“. ადინის ხელნაწერი 8 შემთხვევაში (მთ 10ა; 13ა; 13ა; 20ა; 20ა; 21ა; 24ა. მკ 14ა) იძლევა ფორმას მამასახლისი, ხოლო დანარჩენ შემთხვევაში (ლკ 12ა; 13ა; 15ა) „სახლის უფალს“, ე. ი. მეტწილად ხმარობს იმ სიტყვას, რომელიც ქართველთა მაშინდელ სოციალურ ცხოვრებაში ჩვეულებრივი იყო (შდრ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, I, 148—149).

სამლდელო. ბერძნული *εργαζομαι*-ში გვხვდება ჩვენ 31-ჯერ. ეს სიტყვა ყველა ხელნაწერში და მათ შორის ადინისაშიც (და აგრეთვე სომხურ თარგმანშიც) გადმოცემულია „ტაძარი“-თ. მაგრამ არის ორი ადგილი ადინის ხელნაწერში, სადაც „ტაძრის“ ნაცვლად სწერია „სამლდელო“ (მკ 11ა; სამლდელო მთ. [ო, ტ: ტაძრით]; მკ 12ა; სამლდელოსა [ო, ტ: ტაძრის]). საფიქრებელია, რომ ეს ორი შემთხვევა წარმოადგენს ძველი ტექსტის ნაშთს. და სიტყვა „სამლდელო“¹ ქართულში იხმარებოდა ძველად, სანამ „ტაძარი“ დამკვიდრდებოდა იმ ცნების გამოსახატავად, რომელსაც ბერძნები ძველადვე *εργαζομαι*-ით გამოთქვამდნენ.

საყურძენი. ბერძნულს *αυριον*-ს შესატყვისება სომხურში *այქ* „აფი“. ხოლო ქართულში (ო, ტ, v) „ვენაჯი“. ის გვხვდება ჩვენ ოთხთავში 21-ჯერ (9-ჯერ მთ 20ა, ბ, გ, დ; 21ა, ბ, გ, დ; 5-ჯერ მკ 12ა, ბ, გ; 7-ჯერ ლკ 20ა, ბ, გ, დ; 13ა, გ). ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ ადინის ხელნაწერში მათეს 9 შემთხვევიდან 8-ჯერ მოცემულია „საყურძენი“ და მხოლოდ ერთხელ „ვენაჯი“ (21ა); მარკოზის 5 შემთხვევიდან მხოლოდ ერთხელ არის „საყურძენი“ (12ა), დანარჩენებში ისევე, როგორც ლუკას ყველა შემთხვევაში მოცემულია „ვენაჯი“. ჩვენ ფიქრობთ, რომ სხვაგანაც თავდაპირველად იყო „საყურძენი“, რაც შემდეგ „ვენაჯით“ იქმნა შეცვლილი. ამას გვაფიქრებინებს სამი შემთხვევა, სადაც გვხვდება „სავენაჯესა“ (ლკ 13ა; 20ა) და „სავენახისაჲს“, და ერთიც ოპიზა-ტბეთის «სავენაჯისაჲ» (მთ 21 ბ). აქ საუნდა წარმოადგენდეს სა-ყურძენის რემინისცენისა.

სეფე-წული. ადინის ხელნაწერი ორად-ორ ადგილის (ინ 4ა; 4ბ) სხვა ხელნაწერთა „სამეუფო კაცის“ ნაცვლად ხმარობს „სეფე-წულს“.

¹ ჩვენს აზრით, ამ სიტყვის ისტორია ასეთი უნდა იყოს: ლოცვა—ლადლი (—ლადლად-ი), მლოცველი—მლდელი (—მლად-ელ-ი), სამლოცველი—სამლდელო.

4.ა: და მუნ იყო სე ფე-წულ ერთ (v: ვინმე სამეუფოოთ მო-
სრული კაცი).

4.ა: ჰრქუა მას სე ფე-წულ მან მან (სამეუფოოა კაცმან).

აქ ქართული, ისევე როგორც ეს „მამასახლისის“ შემთხვევაში გვქონდა, ბერძნული *ქაჰა:აჰ:ჯ* (ვარიანტი: *ქაჰა:აჰ:აჰ:ჯ*)-ის შესატყვისად იძლევა მაშინდელი სოციალური ცხოვრებისათვის დამახასიათებელ ტერმინს, რომელიც ამავე მნიშვნელობით ცოცხალია „ესტატე მცხეთელის ცხოვებაში“ (შდრ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამ. ისტ. I, 194—195).

ვეცხლი. აკად. ივ. ჯავახიშვილს (ქართული ნუმიზმატიკა-მეტროლოგია გვ. 10) აღნიშნული აქვს, რომ ქართულს როგორც თარგმნითს, ისე ორიგინალურ ლიტერატურაში „ვეცხლი“ საზოგადოდ „ფულის“ აღსანიშნავად იხმარებოდა. ასეთი ხმარება დადასტურებულია ოთხთავის ქართულ თარგმანშიაც, სადაც ლქ 19^ა და ლქ 19^ბ ბერძნულ *ἀργύριον*-ს („ფულის“ და არა „ვერცხლის“ მნიშვნელობით) შეეფარდება ქართული „ვეცხლი“ (და სომხურშიაც „ზარწათნ“ და „ზარწათდ“ *զարճաթ*). მაგრამ ქართულ თარგმანს—ადიშურსაც—სომხურისაგან განსხვავებით ახასიათებს ერთი რამ: ბერძნული *μυζ*-ს ბაღლად, რომელსაც სომხურში ყველგან (10 შემთხვევაში: ლქ 19^ა—^ბ) „მნას“ უდრის, ქართული იძლევა სიტყვას „ვეცხლი“ (5 შემთხვევაში) და „სასწორი“ (4 შემთხვევაში). ერთ შემთხვევაში (ლქ 19^ა) *vulgata* (ჯრ) იძლევა „მნაჲ“, აღიშს ეს ადგილი აკლია, მაგრამ ჰაემეტი პალიმფესტი (ტფ. უნივ. მოამბე III, 384), რომელიც საერთოდ ადიშურ რედაქციას მისდევს, ამ ადგილას იძლევა „სასწორი“. მაშასადამე, ოთხთავის ქართული უძველესი რედაქცია *μυζ*-ს (= 100 დრაქმას) იცნობს როგორც „ვეცხლს“ ან „სასწორს“. თუ როგორია „სასწორის“ ისტორია ვერ ვიტყვით; რაც შეეხება „ვეცხლს“ მნას მნიშვნელობით. აქ ჩვენ უნდა გვქონდეს ქართულში ძველიდგანვე დამკვიდრებული—სემიტურის გავლენით—გაგება „მნა“-სი. აქ საჭიროდ ვთვლით მოვიყვანოთ ერთი ცნობა ეპიფანე კეიპრელისა, რომელიც თავის თხზულებაში *Περὶ μύζης καὶ τραπεζῆς ἀμμοβῆς*: *Μυζ ἄντ: τῆς μύζης ἤ γὰρ Ἰσραῆλ: μ: ἀξίαι: μύζης ὁ ἀργύριον: καὶ: τῆς* (O. Viedebantt, *Quaestiones Epiphaneae metrologicae et criticae*. Lipsiae, 1911, გვ. 55).

ამგვარად, ადიშურსა და მასთან ახლო მდგომ ხელნაწერებში ჩვენ გვხვდება ხოლმე ისეთი სიტყვები, რომლებიც დამოუკიდებლად იმისა, რომ მთარგმნელს წინ ჰქონდა დედნის გარკვეული გამონათქვამები, წარმოგვიდგენენ ნაშთებს ხალხში დიდი ხნის წინათ დამკვიდრებული და ხმარებული სიტყვებისას. ადიშის ხელნაწერის ხალხურიზმებისათვის შეიძლება მოგვეყვანა მრავალი ფონეტიკური ხასიათის მოვლენაც, როგორც, მაგ., „სარჩელი“-ს ხმარებისა „სასჯელის“ მაგიერ (ლქ 11^ა), მაგრამ ჩვენ ამჟამად ამაზე აღარ შევჩერდებით და გადავალთ ზემოთმოხსენებულ მეორე დებულებაზე, რომელიც წამოყენებულია შეცნიერთა მიერ ქართული თარგმანის სადაურობის შესახებ მსჯელობის დროს.

II

«პირად-პირადითა» იმიტომ წარმოადგენს არქაიზმს, რომ ის მნიშვნელობითაც და მატერიალურადაც გადმოგვეცემს სომხურს „ი პს პს“ *ի պէս պէս* (6. მარი XB II, 172). ასეთი მრჩობლი გადმოცემა, ჩვენის აზრით, არ შეიძლება იყოს შედეგი სომხური ენის გავლენისა. ეს იმავე ვულგარულს (ე. ი. ძველს, ხალხურს) ენას და საზოგადოდ ძველ ქართულს ახასიათებდა და ამით უნდა აიხსნებოდეს, რომ ასეთი წესი გამოთქმისა ხშირია ოთხთავში. ასეთი მრჩობლი კონსტრუქცია იხმარება, მაგალითად:

ა) მრავალგზისობის და მრავლობითობის გამოსახატაყად:

- ლკ 2 11: წლად-წლად (v: წლითი-წლად), *ჯაჲ' ჳიძ, ააჲჲ ააჲჲ*,
 ლკ 9 22 }
 ლკ 11 3 } დლითი-დლედ, *ჯაჲ' Მჲჲჲჲ, ჲონაჲჲჲჲ*
 ლკ 19 11 }
 ლკ 23 11: დღესასწაულად-დღესასწაულად (v: დღესასწაულსა მას),
ჯაჲჲ ჳარჲჲ, ააჲჲჲ
 ლკ 21, 11: ადგილ-ადგილ (v: ადგილ-ადგილ) *ჯაჲჲ Მჲჲჲჲ, ააჲჲჲჲ*
ააჲჲჲჲ.

ჩვენ აქ ვხედავთ, რომ იმ დროს, როდესაც სომხური არ საქიროებს ყოველთვის მრჩობლი ფორმების ხმარებას, ქართული მრავალგზისობას აღნიშნავს მრჩობლი სიტყვებით. ქართული ფორმები შეეფერება ბერძნულ *ჯაჲჲ*-თანდებულის გამოთქმებს აქუზატივით: ასეთი გადმოცემა ბერძნული *ჯაჲჲ*-კონსტრუქციისა დადასტურებულია ისეთი ძველებსათვისაც, რომელთა სომხური წარმოშობის საკითხი არ დასმულა არასდროს. მაგ., გიორგი ამართლი 248, 34 „ქალაქად-ქალაქად“ (*ჯაჲჲჲ პბჲ:ვ*). გარდა ამისა, მტკიცება არ სჭირდება იმ გარემოებას, რომ სალაპარაკო ქართულისათვის ამგვარი კონსტრუქცია ბუნებრივია: „ადგილ-ადგილ“, „დლითი-დლე“ და სხვ.

ბ) რაგვარობის გამოსახატაყად (ზმნისართი):

- ლკ 17 1: ადრე-ადრე (v: მეყსეულად), *ჲმბჲჲჲ, Მაჲჲჲჲჲჲჲჲ*
 ლკ 5 2: ზედაჲს-ზედა, *ჲაჲჲჲჲ, ააჲჲჲჲ*¹

ზმნისართის გამოხატვა მრჩობლი ფორმით აგრეთვე ქართულისათვის და-მახასიათებლად უნდა ჩაითვალოს, გარეშე სომხურის გავლენისა. თუ დაეხედავთ სომხურს „ვალელაკი“-ს, მის შესატყვისად აღიშის ხელნაწერში ჩვენ რამდენჯერმე გვაქვს მართლად „ადრე“. და მეორე მხრით, მრჩობლი გამოთქმა დადასტურებულია სხვა ქართულ ძველებშიაც. მაგალითად, იოანე 3ეტრიწის

¹ შდ. იბ. 4, 41 „და უმეტეს მრავალთა მრავალთა ჰრწმენა (v: და უფროსა სიძრავლესა) ბერძნ. *πελλαι, ηλελαος* სომხ. *բազումք* (მრავალნი); გიორგი ამართლი 148, 13: „ზედაჲს-ზედა“ *ჲაჲჲჲჲ, Მე და ეჲს Მა* 21, 21 *კარაალატრეა ჲედაჲს-ზედა* (ე. ი. ხშირად) მიუწერნა.

- მთ 27 ¹⁷: დღესა ბალარჯობისასა (ო, ტ, ჯ, v: უცომოვ-
ბისასა): „ბალარჯაერაცნ“ (ძველი გამოთქმით „ბალარჯა-
ერაცნ“) *բանարձակրացն*, რაჲ ԳՅճաყ (აგრეთვე მკ 14, 12).
ინ 11 „გამოვიდა მკუდარი იგი კრული ფერჯით ჳელით რეზი-
თა (ად); გამოვიდა მკუდარი იგი შერჯული ჳელით და ფერ-
ჯით სახვევლითა (ო, ტ, v); „ერიზანტოქ“ *երիզանտոք*
(„ერიზით შერჯული“), *չչբ:ա:ւ:*.
ინ 20 : და არ შამაგი იგი (v: და სუდარი იგი); „ევ ვარ-
შამაგენ“ *և վարձամակն, չչ: թա սոսմբ:ու:*.

და კიდევ მრავლის ჩამოთვლა შეიძლებოდა აქ. მაგრამ საკითხი ის არის, თუ
რა წარმოშობისაა ეს არმენიზმები? ამის შესახებ უნდა ვთქვათ შემდეგი:

1) ის გარემოება, რომ ქართულ ოთხთავში ისეთი სიტყვა გვხვდება, რო-
მელიც სომხურ ენაშიაც გვხვდება, სრულიად არ გამოდგება იმის დასამტკი-
ცებლად, რომ ქართული თარგმანი სომხურიდან მომდინარეობს.

ა) **ბოროტი**: ოთხთავში ხშირად გვხვდება და სომხურშიაც ცოცხალი სიტ-
ყვაა, ის იზარება იმ ადგილებში ქართული თარგმანისა, სადაც სომხური ყველ-
გან სულ სხვა სიტყვას იძლევა (გაქ *„ჩარ“* = ბოროტი, მაგ., მთ 12 ²⁵; 12 ²⁶;
ინ 7 ¹).

ბ) **როქიკი**: ცნება „საზრდელისათვის“ (*բոբիქ*) მოცემულია შემდეგი ადგი-
ლები:

- მთ 3 ¹ საზრდელად მისა (*բոբიქ*, „კერაკურ“ *կերակուր*).
მთ 6 ²⁵ საზრდელისა (*բոբიქ*, „ზერაკურ“ *զերակուր*).
მთ 10 ²⁰ სასყიდლისა თვისისა (*բոբიქ*, „კერაკრომ“ *կերակուր*).
მთ 24 ¹⁸ როქიკისა (ო, ტ, v საზრდელი *բոբიქ*, „ზერაკურ“
զերակուր).
ლკ 3 ¹¹ როქიკი (v: როქიკი *բոբიქ*; „თოშაკ“ *թուշակ*
(= მარაგი).
ლკ 12 ²⁵ საზრდელისა (*բոբიქ*, „ზერაკურ“ *զերակուր*).
ინ 4 ¹ საზრდელი (*բոբიქ*, „კერაკურ“ *կերակուր*).

მიუხედავად იმისა, რომ „როქიკი“ სომხურში ცოცხალი სიტყვაა, არც ერთ
ადგილას სომხურ თარგმანში ქართულ „როქიკს“ ის არ შეესატყვისება.

გ) **ურაკპარაკი**:

- მთ 6 ¹ ურაკპარაკთა (ო, ტ, v: უბანთა ზედა), *և չչ: ժայգ-
չայգ:ւ:*, „პრაპარაკი“ *բրապարոկաց*.
მთ 10 ¹¹ და შორის ურაკპარაკთა (ო, ტ, v: შესაკრებელთა)
მათთა გგუემდენ (ო, ტ, v: გტანჯღენ) თქუნ, *և չչ: ժայգ-
չայգ:ւ:*, „ი ეოლოვურდს“ *ի ժողովուրդս*.
ინ 11 ¹¹ და შერბეს ურაკპარაკსა (v: და შერობეს კრე-
ბული), *თչ: ժայգ:*, „ეოლოვეცან დატან“ *ժողովեցան
յատեսան*.

- მთ 4 : შესაკრებელთა შინა (v: შორის) („ი ქოლოვურდს“, *ქ ძიჟიქიქყა*).
- მთ 6 : შორის შესაკრებელთა და შორის უბნებსა („ი ქოლოვურდს ევ ი ჰრაპარაკს“, *ქ ძიჟიქიქყა ლ ქ ზრასყარასკა*).
- მთ 9 : შესაკრებელთა შორის („ი ქოლოვურდს“, *ქ ძიჟიქიქყა*).
- მთ 12 შესაკრებელსა მათსა („ი ქოლოვურდს“, *ქ ძიჟიქიქყა*).
- მთ 13 : შესაკრებელთა მათთა (სომხურში არ არის).
- მკ 1 : შესაკრებელთა შინა („ი ქოლოვურდს“, *ქ ძიჟიქიქყა*).
- მკ 3 : შესაკრებელსა („ი ქოლოვურდს“, *ქ ძიჟიქიქყა*).
- მკ 6 : შესაკრებელსა შინა („ი ქოლოვურდს“, *ქ ძიჟიქიქყა*).
- ლკ 4 : შესაკრებელთა მათთა („ი ქოლოვურდს“, *ქ ძიჟიქიქყა*).
- ლკ 6 : შესაკრებელსა მათსა („ი ქოლოვურდს“, *ქ ძიჟიქიქყა*).
- ინ 18 : მე შს ვასწავებდ ერსა მას ტაძარსა მას შინა (v: მე მარადის ვასწავებდ შესაკრებელსა და ტაძარსა შინა) („ი ქოლოვურდს ევ ი ტაჟარი“, *ქ ძიჟიქიქყა ლ ქ ათანაქი*).

ჩვენ ვხედავთ, რომ ქართულში „უ რ ა კ პ ა რ ა კ ი ს“ ხმარება სრულიად არ არის დაკავშირებული სომხურ „ჰრაპარაკ“-თან. ვარდა ამისა ქართული ფორმა იმდენად განსხვავდება სომხურისაგან, რომ ის, ჩანს, სალაპარაკო ქართულიდონ უნდა იყოს მიღებული.

2) მეორე წყება სიტყვებისა, რომელიც სომხურთან ნათესაობას იჩენს, სულ სხვა ხასიათისაა.

ა) მური.

მთ 2 : მიართუეს მას (ო, ტ: მოართუეს მას; v: შესწირეს მისსა) ძღუენი ოქროს, გუნდრუკი და მური.

ინ 19 მოიღო მური შეზავებული ჰალომთურთ.

მური აქ უდრის ბერძნულს „*μαρτυρία*“, ხოლო სომხურს *ყმილას*, ე. ი. მურ-ს. რასაკვირველია, ფორმით ქართული „მური“ სომხურთან ერთად დგას, მაგრამ ჩვენ ხომ ვიცით, რომ ეს სიტყვა არც ბერძნულია და არც სომხური. იგი ბერძნულში სემურის ნასესხები სიტყვაა, ებრ. מור; არამ. מורה, და იმით აიხსნება, რომ თვით ბერძნულში *μαρτυρία*-ს პარალელურად ჩვენ გვაქვს ფორმა *μαρτυρία* (შეიძლება გამოთქმით უდრიდეს „მურია“).

ბ) მაგრამ უფრო მეტ სომხურობას იჩენს მეორე სიტყვა, სახელდობრ, ლკ 16 : ნაცკლად ვულგატაში მიღებული „ასი საწინეხელი ზეთისა“ (ჯრ.), აღიშის ხელნაწერში ეკითხულობთ „ასი შარი ზეთი“, რის ბაღდადაც სომხურში იკითხება: „პარიჯ მარ ძითოჲ-*հարիւր մար ձիւի*; მაგრამ „მარი“ სომხური სიტყვა არ არის. *Մարի*, როგორც სითხეთა საწყაული, იხმარებოდა პონტოში: ეპიფანე კვიპრელი წერს: *Մարի լանջոս թաք Ոստաչոյ: ք նթան* (Viedebantt, 55). და სრულიად ბუნებრივია, რომ პონტოს მეზობლად გავრცელებულ ქართულსა და სომხურ ენებში შეიძლებოდა ის შეთვისებული ყოფილიყო (ბერძნულ ოთხთავში ამ ადგილას იკითხება *ἑκατόν ἰσθία*).

გ) პარი და სტამანი.

მკ 7 ო განბანაჲ სასუმელთაჲ სტამანთაჲ („სტომანაც“ *στυμάνη*).
 ლკ 15 ა ესმი ჳმად სახიობისაჲ და პარი თ მემლერთაჲ (v: ესმა
 ჳმად სიხარულისა და განცხრომისაჲ), *ῥῆσθαι τὴν ἀγαπῆναι ἑαυτὸν*
ῥῆσθαι, „ზძაჲნ ერგოცნ ეე პარულ“ *ῥῆσθαι τὴν ἀγαπῆναι ἑαυτὸν*.

აკად. ნ. მარმა ნათელყო (XII II), რომ „პარ“ ცეკვა სვანურში დღესაც
 შემონახულია (შუშპარ), ხოლო რაც შეეხება სტამანს, ის ხომ ბერძნული
 სიტყვაა (*στυμάνη*, *στυμάνη*), რომელიც, როგორც ჩანს, ქართულში შეთვისებულ
 ყოფილა და დღემდის დარჩა სვანურში. ჩვენ ქვემოთ კიდევ დაეინახავთ,
 რომ ის მუხლი, სადაც „სტამანი“ გვხვდება, სხვა მხრივაც ბერძნულ დედანს
 ემხრობა და არა სომხურს.

ამრიგად, მთელი რიგი იმ ადგილებისა, სადაც მკვლევარი არმენიზმებს
 ჰპოულობენ და აქედან ქართული ოთხთავის სომხურიდან თარგმნილობას ას-
 ცნინან, აიხსნება წმინდა ქართულ ნიადაგზე; გარეშე ყოველგვარი არმენიზმე-
 ბისა.

მაგრამ ერთი რამ, რასაც ვიკრეველია, შეიძლება გაუგებარი დარჩეს. რაღა
 სწორედ ქართული ოთხთავის იმ ადგილებში გვხვდება ეს სომხურთან საერთო
 სიტყვები („მური“, „მარი“, „პარი“, „სტამანი“), სადაც ისინი სომხურშიაც
 არის ნახმარი? აქ, ვფიქრობ, საჭიროა შემდეგის ვივარაუდოთ: ქართველ
 შთარგმნელებს, ცხადია, გათვალისწინებული ექნებოდათ მთელი სიდიადე და
 სირთულე იმ საქმისა, რომელსაც ისინი იწყებდნენ, და განსაკუთრებულის სე-
 რიოზულობით და წინასწარი მოფიქრებით შეუდგებოდნენ მას; გათვალისწი-
 ნებული ექნებოდათ ის, რომ საჭირო იყო დედნიდან გადმოთარგმნა, თუ ასე-
 თი მათთვის ხელმისაწვდომი იყო, ე. ი. თუ ბერძნულის ცოდნა ჰქონდათ. რომ
 ბერძნული იტოვდნენ ბიზანტიის მოსაზღვრე კუთხეებში მიანიც, ამას მტკიცება

¹ გარდა ზემოთ განხილული შემთხვევებისა, არმენიზმები გვაქვს ადიშის ხელნაწერის
 შემდეგ ადგილებშიაც:

	ადიში	სომხ.	ქართ. v.	ბერძნ.
მთ 13,33	გრიესა	გრიეს	საწყაულსა	στυμ
მთ 17,4	ტალავარ	ტალავარ (ტალ...)	ტალავარ	στυμ
მთ 18,24	ქანქრისაჲ	ქანქაროჲ	ტალანტისა	στυμ
მთ 25,15	ქანქარი	ქანქარ	ქანქარი	στυμ
მკ 6,8	პილენძსა	პლინძ (პლინძ)	რვალი	χάλκον
ლკ 12,55	ხორშაკი	ხორშაკ	სიცხე	καύσος
ლკ 17,29	წუმწუბი	წუმბ	წუნწუბა	ῥῆσθαι
ლკ 24,13	ასპარეხ	ასპარისაჲ	უტყვან	στυμ
ინ 5,13	ამბოზისა	ამბოზინ	ერო	στυμ
	(სომხურად „ამბოზ“ ნიშნავს „ხალსს“ და „ამბოზებას“. იხ. აგრეთვე ინ 7,49)			
ინ 6,8	სიომან კლდი — სამან	სიომინ ერიმი	სემონ პეტრისძან	...Ιεζεκι
ინ 7,2	ტალავარობისაჲ	ტალავარაპარაკ	კარვობისა	στυμ
ინ 13,24	თვალ-წყენა	აენარკე	წამ-წყენა	στυμ

არ სკირდება (ეს ცხადია აგრეთვე ცოცხალ ნიადაგზე შემოსული ბერძნიზმებით). გარდა ამისა, სწავლული მთარგმნელები გამოიყენებდნენ ყველა იმ თარგმანსაც, რომელზეც მათ ხელი მიუწვდებოდათ, და სრულიად ბუნებრივია, რომ ბერძნულიდან მთარგმნელი მიმართავდნენ ხოლმე სომხურსაც და ასურულსაც.

IV

რა საბუთია ვიფიქროთ, რომ აღიშის რედაქციის ავტორებს ძირითად დედნად ჰქონდათ ბერძნული? ამ საკითხის განხილვისას, ცხადია, ჩვენ ვერ დავეყარებით იმ ადგილებს, რომლებიც ერთნაირ სახეს ატარებენ ერთი მხრივ აღიშის ხელნაწერში და მეორე მხრივ დანარჩენ ხელნაწერებში, რომელთა ბერძნული დედნიდან მომდინარეობა, ანუ რომელთა შემდეგდროინდელი რეცენზია ბერძნული დედნის მიხედვით მეცნიერთა მიერ აღიარებულია.

ბერძნიზმები ამ, ჩვენ მიერ გამოჩეულ ადგილებში სხედასხვა ხასიათისა იქნება.

ა) ზედმიწევნითი, აზრის დამაბუნდოვნებელი თარგმანი ბერძნული სიტყვებისა

1) Ирѣхъ аѣтѣ

ინ 5 ვ: იყო იძლმს ცხოვართ საბანელსა მას, რლსა ერქუმის ჰებრაელებრ ბეთისდა, [და] ხუთ ეზოდ იყო.

ვულგატა (და ჯრუჭი) უმატებს „საბანელსა მას ტბა“ და ნაცვლად „ეზოდ“ იძლევა „სტოვა“-ს. აზრი გაუგებარია აღიშის რედაქციაში: არა ჩანს, თუ რა იყო იერუსალემს? ამ ადგილის შემდეგდროინდელ შემსწორებლებს გასაზრისებლად ჩაუმატებიათ აქ „ტბა“ და, რადგან ხელმეორე შესწორება ხდებოდა ბერძნულის მიხედვით, „ეზო“-ც შეუცვლიათ „სტოვა“-თი. ამ ადგილს, რასაკვირველია, არავითარი „ტბა“ არ ესაქიროება, სიტყვები ყველა თავის ალაგას იყო გადნოცემული, ხოლო მთარგმნელს ვერ გაუგია იქ ერთი სიტყვა. და აქედან წარმოსდგება მთელი ბუნდოვნება. ბერძნულში ეს ადგილი იკითხება: *Ἐταυ βὲ ἐν τοῖς Ἱερουσαλήμας ἐπὶ τῆ ἰρѣχᾶς αἴτ* *χαυμαξέθρα*. ἢ ἐπιστολίᾳ *ἐπὶ ἱρѣχᾶς*: *Ἔβηθη ἕβ, πῶς ἐσται ζῆγασα. Ἰρѣხᾶς αἴτ* აქ წარმოადგენს საკუთარ სახელს: ასე ეწოდებოდა იერუსალემის ერთ ადგილს, ქალაქის ჩრდილო კედლის კარიბჭეს (ἢ ἰρѣხᾶς αἴτ sc., *სამე*). ქართველ მთარგმნელს ეს როგორც ჩვეულებრივი *ჰებრაულა*-იდან („ცხოვარი“) წარმოებული ზედსართავი სახელი გაუგია („საცხოვარი“, „ცხოვართა“) და, რადგან ცალკე ადიექტივის აზრი არ ჰქონდა, ამ სიტყვის მეზობელი არსებითი სახელი მისთვის მიუკუთვნებია („ცხოვართ საბანელსა“), იმ დროს, როდესაც ეს ადგილი ასე უნდა გაეგო: *იყო იძლს პრობატიკსა მას (ან: ცხოვართა ბქესა მას) საბანელი, რლსა ერქუმის...).*

სომხურში სწორად არის. სომეხ ავტორს ეს სიტყვა, როგორც საკუთარი სახელის გამომხატველი, გადმოუთარგმნელად დაუტოვებია: *Ար...* პრობატიკს

ავაზანი (ა(კ... ἡ ὑποστατικὴ ἰσχυρῆς) „იყო... პრობატიკესა მას საბა-
ნელი“).

2) $\Theta\epsilon\acute{\alpha}\phi\iota\lambda\epsilon$ და 3) $\Pi\alpha\upsilon\theta\iota\chi\epsilon\iota\alpha\ \|\ \Pi\alpha\theta\eta\alpha\zeta\epsilon\iota\alpha$:

ლკ 1 : მიწერად შენდა მვნეო ღთის მოყუარეო.

ლკ 10 ა: და მოიყვანა იგი ყლთასა მას სადგურსა (ჯრუ-
ქისაშიც ასევეა).

ლკ 10 ა: მისცა ყოველთა სადგურისა მოღუაწესა მას.

ცხადია, ამ წინადადებათა დამწერს ბერძნული დედანი უნდა ჰქონოდა ხელთ. ბერძნული სიტყვები $\Theta\epsilon\acute{\alpha}\phi\iota\lambda\epsilon$, $\epsilon\acute{\iota}\zeta$ $\Pi\alpha\upsilon\theta\iota\chi\epsilon\iota\alpha$ ($\Pi\alpha\theta\eta\alpha\zeta\epsilon\iota\alpha$), $\tau\eta$ $\Pi\alpha\upsilon\theta\iota\chi\epsilon\iota$ დიშლილია აქ მათ შემადგენელ ნაწილებად და ისეა გადმოთარგმნილი, იმ დროს როდესაც პირველი საკუთარ სახელსაც კი წარმოადგენს. შემდეგდროინდელ შემსწორებლებს უგრძნით ეს უხერხულობა და მიუწერიათ აქ, ალბათ აშია-ზე, „თეოფილე“ და ამით აიხსნება, რომ ჩვენს ეულგატაში ამ ადგილას იკითხება: „მიწერად შენდა მვნეო ღთის მოყუარეო თეოფილე“.

რაც შეეხება მეორე სიტყვას ($\Pi\alpha\theta\eta\alpha\zeta\epsilon\iota\alpha$), რომელიც „სასტუმროს“ „უცხოთა შესაფარს“ უდრის, სადაც ყველას შეუძლია დაიჭიროს ბინა, ჩვენს მთარგმნელს ესეც სიტყვა-სიტყვით გადმოუცია: $\Pi\alpha\theta\eta$ —„ყოველთა“. „ყოველთასა სადგურსა“ შეეძლო დაეწერა მას, ვისაც $\Pi\alpha\upsilon\theta\iota\chi\epsilon\iota\alpha$ ჰქონდა თვალწინ. რომ მთარგმნელს ამ ადგილის სომხური შესატყვისი ჰქონოდა „პანდოკი მი“ (ლკ 10 ა) და „პანდოკაქეტ“ (10 ა), ის ამას სომხურის მიხედვით ვერ გაიგებდა და ამ ბერძნულ ნასესებ სიტყვას დასტოვებდა გადმოუთარგმნელად, როგორც მოქცეულან შემდეგ სომხურის მიხედვით რევიზიის მომხდენნი ოთხთავის სხვა ადგილას, მაგ.:

ინ 13 ა: შთაასხა კონქსა,

რომლითაც შეეკლილია სომხურის „ი კონქ“-ის მიხედვით ძველი „შთაასხა საბანელსა მას“, რაც ბერძნული $\epsilon\acute{\iota}\zeta$ $\tau\eta$ $\nu. \Pi\alpha\tau\eta\chi\alpha$ -ს თარგმანს წარმოადგენდა.

4) $\chi\acute{\alpha}\mu\eta\lambda\epsilon\iota\alpha$: $\chi\acute{\alpha}\mu\iota\lambda\epsilon\iota\alpha$ (აქლემი--საბელი).

სიტყვა $\chi\acute{\alpha}\mu\eta\lambda\epsilon\iota\alpha$ („აქლემი“) ოთხთავში გვხვდება ექვსჯერ: მთ 3 ა; 19 ა; 23 ა; მკ 1 ა; 10 ა; ლკ 18 ა. აქედან სამს შემთხვევაში ყველა ვარიანტი ყველა ენაზე კითხულობს $\chi\acute{\alpha}\mu\eta\lambda\epsilon\iota\alpha$ („აქლემი“).

მთ 3 ა: ხოლო თავადსა იოჰანეს ემოსა სამოსელი თმისაგან აქლემისა.

მთ 23 ა: წინამძღუარნო ბრმანო, რომელნი დასწურაეთ კურნაქსა (v: ბურნაქსა) და აქლემსა შთანსტჰამთ.

მკ 1 ა: ხოლო იოვანე მოსილ იყ[ო] სტევითა აქლემისადათ.

დანარჩენ სამ შემთხვევაში (მთ 19 ა; მკ 10 ა; ლკ 18 ა) ეს სიტყვა ნახმა-რია ცნობილ ანდაზაში აქლემისა და ნემსის კუნწის შესახებ და ვარიანტები ნაირნაირად კითხულობენ მას: ზოგი კითხულობს $\chi\acute{\alpha}\mu\eta\lambda\epsilon\iota\alpha$ („აქლემი“), ზოგი— $\chi\acute{\alpha}\mu\iota\lambda\epsilon\iota\alpha$.

ეს ანდაზა შემდეგია: *ἐπιτομήματα ἐστὶν ἀμύγηλον οὐκ ἐρημὰτα; ῥαφίαια; ἐπιτομήταιν ἢ πλῆσιαι ἐν; τῆν φάσιαιαι ἰοῦν φαισιν* („უფრო ადვილია აქ ლემი გაძვრეს ნემსის კუნწში, ვიდრე მდიდარი შევიდეს სასუფეველში“). ჯერ კიდევ ძველ კომენტატორებს შეეკვებიათ ამ ანდაზის მნიშვნელობა: *ἀμύγηλα; აქ „აქლემს“ ნიშნავს, თუ სხვა რამე იგულისხმებდა? მაგალითად, ძველი სქოლიასტები, მთ 19 ა-ის ტექსტთან სწერენ: „ἀμύγηλον აქ ცხოველს¹ კი არ ნიშნავს, არამედ მსხვილ თოქსო“. ამით აიხსნება ის, რომ ხელნაწერებში ἀμύγηλα;-ის ნაცვლად გაჩნდა ἀμύλαι; ე. ი. გადამწერლებმა, რომელნიც იმ აზრისანი იყვნენ, რომ აქ „აქლემი“ კი არ უნდა იგულისხმებოდეს, არამედ „მსხვილი თოქი, საბელი“. მოისურვეს განესხვაებინათ ეს ორი სიტყვა ორთოგრაფიულად და, რადგან იმ დროს ἡ და; გამოოქმავში აღარ განსხვავდებოდნენ, შემოიღეს ἀμύλαι; („საბელი“).*

მკ 10²³

უადვილეს არს ზომ საბელისა განსლვად ჯურელისა ნემსისასა (ად).
უადვილეს არს მანქანისა (მანქნისა ჯრ. 3) საბელი ჯურელისა ნემსისასა [სა] განსლვად (ო, ტ, ჯრ., 3).

უადვილეს არს აქლემი ჯურელისა ნემსისასა განსლვად (v).
„დივრინ ო მალხოა გნდ წაკ ასლან ანცანელ“.

ηλεκτρὶς ἔ μακροῦ ἐντὶ θάλασσαν ἀνοήσαν ἀνοήσαν.

(„უადვილეს არს მალხოა ხერელსა ნემსისასა განსლვად“).

მთ 19²¹

უადვილესა ზომთ საბლისაა ჯურელსა ნემსისასა განსლვად (ად).
უადვილეს არს მანქანისა (მანქნის ჯრ. მანქანის 3) საბელი განსლვად ჯურელსა ნემსისასა [სა] (ტ, 3, ჯრ.).

უადვილეს არს მანქანისა საბელი (აქლემი)² განს. წ. ნ. (ო).

უადვილეს არს აქლემი განსლვად ჯურელსა ნემსისასა (v).

... .. *μακροῦ* („მალხოა“)...

ლკ 18²⁰

უადვილეს არს მანქანის საბელი ჯურელსა ნემსისასა განსლვად (ად).
უადვილეს არს მანქანის საბელი ჯურელსა ნემსისასა განსლვად (3, ჯრ.).
უადვილეს არს მანქანისა საბელი ჯურელსა ნემსისასა განსლვად (v).

... .. *μακροῦ* („მალხოა“)...

ამ ადგილების შედარება გვიჩვენებს, რომ:

1. ოთხთავის ეულგატაში (v), ე. ი. გიორგი მთაწმიდელის რედაქციაში, რომელიც წარმოგვიდგენს ბერძნულთან საბოლოოდ შეჯერებულ ტექსტს, *ἀμύ-*

¹ ე. ი. „აქლემს“.

² წერებულა მანქანისა საბელია, მერე წაუფხვკიათ და დაუწერიათ „აქლემი“ (подписано и исправлено макиною амуганное аქლემი—Бснеченко).

აკუსად გაგებულია როგორც „აქლემი“ (ასე იყო საბოლოოდ დადგენილი ამ სიტყვის გაგება თვით ბერძნულ ტრადიციაში).

2. გიორგი მთაწმიდელის წინადროინდელ რედაქციაში, რომელიც წარმოდგენილია X საუკუნის ტბეთისა და ოპიზის ნუსხებით, აქამუსად გაგებულია როგორც „მანქანისა საბელი“, ე. ი. გაგებულია როგორც აქამუსად („საბელი“), ხოლო დამატებული აქვს მსაზღვრელი „მანქანისა“.

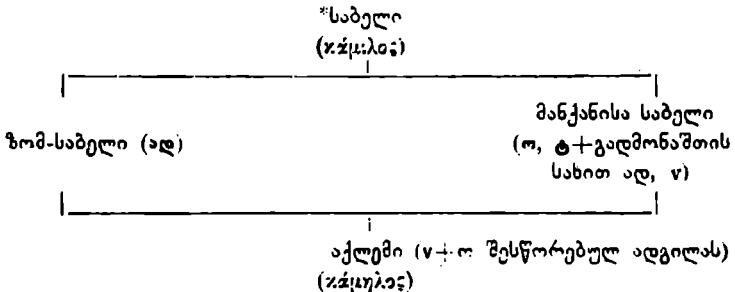
შენიშვნა 1. რომ ვარიანტი „მანქანისა საბელი“ ხელთ ჰქონია ვულგატის რედაქტორს (გიორგი მთაწმიდელს) და მას შეუსწორებია ის „აქლემად“, ჩანს იქიდან, რომ მას ერთ შემთხვევაში (ლკ 18,25) გაჰპარვია წინადროინდელი გაგება ამ სიტყვისა და შეუსწორებელი დაუტოვებია „მანქანისა საბელი“.

შენიშვნა 2. რომ გაგება „მანქანისა საბელი“ უკვე გიორგი მთაწმიდელის წინადროინდელ პერიოდში გამხდარა საეკლესიო და სადავო, ჩანს იქიდან, რომ ოპიზის ნუსხაში ერთ ადგილას (მთ 19,34) წერებულა „მანქანისა საბელი“, იგი წაუფხვტიათ და შეუცვლიათ „აქლემით“.

3. მეათე საუკუნის წინადროინდელ რედაქციაში, რომელიც წარმოდგენილია 897 წლის ადიშის ნუსხით, აქამუსად გაგებულია აგრეთვე როგორც „საბელი“ (აქამუსად), ხოლო მსაზღვრელად ნაცვლად „მანქანისა“ დართული აქვს „ზომ“ (მკ 10 ა: ზომ-საბელისა, მთ 19 ა: ზომთ-საბელისაჲ).

შენიშვნა. ადიშის ნუსხის გადამწერისათვის რომ ცნობილია გამოთქმა „მანქანისა საბელი“, ჩანს იქიდან, რომ ერთ შემთხვევაში (ლკ 18,25) მასაც უწერია „მანქანისა საბელი“ (და არა „ზომ-საბელი“).

ამგვარად, ოთხთავის ქართულ რედაქციაში მოცემულია აქამუსად-ის ორნაირი გაგება: 1. ძველი—„საბელი“, 2. უფრო გვიანი—„აქლემი“. პირველი გაგება („საბელი“) არასდროს არ არის გამოხატული მარტივად სიტყვით „საბელი“; მას ყოველთვის თან ახლავს მსაზღვრელი: „მანქანისა საბელი“ ან „ზომ-საბელი“.

სომხურ რედაქციაში ყველგან იკითხება „მალხო“, რაც *Malcho*-ის ლექსიკონით ნიშნავს „верноу. и. лии канат“. ლექსიკონის ავტორისათვის, როგორც ჩანს, სიტყვა უცნობია და მას მხედველობაში აქვს სწორედ ჩვენი ადგილები, სადაც ბერძნული ტექსტის მიხედვით შესაძლებელია როგორც აქამუსად.

ისე *αχμυλιας* (როგორც „აქლემი“, ისე „საბელი“). რომ მივიღოთ მხედველობაში ის, რომ სომხური ოთხთავის სხვა სამ ადგილას, სადაც *αχμυλιας* გვხვდება (მთ 3 ; მთ 23 ;; მკ 1 :), სწერია არა „მალხო“, არამედ „უხტ“ (= აქლემი), გვჩნება ის, რომ ჩვენს ადგილებში „მალხო“ მხოლოდ „საბელს“ ნიშნავს და არა „აქლემს“. მაშასადამე, ქართულში იგივე გაგებაა, რაც სომხურში, და, ვინაიდან ყველა სამი ადგილი ადიშის ხელნაწერში იძლევა „საბელს“, შეიძლება და დავვესკვნა: *via armeniaca*.

მაგრამ არ უნდა დაგვაიწყუდეს: 1) რომ ზოგიერთ ბერძნულ ხელნაწერში, ისეთებშიც, რომელნიც ტექსტთან ერთად კომენტარებსაც შეიცავენ (მაგალითად, *codex Monacensis IX—X* საუკუნისა), კვითხულობთ *αχμυλιας* („საბელი“) და 2) რომ ქართულში არ სწერია მარტივად „საბელი“: ორ შემთხვევაში სწერია „ზომ-საბელისა“ („ზომთ-საბლისა“) ერთ შემთხვევაში კი — „მანქანისა საბელი“.

რას ნიშნავს „ზომ“ და „მანქანისა“? მათი შესატყვისი არც ბერძნულს ტექსტშია და არც სომხურში. ვფიქრობთ, ეს გასაგები ვახდება, თუ მივმართავთ იმ კომენტარებს, რომლებიც ამ ადგილებს უძღვენეს ძველმა კომენტატორებმა: მათთვისაც ხომ ეს ადგილები მთლად ნათელი არ იყო.

ერთ სქოლიოში, რომელიც ორიგენეს (185—254) მიეწერება, კვითხულობთ: *αχμυλιας* მὲ ἀπὲ τὴν τὴν ἄστυ γὰρ, ἀλλὰ τὴν παλαιὰν ἑξοικίωσιν, ἢ ὁμοιωσιν: τὰς ἀχμυλιας οἱ γὰρ οὐκ ἔχουσιν (, *αχμυλιας*-ად აქ ცხოველს კი არ იტყვის, არამედ მსხვილ საბელს, რომლითაც ნიჭიერები ღუზებს აბამენ ხოლმე“).

მეორე სქოლიოში სწერია: *αχμυλιας* οἱ μὲν τὴν ἑξοικίωσιν ἔχουσιν, οἱ δὲ τὴν ἄστυ (, *αχμυλιας*-ად ერთნი მანქანის საბელს თვლიან, მეორენი ცხოველს“)¹.

ცხადია, ქართველი მთარგმნელი იცნობს ამ კომენტარებს, რომ გვიწერს „მანქანისა საბელიო“ (τὴν ἑξοικίωσιν ἔχουσιν): რომ მას ხელთ არ ჰქონოდა ბერძნული ოთხთავი ბერძნულივე კომენტარებით, მართო *αχμυλιας*-ი ვერ მისცემდა მას დასაყრდენს გამოთქმისათვის „მანქანისა საბელი“.

რაც შეეხება ადიშის ორ დანარჩენ ადგილას მოყვანილ გამოთქმას „ზომ-საბელისა“, ესეც მომდინარეობს იმავე ბერძნული კომენტარებიდან — და ნიშნავს მსხვილ საბელს, რომელიც ნაგების მისაბმელად იხმარებოდა.

რ. ბლუმი კი მარკოზის-თავის გამოცემაში ზომ-ს სთარგმნის ლათინური სიტყვით *mensura* („საზომი“) და, ამგვარად, ფიქრობს, რომ აქ გვაქვს დღეს ხმარებული ქართული სიტყვა (ზომა, ზომიერი, საზომი და სხვა); მაგრამ ასეთი მნიშვნელობით ამ ადგილების (მკ 10 ;; მთ. 19 :;) გაგება გაძნელებულია.

როგორც გამოიჩევა, ეს სიტყვა „ზომ“ ნახმარი აქეთ სომეხ მწერლებს სუბიექტს, ლევეონსა და ასოლიკს „ნავეის მისაბმელი [საბელის]“ მნიშვნელობით („ნავეკამურჯ“) ².

¹ იხილე Tischendorf-ის გამოცემა, გვ. 271, სადაც შენიშვნებში მოყვანილია ეს კომენტარები.

² იხილე აქარიანის სომხური ენის ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, ტ. II, გვ. 977.

5) Ησυχία.

მკ 7 ა ყველა ხელნაწერში, გარდა ადიშისა, იკითხება: „ησυχουτου არა იდაყუთგან დაიბანიან კელნი არა კამიან“. იდაყუთგან უნდა გადმოგვეკმედეს ბერძნულს ησυχία („მუშტი“, „მუქით“). ამ ბერძნულმა გამოთქმამ კომენტატორები დიდი ხანია საგონებელში ჩააგდო. ამ მუხლში მოხსენებული მოელენა ესმით, როგორც ისეთი დაბანა ხელებისა, როდესაც ერთი ხელის მუქი მეორე გაშლილ ხელს სრესს, ან ხელების დაბანა იდაყვამდე, ან კიდევ დაბანა ერთი პეშვი წყლით (იხ. Preuschen—Bauer. Wörterbuch, I. p. 1928, s. v. ησυχία). რომ გაგება „იდაყვამდე დაბანისა“ ბერძნულში დამკვიდრებულია, ეს ჩანს იქედან, რომ ახალი ბერძნული ოთხთავი ამ ადგილას ჰკითხულობს მსჯე: τῆν ἰδαξίαν („იდაყვამდე“), ამას ადასტურებს ქართულიც („იდაყვთგან“)¹. სომხური თარგმანი „ბრანალირ“ აღნიშნავს „პეშვით“ („ბურნ პეშვი; ხელის მტევიანი, ძალა“).

სულ სხვა რედაქციას იძლევა ადიშის ხელნაწერი, სადაც ჩვენი ადგილი იკითხება: „ησυχουთ თუ არა დაიბანიან კელნი, არა კამიან“. „ησυχουთ“, უნდა წარმოადგენდეს სახინაცვალს ფორმისა „ησυχ-ησυχ“, რაც ქართულში მიღებული კონსტრუქციით, როგორც ეს ზემოთ გვეკონდა მოხსენებული. უღრის „ησუთობით, ყოველ წუთს“.

საიდან უნდა მომდინარეობდეს ასეთი გაგება ჩვენი ადგილისა? ერთ-ერთ შესაძლებელ განმარტებად ჩვენ მიგვაჩნია შემდეგი: ბერძნული ησυχία ქართველი მთარგმნელის მიერ ამოკითხულ იქმნა. როგორც ησυχία, რომ ἠ და ἡ ობიექტურის ერთმანეთში აღრევა ადვილია, ეს ნათლად ჩანს გარდტჰაუზენის Griech. Paleographie-ის ბოლოში დართული ტაბულებიდან (Taf. 4a, 4b): ჩვენი ადგილისათვის მხედველობაშია მისაღები, რასაკვირველია. მთავრული კურსივი 3—4 საუკუნისა (მაგალითად, შეადარე 221 წლის ლიგატურები ძე და ძე) ან ნუსხური კურსივი 4. 5 საუკუნისა (მაგალითად, 350 წ. ლიგ. ἡ შეადარე იმავე ხანების π). ასეთი აღრევა არაბერძნებისათვის მით უმეტეს ადვილი იყო, რომ თვით გამოთქმა ησυχία, როგორც დავინახეთ, არც თუ ასაზრიანებდა წინადადებას, თუ ის ჩვეულებრივი „მუშტის“ მნიშვნელობით იქნებოდა გაგებული. რაც შეეხება ησυχ-ს, რომელიც ჩვეულებრივ „წერტილს აღნიშნავს, მისი ხმარება „ησუთის“ მნიშვნელობით ხალხურ ენაში დადასტურებულია როგორც საღმრთო წერილით (ლკ 4 ა ἡ ησυχία ἡ ἡσυχία), ისე ახალი ბერძნულით, სადაც ის ცალკეულ ἡσυχ-ად იხმარება (შდრ. Joh. Comperuass, Vulgaria: Glotta V, 215 sq.).

ბ) ბერძნისებები წინადადების კონსტრუქციაში

1) Participium. იმ დროს, როდესაც სხვა რედაქციები (ო, ტ, v) იცავენ ნაცვალსახელიან კონსტრუქციას („რომელი. რომელი...“), ადიში მისდევს ბერძნულ მიმღობიან კონსტრუქციას.

¹ ასეთი გაგებისათვის შეიძლება ბელი შეეწუთ იმ გარემოებას, რომ ησυχία ნიშნავს აგრეთვე „მანძილს იდაყვიდან მუშტამდე“.

მთ 9 ო იხილა კაცი მჯდომარე საზურგესა ზა (ჯრ: რომელი ჯდა სა-
ზურგესა ზედა) ჰუბუათი ჯაბუქუნიონ ია: თ ზღსა:თ.

მთ 11 ო მსგავს არს იგი ყრმათა მსხდომარეთა შ-ს უბნებსა ია:
მ:ა:ღ ჯაბუქუნიონ: ინ თა:ღ ბუიბუი.

მთ 13 ო მსგავს არს სასუფეველი ცათაჲ კაცსა მთესვარსა კეთილი-
სა თესლისა (ჯრ: რომელმან დათესა თესლი კეთილი) ჰუბუათი
თაღსა:თ: ჯაბუ: თაბუა.

მთ 13 ო მთესვარი იგი თესლისა მის კეთილისაჲ ო თა:ღ:თა:თ თ
ჯაბუ: თაბუა.

სომხური ამ შემთხვევაში ყველგან (გარდა მთ 8 :-) იძლევა არამიმლოზიან
ფორმას.

საყურადღებოა, რომ ასეთი კონსტრუქცია გვხვდება ჩვენ იმ ადგილებ-
შიც, რომელთა შესახებ მკვლევარნი თითქოს სხვა ნიშნების მიხედვით ამბობენ,
რომ სომხური რედაქციისა არისო, მაგალითად,

მთ 8 ო მოგებვოდეს მას ორნი ეშმაკუელნი სამარობნით გამომავალ-
ნი იჰ თყ იუიუნიონ ენჯრუნიონ:

სადაც „სამარობნით“-ში სამარე ნაცულად „სათლავისა“ ს. კაკა-
ბაძის აზრით (იხ. მისი „საისტორიო ძიებანი“, გვ. 23) არმენიზმია. თავი
რომ დავანებოთ იმასაც, რომ სრულიად დაუსაბუთებელია „სამარეს“ არმენიზ-
მობა (სომხურში მას უდრის „გერგეზმანი“) და „სათლავის“ ქართიზმობა —
საფიქრებელია, რომ „სამარე“ და „სათლავი“ დაკრძალვის სხვადასხვა
წყობის აღმნიშვნელი ტერმინები იყოს — თავი რომ დავანებოთ ამასაც, სწორედ
ამ მუხლში გვაქვს ჩვენ ტექსტუალური ხასიათის ერთი მნიშვნელოვანი მოწმობა:

ად: და ვითარ წიაღ ჯდა იგი მიერ წიაღ სოფელსა მას გადერელთა-
სა,

სადაც ო, ტ, v, ჯრ იძლევიან „გერგესეველთასა“. ასევე აქვს სომხურს
„გერგესაცვოც“ და მხოლოდ ადრეში შეეფერება ბერძნულს:

ე: ოყ ჯბუთ თყ იაბბრუთა.

2) იმ 10 ო ქვები აღიღეს, რაშცა დაქოლეს იგრ

(ჯ, v: აქვდა ქვები ჰურიათა, რაშცა (ქვაჲ) დაკრიბეს მას
ჰბბბბბბბბ ბბბბბ... ბა ბბბბბბბ ბაბა.

გ) ბერძნული სიტყვები

აღიშის ხელნაწერი იძლევა ყველა იმ ბერძნულ სიტყვას, რომელიც და-
ნარჩენ რედაქციებში თუ ხელნაწერებში გვხვდება. ეს სიტყვებია:

სანდალნი (თაბბბა:ა)	მილიონ (მილიონ)
ტაბლა (თაბბა)	პინაკი (პინაკი)
სულარი (თაბბბა:ბ)	კლიტენი (კლიტენი)

სტოა (στωα)	ლეგეონ (λεγεων)
ქლამინდი (χλαμινδα)	ლიტრა (λιτρα)
ალბასტრი (αλβαστριον)	მარგალიტი (μαργαριτης)
ანგელოზი (αγγελος)	ლანენასა (λαναση)
ბალანტი (βαλαντιον)	ლანკლითა
კეისარი (καισαρ)	ჰალომ (χλημη -- სურნელება, მკენარე)
იოტა (ιωτα)	სფვრიდი (σφαιριδα)
პარათსიტი (παρθιστι)	ნარდიონი (ναρδιον)
ლამპარნი (λαμπαρνη)	ლაგვნითა (λαγωνιον).

მაგრამ ამ სიტყვებს ჩვენთვის არა აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა თარგმნის სადასტოვების საკითხის გამოსარკვევად, ვინაიდან: 1. ჯერ ერთი მათ ბერძნულ დედანში ხშირად სხვა ბერძნული სიტყვა შეესატყვისება და 2. მეორეც, ისინი ისეთი ფორმით არიან მოცემული, რომ ზეპირად შეთვისებულად მოჩანან (კლიტნი, კეისარი, ლამპარნი და სხვ.). ამ სიტყვებით მხოლოდ ის მტკიცდება, რომ ოთხთავის მთარგმნელები ელინური სამყაროს გავლენას განიცდიან, რამდენადაც ბევრი ცნებისათვის ისინი ხმარობენ ბერძნებთან კულტურული და სხვა ურთიერთობის დროს შექმნილ სიტყვებს. ჩვენი ადიშის ხელნაწერისათვის ზემოხსენებულ, სხვა ხელნაწერებშიც ხმარებულ ბერძნულ სიტყვებს ემატება ზოგიერთი სხვა სიტყვა. ასე, მაგალითად,

ა) არც ერთი ხელნაწერი არ ხმარობს „მარმარილო“-ს.

ინ 2. მუნ დგეს ტაკუქნი მარმარილო მსანი

(v: მუნ დგეს სარწყულნი ქსანი)

ს:მ:ყა: სძრ!ა:

„თაკუჟქ ქქეაჟქ“.

ბ) მკ 12. დასხნა ორნი „ფ შ ი ტ ნ ი“ ჰაპაჟ, „ლუმამს“ (ო, ტ, v მწყულიონი)

ეს შენიშნული მომენტები მხოლოდ იმას ამტკიცებს, რომ თარგმანი წარმოშობილია ელინური გარემოს გავლენით.

გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანია ჩვენი მიზნებისათვის ისეთი ადგილების დასახელება, სადაც ჩანს უშუალო გავლენა ბერძნული ფუძე-დენდისა.

ა) იქედნეთანო. ოთხ ადგილას (მთ. 3 ა; 12 ა; მკ. 23 ა; ლკ 3 ა) ჩვენ გვხვდება ადიშის ხელნაწერში ისევე, როგორც სხვა დანარჩენებშიც:

ნაშობნო იქედნეთანო

γεννηματα εχθρων.

და ყველა ამ ადგილებში სომხური იძლევა სულ სხვა სიტყვას: „იშიც“. ასეთი ბერძნობი გარეშე ბერძნულ ტექსტის გავლენისა წარმოუდგენელია.

მთ 5 : არა წარმართთა ცა ეგრევე ყვიან (ად).
 არა მეზუერეთა ცა იგივე ყვიან (ო, ტ, ჯრ).
 თხჯ: αχ! ο: βίχια: ἀντ πασησ·

ბერძნული ძირითადი ხელნაწერები იძლევიან სწორედ იმავე კითხვას, რო-
 მელსაც ადიშის ხელნაწერი იძლევა.

სომხ. „ნაკსავორქ ევ მელავორქ-
 თღანა: peccatores.

მთ 6 : ნუ მრავლის მეტყუელ ხართ ვითარცა ორგულნი (ად).
 ნუ მრავალსა იტყვთ, ვითარცა იგი წარმართთაგანნი (ჯრ)
 წარმართთა ყვიან (ო, ტ).

აქაც უძველესი ბერძნული ხელნაწერი B (Codex Vaticanus s. IV) იძლე-
 ვა არა βίχια: (წარმართნი), არამედ ο: πασησ: α: (—მლიქვნელნი. ორგულნი).
 ამასვე იძლევა, სხვათა შორის, ასურულიც.

სომხური აქ ჰკითხულობს „ზქეთანოსს“ (=წარმართნი).

დ) სპეციფიკური მნიშვნელობით გადმოცემული გამოთქმები

ამგვარად, ოთხთავის ადიშის რედაქციის შედარება ბერძნულ დედანთან გვარწმუნებს იმაში, რომ ადიშის რედაქციის ავტორს თვალწინ ჰქონდა ძირი-
 თადად ბერძნული დედანი (და არა რომელიმე სხვა). ამ ნიადაგზე ავსენით ჩვენი ზოგიერთი შეუსაბამობაც, რომელიც ქართულ თარგმანს ახასიათებს. მაგ-
 რამ, მეორე მხრით, არის შემთხვევები, როდესაც ადიშში ნახმარია ისეთი გა-
 მოთქმა, რომელიც განსხვავდება ქართული ოთხთავის სხვა რედაქციების გამო-
 თქმისაგან, თუმცა ეს უკანასკნელი რედაქციებიც ბერძნულთან შედარების შედე-
 გადაა მიღებული. ეს განსხვავება აიხსნება იმით. რომ ერთი და იგივე ბერძნუ-
 ლი გამოთქმა გაგებულია სხვადასხვანაირად, იმიტომ რომ ესა თუ ის ბერძნუ-
 ლი გამოთქმა გვიან საუკუნეში უკვე აღარ ესმოდათ იმ მნიშვნელობით, რო-
 მელიც მას ჰქონდა ძველ საუკუნეებში. სხვანაირად რომ ვთქვათ, გვიანი საუ-
 კუნეების მთარგმნელმა და რედაქტორმა კარგად იცოდნენ ბერძნული სა-
 ლიტერატურო ენა. ხოლო ოცხალი ბერძნული სალაპარაკო ენა
 მისი ძველი იდიომატიზმებით მათთვის უცნობი იყო. ადიშის რედაქციის ავტო-
 რი კი, თვითონ უფრო ძველ საუკუნეში მცხოვრები და ხალხური ენის მკოდ-
 ნე, უკეთ ერკვევა ამა თუ იმ სიტყვის სპეციფიკურ მნიშვნელობაში მოცემულ
 ადგილას და მის სხვა მნიშვნელობაში სხვა ადგილას. ქვემოთ მოგვეყავს ამ დე-
 ბულების დამადასტურებელი რამდენიმე მაგალითი.

↓) (ი p ა ე - ო გ უ ლ ე თ

ამ ზმნის ჩვეულებრივი მნიშვნელობაა „ხილვა“, „ხილვა“; ო p ა ე — „იხი-
 ლეთ“. მაგრამ მთ 9 ა ეს ზმნა საგანგებო მნიშვნელობითაა ნახმარი.

ქრისტესთან ნოვდენენ ორნი ბრძანი და სთხოვდნენ განეკურნა ისინი. ქრისტე შეეკითხა: გრწამთ, რომ მე ეს შემოძლიაო? იმით დაუდასტურეს—გვრწამსო. მაშინ ქრისტემ ხელი შეახო მათ თვალებს და თქვა: აღსრულდეს თქვენზე თქვენი რწმენაო, და ბრძმებს მაშინვე აეხილათ თვალები. ქრისტემ გაჯავრებით მიმართა მათ: *ἔραξε μῆτις; ἴσαται*. მიუხედავად ამისა იმით ეს ამბავი მოდევს მთელ ქვეყანას.

რა უთხრა მათ ქრისტემ სიტყვებით *ἔραξε μῆτις; ἴσαται*. ქართული-ოთხთავის სხვა ნუსხებში (ო, ტ, ჯრ, ჰ, v) ეს წინადადება გადმოცემულია: «იხილეთ, ნუმცა ვინ უწყის», ე. ი. უყურეთ, რომ ეს ამბავი არაფერს ვაიგოსო. *ἔραξε* აქ გადმოცემულია «იხილეთ»; ადიშის ხელნაწერმა კი იცის ამ გამოთქმის სპეციალური მნიშვნელობა: *-გაუფრთხილდით. არაფერს შეიტყოს ეს ამბავიო*¹ და წერს: *იგულეთ*², ნუმცა ვინ აგრძნობს.

2) *ἰληράμα* — «საკერებელი»

ἰληράμα ნიშნავს «სისავესს», «სავსებას». ამ მნიშვნელობით არის ის ნახმარი მკ 9:10 *εὐλογητός ὁ πατήρ σου ἰληράμα*, იხ 1:16 «სავსებისა მისისაგანა» (*ἐκ τῆς ἰληράματος ἀνά*). მაგრამ/ორ ადგილას (მთ 9:16; მკ 2:1) ეს სიტყვა იხმარება «საკერებლის» შესახებ. ქართულ რედაქციებში ეს ადგილი ასეა გადმოცემული:

მთ 9:16: *ანძე; ძე ჰპაქლეს; ἰპლჳჳა რაჯიან; აჯაქთი ἰპ: ἰქათი პაქაი; აქრ: ᳵაჳ რე ἰლჳჳა მანა ძან თს ἰქათი.*

არაფერს დაადგის სადგმელი უმურკველი სამოსელსა ძეულსა; რ¹ ალილის [ალილის (ტ)] სავსებად სამოსლისა მისგან (ო, ტ)².

არაფერს დაადგის სადგმელი ნახევისა უმურკველისა სამოსელსა ზ¹ ძეულსა; რ¹ გამოიღლიძის დგმულმან მან სამოსლისა მისგან (ად).

მკ 2:1: *ანძე; ჰპაქლჳჳა რაჯიან; აჯაქთი მან: რაქთე; ἰპ: ἰქათი პაქაი; ე; ძე მჳ აქრ: რე ἰლჳჳა პ¹ ანთი რე აქაი; რე რე პაქაი.*

არაფერს სადგმელი [უმურკველი] ახალი დაადგის სამოსელსა ძეულსა; უყუეთუ არა, მოაპის მისგან ცოცხალიცა იგი ახალმან მან ძეულისა მის (პ, ო, ტ).

არაფერს სადგმელი ნახევისა უმურკველისა დაადგის სამოსელსა ზედა ძეულსა; უყუეთუ არა, გამოიღლიძის სწორად თქსა ახალმან მან ძეულისა მის (ად).

¹ ასეთი მნიშვნელობა აქვს ამ ხმის იმპერატივის მომდევნო მჳ და იმპერატივით (*ἴσαται*); იხ. Bauer, Wörterbuch, 919.

² «იგულეთ» უნდა ნიშნავდეს «გულში დაიმარხეთ».

³ პ: არაფერს დაადგის სამოსელი ახალი უმურკველი სამოსელსა ძეულსა, რ¹ გამოიღლიძის სიმტკიცემან მან ახლისამან.

ჯრ: არაფერს დაადგის სადგმელი ახალი უმურკველი სამოსელსა ძეულსა; რ¹ გამოიღლიძის სიმტკიცემან მან ახლისამან.

ჩვენს ყურადღებას იქცევს ის, რომ იმ დროს, როდესაც სხვა ნუსხებს *πληρωμα* ესმით მისი ძირითადი მნიშვნელობით „საესეებაჲ“ (მთ 9^ა), ადიშის ხელნაწერი ითვალისწინებს მის საგანგებო მნიშვნელობას „საკერებელი“, „სადგმელი“¹.

3) Πωχρός — ქირვეული

Πωχρός ნიშნავს „ღარიბს“, რომელსაც ესაქიროება სხვისი დახმარება, იგი თხოულობს შემწეობას (საპირისპიროა *πλοσιμα*; „მდიდარი“). ამ მნიშვნელობით (მატერიალური მდგომარეობისა) იგი გვხვდება მთ 26 ა; მკ 14 ა; ლკ 14 ა; 14 ბ; 16 ბ; 16 ბ; ინ 12 ა; 12 ბ და სხვაგანაც, და გადმოცემულია სიტყვით „გლახაკი“ (გვხვდება აგრეთვე გადატანითი მნიშვნელობით „გლახანი სულითა“).

გარდა ამისა ოთხთავში *πωχρός* ნახმარია იმათ მიმართაც, რომელნიც არა მარტო იმიტომ არიან *πωχροι*, რომ ქონებრივად „ღარიბნი“ არიან, არამედ იმიტომაც, რომ ისინი ამ ქვეყანაში დაჩაგრულნი არიან და სასოწარკვეთილებაში ჩაუარდნილნი, და ღვთის დახმარება პირველ რიგში მათ ესაქიროებათ. ასეთი მნიშვნელობით არის ნახმარი *πωχρός*; მთ 11 ა (და ლკ 4 ა; 7 ა)².

ადიშის რედაქციას სხვა რედაქციებისაგან განსხვავებით ეს ნიუანსი გადმოცემული აქვს და, იმ დროს როდესაც *πωχρός* ყველგან გადმოთარგმნილია „გლახაკი“, მთ 11 ვკითხულობთ „და ქირვეულთა ეხარების“ *αχ: πωχροι: εχρηξασθησαν*.

4) Ἄπειρος — ნათელი

ეს სიტყვა ბერძნულში ნიშნავს „მარტივს“. მაგრამ თვალის შესახებ ოთხთავის ორ ადგილას (მთ 6 ბ და ლკ 11 ბ) ის ნახმარია „ნათელის“ მნიშვნელობით (საწინააღმდეგო „ბნელი“, „ბოროტი“ *παιηρος*)³.

ოთხთავის ქართულ თარგმანებში (ო, ტ, ჯრ, პ, ვ) *ἀπειρος* გადმოთარგმნილია „განმარტებულნი“: ადიშის ხელნაწერში კი ვკითხულობთ: „უკუეთუ თული შენი ნათელ იყოს, ყოველნი ჳორცნი შენნი ნათელი იყენენ“ *ἐξ ου τῆ ρ ἁψαχσῆς: ὅτι ἔπειρος, ἔλεη τῆς ὅτι φησῆ: ἰσὺς ἔσται* (მთ 6 ბ)⁴.

5) Ἰσηγορία — მტარვალ

Ἰσηγορία ნიშნავს „ხელქევეითს“, რომელიც უფროსს ან ოსტატს ემსახურება („მსახური“). ოთხთავში ეს არის სასამართლოს მოხელე, სინაგოგის მსა-

¹ იხ. Bauer, Wörterbuch, 1077.

² იხ. Bauer, Wörterbuch, 1169.

³ Bauer, Wörterbuch, 134.

⁴ ადიშის ხელნაწერის ლუკას თავში (11,34), რომელსაც სხვა რედაქციისად ჩანს, ვკითხულობთ „განმარტებულ“.

ხური, მეფის ამაღა და სხვა. ქართულ თარგმანში ყველგან ამის აღსანიშნავად იხმარება „მსახური“. (მთ 26 ა; მკ 14 ა; 14 ა; 7 ა; 45 ა; 18 ა). ერთადერთი ადგილია მთ 5 ა; სადაც აღიშის ხელნაწერში ეკითხულობთ „ნუ უკუე მიგცეს მოსაჯულმან მან შენმან მსაჯულსა და მსაჯულმან მან მიგცეს შენ მტარვალსა და საპყრობილედ შეგადღონ შენა *μηπως σε παρᾶξῃ ὁ ἀντιδωξ; ἢ ἄν ἀρᾶν ἄλ; ὁ ἀρᾶς; ἢ ἰπῆρξ=უ; κα; εἰ; φαλακῆς βλῆμῆτε*. მართლაც, ამ ადგილას სპეციალური მნიშვნელობით არის ნახმარი და ნიშნავს „მტარვალს“, „ჯალათს“ (Scherge, Büttel, *смысл, язык*).

V

ამით ვამთავრებთ ჩვენ, ამჯერად, მსჯელობას აღიშის ოთხთავის ბერძნულზე. ზემოთქმულიდან, ვფიქრობთ, ნათელია, რომ

1) აღიშის ოთხთავში შრავალი ისეთი ბერძნულია, რომელიც ჰგულისხმობს იმას, რომ ოთხთავის აღიშური რედაქციის ავტორს ხელთ ჰქონია ბერძნული დედანი;

2) ბერძნულში მოიპოვება; მართალია, ქართული ოთხთავის გვიან რედაქციებშიც, რომლებიც (როგორც, მაგალითად, გიორგი მთაწმინდელისეული) ბერძნულ დედანთან შეგერების შედეგად არიან წარმოშობილი, მაგრამ აღიშის ბერძნულში ლიტერატურული ხასიათისა კი არაა, არამედ ისინი მომდინარეობენ, ზოგჯერ, ბერძნული სიტყვებისა და გამოთქმების იმ იდიომატური გაგებიდან, რომელიც მათ ჰქონდათ უფრო აღრინდელ ბერძნულში და რომელიც უფრო გვიან საუკუნეებში შეიძლება არც კი სცოდნოდათ არა თუ ქართველ მთარგმნელებსა და რედაქტორებს, არამედ თვით ბერძნებსაც;

3) აღიშის ოთხთავი ამგვარად არმენიზმებსაც; მაგრამ ეს არმენიზმები ან ისეთ სიტყვებს ეხება, რომლებიც, საერთოდ, სომხურ ენაში გვხვდება, მაგრამ ოთხთავის იმ ადგილებში, სადაც ქართულ თარგმანში გვხვდება, ისინი სომხურში არ მოიპოვებიან; ან-და ეს ისეთი არმენიზმებია, რომლებიც ბერძნულზეთან შედარებით გვიანი წარმოშობისად მოჩანან.

რამდენადაც აღიშის ოთხთავში არმენიზმების არსებობა საეჭვო არაა, ამდენად შეიძლება ვინმე ჩვენი ძირითადი, ბერძნულის პრიმატისა და, მაშასადამე, აღიშური რედაქციის ბერძნულიდან მომდინარეობის შესახებ დებულების საპირისპიროდ დაგვიყენოს დებულება, რომ თვით აშკარა ბერძნულში (მაგალითად, *περιελαξῆ, ἄκαυλός* და სხვ.) უკვე სომხურს თარგმანში იყო მოცემული, და აღიშურ რედაქციაში დადასტურებული მცდარი (თუ იდიომატური) გაგება სომხურში დაშვებული შეცდომიდან მომდინარეობს და არა უშუალოდ ბერძნულიდან. მაგრამ ასეთი მსჯელობა სწორი არ იქნებოდა: როგორ შეგვიძლია ვიმსჯელოთ აღიშურ რედაქციაში დადასტურებული ბერძნულში სომხურიდან მომდინარეობაზე, როდესაც არც ერთ, ამჟამად ცნობილ, სომხურ რედაქციაში ასეთი გაგება არ არის დადასტურებული, ხოლო ბერძნულში ამ ადგილების იდიომატური (თუ მცდარი) გაგება დადასტურებულია და ზემოთ ჩვენ მიერ, თავთავის ადგილას, ნათელყოფილი. გარდა ამისა ზოგჯერ იმის

დადასტურებაც შეიძლება, რომ რომელიმე ადგილის არმენიზმი ბერძნობის შემდეგ არის წარმოშობილი. ამაში დაგვარწმუნებს ჩვენ მთ 5 11 და ლქ 16 11-ის განხილვა.

მთ 5 11

ამენ გეტყვ თქუნ, რანეთუ ცანი და ქუეყანაა წარკდენ და იოტა ოდენი ერთი რქაა არა წარკდეს შჯულისაგანი (ჯრ, 3).

ან გეტყვ თქუნ ვდე წარკდეს ცაჲ და ქყანაჲ იოტა მართო ერთი რქაა არა წარკდეს შჯულისაგან (ტ).

ამინ გეტყვ თქუნ, ვიდრემდე წარჰხდეს ცა და ქუეყანა, იოტა ერთი, გინა რქა ერთი არა წარჰხდეს სჯულისაგან (V1).

ხოლო მართლიად გეტყვ თქუნ: ვიდრ[ე] წარსლვამდე ცი[სა] და ქუეყანისა, იოტა [.....სა] სწაუ[ლი] [ა]რა... (ად).

..... ἰὼτα ἐν ᾧ, καὶ ἀρχαῖα

..... კიძე აქ, იქ ხკანსახსი ყ აქ ს

ლქ 16 11

უადვილეს არს ცისა და ქენისა წარსლვაჲ ველა შჯულისაგანი ერთი მოხატული დაერდომად (ჯრ, 3).

უადვილეს არს ცისა და ქუეყანისა წარსლვა, ვიდრელა სჯულისა ერთი რქა დაერდომად (V).

ხოლო უადვილეს არს ცისა და ქენსა წარსლვაჲ, ვიდრე არა შჯულისაგან ერთისა სწავლული დაერდომად (ად).

..... ἦ ἡν ἰσχυρὰ ἡ; αὐτὰ ἀρχαῖα; αὐτὰ πρῶτον.

..... ხკანსახსი ყ ხ...

ადიშური ვარიანტი «სასწაული» მთ 5 11-ში სრულიად უადვილოა, ისევე როგორც გაუგებრობაზეა აგებული ლქ 16 11-ის «სწავლული».

საქმის ვითარება ნათელია. ორივე ადგილას ლაპარაკია «იოტის ოდნად სჯულისაგან გადახვევაზე» და ამ აზრის (-იოტის ოდენ¹, «ქინიოდენ²») გამოსახატეად ნახმარია ἰὼτα და ἀρχαῖα. ἰσχυρὰ ან ἀρχαῖα ნიშნავს «რქას», ხოლო ἀρχαῖα სპეციალურ ტერმინს წარმოადგენს გრამატიკაში და ნიშნავს ასოსთან ნახმარ პატარა დიაკრიტულ ნიშანს, მახვილის ან სპირიტუსის გამოშხატველს; ოთხთავის ამ ადგილებში კი (მთ 5 11 და ლქ 16 11) ის ნიშნავს «უმნიშვნელოს», «ქინის»³. ქართულ მთარგმნელს ἀρχαῖα (-რქა-) აღურევია სიტყვასთან ἰσχυρὰ («სასწაული»), ან იქნებ მის ხელნაწერში მართლაც ეწერა ასე. ქართული ოთხთავის შემდეგდროინდელმა რედაქტორებმა შენიშნეს ეს შეუსაბამობა, შეასწორეს და «სასწაულის» მაგიერ დასწერეს მართებული «რქაჲ».

ასევე ყოფილა ადიშურ რედაქციაში გაგებული მათეს პარალელური ადგილი ლუკასთან (ლქ 16 11), ხოლო იქ მერმინდელ რედაქტორს ერთი გაუგებრობის ნიადაგზე «სასწაულის» მაგიერ გაუკეთებია «სწავლული». ეს გაუგებრობა შეიძლება სომხურთან შედარების შედეგი იყოს. საფიქრებელია, რომ

¹ იხ. Bauer, Wörterbuch, 671.

ადიშის რედაქტორს სომხურის *ზუანაქსეცი* („იოტა“, „რქა“) აერიოს რალაც სიტყუასთან, რომლის დასაწყისი იყო *ზუან...* („სწავლა“, „მეცნიერება“). ხოლო იმის კვალი, რომ იქ «სასწავლი» ეწერა, დღესაც არის დარჩენილი:

სწერია: «მჯულისაგან ერთი სა სწავლული»

ყოფილა: «მჯულისაგან ერთი სასწავლი (— სა სწავლული)».

ამგვარად ცხადია, რომ ლქ.16.11-ის არმენიზმი («სწავლული»), თუ კი მართლაც არმენიზმთან გვაქვს საქმე, უფრო გვიანი წარმოშობისაა, ვიდრე მისი ბერძენიზმი («სასწავლი»).

ანტიკის გაღანათობი კვილ-ქართულ ლიტერატურაში

I

მეთერთმეტე საუკუნიდან, როდესაც ჩვენში დამყარდა ულტრაბიზანტიური მიმართულება, ქართველები დიდი ინტერესით სწავლობენ ანტიკურ კულტურას, — ძველ ბერძნულ ისტორიას, ფილოსოფიას, მითოლოგიასა და ლიტერატურას. ეს ინტერესი მეთერთმეტე საუკუნეში არ გაჩენილა, ის უძველესი დროიდანვე მზადდებოდა ჩვენში: ბერძნულ-რომაული კულტურის ელემენტებს ჩვენი წინაპრები გაცილებით ადრე ეცნობოდნენ ბიზანტიელებთან უშუალო, ცოცხალი, საკმინი ურთიერთობის პროცესში, უფრო კი მწიგნობრული გზით. ჯერ კიდევ საეკლესიო ბიზანტიური მწერლობის საშუალებით შემოდინდა ჩვენში და ვრცელდებოდა ცნობები ელინური კულტურის შესახებ. ამ მხრივ განსაკუთრებული როლი ითამაშეს ჩვენში იმ მწერლებმა, რომელნიც ახლო იდგნენ ანტიკურ ლიტერატურასთან და უფრო მწვავედ განიცდიდნენ მის სიდიადეს¹. ვგულისხმობთ იმ ავტორებს, რომელნიც, პოლემიკური თუ სხვა რაიმე მოსაზრებით, თავიანთ ნაწარმოებებში ხშირად ეხებოდნენ ამ კულტურას. ამ მხრივ ჩვენი კულტურის უძველესი (მეათე საუკუნემდე) პერიოდისათვის ყველაზე მნიშვნელოვანია ბიზანტიური ჰაგიოგრაფია. ჰაგიოგრაფიული ლიტერატურა, რომელშიც დაპირისპირებულია ორი სამყარო, — ანტიკური და ქრისტიანული, — მეტს საბაბს პოულობდა შეხებოდა ძველ ბერძნულ-რომაულ კულტურულ მემკვიდრეობას. რადგანაც მეათე საუკუნემდე ჩვენი ნათარგმნი ლიტერატურის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან დარგს სწორედ ჰაგიოგრაფია წარმოადგენდა, ამიტომ გასაგები ხდება, რომ მასაც შემოაქონდა ჩვენში ცნობები ანტიკური წარსულიდან. ამგვარი ჰაგიოგრაფიული ნაწარმოები ჩვენს მწერლობაში ბლომად მოიპოვება. ამთავად ჩვენ გვინდა შევჩერდეთ ერთ თხზულებაზე, რომელსაც „ეესტრატის წამება“ ეწოდება.

ეესტრატის მოღვაწეობა დაკავშირებულია ქვეყანასთან. „რომელსაც ჰრქვან ასტალია“ (Σαταλία), თუმცა ის მსაჯულს ეუბნება: «სახელი ჩემი არს ეესტრატის და მეორედ წოდებულ არს ბარსაბონ და ქუეყანაჲ ჩემი კვრისიკეს». დღეს არსებულ ბერძნულ რედაქციასთან (რომლის შესახებ ქვემოთ გვექნება ლაპარაკი) შედარებით, აქ «ბარსაბონი» ზედმეტი და «კვრისიკეს» არის არა ქვეყნის სახელი, არამედ მეორედი სახელი ეესტრატისა; ბერძნულში ასეა:

¹ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია II, 8—9, 1941 წ.

«Ναρισίχης υἱὸς Πανσάμιου υἱὸς Πατριάρχου δαξίχου» (cognomine *Cyrisikes paterno sermone*). ქართულ თარგმანში რომ ამ შემთხვევაში რალაც გაუგებრობასთან გვაქვს საქმე, ეს თვითონ ამ თარგმანის მომდევნო ადგილებიდან ჩანს, იმ ადგილებიდან, სადაც «კურისიკეს» მართლაც ევსტრატის მეორე სახელია: «მე წარვალ ნათესავისა შენისა თანა კურისიკესა, რომელ არს დიდებული ევსტრატისა, ლუფალო ჩემო კურისიკე». ევსტრატი საქაოდ დიდი თანამდებობის კაცი იყო: «აქუნდა მას ჳელშწიფებად დივანთა ზედა—*αρχισυβριχῶν ὑφ᾽ ἡμῶν*; *ὑπαρχων ἡμεῶν*»¹. რადგანაც მან ქრისტიანობა აღიარა და შეგნებული მისი მქადაგებელი გახდა, იმპერატორ დეოკლიტიანეს (284—305) ბრძანებით ის, ხანგრძლივი და გულდადებითი გამოძიებისა და დაკითხვის შემდეგ, აწამა აგრიკოლოს მსაჯულმა ან მთავარმა.

დღესდღეობით ცნობილია ერთადერთი ბერძნული რედაქცია ევსტრატის მარტივობისა, რომელიც ეკუთვნის სვიმეონ მეტაფრასტს (X საუკ. გასულს)². ის ძველი, კიმენური, რედაქცია ამ თხზულებისა, რომელიც სვიმეონს გადაუკეთებია ან გადაუმეტაფრასებია და რომელიც დაუწერია, ერთი ცნობით, სებასტიელ ბერს ევსევსს, მეორეთი კი დოროთეოსს, დაკარგულა, ყოველ შემთხვევაში ჯერჯერობით არსად ჩანს. ეს დაკარგული რედაქცია შემონახულა ქართულ თარგმანში³, რომელსაც ეპოულობთ ორ ხელნაწერში: საქართვ. მუხ. A 95 და სინას მთის № 11 (ივ. ჯავახიშვილის აღწერილობით). რომელი ენიდანაა გადმოღებული ქართული თარგმანი?

ამ საკითხს იმიტომ ვაყენებთ, რომ სვიმეონ მეტაფრასტის დრომდე ამ თხზულების არსებობა მოსალოდნელია არა მარტო ბერძნულს, არამედ, ბერძნულის გზით, აღმოსავლეთის ქრისტიან ერთა ენებზედაც; მაგალითად, ცნობილია სომხურ ენაზე, მართალია ქართულისაგან განსხვავებული, მაგრამ მაინც თავისებური რედაქცია მისი⁴. მართალია, ბერძნული «კიმენი» ამ თხზულებისა არ შენახულა, ამიტომ ჩვენ მოკლებული ვართ საშუალებას მოვახდინოთ შედარება ქართული და ბერძნული ტექსტებისა, მაგრამ გათვალისწინებით მეტაფრასტული რედაქციისა, რომელშიაც დედანი დიდად გადაკეთებული არ უნდა იყოს, ყოველ შემთხვევაში დიალოგურ ნაწილში, შეგვიძლია ვთქვათ:

¹ ტერმინის *Σκρινარიος* - *Scrinarium*-ის შესახებ იხ. Du-Cange, *Glossarium* t. II, 1401: *ἡ σκρινάρειος, ἡ γραμματάρειος τῆς ἐκκλησίας, σκρινάρειος*. აქ მოყვანილია ჩაქვების ადგილი ევსტრატის მარტივობიდანაც.

² *Migne*, PG. T. 116, col. 467—468.

³ ქართულად არსებობს სვიმეონ მეტაფრასტის რედაქცია; ის გადმოღებულია ექვთიმე ათონელის მიერ აგტარის სიტოცხლებივე, X საუკუნეში, და შემონახულა ათონის ხელნაწერში № 50 (*H. Mapp, Αρχιγραφικὴ μαθηματικὴ πικρὸν. Πνευματ. I, 6—7*). ქართულადვე არსებობს ერთი რედაქცია ამ თხზულებისა, რომელიც თავში ძველს, კიმენურ რედაქციას მიეკუთვნება, ბოლოში კი მეტაფრასტულს (გლათ. ს. № 5, ფურ. 236—256 და ათონის ილიას სკიტისა № 6, ფურ. 114—126).

⁴ *P. Peeters, Bibliotheca hagiographica orientalis*, p. 70, § 300, *Bruxellis*, 1910; ეს რედაქცია იმ ნაწილში, რომელიც ჩვენ გვაინტერესებს, სვიმეონ მეტაფრასტის რედაქციას იმეორებს (*Vitae et passionis sanctorum* II, 462—3).

რომ ქართული თარგმანი ბერძნულიდან უშუალოდ არ მომდინარეობს. ბერძნული დედნის სასარგებლოდ თითქოს შემდეგი ფაქტი უნდა დააბარაობდეს: ევსტრატო, ნათქვამია ქართულ თარგმანში, დადგინებულ იყო «ყოველსა ზედა ელამიტასა», «რათა იყვნენ მსახურად მისა ყოველნი ელამიტელნი». როგორც ჩანს, «ელამიტა», «ელამიტელნი» გაგებულია აქ როგორც გეოგრაფიულ-ეთნიკური ტერმინი, ნამდვილად კი გვაქვს, სეიმეონ მეტაფრასტის რედაქციის მიხედვით, ბერძნული *λιμνιανός*, ლათინური *limitaneus*, რაც სულ სხვა რამეს ნიშნავს, სახელდობრ: *αἰετῶν ἰχθύων ἰσθμίου* *φασγανόστων*¹.

მაგრამ ასეთი დამახინჯება ამ ტერმინისა შესაძლებელია მომდინარეობდეს იმ აღმოსავლური ტექსტიდანაც, საიდანაც შეეძლო ქართველ მთარგმნელს გადმოედო ეს თხზულება. ეგვიპტე უნდა ვთქვათ სიტყვის «ეპისტრატო» და საკუთარი სახელების ბერძნული ოც-ით დაბოლოების შესახებაც.

უფრო მეტი საბუთია ვიფიქროთ, რომ ქართული თარგმანი არაბულიდან მომდინარეობს. რასაკვირველია, უშუალო შედარება არც არაბულთან შეიძლება, ვინაიდან დღესდღეობით არც არაბულ ენაზე ჩანს ეს თხზულება; მაგრამ საკუთარი სახელების გადმოცემისას ისეთ მოვლენებს ვაწყდებით, რომელთა ახსნა ან მხოლოდდამხოლოდ, ან უპირატესად არაბულ ნიადგაზე შესაძლებელი. ასეთებია:

1. თხზულებაში კეთილშობილთ: ზევსმა ზეციით გარდამოაგდო მამამე მისი აკრონოსა, იგულისხმება ღმერთი *Κρόνος*. საიდან გაჩნდა ამ სახელის თავში აჟ ეს არის წმიდა წყლის არაბიზმი, სახელდობრ ებენთეზისის | გაჩენა ისეთ სახელთა და ტერმინთა სათავეში, რომელნიც ორი თანხმოვნით იწყებიან². მართალია, სახელი *Илχъау* თავისუფალია ჩვენს ტექსტში ასეთი დამატებისაგან (შემდეგი დროის მაჰმადიანურ-სპარსული გზით შემოსულ ტექსტებში ჩვენ-შიაც ჩვეულებრივია აფლათუნ=ჰლატონ), მაგრამ ეს აიხსნება იმით, რომ სახელი აჰლატონა მთარგმნელისათვის ცნობილი და გასაგები იყო, ხოლო ქრონოსა არა, ამიტომ ის მან შექანიკურად გადმოიღო.

2. საკუთარი სახელების გადმოცემისას სისტემურად ნახშირია: ა) ბერძნული *α-ს* მაგიერ *ვ*: ექუსანტიოს (აქუსენტიოს); ბ) სამაგიეროდ ა არის ნახშირი ბერძნული *ε-α-ს* მაგიერ: ექუსანტიოს=აქუსენტიოს, არმი=გრმი, ტიმაოს, ბირაოს, ასშულოს; ც) ა იხმარება აგრეთვე *ო-ნის* მაგიერ: არესტი=ორესტი; დ) ი იხმარება *ო* და *ე-ს* ნაცვლად: *Πιχας:მიχαι* (*Πιχας:მიχαι*—*Πιχας:მიხαι*) ტრანსკრიბირებულია როგორც *პისიდიონ*. ასეთი აღრევა თუ შენაცვლება ხმოვნებისა ("Оукреде იწერება როგორც «უმიროს», მაგრამ ამ მოვლენას უშუალოდ ბერძნულიდან მომავალ ტექსტებშიაც ვპოულობთ ხოლმე) შესაძლებელი და მოსალოდნელია, ნაცნობი მიზეზის გამო, არაბული დამწერლობის ნიადგაზე.

3. ბერძნულ სახელთა II ტრანსკრიბირებულია მ-თი: ბირაოს (*Πειραχ:α*), ბანდროს (*Πιχουδαχ:α*), სარბილონ (*Σαραρηθ:βος:α*); ასეთი მოვლენა ნ. მარს არაბულიდან მომავალი ტექსტების დამახასიათებლად მიიჩნია³.

¹ ამ ტერმინის შესახებ იხ. Du-Cange, Glossarium, t. 1, col. 814.

² H. Mapp, Крещенные арабы. русский, 2622008 в 240000. стр. 210.

³ Ibid., стр. 203, § 8.

4. თხზულებაში მოხსენებულია ვინმე ას შულასი. ვინ უნდა იყოს იგი? მთარგმნელმა, რასაკვირველია, არ იცის, რომ მას საქმე აქვს სახელის *A:αχλαζ*. ეკვივალენტთან, რომელშიაც *α*: გადმოცემულია *α*-თი (§ 2, b), *α*—*α*-თი (§ 2, c), ხოლო *χ* ტრანსკრიბირებულია *შ*-თი. ჩვენთის ამეამად საყურადღებოა უკანასკნელი მოვლენა; მართალია, იგი ($\chi = \text{შ}$) ბერძნული ფონეტიკური მოვლენაა¹, მაგრამ ამას ადგილი ჰქონია არაბულშიაც², ამიტომ, ზემოჩამოთვლილ სხვა მოვლენასთან ერთად, ესეც არაბიზმად შეგვიძლია მივიჩნიოთ ჩვენს ტექსტში.

ამრიგად, თავდაპირველი ბერძნული ტექსტი თხზულებისა უთარგმნიათ არაბულად, ხოლო არაბულიდან გადმოვლიათ ქართული თარგმანი.

როდის უნდა იყოს შესრულებული ქართული თარგმანი? ზუსტად ამის გარკვევა ძნელია, მაგრამ, თუ ლექსიკას მივუკვეთთ ყურადღებას, საკმაოდ არაქაულ შრესთან უნდა გვექონდეს საქმე; აქ ჩვენ გვაქვს ასეთი სიტყვები: ზორვა, გება, მუნქუესეე, საერთადო, ცანდალი, მუსმარი, საგამრობელი, ჭუპირადსი, ჩუენი, კმათა ქცევაჲ (*τὴ μαθηματὴ*); ბერძნული *μαθηματὴ* ლაზიკად გადმოთარგმნილია ასე: «თქუმული, რომელი დაედგა განგებასა ზედა»: ყურადღებას იქცევს ბრძანებითი კილო მოკვეცილი *ე*-ნით: აჩუენ, უწყოდ. ყოველ შემთხვევაში, მეცხრე საუკუნეზე ადრე, როდესაც იწყება მთარგმნელობა ქართულ ენაზე ლიტერატურული ძეგლებისა არაბულიდან პალესტინაში, საბას ლავრაში, ამ თხზულების გადმოღება საგულვებელი არაა, იმიტომაც, სხვა არა იყოს, რომ იმაში ნახმარია სპარსული ტერმინი «დივანი»; უფრო საფიქრებელია, რომ ის სწორედ მეცხრე საუკუნეში ითარგმნა, რადგანაც ბერძნული *χ*-ს *შ*-თი გადმოცემა, რასაც ჩვენს ძეგლში ვპოულობთ, ნ. მარის დაკვირვებით, სწორედ IX—X ს. ხელნაწერებში იჩენს თავს³.

ვინ არის მთარგმნელი. ამის შესახებ არაფრის თქმა არ შეიძლება.

აღმოჩენა ქართულ ენაზე დაკარგული ბერძნულ-არაბული თხზულების თარგმანისა თავისთავად მნიშვნელოვანი ისტორიულ-ლიტერატურული ფაქტია, მაგრამ ამეამად არა ეს ფაქტი გვაინტერესებს ჩვენ; ამთავად ჩვენს ყურადღებას იპყრობს ის ცნობები ძველი ბერძნული ფილოსოფიიდან, მითოლოგიიდან, ბერძინსპრუდენციიდან და ლიტერატურიდან, რომელთაც ამ თხზულებაში ვპოულობთ. ამიტომ, ვიკავებთ რა თავს მთლიანი თხზულების გამოცემისაგან, ვაქვეყნებთ იმისაგან იმ ნაწილს მისას, რომელშიაც მოცემულია ასეთი ცნობები. ტექსტს ვიღებთ საქართველოს მუზეუმის A ფონდის ხელნაწერიდან № 95.

¹ H. Mar, *Kreuzung...* стр. 164. მისივე შენიშვნა ჟურნალში *Христиан. Восток*, т. I, 363.

² *Ibid.*, стр. 203, § 8.

³ *Ibid.*, стр. 164, მისივე შენიშვნა ჟურნ. *Христиан. Восток*, I, 363.

II

სიტყვსკებისაგან ევსტრატისა და ავრიკოლაოს მოაჯრისა

- 1140: A. მიუგო წმიდამან ევსტრატოს და ჰრქუა: «ჰ მსაჯულო, მითხარ მე, რომელსა ესე გკითხავ შენ: შჯულნი უფლებენა მეფეთა ზედა ანუ არა? ჰრქუა მას მთავარმან მან: «ჰე, უფლებენ. რამეთუ იმარხვენ მათ!» ჰრქუა მას წმიდამან ევსტრატოს: «უკუეთუ შენზედაცა ვიდრემე უფლებენა და ყოველთა ზედა, რომელნი არიან შენებრნი, ანუ თუ წიგნსა ხოლო შინა დაწერილ არიან?» 5
- 1141a ჰრქუა მას მთავარმან მან: «და რადასათჳს იკითხავ ამას | საკითხაესა, ჰ თავო კეშმარიტებისა წინააღმდეგობათაო, და ვინ იკადროს ყოფად რადასამე წინააღმდეგომი შჯულთაჲ?» ჰრქუა მას წმიდამან ევსტრატოს: «ჰ მსაჯულო, რამეთუ პრინილ არს შჯულსა შინა დიდებულისა კეისრისასა ესრტთ: ..განშორენ ყოველი იძულებჲა ყოვლისა სიტყვსაგან და საქმისა და იხმიენ საზომი დაჯერებად ყოველსა ადგილსა! და ჯერ არს მისა. რომელი არს მთავარსა ქუეშე, ორთა საქმეთაგანი ერთი: ანუ დაარწმუნოს და მიილოს. რასა იგი ეძიებდა, ანუ დაირწმუნოს და ყოს ბრძანებული იგი მისა ნებითა თაჲისა თჳსისადაჲ. და შემდგომად სიტყვსა ამის მკირედრე კჳლად იტყვს ესრტთ: ..უბრძანებთ მფლობელსა, რაჲთა განსაოს შიში სიმშჯდითა და ეგრტთ შჯიდეს საშჯელსა ბჳობისასა, რაჲთა არა ნოდულებულ იქმნეს შიშისა მისგან და არცა შეურაცხ იქმნეს და დაწუნებულ სიმშჯდისა | მისგან. ესე ესრტთ წერილ არს. ჰ მსაჯულო, ანუ არა?» ჰრქუა მას მთავარმან მან: «ჰე, კეშმარიტად წერილ არს!» მაშინ წმიდამან ევსტრატოს ჰრქუა მას: «უკუე გევედრები, რაჲთა დაჰმარხო სიტყუჲ ესე ჩემზედა!» 10
- 1141b ჰრქუა მას მთავარმან მან: «შენ ზედა და ყოველთა ზედა ჯერ არს დამარხვად რომელი იგი არს შჯულთა შინა, ვითარცა თანამდებისა საქმე | საპატრიოჲ!» ჰრქუა მას წმიდამან ევსტრატოს: «უკუე გევედრები, რაჲთა განჰზაო შიში სიმშჯდითა და სიფიცხლმ მყუდროებითა; ვითარცა კაცმან გამოცდილმან ანუ დაარწმუნო პირველად, ანუ დაარწმუნო და ჰბჳობდე ყოველთა ზედა გულის-ზრახვთა მართლითა და ცოცხლითა. და უკუეთუ არა მომმადლებ მას სათხოელსა. უკუე თჳნიერ სიტყვსა და გამოკითხვისა, გინა შჯულისა მეფემე, მტანჯე, მომკალ და ყავ, რაჲცა გნებაეს». ჰრქუა მას მთავარმან მან: «ყოველი, რომელი გნებაეს. თჳუ კადნიერად, | რამეთუ მსაჯულებასა ჩუენსა უყუარს დარწმუნებჲა უფროსლა ფრიად». 15
- 1142a B. ჰრქუა მას წმიდამან ევსტრატოს: «ვითარ მიბრძანებ მე, ჰ მსაჯულო, რაჲთა ვჰმონებდე ერთსა ლმერთსა ანუ მრავალთა ლმერთთა? ჰრქუა მას მთავარმან მან: «ლმერთსა ერთსა და ლმერთთა მრავალთა!» მიუგო მას ევსტრატოს და ჰრქუა: «ლმერთსა დიდსა და ლმერთსა მკირესაჲ?» ჰრქუა მას მთავარმან მან: «ჰე, ზეეს[ს] პირველად და მისა შემდგომად აპოლონს და ჰისინდიონს!» ჰრქუა მას ევსტრატოს: «რომელთა ბრძენთაჲ, ანუ რომელთა მეცნიერთაჲ, გინაჲ წინაღმართმეტყუელთაჲ გასმიეს ვითარმედ თაყუანის სცეს ამათ?» 30

- პრქუა მას მთავარმან მან: ალატონსი და არისტოტელსი და არმისი და სხუათა ბრძენთაჲ, რომელნი, უკუეთუმცა იცნოდე, პარტიმცა სცემდი ვსენებას მათსა, ზ ევსტრატოსს, რამეთუ იყენეს იგინი კაცნი დიდებულნი და განსაკრებებლნი. | პრქუა მას ევსტრატოსს: «არა უმეცარ ვარ მე ერთსაცა მათგანსა, არამედ სიყრმით ჩემითგან ვიკითხავ საქმესა მათსა და ვიცი თქუმულნი მათნი და მისწავიეს ყოველთა ვმათა ქცევად, რამეთუ მესუა მე მამად კეთილის მოყუარჲ და გონიერი და მასწავა ესე ყოველი; უკუეთუ მიბრძანო მე, იწყოჲ პლატონისითგან და წარმოვთქუა». პრქუა მას მთავარმან მან «რამეთუ ვპოვეთ ჩუენ ვითარმედ პლატონ დაწერა წიგნსა შინა მისსა, რომელი მიუწერა ტიმაოზს, ვითარმედ გარდავიდა იგი მდინარესა ერთსა, რომელსა ერქუა ბიროს, და ილოცა მუნ ღმერთთა მიმართ. ესე შენთანა ბრძენი არს [ანუ] არა?» პრქუა მას ევსტრატოსს: «ფრიადლა და დიდად აბრალებს პლატონ ღმერთსა შენსა ზევს[ს], და ისმინე, რასა იგი იტყუხ მისა მიმართ, ვითარმედ იწყე შენ ბიროსითგან და თქუმულისაგან მისისა, რომელი | დაედვა განგებას ზედა, წიგნსა მას შინა მისსა მეორესა, [რომელსა] წერილ არს ესრჲთ ვითარ- მედ კეთილის მომცემელ არს ღმერთი და მიზეზი ყოვლისა კეთილისაჲ, ვითარ იგი ვიტყუთ ყოველნი, და არა თუ მიზეზი გარეშე კეთილისაჲ, რომელ არს ბოროტი; ხოლო კეთილისასა ესრჲთ ვიტყუთ ვითარმედ არავინ არს მიზეზი მისი, გარნა მხოლოდ ღმერთი, ხოლო ბოროტისა არა არს მიზეზ. აწ უკუე არა ჯერ არს შენდა, რაჲთა შეიწყნარო უმბროს, გინა სხუად ვინმე ფილოსოფოს- თა მათგანი, მისებრ მეტყუელთაჲ, რომელთა თქუეს ვითარმედ ზევს მიზეზი არს კეთილისაჲ და ბოროტისაჲ და მზაკუვარ ექმნა სარწმუნოებასა და დაქსნა ზორვად, რომელ იგი ყო ბანდროს. და ნუ აქებ კულად შფოთისმოყუარეობასა ღმერთთასა, რომელსა ზევს მინდობილ იყო. და კულად თქუა ას შუ- ლას ვითარმედ ღმერთი არს მიზეზი რაჲმს | კნებავნ კაცსა ბოროტისა ყოფად ყოვლისა სახისაჲ. და არა უნებს პლატონს, რაჲთა ესმეს ქალაქსა შინა მისსა მეტყუელად არცა ბერი და არცა ქაბუკი, რომელი იტყოდეს ესევეთარსა რას, ვითარმედ არა სათნო არს, რაჲთა ესუას მას ღმერთი მამის მკლველი, ვითარ ესე ზევს, რომელსა აწ თქუენ ესავთ, ვითარმედ გარდაშოაგდო მამად მისი აკრონოს ზეციით და შემუსრა იგი. და არა ჯერ არს, ვითარმცა ითქუა ღმერთისა ზედა ვითარმედ შექმნა თავი თუხი მფრინველად და ატუნა დედაკაცი და იმრუშა მისთანა. და კულად სძულს პლატონს ღმერთი შენი ზევს ფრიად, რამეთუ სიმძლავრითა მით ტრფიალებიხა მისისაჲთა მძღე ექმნა მას გლოვად დედაკაცისაჲ და ტიროდა იგი სიკუდილსა ზედა სარბიდონისსა. ანუ არა ესე არსა, ზ მსაჯულო, რამეთუ წერილ არს წიგნთა შინა მისთა? უვარ- ყო. ესე ღმერთად და ბრძანა, | რაჲთა არავინ ემსგავსოს მას კეთილის მოყუარეთაგანი ამით ესევეითარითა ვნებითა. აწ რაჲსათუხ თქუენ ჰგომობთ ესევეითარ- თა საქმეთა, რომელთა იგინი ელტოლვილ იყენეს მათგან, და ჩუენცა გუაიბუ- ლებთ კულად, რაჲთა ჩუენცა თაყუანის ესცეთ თქუენთანა?»

C. და ჰრქუა მას მთავარმან მან: «თავსვილდა უგუნურებად შენი სიბრძნი-
 სა ჩემისათს, და შენცა კუალად მითხარ ჩუენ; ვინ არს ღმერთი, რომელსა შენ
 ესაე, და ვითარ იქმნა იგი კაც და დაისაჯა და ჯუარს ეცუა, და იტყუთ მისა,
 ვითარმედ ღმერთი არს?» ჰრქუა მას წმიდამან ევსტრატოსს «უეკუეთუ მიბრძა-
 ნო შე, რაჲთა ვიტყოდე, უკუე ისმინე ჩემი სულგრძელებით და განვაგოთ საქ- 5
 მს ესე პირველად გულის სიტყუთა მართლითა და ჰეშმარითა და შემდგო-
 მად გაუწყო შენ რომელსა იგი ეძიებ». ჰრქუა მას მთავარმან მან: «მიბრძანე-
 ბიეს შენდა, იტყოდე, რაჲცა გნებაეს აწ!» მაშინ თქუა წმიდამან ევსტრატოსს:
 10 «ჟღირს|ყოველსა კაცსა გონიერსა, რაჲთა იხილოს ღმერთი ვითარმედ მარ-
 თალ არს და მიუწოდომელ და გამოუთქუმელ და არარაჲ ჰგავს მას; და უტყა-
 ლებელ არს გონებითა და მიუთხრობელ არიან საქმენი მისნი და ძალი მისი
 უფროდს ყოველთა ძალთა. ანუ არა ესე არსა შენ წინაშე, შ მსაჯულო, ბრძე-
 ნო?» ჰრქუა მას მთავარმან მან: «ეგრე ვგონებ!» ჰრქუა მას ევსტრატოსს:
 «შეგსძინოთ ყოვლისათს ესეცა, რამეთუ არა იცვალეზის იგი ადგილითი აღ-
 გილად». ჰრქუა მას მთავარმან მან: «ჰეშმარითად ყოვლით კერძოვე!» ჰრქუა 15
 მას წმიდამან მან: «აწ უკუე და ვირწმუნოთა, ვითარმცა იყენეს სხუანი ღმერთ-
 ნი მისეე შანთისაგან წარუვალისა და განურყვენელისა და ვთქუათ ვითარმედ
 მას შინა არიან ყოველნი და, უკუეთუ იყენენ დაკლებულ მისგან, ჯერ არს
 20 ჩუენდა, რაჲთა არა ეგონოთ იგი ღმერთ არაჲის კაცთაგანისა წინაშე, რამეთუ
 ღმერთი სრულ არს, ვითარცა იგი თქუმულ არს, რომლისაჲ იგი ჯერ არს
 თაყუანისცემად და დარწმუნებად ყოვლით კერძო». ჰრქუა მას მთავარმან მან:
 «ეგრძთ არს!» ჰრქუა მას წმიდამან მან: «უკუე რაჲ ვთქუათ ღმერთთა მაგათ
 შენთათს მრავალთა: მათ ყოველთაჲ [არსა] ესე დიდებულებად და სათნობად
 წმიდაჲ და ძლიერებაჲ და შეუენიერებაჲ სამარადისოჲ, ვითარ ევე იტყუთ, და
 ძალითა სწორ არიან და ბუნებითა შეერთებულ ურთიერთას და არა განშო- 25
 რებულ? და უკუეთუ ესრე არიან და სრულ ყოვლითა და სწორ საქმითა და
 სიბრძნითა, და არა ერქუმის მათ ღმერთნი დიდნი და მკირენი, არამედ ერთი
 ღმერთი, ძლიერი ძალითა მიუწოდომელითა, და სახელი ერთი ღმრთეებისაჲ
 წოდებად, და ნუ ჰგონებთ მათსა ვითარმედ ერთი მათგანი ზეცას დამკვდრე-
 ბულ არს და ერთი ზღუას და ერთი ჯოჯოხეთს. ანუ არა ესრე ჰხედავა, შ 30
 მსაჯულო!» | და... ჰრქუა... მთავარმან...: «ვითარ ჰმონებ ღმერთსა ჯუარსმულ-
 სა?» ჰრქუა მას წმიდამან ევსტრატოსს: «ვიწყო ისი დოსესითგან თი-
 ლოსოფოსისა: „დასაბამსა იყო სიბნელს და უფსკრული წყალთაჲ“. მაშინ
 ღმერთმან შეამკო სოფელი ესე არა თუ ყოფილისა რაჲსაგანმე, არამედ დაძაბდა
 ყოველივე არარაჲსაგან სიტყუთა და ბრძანებითა მისითა» [აძის მკმდგე მაცყვა- 35
 ნილია, საგსაოდ ვრცლად, ბიბლიური მოთხრობა ქვეყნის და ადამიანის მკმ-
 ნის შესანებ, აგრეთვე საზარების თქმულგა ქრისტიეს ცვაწლზე, და მენიშნულია:
 | ესე ვთქუ შემაკლებულად, რაჲთა დაირწმუნო ბრძენისა შენისა პლატონისა-
 გან და მეცნიერ იქმნე ჩემ მიერ და დაუტეო ზეეს, რომელმან იგი მოკლა მა-
 მად თვისი, ღმერთმან შენმან მეძაემან და მფრინველმან და გრძნეულმან, რომე- 40
 ლი იტყებდა შვილთა თვისთა სიკუდილისა».

III

მოტანილი ნაწყვეტი შედგება სამი ნაწილისაგან, რომელთაგან პირველი (A) იურიდიკული ხასიათისაა, მეორე (B) მითოლოგიურ-ლიტერატურულს, ხოლო მესამე (C) ფილოსოფიურ-თეოლოგიურისა.

პირველ ნაწილში ჯერ აღიარებულია საყოველთაო სავალდებულო ხასიათი რომის კანონებისა, რომელთა ძალას სცნობენ და ემორჩილებიან ყველანი, მეფეთა და მთავართა გამოუკლებლივ. მერე ნაჩვენებია რომაული მოქმედი სამართლის («შეჯული დიდებულისა კეისრისა») სამი მუხლი: 1) მსაჯულის სიტყვასა და საქმეს უნდა ახასიათებდეს არა იძულება, არამედ დამაჯერებლობა; 2) პასუხისმგებელმა ან უნდა დაარწმუნოს მსაჯული და ამით თავის მიზანს მიიღწიოს, ან თვითონ უნდა ირწმუნოს მისი და თავის ნებით შეასრულოს ის, რასაც მისგან მოითხოვენ; 3) მსაჯულმა საქმის წარმოებისას უნდა ფანჯაროს შიში სიმშვიდითა, რათა შიშმა არ შეაძულოს ადამიანს კანონები, ხოლო ზედმეტმა სიმშვიდემ აბუჩად არ ააგდებინოს ისინი. ევსტრატე გამოსთქვამს იმედს, რომ ის გასამართლებული იქნება ყველაფრის ამის გათვალისწინებით.

მეორე ნაწილში¹ მსაჯული, ევსტრატის შეკითხვაზე, აყენებს შემდეგს დებულებას: ადამიანი თავყანს უნდა სცემდეს არა მარტო «ერთსა» და «დიდს» ღმერთს (θεῶν), როგორცაა ზეესი, არამედ «მრავალთა», «მცირეთა» ღმერთთაც (θεῶν τε, მავალითად, აპოლონსა და პისიდიონს (ამ სახელის შესახებ იხ. ზემოთ § 2, d). ღმერთების დაყოფაში «ერთად» და «მრავლად», «დიდად» და «მცირედ» ძველ ბერძენ მოაზროვნეთა, განსაკუთრებით კი პლატონის ფილოსოფიური მოძღვრება გვეხმის. მართლაც, ევსტრატის შეკითხვაზე: რომელი ბრძენი, ან მეცნიერი, გინა თუ წინასწარმეტყველი (προφήτης) თავყანს სცემდა მათო, მსაჯული ასახელებს პლატონს, არისტოტელეს და არმის. «არმია არის ἑκαμύχ Τριταμύχου, რომლის სახელს, დამახინჯებული სახით, ჩვენი მემატრიანეც იხსენიებს (ქართლის ცხოვრება, მარიამ დედოფლის ვარიანტი, 198, 205) ერთს ადგილას (ამის შესახებ იხ. ქ. ქეკელიძე, რამდენიმე, ჯერ კიდევ გაურკვეველი, ტერმინი ჩვენი საისტორიო მწერლობისა. თბილ. უნი-ის მოამბე V, 306—308). თავისი სიტყვების დასადასტურებლად მსაჯული ასახელებს პლატონის თხზულებას ტიმაოსს: «წიგნსა შინა მისსა, რომელი მიუწერა ტიმაოსს» (ἐν τῷ περὶ Τιμαίου βιβλίου), სადაც ვითომცდა სწერია, რომ პლატონი «გარდავიდა მდინარესა ერთსა, რომელსა ერქუა ბირაოს (ἐξ ἧς ἰεραεὺ ἀναξίμους) და ილოცა მუნ ღმერთთა მიმართ». «ბირაოს» (ἰεραεὺ) არის ქ. ათენის ერთ-ერთი ნავსადგური, რომელიც ქართველ მთარგმნელს, თუ მის არაბულ დედანს, «მდინარედ» გაუგია და მოუნათლავს. ეს მოწმობა მაინცდამაინც დამაჯერებელი არ უნდა ყოფილიყო ევსტრატისათვის, რადგანაც დასახელებულ თხზულებაში ასეთი ცნობა არ

¹ ეს ნაწილი ძველი «კიმენისა» უფრო ნაკლებად უნდა იყოს შეცვლილი სვიმონ ზეტაფრანტის რედაქციაში (Migne, PG. t. 116, თავი KB, col. 492 ABCD), ამიტომ უფრო თანამედროვე შეიძლება ამ რედაქციით შემოწმება ჩვენი ტექსტისა.

მოიპოვება, მაგრამ ის მინც განაგრძობს ბაას: მოიგონე, თუ რას ამბობს პლატონი თავის მეორე წიგნში: ღმერთი არის მიზეზი ყოველი კეთილისა და არა ბოროტისა. აქ სახელი მეორე წიგნისა აღნიშნული არაა, მაგრამ უნდა იგულისხმებოდეს პლატონის თხზულება „სახელმწიფო“, სადაც ხაზგასმით არის ლაპარაკი იმის შესახებ, რომ ღმერთი, როგორც უღერესად სახიერი (ἀφαιμῆς) არსება, არ შეიძლება იყოს მიზეზი ბოროტისა. აქ რომ მართლა „სახელმწიფო“ იგულისხმება. ეს შემდეგიდანაც ჩანს: „სახელმწიფოში“ პლატონი ავითარებს იმ აზრს, რომ ქვეშარიტი ღვთაების წარმოდგენას არ უდგება ქომიროსის, ჰესიოდეს და სხვა პოეტების თქმულებები ღმერთების შესახებ, ვითომც ისინი ერთმანეთს ამბობენ, სტანჯვენ, კმუსრვენ და მტრობენ, რომ ისინი, მოტყუილებისა და შეცდომაში შეყვანის მიზნით, იცვლიან თავიანთ გარეგნობას და სხვ. მართლაც, ჩვენს ტექსტში ევსტრატი ეუბნება მსაჯულს: არ არის დასაჯერებელი „ქომიროსის“ და სხვა „ფილოსოფოსთა“ (ἐπιφίλοσοφοι), კერძოდ „ასშულასის“ (ესქილეს, ამის შესახებ იხ. ზემოთ § 4) შეხედულება, რომ უზენაესი ღვთაება არის მიზეზი კეთილისა და ბოროტისა. (ქომიროსის და ესქილეს მოძღვრებით, ადამიანის ყოველგვარი მოქმედების, კეთილის თუ ბოროტის. მიზეზი არის უღმობელი ბედი ან შეუცნობელი ღვთაებრივი ძალა), რომ მისი შთაგონებით ბანდროს მზაკუვარ ექმნა სარწმუნოებასა და დაქვნა ზორვად» (ἐξαιτίας αὐτῶν ἀφαιμῆς τῶν ἄλλων). ამ ადგილას, რომელიც, მეტაფრასტული ბერძნული ტექსტის მიხედვით, საკმაოდ ბუნდოვანია, «ბანდროს» უნდა იყოს Πανδάρης (Pandarus)¹. ძე ლიკაონისა, ერთ-ერთი ბელადი ტროელთა ომისა, სახელგანთქმული მოისარი, რომელმაც დასჭრა მენელარსი და ამით დაარღვია ცოტახნის წინათ დადებული პირობა და ფიცით შეკრული კავშირი. შემდეგ, არ არის დასაჯერებელი, რომ ქვეშარიტი ღმერთი იყოს შფოთის მოყვარე და თავისი მამის, კრონოსის, ზეცით გარდმომგდებელი და მკვლელი, იგულისხმება საკმაოდ ცნობილი და გავრცელებული თქმულება კრონოსის მიერ თავისი ახლადდაბადებული შვილების შთაყლაპვის, ზევსის გადარჩენისა და მის მიერ მამის დამხოზის შესახებ. არც იმის დაჯერება შეიძლება, განაგრძობს ევსტრატი, რომ ქვეშარიტმა ღმერთმა, მრუშობის მიზნით, თავისთავი ფრინველად შესცვალოს და დედაკაცი შეაცთინოსო: აქ იგულისხმება თქმულება იმის შესახებ, რომ ზევსმა მიიღო სახე გედისა და შეაცდინა ლედა, ანდა მხედველობაში მიღებულია მისი ხშირი გამოცხადება ჰერასთან გუგულის სახით. არც ის ეგუება ქვეშარიტი ღვთაების იდეას, რომ ქალისადმი ტრფიალებით და მისი გავლენით, ის, ღმერთი, სტიროდა «სიკუდილსა ზედა სარბიდონისსა». აქ იგულისხმება შვილი ზევსისა Ἰφαιχῆς, მეფე ლიკიელებისა, ტროელთა მოკავშირე, პატროკლეს მიერ მოკლული. პლატონს არ უნდაო, ამბობს ევსტრატი, რომ ამგვარი ვნებებით შეპყრობილ ღმერთს ემსგავსოს ვინმე კეთილისმოყვარეთაგანი, მას არ უნდა, რომ ასეთი რამე სჯეროდეს ბერს თუ კაბუქს მის ქალაქშიო. იორწმუნე ბრძენისა შენისა პლატონისაგან და დაუტყვე ზევს, რომელმან იგი მოკლა მამამ თვსი.

¹ სვიმონ მეტაფრასტის ტექსტში, აქედან სომხურშიაც, შეცდომით არის Πανδάρης.

ღმერთმან შენმან შეძამან და ფრინველმან და გრძნეულმან, რომელი იტყებდა შეილთა თჳსთა სიკუდილსაო, ათაეებს თავის სიტყვას ევსტრატის.

მესამე ნაწილში ევსტრატის ჯერ უთვალისწინებს მსაჯულს, რომ ღმერთი, ყოველი გონიერი და ჯანსაღ-მოაზროვნე ადამიანის შეხედულებით, უნდა იყოს მართალი, მიუწვდომელი, გამოუთქმელი, შეუდარებელი, უცვალებელი, ყოვლად ძლიერი, ბრძენი, ყოვლად შევნიერი, ყოვლის შემცველი, ყოვლგან მყოფი, ერთი სიტყვით—ყოვლად „სრული“. ასეთ ხომო, ეკითხება ევსტრატის. მსაჯული ეთანხმება, რომ სხვანაირად არც შეიძლება წარმოვიდგინოთო. მაშასადამე, ეუბნება ევსტრატის, თუ რომელსამე თქვენს ღმერთთაგანს აკლია თუგინდ ერთიც ამ თვისებათაგან, ის, როგორც არასრული, ნამდვილ ღმერთად ვერ ჩაითვლება, ხოლო თუ 'ინინი ყველანი ერთი შანთისა ან ბუნების არიან, თუ ისინი სრულ არიან ყოვლითა და სწორ საქმითა და სიბრძნითა, მაშინ, უნდა ვთქვათ, აღარ არიან ღმერთნი დიდნი და მცირენი, როგორც თქვენ გჯერათ, და არც იმისი თქმა შეიძლება, რომ ერთი მათგანი დამაკვდრებულ არს ზეცას, ერთი ზღუას და ერთი ჯოჯოხეთს. ასეთი წარმოდგენა ღვთაებაზე და არგუმენტაცია ამ წარმოდგენისა ძირითადად ამოღებულია პლატონის თხზულებებიდან, როგორცაა ტიმეოსი, სახელმწიფო, ფედონი, კანონები, განსაკუთრებით პირველი. ამრიგად, ევსტრატის მსაჯული საკუთარი მისი, ელინური, იარაღით დაამარცხა, იქამდე, რომ მან ჟერ შეუძლო პასუხისა მიცემად და დადუნა მყოვარ ეამ». ერთადერთი, რაც მან მოახერხა, — ბრალდებულს ეკითხება ქრისტიანობის შესახებ: რაღას წარმოადგენს იგიო? ევსტრატის იწყებს ქრისტიანობის შესახებ ლაპარაკს ბიბლიური კოსმოგონით და აქაც, მეტი დამაჯერებლობისათვის, იშველიებს ჰესიოდეს «თეოგონიდან» შემდეგს ცნობას: «დასაბამსა იყო სიბნელე და უფსკრული წყალთაჲ (ბერძნულით—ერებოსი და ქოსი). ეს ცნობა მისთვის იმითაა მნიშვნელოვანი, რომ სიტყვისსიტყვით იმეორებს იმას, რასაც ბიბლიის პირველსავე გვერდზე ვკითხულობთ (შესაქმ. I, 2).

ჩვენს მიზანსარ შეადგენს ამეამად წარმოვადგინოთ შემდეგი მსვლელობა ამ სიტყვისგების ან პაექრობისა. მოყვანილი. ნაწყვეტი ამ სიტყვისგების საყურადღებოა იმით, რომ 1) რომის სამართლის არსისა და საფუძვლების გათვალისწინებით, ის ხელს უწყობდა ძველს საქართველოში იურიდიკული შეგნების გაცხოველებას, ჩამოყალიბებას და გაღრმავებას; 2) შემოქონდა ჩვენს ძველს მწერლობაში ცნობები ანტიკური ლიტერატურიდან და მითოლოგიიდან; 3) აცნობდა ჩვენს წინაპრებს ანტიკური ფილოსოფოსების თხზულებებსა და შეხედულებებს. ყველაფერი ეს ნოყიერ ნიადაგს ჰქმნიდა იმ კულტურულ-ლიტერატურული და ფილოსოფიური რენესანსისათვის, რომელმაც, გარკვეულს პოლიტიკურსა და სოციალ-გეოგრაფიურ პირობებში, მძლავრად იფეთქა ჩვენში მეთერთმეტე საუკუნიდან. მეორე მხრივ ისიც აღსანიშნავია, რომ ამგვარი ცნობები შემოდიოდა და ვრცელდებოდა ჩვენში არა მარტო ბერძნული, არამედ არაბული მწერლობიდანაც. მეშვიშობა არაბული ლიტერატურისა ანტიკური კულტურული მემკვიდრეობის შეთვისებისა და მისი გადაცემის საქმეში აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქვეყნებისადმი დიდი მნიშვნელობის ფაქტია, მაგრამ ეს სპეციალური კვლევა-ძიების საგანია და ამეამად თავს ვიკავებთ მისგან.

- მკ 9,17 ἤνευξα τὸν υἱὸν μου παρά σε
მოვიყვანე ძე ჩემი შენდა (A, B)
ამბი ვიყიდი ჩა ან ვნა
- b. ძე=შვილი.
- მთ 7,9 Ἐν ἐξῶ ἀντίστοιχὸν ἂν υἱὸς ἀντὶ τοῦ ἀρεῶν
რწლსა სთხოვდეს ძე თვის ჰურსა (A, B)
ვირ სთხოვდეს ვიყიდი ჩა ვნა
- ლკ 10,22 ἰσχυρὸς ἔγενετο ἰσχυρὸς ἂν υἱὸς ἐν μὲν ὁ πατήρ
არაფინ იცის ვინ არს ძე გარნა მამამან (A)
სა ივირ ვიყიდი ძე იქ ან ვიყიდი სქ ოვ ვნა
- მთ 13,38 ἰσχυρὸς ἔγενετο ἰσχυρὸς ἂν υἱὸς ἰσχυρὸς
ესე არიან ძენი სასუფეველისანი (A, B)
ვირ ვიყიდი ვნა ვიყიდი ვნა
- ა: ბ: = შვილი.
- მთ 5,45 Ἐπεὶ ἡμεῖς ἠμεῖς ἂν υἱὸς ἰσχυρὸς ἰσχυρὸς
რა იყენეთ შვილ მამისა თქუენისა (A, B)
ვი სქივი ვიყიდი ვნა ვიყიდი ვნა
- ლკ 16,8 ἰσχυρὸς ἔγενετο ἰσχυρὸς ἂν υἱὸς ἰσχυρὸς
ფთანდ... ვნა
რა შვილნი ამის სოფლისანი უკონიერეს არიან უფროს შვილ-
თ ა ნათლისათა (A)
ვი ვიყიდი ვიყიდი ვნა ვიყიდი ვნა
- ინ 17,12 ἰσχυρὸς ἔγενετο ἰσχυρὸς ἂν υἱὸς ἰσχυρὸς
შვილი იგი წარსაწყმედელისა (A)
ვი ვიყიდი ვნა
- ა: ბ: = ნაშობი.
- მთ 21,5 καὶ ἰσχυρὸς ἰσχυρὸς ἂν υἱὸς ἰσχυρὸς
და ზე ზის იგი ვირსა და კიცუსა ნაშობსა კარაულისასა (B)
სა ვნა ვნა ვნა
- მთ 23,31 ἰσχυρὸς ἔγενετο ἰσχυρὸς ἂν υἱὸς ἰσχυρὸς
რა ნაშობნი ხართ რწლთა მოსწყდენეს წნრტყლნი (A, B)
სქ ვიყიდი ვნა ვიყიდი ვნა
- ლკ 20,34 ἰσχυρὸς ἔγενετο ἰσχυρὸς ἂν υἱὸς ἰσχυρὸς
და ვნა ვნა ვნა

ნაშობნი ამის სოფლისანი იქორწინებთან და განჰქორწინდებთან (A)

ⲁⲓⲥⲁⲓⲛⲁⲓ ⲁⲓⲧⲁⲓⲛⲁⲓ ⲁⲓⲛⲁⲓⲛⲁⲓ ⲁⲓⲛⲁⲓⲛⲁⲓ ⲁⲓⲛⲁⲓⲛⲁⲓ

ამრიგად, ქართულის მონაცემებით დასტურდება ის, რაც Oksoid-მა მოსახრების სახით წამოაყენა, სახელდობრ, — ბერძნული *ⲁⲓⲃⲉ*-ის მნიშვნელობა უფრო ფართოა, ვიდრე „ვაეიშვილი“, და ის შეესატყვისება ქართულ „ძეს“, „შვილსა“ და „ნაშობსა“.

2. ქართული „ძის“ მნიშვნელობა, სახელდობრ, რომ იგი არ ნიშნავდა მაინცადამაინც „ვაეიშვილს“, არამედ სინონიმი იყო „შვილისა“ და „ნაშობისა“, ზემოთ მოყვანილი მაგალითებითაც დასტურდება¹. ამ გარემოებას უფრო ნათელს ხდის ქართული „სახარების“ სხვადასხვა რედაქციები, სადაც ეს სიტყვები (ძე, ნაშობი, შვილი) პარალელურად იხმარება, მაგ.,

მკ 2,19 A შემძლებელ არიან-მე ნაშობნი ქორწილისანი მარხვად (B ძე-თა).

მთ 8,12 A ხ ნაშობნი (B ძენი) იგი სასუფეველისანი.

მთ 9,15 A ... შვილთასა (B ძეთა) ქორწინისათა...

3. მსგავსად ბერძნულისა, იმისათვის, რომ „ვაეიშვილი“ გადმოეცა ქართულ ენაზე მწერალს, საჭირო იყო „შვილის“ აღმნიშვნელ რაიმე სიტყვას (ჩვეულებრივ ძე-ს) დართოდა სიტყვა „წული“.

აკად. არნ. ჩიქობავა შრომაში „სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში“ წულის შესახებ წერს: „-ულ სუფიქსი გამოიყოფა წულ-შიც, რომელიც, ეტყობა, გარკვეულ დიალექტურ წრეში „შვილის“ ნაცვალი იყო, ვრცელი გამოყენება ჰქონდა ძველ ქართულში და იხმარება ახლაც გამოთქმებში: ძმისწული, დისწული. ქალწული (= ქალიშვილი)“ (გვ. 43).

საბას ლექსიკონში ვხვდებით: წული — ვაეი. დისწული — დის ვაეი. ძმისწული — ძმის ვაეი. ქალწული — ვაეი უბიწო, ქალწულა — ქალი უბიწო.

ამრიგად, აკად. არნ. ჩიქობავას აზრით. „წული“ „შვილია“ (განურჩევლად სქესისა), საბას აზრით კი „წული“ ვაეობის, მამრობითობის აუცილებელი ელემენტის შემცველი „შვილია“. ტექსტების ამ მხრივ გადასინჯვამ მეორე მოსაზრება უფრო სარწმუნოდ გამოავლინა. ნათარგმნ ძეგლებში ბერძნ. *ჰერეზი* და სომხ. *აჟილ* შეესაბამება ქართულ „წულს“ და ორივე სიტყვა, ბერძნულიცა და სომხურიც, აღნიშნავენ მამრს.

დამოუკიდებლად ხმარებული *ჰერეზი*, *აჟილ* ქათულად გადმოდის: მამალი (მკ 10,6, A) მამაკაცი (G, 3,28 ვულგატა), მამანი (R, 1,27 ვულგატა), წული

ლკ 2,23 *ⲙⲁⲛⲁ ⲁⲓⲛⲁⲓ ⲁⲓⲛⲁⲓⲛⲁⲓ ⲁⲓⲛⲁⲓⲛⲁⲓ ⲁⲓⲛⲁⲓⲛⲁⲓ*

ⲛⲁⲓⲛⲁⲓⲛⲁⲓ ⲁⲓⲛⲁⲓⲛⲁⲓ ⲁⲓⲛⲁⲓⲛⲁⲓ ⲁⲓⲛⲁⲓⲛⲁⲓ

ვლ ყნ წულმან რნ განალოს საშოა წდა ორისა ეწოლოს

¹ არაფერს ვამბობთ ქართულ საერო ლიტერატურაზე, სადაც ავთანდილიც ძეა ამირსასაღარისა და თინათინიც ძეა როსტევან მეფისა (იხ. ვეფხისტყაოსანი, სტრ. სტრ. 35, 39, 42, 350, 1248, 1745 etc.).

დაბადება 34,15.

παρεμθηγαι: σμᾶν παρ σενυαζόν
ქ ქქქასსკ ძსკ ყამსნაჲს ო რ ი ს
 დაიკუთის უოველმან წულმან თქუშნმან

დაბადება 34,24.

αα: παρνεμῶντο ῥῆ; σῆραα ῥῆ; ἀχῶσῖανῶ; ἀνῶν παρ ἄραη
ს ს ქქქასსეჲს ომარქჩს ოსქქქასოიქქქს ქსრსაჲე ოამსნაჲს
ო რ ი ს
 და წინა დაიკვეთდეს ხორცსა წინა დაკვეთილებისა მათისასა ყველი წული.

ენახოთ, „ვაეიშვილს“ როგორ გადმოგვეცემენ ნათარგმნი ძეგლები:

რომელმან ჰშუა ძე იგი წული
 წეს ჰეაჲს ოზ ἄραჲს
ი რ ბნაჲ ოამსნიქს ო რ ი ს. Ἀρ 1213.
 და შუა მან ძე წული
αα: ჰეაჲს ო:ბ ἄრაჲს
ს ს ბნაჲ ოქსს ო რ ი ს. Ἀρ, 2,5

„ხ“ ენა მოიწია ღამი ლეექვიპპაჲს შობისაჲ და შუა ძე წული...“

ῥῆ; ბჲ ῥραჲ ῥაჲთ ῥῆ; Ἀνα:ῥῆ; ἄχῶσῖ; ἄα:ბῶ ῥ ῥ:α:α:ῥῆ; ἄრაჲს... (გალაქტ. და ეპისტ. თ. VII)¹

მთ 17,18 A „და განიკურნა წული (B ყრმად) იგი“

αα: ბმეჲაჲა:ბიჲ ῥ ἄა:ჲ“
ს ს რბქქსყაჲ ოამსნიქს“

(კოტა ზემოთ, 17,15 იგივე პიროვნება მოხსენებულა: A, B ძეშ, ა:ბ: იოქი).

„აუწყებდა... ედ შობად უც მის ყრმად წული და ეწოდოს მას სახელი სუმონ“ (K, 218:1)

„ხ“ მეცხრესა წელსა მეფობისა კოსტაჲს ძის წოკლსა ჰერაკლე-დსსა (K, 68:1)

„თეკლას მარტულობაში“ „წულით“ გადმოცემულია *ყასთარისკ*², რაც ნიშნავს „სხვათა ხელთქვეშ მყოფ ბიქს“, მაგალითად:

ყსაჲყ ოყასთარისკს ოსსკ ჲაჲყ 105: ῥ
წარდო წულმან მან... განსყიდად პურად 106: ῥ
ს ს ῥსრ ῥიყა ოყასთარისკს ῥსრ ῥსარისკ ῥაჲყ 107: ῥ
 და წული იგი მოვიდა და მოართუა ხუთი ვუეზად პური 107: ῥ.

ორიგინალურ ძეგლებშიაც „წული“ იმავე მნიშვნელობისად მოჩანს. დაბირისპირებულია „წული“ და „ქალი“. მაგ.:

¹ საგულისხმოა, რომ ბერძნ. *ἄα:ბῶ* ქართულად ძე-თი არის გადმოღებული.

² ამაზე მიმითითა დოკ. ილ. აბულაძემ.

- „არა მივის ჩუნ შვილი წული მკვდრად, არამედ მისხენ შვილნი ქალნი“ (ჯუანშერი; მარიამისეული ქ. ცხ. 426).
- „არა დაშთა ყრმა წული, არამედ ქალი ერთი სახელით ხვაშაქ“ (გმათაღმწერელი; მარიამისეული ქ. ცხ. 822).
- „და კულად ვიეთმე მორწმუნეთა კაცთა ესუა შვილი ყრმა წული“ (გრ. ხანძთ. მე, 1. იქვე მე, 9 ბავშვზე ნათქვამია—ძე).

ბროსესეულ „ქართლის ცხოვრებაში“ (გვ. 566) ვკითხულობთ: ალთუნმა ჯერ მუხლად ილო ყრმა „წული“, კვალად მიუღდა და ჰშვა ასული“. იოანე პეტრიწი პროკლე დიადოხოსის შესახებ ამბობს, რომ მის მშობლებს ეუწყა: „მოგეცეს თქვენ წული ყრმაჲ (II, 4). ჩვენ მიერ განხილულ მასალაში ერთად-ერთი შემთხვევა იყო — წაღინოს ცხ“ (გვ. 801, 20), სადაც „წული“ ქალს შეეხება, სახელდობს: „რონი წარილო ძის წოლმან ჩემმან სალომე“¹.

ზემოთ უკვე მოყვანილი იყო საბაას განმარტება, „დისწული“ და „ძმისწული“ — დის“ ან „ძმის“ ვაჟიშვილს აღნიშნავენო. ამ მხრივ წარმოებულმა დაკვირვებამ „ქებათა ქების“ ტექსტზე (ველგატა. ნ. მარის გამოცემა T. P. III. ა. შანიძის „პალეოგრაფიული რვეული“) და მისმა შედარებამ ბერძნულთან და სომხურთან გვაჩვენა, რომ იქ არსებული „ძმისწული“ || დისწულაკი || დისწული² ბერძნულში გვიჩვენებენ ἑ ξηλεφωβῆ; და სომხურში *h2 րաւարայի*-ს ან *հրաւարայի*ს) | ხ. ქებათა ქება I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX. X. XI. XII. et c. ἑ ξηλεφωβῆ; ნიშნავს nephew, Neffe, სულერთია ძმისა იქნება თუ დისა ეს ვაჟიშვილი. Nichte, niece კი არის ἑ ξηλεφωβῆ.

სომხური *հրաւարայի* ნიშნავს საერთოდ „ძმისშვილს“.

თუ „ძმისწული“ და „დისწული“ მხოლოდ ვაჟების შესახებ ითქმობდა, მაშინ საძებნია, დის ქალიშვილისა და ძმის ქალიშვილის აღსანიშნავად რა ტერმინები იხმარებოდა. შესაძლებელია. სულ არ იყო ამისი გამომხატველი სპეციალური სიტყვა და მაშინ ამისი (ე. ი. ტერმინის უქონლობის) საფუძველი ისტორიულ-ლინგვოლოგიურ სფეროში იქნებოდა დასაძებნი.

აგრეთვე საკვევია სიტყვა ქალწული — (თუ კი წული — ვაჟობაზე მიუთითებს. და ქალი — გარკვეულად ქალობაზე), მაგრამ ის გარემოება, რომ ამ სიტყვაში ხაზი ესმება ქალის უბიწოებას და არა შვილობის მომენტს, შეიძლება მას სხვა სიბრტყეზე აყენებდეს.

უფრო მარტივად ჩანს საქმე სეფეწულთან (= დიდებულთ ვაჟი), რომელსაც სეფე-ქალი (= დიდებულთ ქალი) უპირისპირდება. და უფლისწულთან, რომელიც ჩვეულებრივად ტახტის მემკვიდრე მამაკაცს აღნიშნავს.

¹ — მაგრამ ტექსტი შებღალული ზნდა იყოს ამ ადგილას, რადგან სალომე უჯარმელი, რომლის შესახებაც არის აქ ლაპარაკი, არის ძის ცოლი მირიან ქართლის მეფისა (და არა ძის წული), რომლის პირითაც არის ამბის თხრობა (სალომე იყო თრდატ მეფის ასული და შირიანის ვაჟის, რვეის, მეუღლე. იხ. ანასეული ქართლის ცხოვრება. გვ. 46 201).

² თავისთავად საინტერესოა, კართულში რატომ არის ძმისწული || დისწული? გერმანულად აქ არის Freund. რუსულად „ძმა“.

დედა-წული საბას განმარტებითვე ნიშნავს სახლის ჯალაბობას (საბას იმოწმებს რიცხვთა 32,17; ამ ადგილზე ქართული ვულგატა იძლევა „ძენი ისრაელისანი“, ბერძნული „αι:ι: Ισραηλ“, ე. ი. დედაწული ყოფილა ა:მ: ბიბლიის ამ გამოთქმას შინაარსით თითქოს ემთხვევა „შაჰნამეს“ მაგალითი: „ჩვენ მიუჭდეთ ვრანელთა, დედაწული აუტიროთ“. ტ. I, 130, 433 ა). „დედაწულში“ „წულის- მნიშვნელობა გაფართოებული მოჩანს.

ამრიგად, თუ მოხსნილად ჩავთვლით იმ წინააღმდეგობას, რაც „ქალწულისა“ და ნაწილობრივ „დისწულ-მმისწულის- სახით ჩანს, „წულის- ძირითად და პირველ დანიშნულებად მამრობის გადმოცემას მივიჩნევდით.

შ ე მ ო კ ლ ე ბ ა ნ ი

A—ადიშის ოთხთავი.

B—ოთხთავის ოპიზისა და ტბეთის რელაქციები, ბენეშევიჩის გამოცემა (მათე და მარკოზი).

G—ეპისტოლე გალატელთა მიმართ.

R—ეპისტოლე რომაელთა მიმართ.

Ap—იოანეს გამოცხადება.

უპროლ გიჩიძე

ციკლილისა და თვითმკვლელობის საკითხისათვის

„ვეფხისტყაოსანში“

„ვეფხისტყაოსანი“ საგმირო პოემაა. თავისი შინაარსით ეს ნაწარმოები წარმოადგენს ბრძოლას, ბრძოლას სიყვარულისა და მეგობრობისათვის. ამ ბრძოლაში ერთგვარად ჩაბმულნი არიან გმირნი—როგორც მამაკაცი, ისე დედაცანი. წესიერად წარმოებულნი ბრძოლა უთუოდ მსხვერპლს გულისხმობს. მსხვერპლის ერთი სახეთაგანია თავდადება დასახული მიზნისათვის, სიკვდილი ძიების საგნისათვის. ქეშმარიტი მებრძოლი უთუოდ მსხვერპლის გამლებია და აქედან: მსხვერპლის გამლებს მარად სიკვდილთან აქვს საქმე და ბუნებრივია, გმირი მებრძოლი იმთავითვე უნდა არკვევდეს თავის პოზიციას სიკვდილის მიმართ, და თვით ნაწარმოებიც, რომელიც გმირთა ბრძოლას გადმოგვცემს, უნდა ეხებოდეს სიკვდილის საკითხს და შესაფერ კასუსხსაც იძლეოდეს მისთვის. აქედანვე ცხადია, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ სიკვდილის საკითხს სათანადო აღვილი ექნება დათმობილი და სათანადოვე შეხედულება იქნება მის შესახებ მოცემული როგორც ავტორისა, ისე ცალკეული გმირისა, მებრძოლისა.

მაგრამ, სანამ ამას გაეარკვევდეთ, აუცილებლად საჭიროა გაეისხნოთ, რა არის საზოგადოდ სიკვდილი, როგორ აქვს იგი წარმოდგენილი ადამიანს და რა პოზიცია უჭირავს მას მის მიმართ?

სიკვდილის უშუალო განცდა ადამიანისათვის—ეს სიცოცხლის სრულიადი, აბსოლუტური წინააღმდეგობაა და არც შეიძლება სხვაგვარი წარმოდგენა გქონდეს სიკვდილზე, როდესაც მას უშუალოდ, თიზიკურად განიცდი.

ადამიანი ცოცხლობს, იკვებება, იბრძვის, მრავლდება, ტყდება თუ იტანჯება ამა ქვეყნის სიკეთითა თუ სიავით და უცებ (ან ხანგრძლივი ავადმყოფობის შემდეგ) კვდება, თიზიკურად ეს შართლაც წინააღმდეგობაა სიცოცხლისა.

მაგრამ ცოცხალსა და მცოცხლობ ადამიანს არ სურს თავის სრულს წინააღმდეგობაში გადასვლა. და იგიც იწყებს ბრძოლას სიკვდილის წინააღმდეგ.

ბრძოლა ორგვარია: ეთქვათ, ადამიანი შეიპყრო რაიმე სენმა, სიკვდილის პირზეა მიმდგარი. ადამიანი ებრძვის სენს, ცდილობს აირიდოს სიკვდილი. ამგვარ ბრძოლას ხშირად დადებითი შედეგი მოაქვს, მაგრამ ეს შედეგი დროებითია. ამიტომაც ადამიანი არ კმაყოფილდება სიცოცხლის შარტოდენ გახანგრძლივებით. მას სომატური სიკვდილის შემდეგაც უნდა ცხოვრება, მას სურს შარად უკვდავად იგულების თავი. მაგრამ უღმობელი სიკვდილი მაინც მოდის, და ადამიანიც უძლური აღმოჩნდა მასთან ბრძოლაში. ადამიანს სიკვდილის

შიში იპყრობს, იგი ჰკარგავს ბრძოლაში საყრდენ ნიადაგს და თანდათან რეა-
ლური, სამი განზომილების ქვეყნიდან სასულეთში გადადის: თხზავს არა-
არსებულ საიქიოს და არწმუნებს თავის თავს, რომ სიკვდილი საზოგადოდ
მოგონილი ამბავია, ადამიანის სული მარად უკვდავია, იგი სხეულის გახ-
რწნის შემდეგაც ცოცხლობს და დადგება დრო, კვლავ შეუერთდება სხეულს.

აქ ფართო გასაქანი ეძლევა სხვადასხვა სარწმუნოებრივ თეორიას, სხვა-
დასხვა რელიგიას. რელიგიაც გამოდის მარად უკვდაობის დამსახურებლად
იგი არწმუნებს ადამიანს. რომ ცოტათი მაინც გაანელოს სიმკაცრე სიკვდილი-
სა: რომ: «Смерть не есть настоящим концом существования, а только пере-
ход от настоящей жизни к будущей.»¹

ამ მხრივ განსაკუთრებით სიგელისხმოა ქართული «გარდაცვალება».
ზოგი ვინმე ფიქრობს, რომ ამ თქმაში დიდი მეცნიერული აზრია ჩაქსოვილი,
რომ ქართველთ იმ თავითვე სცოდნიათ მატერიის მუდმივობა, მარადიულობა,
რომ ადამიანის სომატური სიკვდილით მისი მატერია სხვად იქცევა და არ-
ისპობა და ამიტომაც სიკვდილს «გარდაცვალება» უწოდესო. არ არის სწორი!
საქმე ის არის, რომ კანონი მატერიის მუდმივობის შესახებ შედარებით ახალი
მოდლევაა, და რაც შეეხება ქართულ «გარდაცვალებას», აქ იგივე და იგივე სი-
კვდილის უსურველობის. მისგან თავის დაღწევის ამბავია. ადამიანს არ უნ-
და სიკვდილი, მას სურს იცოცხლოს, მაგრამ, რადგან სიკვდილს გვერდს ვერ
უვლის, სიტყვით მაინც კქმნის ერთგვარ ილუზიას. უკვდავობისას და, აი. კიდე-
ვაც იბადება ცნება არა სიკვდილისა, არამედ «გარდაცვალებისა». გადაადგი-
ლებისა.²

ამასთანავე საიქიოში არსებობის, «გარდაცვალების» შემდგომ ცხოვრების
სურათი ისეთი მიზნიდველი და წარმტაცია, რომ საგნებით ჩრდილავს ამ ქვე-
ყანას, ყველაფერს მიწიერსა და მიწიურს, და ადამიანის არსებობას ორად
ჰყოფს: თუ ერთის ნაწილით იგი ამ ქვეყანაშია. მეორით უკვე სიცოცხლეშივე
გადაბარებულია საიქიოსა. ადამიანის ამგვარი გავრეხვა მეთად მენებელია
ცხოვრებისათვის: ადამიანი უკვე აღარ წარმოადგენს სრულფასოვალ არსებას.
ცხადია, ამისთანა პიროვნება ცხოვრების სასტიკ პირობებთან ბრძოლაში არ
გამოდგება, იგი სხვისი შემხედვარეა, იგი სიცოცხლეშიაც მკვდარია, და მის
გმირობაზე ლაპარაკიც კი ხომ ზედმეტია.

ამავე დროს ცხოვრება მოითხოვს. რომ თითოეული პიროვნება სრულ-
ფასეული იყოს, გამოიღოს ამა ქვეყნიდან მაქსიმუმ გამოსაღები, იყოს ამა ქვეყ-
ნის სიკეთეთა მაქსიმალურად ამთვისებელი. ამისათვის კი ადამიანმა თავდა-
პირველად სიკვდილის შიში უნდა განიშოროს.

სიკვდილის შიშს ორგვარად შეიძლება ებრძოლო. ცნობილია ლ. ტოლს-
ტოის განწყობა სიკვდილისადმი. ტოლსტოი ადრე მოიცეა სიკვდილის შიშ-
მა, ჯერ კიდევ ახალგაზრდობისას ჩაენერგა მას ეს შიში და არ მოჰშორებია.
სიკვდილამდე. ტოლსტოი ებრძოდა სიკვდილის შიშს. ახალგაზრდობაში ეს
ბრძოლა ადვილი საქმე იყო. რეალურ სამყაროში მყოფისა და მოქმედის ტოლს-

¹ Мечникъ И. Эпизод о приходе человека. Москва, 1905.

² შდრ. ბერძნული $\mu\epsilon\tau\alpha\psi\acute{\alpha}\chi\omega\tau\acute{\alpha}\varsigma$ ($\mu\epsilon\tau\epsilon\lambda\psi\acute{\alpha}\chi\omega\tau\acute{\alpha}\varsigma$).

ტოისათვის სიკვდილის შიშთან ბრძოლა სიკვდილისადმი ზიზღით ამოიწუ-
რებოდა, და მწერალიც თავისუფლად გრძნობდა თავს. მაგრამ მას შემდეგ,
რაც ტოლსტოი ასცდა რეალურ გზას, ბრძოლა სიკვდილთან უფრო ძნელი
შეიქნა და უკანასკნელ ხანებში პირდაპირ შეუძლებელი გახდა.

მთელი ოცდაათი წლის განმავლობაში ამტკიცებს ტოლსტოი, რომ არ-
არსებობს სიკვდილი, არამედ მხოლოდ მარადიული უკვდავობა, მაგრამ სიკ-
ვდილის აჩრდილი მაინც თან სდევს მას. ბევრს ებრძოდა ტოლსტოი სიკვდი-
ლის შიშს, დიდხანს ებრძოდა, ცდილობდა, როგორმე გაქცეოდა მას. გაქცე-
ვა კიდევაც... მაგრამ... სწორედ უღმობელ სიკვდილს ჩაუფარდა ბრძალებში. „ვერ-
დაიპირავეს სიკვდილისა გზა ვიწრო, ვერცა კლდოვანი“.

რატომ ვერ დააღწია თავი ტოლსტოიმ სიკვდილის შიშს? იმიტომ, რომ
ამ მხრივ ყალბ ნიადაგზე იდგა.

მაშ რა არის საჭირო იმისათვის, რომ „წელში გაიმართო“ და სიკვდილის
შიში საესებით განიშორო? საამისოდ საჭიროა სიკვდილ-სიკოცხლის ნამდვილი
რაობა იცოდე, ბუნებისა და ბუნებრივ მოვლენათა ურყევი განვითარების კანონ-
ნი სწორად გკონდეს წარმოდგენილი, და ეს ნამდვილი, სწორი წარმოდგენა კი
შემდეგს გვეუბნება: სიკვდილ-სიკოცხლის საკითხი ერთია, განუკვეთელია,
სიკვდილი არაა სიკოცხლის აბსოლუტური წინააღმდეგობა. სიკვდილი არსე-
ბობს იმდენად, რამდენადაც არსებობს სიკოცხლე. თუ არის სიკოცხლე, მა-
შასადამე, სიკვდილიცაა. სიკვდილი მხოლოდ ერთ-ერთი მომენტთაგანია სი-
კოცხლისა. დაიბადა სიკოცხლე, მასთან ერთად გაჩნდა კვდაობა, სიკვდილი. თუ
გინდა სიკოცხლე, სიკვდილსაც უნდა შეეგუო, შეურჩედე. არ არსებობს სიკვდი-
ლი სიკოცხლის გარეშე. სიკვდილი აუცილებელია, იგი გარდაუვალია ყვე-
ლასათვის, იგი ყოვლადია, და დამაინამაც უნდა შეიფაროს სიკვდილის ეს გარ-
დაუვალობა, ყოვლადობა, და მაშინ ისიც საესებით განიშორებს სიკვდილისშიშს.

საზოგადოდ ცნობილია, რომ საერთო, საყოველთაო პირი უფრო ადვი-
ლად ასატანია, ვინემ კერძო, შენი საკუთარი. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსა-
ნიშნავია ილია ჭავჭავაძის „განდეგილი“. განდეგილი თვისთაგან და მე-
გობართაგან განეშორა, რომ „ქვეშარტი იგი თვისება—ზრახვა ღმრთისა“
ეპოვნა. მაგრამ დამარცხდა, მოკვდა.

რამ მოკლა განდეგილი? იმ შეგნებამ, რომ ზრახვა ღმრთისა, რომლის-
თვისაც ის იღვწოდა, საერთოდ არსებობს, კვლად იარსებებს, მაგრამ თვი-
თონ იგი, განდეგილი. შეიქნა უღირსი ამ ზრახვისა. ნიკი, ლეთისგან მომად-
ლებული, მხოლოდ მას წაერთვა, საზოგადოდ კი არ მოსპობილა. სწო-
რედ ამ შეგნებამ მოკლა განდეგილი. განდეგილი რომ დარწმუნებულიყო,
რომ სწრაფვა სულის საცხონებელი საზოგადოდ ფუჭი საქმეა, ის ცოცხალი
დარჩებოდა და კვლად დაუბრუნდებოდა ცხოვრებას, სწორედ ისე, როგორც
ტოლსტოის მამა სერგი (დაწერილია ჯერ კიდევ იმ დროს, როდესაც
ტოლსტოი მთელი თავისი არსებით მიწასა და მიწიერს ეზიარებოდა). მამასერ-
გიც დიდხანს იღვწოდა სულის ცხონების გზაზე, ერთგვარ შედეგსაც მიადგინა
თავის გუნებაში ამ მხრივ. მაგრამ საბოლოო ანგარიშში სამი და მეტი ათე-
ული წლის წრთენა და წამება ტყუილი გამოდგა. მამა სერგიმ შესცოდა. ამ

შეცოდებამ გამოაფხიზლა იგი. საბოლოოდ დარწმუნდა, რომ სულის ცხონების საქმე, რომელსაც იგი ემსახურებოდა, ფუჭი და არააა შეიქნა. მან დაუტყვე-ეს გზა: თავად შეიჭრა გრძელი თმა (განდევილობის გარეგნული გამოსახულება), თავად განიძარცვა ბერული ტანსაცმელი და კვლად დაუბრუნდა ცხოვრებას და იმდენად შეიტკბო და შეიყვარა იგი, რომ თუ პირველად. ბერად აღკვეცამდე, თვით უკეთესი პირობები ამქვეყნიური ცხოვრებისა არ აკმაყოფილებდა, ამიერიდან „ლეთის გლახადაც“ შესანიშნავად გრძნობდა თავს და სხვათაც ურჩევდა, შეეყვარებინათ ეს ქვეყანა თავისი ბრძოლითა, ტანჯვითა და ვაივაგლახითა. რაშია საქმე? ილია ქაეკავაძის განდევილი კვდება იმ შეგნებით, რომ ბერობა საზოგადოდ კარგი საქმეა და მარადიული, მხოლოდ თვითონ ვერ შეიქნა ღირსი მისა; ლ. ტოლსტოის ბერი კი საბოლოოდ რწმუნდება, რომ ბერობა საყოველთაოდ მცდარი გზაა და სავსებით გამოფხიზლებული, კვლად უბრუნდება ცხოვრებას იმ რწმენით, რომ ყველას, ვინც ბერულ გზას დაადგება, ისე მოუფა, როგორც მას. მოვლენის ყოველდღობისა და გარდუვალობის შეგნებამ ადვილად გადაატანინა მას მარცხი, მეტიც: გაამარჯვებინა კიდევ.

ამრიგად: თუ აღამიანი დარწმუნდება, თუ შეიგნებს, რომ სიკვდილი გარდუვალია და საყოველთაო, საყოველადო მოვლენაა, იგი თავიდან მოიშორებს სიკვდილის შიშს და რაც შეიძლება გაახანგრძლივებს სიცოცხლეს.

მაგრამ ეს შეგნება თავისთავად არ მოდის. გარდა პირადი განწყობისა, მას სათანადო პირობები ეჭირება და მაშინ პირადი განწყობაც შესაფერად განმტკიცდება.

იმლევა თუ არა შოთასდროინდელი საქართველო საამისო პირობებს? ამის შესახებ იმდენი თქმულა და დაწერილა, რომ უკვე შეიძლება მოკლედ მოგვრათ, სახელდობრ: XII.—XIII საუკუნეთა ქართველი ლალი და მორკმულია. საამისოდ მას ცხოვრება ყველაფერს აძლევს. ამდროინდელი ქართველი, ვგულისხმობ საზოგადოების სათანადო მოწინავე ფენას (თავისი თუ სხვისი ხარჯით), ცხოვრებას ეტანება მთელი არსებით და დაუცხრომლად ტკბება მით. ამდროინდელი ქართველი გარდამეტებულად ამა ქვეყნის მეტრფე და მებაღისეა, რომელიც არასდროს, არაეითარ პირობებში არ დასთმობს სიცოცხლეს, იბრძობებს მისთვის უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე.

ბრძოლა სიცოცხლისათვის სიკვდილისადმი უარყოფის განწყობას, სიკვდილისადმი ზიზღსა და სრულიადს უშიშარობას გულისხმობს.

შიში ვერ იხსნის სიკვდილსა, ცუდია დარეჯილობა.

ჩვენ არ ვიცით, ვის ეკუთვნის ეგ თქმა: შოთას თუ ხალხს? თუ შოთას, ეს მხოლოდ მთელი პოემის დედააზრის დამადასტურებელი იქნება, რადგან ნაწარმოების გმირთა საქმიანობა სწორედ სიკვდილის უშიშარობაზეა დამყარებული და თუ საბოლოო ანგარიშში ჩვენ გვაქვს ბრძოლის ოპტიმისტური განკენძევა, ეს მხოლოდდამხოლოდ ამიტომ, რომ რუსთაველის გმირთ სიკვდილის არ ეშინიათ.

მაგრამ შეიძლება ეგ თქმა ხალხს ეკუთვნოდეს! კიდევ უკეთესი, რადგან, ჯერ ერთი: ეს იქნება კუთვნილება იმ ხალხისა, რომელმაც შოთა წარმოშვა, და შოთა და ხალხი ამ შემთხვევაში მთლიანია, ერთია, განუშორებელი; მეორეც—იგი, ეგ თქმა, მთლიანად და საესებით ადასტურებს XII ს. ქართველის განწყობას ცხოვრებისა და სიკვდილის მიმართ.

შეუძლებელია ცხოვრებისადმი ამ განწყობას თავისი გამოძახილი არ ეპოვა მხატვრულ ნაწარმოებში; შეუძლებელია, ცხოვრება „ლაღი და მორკმული“ აყოს და ლიტერატურა, მისი ამსახველი და ორგანიზატორი, ამა ქვეყნის ამაოებზე ლაპარაკობდეს და ხალხს სოფლის მიღმეთისაკენ მოუწოდებდეს. ეს არსად არ ყოფილა და არც ჩვენშია, და ლაპარაკი ამის შემდეგ იმის შესახებ, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ მოქმედ პირთა საქმიანობა უკიდურეს პასივობამდე დაყვანილია, უთუოდ უნდა მოიხსნას.

„ვეფხისტყაოსანი“ ამქვეყნიური ცხოვრების შესხმა-მითხრობაა ულამაზესი, და ვერც ვნახავთ ჩვენ სხვა რომელსამე ნაწარმოებს, მისი გმირნი რომ აგრე მტკიცე და ურყევენი იყვნენ მიწიერისა და მიწიურის აბსოლუტურად სიყვარულში და სიკვდილის მიმართ აგრე უარყოფითად განწყობილნი, როგორც ეს „ვეფხისტყაოსანშია“.

ჩვენ ეტყვი: იმისათვის, რომ განიშორო სიკვდილის შიში (და მრავალი ბოროტება სწორედ ამისგან მოდის), საჭიროა დარწმუნდე, შეიგნო, რომ იგი, სიკვდილი, გარდუვალი მოვლენაა და ამ შეგნებისდა მიხედვით იმოქმედო.

როგორ წარმოუდგენიათ სიკვდილ-სიცოცხლის ურთიერთობა „ვეფხისტყაოსანის“ გმირთ?

როსტომიანი

თავდაპირველად ეს ცნობა მოვკითხოთ როსტევანს, რომელიც ნაწარმოებში შედარებით მცირე როლს თამაშობს, ასე ეტყვათ, მეტეორივით გამოჩნდება სულ სამჯერ.

ვაყის უყოლობით დამწუხრებულმა როსტევანმა ვაზირნი მოიხმო და მათთან საუბარი გამართა ტახტის მემკვიდრის შესახებ.

უბრძანა: გკითხავთ საქმესა ერთგან სასაუბნაროსა.
რა ვარდმან მისი ყვაილი გახმოს, დამწნაროსა,
იგი წაეა და სხვა მოეა ტურფასა საბაღნაროსა (35).

ვარდი აქ სიცოცხლეა, ხოლო მისი გახმობა—დაქნობა—სიკვდილი. როსტევანს საესებით სწორად და ნათლად აქვს წარმოდგენილი ის ვარემოება, რომ სიკვდილ-სიცოცხლის ამბავი ერთია, სიკვდილი სიცოცხლის არსებითი მომენტი, ან როგორც ენჯელსი ამბობს: «სიცოცხლის უარყოფა არსებითად თვით სიკვდილშია ჩანერგილი; ცოცხლობ, მაშასადამე, კვდებიო».

როსტევანს ისიც სწორად აქვს გათვალისწინებული, რომ სიკვდილი გარდუვალია.

დღეს არა, ხვალე მოკვდები, სოფელი ასე მქნელია (36)

¹ იხ. ბუნების დიალექტიკა (რუსული თარგმანი) გვ. 210, 1941.

და არაჩვეულებრივი სიღინჯითა და სიმშვიდით იღებს ამ ქირთა უფრო ძნელ ქირს.

ასეთია როსტევენ მეფე.

ავთანდილი

მაგრამ განსაკუთრებით გამოკვეთილი და განმტკიცებულა ამ მხრივ ავთანდილი. ავთანდილს მეტად მძიმე ტვირთი დააკისრა ავტორმა. იგი იმთავითვე ორმხრივია განწყობილი: ერთსა და იმავე დროს უდიდესი მეტრფეცაა და არაჩვეულებრივად მტკიცე და ურყევი მეგობარი. ამ მხრივ ავთანდილის მდგომარეობა მართლაც რომ მძიმეა, მაგრამ გმირი მაინც გამარჯვებულად გამოდის მხოლოდ იმიტომ, რომ მას საესებით სწორად აქვს წარმოდგენილი სიკვდილის რაობა და გარკვეულად უარყოფითადაა მის მიმართ განწყობილი.

ავთანდილი მიდის უცხო ყმის, ტარიელის, საძებრად და დარიგებას აღლევს შერმადინს—სახელმწიფო შემინახე და თუ, ვინციბაა, მოკვედი, მიტირე და მივაგლახეო.

მაშინღა ჰკადრე მეფესა არ საქმე სასურვალა,
აცნობე ჩემი სიკვდილი, იყავ მართ ვითა მთავალა,
მიხვდა-თჳო საქმე, რომელი ყოვლთათვის გარდუვალა (158).

მაშასადამე, ავთანდილისათვის სიკვდილი საყოველთაო მოვლენაა, ამასთანავე იგი გარდუვალაა, ამიტომაც ავთანდილს არც ეშინია მისი. ავთანდილი სიკვდილის შიშზე უვალაია.

ეს შეგნება არაჩვეულებრივად უადვილებს მას მოზღვავებული ქირის ატანას. დადგება ავთანდილი რაიმე უდიდესი გასაკირის წინაშე, ფიქრობ; გადაულახველი დაბრკოლება გადაელობა წინ, მებრძოლი მერყეობს, მაგრამ საკმაოა სიკვდილის უშიშარობა მოიგონოს, მსწრაფლ მისადმი ზიზღით აღენთება და, ახალი ძალგულოვნებით აღჭურვილი, კვლად წინ მიისწრაფის სრულს გამარჯვებამდე.

ავთანდილი წავიდა ტარიელის საძებრად. მისი არსება ორადღა გაყოფილი: ფიზიკურად თუ უცხო ყმისაკენ მიისწრაფის, «სულით» თინათინთანაა.

თქვა: მზეო, ვარდასა სიშორე შენი დამაჩნდეს ეს ადრე,
ბროლი და ღალი გასრულვარ ქარეისა უყვითლესადრე:

მაშინ რალა ეშნა, ვერ ჰვრეტა რა მომხედეს კვლა უგრძესადრე!
და ხამს მოყვრისათვის სიკვდილი, ესე მე დამიო წესადრე“ (139).

უშიშარობითვე აიხსნება ის, რომ ავთანდილი სატრფოსათვის სიკვდილს ლხინად ზიიჩნევს (181), ხშირად „სიკვდილს თვით ეძებს, არ ეკრძალებს (249). მაგრამ ხანდახან სიკვდილის უშიშრეული აღამიანიც შეიძლება შედრკეს, დაგმოს სიციცხლე და ინატროს ამიერ სოფლით გასვლა. ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ მებრძოლმა უღალატა თავის რწმენას, რომ იგი სიკვდილის უშიშა შეიპყრო, მთლიანად მას დაემორჩილა? არა! ეს მხოლოდ იმის მათუწყებელია, რომ მდგომარეობა, რომელშიაც მებრძოლი ჩავარდა, მეტად მძიმეა და დაბრკოლება, რომლის გადალახვაც მას სჭირდება, განსაკუთრებულად ღიღია. როგორ იქცევა ამ შემთხვევაში მებრძოლი? იგი წვრთნის, ავარჯიშებს თავის თავს სიკვდილის უშიშარობაში.

კვლაცა იტყვის: „დათობა სჯობს“ და თავსავე ეებნების:
დღეთა ადრე ნუ მოკვდები, გული ჩემი ნუ დადნებას (190).

ამიტომაც ამგვარი მდგომარეობა მეტად მოკლეა, გრძელდება მხოლოდ წამ ერთ.

კვლ იტყვის: გული რაზომცა გაქვს სიკვდილისა წადება,
სჯობს სიცოცხლისა გაძლება, მისთვის თავისი დადება (727).

და ისევ შეუპოვრად განაგრძობს ბრძოლას.

ასეთივეა ავთანდილი, როდესაც იგი მეორეთ წასვლას აპირებს და შერ-
მაღინს ესაუბრება.

მე იგი ვარ, ვინ სოფელსა არ ამოვკრეფე კატრად ბერად,
ვის სიკვდილი მოყვრისათვის თამაშად და მიიანს მღერად (786).

მაგრამ განსაკუთრებით მკათილი გამომეტყველია ამ მხრივ თავის ანდერძ-
ში, როსტევეანს რომ დაუტოვავა გაპარვის წინ.

ეს ანდერძი ერთი უძძლავრესთაგანია, თუ არ უძძლავრესი მთელ ნაწარ-
მოებში. პოეტმა აქ უდიდესი დრამატიზმი მოგვცა ავთანდილის არსებაში. ამ
ანდერძით ავთანდილი ერთ უმშვენიერეს, უდიდეს ადამიანად გვევლინება.
ავთანდილი კირთა მთმო, ყოველგვარ ორპირობას მოკლებული, სიცრუისა და
გაუტანლობის მგობველი, მეგობრისათვის უამრავ დაბრკობებათა გადამლახვე-
ლი, ამ ანდერძში ჩანს.

და ყველაფერი ეს იმიტომ, რომ ავთანდილს არ ეშინია სიკვდილის, იგი
შიშვეუვალა. მეტიც: ავთანდილი გმობს სხვათაც, ვინც კი ამ მხრივ მერყე-
ობს, შემდრკალია.

რა უარეა მამაცსა, ომნიგან პირის მღმეველსა,
შემდრკალსა, შეშინებულსა და სიკვდილსა მევეელსა!
კაცი ჯაბანი რითა სჯობს დიაცსა, ქსლია მბეჭველსა?
და სჯობს სახელისა მოხვევა ყოველსა მოსახვევლსა“ (799).

ვერ დაიპირავს სიკვდილსა გზა ვერო, ვერცა კლდოვანი:
მისგან ყოველი გასწორდეს სუსტი და ქაღველოვანი.
ბოლოდ შეყარნეს მიწამან ერთგან მოყმე და მცოვანი,
და სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა სიკვდილი სახველოვანი (800).

ავთანდილისათვის. რა რიგ ძნელი საკითხი იყოს, მისი გადაწყვეტა ყო-
ველთვის მკვეთრად ისმის: ან სიკვდილი ან გამარჯვება, მესამე გამოსავალი
მან არ იცის.

ტარიელის „უპირულობით“ გულდაკოდილი ავთანდილი, როდესაც მეო-
რეთ მოსელისას იგი შინ, გამოქვაბულში, არ დახვდა, უკვე სასაყვედუროდ მოე-
მზადა, მაგრამ მსწრაფლ თავი შეიკავა და გადაწყვიტა:

არ ვინანი გადასრულსა—ბრძენთა სიტყვა გაწყადრო:
წავალ, ვებნნი, ანუ ეპოვებ, ან სიკვდილი მოვიადრო (859)

და ეს აგრეა არა მარტო მაშინ, როდესაც ავთანდილი ბრძოლის მწვერ-
ვალზეა ასული და გამარჯვების პირი უკვე აშკარად ჩანს. არა! ბრძოლის და-

საწყისშივე, როდესაც ჯერ კიდევ არ ვიცით მისი არამცთუ მომავალი შედეგი, არამედ საერთო ხასიათიც კი, — აეთანდლილი მარადღამ სწორედ ამგვარადაა განწყობილი.

აეთანდლილი მოქარაუნეთ ეხმარება მეკობრეთა წინააღმდეგ. მოწინააღმდეგე მძლავრია:

გამოჩნდა ნავი მეკობრე დროშითა მეტად გრძელითა,
მას ნავსა თავთა სალუწად სახნისი ჰგია ძელითა (1037).

ჰკიოდეს და მოდიოდეს, იხახდეს და ბუქსა ჰქრესა;
შეუშინდა ჰარაუანი მათ ლაშქართა სიდიდესა;

ყმამან უფხრა: ნუ იშიშვით თქვენ იმათსა სიალფესა,

და ანუ დავხოც იმ ყველასა, ან სიკვდილი ჩემი დღესა (1038).

აუცილებელი გამარჯვება, გამარჯვების ნებისყოფის აღქურვა — ესაა სახელმძღვანელო აეთანდლისათვის. სიკვდილთან ამგვარი განწყობით იბრძოდა აეთანდლილი. ამან შექმნა იგი წამყვანად ბრძოლაში, ამგვარი განწყობა ასულდგმულებდა მას ბრძოლებში თანდათან მეზარდ დაბრკოლებათა გადალახვაში, ამ განწყობამ გაამარჯვებინა მას საბოლოოდ.

ტარიელი

რა მიმართებაშია სიკვდილთან ტარიელი?

მაგრამ თავდაპირველად თვით ტარიელისათვის.

ტარიელი ნაწარმოების მთავარი გმირია; სახელიც მისგან მიეცა: „ვეფხისტყაოსანი“. პოემის ნამდვილი ამბავი ტარიელით იწყება, ტარიელითვე თავდება იგი. თითოეული გმირიც ტარიელისთვისაა უპირატესად ამოკმედებული, ყველაფერი ტარიელის სამსხვერპლოზე მიდის, იქ შეიწირება, ყველა მოკმედებს იმდენად და იმისათვის, რომ ნაწარმოების მთავარი კვანძი სათანადოდ გაიხსნას, ტარიელის საქმე შესაფერად განხორციელდეს. რუსთაველიც განსაკუთრებით ტარიელის მგოსანია.

მო, დაესხდეთ, ტარიელისთვის ცრემლი გედის შეუშრობილი.

მისებრი მართ დაბადებით ვინმეცა ყოფილა შობილი! (7).

ეს ადგილი ისე არ უნდა გავიგოთ, როგორც ზოგი ვინმე განმარტავს და კერძოდ აკად. ნ. მარი: «Клич к сострадающим. Придите, кому нанесена на роду судьба Тарисла и у кого неиссякаемо текут слезы [в плаче] о нем». ნამდვილად კი, „მისებრი მართ დაბადებით ვინმეცა ყოფილა შობილი“ ეკუთვნის არა თანამგრობობთ, არამედ თვით ტარიელს: ტარიელისთანა ვინ დაიბადოს, ჯერ არცინ დაბადებულაო! და მართლაც, ტარიელი ცოცხლობს საუკუნეთა განმავლობაში, მისი სახელი გადმოდის თაობიდან თაობაში და ხალხში იგი ცნობილია როგორც სწორუპოვარი, გულუშიშარი, ქველი რაინდი, ხოლო საქართველოს ერთ კუთხეში, სამეგრელოში, ტარიელი უკვე ზოგად სახელად იქცა და იგი მხოლოდამხოლოდ მოყმის, რაინდის, მძლავრების აღმნიშვნელია.

აქედან უკვე თავისთავად ცხადია, თუ როგორ იქნება სიკვდილის მიმართ განწყობილი ტარიელი. ტარიელს საესებით სწორად აქვს წარმოდგენილი სიკვდილ-სიკოცხლის ურთიერთობა. მისთვის სიკვდილის პროცესი სიკოცხლის პროცესთანაა დაკავშირებული, უერთურთოდ წარმოდგენილია, მთლიანია, განუკვეთელია. და ეს მთელი მკაფიობით გამოსჭვირს ავთანდილის გაცნობის-თანავე, როდესაც ტარიელმა გადაწყვიტა ამბის თხრობა და წინდაწინვე გვამცნო თავისი მრწამსი, თავისი გაგება სიკვდილ-სიკოცხლისა, მიგვითითა იმ ხაზზე, რომლითაც იგი იელის მომავალი ბრძოლების ჩასატარებლად.

ყმას უთხრა: ვინცა კაცმან ძმა იძმოს თუ დაცა იდოს,
ხმს თუ მისთვის სიკვდილსა და ჰიხსა თავი არ დაჰრიდოს,
ღმერთმან ერთი რით აცხოვნოს, თუ მეორე არ წაწყვიდოს,
და შენ ისმენდი, მე გიამბობ, რაცა გინდა წამევიდოს (306).

ცხონება აქსიკოცხლეა, წაწყნედა—სიკვდილი. მაშასადამე, სიკოცხლე და სიკვდილი დაპირისპირებულთა ერთს, მთელს წარმოდგენენ¹.

ამრიგად, ტარიელს შეგნებული აქვს, რომ სიკვდილი გარდუვალია და მას ამიტომაც აღარ ეშინია მისი: ტარიელიც შიშვეუვალია, შიშვეუვალი მთელი ნაწარმოების, მაშასადამე, მთელი ბრძოლების სივრცეზე. ასე:

1. შიშვეუვალი იყო ტარიელი თავიდანვე, როდესაც შოიწიფა და ვით კატასა ხოცდა ლოშსა (328).

2. შიშვეუვალია ტარიელი, როდესაც მას როსტევიანის ყმანი დაქერას უპირებენ და:

მან გლახ, იგინი დახანდა მტერთაცა საწყალობელად.

ჰკრა ერთმანეთსა, დეხოცნა თავსა ხელ აღუჭრობელად.

და ზოგსა გადაჰკრის მანრახი მერღაზდის გასაპოხელად (94).

3. შიშვეუვალი ჯყო ტარიელი მაშინაც, როდესაც სამმა ძმამ განიზრახა მისი დაქერა და მან ჯი:

ბით ერთითა მათრახითა თავი ასე გადაჰჰრიწა.

ვითა სეუღარი უსულო ქნა, ვითა მიწა დაამიწა.

მისი რასმე მკადრებელი მოამდაბლა. ნოამაწა,

და თვალთა წინა წაუფიდა, ლალა, კეშტი, ამაჟი, წა! (209).

4. მხოლოდ შიშვეუვალობით, სიკვდილის უშიშარობით აიხსნება ტარიელის ბრწყინვალე გამარჯვება ხატაელებზე. პოეტი განსაკუთრებულად ხაზგასმით აღნიშნავს ტარიელის პირად სიქველეს.

შუბი ვსთხოვე, ხელი ჩაეყვ მუზარადის დასარკველად:

საოზარად ატეხილა, ვიყავ მათად გამტეხელად:

ერთსა წაწწვდი უტევანსა, წავერძელდი და წაველ გრძელად;

და მათ ურიცხეი ჯარი ეწყა, წენარად დგეს და აღშულელად. (445).

ახლოს მიველ, შემომხედეს, შმაგიაო, ესე უქვესა,

მუნ მივჭმართე მკლავ-მაგარმან, სად უფროსი ჯარი დგესა:

კაცს შუბი ვჰკარ, ცხენი დავეც, მართ ორნივე მიხედეს შუგსა.

და შუბი გატყდა, ხელი ჩაეყა, ვატებ, ხმალო, ვინცა გლესა! (446).

¹ ვუკოლ ბერიძე, „ვეფხისტყაოსანის“ ერთი ადგილის წაითხვისა და გავეებისათვის. საქ. მეც. აკად. მუამბე. ტ. II, № 8, 1941.

შიგან ასრე გავერიე, გნოლის ჯოგსა ვითა ქორი,
 კაცი კაცსა შემოვსტყორცე, ცხენ-კაცისა დავდგი გორი,
 კაცი, ზემან განატყორცი, ბრუნავს, ვითა ტანაჯორი,
 და ერთობ სრულად ამოვსწყვიდე წინა კერძო რაზში ორი (447).

ერთობილნი მომეხვიენეს, მრგვლივ შეიქმნა ომი დიდი;
 ეჭრი რასაცა, ვერ დამიდგის, სისხლსა მტყეფსა აღმოვღერიდი,
 ცხენსა კაცი გაკვეთილი, მანდიკურად გარდავქიდი,
 და სითაც ვიყავ, გამქეტანი, მათ შექმნიან ჩემში რიდი (448).

5. კვალად მხოლოდ შიშშეუვალ ტარიელს შეეძლო ექმნა და ეთქვა:

კარვის ქალთა ჩაბლართული, ჩავჭერ, ჩავაკარაბაკე;
 ყმასა ფეხთა მოვეკიდე, თავი სვეტსა შევუტაკე.
 წინა მწოლთა დაიხახეს, გლოვა მიხვდა საარაკე,
 და ცხენსა შეეჯე, წამოცავე: ჯაჭვი მეცვა საკურტაკე (558).

ხმა დამივარდა, შეიქმნა ხახილი მოსაწყევარი,
 წამოველ, წეენა დამიწყეს, დავხოცე ჩემი მღვეარი;
 ქალაქი მქონდა მაგარი, მტერთაგან მოურევეარი,
 და მუნ შიგან შეველ მშვიდობით, ამოდ იგივე მე ვარი (559).

6. შიშშეუვალობით აენთო ტარიელი, მეტმა ზარმა რომ გააშმაგა და გულსა უთხრა: ნუ მოკვდები, არას გარგებს ცუდი წოლაო და მსწრაფლ ხოლო გაიჭრა ნესტანის საძებრად.

7. უთუოდ შიშშეუვალთა ტარიელი, როდესაც იგი ფრიდონს ეხმარება მტერთა დამარცხებაში.

მათი შესმა დაბირება, ჩაბლანთა ჩამობურვა:
 ნაეი წინა მომეგება, არა ვიცი, იყო თუ რვა.
 ფიცხლად ხედა შევეჯახე, მათ დაიწყეს ამოდ ცურვა:
 და ქუსლი ექარ და გავუტყვიე, დაიხახეს დიაცურ „ვა“ (614).

კვლა სხვასა მივე, მოვქიდე ხელი ნავისა ბაკესა.
 ხლევასა დავანთქი, დავხოცე, ომიმცა რალა აგვსა,
 სხვანი გამქეტეს. მიმართეს მათ მასა საქულბაქესა.
 და ვინცა მიჭვრეტდის, უკვირდეს, მაქებდეს, არ მათავესა (615).

8. უდავოდ ვერვინ დასწამებს მხლლობას ტარიელს, უკაცურ ქვაბში დევნი რომ ამოწყვიტა და შიგ თავად დასახლდა.

9. ისევე და ისევე სიკვდილის უშიშარობასთან გვაქვს საქმე, როცა ტარიელი ვეთხ-ლომს ეომი და ორივე

დახსნა სოფლისა თობასა (910).

10. ოდნაევად არ შეზღალულა ტარიელის შიშშეუვალობა მაშინაც, როცა ამის შემდეგ თვითონ:

ახლოს მყოფი სიკვდილისა ჯდა და პირი დავბლნიჯა.
 საყელონი გარდემივნეს, თავი სრულად გაგლოჯა,
 და მას აღარა შეეხმოდა, სოფლით ვალმა გაებიჯა (868).

და თუ ავთანდილის მრავალგზის შთაგონების შემდეგაც, იგი უარს ამბობს ბრძოლაზე, ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ მებრძოლმა დიდი ბრძოლა გადაიტანა და დროებით შედგა, რომ ხანმოკლე შესვენების შემდგომ, კვალად განეწყოს ახალი ბრძოლებისათვის.

11- არც მაშინაა ტარიელი ლაჩარი და მჭვარი, როცა მას ავთანდილმა ნესტანის ამბავი მოუტანა და იგი დაბნდა და:

ავთანდილ მერდსა დასხა მას ლომსა სისხლი ლომისა.
ტარიელ შეკრთა, შეიძრა რაზმი ინდოთა ტომისა (1346).

აქ თვით შეკრთომავიაც არაჩვეულებრივი სიდიადეა.

12. აუცილებლად შიშვეუვალობითაა, რომ:

კაცსა უკრავად დაბნედლის ხმა ტარიელის ზაფისა.
აბჯარსა ფრეწდის, გაცუდდის სიმაგრე ჯავშან ქაფისა (1416).

და ამისგამო:

ციხისა მცველნი ყველანი იდვა მართ ვითა სწეული,
თავით ფერხანდის დაკრილი, აბჯარი მუნ დახეული.
ციხისა კარნი განხმულნი, კართა—ნალეწი, სრეული.

და ცნეს ნაქმრად ტარიელისად: «საქმე არს ეს მისეული» (1419).

და ჩვენც უნდა ვცნათ და ვიცნოთ ტარიელის უშიშარობა და მისი შიშვეუვალობა სიკვდილისა. მან ეს საეცებით დაიმსახურა და თუ ვინმე, მიუხედავად ამისა, კვალად დაიწყებს ტარიელის ლაჩრობაზე ლაპარაკს, ჩვენ ამ თქმას საეაღმდებულოდ ვერ მივიღებთ და ვერც სხვას ვურჩევთ მიიღოს ის.

ნესტანდარეჯანი

აბა, ახლა ამ მხრივ ნესტანდარეჯანი მოვიკითხოთ. ნესტანიც ნაწარმოების მთავარი გვირია. რომელიც იბრძვის სიყვარულისათვის. პოეტმა მრავალი დაბრკოლება შეუქმნა ნესტანს, არაჩვეულებრივად მძიმე საბრძოლველი დაუსახა მას და ამით მისი პიროვნება, საბოლოოდ გამარჯვებული, შეყვარებულის ულამაზეს სახედ დაგვიხატა.

ნესტანისათვის არ არსებობს არაერთი მზღვარი და დაბრკოლება, რომლის გადალახვა არ შეიძლებოდა სიყვარულისათვის, საყვარლისათვის. სწორედ ნესტანი არის მზიდავი სიყვარულის მთელი სიმძიმისა ნაწარმოებში, იგია და უპირატესად იგი სიყვარულის „ქირსა შიგან“ გამაგრებული. მისი წამყვანი.

ამ მხრივ შეიძლება ითქვას, რომ მას ბადალი არა ჰყავს არც ერთ ლიტერატურაში.

ვამბობ. არც ერთ ლიტერატურაში, რადგან არაჩვეულებრივ მძიმეა და აუტანელი ის პირობები. რომლებშიაც ნესტანს უხდება ბრძოლა, სახელდობრ: თუ ტარიელი საყვარელს მოშორებული იყო, თავისუფლად მანაც შეეძლო ბრძოლა მის დასახსნელად. ნესტანი კი იმთავითვე დატყვევებული იყო, ბრძოლის თავისუფალ საშუალებათ მოკლებული. მიუხედავად ამისა. იგი ერთხელაც არ შემდრკალა. თავისი გულის ამხანაგისათვის ერთ წამსაც არ უღალატია, მაშინაც კი, როდესაც ტარიელი უკვე ცოცხალი აღარ ეგონა.

თავის სიმტკიცეს და მედეგობას და განუსაზღვრელ სიყვარულს ტარიელისადმი ნესტანი იჩენს ყველგან, ბრძოლების მთელ სიერცეზე და არ არსებობს არაერთი მაცთურება, რომ შეარყიოს მისი ეს სიმტკიცე.

ბუნებრივია, რომ ნესტანის არსებაში სიკვდილის უშიშარობა მეტობდეს-
კველა სხვისას.

ნესტანს საცვებით სწორად აქვს წარმოდგენილი, რომ სიკვდილზე ფიქრი
და მისი შიში აღუწებს და საბოლოო ანგარიშში ანადგურებს ადამიანს, ამი-
ტომ რაც მალე განეშორები მას, მით უკეთესია.

ტარიელი დაავადებულთა ნესტანის სიყვარულით, იგი დაბნდა, საცვებით
დაილია. ბრძოლის წამყვანი ამ შემთხვევაში ნესტანია.

მე უნი ვარ, ნუ მოჭედები, მაგრამ ბნედა ცუდი მრულსა (376).

ბედითი ბნედა, სიკვდილი რა მიჯნურობა გგონია?

სჯობს სიყვარულსა უჩვენე საქმენი საგმირონია (377).

ნესტანი ზღვათა მეფესთანაა დატყვევებული. არსაიდან შევლა.

სადური სად მოსულვარ, ვის მივხვდები, ვისთვის ხელი

რა ვქნა, რა ვყო, რა მერგების, სიცოცხლე მჭირს მტად ძნელი.

მდგომარეობა მეტად დაძაბულია, სასოწარკვეთაც თითქოს გადამეტებუ-
ლი, სიცოცხლე აუტანელი. რით გათავდება ბრძოლა: დაეცემა მებრძოლი,
თუ ამ დაბრკოლებასაც გადალახავს და ისევ იბრძოლებს გამარჯვებისთვის,
სიცოცხლისთვის?

ნესტანისთანა სულსიკეთების ადამიანისათვის არავითარი დაბრკოლება
არ არსებობს, ნესტანი ტარიელისთვისაა ხელი, ტარიელია მისი საბოლოო.
მიზანი, ტარიელი მას ასულდგმულებს, იგი მატებს მას ძალას ახალი ბრძო-
ლისათვის, ტარიელი საზღვრავს მებრძოლის ქცევას და ეს ქცევა კისხვა არა-
ფერია, თუ არ უძლეველისა მძლეობა.

და ნესტანიც იბრძვის უძლეველის გადასალახავად.

კვლაც იტყვის: ნუ დავაჯობ შეენებასა ვარდთა ფერსა,

ვეცადო რას, ნუთუ ლმერთმან მომართოს ზეშა მტერსა;

სიკვდილამდის ვის მოუკლავს თავი კაცსა მეციერსა?

და რა მისკირდეს, მაშინ უნდა ან გონებანი გონიერსა (1191).

ნესტანმა გადალახა უძლეველი.

დარჩა მთვარე გავსებული, ვველისაგან ჩაუნთქნელი (1198).

რატომ? იმიტომ, რომ ნესტანი იმთავითვე გამარჯვების ნებისყოფითაა.
აღკურვილი, გამარჯვების განწყობითაა განმტკიცებული და ამიტომაც მთელი
მისი საქმიანობა დაუცხრომელი ბრძოლაა სიკვდილთან, მაგრამ ამაზე შემდეგ,
როდესაც თვითმკვლელობის საკითხს შეეხები.

ა ს მ ა თ ი

სიკვდილის უშიშარობა ახასიათებს ასმათსაც, ნესტანისა და ტარიელი-
სათვის ამ უშიშარობით თავდადებულ ადამიანს, მათი ჰირისა და ლხინის განუ-
წყვეტელად მოზიარეს. ამ მხრივ საკმაოა ავთანდილთან შეტაკების ამბავი მო-
ვიგონოთ.

ავთანდილი მოითხოვს ასმათისაგან უცხო ყმის, ტარიელის, ამბის თხრობას, წინააღმდეგ შემთხვევაში სიკვდილით ემუქრება იმ ვარაუდით, რომ ქალი სუსტი არსებაა და სიკვდილი დააშინებსო.

გიგობს, მითხრა, ამის მეტი მართ აღარა არ გაწყინო,
თვარა ლმობიან მტერი ჩემი მოკლას, ვითა მოგაკვდინო. (239).

პირდაპირ გამანადგურებელი პასუხი გასცა ამ მუქარას ასმათმა და ამასთანავე მეტად მშვიდად და აღუშფოთველად და იშვიათის ირონიის ჩართვით.

ქალმან უთხრა: ეგე ღონე მოგონე მეტად ავი:
თუ არ მომკლავ, არ მოგკედები, მრთელი ვარ და მოუკლავი.

ჩად რა გითხრა, სადამდისცა ვიყო ჭირთა უნახავი?

და კვლა თუ მომკლავ, სასაუბროდ აღარ მედგას ზედან თავი (240).

სანამ მრთელი ვარ, არ გეტყვი და მომკლავ—ვერ გეტყვი! მოკლელდაა თქმული, მრავალია ნათქვამი! მაგრამ, შეიძლება, ასმათს სიკვდილის ეშინია და სიციხელეს ებლაუქება? არა!

კვლა ვტყვის: ყმაო, რად მპოვე, ვინ მეუბნები, რე ვინო?

ეგე ამბავი ცოცხალსა ენითა ვერ მათქმევინო!

მე ჩემი თავი ნებითა ჩემითა მოგაკვლევინო,

და ვითა უსტარი ბედითი, ადვილად დაგახვეინო. (241).

ჩემი სიკვდილი შენ ჩემად პატიუად ნურად გგონია,

მით რომე დამსხნი ტირილსა, შემზრებიც ცრემლთა ფონია;

ჩა ლად მიჩნს ყოველი სოფელი, მისთვისვე შემოიწონია,

და ვერ გიწობ, ვინ ხარ, ვის გითხრნე სიტყვანი მისანდონია (242).

ასმათის ასეთი დამოკიდებულება სიკვდილ-სიციხელისადმი ისეთი მკვეთრი გამოდგა, რომ ყმა იძულებული შეიქნა ბრძოლის ეს მკაცრი საშუალება უკუეგდო და სხვა ღონე ეღონა.

სიკვდილის უშიშარობით განმტკიცებულმა ქალმა სძლია მახვილით აღჭურვილსა და მით მოკმედ მამაკაცს. მერე ვის? ავთანდილს, რომელსაც ამ მხრივ ყველაზე უკეთ წარმოდგენია სიკვდილ-სიციხელის რაობა.

სიკვდილის უშიშარობასე განამტკიცებს ასმათი, როდესაც ავთანდილთან შერიგების შემდეგ, მას მიჰმართავს:

შენთვის მოვკვდე, ამისებრივ მეცა საქმე რა ვიღონე (253).

შ ე რ მ ბ ი ნ ი

ორიოდე სიტყვა შერმადინის შესახებ. მაგრამ წინასწარ: როგორ ითვინებენ „ვეფხისტყაოსნის“ გმირნი სიკვდილის შიშუეუვალობას: ასე ვთქვათ, ერთ ახმით, თუ თანდათან, ხანგრძლივი წროთენისა და წაფვის შემდეგ განიმტკიცებენ თავის არსებაში ამ თვისებას? უეჭველად, დიდი ყოყმანისა და ბრძოლის შემდეგ. შეიძლება, ზოგს ვისმე ეს გარემოება გმირის სისუსტედ მოეჩვენოს. არ იქნება სწორი. ყოველი დიდი, წამყვანი თვისება დიდი ბრძოლის, ტანჯვისა და ვაი-ვაგლახის შედეგია; ამასთანავე მხოლოდ ის, რაც ხანგრძლივი წაფვითაა მოპოვებული, რჩე-

ბა ადამიანს სამარადისოდ, ადვილად მონაპოვები კი ადვილადვე ქრება.

„ფეფხისტყაოსანშია“ თითოეული გმირის სიკვდილის უშიშარობა ბრძოლის შედეგადაა მოპოვებული.

გაეხსენოთ ავთანდილისა და ვაზირის საუბარი. ავთანდილი სთხოვს ვაზირს: მიშუამდგომლე როსტევანთან—გამიშვას ტარიელთანო. ვაზირი შედრკა. წარმოუდგა რისხვა, რომელსაც მეფე დაატეხდა მას, არასასურველ ამბავს რომ გაიგებდა და უარი უთხრა ავთანდილს.

თავმან მისმან, მუნვე მომკლავს, ვევე, წამიცა არ წამაროს.
შენი ოკრო შენვე დაგრჩეს, მე, გლახ, მიწა მესამაროს;
მომკალ, კაცსა სიცოცხლისა სწორად რაცა მოეხმაროს (743).

აქ ვაზირი სიცოცხლეს ებლაუქება, სიკვდილის ეშინია. უკვე ტირის, მოთქვამს, ვაებს, წარმოუდგა სიცოცხლის განშორების წუთი და აძლიერებს უარსათქმელ საბუთებს.

გზა არ წავა თავსა წინა, სიცოცხლე, გლახ, ვითა გათხოო,

ე. ი. ჩემო სიცოცხლე, რა გიყო, გამოსაველი არაა, ვით გეყო სათნო, ვით გიშეელო, ვით დაგეხმარო?

ამიკლებს და ანუ მომკლავს: ეგე სიტყვა ვითა სთქვიო?
რად არ მუნვე გაიგონე, რად ხარ შმაგი აგეთიო?

ამ ეტაპზე ისევ სიცოცხლის შენარჩუნების სურვილმა აჯობა, სიკვდილის შიშმა გაიმარჯვა:

სჯობს სიცოცხლე აკლებასა, ამას თავსა აწვე ვსწვრთიო (744).

მაგრამ გაძლიერდა შემოტევა ავთანდილის მხრივაც.

აწ, ვაზირო, მგა პირსა გული კრული ვით მოგთმინდეს?

რკინა, ჩემი მონაცვალე, ხაშს, გაცვილდეს, არ გატინდეს.

და თქვი, რა გინდა წაგვიდოს, თავი დადევ საწამებლად (750).

გატყდა ვაზირი.

ვიტყვი: მოვეკვდე, არა მგამა. ჩემი მხეცა თქვენ მოგხედების (751).

ამრიგად, საბოლოო ანგარიშში ვაზირიც სიკვდილის შიშშეუვალი შეიქმნა და ამგვარი დარჩა ის ბოლომდე.

სიკვდილის საკითხთან დაკავშირებულია თვითმკვლელობის საკითხი. აქ არ შეუღლებით იმის გამოძიებას, თუ რა იწვევს თვითმკვლელობას, ადამიანის მიერ ძალით სასიცოცხლო ფუნქციების შეწყვეტას, მოსპობას. აღენიშნავთ მხოლოდ: თვითმკვლელობათა რიცხვი მერყეობს იმისდა მიხედვით, თუ რა პირობებში უხდება ადამიანს ცხოვრება: დაცემის ხანაში, „ეამსა რღვევისა და დაკნინებისასა“, ცნობილია, თვითმკვლელობა მატულობს, აღმავლობისას და საერთოდ ეკონომიურ და პოლიტიკური ძლიერებისას თვითმკვლელობა ყოველთვის კლებულობს, მინიმუმამდე დადის.

გაბატონებული კლასი, რომელიც ყველაფერს თავისი მდგომარეობით აზღვრავდა, თვითმკვლელობას უარყოფითად აფასებდა. აქედან ცხადია, როგორც ტენდენცია იქნება გატარებული „ვეფხისტყაოსანში“ თვითმკვლელობის მიმართ. თვითმკვლელობა „ვეფხისტყაოსანში“ დაგმობილია, იგი ეშმაკის საქმედაა მიჩნეული. თვითმკვლელობა დაგმობილია ყოველგვარ პირობებში. იგი დაუშვებელია მაშინაც, როცა ადამიანი უდიდესი გასაჭირის წინაშე დგახარდა თითქოს არაავითარი გამოსავალი არ არსებობს. არ არის ისეთი მდგომარეობა, საიდანაც ცოცხალი კაცისათვის გამოსავალი არ მოინახებოდეს და ამიტომ ბუნებრივ სიკვდილამდე ადამიანმა თავის თავს ხელი არ უნდა შეახოს, თავი არ უნდა მოიკლას.

ხაზს უსვამ ამ გაბრუნებას, რადგან ჩვენში, დიდხანი არაა მის შემდეგ, ხელს უწყობდნენ იმ აზრის გავრცელებას, თითქოს „ვეფხისტყაოსანში“ თავიდან ბოლომდე სტოიციზმი ა გატარებულიო. მართალია, მიუხედავად ამ შეხედულების ავტორის სახელის მრავალჯამიერობისა, მისი აზრები დღემოკლე გამოდგა, მაგრამ რაქი ეს იტყვა და სტამბურადაც გაფორმდა; საჭიროა აღინიშნოს, რომ სტოელთა ერთ-ერთ ბუნებად და თვისებად სწორედ თვითმკვლელობა ითვლებოდა, მაშინ როდესაც „ვეფხისტყაოსანში“, როგორც ვთქვით, თვითმკვლელობა დაგმობილია.

თვითმკვლელობისადმი ამგვარი განწყობა ყველა გმირს ახასიათებს, მაგრამ ამ მხრივ ყველასგან ავთანდილი გამოირჩევა.

ასე:

1. მეორეთ წასვლის წინ ავთანდილი ესაუბრა ვაზირს და ანდერძი დაუტოვა როსტეანისთვის გადასაცემად.

აწ ანდერძსა ჩემსა მოცემე, როსტანს წინა დაწერილსა.

შენ, შეგვედრებ, დაგიჭიროს, ვითა გმართებს ჩემსა ზრდილსა.

მოვკვდე, თავსა ანუ მოიკლავ, სატანისგან ნუ იქმნისა (787).

2. ეგვეე მისი შეხედულება გამოსკვირის ტარიელის მიმართ, როდესაც შეიქმნა, ვეფხ-ლომთან ბრძოლის შემდეგ, უარს ამბობს ბრძოლაზე.

ყამან უთხრა: რაშიგან ხარ, შენ საქმესა რად იქ ავსა,

ვინ მიჯნური არ ყოფილა, ვის საძილი არა სწავესა:

ვის უქნია შენი მსგავსი სხვასა კაცთა ნათესავსა,

და რად სატანას წაუღიხარ, რად მოიკლავ ნებით თავსა? (874).

3. ასეთია ავთანდილის მრწამსი თვითმკვლელობის საკითხში და აღსანიშნავია, რომ ეს უარყოფითი შეფასება თვითმკვლელობისა მართლ სხვისთვის კი არ აქვს მომარჯვებული, თვითონაა უწინარეს ყოვლისა მისი ხორცშემსხმელი, ცხოვრებაში გამტარებელი. ამგვარია ავთანდილი ყველგან, მთელი დრამის განმავლობაში, მაგრამ განსაკუთრებით გაკაეებულია სწორედ მაშინ, როდესაც ბრძოლა მის არსებაში გრძობასა და მოვალეობას შორის (თინათინის სიუჟარულსა და ტარიელისათვის წამლის ძებნას შორის) არაჩვეულებრივად გარაუულდა, მეტისმეტად გააღმასდა.

ვარდი კვებოდა, ღრებოდა, ალვისა შტო ირხეოდა;
ბზოლი და ლაღი გათლილი, ლაგვარდად გადიჭყოლოდა;

მიუხედავად ამისა:

გამაგრებოდა სიკვდილისა, ამისთვის არ უმხნეოდა (954).

ავთანდილი გაუმავრდა სიკვდილს, ე. ი. თავი არ მოიკლა, პირიქით, თავს მხნედ გრძნობდა.

ავთანდილი მნათობთ მიმართავს, სთხოვს მათ თანაგრძნობას, დახმარებას, მაგრამ ამაოდ. ვერ უშველა მას სევდის მნათობმა ზუალმა; ვერ დაუდგინს სამართალი მართალი მუშტარმა; არ გაიტანა იგი მესისხლეთა უხუცესმა მარხიხმა; არ ათხოვა მას ყური მკურნალთა მეთაურმა ასპიროზმა. მიჯნურს არ შეუძლია მეტი ბრძოლა. იგი დაეადდა, დასაწყულდა, მთლიანად დაილია. უკანასკნელ, მთვარეს, სწეულთა ეტლს ემუდარა. მთვარე ყველაზე მეტად გაიგებს მიჯნურს, მას, მხოლოდ მას შეუძლია იგრძნოს მიჯნურის ცუცხლი უშრეტო, რადგან სატრფოს, მზის მიმართ, ისიც ავთანდილის მდგომარეობაშია: მისი შუქიც ხომ საკუთარი არ არის, არამედ ანარეკლია, თინათინია მზისა. მთვარე აუცილებლად შეიბრალებს, შეიტკბობს მიჯნურს.

უკიდურესობამდე დაიძაბა ბრძოლა, არაჩვეულებრივად გამძაფრდა „შორით ბნედა, შორით კვდომა, შორით დაგვა, შორით ალვა“, მაგრამ რამდენად მეტია დაძაბულობა, იმდენად მეტი უნდა იქნეს ჭირსა შიგან გამავრება, და ავთანდილიც გამავრდა.

აწ გულსა ეტყვის: ვითამა გდის ცრემლი, არ გაგზობოზია
რას გაგრებებს მოკვლა თავისა? ეშმა ძმად თურე გძმობია;
მეც ვიცი, ჩემსა ხელმჭმელსა ძმად ყორნის ბოლოს სთხოზია.

და მაგრამ თუ ჭირსა არ დასთმობ, ლხინი რა დასათმობია! (965).

ამრიგად, თვითმკვლელობა ყველგან ეშმაკის საქმედაა მიჩნეული, იგი-დაგმობილია.

ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ არც ერთი მოკმედო პირი თავს არ მოიკლავს? არა! პოეტს შეუძლია ჰქონდეს რომელიმე აზრი, მას მისდევდეს, იგი იყოს გმირთა მთავარი წამყვანი, მაგრამ იმავე პოეტს უფლება აქვს, რომ უფრო მკაფიო გამოკრთობა მისცეს რომელიმე დადებით მოვლენას, პარალელურად დახატოს ამ მოვლენის უარყოფითი სახე.

აქაც: თვითმკვლელობა უარყოფილია, მაგრამ დავარი თავს იკლავს.

ხლვათავე განვლეს სარკმელნი, მაშინვე გაუჩინარდა.

დავარ თქვა: მქმნელი ამისი ვინ არ დაშქოლოს, ვინ არ, და?

ვირე მომკლევდის, მოგვედები, სიცოცხლე გასაწყინარდა,

და დანა დაიკა, მოცაკედა, დაეცა, გასისხლმდინარდა (582).

რას ნიშნავს ეს? იმას, რომ წინააღმდეგობასთან გვაქვს საქმე? არა! შოთა არ თანაუგრძნობს ამ თვითმკვლელობას. დავარი ჩააყენეს ისეთს მდგომარეობაში, რომ თავი მოაკვლევინეს. შოთა უარყოფითად - ისხენიებს იმათ ვინც ჩაადენინა დავარს თვითმკვლელობა.

ღეარს, დასა მეფისასა, უთხრა ეინმე ღვთისა მტერმან:
თავი ფიცა ძმამან შენმან, არ დაგარჩენს, იცის ერმან (576).

მაშასადამე, თუ შოთა აქ ვისიმე წინააღმდეგაა, უწინარეს ყოვლისა, იმ პირთა, რომელთაც თვითმკვლელობა მოაწყეს.

ნესტანდარეჯანიც წინააღმდეგია თვითმკვლელობისა. მთელი მისი ქცევა დასაწყისიდან ვიდრე გამარჯვებამდე ამის დამადასტურებელია. და თუ ეს ასეა, მაშინ როგორ შევათანხმოთ ნესტანდარეჯანის ამ რწმენასთან მისი რამდენიმე თქმა, რომლებიც თითქოს თვითმკვლელობას განამტკიცებენ.

1. ნესტანი ზღვათა მეფესთანაა დატყვევებული. მას სასძლოდ: განა-
შხადებენ. ნესტანი წინააღმდეგია. მკველთ ეუბნება:

უცილოდ თავსა მოვიკლავ, გულსა დავიციმ დანასა (1194).

ერთი შეხედვით აქ თითქოს თვითმკვლელობის ხელყოფასთან გვაქვს საქმე, ნამდვილად კი აქ მხოლოდ მუქარაა, მკველთა დასაშინებელი და არა ხელყოფა, რადგან, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სწორედ აქ, ამ გაკირვების დროსაა, ნესტანი განსაკუთრებულად გამეხებული რომ ამბობს:

სიკვდილამდის ვის მოჟელავს თავი კაცსა მეციურსაო (1191).

2. შაგრამ „ვეფხისტყაოსანში“ არის ნესტანდარეჯანის მეორე თქმა, რომელიც კვალად თვითმკვლელობას ეხება. ეს ცნობილი წერილშია, ტარიელს რომ მან ქაჯეთიდან გამოუგზავნა.

შენმან მხემან, უშენოსა არვის მოხვდეს მთვარე შენი,
შენმან მხემან, ვერ ვის მოხვდეს, მოცაიღენ სამნი მხენი.

აქ თავსა გარდაეიქცევ, ახლოს მახლვან დიდი კლდენი,
და სულთ ჩემი შეივდრე, ზეცით მომხვდენ მეთუ ფრთენი (1303).

არც აქა გვაქვს, რასაკვირველია, თვითმკვლელობის განზრახვა. აქ პრძოლა უკიდურესობამდე მისული, სავსებით მიწურულია, სხვაგვარად: აქ ტრაგედიის უკანასკნელი აქტია. აქ უპირისპირდება ერთმანეთს სხვაგან მიხედომა და სიკვდილი. სხვაგან მიხედომა, სხვის ხელში ჩაეარდნა, ნაძრახი სიცოცხლეა და:

სუობს სიცოცხლესა ნაძრახსა სიკვდილი სახელოვანი (800)—

ეგ ხომ „ვეფხისტყაოსნის“ ყველა გმირის სამოქმედო დევიზია და მათ შორის ნესტანისაც პირველ რიგში და, ცხადია, სხვაგან მიხედომას იგი სახელოვან სიკვდილს ამჯობინებდა.

ამ შეგნებამ გაიტანა რუსთაველის გმირები ბოლომდე, ამ შეგნებამ და რწმენამ გაამარჯვებინა მათ საბოლოოდ.

დასასრულ, ისევ განვიმეოროთ: საიდან შეითვისა შოთამ ასეთი ოპტიმისტური აზრები, რა გზით ჩაუნერგა მან მამაცობის ეს თვისებები თავის გმირთ? გარედან ისესხა, თუ საქართველოს ნიადაგი აძლევდა მას საამისოდ სათანადო მასალას და შესაფერ განწყობას?

თქმა იმისა, რომ, უცხო გავლენა არ იყო, ძნელია, რადგან, სხვას რომ თავი დაეანებოთ, შოთას ლიტერატურული ნაკითხობა უთუოდ თავს იჩენდა

(ეპიკური, ლუკრეცი სიკვდილის შესახებ ამგვარსავე აზრს განამტკიცებენ), მაგრამ მთავარი მაინც ისაა, რომ ერთგვარ პირობებში ერთგვარი აზრები იბადებიან, და საქართველოს იმდროინდელი პირობები კი, როგორც აღვნიშნეთ, ისეთი იყო, რომ სხვაგვარი აზრი და მსჯელობა სიკვდილისა და თვითმკვლელობის შესახებ შეუძლებელი იყო.

ეპოქა გამარჯვებათა სისტემას წარმოადგენდა და ლიტერატურული ძეგლიც სიკვდილის დათრგუნვისა და ცხოვრების მონიჭების მღალადებელი უნდა ყოფილიყო და იყო კიდევ. „შიში ვერ იხსნის სიკვდილსა, ცუდია დაღრეჯილობა“. ქართველისათვის ეგ თქმა მარად საგულევებელი იყო. მონობის მოწინააღმდეგეს, უკანდასახევიც არ ჰქონდა ადგილ-მამულის სიპატარავის გამო. და ამიტომაც საუკუნეთა განმავლობაში ქართველმა განიმტკიცა ეგ თვისება მედეგობისა და ურყეველობისა.

ქართველი მარად შიშუეუვალი იყო: ან სიკვდილი ან გამარჯვება. სხვა გამოსავალი მან არ იცოდა და ამიტომ ნაძრახ სიცოცხლეს სახელოვან სიკვდილს ამჯობინებდა. ამით სულდგმულობდა ქართველი იმთავითვე. ინდივიდუალური სიკვდილით სიცოცხლეს ბადებდა. კვდებოდა კაც-ქართველი, მაგრამ ბუნება ქართველისა, კაცება-ქართველობა მარად ცოცხლობდა და, უამრავ ჭირთა მნახველი და ამტანი, სახელოვნად მოვიდა ჩვენ დრომდე.

და დღესაც, რადესაც საქმე საქმეზე მიდგა და სამშობლომ მცველი მოითხოვა, შიშუეუვალი ქართველობა, როგორც ერთი, ამხედრდა მტრის წინააღმდეგ და შეუპოვრად იბრძვის საბოლოოდ გამარჯვებისათვის საბჭოთა კავშირის ყველა ხალხთან ერთად.

შპაოლ ბერიძე

ილია ჭავჭავაძე და „ვეფხისტყაოსანი“

დიდი მხატვარი ილია დიდი პუბლიცისტი იყო: მთელი ნახევარი საუკუნის მანძილზე საქართველოში არ დასმულა საკითხი, ცხოვრების რომელი დარგიდანაც გნებავთ, რომ მის განხილვაში ილიას არ მიეღო აქტიური, გადამწყვეტი მონაწილეობა.

ილია თავისი დროის ქართული საზოგადოებრივი აზრის ყოველდღიური ხელმძღვანელი იყო.

მაგრამ მარტო ზემოხსენებულთ არ ამოიწურება ილიას საქმიანობა. დიდი პოეტი ამავე დროს იშვიათი კრიტიკოსიც იყო. ვერ ვიტყვით, რომ ამ ხანით მას ბევრი ჰქონდეს ნაწერი, არც ისე ბევრია, მაგრამ, რაც არის, უმკველად ხალასია. აქ მოკლედ და დაუნჯებულად მოცემულია ამა თუ იმ ლიტერატურული საკითხის შესახებ ამომწურავი პასუხი. ამ მხრივ ილია ისეთი ძლიერი იყო, რომ მხატვრული სახით შეეძლო არაჩვეულებრივი სიმძლავრით რომელიმე კრიტიკული აზრის გადმოცემა. ასეთია, მაგალითად, ილიას ცნობილი ლექსი ალ. ჭავჭავაძისადმი მიძღვნილი. აქ გასაოცარი სიმარტივით ამოწურულია ალ. ჭავჭავაძის პოეზიის რაობა. ეს ლექსი თავისი შინაარსით არ ჩამოუვარდება იმავე მწერლის შესახებ დაწერილს სხვა მოზრდილ ნაშრომებს.

ამგვარივეა მეორე მისი წერილიც ნ. ბარათაშვილის შესახებ. უკანასკნელზე ხომ მართლაც ბევრია დაწერილი, მრავლის უმრავლესი. ილიას წერილი მაინც ყველას მეტობს თავისი შინაარსით: ცოტაა ნალაპარაკევი, მაგრამ ბევრია ნათქვამი, ბევრი იმისთანა რამ. რაც დღესაც ზოგ კრიტიკოსს ვერ აუთვისებია.

ასეთივე მკვეთრია ილიას სხვა წერილებიც ხელოვნების ამა თუ იმ დარგის შესახებ. თითოეულის განხილვა ცალკე შრომას მოითხოვს. ამხანად მინდა შევიჩერდე ილია ჭავჭავაძის კრიტიკულ ნაწერთა მხოლოდ ერთ უბანზე, სახელდობრ: რა წილი აქვს ილია ჭავჭავაძეს შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლაში.

I

„ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლა ილიასთვის ბუნებრივად ორ მომენტს შეიცავს: თავდაპირველად თვითონ სწავლობს ამ უკვდავ ნაწარმოებს და შემდეგ სხვას ასწავლის.

როდის იწყებს ილია ნაწარმოების შესწავლას? თითქმის ბავშობიდანვე, წერა-კითხვის შესწავლის შემდგომვე, — ასე გადმოგვცემს თვითონ ილია თავის ცხოვრების აღწერილობაში. და ეს ასედაც უნდა იყოს: მისი მამის ოჯახი ქართულად იშვიათად განსწავლულ წევრთაგან შედგებოდა, და თვითონ ილიასაც შემდგომში არაერთხელ მადლობით „მოუგონებია ის ნეტარი დრო ყმაწვილობისა და ბავშობისა, ოჯახში რომ ქალები ასწავლიდნენ „ვეფხისტყაოსანს“.

სწორედ ამით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ ჯერ კიდევ 20—21 წლის ქაბუჯი ილია ამ ნაწარმოებს, თავისი დროის მიხედვით, იშვიათად დაუფლებულია. ამ ხანებში პოეტი არ იძლევა „ვეფხისტყაოსნის“ კრიტიკულ განხილვას, მაგრამ ცდილობს გააანზიანოს ნაწარმოების ესა თუ ის ადგილი, მისცეს მათ პრაქტიკული გამოყენება, დაუკავშიროს თავისი დროის მომენტებს, საჭირო როგორც საკითხებს და ამ მიზნით თავისებურ ლიტერატურულ ხერხს მიმართავს: ამა თუ იმ ტიპის დახატვისას, ამა თუ იმ დებულების ნათელსაყოფად თავის საკუთარ ნაწარმოებში შეაქვს „ვეფხისტყაოსნის“ სათანადო ადგილები და, უნდა ითქვას, ამ ადგილების ინტერპრეტაციისას, ნაწარმოების იშვიათ ცოდნას იჩენს.

ამ მხრივ განსაკუთრებით „გლახის ნაამბობია“ საეულისხნო.

ილია ნადირობის დროს ხშირად ხვდებოდა ერთსა და იმავე ადგილას გომურში მწოლიარე უცხო გლახას, მოინდომა მისი ვინაობის გაგება, ჯერ სხვებს გამოჰკითხა, შემდეგ თვითონ მივიდა მასთან და გამოესაუბრა. გლახამაც შესჩივლა: „ისე უპატრონოდ ამ ჩარდახ ქვეშ ამომდის სული. ამოდენა დედამიწის ზურგზე დამტირებელი არა მყავს. სიკვდილსაც ისე დაევიწყდი, როგორც კაცსა, ველი და არ შოდის... ნუ მოვი, ეს კია, რომ სადაური სადა ეკვდები.“

ვა, სოფელო, რაშიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე გქირსა?

ყოელი შენი მინდობილი, ნიადაგმცა ჩემებრ ტირსა.

სად წაიყვან სადაურსა, სად აღუფხვრი სადით ძირსა,

მაგრამ ღმერთი არ გასწირავს კაცსა შენგან განაწირსა.

მართალი უთქვამს ამის მთქმელსაო: თუ ქვეყანამ პირი უკუმარიდა და არ შემიკვლდა, ღვთის კალთა ხომ ფართოა!

— შე აბა, — განაგრძობს ილია, — წარმოიდგინეთ, რა რიგად გამიკვირდებოდა ძონძებში გახვეულის გლახისაგან ეს „ვეფხისტყაოსნის“ სიტყვები...

„ბარაქალა იმ კაცის შეტყვევლებას, რომლის სიტყვები ამისთანა უნუგეშოსაც ანუგეშებს საფლავის კარამდი-

ბ. მშვიდობა ძლიერსა სულსა შენსა, უკვდავო რუსთაველო“ (20).

დღე, ნუ იქნება ამ ნაწყვეტის პირველი ნახევარი გლახის ნასიბრძნი, ვთქვათ, რომ იგი ავტორმა ხელოვნურად, ნაძალადევად ათქმევინა გლახას, დღე! მივიღოთ, რომ ორივე—როგორც პირველი, ისე უკანასკნელი ილიასია. გადაჭრით უნდა ვთქვათ: 22 წლის ქაბუჯს („გლახის ნაამბობი“ დაწერილია 1859 წელს) შესანიშნავად, შექველად თავის ადგილს აქვს გამოყენებული შოთას ეს მართლაცდა უკვდავი სიტყვები, უაღრესად მხატვრული თქმა. ხაზს ვუსვამ ამ გარემოებას, რადგან ზოგიერთს ეს სიტყვები დღესაც უაღრესი პასივობისა და გულგატეხილობის მაუწყებლად მიუჩნევია და ამის გამო თვით „ვეფხისტყაოსნის“ წარმოშობაც ჩვენთვის უფრო უახლოეს დროსათვის შესაძლებლად გაუხდია.

გაყვეთ ქვემოთ. გლახა გადმოგვცემს თავის ქაბუჯობის ამბავს. იგი დათიკოსთან ერთად თბილისშია. მღვდელი ვინმე ასწავლის მას წერა-კითხვას. გლახამ დიდი ნიჭი გამოიჩინა, მოძღვარსაც იგი უფრო რთულ სასწავლზე გადაჰყავს: „ვეფხისტყაოსანს“ ასწავლის.

აქაც პოეტის მიზანია--ნაწარმოების მკაფიო, ცხოვრებაში გამოსადეგი ადგილები ამოიღოს და დაუკავშიროს იგი პრაქტიკულ საქმიანობას.

[მღვდელი] ადგა, გამოალო პატარა თახჩის კარი და გადმოიღო ერთი დაბეჭდილი წიგნი.

— აი, ძმაო, ეს წიგნი არის ქართველების გულის საუნჯე, რაც კი რამ გვაქვს ჩვენს ენაზე, ამას ჯერ არა სჯობია.

ეს სიტყვები ჩვენ ახლაც შეგვიძლია გავიმეოროთ. მართლაცდა „ვეფხისტყაოსანი“ ჯერჯერობით ყველას მეტობს, იგი სრულყოფილია როგორც შინაარსით, ისე ფორმით, მაგრამ განკერძოებულად არ დგას. ციდან, ასე ვთქვათ, არ ჩამოეარდნენ. თვით ეპოქაც მისი წარმოშობი, თავისი დროის მიხედვით, სრულყოფილი იყო. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ლიტერატურული ძეგლი მჭიდროდა დაკავშირებული თავისი დროის გარეპირობებთან და არც შეიძლება მისი, ამ ძეგლის, განხილვა და დაფასება გარეშე ამ გარეპირობებისა, ამ გარეპირობების უმისოდ. ილიამაც კარგად იცის ეს და ბუნებრივად, „ვეფხისტყაოსანს“ თამარის ეპოქას უკავშირებს.

მსჯელობა ისევ კითხვა-პასუხის წესით მიმდინარეობს.

— თამარ-მეფე ხომ გაგიგონიათ?

— როგორ არა!

[პო და], თუ წელში გამართულა როდისმე ჩვენი ქვეყანა, ეგ იმის მეფობის დროს გაიმართა; მზეს თუ როდისმე საქართველო გაუნათებია და გაუთბია, იმის დროს ყოფილა; სიტყვას თუ ძალა გამოუჩენია, გულსა—სიმტკიცე, მკლავსა—სიმბარე, ეგ დალოცვილის... თამარის დროს მომხდარა.

ცხოვრების მოვლენათა უფრო კომპლექსურად განხილვა შეუძლებელია.

— ეგ წიგნიც იმან დაწერა?

— არა... ერთი კარის კაცი ჰყოლია შოთა რუსთაველი. იმის დაუწერია.

— ეს სულა?

— სულ, თავიდან ბოლომდე გალექილია. ძნელი გასაგები კი იქნება, მაგრამ ერთი-ერთმანეთს ვუშველოთ და გავიგებთ. ბევრგან მისი სიტყვები გაჰქირვებაში გულს მოგფხანენ, ქირს გაგიაღვილებენ, გულსა და გონებას გაგიწრთენიან და სიკეთისათვის წაგახალისებენ.

რა «ილბუზივით ქედნოღერებული» გამოიყურება აქ ილია თავისი სამართლიანი და უმკველად მართებული თქმით იმათთან შედარებით, ვინც დღესაც «ვეფხისტყაოსანში» ფატალიზმსა და უაღრეს გულგატეხილობას ეძებს.

სად პასიუობა და გულზე ხელდაკრეფილობა და სად — განვიმეოროთ! მისი სიტყვები გაჰქირვებაში გულს მოგფხანენ, ქირს გაგიაღვილებენ, გულსა და გონებას გაგიხსნიან და სიკეთისათვის წაგახალისებენ.

ასე აცოცხლებს ილია «ვეფხისტყაოსანს», ამგვარად აძლიერებს იგი ამ ნაწარმოების სოციალურ ფუნქციას.

ყველაფერი ეს წინასწარი საუბარია მოძღვრისა გლახასთან. იწყება თვით «ვეფხისტყაოსნის» კითხვა. მოგეხსენებათ, ნაწარმოებს წინასიტყვაობა აქვს, შედარებით თვით ამბავთან ძნელად გასაგები, იმდენად, რომ დღესაც კი, როდესაც «ვეფხისტყაოსნის» დასაუფლებლად მეტი მასალა მოგვეპოვება და კვლევადიების მეთოდიც უკეთესი გვაქვს მომარჯვებული, — დღესაც კი ჩვენ, «ვეფხისტყაოსნის» ტექსტის დადგენას რომ შევუღლებით, წინასიტყვაობა დავტოვეთ და პირდაპირ ამბიდან დავიწყეთ: იგი ბოლოსათვის შემოვიწინებთ.

ახალგაზრდა ილიამაც იცის ეს გარემოება.

— «მომიჯდა გვერდით, — ამბობს გლახა, — გადაშიშალა თვითონვე რამდენიმე ფურცელი და მომცა. დახედე იმ ადგილს, სადაც თითი დამიდო, ეწერა „ამბავი პირველი როსტევან მეფისა“. მე ვუთხარია:

— რატომ თავიდან არ მაწყებინებ?

— ნუ აჩქარდები, ყველაფერი თავის დროზე უნდა. თავი უფრო ძნელია. მგონი, შენთვისაც და ჩემთვისაც; თუნდ ეგ არ იყოს, ამბავი აქედამ იწყება. მერე, როცა მე და შენ კარგად მივხედებით, მაშინაც ღოვსწრებით მაგის გადაკითხვასო.

კითხვა გრძელდება. მოძღვარი ხშირად შეაჩერებდა ხოლმე გლახას საგულისხმო ადგილებზე და შეეკითხებოდა: ვესმისო?

ამგვარად გარჩეულია «ვეფხისტყაოსნის» ბევრი აფორიზმი, სენტენცია და თითოეული მათგანი დაკავშირებულია ცხოვრების მიერ წამოყენებულ სათანადო საკითხებთან. ასე, მაგალითად, «რასაცა ვასცემ შენია, რაც არა — დაკარგულია». ვანყენებულად გადმოცემული ეგ თქმა გავუგებარია, მაგრამ სათანადო მაგალითებით ნათელყოფილი, უკვე ცხადი ხდება. ილიაც ამ თქმას უკავშირებს ცნობილ იგავს სამი ტალანტის შესახებ.

მხატვრული მასალა აქ მოხმობილია ამა თუ იმ მოვლენათა კონკრეტულ საკითხისათვის და, უნდა აღვიაროთ, ეს კონკრეტულობა წარმატებით მიმდინარეობს.

მოდღარი [უკეთ: ილია] კვალად განაგრძობს ნაწარმოების კითხვა-კომენტარს და ცდილობს მონახოს ისეთი ადგილები, რომლებიც მისი, ილიას, მოღვაწეობის ძირითად ხაზს შეეფერება. რომელია ეს ხაზი? პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთობა.

ილიას ყველა ნაწარმოები ამ მთავარი ღერძის ირგვლივ ტრიალებს. რომელ საკითხსაც არ უნდა აშუქებდეს, არის იგი ეროვნული თუ საერთო-საქა-ცობრიო ხასიათისა, — ყველგან და ყველათერში, პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთობაზე აქვს მას ლაპარაკი. როგორაა ეს ურთიერთობა გადაწყვეტილი?

პიროვნება საზოგადოების ღვიძლი შვილია, საზოგადოება მას ზრდის, უვლის, პატრონობს, და თუ საქმე საქმეზე მიდგა და საჭიროება შეიქნა, პიროვნებაც ვალდებულა მთელი თავისი არსებით მსხვერპლად შეეწიროს საზოგადოებას, და არა მარტო საზოგადოებას, საზოგადოების ცალკეული წევრისადმიც ამგვარივე დამოკიდებულება უნდა ჰქონდეს ყოველ შეგნებულ პიროვნებას.

ასეთია ილიას ურყევი დადგენილება და განწყობა ამ საკითხში.

გაეიხსენოთ:

თავდაპირველად ეს საკითხი მან თავის საპროგრამო ლექსში (პოეტი) დასვა: პოეტი უწინარეს ყოვლისა მოქალაქეა, იგი ხალხის შვილია და ხალხისავე მოძმე უნდა იყოს ჭირსა და ლხინშიო.

ამ ლექსში ილია მხოლოდ პოეტზე ლაპარაკობს. რაც შეეხება „მგზავრის წერილებს“ — აქ ილიამ საზოგადოების სამსახური (ამ შემთხვევაში სამშობლოს სამსახური, მისი განთავისუფლება) ყველა მოქალაქისათვის სავალდებულოდ გახალა.

მყინვარი გარეგნულად მიმზიდველია, წარმტაცი, მაგრამ განზე გამდგარა, მიუყარებელია, ქვეყნის ჭირ-ვარამი, ვაი-ვაგლახი მისთვის უცნობია. იგი შრომის დეზერტირის სიმბოლოა. ძირს მყინვარი!

თერგი გარეგნულად არაა ლამაზი, მღვრიეა, მაგრამ მოძრავია და სხვა-საც ამოძრავებს: იგი ჯანისა და ღონის მომცემია. თერგი მოქმედი, მოღვაწე პიროვნების სიმბოლოა. გაუმარჯოს თერგს!

ასეთია ილიას გადაწყვეტილება პიროვნების შესახებ. მაგრამ გადაწყვეტილება აქ თეორიულ ხასიათს ატარებს. სხვა თავის ნაწერებში პოეტი უკვე კონკრეტულ პიროვნებებს გვაძლევს, საზოგადოებისათვის თავდადებულ ტიპებს გვისახავს.

ამგვარია:

ა. „დედა და შვილი“: მოხუცმა, ავადმყოფმა, ქვრივმა დედამ (პიროვნებამ) გაგზავნა ბრძოლის ველზე თავისი ერთადერთი მარჩენალი ვაჟი სამშობლოს დასახსნელად (საზოგადო ინტერესი).

ბ. „ღმერთი თავდადებულნი“ — ამგვარივე დედააზრის მატარებელია.

გ. „განდევნილ შიაც“ — პიროვნებისა და საზოგადოების დაპირისპირებაა.

ყველგან ეს ხაზია გატარებული.

მაგრამ ჩვენ ისევ პირველსავე სიტყვას მოვიდეთ, „გლახის ნაამბობს“ დავუბრუნდეთ.

„ვეფხისტყაოსნის“ კითხვის დროს ქუჩიდან ხმაურობა მოისმია, მღვდელი მსწრაფლ ვარეთ გავიდა, იკითხა, უთხრეს, მტკვარში კაცი იხრჩობაო. ამის გაგონება და მღვდლის ფეხის მოსხლეტა ერთი იყო.

მღვდელი მიიქრა მტკვრის ნაპირას, მიდამო ხალხი კრთებოდა, ისმოდა ყვირილი, მოთქმა, ვაი-ვაგლახი, მაგრამ შველას ვერცინ ბედავდა. მღვდელმა მსწრაფლ ტანთ გაიხადა, გადავარდა მდინარეში და დამახრჩვეალი მუშა გადაარჩინა. მუშა გადაარჩინა, მაგრამ თვითონ კინალამ გადაყვა: ფილტვების ანთება დაემართა, ძლივს გადაარჩა. როცა მობრუნდა, ჰკითხეს: „მეტისმეტად თავგამეტებული ყოფილხარ, თუ შენი თავი არ გებრალეებოდა, დედაშენს მაინც შეიბრალეებდი, უფრო ცოდვა არ იქნებოდა, რომ მოხუცებული დედა უპატრონოდ დაგეგდო ამ ტიალ ქვეყანაზეო“. მოკლედ მოუჭრა: „სიცოცხლე ჩვენი არც დედისაა, არც მამისა, ქვეყნისა არის. ჯერ ქვეყანა, მერე დედა და ძაძა... თუ სიკვდილი მოახლოვებულა, თუ აღმთიანი მაინც უნდა მოკვდეს, სჯობს ხალხის სამსახურში ამოუვიდეს სული“.

და ამ დებულებათა ნათელსაყოფად ილიას მეტად მომარჯვებულად მოქცავს „ვეფხისტყაოსნის“ სათანადო ადგილები.

მე იგი ვარ, ვინ სოფელსა არ ამოვკრეფ კიტრად ბერად,
ვის სიკვდილი მოყვრისათვის თამაშად და მიჩანს მღერად.

ან: სჯობს სიცოცხლესა ნაზარახსა სიკვდილი სიხელოვანი.

ანდა: სჯობს სახელისა მოხვეჭა ყოველსა მოსახვეჭელსა.

ან კიდევ: ხაშს მოყვარე მოყვრისათვის თავი ჰკრისა არ დამრიდად.

გული მისცეს გულისათვის, სიყვარული გზად და ხიდად.

ასე ნახულობდა, სამართლიანად ნახულობდა ილია „ვეფხისტყაოსნის“ ცხოვრებისათვის გამოსადეგ ადგილებს და ცნობილია, რამდენად მეტია ამა თუ იმ ნაწარმოებში ცხოვრებისათვის გამოყენებულობა, გამოსადეგობა. იმდენად ძლიერია იგი და ფასდაუდებელია სოციალურად.

და აღსანიშნავია, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ ოდნავდაც არ ნელდება: რაც დრო მიდის, იგი უფრო და უფრო აღრმავებს, აფართოებს თავის ამ თვისებათ და სწორედ ამით აიხსნება ის ფარემობა, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ დღეს უფრო, ვინემ ოდესმე, მიღებულია მშრომელი ხალხის მიერ.

ამ მხრივ არაერთარი მნიშვნელობა არა აქვს, რომ ნაწარმოების მოქმედი პირები უმალესი წოდების დიდგვარიანნი არიან: მათ უკვე დიდი ხანია შემოქმედარცვით თავისი მეფური სამოსელი და ისინი ჩვენ წინაშე წარმოდგებიან არა

როგორც მეფე ან მისი ხასნი, არამედ მხოლოდ როგორც ადამიანები, რომელთა საუკეთესო თვისებები —

ა. განუყრელი მეგობრობა;

ბ. მტკიცე და ურყევი გადაწყვეტილება — იბრძოლონ საერთო საქმისათვის საბოლოო გამარჯვებამდე;

გ. უსაზღვრო, დაუცხრომელი სიყვარული;

დ. სამშობლოს სიყვარული —

ჩვენი თვისებებია, რომელთა საშუალებით ჩვენ ვაწინებდით და კიდევაც ავაწინეთ უმაგალითო და კაცობრიობის ისტორიაში ჯერ გაუგონარი სოციალისტური სახელმწიფო.

მე არ გამოვუდგები სხვა ადგილების მოყვანას, კიდევ ბლომად მოიპოვება. ნათქვამიდანაც ცხადია, რომ ილია მართლაც ბავშობიდანვე იცნობდა „ვეფხისტყაოსანს“ და დროის მიხედვით იშვიათად იყო მას დაუფლებული.

II

აქედან ბუნებრივია: როდესაც საქმე საქმეზე მიდგა და სათანადო კომისია შედგა „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დასადგენად. ილიაც ამ კომისიაშია: ზართალია, იგი თავმჯდომარის მოადგილეა (თავმჯდომარედ გრ. ორბელიანი იყო). მაგრამ ფაქტიურად თვითონ იყო საქმის ხელმძღვანელი და წამყვანი. სამწუხაროდ, ჩვენამდე არ მოუღწევია კომისიის მუშაობის საანგარიშო ოქმებს. მართო მოკლე რეზოლუციური ჩანაწერები და მოგვეპოვება, მაგრამ ილიას პრაქტიკული საქმიანობა და განყენებული სამსახური უარყოფითი განწყობა აქაც ჩანს.

პირველ სხდომაზედვე ჩამოვარდა ლაპარაკი იმის შესახებ, რომ, სანამ ტექსტის კითხვას შევუდგებოდეთ, საჭიროა წინასწარ მტკიცე და ურყევი პრინციპები გვექნეს შემუშავებული, პრინციპები, რომელთა მიხედვით ეს ტექსტი უნდა დავადგინოთ. ბევრი ილაპარაკეს, ვერ შეთანხმდნენ.

ილიამ მოკლედ მოკრა: პრინციპები და თეორიები საქმის ვითარებიდან გამომდინარეობენ, შევუდგეთ კითხვას და კითხვის პროცესში პრინციპებიც გამოვუშავებთ.

ჩვენი ახლანდელი კომისიის მუშაობამ ცხადყო, რომ ილია მართალი იყო. ჩვენც შევადგინეთ ვითომდა ურყევი პრინციპები, მაგრამ კითხვისა და დადგენის პროცესში არაერთი კორექტივის შეტანა მოგვიხდა ამ პრინციპებში.

III

მაგრამ „ვეფხისტყაოსნის“ ნამდვილი ცოდნა ილიამ გამოიჩინა ცნობილ წერილში, რომელსაც სახელად „აკაკი წერეთელი და ვეფხისტყაოსანი“ ეწოდება (ქავკაძე, ნაწერების სრული კრებული, ტ. IV, თბ. 1927, გვ. 183 — 198).

მოგეხსენებათ აკაკის „სამი ლექცია ვეფხისტყაოსანზე“. იგი ორჯერ იყო წაკითხული; ჯერ ქუთაისში, შემდეგ თბილისში 1887 წელს.

სამწუხაროდ, ლექციები წაკითხვისთანავე არ დაბეჭდილა და ეს გარემოება, ცოტა არ იყოს, აძნელებს საქმის ვითარებაში გარკვევას.

ილია თავის წერილს ზეპირად წერდა, მარტოოდენ მესხიერებას ემყარებოდა (თუ არ მივიღებთ მხედველობაში გაზეთში მოთავსებულ მცირე ანგარიშს), და შეიძლება ვინმემ იფიქროს: რა ვიცი თ ჩვენ, რამდენად სწორად აქვს მას გადმოცემული აკაკის აზრებიო?

მეორე მხრით: აკაკის ლექციები 11 წლის შემდეგ დაიბეჭდა და, მაშასადამე, შეიძლება კვლად ვინმემ თქვას: ხომ არ შესცვალა აკაკიმ რაიმე თავის ლექციაში, ხრმ არაა იგი დაბეჭდილი ახალი რედაქციითო?

ყოველ შემთხვევაში, აკაკი ბრალს სდებდა ილიას (აკაკიმ, გარდა ლექციებისა, წერილიც დაბეჭდა ილიას საპასუხოდ): ჩემი აზრი დამახინჯებულად წარმოუდგინა მკითხველ საზოგადოებას. ნამდვილად კი მე აგრე არ მითქვამსო და თან მოჰყავს ციტატა... [იგულისხმება ლექციიდან]. არავეთარი მსგავსება ამ ციტატასა და ლექციის სათანადო ადგილს შორის! ეს მით უმეტეს გასაკვირველი და საოცარია, რომ როგორც ლექცია, ისე პასუხიც ერთსა და იმავე შურნალშია მოთავსებული (აკაკის თვითური კრებული, წელიწადი პირველი, № 5, იანვარი 1898 წ.).

ასეთია საქმის ვითარება, მაგრამ მას ჩვენთვის არა აქვს არსებითი მნიშვნელობა. როგორც არ უნდა იყოს აკაკის შეხედულება „ვეფხისტყაოსანსა“ და მის გმირებზე, ამ შემთხვევაში ჩვენ გვაინტერესებს ილია, ილიას მოსაზრება ნაწარმოების შესახებ, მით უმეტეს, რომ: მართალია. აკაკის ფორმალურად არა აქვს თავისი დებულებანი ისე მოთხრობილი. როგორადაც მას ილია მიაწერს ხოლმე. მაგრამ არსებითად აკაკის შეხედულება მთლიანად და საელებით სწორადაა გადმოცემული.

მაგრამ რა თქვა აკაკიმ თავის ლექციებში?

პირველ ლექციას თემასთან არავეთარი კავშირი არა აქვს. საკითხის გაშუქება მეორე ლექციიდან იწყება.

შოთა რუსთაველს საქართველოს სხვადასხვა კუთხეების, სხვადასხვა ხალხების ღირსებები ნაკულუევაინებები პოეტურად და ძლიერად აქვს გამოხატული თავის დაუვიწყარ „ვეფხისტყაოსანში“.

ამ დებულების ნათელსაყოფად ავტორი თავდაპირველად ქართველთა დახასიათებას იძლევა—ჯერ ზოგადად, შემდეგ დანაწევრებით. „ყველა, როგორც ქართველი, ისე იმერლი, ისე მეგრელი და ისე გურული ერთნაირად-დღეს ცრუები არიან, მაგრამ მათ სიცრუეში განსხვავება არის და რადგანაც იმ სიცრუეში გამოიხატება თვითეულის მათგანის ხასიათი. ამისათვის ჩვენ გავარჩევთ და გამოვიკვლევთ იმ განსხვავებას“ (გვ. 21). და იწყება თითოეულის დახასიათება ამ ხაზით.

„ქართული ან ამერული სიცრუე უმანკოა; იმაში ბევრიც რომ ეცადოთ, ისეთ მხატვრულ ნიშნებს ვერ იპოვით, როგორც იმერულ სიცრუეშია. და მართლაც, აბა დაუკვირდით ქართულს, როდესაც ის ტყუილებს ამბობს, თუ იმ

სიტუეში პატიოსნური სულისკვეთება არ დაინახოთ? ქართლელი მისთვის კი არ ცრუობს, რომ ვინმე მოატყუოს, არა, რომავს, ისე, თავისთვის, რასაც თავის გული ეუბნება. ის ტრაბახობს სულ კეთილ საქმეებზე: სკოლებს მართავს, ქერივ-ობრებს ეწევა, მტრებს ამარცხებს, მოყვარეს ეხმარება, — ერთი სიტყვით რაც-საპატიოსნოა და კაცის ღირსების გამომჩენი, სულ იმაზე ბაქიობს (22).

მეორე ადგილას:

„ქართლელი საზოგადოდ გულწრფელია, სიმატლის მოყვარე, გაუღრეკელად პირდაპირი ხასიათის მიმდევარია; საოცარი ვაჟკაცი და იმავე დროს იმდენად დიდსულოვანი, რომ სხვისი დანაშაულობის ადვილად მომტევებელია. დღეს, როდესაც დრო და ვითარება შეეცვალა, დამძიმდა, ზარმაცს ჰგავს, დღიურ ვარაზს თავს ვერ ართმევს და წვრილმან საქმეებს რომ შეეპიდოს, ვერ ახერხებს“ (გვ. 3).

„იმერელი ცბიერია. და ეს ზნე არა თუ მოქმედებაში და სიტყვა-პასუხში, სიარულშიც კი უტყაბდებდა. მართლაც, აბა, შეეკითხეთ იმერელს და დააკვირდით მის სიარულს: რაც უნდა სწორი გზა ედოს წინ, მაინც აქეთ-იქით მიუხევე-მოუხევეს და ისე მიდის... თუმცა იმან შორიდანვე შეგნიშნათ, მოკრათ თვალი, მაგრამ ისე კი გიახლოვდებათ, რომ თითქოს არ დაენახოს, მერე ერთი უეცრად შეგეფეთებათ, შეკრთება, რასაკვირველია, აქტიორულად და ბოღნიშ მოიხდის ალერსიანი სიტყვებით. მთის ამბავი რომ უნდოდეს სათქმელად, ჯერ ბარის ამბით დაიწყებს, რაც გულში აქვს და რაც სურს გითხრას, იმას პირდაპირ არ მოგახლის და ამას იმიტომ შერება, რომ სანამ მანვერობს, ე. ი. იმისთანა საგანზე გემუთსაფუბათ, რომელსაც მისთვის მნიშვნელობა არა აქვს რა, — აგათვალღერებ-ჩავათვალღერებს, ავწონს, თქვენ სახეზე და სიტყვაში წაიკითხავს თუ რა გუნებაზე ბრძანდებით და მერე, თქვენი ხასიათის ან გუნების შესაფერად, ბანგივით ნელ-ნელა შემოგაპარებს, რაც უნდა სათქმელად. დარწმუნებული ხართ, რომ იმ დროს თქვენს მოტყუებას ცდილობს, მაგრამ ისე ხელოვნურად კი ასრულებს ამ თავის წინათგანზრახვას, რომ თქვენ რაღაც უცნაური ძალით მოტყუებული რჩებით და არა ნაღვლობთ იმ დროს თქვენ უნებურ მოტყუებას.

„იმერელი პირდაპირ არ აქებს კაცს და არც აგინებს, ვისიც ქება უნდა, იმას აგინებს, მაგრამ ამ გინებაში ისეთი გამოანგარიშებული სიტყვებია, რომ ყოველ ქებაზე უკეთესია; და ვისიც გალანძღვა უნდა იმას აქებს; მაგრამ ისე მოხერხებულად და სოფისტიკურად კი დაუწყებს ქებას, რომ ვაი იმ ქებას. მაგალითად, იმერელს უნდა ვინმე აქოს, — პირდაპირ რომ ქება დაუწყოს, ფიქრობს, ვაი, თუ მიღვამა ჩამომართვანო და ისეთ გვარად დაიწყებს გმობას, რომ თვითონ თქვენ გამოგასარჩლებს და ისე ხელოვნურად კი გებასეხებათ, რომ გაგიტყუებს და მომეტებულ სურვილს აღძრავს თქვენში მისი ქებისას, ვისიც ქება თვითონ სურს გულში, და სიტყვით კი სხვას ამბობს.

„ბოლოს დაგეთანხმება, თვითონ შეწუხებული დარჩება და თქვენ კი გაამაყებული რჩებით მით, რომ სულ წინააღმდეგი დაუმტკიცეთ თქვენს მოპირდაპირეს და დაითანხმეთ. შემდეგ იმეორებთ ხან ერთთან, ხან მეორესთან ამ ამ-

ბავს და იმერელსაც ის უნდა, მისი გულის წადილი სრულდება და რა ენაღ-
ვლება (25—26).

ამგვარათვე: მეგრელი, გურული.

ამ უუქველად მცდარი დახასიათების გამოქიბვას თავი რომ დავენებოთ
და ვიკითხოთ: მართალიც რომ იყოს, რა კავშირი აქვს ყველაფერს ამას „ვეფ-
ხისტყაოსნის“ გმირებთან—თქო, აკაკის მეტი,—დადებითად ვერაფერს გვიპასუხებს.

აკაკი კი გვეტყვის.

„ვეფხისტყაოსანში“ ჩვენ ვნახავთ ჩვენს ქვეყანას მისი კუთხეებით და
მცხოვრებლებით ისე გამოხატულს, როგორც სარკეში ჩასახულ რამეს (31). თუ
ამ ზოგადმა თქმამ არ დაგაკმაყოფილათ, აკაკი ვრცლად იტყვის: რუსთაველს
სურდა „ვეფხისტყაოსანში“ დაეხატა მთელი საქართველოს სურათი და გამო-
ეყვანა მისი საიდულო გმირი როგორც მამაკაცის, ისე დედაკაცისაც. საქარ-
თელო რომ გაშლილი და თანასწორი ბუნებიანი იყოს, მაშინ ის ერთს პირს.
აიღებდა გმირად, მაგრამ რადგანაც... ის სხვადასხვა ბუნებიანია და ხალხებიც
სხვადასხვა ხასიათების მქონი, ამისთვის მან საჭიროდ დაინახა, ერთი გმირის
მაგიერ აეღო სამი, გადაეკავშირებია ერთმანეთთან, ერთი მეორით შეეგოს და
ასე წარმოედგინა ჩვენთვის, ამ აზრით იმან აიყვანა ამერიდან—ტარიელი, იმე-
რიდან—ავთანდილი და შავი ზღვის პირიდან—ფრიდონ და მათი შეერთებით
დაგვიხატა ერთი სრული გმირი მთელი საქართველოსი“ (გვ. 32).

ამაზე მეტი შებოქილობა გეოგრაფიული პირობებით და ბიოლოგიზმით
შეუძლებელია!

„არჩევანში რომ შევიყვანოთ ქართველები ამ სამი გმირის შესახებ, უუქ-
ველია, ქართლები ტარიელზე მიგვიითობენ, იმერლები ავთანდილს აირჩევენ
და საზოგადოდ შავი ზღვისპირელები—ფრიდონს მოიწონებენ.

ეს მისი ბრალია, რომ ის განსაკუთრებითი ხასიათები, რომლებიც ამ სხვა-
დასხვა კუთხის საქართველოს ერთმანეთისაგან განასხვავებენ... ამ გმირებში
იხატება და თითოეული კუთხე თავის საკუთარ, ახალ ნაცნობს ხედავს იმათში“
(გვ. 33).

ეს მამაკაცები. ქალები? ნესტანი—ამერია, თინათინი—იმერი, ხოლო ფატ-
მანი—ზღვისპირელი. ამასთანავე: პირველი—ნესტანი ძალიან ემსგავსება ხასი-
ათით ტარიელს, მეორე—ავთანდილს. ფატმანი? არ ჩანს, ვის?

აქ მოყვანილი აკაკის აზრები მცდარია, უუქველად მცდარი. აკაკისათვის
„ვეფხისტყაოსანი“ სარკეა არა მარტო იმდროინდელი საქართველოსი, XII ს.
საქართველოსი, არამედ ეს სარკეობა მისი სამარადისოდაა მიჩნეული. გ ა ვ ი-
მ ე რ ო თ: „არჩევანში რომ შევიყვანოთ ქართველები ამ სამი გმირის შესახებ,
უუქველია, ქართლები ტარიელზე მიგვიითობენ, იმერლები ავთანდილს აირ-
ჩევენ და საზოგადოდ შავი ზღვისპირელები—ფრიდონს მოიწონებენ“. რატომ?
—იმიტომ რომ თითოეული კუთხე თავის საკუთარ ნაცნობს ხედავს ამ პი-
რებშიო. გარდამეტებული რეალისტიკო მენტატორია აკაკი, გადა-
ქარბებულ ფორტოგრაფობას და ეთნოგრაფობას აკუთვნებს აკაკი შოთას. ყო-
ვლად შეუძლებელია ამგვარი შეხედულების გაზიარება. ტარიელი, ავთანდილი,
ფრიდონი, ნესტანი, თინათინი XII ს. ფეოდალურ-რაინდულ საქართველოს წარ-

ზომადგენლები არიან, მაგრამ ყველანი ისინი უწინარეს ყოვლისა ადამიანები არიან: რომელიმე მათგანი იმიტომ კი არ ატარებს ამა თუ იმ თვისებას, რომ, ნაგალითად, ქართლელია, ან იმერელი, არამედ მხოლოდ იმიტომ, რომ, თავისი ეპოქის, თავისი კლასის შვილია და ამით თითოეული მათგანი კლასობრივი ადამიანის საზოგადო ტიპს, საზოგადო სახეს წარმოადგენს. და სწორედ ამგვარი პოზიცია დიქტირა ილიამ აკაკის მიერ დასმული საკითხისადმი.

აკაკის ლექციებში ილიამ უკან დახევა დაინახა, ნაწარმოების ქართულობის დამტკიცება—მისი ეთნოგრაფიულ ჩარჩოებში მომწყვედევით ილიამ შოთასთვის სულთამხუთავად მიიჩნია და „ვეფხისტყაოსნის“ სილიაღე—მისი ზოგადი თვალსაზრისით განხილვაში მოგვცა.

ამასთანავე აღსანიშნავია:

თუ წინათ და მის დროსაც ვეფხისტყაოსნის სპეცი-ლისტები ნაწარმოების განხილვისას მხოლოდ მისი წარმო-მობის საკითხის ირგვლივ ტრიალებდნენ, არასპეციალის-ტი, მაგრამ დიდი მწერალი-მხატვარი ილია, უნდა ითქვას, პირველი და პირველად იძლევა შოთას ამ უკვდავი ქმნილე-ბის მხატვრულ ანალიზს, ტიპების ფსიქოლოგიურ დახასი-ათებას.

თავდაპირველად ილია გვაძლევს ნაწარმოების ზოგად დახასიათებას. მი-სი აზრით „ვეფხისტყაოსანი“:

ა. სულიერი განძია, რომელიც სამკვიდროდ და სასახლოდ უანდერძა ჩვენმა წარსულმა ჩვენს ერს.

ბ. იგი დიდებული პოემაა. შექმნილი ჩვენის ერის დიდებულობის დრო-სა, ჩვენის კაცისაგან, ჩვენს ენაზე;

გ. ჩვენ თავს ვიწონებთ, ვსახელობთ, ვქადავლობთ ამ ნაწარმოებით;

დ. იგი დიდი რამე საუნჯეა, საშვილიშვილოდ საბატო, საუკუნეთა გან-მავლობაში არდაქნობილი, არგაბათილებული, არდავიწყებული.

ასეთია „ვეფხისტყაოსანი“, მაგრამ ყველასათვის როდია ცნობილი ნაწარ-მოების ზემოაღნიშნული თვისებები.

აქედან: მიუცილებელი საპირობება—„ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ იწერებო-დეს და იკითხებოდეს შესაფერი წერილები.

აქედანვე: აკაკის ლექციების გამართლება.

მაგრამ... ერთია წაკითხვა და როგორ წაკითხვა—მეორე.

აქედან იწყება ილიას შეტევა.

„მთელი სამი ლექცია ბ-ნის აკაკისა,—ამბობს ილია,—წარმოადგენს ერთს იმ დედააზრის აკიდოს, რომ რუსთაველმა გამოსახა თავის პოემაში სამი, საქარ-თველოს სხვადასხვა ნაწილის ქართველი. მისი სიტყვით, ტარიელი, რადგანაც ზარმაცია—ქართლელია, აეთანდლი, რადგანაც წინდახედულია და ცბიერი—იმერელია, და ფრიდონი კი—არ გვახსოვს, რა მიზეზითა და რის გამო—ზღვის-პირელი ქართველია: იქნებ იმის გამოც, რომ ცოტა აქვს, მაგრამ ყოველგან სიკეთე მიუწვდომელი?

როგორ არღვევს ილია ამ უეჭველად მცდარ დებულებას?

ჯერ ზოგადი მოსაზრება მოჰყავს: ეს დებულება მცდარია. აგრე რომ ეი-ანგაროშოთ, რუსთაველი უბრალო ეთნოგრაფი იქნება და არა გენოსი. თავისი-ამ ნათელი დებულების დასამტკიცებლად ილია კერძო მაგალითებს ემყარება.

თავდაპირველად შექსპირის ფალსტაფს იხსენებს.

„ფალსტაფს, რომელიც შექსპირს ტყუილებისა და კვებნა-ბაქიობის გულად გამოუხატავს, განა ათასს მსგავსს ვერ მოეუპოვებთ ჩვენს საქართველოში? აკი ბ-ნმა აკაიმიც თავის ლექციოზე დაგვაჯერა, ქართველები ტყუილებისა და კვებნა-ბაქიობის მოყვარენი არიანო. მართალიც არის: ჩვენში ტყუილებისა და კვებნა-ბაქიობის ისეთი ფალანგები არიან, რომ თვითონ ფალსტაფი,—ეგ ზოგადი ტიპი ცრუ და მკვებარა კაცისა,—ტაშს დაუკრავს მოწონებისას და შეგირდად მიებარება. ნუთუ ეს გარემოება ნებას მისცემს ვისმე თქვას: „შექსპირმა ფალსტაფით ქართველები გამოსახაო“—სამართლიანად ლაღადებს ილია.

სხვა მაგალითების მოყვანა შორს წაგვიყვანს.

აკაიის შემდეგ დებულებებზე გადავალ.

„ფეფხისტყაოსნის“ გმირთა ამა თუ იმ საქციელს, ამა თუ იმ საქმიანობასა და ხასიათს აკაიი თითოეულის მათგანის ტომობრივი წარმოშობით ხსნის. ფარსადანი და ტარიელი ნადირობიდან შინ ბრუნდებიან ბაღდადად. მეფემ უბრძანა ტარიელს: ქალის ნახვა მინდა. დურაჯები უნდა მიუტანო. მეფე შედის კოშკში, ტარიელი გარეთ რჩება. მეფე უბრძანებს ასმათს: გარეთ მყოფ ტარიელს დურაჯები გამოართვი და ნესტანს მიუტანო. გარეთ გამოსვლისას ასმათმა ისეთნაირად აზიდა ფარდა, რომ ტარიელმა დაინახა მზეთუნახავი. გულში სიყვარულის ისარი ეცა, დაბნდა, უსულოდ ძირს დაეცა, მჩვრად იქცა. ტარიელს დაუწყევს მკურნალობა, მაგრამ ვერას გახდნენ, სანამ ნესტანმა არ შემოუთვალა:

„ბელითი ზნედა, სიკვდილი რა მიჯნურობა გკონია,
სჯობს საყვარელსა უჩვენე საქმენი საგმირონია“.

ხატაელებზე გაილაშქრე, შინ გამარჯვებით დაბრუნდი და სიტყვას გაძღვე: შენს გარდა კმრად არავის შევირთავო.

ავთანდილსაც უყვარს თინათინი, უყვარს, იტანჯება, მაგრამ ჩუმად.

„გულსა მისსა სიყვარული მისი ჰქონდა დამალულად“.

თინათინი გამეფდა: ავთანდილისათვის ეს უდიდესი ბედნიერებაა. როგორც სასპეტი ყოველდღე მივა მეფე-საყვარელთან მოხსენებით, მაგრამ ავთანდილი ოღნაეადაც არ ბნდება: მტკიცე და ურყევია. რატომ? აკაიი გვიპასუხებს: იმიტომ რომ „ტარიელი მოქმედებს გჯლის აყოლით, ავთანდილი კი თავს ეკითხება“.

ავთანდილმაც მიიღო თინათინისაგან საზოგადოებრივი ხასიათის დავალება: უნდა მონახოს ტარიელი.

ბა, როგორ ასრულებს თითოეული მათგანი დავალებას? აკაიის აზრით—ტარიელს შეეძლო გაუჭირებლად მთელი ჯარით მისელა ხატაელებზე და ში-

შიც არაფრის ექნებოდაო; ამის ნაცვლად, გულს აყოლილი, საომრად ატეხილი ტარიელი პირდაპირ ეკვეთება მტერს.

„ახლოს მიველ, შემომხედეს, შმაგიაო ესე თქვესა.
მუნ მიემართე მკლავმაგარმან, სად უფროსი ჯარი ღგესა;
კაცს შუბი ეკარ, ცხენი დავეც, მართ ორნივე მიხედეს მზესა,
და შუბი გატყდა, ხელი ჩაგყავ,—ვაქებ, ხრმალო, ვინცა გლესა.
შიგან ასრე გავერივე, გნოლის ჯოგსა ვითა ქორი,
კაცი კაცსა შემოვსტყორცე, ცხენ-კაცისა დავდგი გორი,
კაცი ჩემგან განატყორცი, ბრუნავს ვითა ტანაჯორი,
და ერთობ სრულად ამოვსწყვიდე წინა კერძი რაზმი ორი.“

ასეთია ტირიელი.

ავთანდილი?

„ავთანდილი აუჩქარებლად კვალში უდგია მისდა მინდობილ საგანს (ტარიელის მონახვა), ბოლოს მიაგნო კვალს, მაგრამ არ შეუტია, არ შეეჯახა და ეს არა იმიტომ, ვითომ შემკრთალიყოს და შეშინებოდეს, არა! ავთანდილი წინდახედულია, ისჯერ გამზომია. ტარიელი კი სხვა ბუნებისაა, სხვა ხასიათისაა. იგი გულს დაუშორჩილებიაო.“

აკაკი მცდარია, მცდარია მთლიანად: მისი ახსნა უალრესად პრიმიტიულია. აქ ბუნება და ხასიათი არაფერ შუაშია. ამოცანა აქვს თითოეულს და ეალებული სხვადასხვაგვარი.

ტარიელმა ხატულნი უნდა დაიპყროს, მტერი უნდა გაანადგუროს, მაშასადამე, აქ შეტევა და სასტიკი ბრძოლაა საჭირო. ტარიელიც იბრძვის.

რაც შეეხება ავთანდილს, მისი ამოცანა სხვაგვარია: უცნობი მოყმე უნდა მონახოს, უნდა გაიცნოს, თინათინს ამბავი უნდა მოუტანოს.

აბა, რად ეღირებოდა მთელი პოემა, ავთანდილი რომ თავიდანვე ჰკვეთებოდა ტარიელს, დაემარცხებია იგი, ანდა თვითონ დამარცხებულიყო? მოხერხდებოდა კი მაშინ პოემის გაშლა? ცხადია, არა! ხასიათის სხვადასხვაობა არაფერი მოსატანია. მაგრამ, ვთქვათ, რომ ტარიელი და ავთანდილი სხვადასხვა ბუნებისა და თვისებებისა არიან. განა ეს ტომობრიობაზეა დამოკიდებული? აკაკის რომ ვკითხოთ, აუცილებლად იგი ასეთს დასკვნას მოგვცემს: „ამგვარად ჩვენ ვხედავთ, რომ ტარიელი მოქმედებს გულის აყოლილ და ავთანდილი კი თავს ეკითხება. თუ გავიხსენებთ წინა ლექციას, როდესაც ამერლების, იმერლების და შავი ზღვისპირელების ხასიათების განსხვავებაზე ვლაპარაკობდით, მაშინ ნათლად დავინახავთ, რომ ტარიელში ისახება ქართლელების ხასიათი და ზნე, ავთანდილში—იმერლებისა და ფრიდონში—შავი ზღვისპირელებისაო“ (46—47).

„არაო, — უპასუხებს ილია: — ტარიელი, ავთანდილი, ფრიდონი და სხვანი მამაკაცი და დედაკაცი „ვეფხისტყაოსნისა“ ყველაზე უწინარეს ადამიანები არიან და, მაშასადამე, ზოგადი ადამიანის ბუნების მიხედვით შექმნილნი და აგებულნი.“

„აი, თუნდა ავიღოთ ლექტორის მიერ თითქმის სასაცილოდ აგდებულს მაგალითი, რომ ტარიელს ნესტან-დარეჯანის პირველ დანახვაზედ გულს შემოე-

ყარა და დაბნდა. ამ შემთხვევამდე კი რუსთაველმა ბევრგან გვაჩვენა, რა ძლიერი კაცია ყოვლისფრით ტარიელი სულითა და ხორციითა.

„ამ თვალად მცირე შემთხვევაშია მთელი ნასკვი, რომლისაგანაც გამოიხსნება მთელი რთული ხასიათი იმისთანა კაცისა. როგორც ტარიელია. კარგს, გონებაშაზვილს და გამჭრიახ ფსიქოლოგს რომ ეს ძლიერება და ძალღონიერობა ტარიელისა აცოდინოთ და ამასთან ეს უეცარი შემოყრა გულისა დაწვრილებით უამბოთ,—პირდაპირ მოგახსენებთ, რომ ტარიელი დიდი გულისთქმის კაცია, იმისთანა გულისთქმისა, რომელსაც ვეღარც ხორცი უძლებს და ვეღარც სული და რომელიც კეჟას, გონებას მთლად იმორჩილებს, როგორც ზ ა რ ი, ელ და, მეხი. კაცს რომ კეჟა და გონება გამოეცლება, ის შევედარია საქმისათვის, მოქმედებისათვის. ამიტომაც ტარიელისთანა ძალღონიერი კაცი და მისთანავე გულისთქმისა ყოვლად შემძლებელია, თუ გარემოება ცხოვრებისა გულისთქმაში ხელს უწყობს, ე. ი. თუ გულისთქმას კმაყოფილებას აღწევს და აჩუბებს,—და თუ არა, ამისთანა კაცი სუსტია, უღონოა, უქმია, ერთი სიტყვით, სნეულია“ (188).

ასეთია ტარიელი: „გულისთქმამ ცნობა წაართვა, ცნობის წართმევამ—ლონე და უღონობამ მჩერად აქცია ეს ახოვანი კაცი. აქ რა შუაშია ქართლელი, ან კახელი, ან იმერელი... აქ კაცად-კაცია. გულისთქმის ქარცეცხლში გატარებული თავიდან ბოლომდე“ (189).

„ტარიელი მჩერად იქცა იმიტომ კი არა, რომ ზარმაცი ქართლელია, არამედ იმიტომ, რომ მაგისთანა ბუნების კაცი უსათუოდ მჩერად უნდა იქცეს, რაკი იმ გარემოებაში ჩავარდება“ (195).

აკაკი ქალების ხასიათსაც ტომობრივ წარმოშობით ხსნის. „რაც აქ კაცების შესახებ ვთქვით და დავინახეთ, აგივე ითქმის ქალების შესახებაც: ნესტანი—ამერიია, თინათინი—იმერიი“ (47). და სხვათა შორის იმ გარემოებამ, რომ ნესტანმა პირველად დანახვისას ტარიელს არაფერი უთხრა და ცივად გაისტუმრა, ნესტანის ამერლობით ხსნის.

ილია, რასაკვირველია, არ ეთანხმება. „გაიხსენეთ ის ადგილი, როცა ტარიელი პირველად შეეყრება სალაპარაკოდ ნესტან-დარეჯანსა, რომელიც ისეთივე დიდი გულისთქმის დედაკაცია, როგორც მამაკაცი ტარიელი. ტარიელად ამ აშბაეს ასე მოგვითხრობს:

დიდხანს ვდეგ და არა მითხრა სიტყვა მისსა მონასურსა;

ოდენ ტკბილად შემომხედის, ვითამცა რა შინაურსა,

ასმათ უხმო, მოიუბნეს, ქალი მოდგა, მითხრა ყურსა:

და „აწ წადიო. ვერას გითხრობს“, მე კვლა მიმცა აღმან მურსა.

„ამისთანაზე იტყვიან ხოლმე: გენიოსური კალმის მოსმაო და სწორედაც ასეა. დიდ საგრძნობელს, თუნდ ერთი და იგივე ძირი ჰქონდეს, ისეთი ბოლო და ზემოქმედება არა აქვს, როგორც პატარას. დიდი მწუხარება ცრემლს უშრობს კაცს, პატარა კი ცრემლს აღენს; დიდ სიხარულს ხშირად ცრემლი მოჰყავს და პატარას კი—ღიმილი; დიდი გულისთქმა, ქეშმარიტი გრძნობა მუნჯია, უტყვია, და პატარა კი—ყბედი, ლაქლაქა-

„აი, გულთამხილავი რუსთაველი რამ-სიდიდე გრძნობას ხედავს ნესტან-დარეჯანის გულში და-რა ხატით გვაჩვენებს ჩვენ მის ძლიერებას, სიდიადეს და ძლიერამოსილებას. ქალმა ვეღარა თქვა რა, სიტყვა შეეკრაო...“

„რუსთაველი სასწაულ-მოქმედივით ერთის კალმის მოსმით ქმნის და გვეუბნება,—ტარიელი დაითხოვა, ისიც სხვისი პირით:

„აწ წადიო, ვერას ვითხოვს“, ე. ი. ქალი დამუხჯდაო,—და აბა, იფიქრეთ, რა გრძნობაა ამის მოქმედი გრძნობა. შეიძლება და ამაზე ცხოვლად, ამაზედ უკეთესად ოთხის სიტყვით კაცმა ანიშნოს ძლიერება და სიდიადე გრძნობისა, როგორც მით არის ნაიშნი, რომ იმ გრძნობამ ადამიანი დაამუხჯაო შაშინ, როცა თქმა და ლაპარაკი სამოთხესავით სანატრელია და ასე მოსალღნელი ტრფიალის ქალისაგან, რაკი პირველად შეეყარა სალაპარაკოდ თავის სატრფოსა.

„აქ ერთის კალმის მოსმით გამოთქმულია ის, რასაც ეხლანდელი მწერალი მთელს ფურცლებს მოანდომებდა და მინც ესოდენ ცხოვლად ვერ გამოგვიხატავდა სათქმელსა“ (191...2).

ასეთია ილია, ამგვარია მისი განწყობა საზოგადოდ ლიტერატურულ ნაწარმოებისადმი და კერძოდ „ვეფხისტყაოსნისადმი“.

თუ აკაკიმ „ვეფხისტყაოსნის“ გმირები დაახურდავა და შოთას მიერ კერძოდან ზოგად კაცობრიულობამდე აყვანილი ტიპები უმართებულად ვიწრო, სულთამხუთავ, ეთნოგრაფიულ ფარგლებში მოამწყყედია--ილიამ ტიპები კვალად აღადგინა და სამართლიანად ისევ თავის კუთვნილ ადგილას, ინტერნაციონალურ ზღვრებში მოათავსა.

აქ შეიძლება ვინმემ თქვას: მართალია, პოეტი მით უფრო დიდია, რამდენად იგი ასცდა ეთნოგრაფიულობას და თავისი (უკვე შემოქმედებით) ზოგადკაცობრიული ტიპი მოგვცა, მაგრამ ისიც ხომ ცხადია, რომ პოეტი არაფრისაგან ვერაფერს შექმნის, მასაც, რაც გინდ. გენიოსი იყოს იგი, საყრდენი სჭირდება, და ეს საყრდენი აუცილებლად ეროვნული ბაზა უნდა იყოს. მართალია, მაგრამ ერთია საყრდენი, საწყისი, და მეორეა ამ საწყისიდან მოქმედების გაშლა, ეროვნულიდან ზოგად კაცობრიულში გადასვლა.

მწერალი ზეპირად არ თხზავს, მას ფაქტი სჭირდება. უცილობლად. მაგრამ თუ საყრდენ ფაქტსა და მასზე აღმოცენებულ ნაწარმოებს შორის თანასწორობის ნიშნის გავლება მოხერხდა, აქ უკვე შემოქმედება აღარ არის და ნაწარმოებიც არ შეიძლება იქნას მხატვრული. აქ საქმე უფრო ფოტოგრაფიასთან გვაქვს.

ილიას ეს გარეგობა შესანიშნავად აქვს გათვალისწინებული.

„თქმა არ უნდა, რომ ერი, რომელსაც ეკუთვნის ამისთანა მწერალი, თავისი სიმკაულით აკაზმინებს, თავის საფერავით აფერვინებს პოეტს ყოველს ნამოქმედარს შემოქმედებისას, მაგრამ ეგ მარტო სამკაულია, ფერია და არა იგი შინაგანი ბუნება ხატისა, რომელიც ამ შემთხვევაში ზოგადია და არა კერძო და რომელიც მარტო თავის საკუთარს კანონებს ექვემდებარება“. ანდა:

„შემოქმედების ძალის ღონიერება ერთი და იგივე არ არის, როცა ერთი მთელს გადასწელება ხოლმე და მეორე კი მარტო ნაწილსა. მწერალმა თუ

სხვა ვინმე ხელოვანმა, რაც უნდა ზედმიწევნით და მშვენიერად გამოხატოს ერთი რომელიმე ცალკე სახელწოდებული კაცი—ივანე თუ პეტრე, ყოველთვის უპირატესობა უნდა დაუთმოს იმას, ვინც ზოგადის კაცის გამომხატველის შემძლებელია. ამიტომაც პორტრეტების მხატვარი, დიდი სახელგანთქმულიც და გამოჩინებული, ყოველთვის უმდაბლესი და უმდარესია მასზედ, ვინც ზოგადის კაცის ტიპის მოქმედი, თუნდაც ხელსაქმობით, ტექნიკით ამისი თანასწორი იყოს. ამიტომაც თვითონ პორტრეტების წერას, ე. ი. ცალკე კაცის ხატვას, მხატვრობაში უკანასკნელი ადგილი უჭირავს და თითქმის ხელოვნებადაც არ არის ცნობილი, რადგანაც ეგ უფრო ოსტატობაა, ვიდრე ხელოვნება (193).

მე არ ვამბობ, რომ ილიას ეს შეხედულება დღეს მთლიანად და სავსებით მისაღებია—მეტეი, მაგრამ ილია რომ ტიპებისა და ტიპიურობის გაგების იმდროინდელ მოწინავე ღონეზე დგას, ეს უცილობელია. ამ შემთხვევაში ილიას შემოხსენებული თქმა ჩვენს ყურადღებას ბელინსკისავე მამართავს.

ტიპიურობის შესახებ სწორედ ბელინსკი იყო პირველმთქმელი იმისა, რაც აქ ილიას აქვს შოთას ტიპების გამო გამოვლინებული.

მაგრამ ხომ შეიძლება, რომ პოეტი ვერ აცდეს უბრალო პორტრეტულობას, ვერ შეიპრას განზოგადების სიღრმეში და ეთნოგრაფიულობის ვიწრო კაპაოტში ჩარჩეს?

შეიძლება. და როგორც ჩანს, ამგვარი პოეტები შოთას დროსაც ყოფილან და სწორედ მათ შესახებ აქვს მას გამოკვეთილი:

„მეორე ლექსი ცოტაი, ნაწილი მოშაირეთა

არ ძალუძს სრულქმნა სიტყვათა, გულისა ვასავმირეთა,

ვამსგავსე მშვილდი ბედითი ყმაწვილთა მონადირეთა,

და დიდთა ვერ მოკვლენ, ხელად აქეთ ხოცა ნადირთა მცირეთა“.

მაშასადამე, ამგვარი პოეტები, ყოველთვის, ყოველ დროს ყოფილან, მაგრამ ისინი და შოთა დიად შორიშორ არიან: შუა უზის დიდი მზლვარი!

ილიამაც იცის ეს და ამიტომაც, რომ ამბობს:

„ვიწრო მოედანი მარტო პატარა თვალანის სარბიელია და არა იმისთანა გოლიათისა, როგორიც რუსთაველია“.

IV

ილიას არც შემდეგშიაც დაუკლია „ვეფხისტყაოსნისათვის“ თავისი სამართლიანი მზრუნველობა.

„ჩვენ რუსთაველის სახელი მეტის-მეტად დიდ სახელად მიგვაჩნია და მოგვიტევეთ, რომ მის სახელს და დიდებას ადვილად ვერაყის დაუთმობთ“ (198). ასე დააბოლოვა ილიამ თავისი წერილი აკაკისა და „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ და არ გასულა მცირე ხანი და მას ისევ მოუხდა „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ წერა.

1889 წ. რუსულ ჟურნალ „სვეერნი ვესტნიკში“ დაიბეჭდა ივ. ჯაბაღარიის წერილების მთელი სერია: Источники и материалы, სადაც საქართველოს წარსული

კულტურა უჩვეულის ტენდენციურობით და უარყოფითად იყო დახასიათებული, კერძოდ „ვეფხისტყაოსანი“.

თავდაპირველად წერილი ჯაბადარმა ილიას უჩვენა, წაიკითხეთ და თქვენი აზრი მითხარითო. აი, რას გადმოგვცემს ამის შესახებ იაკობ მანსვეტაშვილი თავის მემუარებში: „სტატია კარგი ლიტერატურული ენით იყო დაწერილი, ხოლო რაც შეეხება მისს შინაარსს, აქ კი ბევრად მოიკოკლებდა, არ იყო დაკული ისტორიული სინამდვილე. ვერ შეეგნო ავტორს რუსთაველის გმირების სულსკვეთება, გულის ძგერა, მათი საქციელი, ისტორიული ეპოქის შესაფერად. ის უკეთინებდა ნესტანდარეჯანს, ტარიელს—პასივობას, უძრავად გულზელდაკრეფრლ ჯდომას ერთ ალაგას, განუწყვეტელ ჩივილს, წუწუნს და ცრემლის ღვრას.“

ილია თავისებურად გაცხარდა და გაცეცხლებულმა უთხრა: არა, ბატონო ივანე, ჩვენ ეგრე ადვილად ვერ დავითმობთ რუსთაველს. დღევანდელი რუსული კრიტიკის თვალთახედვის ისრით (იგულისხმება სკაბიჩევსკი) ვერ განიზომება „ვეფხისტყაოსანი“. ამას მეტი დაფიქრება, მეტი მოსაზრება უნდა. რუსული კრიტიკის ზენა-ქვერული ნაფარდობა აქ არ გამოდგება. აქ უფრო ღრმად უნდა საქმეს ჩახედვა. ვისაც რუსთაველზე წერა უნდა, იმან უპირველეს ყოვლისა უნდა შეითვისოს იგი არა კუთით მხოლოდ, არამედ გულითაც. უნდა იგრძნოს მისი გმირების სულსკვეთება, ჩაწედეს ქართველი გულის სიღრმეს, იგრძნოს მისი მაჯის ცემა. ეს იქნება ნამდვილი სულისთქმა, მისი რწმენა, მისი სამართლიანი განსჯა და არა სკაბიჩევსკის კრიტიკა“ (მოგონებანი, გვ. 93).

ჯაბადარმა ეს წერილები. როგორც ვთქვით, „სვეერნი ვესტნიკში“ მოათავსა.

ქართველ საზოგადოებაში წერილებმა უდიდესი აღელვება გამოიწვია. ილიამ დიდი და დასაბუთებული პასუხი გასცა ჯაბადარს (წერილები მთელ წიგნს შეადგენს და სახელად „აი ისტორია“ ეწოდება). სხვა გაზეთები დაღუმდნენ. ღუშდა რუსული „Новое Обозрение“-ც, რომლის ხელმძღვანელად ნ. ნიკოლაძე ითვლებოდა. ბოლოს ამ გაზეთმაც ამოიღო ხმა: ნ. ნიკოლაძემ მოათავსა რამდენიმე წერილი—„Византийские споры“-ს სახელწოდებით. ნიკოლაძემ საშუალო, ასე ვთქვათ, გენერალური ხაზი აიღო: ჯაბადარი ფეხქვეშ მოვიდო, მობეგვა, გაანადგურა, მაგრამ წიკპურტები არც ნაციონალისტებს დააკლო.

აი, რას წერდა ნიკოლაძე:

В грузинском обществе смятение: нашелся «нечестивец», усумнившийся в самобытности Шота Руставели, творца «Барсовой Кожги». Сомнения свои сей заалазанский «Грострат» изложил (о, ужас!) на русском языке и предал тиснению в либеральном «Северном Вестнике» под заглавием «Письма о Грузии».

შემდეგ ნიკოლაძე კვლავდაკვალ მისდევს ჯაბადარს, ამხელს მას საქართველოს წარსულის არცოდნაში, კერძოდ ლიტერატურული საკითხის უფიქრობაში. სიუჟეტისა და ნაწარმოების, ქარგისა და მხატვრული სახეების გაურკვეველობაში და სხვა და სხვა: მოკლედ: გამოთქვამს „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ იშვიათ საღ აზრებს, რომელთაც დღესაც არ დაუკარგავს თავისი მნიშვნელობა.

მაგრამ ილია შინც ეკვეთა ნიკოლაძეს: მას არ მოეწონა ნიკოლაძის მათ-
რახები: „საქმე იმაზეა აქ შემდგარი, რომ „Письма о Грузии“-ს ავტორი გა-
დაქვილებია რუსთაველს, ჭლამის ვირზე პირუტყულმა შესოს და კული ხელში და-
აქერინოს—ამ აქამდე ქართველთაგან თაყვანცემულ კაცსა“ და იმის მაგიერ,
რომ კრიტიკოსს შეუტოს, „Новое Обращение“ ერთსა და იმავე დროს თვალ-
უყოფს მგმობელსაც და მოსარჩლესაც, მტერსაცა და მოყვარესაც, შორეულსა
და მახლობელსაც ერთმანეთზე წასაქვებზღადო.

თავის წერილში ნ. ნიკოლაძეს ერთი ადგილი აქვს: არა აქვს არავითარი
მნიშვნელობა იმას, თუ საიდან აიღო შოთამ სიუჟეტი თავის ნაწარმოებისათვის.
„თუ „ვეფხისტყაოსანი“ მთელი ექვსი საუკუნის განმავლობაში საცნობო წიგნი
იყო საქართველოს ყველა კუთხისათვის, то книга становится документом для
суждения о народе, ее происхождении и ее развитии“. სწორედ ამ სიტ-
ყვას, ამ დოკუმენტს ეკვეთა ილია: ნუთუ, „ვეფხისტყაოსანი“ მარტო დოკუ-
მენტი, მარტო მშრალი პროტოკოლია და სხვა არა რა?

აქ ეგ თქმა ილიას შეხედულების ანარეკლია მხატვრულ ნაწარმოების შე-
სახებ: იგი, ქვეშაირტ მხატვრული ნაწარმოები, არ არის მარტოდენ ფაქტი,
არ არის «ორჯერ ორი არის ოთხი», არამედ ბევრით მეტი და ბევ-
რად მეტი.

V

უკანასკნელ ილია „ვეფხისტყაოსანს“ შეეხო თავის „ქვათა-ლაღადში“. წე-
რილი მიმართულია მაშინ ახალგაზრდა, დამწყებ მეცნიერის ნიკო მარის
წინააღმდეგ.

ჩვენ ვიცით ნ. მარის პირველი წერილი „ვეფხისტყაოსანის“ შესახებ
1890 წელს დაწერილი. რას ამბობდა მაშინ ნ. მარი? „მე სრულ ქვეშაირტებად
მიმაჩნია რუსთაველისევი სიტყვები, რომ მას სპარსულიდან ამბავი უნდა გაეღეჭ-
სოს. რამდენად შესცვალა დედანი პოეტმა, გააგრძელა ან შეამოკლა, ამაზე სჯა-
მხოლოდ მაშინ შეგვეძლება, როცა სპარსული დედანი აღმოჩნდება, რის იმედს
ჯერ კიდევ არ ვკარგავო“.

წერილმა დიდი აღშფოთება გამოიწვია ქართველ საზოგადოებაში. ნ. მარს
ეგ თქმა არ აპატიეს და შემდეგ, დიდი ხნის განმავლობაში, მიუხედავად იმი-
სა, რომ მან ბევრი რამ, მართლაც უცხო და მარგალიტი თქვა შოთას შესა-
ხებ, ყველაფერს ივიწყებდნენ და ძველი ნაღობივითა დიდი მეცნიერის მხო-
ლოდ ამ პირველთქმას, ახალგაზრდობის პირველთქმას იგონებდნენ.

მოგვიანებით პოლემიკაში ილიაც ჩაება.

[ბატონმა მარმა] „კარგა ხანია რაც დაიქაღანა, რომ დამაცადეთ ეგ თქვე-
ნი რაღაც „ვეფხისტყაოსანი“, სულ თავზე დაგაფხრეთო. ინგლისში ერთი
მანუსკრიპტი მეგულება, იმას ვიპოვე და დაგიმტყიცებთ, რომ იქიდან არის ეგ
ნათარგმნი ან გადმოღებულიო. ვაი, ჩვენო თავმოსაწონებლო რუსთაველო!
თურმე ქურდი ყოფილხარ და სომეხთა მეცნიერთამებრ ხსენის შენად გაგისა-
ლებია. ჩვენ კი რა დიდებულ კაცად მიგიჩნით, შენს სახელს შევხაროდით.“

პნი მარი, რომელიც, ვითარცა დიდგულა მეცნიერი, შუბლზე ბუხსაც არ ისვენს, უბრალო სიკვდილის შვილი ხომ არ არის, ტყუილად დაიქადოს რამ და არ იცოდეს, რომ „ისარი და პირით სიტყვა, რა გასტყორცნო, არ მობრუნდეს“. დაიქადა და აქი... აი, ის დღეა და ეს დღე, მას აქეთ შვიდი-რვა თუ არ მეტი წელიწადი გავიდა, მაგრამ ქაილი ქაილად დარჩა. ბატონმა პარმა კარგად იცის, რა განძია ჩვენთვის „ვეფხისტყაოსანი“. კარგად იცის, რა პურჯია იგი ჩვენის თავმოწონებისათვის, ქვეყნად ხმის ამოღებისათვის. მაშასადამე, თუ თავში დასატეხი ვისმე რამ უნდა, უკეთესი იქნება აქედან დაგვცხოვს, აქედან შეგვინგრიოს ციხე-სიმაგრე ჩვენი სახელისა და თავმოწონებისა. თუ არ აპან, სხვა რა გულთაძვრამ უნდა აგვიხსნას ეს ამისთანა თავდაუპყრავი მუქარა და ქალება მეცნიერისა, ფსიქოლოგიურად რომ ჩაეუყვირდეთ?

„რა საკადრისია, კაცს ჯერ საბუთი არ ენახოს, არ გაეჩხრიკოს და არც იცოდეს, მართლა ამისთანა საბუთი არის სადმე თუ არა, აიღოს და მთელს ერს ბისი სამართლიანად სახელოვანი კაცი, შეუბღალოს იგი თითქმის წმიდათაწმინდა, რომელსაც შვიდას-რვაასი წელიწადია განუწყვეტლად შესტრფის და შეხარის, შეურყიოს ძირი იმ დიდებულს სახსოვარს, რომელსაც მთელმა ერმავე შიგ ჩაატანა თავისი ცრემლი და თავისი სიხარული, შიგ ჩაახვია თავისი სული და გული, შიგ ჩააწნა თვისნი უკეთესნი თიქრნი, ზრახვანი, გრძობანი... რა საკადრისია! კიდევ ვიტყვით ამისი საბუთი რომ ხელში ჰქონდა, ვინ რაღას ეტყობა, მართალს წინ რაღა დაუდგებოდა. მაშინ თუმცა შეეწუხდებოდით, მაგრამ მაინც პატივისცემითა და მოწიწებით თავს მოვიხრდიდით მართლის წინაშე. საქმე ის არის, რომ ჯერ საბუთი არ ენახა და ან რას ნახავდა, რაც არ არის და მაინც დაიქადა: მე ესე მომელანდაო, სიზმარში ენახეო, რომ ინგლისში ამისთანა საბუთი არისო. თუ ეს მართლა სიზმარში მოლანდებული არ არის, მაშ რა იქნა იგი ქალებული საბუთი? — რამ ჩაულაპა? თუ იგი საბუთი არ აღმოჩნდა, ის პატროსანი, ყოვლად ღირსეული თვისება კეშმარტ მეცნიერებისა სადღაა, რომ თქვას: შევცდი და ვინანიო. განა რომ „სოფლის ნადიმთა მკლამელი სოფელსაითვისე კრელია“. განა რომ „ბურსაგან ნუ გამოელი ბოლო კარკაზის ბუდესა“. მოდით და გულზე ნუ მოხვალთ, ამისთანა თავგასულ და შეუნანებელ საქციელისაგან. ვშიშობთ, მაგრამ მაინც ვიტყვით: ნუთუ ამისთანა ქედმაღალმა მეცნიერმა, როგორც მარია, თვითონ რომ ჰკითხო, მართალი არა თქვა? და თუ არა თქვა — რას გვემართლებოდა? რად დაიქადა ასეთის ქალებულის რიხით და თუ დაიქადა, რად არ აასრულა ქალებული? — რა ანგარიშია, რომ ლამის ხელიდან გამოგვაყალოს ჩვენ ჩვენი საუნჯე და ამისათვის ცარიელ მუქარის და ქაილის დაღაბრებული, პირგადაღეკილი ხმალი მოგვიღერა: ვისთვის და რისთვის ირჯება, რომ ასე უსაბუთოდ გვეტანება და ხელიდან გვაცლის ჩვენს „ვეფხისტყაოსანსა“? ვის შერქმია თვალში ეკლად ეს ქართულების ეროვნულ ღირსებისა და ვინაობის სახსოვარი, რომ ბ-ნი მარი აგრე თავზე ხელაღებულად ილევის ამ ეკლის გამოღებისათვის? ყოველივე ეს თქვენ გამოიციანით და ჩვენ კი დიდი ხანია ვიციით. რომ, „ხარი ხართან დაბი, ან ფერს იცვლის, ან ზნესაო“ (გვ. 57—61).

წერილი ძალზე პოლემიკურია, მთლიანად გაუღენთილია პოლემიკით. მას

რომ ეს მომენტები ჩამოვაცალოთ და აუცილებლად უნდა ჩამოვაცალოთ, რადგან ნ. მარს ოდნავადაც არ ჰქონია აზრად თავისი ამ ძიებით ქართველთა დამცირება,—მანაც შემდეგი დარჩება: „ვეფხისტყაოსნის არაქართულობის დამტკიცებისათვის სათანადო საბუთებია საჭირო, ზეპირად ამის დადგენა არ შეიძლებაო.

ვინ იყო მართალი? ილია თუ ახალგაზრდა მარი?—ამ წერილის შემდეგ დიდი დრო გავიდა, ოთხ ათეულ წელზე მეტი. ამ ხნის განმავლობაში ნ. მარი არაერთხელ შეხებია „ვეფხისტყაოსნის“ საკითხს. ახალ მასალებზე დამყარებული, იგი თანდათან, აუჩქარებლად იპყრობდა პოზიციას პოზიციანზე ამ ხანით და, საბოლოო ანგარიშში „ვეფხისტყაოსანი“ საესეებით დამოუკიდებელ ნაწარმოებად იცნო. ეს განსაკუთრებით ჩანს ცნობილ წერილში, რომელიც მან გამოაქვეყნა ფრანგულად 1928 წელს (ახლა რუსულადაც არის). აქ ნ. მარი გადაჭრით ლაპარაკობს, რომ თეორია გადმოღებისა და უცხო წარმოშობ ძალებისა დაინგრა, როგორც ქვეშაზე აგებული: „ვეფხისტყაოსანი“ დამოუკიდებელი ნაწარმოებია: „ვეფხისტყაოსანი“ დამოუკიდებელი ორიგინალური ნაწარმოებია და ყოველგვარი ცდა მისი უცხოურიდან წარმოშობის მტკიცებისათვის—ამაოა.

აბა, გავიხსენოთ, რას ამბობდა ილია ნაწარმოების ორიგინალურობის შესახებ? „ვეფხისტყაოსანი“ ქართველების ეროვნულ ღირსებისა და ვინაობის სახსოვარია, რომელსაც მთელმა ერმა შიგ ჩაატანა თავისი ცრემლი და თავისი სიხარული, შიგ ჩაახვია თავისი სული და გული, შიგ ჩააწნა თვისნი უკეთესნი ფიქრნი, ზრახვანი, გრძნობანი...

შეუძლებელია, წარმოუდგენელია ნაწარმოების მეტი ხორცის ხორცთაგანობა და სისხლის სისხლთაგანობა მის წარმოშობ კოლექტივისაგან. იგია ჩვენი ცრემლი და სიხარული, ჩვენი სული და გული, ჩვენი უკეთესი ფიქრი, ზრახვა და გრძნობაო.

ამიტომაცაა იგი ყოვლის დამოუკიდებლის უფრო დამოუკიდებელი და ყოვლის ორიგინალურის უორიგინალურესი. რა გამოიჩქვა? გამოიჩქვა, რომ:

ა. ილია „ვეფხისტყაოსნის“ იშვიათი მცოდნე და დამფასებელი ყოფილა: მას დროის შესაფერისად მომარჯვებული აქვს საღი კრიტიკის კალამი: იგი უეჭველად საგულისხმო, ბერი რაშიმე დღესაც მისაღებ აზრებს, ენობრივად იშვიათად მოკეთილი და მკაფიო ფორმებით, აწვდის მკითხველ საზოგადოებას.

ბ. ილია ერთი პირველთაგანია, რომელიც სამართლიანად აღნიშნავს „ვეფხისტყაოსნის“ საერთო საკაცობრიო მნიშვნელობას.

გ. დიდი მხატვარი ილია ამავე დროს დიდი კრიტიკოსიცაა: ამ მხრივ იგი თავისი დროის ყველა კრიტიკოსზე მალა დვას. „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ გამოთქმული მისი აზრები, აქ ზოგადად მარტოოდენ მოხმობილი, ამ დებულების უცილობლად დამამტკიცებელია.

1936 წლის 17 სექტემბერი,
თბილისი.

3. თოფურია

ქი ნაწილაკი ქართულში¹

ხნოკანებით ერთ-ერთი ძველ ნაწილაკთაგანია ქი. მისი ასაკი დღემდე მოღწეული ძეგლების მიხედვით ასე შეიძლება განისაზღვროს: დასიბამი უჩანს ჰაემეტ ტექსტებში, დასასრული კი—XVIII საუკუნის მხატვრულ თუ საპეციეირო ხასიათის თხზულებებში. ივულისხმება, რომ ის VIII საუკუნეზე გაცილებით ადრე იყო ენაში. ახალი ქართული და დილექტები მას არ იცნობენ. ჩანს, იგი გადაშენდა.

გაკერცელებულობით ერთ-ერთი იშვიათად ხმარებული ნაწილაკთაგანია ქი. მთელ რიგ ძეგლებში სრულებით არ მოიპოვება. სადაც არის, თითო-ოროლაა. ყოველ შემთხვევაში ხშირი არ არის.

შესატყვისობით უდავო ეკვივალენტი არ ეძებნება მოძმე ენებში. რაც მოინახა, ის უფრო მორფოლოგიური ბადალი ჩანს.

ადგილმდებარეობით უმთავრესად დამოკიდებულ წინადადებაში შეინიშნება. ძალიან ხშირად თან ახლავს დამოკიდებული წინადადების წვერ-კივ-შირებს: როგორცაა: ვინ, რაჲ, ოდეს... აგრეთვე ვითარ... იხმარება ზმნასთანაც, სახელთანაც; მარტივ წინადადებაში კი—შორისდებულთან.

შედგენილობით პირვანდელია ქი, გვიანდლობა ეტყობა მის სახეს (უკანასკნელი იშვიათიცაა), ი კი უთუოდ ლექსთწყობითაა გამოწვეული (თეიმურაზ II).

თქმულის მადასტურებელია:

და თუალ-ჟუყოფდეს მამასა მისსა, რაჲ-მი ჰუნდეს სახელის დებად მისა (ლქ I, 62; ა. შანიძის ძე. ქართ. ქრესტომათია, 33 11-12).

და მასვე ეამსა შინა იწყეს ძიებად პატრეაქისათჲს, ვინ-მი დასუან (ა. შანიძის ძე. ქართ. ქრესტომათია, 54 11-12).

და ჰხედვიდა დაჲ მისი შორით, რა იხილოს, რაჲ-მი შეემთხვოს მას (გამოსლვათაჲ II, 4; ა. შანიძის ძე. ქართ. ქრესტომათია, 68 20-21 = ი. ყიფშიძის Грѹз. др.-лѣт. хрестоматія, 18 11—19 1).

და ეამსა ცის-კრისასა დეკანოზმან ჰრქუა მნათესა: „მოვედ მამისა და ისმინე, მხინავს-მი ანუ ჰლქაჲს (გრ. ხანძთელის ცხ.: TP VII, თავი 5-1).

და აღჰქდის თავსა გუვილისასა დამუსრვად მარტულისა, ვე აღსლევადმც მის თავისა, ისუნებნ, ივქლისაჲჲ არს ანუ ქრთილისაჲ (სახისა სიტყუაჲ: TP VI, თავი 11 1-10 = ა. შანიძის ძე. ქართ. ქრესტომათია 60 11-23).

¹ წაკითხულია მოხსენებად სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ქართული ენის კათედრის ღია სხდომაზე 26 ივნისს 1942 წ.

დღესა ერთსა გულმან უთქუა ხილვად: ვრძი გამოვალს სული წორცთავან და ვრ იგი ევედრებოდა ღოსა (კ. ქეკელიძე, კიმენი 23 ა-ა).

ვიწყეთ სლვად მთასა მას გარემო სენაკებსა მონაზონთასა და ვეძიებდით, ვინ-
ძი მათგანი მოუკლავს (იქვე, 30 ა-ა).

და ვხედვედ დანაკის-კუღისა მის რტოჲსა გამოშართ, ოფისი მოვიდენ (იქვე,
40 ა-ა).

... სეფედავლე... იყოლა: „ამირან დარეჯანის-ძეო, აწ გამოგცადო, თუ რაჲ
ქაბუკი ხარო“ (ა. შანიძე, ალ. ბარამიძე, ილ. აბულაძე,
ძე. ქართ. ენა და ლიტ., 1935, გვ. 86 ა-ა).¹

და სულთქუმით ცრემლიანი ამას იტყოდა: ნეტარსი ჩემთვის, თუმცა ერთხელ
კულა ვნახე მისი პირი... (იქვე, ვისრამიანი, 95 ა-ა).

რადგან დამთმე, მეცა დავთმობ, ვინძი უფრო დაზიანდეს (ვახტანგისეული ვე-
ფხისტყ., აღდგ. ა. შანიძის მიერ, ფიონი) = აკად. ვეფხისტყ. 526 ა
= აბულაძის გამოც. 437 ა = კიკინაძის გამოც. 569 ა).

მერმე გამოჩნდეს მოედანს, ვიხიი უთხოვრებდენ ქებას (ვახტ. მთ.) = აკად. 68 ა =
აბულაძისა 32 ა = კიკ. 71 ა). ამას იმოწმებს თეიმურაზ მეორე (თხზუ-
ლებათა სრული კრებული გ. ჯაკობიას რედაქციით, 606 ა,
გვ. 75).

ჩემნი დღენი მასცა აღგან, რაჲსი ვითა გაისვენოს (ვახტ. ლნბ. = აბულაძისა 649 ა
= კიკ. 813 ა) = ჩემნი დღენი მასცა აღგან. რაჲსი ვითა გაისვენოს (აკად.
762 ა).

ნეტარსი ვინ სისხლი მისი შემახვრიტა ერთი თასი (ვახტ. ჩრჲ) = აკად. 1205 ა
= აბულაძისა 1066 ა = კიკ. 1268 ა).

და ასე ნახმარია ნეტარსი კ. კიკინაძის გამოც. 375 ა, 527 ა, 1151 ა,
1511 ა, 1705 ა და ერთხელ ნეტარსისა 1232 ა.

ნეტარსი დამხსნა სურვილსა, ცოცხალს არ გამაწვევინა (თეიმურაზ I, ალ. ბარა-
მიძისა და გ. ჯაკობიას რედაქციით, 7 ა).

ქისიყურად პასუხს მოგცემ, ამიხვიდე შენ ეინძი მე (არჩილიანი, II, ალ. ბარა-
მიძისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, 16 ა).

აწ თვალთა ჩემთა გიხილეს, ნეტარმ ჩემს მხოვანებასა (თეიმურაზ II, გ. ჯა-
კობიას რედაქციით, გვ. 30 ა).

ნეტარსი ფორმას იცნობს ანტონ I, ვითარცა „სანეტარ შორის დებულს“
(ქართული ღრამეტიკა, გვ. 114, § 141).

მაგალითები საკმარისია სხვადასხვა საუკუნის ქართულის დასახასიათებ-
ლად.

რას ნიშნავს იქ?

განმარტებას იძლევიან საბა, დ. ჩუბინაშვილი, ნ. მარი და ძეგლ-
თა გამოცემის რედაქტორები.

საბა განმარტავს: ძი რასავით (იმოწმებს მარკ. 5, 14); ვინ-ძი ვინ რა:
რადი რაიცა (იმოწმებს გამოსლ. 2, 4); ნეტარძი ნატრა რასამცა (ნეტარ რამ-
ცა B).

დ. ჩუბინაშვილი ვრცელ ახსნას ათავსებს თავის ქართულ-რუსულ ლექსიკონში:

ძი (სომხ.). მარცვალი ესე ხშირად იხმარების ლექსთა თან, ვინ, ვითარ, частица, употребляемая в конце слов, вместо ть, ли, же; თუ ვინძი, ე. ი. ვინძლივ იუ-კა постарайся; ვითარძი как же, რაძი, какой, что (იმოწმებს ლუკ. I—62; რუსულ. 592).

ვითარ: ... ვითარცა, ვითარძი, ზხ. როგორც; რამეთუ, как, каким образом; когда (იმოწმებს ფსალმ. I—4; ლუკ. I—2).

ვინ: ... ვინძი. ვინძლი. ვინძლივ, ზხ. თუცა ძალი გედვას, თუ კაცი ხარ, постарайся.

რაძი, ნ. რაც. რაძინ, ზხ. რალა, როგორ, как, каково (იმოწმებს ვეფხისტყ. 756).

რაც: ... რაძი. ზედ. რა ნაირი, როგორი, какой (იმოწმებს ქილ. 687); მოდი, მნახე რაძი ყმაწვილი ვარ, приди и посмотри на меня, каков я молодой, რათა უწყოდის რაძი შეემბეხვევა მას, чтоб знать, что случится с ним (იმოწმებს გამოსლ. 2.).

ნეტარძი კი შეტანილი აქვს თავის „ქართულ ღრამმატიკაში“ როგორც შორისდებული „დასანიშნველად სიხარულისა“ (გვ. XXVIII).

„ვეფხისტყაოსნიდან“ დამოწმებულ 756 ტაქვს—„ჩემნი დღენი მასცა აღგან, რაძინ ვითა გაისვენოს“ ასეთ კომენტარს ურთავს: „ჩემი დღე იმასაც მიადგებაო, ვინც თავის პატრონს ამისთანა სიტყვას გაუბედავსო, რალა (რაძინს) მოსვენება ექნებაო“ (ქართ. ქრისტ., ნაწ. II; სპტ. 1860, გვ. 225).

ბ. მარი არ იზიარებს ძიის სომხურ წარმომავლობას: „В местоименных отмечаю энклитическое ძი (...ვიხილვთ რასაძი იტყჳს კურთხევათა მათ შინა მიცხსს, яმ. მოსეს),—отмечаю потому, что в нем по недоразумению усматривали некоторое заимствование из армянского: арм. *ի* никогда не является энклитикою и вообще не имеет того значения, которое наблюдаем у грузинского ძი. Будучи грузинским, ძი однако не перестает быть архаичным“ (ტრ III, გვ. XLIII). სამწუხაროდ, აქ არ უჩვენებს მის მნიშვნელობას; ხოლო ამავე სერიის სხვა წიგნებში ძი გაგებულა როგორც კითხვითი ნაწილაკი (вопр. ли в сочетании с глаголом: სინავხბი ტრ VII, გვ. LXIX, თუმცა ამ ადგილის თარგმანში ლი არ ჩანს: „иди к отцу и послушай, спит он или бодрствует!“; სამაგიეროდ ლი წარმოდგენილია ძიის ბადლად „ფიზიოლოგში“: ... ისუნენბ, იტკლისაძი არს ანუ ქრთილისაძ—ობიყეთ, *пшеницы ли* (колос) или ячменя, კომენტარში კი ძი მხოლოდ ენის არქაულობის მოწმედ არის გამოცხადებული (ტრ VI, გვ. XLIII).

იუსტ. აბულაძეს „ვეფხისტყაოსნის“ თავისი გამოცემის (1926 წლ.) ლექსიკონში ვინძი ესმის, როგორც „ნეტა ვინ უფრო“; ნეტარძი—სახარბიელო მდგომარეობა, სანეტარო ყოფა; ნეტავეი კი; რაძინ ვითა—როგორ და რანაირადაც არ უნდა...

ამასვე იმეორებს ის აკადემიური გამოცემის ლექსიკონშიც.

ქ. ქიქინაძით რაძინ არის: რაც უნდა, ნეტარძი კი—ნეტარება, ნეტავი (მისი რელაქციით გამოც. ვეფხისტყ. ლექსიკონი).

ილ. აბულაძე ძე. ქართ. ენა და ლიტერატურას: დართულ ლექსიკონში (1935 წლ.) მოგვიანო დროის თხზულებებით ნაჩვენებ ძი ნაწილაკიან სიტყვებს ასე ხსნის: ვინძი ვითომ, ვინძლო; ვინც რომ; ვინძი თუ ვის; რაძი თუ რა, აბა რა; ნეტარძი ნეტამც, ნეტავი თუ...

ცოტა სხვაგვარადაა განმარტებული გ. ჯაკობიას მიერ: ნეტარძ[ი] ნეტავი! ნეტარება! ვისძი ვისაც (თეიმურაზ II); რაძი როგორი, როგორ, რანაირი, რანაირად; ნეტარძი ნეტავ (ამირან-დარეჯანიანი).

თითქმის ასეთივეა ნ. ბერძენიშვილის მიხედვით ნეტარძი ნეტა, ნეტავი, ნეტამც, წადილის ხმა (არჩილიანი, ტ. II).

ამგვარად. ძი არის: რისავით, რა. -ცა ნაწილაკი, რამცა (საბა); თუ, -ცა ნაწილაკი, -ლა ნაწილაკი, როგორობის, შესაძლებლობის (როგორი, როგორც, ვინძლო...) გამომხატველი ნაწილაკი (დ. ჩუბინაშვილი, ნაწილობრივ ილ. აბულაძე); კითხვითი ნაწილაკი (ნ. მარი); ნეტა... უფრო, -ც არ უნდა (იუსტ. აბულაძე), -ც უნდა (ქ. ქიქინაძე); თუ, -ც რომ (ილ. აბულაძე) და სხვ.

ჩანს, ძი'ს მნიშვნელობა ერთნაირად არ ესმის ავტორებს.

ცხადია, რომ: 1. ძი არაა კითხვითი ნაწილაკი: მისი ხმარება გაუმართლებელი იქნებოდა კინ, წა კითხვით ნაცვალსახელებთან; 2. იგი არ არის სომხურიდან შემოსული *ჟი* (ზი: ნ. მარი): *ჟი* ნიშნავს 'რათა, იმიტომ რომ'... კავშირს.

ძი არ უნდა იყოს ვინძლო სიტყვისაგან წარმომდინარე: ვინძლო კომპოზიტია და შედგება: ვინ(ილუბაა?) მვიძლო; ყოველ შემთხვევაში ძლი ნაწარმოები ზნაა იალ სახელისაგან. არ ეტყობა, რომ ძი გადმონაშთი იყოს (განაწილაკების გზით) გარდაუვალი ზმნისა: იქვ (დეეს), იალუქს (ძალი უდეეს). ძი'ს ფუნქცია მის წარმოშობას ზმნისგან მხარს არ უჭერს.

მაშ რაა იგი? საქმეს გაარკვევს თარგმანები, რომლებიც ქვემოთ გვ. 176—177 მოგვყავს პარალელურად ოთხ ენაზე.

შეპირისპირებით ირკვევა, რომ ძი ნაწილაკი შეფარდებულია რამდენიმე შემთხვევაში ბერძნულ *ჰუ* და *ე*:სთან და თითქმის სისტემატურად სომხურ *ჰი* კავშირთან. ფუნქციით ესენი ფარავენ ერთმანეთს: *ჰუ* ნაწილაკი გამომხატველია პირობითი ან შეპირობებული მოქმედებისა და იხმარება ყველა კილოსთან, გარდა ბრძანებითისა, *ე*: კიდევ პირობითი კავშირია და ნიშნავს თუ'ს (ამიტომაა, რომ რუსულში ის გადმოცემულია *რუ* და *რუ* ნაწილაკებით); სომხური *ჰი*:ც დაახლოებით ამავე დანიშნულების კავშირია. ჩანს, ძი=თუ. მართლაც, თავისი ადგილმდებარეობითა და ფუნქციით ძი სხვა არაფერია, თუ არ დამოკიდებული წინადადების კავშირი თუ. ამის შესაბამისად ვინძი გადმოითარგმნება, როგორც თუ ვინ, წამი—თუ რა¹, ვითარძი—თუ

¹ წინადადება—და ვკითხვ ჰურიასა დედაკაცსა, თუ რაა არს ესე? (ა. შანიძის ქრესტ. 6214)—შეძლებოდა ასე გადმოცემულიყო: „და ვკითხვ ჰურიასა დედაკაცსა, რააძი არს ესე?“

ეთიარ, თუ როგორ, ნეტარსი—ნეტართუ... მაშასადამე, ლექსიკოგრაფთა ზევით წარმოდგენილი თარგმანხი ნებისმიერია, გარდა იმ ნაწილისა, სადაც იხი გაგებულთა თუ კავშირად (დ. ჩუბინაშვილი, ილ. აბულაძე).

საგულისხმოა ამ მხრივ ოთხთავთა შეპირისპირებაც:

ადიშისაში ძი ნაწილაკი სრულებით არ ჩანს მე-5 და მე-6 მაგალითებში და არც ბერძნულში მოიპოვება შესატყვისი: ვის რაჲ—რჲ; რაჲ—რჲ, თუმცა სხვა ნაწილში ბერძნულს არ მისდევს თარგმანი; ჯუ ერთ შემთხვევაში ძი ნაწილაკითა გადმოცემული (მაგ. მე-3), მეორე შემთხვევაში—მე ნაწილაკით (მაგ. მე-2); ჯ: არაა წარმოდგენილი 1-ლ მაგალითში, მე-4 მაგალითში იხი გამოსატყვებელია ბერძნულის მიხედვით: ტბეთისა კი ძი'ს მაშინაც გამოავლენს, როცა ის ბერძნულის თანახმად მოსალოდნელი არ იყო (მაგ. მე-5 და მე-6). ტბეთის ოთხთავი ამ მხრივ სომხურს მიჰყვება ყველგან, გარდა უკანასკნელი (მე-6) შემთხვევისა. ქართული თარგმანის წარმოდინარების საკითხის რკვევისას, ეტყობა, ძი ნაწილაკსაც აქვს მნიშვნელობა¹.

რა შეესატყვისება ძი'ს მოძმე ენებში?

თითქოს სვანურში დღ. იგი საეგებით ანალოგიურია ხმარებისა და დანიშნულების თვალსაზრისით. დღ ნაწილაკი მოსდევს ძჲრ (ვინ) და მჲჲ (რა)... ნაცვალსახელებსა და ზოგიერთ ზმნისართს იმე (სად), შომა (როდის) და სხვ. და წარმოდგენილია დამოკიდებულ წინადადებაში, ნიშნავს თუ კავშირს; ორიოდე მაგალითი:

ბხ. იმჲ ტარ დო ლი, აჲს ხოხალ თუ რის ბრაღია, ვინ იცის ლშხ. ეგრეჲ დო ორი, მაჲ სერღე მჲრ თუ ვინც იქნება (ვინც უნდა იყოს), რა მედარღება.

მჲჲ დო ხეფსი ამის, ერა დესამა ხომჲკრა² თუ რა გამოგა აქედან (მოჰყვება ამის), იმისი არაფერი გაეგება.

ბხ. იმე დო ირღი, იმჲნ მეხლი თუ სად იქნება, საიდან მეცოღინება³ და სხ. მართალია, დო უარყოფითი ნაწილაკია სვანურში, მაგრამ ასეთ კონტექსტში ის გარკვევით დადებითი მნიშვნელობისაა⁴ და ეგების სხვა წარმოშობისა იყოს.

ფონეტიკური ეკვივალენტობის შესაძლებლობაც არ არის გამორიცხული, თუ მოვიგონებთ, რომ დ — ძ: დევს — ძევს (ძვ. ქართ. ძეს), როგორც ეს ცნობილია. მაშასადამე, პირვანდელი სახე დ თანხმოვნიანი გამოდის: *ღი — ძი. ასეთ შემთხვევაში უსაფუძვლო არ იქნება, დი'სგან ნაყარად გამოცხადდეს თუ, ჲ ჲ კავშირიც. ხმოვნითი ნაწილი დაზუსტებას მოითხოვს.

ამგვარად, ძი ნაწილაკის მნიშვნელობაა თუ; მისი ბადალია სვანურში დო; წარმოშობით მეორეული ჩანს: წარმომდგარი უნდა იყოს *ღი'საგან,

¹ შესაძლებლობა არ იყო, სხვა ოთხთავები (ჯრუჰისა, პარხალისა...) რომ შემოწმებულყო.

² ლაშხური მაგალითები არსენ ონიანის წარმოთქმას წარმოადგენს.

³ პირობითი კავშირი დჲ (თუ), დატული მეგრულ-ჭანურსა და ქართულში (ი. ყიფშიძე, Грамм. мингр. яз., § 149 ს; არნ. ჩიქობავა, ჭანურის გრამ. ანალიზი, § 50), ეგრეთის ეკვივალენტი იყოს სვან. დღ და ქართ. ძი ნაწილაკებისა, როგორც ეს შენიშნა მ. ხუბუაშვილმა, მაგრამ მოხსენებაში ამან ვერ პოვა ადგილი, ერთი, იმიტომ რომ დჲ ჭანურში ნა'ს სახით იხმარება და დასადგენია, თუ რამელია ადრინდელი, და, მეორეც, ნა/და'ს მოხმარებაც საკმაოდ განსხვავდება დო/ძი'საგან.

1. ... და ჰნერწყუა თუალთა მისთა და დასდგა მას ჳელი მისი და ჳითხა მას რა-საიო ჰხედავს (ტბ მრკზ VIII, 23)

...ჰნერწყუა თუალთა მისთა და დაახხნა ჳელნი მისნი და ჳითხვიდა მას ხედავ რას (ადიშ., ტაბ. 81).

2. და თუალ-ჳყოფდეს მამასა მისსა, რაჲჲი ჳუნდეს სახელის დეზად მისა (ლკ I, 62; ა. შანიძის ჳრესტ.).

... თუალ უყოფდეს მამასა მისსა რაჲჲი უნდეს სახელი რჳემად მას (ადიშ., ტაბ. 104).

3. შევიდა მათდა გულის სიტყუადცა კინ-ჲი იყოს უდიდეს შს მათსა (ადიშ., ლკ IX, 46, ტაბ. 124).

4. და უნდა ხილვად იჯსი ვრ კინსი არს და ვერ უძლო ხილვად ერისა მისგან (ადიშ., ლკ XIX, 3, ტაბ. 144).

და ხეძიებდა ხილვად იჯს, ვდ კინსი არს, და ვერ იხილეს სიმრაველისა მისგან (ა. შანიძის ჳრესტ., გვ. 8).

5. და ჳუარს აცუეს იგი და განიყოფდეს სამოსელსა მისსა და განიგდებდეს მას ჳა [ნა]წილსა კინსი რად აღილოს (ტბ მრკზ XV, 24).

და ჳუარს აცუეს და განიყუეს სამოსე-ლი მისი და წილ იგდეს მას ჳა კინსი რად ხვედა (ადიშ., ტაბ. 99).

6. ... და გამოვიდეს ხილვად, ვდ რაჲჲი არს რი იგი იჳნა (ტბ მრკზ V, 14).

... და გამოვიდეს იგინი ხილვად რად იგი ჳმნულ იყო (ადიშ., ტაბ. 73).

7. და ჳხედვიდა დაჲ მისი შორით, რა იხილოს, რაჲჲი შეემთხვოს მას (გამოსლვა-თაჲ, II, 4).

και πένταξ εἶς τὰ ὄματα αὐ-
του, ἐπιθεῖς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, ἐπι-
θρῶτα αὐτὸν εἶς ἑ βλήπτει.

ἐγένετο δὲ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τὸ
ἑῖς ἕν ὄμα: κατέβαίτω αὐτὸν.

ἔβη γὰρ δὲ διαλογιστὸς ἐν αὐ-
τοῖς, τὸ ἑῖς ἕν εἶη μεῖζον αὐ-
τῶν.

καὶ εἰρήσει ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν ἑῖς
ἔσται, καὶ οὐκ ἴδῶνται ἀπὸ τοῦ
ἕχλου.

καὶ ἀναρῶσαντες αὐτὸν δι-
εμέριζον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βᾶλλον-
τες κληροῦν ἐπ' αὐτῶν, ἑῖς ἑ βῆρο.

...καὶ εἰρήσθη ἰδεῖν ἑῖς ἔσται τὸ
γεγονός.

Καὶ κατεπαόπειυσεν ἡ ἀδελφὸν αὐ-
τοῦ μακρόθεν, μαθεῖν τὸ ἀποβηθῶ-
μενον αὐτῷ.

...և թուք յաչս նորա, և ձեռն եղ ի վերայ նորա, և հորցանէր ցնա թէ տեսանիցէ՞ ինչ:

... плюнув ему на глаза, возложил на него руки, и спросил его: видит ли что?

Ակնարկէին հօրն նորա՝ թէ զի՞նչ կոչել զնա

И спрашивали знаками у отца, как бы он хотел назвать его.

Լեռնա խորհուրդ է նստա, թէ ո՞ր սրբօք մեծ իցէ ի նոցանէ.

Приняла же им мысль, кто бы из них был больше.

Եւ ինդրէր տեսանել թէ ո՞վ իցէ Յիսուս, և ոչ կարէր ի թաղմութենէն.

Искал видеть Иисуса, кто он, но не мог за народом...

Եւ հանին զնա ի խաչ, եւ լածանեցին զանդերձս նորա, արկեալ վրձակս ի վերայ՝ թէ ո՞վ ինչ առնուցու:

Распявшие его делили одежды его, бросая жребий, кому что взять.

... Եւ ելին տեսանել զինչ իցէ որ գործեցան:

И... вышли посмотреть, что случилось.

Եւ գիտէր քոյրն նորա՝ ի հեռանստանէ, տեսանել թէ զի՞նչ անցք անցանիցեն ընդ նա:

а сестра его стала вдали наблюдать, что с ним будет.

ВАХТАНГ БЕРИДЗЕ

ГРУЗИНСКОЕ ИСКУССТВО В СПЕЦИАЛЬНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ ПОСЛЕДНИХ 25-ТИ ЛЕТ

С тех пор, как европейская наука впервые ознакомилась с памятниками грузинской архитектуры, прошло немногим больше ста лет. Швейцарский ученый и путешественник Дюбуа де Монпере, посвятивший свою шеститомную работу странам Кавказа и Закавказья, был первым автором, обратившим серьезное внимание на то богатейшее наследие прошлого, которое сохранилось на территории Грузии в виде многочисленных храмов, крепостей, дворцовых и иных сооружений. Дюбуа объездил много районов Грузии, видел немало памятников древности и в своем *путешествии* сохранил нам сведения, которые в некоторых случаях не потеряли своего значения и по сей день. Но он не довольствовался одним только описанием отдельных памятников: на основании своих наблюдений в Грузии и Армении он попытался дать обобщающий обзор архитектур этих двух соседних стран, их общей эволюции, их взаимодействия, наконец—их отношения к византийскому искусству.

Дюбуа приходилось писать свой труд в то время, когда памятники грузинской и армянской архитектуры представляли собой область совершенно необследованную: многие из них были вовсе неизвестны, подавляющее большинство их или не имело дат, или же было датировано ошибочно. В то же самое время, и само византийское искусство было далеко еще не разработано в должной мере, и даже понятие византийского искусства не было уточнено и уяснено. Если к этому прибавить то, что Дюбуа не удалось самому увидеть многие из основных памятников грузинского зодчества, то станет ясным, что он в своей теории не мог прийти к сколько нибудь правильным выводам, и потому, если с одной стороны, книга Дюбуа имела положительное значение—она открыла культурному миру дотоле неизвестный участок средневекового христианского искусства, то с другой—давая ложное представление о грузинских памятниках, она сыграла роковую роль в историографии грузинской архитектуры. Почти на всем протяжении XIX века грузинскими памятниками занимались одни только историки и

археологи (грузинские и русские), которые, хотя и накопили значительный материал и уяснили ряд вопросов, касающихся дат и истории некоторых памятников, но абсолютно не касались вопросов собственно искусствоведческих, не давали оценки материала с художественной стороны и довольствовались механическим повторением того, что было сказано Дюбуа. Само собой подразумевается, что тот же автор являлся долгое время единственным источником для западно-европейских ученых, писавших о грузинском и об армянском зодчестве. Все они в своих трудах отражают, в той или иной форме, мысли швейцарского путешественника.

Чрезвычайно характерно, что первый же настоящий искусствовед, посетивший Грузию и изучивший грузинские памятники, крупнейший русский ученый, основоположник науки о византийском искусстве — академик Никодим Кондаков, в корне опроверг теорию Дюбуа, доказав несостоятельность его основных положений. Правда, его книга¹ уже устарела, так как фактический материал и при Кондакове не был разработан, но в свое время она несомненно имела, правильное, могла иметь этапное значение: Кондаков смог разглядеть и почувствовать все то своеобразие грузинской архитектуры, все те характерные ее черты, которые придают ей вполне самостоятельное значение.

Но, к сожалению, книга Кондакова не возымела должного действия и, несмотря на то, что к концу прошлого века археологическая работа в Грузии оживилась, по существу, в науке по вопросам нашей архитектуры ничего нового не было сказано: ни в русской, ни, тем более, в западноевропейской литературе никто не порывал с прочно укоренившейся традицией, идущей со времен Дюбуа.

Эта традиционная теория хорошо известна: сам Дюбуа, в книге которого, помимо фактических погрешностей, много противоречивого и неясного, в сжатом и обнаженном виде выразил свою мысль в пояснительном тексте к одной из таблиц своего атласа: „Этот стиль являлся смесью византийского и армянского (стилей). Византийский был использован для интерьера здания, тогда как внешний декор представлял собой, скорее, имитацию армянского стиля“. (Ce style était un mélange du byzantin et de l'arménien. Le byzantin fut adopté pour l'intérieur de l'édifice, tandis que les décors extérieurs furent plutôt une imitation du style arménien)².

Правда, другие авторы выражались не так элементарно и примитивно, некоторые из них (например, Шнаазе), быть может, даже старались несколько глубже заглянуть в суть дела, но в подавляющем большинстве случаев смысл их рассуждений все же оставался прежний: гру-

¹ Кондаков, Древняя архитектура Грузии, М. 1876.

² Атлас, III сер.

зинской архитектуры, имеющей свою собственную жизнь, свою историю, свою живую, конкретную почву, они не знают: правда, грузинское зодчество кое в чем и проявляет своеобразие, но, в основном, все оно состоит из заимствований: собственно говоря, грузинской архитектуры, как таковой, вообще даже не существует, а есть армянская архитектура, часть памятников которой находится в Грузии. Наконец, все эти памятники, как грузинские, так и армянские, являются ни чем иным, как провинциальными произведениями византийского искусства.

Подобные сведения о грузинском искусстве можно найти в любом из учебников всеобщей истории искусства или архитектуры, а также и в трудах, посвященных специально Византии. Перечислять их нет надобности, все они известны широким читательским кругам.

Таким образом, дореволюционная научная литература давала совершенно искаженную картину древнегрузинской архитектуры. И это вполне понятно: все старые труды были основаны или на полном незнании фактов нашего искусства, или же на чрезвычайно поверхностном их знании. Как было указано, авторы механически повторяли традиционные, никем необоснованные и непроверенные положения, и даже солидные ученые позволяли себе писать о грузинском искусстве, не имея о нем почти никакого представления. В то же самое время, в дореволюционной Грузии не было соответствующей материальной и культурной базы для проведения систематических, планомерных исследований в интересующей нас области, и вопросы грузинского искусства, именно с точки зрения искусствоведческой, никем не разрабатывались, хотя собирание материалов не прекращалось. —

Но с тех пор прошло 25 лет, и эти годы, как известно, не потеряны даром. Великая революция раскрыла широкие перспективы развития угнетенных до того национальных культур. Бурным подъемом культурной жизни характеризуется развитие всех Советских республик и в том числе Грузии за Советский период ее истории. И одним из самых ярких показателей этого подъема является как расцвет нового, советского грузинского искусства, так и пробуждение живейшего интереса к наследию прошлого, интереса, который нашел свое выражение в углубленном научном подходе к изучаемому материалу.

При Тбилисском университете, в первые же годы его основания, была создана кафедра и при ней — Кабинет истории искусства. Кафедра, которую возглавил проф. Г. Н. Чубинашвили, явилась настоящим центром научно-исследовательской работы в области изучения грузинских древностей. С первых же дней своего существования, она занялась систематической и планомерной разработкой вопросов грузинского искусства, проделав в течение нескольких лет громадную работу. Работа эта затем была продолжена Тбилисской Академией художеств

(публикации о народном жилище, т. н. Дарбази, и т. д.), Музеем Грузии, Музеем искусств „Метехи“, Отделом по охране памятников культуры при Управлении по делам искусств, союзом советских архитекторов Грузии и т. д. Таким образом, дело, которое раньше, при царском режиме, фактически не могло выйти за пределы частной инициативы, теперь, при Советской власти, было признано делом общегосударственной важности.

Нет нужды доказывать, что все это в корне изменило положение вещей: изучение и охрана памятников развернулись в широком масштабе: ежегодно устраиваемые научные экспедиции с участием специалистов искусствоведов и архитекторов накопили богатейший материал: по заранее разработанному, продуманному плану было обмерено и детально обследовано громадное количество (несколько сот) архитектурных памятников¹, были сняты копии с важнейших произведений древнегрузинской фресковой живописи, собраны и изучены замечательные образцы чеканки, иллюминированных рукописей, тканей и т. д. Все это, конечно, дало возможность выявить действительный объем и ценность грузинского искусства, показав при этом все его своеобразие и важнейшие этапы его эволюции.

Именно этим вопросам посвящены работы акад. Г. Н. Чубинашвили, в течение последних 25 лет публиковавшего как монографические труды, касающиеся отдельных памятников, так и исследования, дающие обобщение материала². Тщательное обследование самих па-

¹ Много и плодотворно работали в этой области акад. арх. Н. П. Северов, которому принадлежит несколько десятков обмеров, много обмеряли также арх. М. Г. Калашников, В. А. Цилосани и затем — молодые работники: арх. арх. Ц. Габашвили, Л. Рчеулишвили, Р. Мепишашвили, В. Цвицадзе, М. Чхиквадзе и др. Над обмерами народного жилья (т. н. „Дарбази“, имеретинские дома и т. д.) работали арх. арх. А. Сумбадзе, В. Кедия, В. Цвицадзе и др.

² Основные из них: 1. Untersuchungen zur Geschichte der georgischen Baukunst. Band I, Heft 1: Die kleine Kirche des hl. Kreuzes von Mzchetha. 1921. 2. Die christliche Kunst im Kaukasus und ihr Verhältnis zur allgemeinen Kunstgeschichte (критика на книгу И. Стржиговского: Die Baukunst der Armenien und Europa. Напечатано в Monatshefte für Kunstwissenschaft, 1922, No 7—9. 3. Die Schionighwime Lawra (в Известиях Тбл. Гос. Ун-та, т. V., 1925). 4. Средневековая груз. архитектура и три главных ее кафедрала (в сборнике „Ариал“, 1925. На груз. яз.). 5. Georgische Baukunst, V. II: Die Kirche in Zromi und ihr Mozaik. 1934. 6. История грузинского искусства, т. I, 1936 (на груз. яз.). 7. Пути грузинской архитектуры (доклад Г. Н. Чубинашвили и Н. П. Северова, прочит. на I Всегруз. съезде архитекторов в 1936), 1936. 8. Иранские влияния в памяти: архит. Грузии (III Междунар. конгр. по иранск. искусству и археол. 1939). 9. Бодисский Спон, 1940. 10. Архитектурные памятники VIII и IX века в Ксанском ущелье (в *Art Georgia*, т. I, 1942) и др.

Отдельные статьи по грузинской архитектуре печатал также проф. Д. П. Гордеев.

лятинков, увязка их с исторической действительностью Грузии, а также со всеми данными письменных источников, глубокий научный анализ позволили Г. Н. Чубинашвили развернуть настоящую, живую картину древнего грузинского зодчества. Тщательно проработав весь, колоссальный по своему объему, материал, определив хронологию важнейших памятников и таким образом, наметив основные этапы развития, Г. Н. Чубинашвили, путем систематического анализа установил различные фазы эволюции стиля, начиная с ранней феодальной эпохи и кончая XIX-ым веком. Такой подход к изучаемому предмету, с одной стороны, выявил необычайную творческую мощь, богатство и многообразие грузинского искусства, с другой,—с полной очевидностью доказал, что оно имеет вполне самостоятельное значение и что „научная легенда, согласно которой искусство всех христианских стран, исповедовавших православие, есть византийское искусство—в лучшем случае с какими-то несущественными—„провинциальными“ черточками, в отношении древнегрузинской архитектуры является абсолютно беспочвенной и в корне искажающей реальное положение вещей“¹.

Исследовательская работа развернулась и по другим отраслям грузинского искусства: за последние годы в печати появились труды как по вопросам малых искусств (акад. Г. Н. Чубинашвили, проф. Ш. Я. Амиранашвили, проф. Д. П. Гордеев, Р. О. Шерлинг)², так и по вопросам монументальной живописи (Амиранашвили, Гордеев). Наконец, чрезвычайно важным моментом являлись большие выставки грузинского искусства, служившие ознакомлению широких масс с обследованным материалом и с последними научными достижениями (в 1920, 1924 в Тбилиси, в 1930 г. за-границей, в 1935 г. выставка исторической архитектуры в Тбилиси).

В этом отношении особо следует отметить юбилейные торжества в связи с 750-летием поэмы Руставели в 1937 году, много способствовавшие популяризации и полному признанию памятников многовековой грузинской культуры и грузинского искусства по всему Союзу. Эта дата была отмечена в крупнейших центрах Сов. Союза: на языках народов СССР появились переводы поэмы, Руставели и его эпохе были посвящены доклады и статьи, часть которых касается именно воп-

¹ Чубинашвили и Северов, Пути грузинской архитектуры, Тб. 1936, стр. 35.

² Г. Н. Чубинашвили: 1. Ein Goldschmiedetriptychon des 8—9 Jhs aus Martwili (в: Zeitschrift für bildende Kunst. 1930). 2. Ишханский крест 973 г. (в Известиях Музея Грузии, т. VI, 1929—30, на груз. яз.). 3. Ein Elfenbeintriptychon aus Ratcha (в Изв. Муз. Гр., т. VII, 1933). 4. Ведийская золотая чаша (в Изв. Музея Гр., т. Xв.) и др. Ш. Я. Амиранашвили, Бека Олизари. Тб. 1937. Д. П. Гордеев, Мгинская резная дверь (в Изв. Муз. Грузии, т. III, 1936). Р. О. Шерлинг, Образцы декоративного убранства грузинских рукописей. 1940.

росов искусства и материальной культуры, в Ленинграде Гос. Эрмитажем была устроена специальная выставка. Руставелевские дни явились новым стимулом для оживления и усиления работ по изучению древностей и в самой Грузии: археологические раскопки в различных районах Грузии обогатили науку памятниками исключительной важности; чрезвычайно плодотворная подготовительная работа была проделана к большой юбилейной выставке, один из разделов которой был посвящен грузинскому искусству зрелой феодальной эпохи. Выставка эта просуществовала до 1941 года¹.

Таким образом, систематическая работа по изучению древне-грузинского искусства, успешно начатая в первые же годы после Великой Революции, в течение более чем двух десятков лет планомерно развивалась и расширялась. Следствием именно этой углубленной исследовательской работы и является то, что в настоящее время уже заложен прочный фундамент новой, не существовавшей ранее, научной дисциплины—истории грузинского искусства. Для дальнейшего развития и расширения этой работы созданы все условия: в системе Академии Наук Грузии с 1941 г. существует научное учреждение, специально занятое разработкой вопросов грузинского искусства—Институт истории грузинского искусства, который уже выпустил один том своих трудов², и ныне, в условиях отечественной войны, продолжает вести плодотворную работу.

По вышесказанному нетрудно заключить, что исследователь грузинского искусства в настоящее время находится в иных условиях, чем прежде: всякий, кто пожелает заняться этим вопросом, имеет полную возможность использовать колоссальный материал, который, как было указано, не раз выставлялся для всеобщего обозрения, может использовать новейшие труды, печатавшиеся не только на грузинском, но и на русском и иностранных языках, наконец, всем доступны и сами памятники, которые, если на них смотреть с раскрытыми глазами, без предвзятых мыслей, многое о себе могут поведать ученому.

И в самом деле, в русской советской специальной литературе можно назвать несколько работ, посвященных грузинскому искусству, дающих серьезное и подчас оригинальное освещение выдвинутых вопросов.

Прежде всего тут следует отметить сборник, выпущенный столь авторитетным учреждением, как Гос. Эрмитаж,—„Памятники эпохи Ру-

¹ О ней см. статью Тамары Арманд „Эпоха Шота Руставели“, снабженную рядом иллюстраций, в журн. „Искусство“, 1939, № 1.

² *Ars Georgica*, I, 1942. Сборник посвящен, главным образом, зрелым памятникам VIII—XI вв.

стали", со вступительной статьей акад. И. А. Орбели (Л. 1938). Сборник, в основном содержит статьи по искусству и материальной культуре Востока и читатель найдет в нем немало интересного, главным образом, о памятниках малых искусств (бронза, керамика и т. д.). Собственно грузинский материал использован для двух небольших сообщений: А. Бак — „Керамика из Дманиси и Херсонеса“ и И. Орбели — „Грузинская бронзовая лампада с арабскими надписями“ (не считая работ по вопросам литературы, истории и нумизматики). Предметом первой из них является керамическая чаша „с гравированным изображением четырехлистников на внутренней стороне“ и со стилизованной арабской надписью снаружи, обнаруженная во время последних раскопок городища Дманиси, некогда крупного центра средневековой Грузии. Другая статья трактует о лампаде из коллекций Отдела Востока Эрмитажа, украшенной изображениями богоматери, архангела Гавриила и св. Георгия, снабженной грузинскими и арабскими надписями и датруемой автором первыми годами X века.

Из других работ, появившихся также в связи с юбилеем Руставели, необходимо остановиться на статье известного русского искусствоведа Л. А. Мацулевича — „Никорцминда и ее место в культуре Грузии“ (Сборник Руставели, Грузинский фил. АН СССР, Тб. 1938, стр. 31—68), посвященной одному из интереснейших памятников грузинской архитектуры — Никорцминдскому храму в горной провинции Западной Грузии — Раче.

Как отмечает автор, Никорцминде „вообще как-то долго не везло в научной литературе“ (стр. 39). В дореволюционных работах, касающихся памятников грузинской архитектуры, мы о Никорцминде не найдем ничего, кроме беглых заметок или источных описаний. Полны ошибок и рисунки и чертежи, изображающие храм и его детали (Норев; МАК, IV); наконец, насквозь формалистическая книга Балтрушайтиса (*Etudes sur l'art médiéval en Géorgie et en Arménie*, P. 1929), которую Л. А. Мацулевич подвергает вполне справедливой критике, только затруняет понимание сущности этого памятника.

Д. А. Мацулевич полностью соглашается с датировкой Никорцминдского храма началом XI века, выдвинутой в грузинской научной литературе. Более того, он считает, что все притворы построены одновременно с храмом и приводит в доказательство своего мнения доводы, с которыми нельзя не считаться. Целью автора не является монографическое обследование памятника. Его, главным образом, интересуют рельефы южного притвора и барабана купола. Разбор этих рельефов занимает большую часть работы. Анализируя композиции притвора, изображающие зверей и птиц (частью фантастических), а затем и композиции на барабане, автор показывает, что „мотивы продикто-

ваны не местной фауной, не местными преданиями, а заимствованы из круга особых изображений, имевшего широкое распространение" (стр. 43), что „рельефы эти ученого характера, книжные, принесены извне феодальной верхушкой, строившей церковь" (стр. 53). Но, продолжает автор, „несмотря на то, что литературное содержание изображений в притворе Никорцминды осталось в целом чуждым и непонятным, они в своей основе все же несли в большинстве случаев образы, восходящие к тотемическим и культово-космическим представлениям доклассового общества, переработанные в течение веков в классовых обществах, античном и феодальном. Благодаря этому, самые образы могли восприниматься и осмысляться по своему, получать соответствующую местную семантику, особенно в той среде, где пережитки идеологии родового общества были очень сильны" (стр. 54). Часть образов, заимствованных извне, „была настолько близка грузину-каменотесу, что в передачу их он внес не только свое понимание, но, возможно, и формы, ему привычные, не следующие ученой, литературной редакции" (стр. 56). В подтверждение своей мысли автор указывает на изображения сэнмурвов на Никорцминдском храме, значительно отличающиеся от распространенной официальной версии иранского происхождения. Их изображение применено к местной среде и самая сокращенная формула могла быть взята из местной традиции" (стр. 60).

Л. А. Мацулевич считает, что не только рельефы, но и „плетение могло определенно осмысляться и выражать конкретные народные представления" (стр. 66). В этом его убеждают украшения одного из окон другого грузинского храма—в Ахтале—которые „при ближайшем рассмотрении... оказываются хвостами двух пар сплетенных эмсй" (стр. 66). Тут, по мнению автора, „обычно скрытая семантика ленточного плетения полностью прорвалась наружу" (там же).

Проанализировав множество других примеров и привлекая громадный сравнительный материал из области не только материальной культуры, но и народных верований и обычаев и т. д., автор приходит к следующим выводам: „...животный мир на стенах храма не един в своем составе—одни изображения противоплагаются другим: они остаются чуждыми или имеют свойства быть освоенными путем внесения в них своей семантики. Единого мира образов—универсального для всех классов—нет; их состав и их толкование зависит от классового расслоения. Мало того, в самом выборе изображений выражается классовая борьба" (стр. 61).

Не со всеми положениями Л. А. Мацулевича приходится соглашаться, более того, основная его мысль—о выражении в рельефах Никорцминды классовой борьбы—не всегда ясна и убедительна. Следует также отметить, что обстоятельные, в отдельных случаях—чрез-

вычайно далекие экскурсы затрудняют восприятие основного стержня исследования. Но, наряду с этим, нельзя не признать и многих высоких качеств статьи: глубокое знание материала, настоящее понимание своеобразия грузинского искусства, тщательное обследование объекта, оригинальная постановка вопроса придают этой работе несомненно высочайший интерес.

Ряд статей по различным вопросам грузинского искусства появился за последние годы в украинских советских научных изданиях.

Из них следует отметить работу Е. Н и к о л ь с к о й, напечатанную в № 6 Харьковского журнала „Наукові Записки Науково-Дослідної Катедри історії української культури“ (Харьков, 1927). Работа эта посвящена декоративной резьбе Самтависского храма. Во вступительной части автор дает описание общей системы фасадного декора, затем главнейших орнаментальных мотивов, далее следует разгруппирование мотивов, замечания о манере исполнения резьбы и об эффекте, производимом разными группами орнаментов. Описание системы декора и самой резьбы — детальное и внимательное, что же касается заключения о том, что орнаменты Самтависского храма разностильны, и что „разнохарактерность не только в мотивах, но и в стиле орнамента свойственна многим памятникам грузинской архитектуры“, то оно для читателя неожиданно, так как, на наш взгляд, не вытекает из предыдущего изложения. Вызывает удивление также и то, что автор, анализируя памятник древнего искусства, нигде не указывает его даты. Чрезвычайно затрудняет чтение работы недостаточное количество иллюстраций: необходимо было дать общий вид хотя-бы восточного фасада, а в тексте, в каждом отдельном случае, указывать соответствующую иллюстрацию, это помогло бы читателю лучше проследить мысль автора.

В другом харьковском издании — в сборнике „Мистецтвознаство“ (I, 1928; стр. 147—165) напечатана работа Д. П. Г о р д е е в а „К вопросу о разгруппировании эмалей Хахульского складня“.

Она посвящена знаменитому чеканному триптиху XII в., украшенному множеством разнородных эмалей, позднейшими расписными эмалями и драгоценными камнями. Этот замечательный памятник, сохранившийся в Гелатском монастыре (Зап. Грузия), в конце прошлого столетия был исследован Н. П. Кондаковым, который оставил нам детальное его описание.

Сообщение Д. П. Гордеева, по словам автора, „содержит новую схему регистрационной классификации эмалей и финифтей триптиха, возникшую в результате обследования первоисточника слитительно с имевшейся ранее описью“ (стр. 147). Задачей Д. П. Гордеева было „наметить новое разгруппирование эмалей (и, попутно, финифтей) Хахульского складня“ (стр. 148). В основу разгруппирования автором, по

его же словам, положены стилистические особенности памятников. Всего выделены 3 группы: 1. Лицевые эмали, 2. Декоративные эмали, 3. Поздне-грузинские расписные эмали. По каждой группе дается перечень всех эмалей, более или менее детальное их описание, а по I группе также и сведения об иконографии памятников.

Но, являясь только „частичным извлечением“ из труда, статья не содержит самого стилистического анализа, на основании которого, как указывалось, было произведено разгруппирование эмалей. Группируя памятники, автор только сообщает, что он руководствовался „общностью стиля и красочного набора“ (стр. 152), „общностью размеров данных памятников, близостью пропорций изображений, сходством рисунка“ (стр. 153) и т. д., и потому, пока труд не будет опубликован целиком, со всей научной аргументацией, от настоящей его оценки придется воздержаться.

Но в то же самое время нельзя не отметить, что статья Д. П. Гордеева, несомненно—результат тщательного изучения Хахульского скандия, и она, конечно, окажет услугу при дальнейшем изучении аналогичных грузинских и византийских памятников.

Все вышеуказанные работы, как было отмечено, несмотря на отдельные спорные положения или недочеты, все же выгодно отличаются внимательным отношением к делу и стоят на уровне современных научных достижений.

К сожалению, того же нельзя сказать о ряде других работ, к разбору которых мы сейчас перейдем. Эти работы ясно показывают, что некоторые ученые все еще находятся в плену „научных“ традиций столетней давности. Все то же незнание фактов, или их искажение, незнание с новой литературой предмета, методологически неправильный подход к вопросу и, как неизбежные последствия этого— в высшей степени поверхностные суждения и совершенно ложные выводы— вот что мы находим в этих трудах.

Если расположить материал в хронологической последовательности, придется начать с книги проф. А. Некрасова— „Византийское и Русское искусство“, изданной в 1924 году¹. Византийскому искусству посвящена первая часть, состоящая из двух глав: 1. Византийское искусство античной эпохи. 2. Византийское искусство зрелой эпохи. В эту часть включена, в виде небольших параграфов, и армянская архитектура, являющаяся, по мнению автора, неотделимой частью византийской. Грузинской архитектуры нет и в помине, ес памятники про-

¹ Москва, изд. Гос. универсального магазина. Книга предназначалась для строительных факультетов ВУЗ-ов.

сто упоминаются в числе армянских. Интересно отметить, что из перечисляемых 9-ти „армянских“ храмов, пять, на самом деле, являются грузинскими—Тбести, Долис-кана, Мокви, Дранда, Никорцминда (а не Никорзминда, как у Некрасова).

Для слова о методе автора. „Некоторые ученые“, читаем мы на 30-й странице, „хотят видеть в армянской архитектуре еще отзвуки хеттской, но как бы то ни было, в V в. и позднее мы видим на почве Армении как сирийские базилики, так и центрические здания с экседрами (антиохийские?...). Расцвет армянской архитектуры относится к так называемой, зрелой эпохе византийского искусства...“. В зданиях типа Рилсимы „пространство между конхами заполнено четырьмя камерами в сирийском духе“, сказано дальше; на армянских храмах „по стенам скульптура, часто мессопотамская, плоскостная“, читаем на стр. 39-й.

Этих нескольких фраз вполне достаточно, чтобы понять, как мыслит автор вообще эволюцию художественных явлений. В армянской (значит, и в грузинской) архитектуре мы находим и хеттские отзвуки, находим и Сирию с Антиохией, и Византию, и Мессопотамию. Но тут возникает естественный вопрос: а где же сама то Армения? Неужели в армянской архитектуре нельзя было бы найти чего-либо собственно армянского?

Некрасов как будто пытается отметить кое-какие особенности армянских (и грузинских) памятников. Но вместо того, чтоб и своем весьма сжатом очерке выделить самое важное и характерное, вместо того, чтобы опереться на реальные факты, он руководствуется заранее разработанной, лишенной всякого реального значения, схемой, в каковую схему и хочет втиснуть весь ход развития многовекового и сложного искусства Армении и Грузии „...в Византии базилика надела на себя кровлю центрического здания, а в Армении центрическое здание надело на себя кровлю базилики“ (стр. 30), или же, выражаясь другими словами: „в Армении решалась... задача поглощения центрического здания базиликой“ (!) (стр. 23). Вот, оказывается, если верить проф. Некрасову, что является основной и самой характерной чертой армянской и—поскольку он в доказательство этого положения перечисляет грузинские храмы—грузинской архитектуры. Нет нужды опровергать эту фантастическую теорию проф. Некрасова: давно уже доказано, что все развитие грузинской архитектуры являет собой как раз обратную картину: тема базилики, как привнесенная извне и искусственно насаждавшаяся со времен принятия Грузией христианства, так и осталась чуждой грузинскому зодчеству: на грузинской почве она завершила свое развитие чуть ли не в VI веке, а с X в. вообще перестала существовать: основой грузинской архитектуры всегда являлась

тема крестовокупольного храма, претерпевшая весьма сложную и богатую эволюцию, тема купола на квадратном основании, сыгравшая столь значительную роль в развитии всей средневековой восточно-христианской архитектуры. Но, повторяем, опровергать положения проф. Некрасова нет надобности, так как сам автор на каждом шагу опровергает себя: перечисляя различные примеры и в нескольких словах касаясь каждого из них, он вынужден отмечать те их качества, которые исключают все характерные черты базилики: в Дранде „храм получает характер равноконечного креста, вписанного в квадрат“ (стр. 31); „Конхи центрических построек могут оказаться и за пределами стен здания, внутренний крест которого образован коробовыми сводами, лежащими между конхами и центральным подкупольным пространством. Таков Эчмадзинский собор“ (стр. 32); „...центрическое здание облекается в форму базилики, при чем, если отпадают угловые пространства, то образуется крестопое здание“. Таков Тбетский храм (стр. 39); „система в три корабля нередко имеет такое отрешение угловых пространств с запада и боковых абсид, что скорее можно говорить о центрической, крестообразной постройке (Долискапа)“ (стр. 39—40).

В Звартноце показателем влияния базилических форм автор, видимо, считает то, что „экседры... поднимаются выше боковых галерей... и скрыты под покатыми кровлями“ (стр. 31); хотя тут же, страницей выше, отмечено, что „самое замечательное в этом храме то, что столбов и экседр лишь четыре, т. е. внутри план образует крест“. Наконец, „в сооружениях типа Рипсимы... вся постройка уже облечена в базилическую видимость“, так как здание „извне с своими покатыми кровлями обманывает глаз зрителя, имея внутри курватуру четырех конх, на которых лежит барабан“ (стр. 31).

Спрашивается, что же осталось от базилики? Как известно, круглый план, крестообразность и центричность построек, внутренние „курватуры“, т. е. черты, наличие которых отмечает сам автор, нисколько не соответствуют базилике. Единственным аргументом проф. Некрасова являются кровли и стены, скрывающие внутренние „курватуры“. Но, конечно, серьезно относиться к этому аргументу никто не станет: во-первых, одного только этого качества не было бы достаточно для характеристики даже настоящей базилики, тем более недостаточно оно в наших случаях, когда речь идет о купольных храмах, во внешности которых купол играет доминирующую роль. Для всякого, кто сколько-нибудь знаком с грузинской архитектурой, ясно, что все перечисленные Некрасовым храмы, например, Дранда и Никорцминда, всем своим существом являются отрицанием базилики. Кроме того, в грузинских храмах „типа Рипсимы“, например, в Мцхетском „Джвари“, в Атени,

в Шаумте—кропли и стены не скрывают внутренних „курватур“, а вы-
ражают их.

Во-вторых, для доказательства какого-нибудь положения, распро-
страняемого на всю историю архитектуры той или иной страны, нельзя
оперировать только девятью, совершенно случайно подобранными па-
мятниками, а проф. Некрасов, как уже можно было убедиться, не на-
зывает ни одного из основных, педущих памятников Грузии.

Наконец, если даже поверить автору, что стремление „создать
внешнее подобие базилики совершенно владеет“ армянскими и грузин-
скими постройками, то позволительно будет задать следующий воп-
рос: что может дать читателю это утверждение? Какое представлени-
е об изучаемом предмете может он составить себе по книге Некрасова,
если автор, не говоря ни одного слова о тех основных чертах архи-
тектурных памятников, которые придают им свой собственный, специ-
фический характер, позволяют отличить один тип или одну группу
от другой, показывают развитие явлений и таким образом, разверты-
вают картину живой архитектуры, отмечает какие-то второстепенные
и случайные явления? Проф. Некрасов не считается с реальными фак-
тами, с исторической действительностью, и потому помещает на одну
доску памятники различных эпох, различных стран и совершенно раз-
личных типов.

Все эти рассуждения об „армяно-грузинской“ архитектуре автор
заключает следующей фразой: „в общем она чрезвычайно своеобразна
и во многом архаична“ (стр. 40). Нами уже было указано, что книга
Некрасова ни малейшего представления о своеобразии армянского и
грузинского зодчества не дает. Но что значит заявление об архаично-
сти этих архитектур? в отношении искусства, в течение пятнадцати
столетий жившего полной жизнью и прошедшего огромный путь разви-
тия, такое утверждение звучит, по меньшей мере, странно и непо-
нятно.

Помимо всего этого, нельзя не отметить, что вообще все изло-
жение книги Некрасова путано и неряшливо, формулировки лишены
точности и ясности, развитие мыслей непоследовательно и нелогично.
Примером полного отсутствия строгого научного подхода к вопросу и
произвольности суждений может, между прочим, служить характери-
стика храма Звартноц, на стр. 30-й. Тут сперва сказано, что эта цер-
ковь „представляет тип, близкий к Виталию в Равенне“, а затем, не-
сколько ниже, автор продолжает так: „стоит круглые стены заменить
квадратом, а экседры сделать прямоугольными в плане, т. е. коробо-
выми фермами, протянутыми до внешних стен, чтобы получился крещ-
чатый византийский храм македонской эпохи“, т. е., говоря иными
словами, если строение одного типа лишить всех основных характери-

зующих его черт, и придать ему другие, то можно получить строение другого типа. С этим, пожалуй, нельзя не согласиться, но понять к чему все это, нет никакой возможности.

Наконец, об отдельных ошибках и неточностях:

На стр. 39: „при наличии абсид очень часто по ним фальшивые колонки и арки“. Поскольку в Грузии и Армении безабсидных церквей нет, то, очевидно, тут подразумевается выступающая абсида. А в Грузии, как известно, украшение декоративными (по Некрасову—фальшивыми) арками и колонками характерно как раз не для выступающих абсид, а для плоских стен.

Рис. 66 изображает не реконструкцию собора в Ани (см. стр. 39), а Самтависский храм в Грузии.

Можно было перечислить и другие неправильные определения и сведения, но и вышеприведенного вполне достаточно. Автор пишет о предмете ему самому неизвестном, и потому все, что им написано по этому поводу, фальшиво и ненаучно.

Но книга эта, как было указано, вышла в свет в 1924 году. Может, с тех пор проф. Некрасов изменил свою точку зрения, может он, ознакомившись с новыми изысканиями по грузинскому искусству, расширил и углубил свои знания? Об этом мы можем судить по его выступлениям на сессиях Всесоюзной Академии архитектуры и по некоторым печатным его работам. Увы! все эти работы показывают, что Некрасов, спустя 10—15 лет, все еще находится на прежнем уровне и упорно цепляется за свои „теории“. Так, в 1935 г. на III сессии ВАА, выступая в прениях по докладу академика арх. Н. П. Северова о древне-грузинской архитектуре, он повторяет знакомую нам формулу, которая в этой своей редакции звучит не менее курьезно, чем в прежней: „Если византийская архитектура на базилику надевает купол, то армяно-грузинская архитектура на центрическое здание надевает базилику“ (Журн. „Акад. Арх.“, 1936 г., № 2, стр. 96). На следующей сессии, в 1936 г., делая доклад об учебнике истории архитектуры, он опять защищает позиции столетней давности и заявляет, что нельзя „дать себя увлечь на расторжение армяно-грузинской архитектуры на две части“ (тоже, № 5; 1936 г., стр. 58). Тут характерно не только содержание, но и редакция фразы: раз заранее решено, что армянская и грузинская архитектуры неотделимы, то для Некрасова всякие научные доводы излишни. Но в устах человека, имеющего весьма смутное представление как об армянской, так и о грузинской архитектуре, такая фраза никого не удивит.

В №№ 1 и 2 журн. „Академия Архитектуры“ за 1935 год, помещена статья того же Некрасова: „Наследство византийского зодчества“. На первой же странице (стр. 92), говоря о римском Пантеоне, автор ука-

зывает, что „параллели мы видим на Востоке, в христианских переделках языческих храмов (ротонда Георгия с Солуни, Дранда в Армении). Тут автору в двух строчках удалось не только еще раз продемонстрировать малое знакомство с фактами грузинской архитектуры, но также и полное невежество в области географии нашей страны: во-первых, никто никогда не доказывал, что Драндская церковь является переделкой языческого храма, во-вторых, Дранда, как известно, находится далеко за пределами Армении.

Некрасову же принадлежат примечания к главе об архитектуре народов христианского Востока во II томе „Истории Архитектуры“ Шуази, изданной ВАА в 1937 году. Этот знаменитый труд, который в основном не потерял значения и в настоящее время, в отдельных своих частях безнадежно устарел. В первую очередь это касается означенной главы, включающей армянскую и, вместе с ней, грузинскую архитектуру. В том своем виде, в котором она была написана Шуази, эта глава, конечно, никакой пользы не может принести современному читателю, более того, она вредна. Но раз редакция решила не опускать ее, она была обязана снабдить ее примечаниями, содержащими сведения о достижениях современной науки по данным вопросам. К сожалению, в отношении Грузии и Армении, в редакционных примечаниях мы не найдем ничего подобного. И это не удивительно, ибо проф. Некрасов, как мы увидели, сам не далеко ушел от Шуази. Правда, в одном из примечаний он говорит, что Шуази объединяет грузинские и армянские памятники, но дальше он даже усугубляет ошибки французского автора: характернее всего то, что в доказательство различных положений об армянской архитектуре, он называет почти одни только грузинские памятники. Так, примерами „звездчатого, реберного конуса“ в Армении, по Некрасову, служат Опиза (напечатано „Ониза“) и Порта, которая, неизвестно на каком основании, датируется XI веком (стр. 78), а „воздействие Византии на Армению“ доказывается храмом в Мокви (стр. 81); проф. Некрасов не считает, конечно, нужным указать, что единственная иллюстрация Шуази к армянской архитектуре в действительности изображает не армянский памятник (Самтависи); он не исправляет ошибочной транскрипции названия этого храма („Самтави“, стр. 53); наконец он без основания (реконструкция Павлинова не является достаточным основанием) сообщает, что подкупольные арки Кутанского храма имеют стрельчатую форму, тогда как, на самом деле, эти арки до наших дней вовсе не сохранились (стр. 78).

Таковы писания А. Некрасова. На них следовало остановиться, главным образом, потому, что они по своему характеру, к сожалению, являются не случайными, а весьма типичными.

Не менее характерен в этом отношении и большой труд проф. Н. Брунова „Очерки по истории архитектуры“, второй том которого появился в 1935 году (изд. Academia).

Грузинскому зодчеству проф. Брунов уделяет небольшое место в двух главах: глава II—Восточная школа византийской архитектуры (И. Ранняя архитектура Армении и Грузии), и глава III—Византийская архитектура X—XV веков (Г. Архитектура Грузии и Армении). Кроме того, несколько строчек можно найти в параграфе „3“ второй главы: Крестовокупольный тип культового здания.

Таким образом, проф. Брунов также следует традиции и механически включает грузинскую и армянскую архитектуры в состав византийской, хотя признает, что „архитектура Армении и Грузии уже в раннее время имеет свое довольно ярко выраженное лицо, которое позволяет тотчас узнать кавказский памятник среди других византийских произведений“ (стр. 488). Точно также, автор не отличает грузинской архитектуры от армянской.

В книге проф. Брунова, также как и в трудах проф. Некрасова, читатель не найдет реальной картины грузинской архитектуры, не найдет освещения главнейших и самых показательных явлений. Грузинские и армянские памятники для автора, повидимому, не имеют самостоятельной ценности, они ему нужны только как вспомогательный материал, фактически они служат только параллелями для византийских храмов. О живых памятниках, об их стилистических особенностях проф. Брунов не говорит почти ничего, а если и говорит, то, как увидим ниже, его утверждения не убедительны и имеют мало общего с действительностью. Для него главное—перечисление различных влияний, существование которых обычно тоже не обосновывается. В этом отношении метод проф. Брунова ничем не отличается от методов проф. Некрасова.

В VI—VII веках, по Брунову, „Кавказ был тесно связан с восточными провинциями Византийской империи в области архитектуры“. В доказательство автор, почему-то, приводит только поздние памятники: „тип храма Апостолов X века..., в котором, повидимому, был в VI в. выстроен один из главных армянских соборов, сохранившийся в Эчмиадзине, встречается в V в. в баптистерии при базилике в Тебессе в Сев. Африке; тип собора в Талине X в., который несомненно имел на Кавказе значительно более древних представителей, известен уже в VI в. в ц. Тита в Гортине на о. Крите“ (стр. 488). Вот и все доказательство. Конечно, указание одного или двух схожих памятников в Африке и на Крите не может решить такого важного вопроса, каким является вопрос, выдвинутый автором; вышеприведенные

выражения—„повидимому“ и „несомненно“ тоже несколько не способствуют подтверждению предположений автора.

Но, продолжает проф. Брунов, в армянской и грузинской архитектуре „очень сильны и восточные элементы... Так, в большой церкви Креста в Мцхете... выступает сквозь основу типа баптистерия в Тебессе, усложненную композицией, восходящей к ц. Сергия и Вахха в Константинополе, купол на квадрате с тропами по углам, который так типичен для сасанидских дворцов...“ (стр. 488—489). Таким образом, по Брунову, Баптистерий в Тебессе+Константинопольская ц. Сергия и Вахха+сасанидские тропы=большой церкви Креста во Мцхете. Вот и все, что мы узнаем о типе, являющемся важнейшим этапом в развитии древней архитектуры Грузии и Армении, о типе, который представлен блестящими, высокохудожественными памятниками и который—это следует подчеркнуть—не имеет параллелей за пределами Армении и Грузии.

Затем, на стр. 491 автор сообщает, что „трехнефная базилика и крестовокупольная система пришли в Кавказ с Запада“. Дальше сказано, что в X—XI вв. в Грузии и Армении „господствует средневизантийский трехнефный крестовокупольный храм“, и что „пространственная группа сложилась и разрабатывалась в Константинополе и грузинская и армянская архитектура переняли ее с Запада“ (стр. 524). Еще дальше автор указывает, что в украшениях храмов того же периода (X—XV вв.) „наряду с мотивами византийского происхождения уже очень рано наблюдаются украшения, пришедшие из мусульманской архитектуры Персии“ (стр. 526).

Таким образом, получается, что вся история архитектур Армении и Грузии является историей чужеземных влияний. И после всего сказанного, заявление автора о том, что крестовокупольная тема процветала в Грузии „своеобразное, самостоятельное развитие“ (стр. 487) и что „в отдельных частях Кавказа нередко образуются более самостоятельные и довольно замкнутые архитектурные школы“ (стр. 524), никакого впечатления не производит, так как в книге это никак не показано.

О своеобразных чертах грузинской и армянской архитектур проф. Брунов фактически дает только следующие сведения: „В Грузии и Армении... господствует... стремление к недифференцированным и нерасчлененным наружным массам и внутренним пространствам“ (стр. 490)... „...Масса охватывает внутреннее пространство крепкой, толстой оболочкой, сгущая его (?) и придавая ему пещерный характер. В здании господствует тяжелый наружный объем, напоминающий искусственный холм. Все подразделения массы ступеньваются“ (стр. 492). Вот это и есть, оказывается, „наиболее существенные тенденции архи-

тектурной композиции“ (стр. 490). В период X—XV вв., хотя и не в такой мере, но все же „можно наблюдать стремление к недифференцированным пространствам и массам“ (стр. 524). Эта мысль автором повторяется несколько раз, она проходит красной нитью во всем изложении и у читателя создается впечатление, что армянские и грузинские зодчие на протяжении веков о том только и заботились, главным образом, как бы свои произведения сделать похожими на пещеры и холмы. Проф. Брунов обычно не указывает памятников, но, поскольку означенное качество он считает основным, то нужно предполагать, что он распространяет его на все основные памятники, и таким образом, под такое определение сразу подпадают Болнисский Сион, Мцхетский Джвари и Цроми, Бана и храм Баграта, Кацхи и Питарети, ц. Рипсимии, ц. Апостолов в Карсе и Анийская „Пастушья церковь“, и множество других, т. е. памятники различных стран, эпох и стилей.

Опровергать такое положение трудно: если методологическая ошибка ясна сама по себе, то для фактического доказательства противного нужно было бы говорить о множестве различных примеров, о всей эволюции грузинской архитектуры в целом. Но для всякого, кто знаком с грузинскими памятниками, конечно, ясно, что теория проф. Брунова лишена реального основания.

Также ошибочны и другие, приведенные выше, утверждения, например о мусульманском влиянии в области архитектурного декора. В отношении Грузии, этого, конечно, не удастся доказать: если и говорить о каких-либо заимствованиях исламских мотивов, то в X—XV в. в Грузии они встречаются в минимальной дозе и не имеют существенного значения.

Характерно, что об оригинальнейшем создании грузинского искусства, об исключительно богатой мотивами и виртуозной по исполнению грузинской архитектурной орнаментации не сказано ни слова, кроме процитированного указания, что она состоит частью из византийских, а частью из мусульманских мотивов.

Характерно также и то, что проф. Брунов, за исключением Мцхетского Джвари, не называет ни одного грузинского памятника. Подбор армянских памятников носит тоже случайный характер, совершенно случайно подобраны и иллюстрации (это касается не только раздела византийского искусства, но и всей книги). Схемы „кавказских“ церквей, перепечатанные Бруновым из книги Стржиговского, сами по себе весьма спорные, тут просто непонятны, так как они лишены всякого пояснения. Наконец, иллюстрация на стр. 492, вопреки указанию автора, не дает понять, что внутренние абсиды храма снаружи скрыты плоскими стенами.

Но главное все же не эти ошибки. Главное—подход к вопросу до всех вышеперечисленных трудов. Нетрудно было убедиться, что проф. Брунов, также как и проф. Некрасов, игнорирует всю внутреннюю жизнь грузинского и армянского искусства, для него не существует специфики этих искусств, внутренней закономерности их развития, он не знает их конкретной исторической и социальной среды, которая не упоминается ни одним словом. Конечно, никто не станет отрицать тесной связи грузинской архитектуры (также как и армянской) с Востоком, или существования культурных и иных взаимоотношений между Грузией и Византией и ее восточными провинциями. Но нельзя же все сводить к этому и вместо картины живой, реальной архитектуры давать список чужеземных влияний, а архитектора-творца—представлять в виде человека, подбирающего эти влияния и комбинирующего их. В жизни того или иного искусства, в частности, в жизни таких значительных художественных явлений, как армянское и грузинское искусство, существенным являются не привнесенные извне элементы, а все то свое, внутреннее, присущее только им одним, что придает этим искусствам характерную, законченную творческую физиономию.

Тут не место доказывать, что грузинская и армянская архитектуры являются архитектурами именно грузинской и армянской, а не византийской. Это давно уже доказано. Но нельзя не указать, что основанием, на котором проф. Брунов включает их в состав византийского зодчества, фактически является только родство планов некоторых грузинских и армянских церквей с византийскими. Но неужели для характеристики архитектурного произведения достаточно поговорить о планах? Проф. Брунову, конечно, хорошо известно, что на одном и том же плане могут вырасти сооружения, ничего общего по своему облику между собой не имеющие. И, в самом деле, достаточно без предвзятых мнений взглянуть на любой из византийских, грузинских или армянских храмов одной и той же эпохи, чтоб убедиться в коренном их отличии друг от друга.

Наконец, нужно отметить, что совершенно неприемлемо мнение проф. Брунова, будто „трехнефная базилика и крестовокупольная система пришли на Кавказ с Запада“. Выше уже было указано, что на грузинской почве базилику и купольную тему, как это неопровержимо доказал акад. Г. Н. Чубинашвили, нельзя ставить на одну доску: они противостоят друг другу не только по своему характеру, но и по своему генезису: и если трехнефная базилика в Грузию действительно приходит с Запада, то тема крестовокупольного храма своими корнями глубоко увязана с национальными и восточными традициями, имеющими громадную давность.

В заключение, нельзя не пожалеть, что такими существенными недостатками страдает книга именно проф. Брунова, так как, если произведение проф. Некрасова давно уже всеми забыто, то „Очерки“ Брунова имеют широкое распространение. В то же самое время, все это не может не вызвать и некоторого недоумения: в конце параграфа, посвященного Грузии и Армении, автор перечисляет чуть ли не все произведения Г. Н. Чубинашвили, т. е. труды, излагающие все основные достижения грузинского искусствоведения. Но из содержания этого параграфа, как было указано, явствует, что проф. Брунов или просто не читал ни одной из этих книг, или же сознательно игнорирует их, т. е. игнорирует все то, что сделано в области изучения грузинской архитектуры за последние 25 лет.

Труду, имеющему такие претензии, какие имеет книга проф. Брунова (см. предисловие издательства) этого простить, конечно, нельзя.

Перейдем теперь к работе проф. С. В. Безсонова „Искусство народов СССР“, представляющей собой дополнительную главу известного рейнаковского „Аполлона“, переизданного Госстройиздатом в 1938 г. Снабдить книгу Рейнака дополнением такого содержания, конечно, было необходимо, так как в ней ни о русском искусстве, ни об искусстве других народов, населяющих Советский Союз, читатель ничего не найдет. Перед проф. Безсоновым стояла труднейшая задача: в весьма сжатом виде развернуть картину чрезвычайно сложного и разнообразного развития архитектуры, живописи, скульптуры и прикладных искусств на протяжении тысячелетий. И нужно сказать, что со своей задачей, во всяком случае, в отношении Грузии, он не справился.

Давая общую характеристику грузинской и армянской архитектуры, автор вполне справедливо замечает: „Памятники христианского зодчества в Армении и Грузии дают самостоятельные художественные решения. Изучение показывает, что в Армении и Грузии мы встречаемся не с вариантами византийского искусства, а с самобытным национальным искусством, отличающимся от византийского своими характерными особенностями“. Это признание проф. Безсонова особенно ценно рядом с вышензложенными высказываниями его коллег. Но беда в том, что проф. Безсонов тоже недостаточно знаком с фактами грузинского искусства и чуть ли не в каждой фразе допускает ошибки, подчас грубейшие. Мы по порядку перечислим некоторые из них.

Стр. 308—310. Автор пишет: „Возникновение в IV—V веках н. э. в Передней Азии больших феодальных государств—Византии и Персии (сасанидов)—сыграло известную роль в жизни народов Закавказья—армян и грузин, близко стоящих к античной и восточной культуре. В Закавказье возникают феодальные государства—Армения и Грузия, то вассальные..., то столетиями пользующиеся политической самостоя-

тельностью". Фраза сформулирована неудачно: у читателя создается впечатление, что возникновение грузинского и армянского государств находится в прямой причинной связи с возникновением Византии и сасанидской империи, и что раньше грузинское и армянское государства вообще не существовали. А это, как известно, не соответствует действительности.

Стр. 310. Автор утверждает, что „наиболее древним типом храмового строительства в Грузии является небольшая, однефная базилика, покрытая на два ската...“ Это мнение, высказанное еще Дюбуа, можно считать устаревшим: зарождение христианской архитектуры в Грузии в настоящее время представляется гораздо сложнее: столкновение противоположных традиций—местной, характеризующейся центрическими тенденциями, и западной, представленной базиличными темами, породило на грузинской почве весьма своеобразные памятники, небольшая часть которых сохранилась и до наших дней (Черемы, Матапи, Зегани и Некреси в Кахетии и др.). Эти памятники, как легко в том можно убедиться хотя бы по обмерам, не имеют вида однефной церкви с покрытием на два ската, а дают картину довольно разнообразных, но пока еще не установившихся и не выкристаллизовавшихся решений¹.

Далее, на той же странице, автор, говоря о „храме Креста“ во Мцхете, указывает, что „к этому решению близки храмы в Цроми, в Атени“. Если в отношении Атени это замечание можно считать вполне справедливым, то о Цроми того же сказать нельзя: Цромский храм, хотя стилистически является памятником того же порядка, что и Мцхетский „Крест“, по своему плановому решению, по конструкции и по композиции фасадов значительно отличается от „Креста“ Мцхетского и являет собой новый этап в развитии древне-грузинской архитектуры (прямоугольные рукава креста, вместо абсид, исчезновение самостоятельных угловых помещений, появление четырех свободно-стоящих подкупольных столбов и т. д.). Также неправильно, конечно, утверждение будто „...внутренность здания в Цроми, наряду с фресками, имеет мозаики“. Фрагменты мозаики, действительно, сохранились, но о существовании фресок ничего неизвестно, и, судя по внутренней обработке кладки стен, их в Цроми не было.

Нельзя согласиться с проф. Безсоновым в том, что „прерванная арабским нашествием культурная жизнь Грузии возобновляется с XI в.“ (стр. 310). Можно говорить об объединении всех грузинских провинций и о создании единого грузинского государства в XI в., но

¹ См. иллюстрации в I томе „Истории грузинск. иск.“ Г. Н. Чубинашвили.

культурная жизнь и до XI в., при арабском владычестве, в Грузии, как известно, не прерывалась: арабы владели Тбилиси и частью Карталинии, но в провинциях, свободных от иноземного ига, именно в VIII—X в, протекала та интенсивная, напряженная культурная работа, которая подготовила блестящий расцвет искусства и литературы в XI—XII в.

Далее, описывая храмы зрелого средневековья, автор пишет, что „внутри здание... представляет единое внутреннее пространство, вписанное в прямоугольник, с использованием иногда углов здания под капеллы“ (стр. 311), и примером такого решения, между прочим, называет Гелати. Не говоря о неудачной редакции всей фразы („внутреннее пространство внутри здания“), необходимо отметить, во-первых, то, что в такого рода храмах никаких капелл по углам здания не имеется, а есть диаконник и разница по сторонам алтарной абсиды, а, во-вторых, то, что Гелатский храм является одним из немногочисленных в Грузии примеров плана с выступающими за пределы прямоугольника абсидами.

Затем, непосредственно за приведенной фразой, мы читаем следующее: „С разделением в XV веке Грузинского царства появляются местные типы храмов, осложняющие выработанный в XI—XII веках тип сооружений притворами, галлерейми, колокольнями и т. п., причем отдельные участки наружных стен храмов покрываются резьбой по камню (Кутаиси, Самтависи, Икорта, Ананур)“. Тут, можно сказать, что ни слово, то ошибка: никаких новых типов храмового сооружения, после разделения царства, грузинская архитектура не создавала: все выстроенные в то время (XVI—XVIII вв.) церкви, именно по своему типу, являются продолжением ранее выработанных типов; притворы и галлерей характерны именно для построек XI—XIII столетий; говорить об „осложнении“ здания колокольней не приходится, так как в грузинской архитектуре колокольня никогда не включается в композицию храма: она стоит всегда обособленно; наружные стены храмов покрываются резьбой именно в памятниках ранних, до XV века, и самый расцвет грузинской орнаментации относится к XI—XII векам, а в последующую эпоху, хотя еще можно назвать несколько примеров украшенных резьбой храмов, но характерным является как раз замена резьбы по камню специфическими узорами из кирпичной кладки; наконец, относя храмы Баграта, Самтависский и Икортский ко времени разделения грузинского царства, автор ошибается, примерно, на 500 лет, ибо первые два из них выстроены в XI в., а третий в XII в.

В работе проф. Безсонова имеются и другие ошибки и неточности, но на них не стоит останавливаться, так как все они, примерно, того же порядка, что и вышеуказанные; следует только заметить, что

писать о развитии деревянной резьбы (или чего бы то ни было) „в Грузии, Юго-Осетии и Сванетии“ (стр. 311) неправильно, поскольку Сванетия и Юго-Осетия являются составными частями той же Грузии.

Все сведения о грузинском искусстве у проф. Безсонова распределены по двум главам: 1. Древний мир; 2. Раннее средневековье. С наступлением же позднего средневековья, которому посвящена III глава, грузинское искусство, так же как и все прочие искусства, кроме русского и средне-азиатского, почему-то бесследно исчезают. Нам кажется, что такое распределение материала никак не оправдано и сильно обедняет общую картину искусства народов СССР.

Таким образом, по работе проф. Безсонова, также как и по работе проф. Брунова, составить себе правильное представление о грузинском искусстве читатель не сможет.

Теперь необходимо сказать несколько слов еще об одной работе обзорного характера—о статье „Грузинское искусство“ (Древний период) в Большой Советской Энциклопедии (т. XIX, стр. 618—626). Статья эта занимает 8½ столбцов, из коих, примерно, 2½ падает на иллюстрации в тексте—всего 6 рисунков. К статье приложены две таблицы: на I изображен Джахундерский складень из Сванетии, на II—одна страница из древней рукописи „Витязя в тигровой шкуре“, напечатанная почему-то вверх ногами, и одна миниатюра из Евангелия 12—13 вв.; всего таким образом грузинское искусство представлено девятью иллюстрациями. К сожалению, подбор иллюстраций в БСЭ носит характер случайный: вместо ведущих памятников представлены, в большинстве случаев, менее значительные.

Что же касается самой статьи, то тут сначала же нужно отметить, что она несколько отличается от вышеупомянутых. Автор ее, проф. Д. Гордеев, долгое время работавший (и ныне работающий) в Грузии, хорошо знаком с памятниками древне-грузинского искусства, по вопросам которого, как уже было указано, у него имеются и другие работы исследовательского характера. Поэтому в его статье мы, конечно, не найдем таких фактических ошибок, какими пестрит работа проф. Безсонова. Но освещение затронутых автором вопросов вызывает ряд возражений.

Прежде всего, у читателя и тут создается впечатление, будто основным во всем развитии грузинского искусства являлись иноземные влияния, которые беспрестанно следовали друг за другом, оплодотворяя творчество местных мастеров. Если проследить, с этой точки зрения, статью Д. П. Гордеева, то получается довольно любопытная картина:

„В Уплис-Цихе имеются пещеры, сохранившие дсоровку, возникшую под поздне-античным влиянием...“, сказано в начале статьи, и за-

тем: „Раннехристианский период грузинского искусства отмечен живыми связями как с сассанидским искусством... так... с Арменией, М. Азией, Сирией и Палестиной. Константинополь же и его район, по видимому, непосредственно влияли на прибрежное черноморье“ (ст. 618).

Вес этот период Д. П. Гордеев именует „доарабским“, за которым, надо полагать, следуют „арабский“ и „послеарабский“, хотя в данной статье автор не употребляет этих терминов.

Дальше: „Как в зодчестве и декоративной скульптуре, так и в живописи ранней послеконоборческой эпохи заметно воскрешение в своеобразно претворенных формах ранее бытовавших традиций искусства эллинистического христианского Востока доиконоборческого периода (ст. 620).

„...Рядом с этим архаизирующим течением, приблизительно с середины X в., пробуждается и, идя ему на смену, крепнет „грекофильская“ струя непосредственного собственно византийского влияния... „Грекофильское“ течение... разносторонне отразилось в Грузии... Менее заметное в архитектуре, оно ярко сказывается в живописи, скульптуре и прикладных изделиях, сосуществуя с иными течениями и нередко в сочетании с ними порождая своеобразные гибридные формы... Влияние дает ряд своеобразнейших резных каменных алтарных преград архаизирующего и собственно грекофильского стиля... следы „грекофильского“ влияния выступают и в резьбе по дереву...“ (ст. 621). „...особое место в переходное время занимают росписи, уже тяготеющие по своим стилистическим формам к византийско-„палеологовскому“ кругу, хотя параллельно... продолжают держаться архаизирующие течения... Лицевые рукописи дают ряд миниатур... то со сложной живописной техникой, родственной „византийской“, то исполненных графично (ст. 621)... „Прозвевает сканное дело и чернь; образец последней представлен в детали Алавердского оклада, памятника гибридных форм (скульптурный орнамент родственен «грекофильскому» кругу, а наведенный в квадратфолиях и углах чернью—связан с формами исламского искусства)“.

Весь этот „грекофильский“ период, который, по терминологии Д. П. Гордеева, можно назвать и „послеарабским“, в то же самое время является „домонгольским“. За ним, естественно, следует „монгольский“ и затем подпавшая под власть Сефевидов Восточная Грузия „испытывает сильнейшее влияние позднеперсидской культуры“ (ст. 624). „Миниатюры грузинской работы этого времени по стилю весьма разнообразны“, они в некоторых случаях показывают персидское влияние, а в других тяготеют к „греческим“ и восточно-христианским образцам, в частности—армянским“ (ст. 625/6 и т. д.).

Вот и вся история грузинского искусства. Таким образом, вместо того, чтоб оттенить то, что в грузинском искусстве есть своего, оригинального, старательно перечисляется все то, что в нем есть якобы чужого. Вместо того, чтоб показать, чем грузинское искусство отличается от других, хотя бы того же самого византийского (а что между ними действительно существуют значительные отличия, проф. Гордеев, конечно, не станет отрицать), автор старается выявить, чем оно похоже на них.

Конечно, как уже было отмечено выше, никто не станет спорить о том, что Грузия, как все вообще страны, имела постоянную живую связь и со своими непосредственными соседями, и с отдаленными государствами, как с Востоком, так и с Западом, как с Византией, так и с Сассанидским и, позднее, с мусульманским Ираном. И в процессе этих взаимодействий Грузия, несомненно, многое впитала в себя. В этом отношении некоторые вышеприведенные высказывания Гордеева вполне правильны, хотя в других случаях он, конечно, преувеличивает. Но когда перечисление всех этих чужих „влияний“, „течений“, „струй“ и „стилей“ превращено в основу изложения, когда для характеристики самых блестящих страниц грузинского искусства чуть ли единственным применяемым термином является термин, указывающий на какой-то чужеземный ориентир, и в тоже самое время показ самого существенного, т. е. собственных, оригинальных стилистических особенностей грузинского искусства вовсе опущен, то картина получается однобокая и потому — искаженная. И в самом деле, в статье, за всеми этими „гибридами“, „арханзирующими“, „грекофильскими“ и прочими течениями не видно самого живого грузинского искусства, об эволюции стиля не сказано ни слова, и если автор и говорит о памятниках (например, о памятниках архитектуры), то он довольствуется их типологическим разгруппированием.

Совершенно неприемлема, конечно, периодизация грузинского искусства, предлагаемая Д. П. Гордеевым. Всякая периодизация, как известно, является условной и о ней всегда можно спорить; но обязательным условием периодизации является то, что она должна непосредственно вытекать из внутренних особенностей тех явлений, которые она охватывает. А раз это так, то ни о каких до- и послеарабских, или домонгольских периодах в грузинском искусстве говорить нельзя. Всем занимающимся грузинским искусством, в том числе и Д. П. Гордееву, прекрасно известно, что ни арабы, ни монголы, владычества которых в продолжение долгого времени ложилось тяжелым бременем на Грузию, существенного следа в грузинском искусстве не оставили. Грузинское искусство на протяжении громадного отрезка времени претерпело сложную эволюцию, и как искусство живое и творческое, на раз-

ных ступенях своего развития вырабатывало различные законченные стилистические подходы. Вот то основание, которое дает нам возможность периодизации, а вовсе не те иноземные нашествия, которые для Грузии являлись несчастием, но никак не этапами культурной жизни.

Таковы работы обзорного характера, содержащие сведения об общей эволюции грузинского искусства.

Но, помимо этих работ, придется сказать несколько слов еще об одной, именно, о статье проф. Башкирова — „Археологические изыскания в Абхазии летом 1925 года“, помещенной в Известиях Абхазского Научного Общества (Вып. IV. 1926). В этой работе, между прочим, дается описание некоторых грузинских архитектурных памятников на территории Абхазии (Беслетский мост, Пицунда, Лыхны, храм Симона Кананита и т. д.). Высказывания и краткие выводы автора, в большинстве случаев, являются или повторением того, что было высказано старыми авторами (Уварова и др.), или же не выходят за пределы общих фраз и остаются голословными. Таково, например, заявление автора о том, что „тип Пицундского храма, установившегося византийского канона, имел огромное значение и для армяно-грузинского архитектурного типа последующего времени“ (стр. 34). Но характернее всего то, что Башкиров, рассказывая об абхазских памятниках, ни единым словом не упоминает о Грузии, грузинской культуре и архитектуре, которая, как известно, все же имеет кое-какое отношение к абхазским храмам. Проф. Башкирову даже в голову не приходит, что неразрывная историческая связь Абхазского царства со всей остальной частью Грузии не могла не отразиться на ее культурной жизни и что рассматривать по-старинке абхазские постройки, как произведения чистого византийского искусства, не могут дать желаемого результата. Характерны также размышления проф. Башкирова о Беслетском мосте: он пытается отгадать, кто-бы мог его построить: греки или итальянцы, но ни слова не говорит о той большой грузинской надписи, которая сохранилась на этом мосту.

В целом, „Изыскания“ проф. Башкирова мало изученного до сих пор вопроса абхазских памятников не двигают с места¹.

¹ Абхазских памятников вскользь касается также Г. Ф. Кораузина-Вороженин в статье „Рязань в сложении архитектурных форм XII—XIII веков“ (ГАИМК, Бюро по делам аспирантов, Сборник I. А. 1929). Эти памятники автора интересуют для выяснения вопроса о влиянии кавказских церквей на русскую, в частности, Владимиро-Суздальскую архитектуру (вопрос этот, как известно, не нов: его касались Кояданов, затем Брунов, Некрасов и др.). Помимо этого, в качестве параллели для рельефов Рязани, автор называет, между прочим, рельефы ц. Тيوبа-Ерды в Ингушетии, но, повидному, ему неизвестно, что памятник этот грузинский.

Из работ, касающихся отдельных памятников грузинской архитектуры, следует остановиться на небольшой книге М. А. Чхиквадзе—„Архитектура Джвари“, изданной ВАА в 1940 году.

То, что Всесоюзная Академия архитектуры решила посвятить свое издание замечательному творению древне-грузинского искусства, можно только приветствовать, но ознакомившись с работой Чхиквадзе нельзя не испытать чувства недоумения и разочарования.

Прежде всего: непонятно само назначение этой книги; популярной ее назвать нельзя, так как автор касается, главным образом, специально конструктивных вопросов. С другой стороны, она никак не удовлетворяет тем требованиям, которые ставятся перед научной монографией. Начать, хотя-бы, с построения работы: сразу-же бросается в глаза отсутствие какой-либо логической последовательности. В первой-же главе—„Исторические сведения“, в которой в нескольких фразах приводятся указания летописцев о строительстве Джвари, автор перечисляет постройки, которые предвосхищают Джвари, и тут-же рассказывает о древнем типе крестьянского жилья—„дарбази“, так-же предвосхищающем постройки Джварского типа. Непонятно, какое отношение имеет все это к истории разбираемого памятника, но еще непонятнее, как можно характеризовать „предвосхищающие“ памятники, когда читатель еще не знаком с тем, что они предвосхищают. Сведения о „состоянии Джвари после постройки до наших дней“ выделены автором в отдельную (вторую) главу, хотя, как известно, эти сведения так-же являются историческими. Затем, непосредственно следует глава о конструктивных особенностях памятника, в которую, почему-то попала характеристика интерьера, далее—глава об архитектурных деталях, о скульптуре в Джвари, и после скульптуры (!)—глава о куполе. Затем идет „датировка памятника“, где частично повторяется сказанное в первой главе, и наконец—„Архитектура Джвари и ее роль в развитии грузинской архитектуры“. В книге Чхиквадзе отсутствует описание памятника в целом (если не считать нескольких фраз, рассыпанных по разным главам), отсутствует так-же и художественно-стилистический его анализ. Таким образом, цельного представления о памятнике, как о произведении искусства, автор не дает. Основной задачей автора, фактически, является доказать то, что угловые комнаты в Джвари не первоначальны, а пристроены позже. В конце концов, вся характеристика конструкций—цоколя, стен, карнизов и т. д., т. е. основная часть труда—ведет именно к этому.

Мы не будем входить в детальное обсуждение выдвинутого М. Чхиквадзе положения, но нельзя не указать следующего:

1) Аргументация автора целиком основана на конструктивных моментах: „Во всех местах, где каменные квадраты цоколя под центральной

частью примыкают к цоколю под угловыми комнатами, сохранились следы переделок“, сказано на стр. 7; „В абсидах применен более устойчивый песчаник красноватого оттенка... стены угловых комнат на высоте $\frac{1}{3}$ выведены из той-же породы“, а выше—из другой, читасм на стр. 8; „Абсиды в нишах (?) северного и южного фасадов сплошь переделаны“—стр. 8; „карнизы угловых комнат и абсид не примыкают органически друг к другу“—стр. 11 и т. д. Если даже признать, что этих доводов достаточно для доказательства одновременности отдельных частей здания, то и тогда аргументацию М. Чхиквадзе нельзя считать удовлетворительной: при полном отсутствии специальных фотоснимков разбираемых конструктивных деталей, или, хотя-бы каких-либо пояснительных рисунков, т. е. при полном отсутствии абсолютно необходимого в данном случае материала, все доводы автора остаются голословными, так как читатель лишен возможности проверить их.

2) Известно, и это указывает сам автор книги, что в научной литературе до сих пор признавалось, что „архитектурный образ этого типа построек возник одновременно и не несет каких-либо существенных переделок“. Акад. Чубинашвили (см. „Пути груз. арх.“ и „Ист. груз. иск.“), путем детального стилистического анализа как общих масс, так и фасадных композиций храма, показал исключительную художественную цельность, продуманность и согласованность всего памятника и отдельных его частей. М. Чхиквадзе обходит полным молчанием работу Чубинашвили, т. е. единственный, существующий до сих пор, научно-обоснованный анализ памятника, и таким образом, пытается доказать свою гипотезу, не опровергнув существующего мнения.

3) М. Чхиквадзе, не говоря ни слова о том, как должен был выглядеть и какими художественными качествами мог обладать памятник без угловых комнат, не может не признать исключительных достоинств здания в его настоящем, т. е. по мнению автора, случайно возникшем, виде. Он признает так-же и то, что на последующее развитие грузинской архитектуры оказала влияние композиция Джвари с угловыми комнатами, а не без таковых: таким образом, автор сам же сводит на нет значение своей гипотезы. В то-же самое время, логически следуя теории Чхиквадзе, мы приходим к малоутешительным, но к счастью, столь-же мало доказуемым выводам: целый этап в развитии древне-грузинской архитектуры, представленный такими значительными памятниками, как Атени, Шуамта, Мартвили и т. д., является не результатом закономерного, внутреннего развития явлений, а чем-то совершенно случайным.

4) Именно в связи с этим, нужно указать, что неправильна сама постановка вопроса автором книги: дело не в том, одновременно строились все стены и комнаты здания, или была соблюдена очередность (что, конечно, всегда возможно), а в том, как была задумана компози-

ция художником. А доказать то, что Джвари в своем законченном (настоящем) виде не является продуктом цельного, одновременно возникшего художественного замысла, М. Чхиквадзе не удается.

Не распространяясь об отдельных неточностях и погрешностях (например, довольно странной транскрипции собственных имен: Гелаты, Баграты, или утверждении, будто Гурам был первым эривани-феодалом Грузии, см. стр. 4), мы отметим еще одну характерную особенность книги Чхиквадзе: это—полное отсутствие научного аппарата; автор приводит различные сведения из летописей, приводит даты повреждения и ремонта здания, более того, он датирует памятник и даже отдельные его слои, без единой ссылки на источники.

И наконец, нужно признать весьма неудачной распределение таблиц: сперва—фрагменты колонн, найденные в Джвари, затем план и разрез „дарбази“, далее—постройки джварского типа, и только в самом конце—изображения самого Джвари. Такая последовательность иллюстраций только затрудняет восприятие материала.

2—3 статьи о памятниках грузинского искусства можно найти в журналах „Архитектура СССР“ и „Академия Архитектуры“. Восторг и признание значения красоты грузинской и армянской архитектуры в этих статьях, к сожалению, сочетаются все с теми же устаревшими установками, в частности, по вопросу о взаимоотношении этих двух архитектур.

Арх. В. Лавров, автор статьи „По Грузии и Армении, заметки архитектора“ (Архитектура СССР, 1937, № 1, стр. 60—68), ознакомился с небольшим количеством армянских и грузинских памятников и на основании своих впечатлений и кое-какого литературного материала высказывает свои соображения об общей эволюции армянской и грузинской архитектуры. Арх. Лавров более или менее знаком с историческими фактами, нельзя не признать правильными и некоторые из его наблюдений. Но, наряду с этим, он опять придерживается традиционного мнения о существовании единой армяно-грузинской архитектуры, и потому, чтобы показать разницу между двумя эпохами, ранней—VI—VII вв., и поздней—X—XI вв., сопоставляет Кутаисский и Мцхетский кафедралы с Вагаршапатскими храмами. Автор при этом считает, что Кутаисский храм Баграта и Мцхетский „Свѣти-Цховели“ „дают представление о творчестве“ не только грузинских, но и армянских зодчих (стр. 65). Явным недоразумением является заявление автора о том, что „Вифания“ (т. е. грузинский храм в Бетаниа) „символически связана с армяно-грегорианским „Иерусалимом“—Мцхетским кафедралом „Животворящего столпа“ (стр. 68). Нет нужды доказывать, что Мцхетский собор, кафедра главы грузинской православной церкви—ничего общего с армяно-грегорианской религией не имеет.

Весьма примитивным выглядит объяснение автором происхождения пещерных городов в Грузии и Армении: „Огромные усилия, нужные для того, чтобы поднять в Грузии и Армении на большую высоту строительный материал, натолкнули на мысль использовать для строительства самый массив гор, выдалбливая в нем помещения“ (стр. 68). Во-первых, трудно доказать, что выдалбливать в скале целый город, состоящий из многих десятков помещений, легче, чем построить одну церковь, и к тому же, в состав композиций этих городов нередко входят и выстроенные (а не выдолбленные), части, как например, в Вардзиа.

Ошибочны и надписи к иллюстрациям: на стр. 63 изображен не северный вход Джвари, а южный; на стр. 66 представлены детали западного портика Кутаисского храма Баграта, а не армянского храма Кечарис; на 67 стр. — капитель южного портика того же храма, а не гелатской трапезной.

Заканчивая наш обзор, мы можем повторить, что в настоящее время разработка вопросов грузинского искусства, благодаря той громадной работе, которая, при постоянной помощи партии и правительства, проводилась в течение последних 20-ти с лишним лет, находится на высоком научном уровне и что наука о грузинском искусстве ежегодно обогащается новыми серьезными трудами. Конечно, нельзя не сожалеть о том, что некоторые ученые, о работах которых мы говорили выше, не только не дали себе труда держаться на уровне современных достижений советской науки, но даже не проработали критически использованный ими материал и удовлетворились только лишь повторением давно опровергнутых положений. Такое поверхностное отношение к древне-грузинскому искусству, так же как и древне-армянскому, вредит, прежде всего, самим исследователям, так как лишает их возможности увидеть и понять во всей полноте и во всем многообразии картину развития материальной культуры народов т. н. Христианского Востока, т. е. одну из самых значительных страниц всей средневековой культуры.

Но мы уверены, что ныне, после создания Академии Наук Гр. ССР, с появлением перспектив широкой публикации изысканий и в связи с этим — с популяризацией научных достижений, указанным досадным недосмотрам и ошибкам не будет более места.

Наука же о грузинском искусстве, несомненно, будет развиваться еще быстрее и сможет со всей полнотой выявить и показать все те богатства древне-грузинской культуры, для освоения которых нужна будет напряженная работа целых поколений¹.

¹ Мы не касались работ Лежава и Джашиери об архитектуре горной Грузии и исследований о древне-грузинской монументальной живописи. Им, также как и обзору всей иностранной литературы, предполагается посвятить отдельные статьи.

ასტერი ამასიელის „შესხმაჲ ფოკადსი“

1. ასტერი ამასიელი ძველ-ქართულ მწერლობაში

ასტერი ამასიელი ჩვენს ძველს მწერლობაში ძალიან ღარიბადაა წარმოდგენილი; მისი მხოლოდ ერთი თხზულება — „ფოკას შესხმაჲ“ ცნობილი ქართულად¹. ეს თხზულება² ორი რედაქციითაა მოცემული: 1) ე. წ. კიმენური რედაქცია (ძველი, X საუკუნემდე გადმოთარგმნილი) და 2) მეტაფრასტული (ახალი, XI საუკუნეში ნათარგმნი)³.

ა) კიმენური რედაქციისათვის

ქუთაისის მხარეთ-მცოდნეობის მუზეუმის (ყოფ. გელათის) ხელნაწერი № 3. ზომა 41¹/₂ × 27¹/₂, სანტ. ნაწ. 27 × 15¹/₂, სანტ. ნუსხა ჯერჯერობით უნიკუმია ჩვენი ძველისათვის. წიგნი წარმოადგენს წმინდანთა ცხოვრებას, გადაწერილია XVI საუკუნეში ლამაზი ნუსხური ხელით ქალაღზე in quarto და სულ 760 ფურცელს შეიცავს. აქედან ჩვენს ძველს უჭირავს 6 ფურცელი. წიგნის მოძგება ევდემონ I ჩხეტიძე⁴ (1543—1578).

თუ მხედველობაში არ მივიღებთ „წ“-სა და „ფ“-ის ხმარების რამდენიმე უწესო შემთხვევას, ძველში კარგადაა დაცული არქაული ორთოგრაფია.

¹ რუსულ მწერლობაში მოიპოვება ასტერის სამი თხზულება: 1. ფოკას შესხმა ორჯერაა ნათარგმნი: სლავურად (Мятр. Макарий, Миняя-1 Естъи 22 слпг.) და რუსულად (Богословский Вестник. 1894 г. отд. I, стр. 1); 2. საუბარი ეფემიას ხატის შესახებ და 3. საუბარი მნის შესახებ (Христианское чтение, 1827 г. часть 27-ая).

² „ფოკას შესხმის“ ქართული თარგმანის არსებობა ცნობილი გახდა აკად. კ. კეკელიძე (იხ. ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I², 579).

³ ცდება ვ. ლატისევი როცა ფიქრობს, რომ თითქოს ქართულ მეტაფრასტებში ფოკას შესხმა არ მოიპოვებოდეს (იხ. Византийская Парская Миняя (1915), გვ. 109, შედარებითი ცხრილი). მას ეს შეცდომა არ მოუვიდოდა, რომ მხედველობაში მიეღო კ. კეკელიძის შენიშვნა, სადაც ნათქვამია, რომ მეტაფრასტის ხელი ცნობილ ავტორთა თხზულებებს არ შეჭხებიათ (К. Кекелияшв, Иоанин Ксифляшии как прохладжатель Симеона Метафраста (Христианский Восток, 1912, том I, вып. 3, стр. 336). ეს იმას ნიშნავს, რომ კრებულში არის ისეთი თხზულებები, რომლებიც მეტაფრასტირებულნი არ არიან და ამიტომ მეტაფრასტულ ცხოვრებათა სიაშიც არ არიან შეტანილი.

⁴ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია I², 100.

ბ) მეტაფრასტული რედაქციისათვის

ხელნაწერი A

ქუთაისის მხარეთ-მცოდნეობის მუზეუმის (ყოფ. გელათის) ხელნაწერი № 4, გადაწერილი ევდემონ I, ჩხეტისძის ბრძანებით¹ მანუელ ინანი-კოსშვილის ხელით 1565 წელს. ზომა 43×29 სანტ. ნაწ. 28¹/₂×16 სანტ. წიგნი წარმოადგენს წმინდანთა ცხოვრებას; დაწერილია ქალაქში in quarto ლამაზი ნუსხური ხელით და შეიცავს სულ 669 ფურცელს; აქედან ჩვენს ძეგლს უკირავს სულ 5¹/₂ ფურცელი.

ნუსხის 668 ფურცელზე (r/a-b) არის გადამწერის ვრცელი ანდერძი, რომელიც თ. ჟორდანიას შემოკლებით აქვს დაბეჭდილი². ეს ანდერძი ჩვენს აზრით, შინაარსის მხრივ ინტერესს მოკლებული არ უნდა იყოს და ამიტომ აქვე ვებეჭადეთ სრულად და ქარაგმების გახსნით:

«აღიღწე ღმერთმან ორთავე შინა ცხოვრებათა ქრისტეს მიერ კურთხევისა კურთხეული საქრისტიანოს ზღუდე და მაკურთხეველი ტომ-ნათესავობით ჩხეტისძე დიდი მამათმთავარი აფხაზეთისა ქათალიკოზი ევდემონ.

«რემეთუ სათნოა იჩინა წმიდათა ამათ და სულთა განმანათლებულთა ღუაწლთა და საკურველებადთა მოწამეთა მიერ ქმნილისა, რომელთა იღუაწეს და მრავალნი ტანჯვანი დაითმინნეს ქრისტეს ღმრთისათაჲს და აწ მივხ არიან ცხოვრებად სულთა ჩუენთათჲს; რომელსა ფრიადი სურვილი აქუნდა ეკლესიათა და საღმრთოთა წერილთათჲს; რომლისა ბრძანებითა და ჯერ-ჩინებითა გათავდეს წმიდაჲ ესე თუშ ოკტომბერი ყოვლითურთ სრული და უნაკულლო დიდებულსა საყდარსა გელათს, საეანესა. წმიდისა ღმრთის-მშობლისა, ინ-

¹ ვ. ლატიშვიცი უსამართლოდ იქცევა, როცა ამბობს, რომ თითქოს კ. კეკელიძეს გელათის მეტაფრასტული წიგნები ევდემონ ჩხეტისძის გადაწერილად მიაჩნდეს (იხ. მისი Византийская Царская Мнхня (1915) გვ. 83, შენ. 2). კ. კეკელიძეს არაად თაგის წიგნებში (კიშენი I, XXX, XXXVII, ქართ. ლიტ. ისტორია I² 100) ეს არ უთქვამს. ხოლო რაც შეეხება მის წერილს „Иоанин Ксифилиян как продолжатель Симеона Метафраста“ (Христ. Восток, том I, вып. 3, стр. 335)—იქაც, როცა ევდემონ ჩხეტისძეზე სწერს, რომ მეტაფრასტული წიგნები «переписал для Гелатского монастыря за все 12 месяцев», ცხადია, გადაწერილობას გულისხმობს და არა გადაწერას. ან რა საფუძრებელია: ევდემონ ჩხეტისძე თანამდებობიდან გადამდგარიც რომ ყოფილიყო, ამ უზარმაზარ სამუშაოს შესრულებას ფიხიკურადაც ვერ შეუძლებდა (იხ. კ. კეკელიძე, კიშენი I, XXV, XXVI, და მისივე ქართული ლიტ. ისტორია I², 100).

თუ ვ. ვასილიევსკის კატეგორიული მტკიცება სწორია და ნამდვილად 10 წიგნისაგან შედგებოდა მეტაფრასტულ ცხოვრებათა კრებული (იხ. მისი წერილი: Симол. кодекс Метафраста ИСМНП 1897, часть СССХI, 35), მაშინ გამოდის, რომ ევდემონს გადაუწერინებია 10 მეტაფრასტული წიგნი, რომელთაგან ჩვენამდე 5-ს მოუღწევია (და არა 7-ს, როგორც თ. ჟორდანიას წერს (ქრონიკები, I, 223).

გარდა ქუთათური ხელნაწერებისა, ევდემონ ჩხეტისძის განკარგულებითა გადაწერილი საქ. სახელმწ. მუზეუმის ხელნაწერი № A/507, რომელიც გადაწერილია როანე ქობინაშვილის ხელით და წარმოადგენს საღმრთისწაულო თვესს (იხ. თ. ჟორდანიას Описания II, 60).

² ქრონიკები II, 405—406.

ლიტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მეფეთ-მეფისა გიორგისსა¹, ძისა ბაგრატ მეფეთ-მეფისასა ქორონიკონს სწგ (= 1565), მისსა გ.

აადიდენ ღმერთმან და უბიწოდ მშობელმან მისმან პატრონი ქათალიკოზი ეკდემონ ამ სოფელს დღეგრძელობით, ხოლო მერმესა მას დაუსრულებელსა საუკუნოა იყავნ საკსენიებელი და კურთხევაა მათი ამინ.

ამისა უცებად მჩხრეკელსა ფრიად ცოდვილსა ინანიკოს შვილს მანუელს და მშობელთა მისთა შეუნდოს ღმერთმან, ამინ. და ვინაცა ბრძანოთ, თქუნცა შეგინდნეს ღმერთმან.

უცებად ჩხრეკისათუს, ნუ დამწყევთ ღმრთისათუს გვედრები. დიდი წიგნი ამის მეტად არ მეწერა და რააც ჩემგან იქნებოდა სიმართლეს, მოვიპირ-ვე, უფალო ჩემო.

«ჩუენსა განმგესა და ზედა-მდგომელსა სჯმიონ ჯაფარიძესა და მშობელთა მისთა შეუნდვნეს ღმერთმან, ამინ. სულიერსა დედასა ჩემსა მაქავარიანის ქალსა ანტონინესა და მშობელთა და ძმათა მისთა შეუნდოს ღმერთმან ამინა».

ხელნაწერი B

საქ. სახ. მუზეუმის ხელნაწერი № S/384. ზომა $31\frac{1}{2} \times 25\frac{1}{2}$ სანტ. ნაწ. $28 \times 19\frac{1}{2}$ სანტ. წიგნი დაწერილია XI საუკუნის დასასრულს². ნუსხა თავიდან ბოლომდე დაწერილია in quarto და არა in folio, როგორც თ. ქორდანისას უწერია³. მასალა ქალაღია, ხელი მიინცადამინც ლამაზი ვერაა. წიგნი წარმოადგენს წმინდანთა ცხოვრებას; მთარგმნელებად ჩანან ეფრემ მცირე (მეტე ნაწილისა), სტეფანე სანანოაძე და დავით ტბელი⁴.

ჩვენს ძეგლს ამ ნუსხაში $3\frac{1}{2}$ ფურცელი უპირავს და სამწუხაროდ ხელმოუწერელია. ისე, გამორიცხული არაა მისი ეფრემ-მცირისეულობა⁵.

¹ გიორგი II, იმერეთის მეფე (1565—1583).

² სიმართლე რომ ითქვას, იმდენად მალაღი ღირსებისა ეს ხელნაწერი გელათურ (№ 4) ხელნაწერთან შედარებით, რომ ის უნდა გამოგვეყენებინა მეტაფრასტული რედაქციის ძირითად ვარიანტად. მაგრამ ჩვენ ასე ვერ მოვიქვეითი შემდეგი მიზეზების გამო: 1) გამოქვეყნებულ ლიტერატურაში, მართალია, ეს წიგნი ცნობილი იყო (თ. ქორდანისა, ქრონიკები I, 221, კ. კეკელიძე, კიშინი I, გვ. XII, ქართ. ლიტ. ისტორია I², 222), მაგრამ მასში შემავალი „ფოკას შესხმის“ ვარიანტი ცნობილი არ ყოფილა. 2) მ. ჯანაშვილის ავტოგრაფულ აღწერილობას (Q/578a) გავეცანით იმ დროს, როცა ტექსტი უკვე მზად გვქონდა.

ამ ნუსხის დათარიღებაზე ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობაა: თ. ქორდანისას 1091 წლამდე დაწერილად მიაჩნია (ქრონიკები I, 221), კ. კეკელიძეს XIII საუკუნისად (Иоанн Ксифиянин как продолжатель Симеона Метафраста (XB, 1912, том I, выпуск 3, стр. 336) და მ. ჯანაშვილის XII საუკუნისად (Q/573a, გვ. 324). ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ნუსხა უთუოდ დედანია და დაწერილია XI საუკ. ბოლოს ან XII საუკ. დასაწყისში.

³ ქრონიკები I, 221.

⁴ იხ. ქრონიკები I, 221—228.

⁵ ცნობილია ლიტერატურაში, რომ სექტემბრის მეტაფრასტები თეოფილე ხუცეს-

ხელნაწერის 535a გვერდზე არის წითურად მრგლოვანი ხელით დაწერილი გადამწერის ანდერძი, რომელსაც წიგნის დასათარიღებლად გადამწევეტო მნიშვნელობა აქვს და ამიტომ აქვე ვათავსებთ:

«იესუ ქრისტე, მფლობელო ყოველთა სუფევათაო, აღიდე ორკერძოვითაჲ დიდებითა შენ მიერ გვრგვინოსანი ბრწყინვალე და უძლეველი მეფეთა-მეფე გიორგი და მალალი კესაროსი, და განამრავლენ წელნი მეფობისა მათისანი ნებისაებრ მათისა. და [ლმრთისა] მიერ მონიჭებული ძე მათი და ვით მეფე და პანიპერსევესტოსი აღიდე და მძლე ყაე ყოველთა ზედა მტერთა და წინააღმდეგობთა ამინა!».

2. ასტერი ამასიელის ცხოვრება და მოღვაწეობა

(დაახლოებით 320—410 წლებში)

ა) ბ ი ო გ რ ა ფ ი ა

ძალიან მწიარი ცნობები არსებობს სპეციალურ ლიტერატურაში ასტერი ამასიელის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ. არც ერთ მის თანამედროვე ან შემდგომდროინდელ მწერალს საამისო თითქმის არავითარი მასალა არ დაუტოვებია და ამიტომ მკვლევარნი იძულებულნი გამხდარან თითო-ოროლა ცნობა მისივე თხზულებებიდან მოეპოვებინათ.

ამ საშუალებით ირკვევა, რომ მას სიყრმეში მასწავლებლად ჰყოლია ვინმე სკვითი², რომელიც ნაყიდი ყოფილა ანტიოქიელი მოქალაქის (ეროვნებით სირიელის), გრამატიკის მასწავლებლის მიერ. ბატონის ხელისშეწყობით მონა

მონაგონს უთარგმნია 1081 წ. (კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია II, 222), მაგრამ ჩვენი ძეგლი, კერძოდ, მისი ნათარგმნია თუ არა, ეს საკითხი გამოსარკვევია.

¹ ქრონიკები I, 236.

² სკვითი რომ განთქმული მეცნიერია და მასწავლებელი, ეს არც პირველი შემთხვევაა და არც უკანასკნელი. ასტერის მასწავლებლის გარდა, ჩვენ შეგვიძლია დავასახელოთ მეორე სკვითი, უარესად ნიჭიერი და დიდი განათლების მქონე მარდონი, რომელიც ჯერ იყო და იელიანე განდგომილის დედას ასწავლიდა ბერძნული ანტიკური მწერლობის კორიფების ჰომეროსისა და ჰესიოდეს თხზულებებს და შემდეგ, როცა ეს ქალი გარდაიცვალა, მან წერტონა დაუწყო მოზავალ იმპერატორს (ივლიანეს) და შესწავლა ანტიკური მწერლობა და ფილოსოფია (В. Васильев, Лекции по истории Византии, том I, 67).

სხვათა შორის ეს მოვლენა უთუოდ დამაფიქრებელია: როგორ ხდება, რომ სკვითი, ეს «ყოველთა კაცთა უველურესი» (ასტერის თქმით) ტომის წარმომადგენელი აკეთებს რევოლუციურ ნაბიჯებს ველურობიდან კულტურის უმაღლეს საფეხურამდე და ხდება დიდი ტრადიციის მქონე კულტურული ქვეყნის განმანათლებელი? აქ უთუოდ ანგარიშგასაწევია ის, რომ «სკვითიცა» და «სარმატიც», — როგორც სამართლიანად შენიშნავს აკად. ს. ჯანაშია, — კრებითი სახელები იყო და მრავალს სხვადასხვა მოდგმის ტომს აღნიშნავდა» (საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დამლევამდე თბ. 1943, გვ. 34), და რომ ტერმინი «სკვითი» გარკვეულ ეთნიკურ ერთეულზე არ მიუთითებს, და რომ მისი დანაწევრებაა შესაძლებელი, ამაზე შეგვიძლია დავიმოწმოთ ისტორიის მამამთავარი ჰეროდოტე, რომელიც ამბობს: *Historia*, IV, 24: «*Σκυθῶν δὲ οἱ δὲ ἔλαθασι ἐξ ἀπείρου οἱ ἔπαθ᾽ ἐριμυχέων καὶ οἱ ἔπαθ᾽ Ἰλασσεῶν διακρίσεισιν αὐτῶν*» («ხოლო სკვითთაგან, რომლებიც მათთან მოდიან [ლაპარაკია ბორის-

ისე კარგად განისწავლაო, - ამბობს ასტერი, - რომ «კარგა [ხნის] შემდეგ მეცნიერებათა ჩინებული ცოდნით ბრწყინვალე და სახელგანთქმული გახდა როგორც ბერძნებში, ისე რომაელთა შორისაც. ხოლო შემდეგ - რჯულის მოძღვარიც კი შეიქმნაო¹. ასტერის ამ ცნობებიდან ირკვევა, რომ მას უსწავლია სხვადასხვა მეცნიერება. მაგრამ ფოტის სამართლიანი შენიშვნისა არ იყოს, თუ «სად უტოვებია, ან რა საგნები უსწავლია [ამის შესახებ] არას ამბობს»² იგი ამ ნაწარმოებში.

ამ კითხვაზე ნაწილობრივ პასუხის გაცემა ხერხდება ასტერის იმ თხზულების მიხედვით, რომელსაც ეწოდება «საუბარი მდიდრისა და ლაზარეს შესახებ»³; აქ ის ამბობს, რომ წინათ (ალბათ, ერისკაცობაში, მ. კ.) უვლია სასამართლო ჯდგილებში. აქედან ირკვევა, რომ ის ექვილი, იურისტი ყოფილა. და თუ ასე იყო, მაშინ, ცხადია, მას ახალგაზრდობაში იურისპრუდენცია და მკერმეტყველება უსწავლია⁴. გარდა ამისა, საფიქრებელია, რომ ასტერი ამასიელი, როგორც გრამატიკის მასწავლებლის ნამოწაფარი სკვითის მოწაფე, გრამატიკასაც შეისწავლიდა.

ასტერი ამასიელი სოზომენეს მოწმობით ამასიის ეპისკოპოსად განწესებულა ევლალიოსის შემდეგ⁵, რომელიც ამ მეტროპოლიის განაგებდა იმპერატორ ვალენტის მეფობის დროს (363-378 წწ.). სოზომენეს ამ ცნობის დადასტურებას ჩვენ ვპოულობთ ასტერის საუბარში «ნაყროვანების შესახებ»⁶, სადაც ის ამბობს, რომ მოსწრებია იელიანე განდგომილის (361-363 წწ.) ანტიქრისტიანულ მოღვაწეობას.

საუბარში «კალანდის შესახებ»⁷ ასტერი იგონებს ევტროპის კონსულობასა და დაღუპვას, როგორც წინა წლის ამბავს, რაც 399 წელს მოხდა. ეს სიტყვა, მაშასადამე, წარმოუთქვამს მას 400 წელს.

როდის გარდაიცვალა ასტერი ამასიელი, ამის შესახებ დანამდვილებით არაფრის თქმა არ შეიძლება, მაგრამ 431 წელს რომ ის ამასიის საეპისკოპოსოს არ განაგებს, ეს უდავოა; ამ წელს ამასიის ეპისკოპოსია პალადი, რომელიც

თენისა და სხვა ხელისაპირას მდებარე სავაჭრო ადგილებზე - მ. კ.), შვიდ ენაზე შეიდი თარჯიმნის საშუალებით აწარმოებენ თავიანთ საქმეებს») და ჩამოთვლის ამ ხალხს, რომელთაგან არიან მომთაბარენი («νομάδες»), მიწათმოქმედნი («γεωργοί»), მხვნილნი («ἀγορῆδες») და სხვა. აქედან ცხადია, რომ სკვითები, სხვადასხვა ეკონომიური წრის წარმომადგენელი, 7 ტომი მიწცაა და ვინ იცის ამ სკვითებში «რა სკვითიც» ჰყავდნენ გარეული ბერძენ ისტორიკოსს.

¹ Photii Bibliotheca cod. 271: καὶ γυνέσθηα. κατὰ πᾶσι τῶν μαθημάτων περι-
δέξιοι, ὡς καὶ παρ' Ἑλλησι. καὶ Ῥωμαίοις λαμπρὸν γυνέσθηα. καὶ περιβήτητον ἔπα-
σθ'· καὶ νόμων ἄφθρη διδάσκαλοις.

² Photius ibid.: πῶς δὲ διατρέβοντο, ἢ τίνας μαθημάτων; οὐ λέγει.

³ Orat. I.

⁴ ამ ვარაუდის დადასტურებას წარმოადგენს ყველა მისი თხზულება, რომლებშიაც მწე-
რალი ენამკვეთობის საუკეთესო ნიმუშებს იძლევა.

⁵ Созомен, Церковная История 7, 2: Филарет Черниговский, Учи-
шис... II, 225.

⁶ Orat., 3.

⁷ Orat., 4.

III მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე მონაწილეობს. ასტერის მოღვაწეობის ფარგლებს დასადგენად უთუოდ მნიშვნელოვანია ის ცნობა, სადაც ნათქვამია, რომ მან თავისი «სიციცხლის ღრმა მოხუცებამდე მიაღწია»-¹. და თუ 431 წელს (დაახლოებით, ცხადია) ის ღრმა მოხუცებული გარდაიცვალა² და ღრმა მოხუცება კი იმ დროისათვის 90 წელი მაინც იქნებოდა, მაშინ გამოდის, რომ ის 341 წელს დაბადებულია. ანდა თუ მივიღებთ სპეციალისტთა უმეტესობის თარიღს 410 წელს, მაშინ ასტერის დაბადების წელი დაახლოებით 320 იქნება. ასეა თუ ისე, ასტერი ამასიელის ცხოვრება და მოღვაწეობა სავარაუდოა IV საუკუნის პირველ ნახევარსა და V საუკუნის პირველ ნახევარს შუა.

ბ) ლიტერატურული მემკვიდრეობა

ასტერი ამასიელის ლიტერატურული მემკვიდრეობა საკმაოდ მდიდარია და მრავალფეროვანია; მის კალამს ეკუთვნის ჰომილიები, ენკომიები, ეგზეგეტიკური თხზულებები და ერთიც პოლემიკური³. ჯერჯერობით ცნობილია მისი 28 ნაწარმოები⁴, რომელთაგან სრულია 22 და ნაწყვეტების სახით კი—6⁵.

რაც შეეხება ასტერის თხზულებათა პუბლიკაციას, აქ ასეთი სურათია: 4 საუბარი (4, 5, 6 და 7 ფსალმუნთა შესახებ) დაბეჭდა კოტელიერმა⁶, ბასილი ამასიელის შესხმა—გეკუტეიმმა⁷, ხოლო დანარჩენი თხზულებები კომბეფიზისა⁸ და დუციეს მიერაა გამოქვეყნებული⁹. ამ გამოქვეყნე-

¹ Photii in Amphilochois, quaest. 125.

² ასტერის გარდაცვალების თარიღზე ლიტერატურაში ახრთა სხვადასხვაობაა: ფილარეტ ჰერნიგოველ-ნეინელი არქიეპისკოპოსი ფიქრობს, რომ ეს მოხდა 404 წ. (Историч. уч. об отцах церкви II, 255), „Богословский Вестник“-ის (1894), Прав. Бог. энциклопедия-ს (том II, стр. 100), ავტორები და არქიეპისკოპოსი სერგი (ПМВ том II, стр. 389) ვარაუდობენ 410 წ., ხოლო რაც შეეხება ფაბრიციუსსა და კომბეფიზს (PG t. 40 pp. 157, 160—162) ისინი ამ თარიღის შესახებ არაფერს ამბობენ.

³ პოლემიკურად ჩვენ ეთვლით სიტყვას კალანდის დღესასწაულის წინააღმდეგ, orat. ბ': λόγος κατηγορικὸς τῆς ἑορτῆς τῶν Καλαβδῶν.

⁴ Христианское Чтение-ს ავტორი რატომღაც 12 ასახელებს (Xp. Чт. 1827, часть 27, стр. 5). ხოლო პიერ ლარუსი სწერს: «Il reste de lui quelques homilies» (Grand dictionnaire t. I, p. 823). ნუთუ „რამდენიმე“ ოთქმის 28 თხზულებზე და ისიც—ყველა ჰომილიაა? ასევე ცდება ПБЗ-ის ავტორი როცა ამბობს, რომ «Из них 22 сохранились вполне, кроме того еще 4 в 6 с е с е д м издаются в числе творения Нисского...». არაა სწორი. აქ სამი შეცდომაა დაშვებული: 1) რომ სხვა ავტორთა თხზულებებში იბეჭდებოდა არა 2, არამედ 3 თხზულება ასტერისა. 2) რომ არა იმ 22 მთლიანი თხზულების გარდა, არამედ შიგა ჩათვლილი ეს თხზულებები და 3) ის, რომ არა მხოლოდ გრიგოლ ნოსელის ნაწერებში, არამედ ერთი მათგანი წმ. პარაკლეს თხზულებებშიც იბეჭდებოდა (ამაზე ქვევით).

⁵ ეს ექვსი ნაწყვეტი ცნობილია პატრიარქ ფოტის Bibliotheca-ს მიხედვით და ერთ ამ ნაწყვეტთაგანში, რომელსაც „საუბარი ასისთავის მონის შესახებ“ ეწოდება (ლყ. VII, 1), არის ის ბიოგრაფიული ცნობები, სადაც ასტერის სკვით მასწავლებელზეა ლაპარაკი.

⁶ t. III, Monum. Graec. Eccl.

⁷ Acta Sanct. ad 26 April. .

⁸ t. I, Auctarii novissimi, Paris 1648, 1672.

⁹ Auctarium, Paris 1624.

ბელ თხზულებებში სხვათა შორის შედის: 1. საუბარი პირველ-მოწამისა სტეფანეს შესახებ¹, რომელიც მანამდე ითვლებოდა წმ. პროკლეს თხზულებად და მის შრომებში იბეჭდებოდა; 2. ცოდვათა მონანიების შესახებ², გამოცემულია გრიგოლ ნოსელის თხზულებებთან ერთად, და 3. მარხვის შესახებ³, აგრეთვე ნოსელის თხზულებებთან იცემოდა. ამ თხზულებათაგან 21 გადმობეჭდილია Migne-ის პატროლოგიაში⁴.

ასტერი ამასიელი ბერძნულ საეკლესიო მწერლობაში უდავოდ შესანიშნავი მწერალია. მის ნაწერებში შეინიშნება ენის სისუფთავე, სტილის დახვეწილობა და მხატვრული შედარებების ზომიერი ხმარება. მის თხზულებებში ხშირად იპოვით ე. წ. ლიტერატურულ წიაღსელებს, სადაც იგი ამჟღავნებს ანტიკური კულტურის ღრმა ცოდნას.

ასტერი ამასიელი ყველა ამის გამო ბიზანტიურ მწერლობაში დიდად დაფასებული ყოფილა: დავითნის ე. წ. „კატენებში“⁵ მისი ეგზეგეტიკური თხზულებებიდან შეუტანიათ ციტატები ეკლესიის ისეთ ცნობილ მწერლებთან ერთად, როგორც იყვნენ კირილე და ათანასე ალექსანდრიელი, ევსუქი და სხვა. „მისი საუკეთესო საუბრები (როგორცაა „მდიდრისა და ლაზარეს“, „უსამართლო მნის“ შესახებ) გამოირჩევა შესანიშნავი ლოგიკური აღნაგობით, ნათელი აზრით და არაიშვიათად აღწევენ აღმაფრთოვანებელ მჭერმეტყველების მაღალ საფეხურს“⁶. ასტერის ავტორიტეტს ხშირად მიმართავდნენ შემდეგი დროის ეკლესიის მოღვაწენი. ასე, მაგალითად, VII მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე⁷ ხატის მებრძოლთა წინააღმდეგ ორჯერ წაიკითხეს მისი თხზულება „ეფემიას შესახებ“⁸.

¹ Combefisi, Auct. nov. t. I, p. 283; PG t. 40 p. 337; II°: Έγκυμ:ον ε:ξ τ:ν χ:ιον π:ρωτ:ομ:ρτ:α:ρ: Στ:εφ:αν:ου.

² t. 2, ed. 1638, p. 165; PG t. 40, p. 352; II°: π:ρωτ:α:ρ:τ:ε:α:δ: π:ερ: μ:ε:α:νο:ι:α:δ:.

³ t. 2, p. 247; PG t. 40, p. 369. IΔ^o: Α:δ:ύ:ο:ς ε:ξ τ:υ: ά:ρ:χ:η:υ: τ:ω:ν ν:η:στ:ε:ω:ν.

⁴ PG t. 40, 164—477.

⁵ ეს თხზულება გადმოუქართულებია ეფრემ მცირეს (იხ. კ. ქვეყლიძე, ლიტერატურის ისტორია I², 233).

⁶ Православная Богословская Энциклопедия (1901) том I, 101.

⁷ კრება მოხდა ნიკეაში 787 წელს ირინე დედოფლისა და მისი ძის კონსტანტინე VI (780—797) მეფობის დროს.

⁸ ტილემონისა და XCI-ს ავტორების აზრით ეს თხზულება დაწერილია ასტერის მიერ ახალგაზრდობაში, საოჯახოდ და არა საჯაროდ წასაკითხად. მათი თქმით არ შეიძლება ეპისკოპოსის ეკითხა დემოსთენე, ესკილე და უზერზულიც კი იყო ელაპარაკა ხალხში ევფრანოზის მიერ შესრულებულ ლეგენდარულ მედეას სურათზე (აქ ავტორები გულისხმობენ მედეას სახიზლარ საქციელს, ქმრისადმი შურისსაძიებლად შეიღებო რომ დახოცა). აქ, როგორც ფილარეტოც შენიშნავს, შეცდომას უშვებენ ავტორები: 1. კრებაზე ამ თხზულება უწოდებენ „საუბარს ხატის შესახებ“. 2. თეიმ თხზულების დასაწყისითაც ირკვევა, რომ იგი მიმართულია ხალხისადმი და 3. ლეთისმეტყველი არა მარტო კითხულობდა ელინ პოეტებსა და ორატორებს, არამედ მათი თხზულებებიდან ადგილებიც კი შეჭმინდა საკუთარ ნაწერებშიო“ (Ученик II. 258, შენ.).

ჩვენის მხრით დაუმატებთ: 1) მედეას ლეგენდა თვით ხალხმა შექმნა, ხალხში ტრიალებდა და ამ ამბის მოვრეება მათში არაკითარ ცუდ მორალურ რეაქციას არ გამოიწვევდა. 2) თუ თხზულება ეკლესიის მიერ მიღებული (ე. ი. კანონიკური) არ იყო, განა მისი მსოფლიო საეკლესიო

დასასრულ ხაზი უნდა გავუსვათ ერთ მომენტს: ეს გახლავთ ის, რომ ასტერის ნაწერები რეალისტური თხზულებების შთაბეჭდილებას სტოვებენ მკითხველზე; მათში თქვენ ვერ იპოვით სასწაულებსა და ლეგენდებს, რაც ასე დამახასიათებელია საერთოდ საეკლესიო მწერლობისა და კერძოდ ჰაგიოგრაფული ღირგისათვის. ეს თავისებურება ასტერი ამასიელის თხზულებათა ღირსებად უნდა ჩაითვალოს.

3. ფოკა მარტიროლოგიაში

მართლმადიდებლურ ეკლესიას წმინდანთა დასში ჩარიცხული ჰყავს ორი ფოკა¹, ორივე ქალაქ სინოპიდან. პირველი მათგანი ერისკაცობაში მეზღვაური ყოფილა და შემდეგ სინოპის საეპისკოპოსო კათედრა სქერია. ის შეუპყრია პრეფექტ აფრიკანს და მსჯავრის დასადებად მიუგვრია იმპერატორ ტრაიანესათვის (97—117), რომელიც ქრისტიანობის დაუძინებელ მტრად ითვლებოდა. უკანასკნელს იგი უგვემია, მაგრამ წარმართობისაკენ მანც ვერ გადაუბირებია და ღმერთებისადმი მსხვერპლი ვერ შეუწირვინებია. შემდეგ ფოკა ჩაუგდიათ დაუშლელი კირით საესე ორმოში, სადაც ის 3 საათის განმავლობაში ყოფილა, მაგრამ მანც უვნებლად გადარჩენილა. ბოლოს მოწამე ეპისკოპოსი ცხელ აბანოში გადაუგდიათ. აქ მას უცოცხლია 3 დღის განმავლობაში და ბოლოს მომკვდარა. როცა ამოულათ მისი გვამი, ის ყოფილა სურნელოვანი, ვითარცა ნარდი ან ძვირფასი მირონი, და მკვრივი, როგორც ყინული.

ამ ბოროტების ჩადენისათვის არც ტრაიანეს საქმე წასულა კარგად: მას დაჰმართია ხურება (ცხრო), სიცოცხლეშივე დაჰხვევია მატლები და ასეთს ტანჯვაში გარდაცვლილა. აქედან ცხადია, რომ ფოკა ეპისკოპოსის წამება თითქმის ემთხვევა ტრაიანეს გარდაცვალების თარიღს, რაც 117 წელს მოხდა.

წმინდანთა აქტებში ამ მოწამის ცხოვრება, მოღვაწეობა და წამება იმდენად ვრცლად და გაზვიადებულადაა წარმოდგენილი, რომ გამოიმცემლები მის უტყუერობაში დაეკებულან და ის შემდეგი ღრობის შეთხზულად მიუჩნევიათ².

ასევე იქცევა ბოლანდისტი Karl Van de Vorst-ი: მისი აზრით ნამდვილი ისტორიული პიროვნება იყო ასტერის მიერ შექმნილი ფოკა მებაღე და ერთი პიროვნების სამად გაყოფა-დანაწევრება შემდეგ მოხდა³. ასეთი სკეპტიკური დამოკიდებულება ამ ძველისადმი მასში არსებული ლეგენდარული ელემენტების (უპირველეს ყოვლისა სასწაულების) სიჭარბითაა გამოწვეული და, ვფიქრობთ, უსამართლოდ: „უდავოა, არ ხდება სასწაულები, მაგრამ არსებობს

სიო კრებაზე წაკითხვა შეიძლება?!) 3) საეკლესიო მწერლობის კორიფეა ბასილი დიდო პირდაპირ აცხადებს: «*αχρηξ πρῶτον μη οὐκ ἔστι μαρτυρῶν ἑξ ἑξῆς. τὸν λῆγου ἵμην μαρτυρῶν»* E. Ловягин, *избранные места на греческих писаний отцев до IX века часть I*, 255 (ხოლო ამნაირად ყველაფერში ფუტკართა მსჯავსად ჩვენ უნდა) ავითვისით მათი (გ. ი. წარმართთა. მ. კ.) თხზულებები»).

¹ Karl Van de Vorst-ი ასახელებს მესამე ფოკას, ანტიოქიელს (An. Boll. 30 (991), გვ. 263

² Act. Sanct. Iul. III, 629—645.

³ В. Латышев, ВИМ, стр. 263.

ბერი რამ სასწაულებრივი და აუხსნელიო“—ამბობს ჰარნაკი, როცა ახალი ალექსის სასწაულებს ეხება¹. სავსებით სწორია; არ შეიძლება ძველი მოვლენის ახალი თვალთ დანახვა და თანამედროვე კრიტერიუმით გავზოგვა. ასეთი ლეგენდები და სასწაულები ადამიანის გონების უძლურების გამოვლენებაა ბუნებაში მომხდარი მოვლენების ახსნისა და ალქმის საქმეში. და ჩვენ ამ ფანტაზიის კორიანტელში უნდა შევძლოთ რეალური ელემენტების გამოჩვენება ანალიზი.

გარდა ამისა, შემოდასახელებული ავტორები ნუთუ უარყოფენ იმ ფაქტს, რომ 404 წელს სინოპიდან კონსტანტინეპოლში გადმოსვენებულ იქნა ნეშტი ფოკა ეპისკოპოსისა და ამ პროცესისთან დაკავშირებით ორი სიტყვა წარმოუთქვამს იოანე ოქროპირს, რომელთაგან ერთს ჩვენამდეც კი მოუღწევია².

მეორე ფოკა, რომლის შესხმაც ასტერი ამასიელის კალამს ეკუთვნის და რომელსაც ჩვენ აქ ვაქვეყნებთ, ყოფილა ღარიბი მებაღე და სახელგანთქმული ქველმოქმედი. ის დაუსმენიათ ქრისტიანობის გავრცელებისათვის იმპერატორ დიოკლიტიანესთან (284—305)³, რომელსაც მის შესაპყრობად წარუვლენ-

¹ А. Гарнак, Сущность христіанства, перевод с немецкого. Л. М. СПб (1907), стр. 21.

² Migne, PG t. 50, 699—706.

³ ისტორიაში ცნობილია, რომ დიოკლიტიანემ ქრისტიანებს დევნა დაუწყო მხოლოდ მისი მეფობის ბოლო წლებში (303 წ.). რა იყო მიზეზი და რამ გამოიწვია მისი ამხედრება მათ წინააღმდეგ, ამაზე ახრთა სხვადასხვაობაა: ასე, მაგალითად, ვ. ჩერნიშევი ამის მიზეზად მეფის მრჩეულებსა და ქურუმებს თვლის, რომლებმაც შეგავლენა მოახდინეს მეფეზე (იხ. В. Чернышев, Голения на христіанах в Римской империи, стр. 78 (СПБ 1904)).

სულ სხვა ახრისაა ამ საკითხზე თ. უსკენსკი; მისი ახრით, დიოკლიტიანემ შექმნა ახალი ტიპის რომის იმპერია, რომლის ხელქვეით მყოფთ, მიუხედავად წოდებისა და მდგომარეობისა, მოეთხოვებოდათ დაძაბული საზოგადოებრივი მუშაობა. ამ საქმიანობის იმპერატორს გაჭირვებოდა ახალგაზრდა და ჯანმრთელი ხალხი; ქრისტიანები კი იმკვეყნორო ჰერეტიკთა გატაცებულნი დაუქორწინებლობის ალექსასა სდებდნენ და მონახონობისკენ მიისწრაფოდნენ. ამიტომ მეფე იძულებული შეიქნა თავისი პოზიცია შეეცვალა მათდამი. ყოვლად შეუძლებელია, —უსკენსკის ახრით,—ასეთ დიდ საქმეში, როგორცაა ედიქტი ქრისტიანობის წინააღმდეგ, დიოკლიტიანეს ეხელმძღვანელა შემთხვევითი შთაგონებებით და კარიზებით (Ф. Успенский и История Византийской империи, том I, часть I, 75—76).

ჩვენ არ შეგვიძლია გავიხიაროთ დიდი მეცნიერის შეხედულება შემდეგი მოსაზრებით:

- 1) რომ ავტორი მართალი იყოს, მაშინ დიოკლიტიანეს ასეთი ნაბიჯი უნდა გადაედგა თავისი მეფობის პირველივე წლებიდან, როცა მისი ინიციატივით, მართლაც, ყალიბდებოდა ეს უზარმაზარი, ახალი ტიპის იმპერია და არა მაშინ, როდესაც ეს პროცესი უკვე დამთავრებული იყო.
- 2) არაა სწორი ის ამბავი, თითქოს ქრისტიანები იმ დროს განმარტობისაკენ მიისწრაფოდნენ და ამ ქვეყნიურ ცხოვრებაზე აღარ ფიქრობდნენ. ქრისტიანობამ არამც თუ II საუკუნეში და ანბა თავი მართლადენ ზეცისკენ ჰერეტას, არამედ II საუკუნეშიც კი მას მაგრად უღდას ფეხი მიწაზე: ზეციური სამოთხე და ჯოჯოხეთიც ამ „ცოდელი“ ქვეყანაზე აქვს მოწყობილი და თბილად მოკალათებულა სახელმწიფოს ყოველი ტიპის დაწესებულებაში (ასე გასინჯეთ სავაქრო დაწესებულებებშიც კი). ამ საკითხში ჩვენ შეგვიძლია დავიმოწმოთ სავკლესიო მოღვაწე ტარტულთან, რომელიც 200 წლისათვის იძლევა ცნობას იმის შესახებ, რომ ქრისტიანები ყველა თანამდებობაზე მსახურებდნენ. იხ. Гарнак, Церковь и государство до образования государственной церкви, стр. 200 (წიგნი „Из истории раннего христіанства“).

ნია ლიქტორები. უკანასკნელნი შემთხვევით ლამის გასათევად მოხვედრილან თვით მსხვერპლის სახლში. ფოკა, შეძლებისდაგვარად, კარგად გამასპინძლებია ამ არასასურველ სტუმრებს და უკანასკნელნი როცა შეზარხოშებულან, თავიანთი მოგზაურობის მიზანიც გაუმხელიათ მისთვის. ფოკა იმდენად ყოფილა გატაცებული ქრისტიანული რწმენითა და მოწამეობრივი სიკვდილის სურვილით, რომ არამც თუ გაქცეულა და დამალულა, არამედ პირიქით—თავისივე ხელით გაუთხრია საკუთარი საფლავი, გაუმხელია ვინაობა და უთხოვია მათთვის, რომ იქვე, თავის სახლში ყოფილიყო მოკლული. ლიქტორები სახტად დარჩენილან და არ ნდომებიანთ მისი თხოვნის აღსრულება. მაგრამ ბოლოს ფოკას მიიწვ დაუყოლებია ნებას ჯალათები და მისთვის თავი მოუკვეთიათ¹.

ასტერი ამასიელი შესხმაში ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ მებაღე წმ. ფოკა მეზღვაურთა მფარველად ითვლება. ამ გარემოებას ჩაუფიქრებია ჰაგიოგრაფიაში მომუშავე ზოგიერთი მკვლევარი და კითხულობენ: ეპისკოპოსი ფოკა რომ ითვლება ასეთად, გასაგებიცაა, რადგანაც ის ერისკაცობაში მენავე იყო, მაგრამ ფოკა მებაღე რატომ უნდა ითვლებოდეს მენავეთა მფარველად? ამ კითხვის პასუხად აყენებენ შემდეგს ჰიპოთეზებს: 1) ან ასტერი ამასიელმა მიაწერა მეორეს ის, რაც პირველს ეკუთვნოდა, ანდა 2) ერთიცა და მეორეც მენავეთა მფარველებად ითვლებოდნენ სხვადასხვა ადგილას². ჩვენ ვფიქრობთ, რომ აქ არაერთარ ფოკათა აღრევას არ შეიძლება ადგილი ჰქონდეს იმიტომ, რომ ასტერი ახლო იდგა შესხმის ობიექტთან როგორც ქრონოლოგიურად, ისე ტერიტორიალურადაც.

რაც შეეხება მეორე ჰიპოთეზას, ის სწორია: მენავეთა მფარველი ორივე შეიძლებოდა ყოფილიყო. იმიტომ, რომ სინაოი ზღვის სანაპირო ქალაქი იყო, მის მცხოვრებთა უმეტესობის მეურნეობა, —ზღვასთან იქნებოდა დაკავშირებული, და ფოკაც ამ ხალხში მოიხვეჭდა ქველმოქმედის სახელს და ისინიც თავიანთ მოამბეე მებაღეს მფარველად და მზრუნველად მიიჩნევდნენ. განა აუცილებელია, რომ მენავეთა მფარველი მაინცადამაინც ყოფილი მენავე იყოს?³ სახე-

сборник статей, перевел с немецкого под редакцией Н. М. Никольского, М. 1907).

ჩვენის აზრით უფრო მართალია ამ საკითხში ე. ჩერნიშევი: ვინაიდან ქრისტიანები ამ დროს, პროფ. ი. ჩელცოვის თქმით, მთელი იმპერიის $\frac{1}{20}$ ნაწილს შეადგენდნენ მხოლოდ (И. Челцов, История христианской церкви, том I, 115, СПб, 1861), ამიტომ, ცხადია, წარმართთა ზედერთი წონა სამეფო კარზე მეტი იქნებოდა. ვიდრე ქრისტიანებისა, და დიოკლტიანეს კიდევაც გულისხმობს რომ არ ნდომებოდა ეს საქმე, წარმართთა პრეტენზიების დაუქმყოფილებლობა მაინც არ შეეძლო, თუ, რასაკვირველია, საიმპერატორო ტახტის შენარჩუნება უნდოდა.

რომ ჩვენი ვარაუდი სწორი უნდა იყოს, ამაში კონსტანტინე დიდის მაგალითიც საკმარისია: ის, მიუხედავად იმისა, რომ ქრისტიანობისადმი სიმპათიურადაა განწყობილი, ქრისტიანობის სახელმწიფოებრივ რელიგიად გამოცხადებას მაინც ვერ ბედავს და მილანის ედიქტით (312 წ.) მხოლოდ ამ რელიგიის de jure ცნობით კმაყოფილდება.

¹ სერგის თქმით ფოკა უწამებიათ „დაახლოებით“ 320 წელს (ПМВ, II, 281); ეს მოსახრება იმდენად არა ახლოა სინამდვილისაგან, რომ მისი გაზიარება შეუძლებელია.

² В. Латышев: Виз. Врем. VI (1899), стр. 349; Арх. Сергий: ПМВ, II, 292 (1901).

³ „Как бы то ни было,—ამბობს ე. ლატიშევი,—за нами памятью (ლაპარა-

ლი საზოგადოა და მისი ვიწრო. პროფესიულ ჩარჩოში მოთავსება ყოვლად შეუძლებელი რამაა.

4. ფოკას შესხმის ორი რედაქცია ქართულ ხელნაწერებში

ქართულ ხელნაწერებში მოიპოვება ასტერი ამასიელის „ფოკას შესხმის“ ორი რედაქცია: ვრცელი¹ და მოკლე². პირველი მათგანი წარმოადგენს ზუსტ თარგმანს მინის პატროლოგიაში მოთავსებული ბერძნული ტექსტისას³, რომელიც ლიტერატურაში ცნობილია კიმენურ რედაქციად, ე. ი. ისეთად, როგორიც გამოსულა თვით ავტორის ხელიდან.

რაც შეეხება მეორე რედაქციას, ის პირველთან შედარებით მოკლეა: მასში გამოტოვებულია შესავალი მთლიანად და მთელი რიგი ისეთი ადგილებისა ტექსტში, სადაც ე. წ. ლიტერატურული წიაღსვლები, ზოგადი მსჯელობები აქვს მოცემული ბერძენ ავტორს.

უკანასკნელი რედაქცია მეტაფრასტული ძეგლის ყველა ნიშნის მატარებელია⁴ და ამდენად საეპარაულო იყო, რომ ის აღმოჩნდებოდა ბერძნულ მეტაფრასტებში, რომლებსაც მინის გამოცემის მიხედვით სამი ტომი (114—116) უჭირავს. ეს კრებული ჩვენ გავშინჯეთ და მათში ფოკას შესხმა არ აღმოჩნდა.

მაგრამ, როგორც სპეციალისტები ფიქრობენ, თუ შესაძლებელია ამ კრებულში შეტანილი ყველა ცხოვრება მეტაფრასტული არ იყოს⁵, ჩვენის აზრით არც ისაა შეუძლებელი. რომ მის გარეშე არსებული ზოგიერთი ცხოვრება-ენკომიონი ნამდვილად მეტაფრასტული რედაქციისა იყოს⁶.

და, მართლაც, მოსკოვის სინოდალ. ბიბლიოთეკის 4 ბერძნულ ხელნაწერში⁷, რომელთა შორის უძველესი X საუკუნისაა და უახლესი XVI საუკუნის,

კია ხერსონესში აღმოჩენილ თიხის რგოლში ამოტვიფრულ ფოკას განოსტულებახე) св. Фока, покровитель нищенягминого дома в Херсонессе, представлен в виде рыбака, а не вертоградаря» (Виз. Вр. т. VI (1899), стр. 349). აქ აშკარად არა, მაგრამ ყრულ მინც ისმის უარყოფითი პასუხი მეზღე ფოკას მენავეთა მფარველობის შესაძლებლობის წინააღმდეგ.

¹ ქუთაისის მხარეთ-მცოდნ. მუზეუმის ხელნაწ. № 3, 649—654.

² ქუთაისის მხარეთ-მცოდნ. მუზეუმის ხელნაწ. № 4, 248—253.

³ Mignc, PC, t. 40, 300—313.

⁴ ჩვენ როცა ამ ვარიანტის მეტაფრასტულობის საკითხს ეაყენებთ, ცხადია, ვიცით, რომ ის წიგნები, რომლებშიაც ჩვენი ძეგლი იმყოფება (S/384 და გელათის № 4) მთლიანად მეტაფრასტული წიგნებია; მაგრამ ამასთან ერთად ისიც ხომ ცნობილია ლიტერატურაში, რომ ამ ხელნაწერებში შესული ისეთი თხზულებები, რომლებიც ცნობილ ავტორებს ეკუთვნიან, მეტაფრასტულნი არ არიან (К. Кексидзе, Иоанн Ксифилин как продолжатель Симеона Метафраста: Христ. Восток, том I, 336).

⁵ ს. ვ. ვასილიევსკის წერილები: 1) О жизни и трудах Симеона Метафраста (ЖМНП (1890). часть ССХII. стл. 2, 434) და 2) Синодальный кодекс Метафраста (ЖМНП (1897), часть СССХI, 350).

⁶ ამას გვაფიქრებინებს ჩვენამდე მოღწეული მეტაფრასტული ნუსხების შედგენილობათა სხვადასხვაობა (იხ. ვ. ლატ. ბ. ვეიკის Византийская Царская Миня, 109 და პატრ. სერგის ПМВ, I, 243—244).

⁷ ეს ხელნაწერებია: № 177, X—XI საუკ., № 179, XI—XII საუკ., № 131, XII—XIII ს

მოიპოვება „ფოკას შესხმის“ მოკლე რედაქციის ბერძნული შესატყვისი დღეა-ნი, რომელიც ნბ-ის ავტორს საუკეთესოდ მიაჩნია ყველა ნუსხებს შორის, რაც კი არსებობს ევროპაში, და რომლის მიხედვით ის „ზოგან ამოკლებს, ზოგან ავსებს და ზოგან ასწორებს კომბენიზის ტექსტს“¹.

ჯერ ის ფაქტი, რომ ჩვენი ძველი მოთავსებულია ისეთ ბერძნულ ხელნაწერებში, რომელთა შორის უძველესი X—XI საუკუნეზე ადრინდელი არაა, იმას გვაფიქრებინებს, რომ შესაძლებელია ეს რედაქცია მეტაფრასტული იყოს².

ამ საუკუნეში გამოვიდა სამწერლო ასპარეზზე ერისკაცობაში მდიდარი, განათლებული და ფაქიზი სიმონ მეტაფრასტი, რომელმაც თითქოს თავისი ფიზიკური თვისებები მწერლობაშიაც გადმოიტანაო, შეუდგა ძველი ძეგლების გაცხრილვა-გაფაქიზებას და „მისი ტყბილი მეტაფრასტებით“ იმდენად მოაჯადოვა ბიზანტიელები, რომ მათ კიმენები სამუდამოდ ჩააკეტებინა სიეფებში³.

აქ საჭიროდ მიგვაჩნია აღვსახოთ ის ადგილები კიმენური რედაქციისა, რომლებიც მეტაფრასტულში არაა და ამასთან ერთად გაესინჯოთ ის „საბუთი-ანობაც“, რომლითაც ნბ-ის ავტორსა და კომბენიზს ისინი ზედმეტადა და ყალბად მიაჩნიათ:

1. 226.—227: შესავალი მთლიანად, დაწყებული კეთილი და უმჯობეს მოსწრებათათჳს მოლუაწეთაჲსა... ვიდრე და ქრისტეს მიერ დიდებულთა უდიდებულესსა».

ამ ნაწილში ლაპარაკია თეორიისა და პრაქტიკის ურთიერთობაზე ხელოვნებაში, გეომეტრიაში, მედიცინაში და დასასრულ ჰაგიოგრაფიაშიაც. აქ მწერალი ამტკიცებს, რომ თეორია წინ უსწრებს პრაქტიკას და უერთმანეთოდ მათი არსებობა შეუძლებელია. მოიგონებს ბიბლიიდან მუხა მამბრეს, ეფრემ ქეტელის მიერ თავის ცოლისათვის, სარასთვის ნასყიდ გამოქვამულს და აქედან ლოგიკური კავშირით ვალადის ფოკას ამბებზე და ამბობს: „ესრეთვე“⁴ მეცა

და № 180, XVI საუკ. (სამწუხართდ, ეს ხელნაწერები ამჟამად რა ნომრებით რომელ წიგნთსაცავში იმყოფება, ჩვენ არ ვიცით და ამიტომ ძველი ნომრების დასახელებით ვკმაყოფილდებით).

¹ Бог. Вест. (1894), октябрь, стр. 1, стр. 3.

² არქივბ. სერგოი ამ საკითხზე გადაჭრილად აცხადებს: «Скоро метафрастовы жизнеописания вытеснили древнейшие его жития, так что минея часть относимы по письму к X веку, уже содержат метафрастовы жития...» (ИИМ, I, 243).

³ საქართველოში უფრო შეგნებულად მოკცეულან ამ საკითხში. ჩვენ მოგვეპოვება ისეთი საბუთი, რომლითაც მტკიცდება, რომ XI საუკუნეში ქართველები კიმენურ რედაქციებს მეტაფრასტულზე ნაკლებ არ აფასებენ. ასე, მაგალითად, ეფრემ მცირე ამბობს: «გვედრები ყოველთა, რომელნი მიემთხნეთ წამებასა ამას, რათა უწყებულ იყვნეთ, ვითარმედ არათუ ამისთვის დააწერილ არს, ვითარცა: უმეტესსა რასმე მეტყუელი პირველისა, გარნა რამეთუ ყოველთავე ამათ დიდთა მოწამეთა ორ-ორი აქუს წამება: უძუელესი და უანლესი. არათუ უმრუდესი და უმაღლესი, არამედ უცხადესი და უღრმესი. ვგრეთვე აქუნდინ ამასცა მეორე ესე პირველსავე თანა: რამეთუ ესე ბერძენთაცა ესრეთ აქუს, რათა რომელიცა ვის სთნდეს, მას იკითხვიდეს და ლოცვასა ჰყოფდეს განმგებელთათჳს და შენდობასა მკადრებელთათჳს» (ქრონიკები, I, 222).

⁴ აბზაკი «ესრეთვე მეცა»-თი დაწყებული და გათავებული «უდიდებულესსა»-თი სხმ კონკრეტულად ფოკას პიროვნებაზე ლაპარაკობს, და გვიკვირს, როგორ შეეღია ნბ-ის ავტორი?

დღეს პატიოსანსა ტაძარსა სამგზის სანატრელისა ფოკასსა მოწვენიული, ადგილისაგან აღმოვივსებ ვსენებასა...ა.

ამ შესავლის შესახებ კომბეფიზი და ნბ-ის ავტორი ერთი აზრისანი არიან: მათის აზრით იგი ისეთი ზოგადი ხასიათის მატარებელია, რომ უნდა იყოს შესხმის ისეთი ტრაფარეტული ნაწილი, რომელიც გამოდგებოდა ყველასათვის, თუ კი მასში წმინდანის სახელსა და ღვაწლს ჩასწერდნენ¹. ნბ-ის ავტორი კიდევ ავითარებს ამ აზრს და სვამს საკითხს: ხომ არ არის ეს რომელიმე საერთო მოკლე ენკომია, რომელსაც გადაამდნენ წმინდანისადმი მიძღვნილ მოკლე შესხმას (ამ შემთხვევაში „ფოკას შესხმიდან“ ამოკრებილს)? ხოლო შემდეგ ეს ნაწილი შესაძლებელია გადამწერლებმა გააერთიანეს და მიიღო ისეთი სახე, როგორც იგი წარმოდგენილია კომბეფიზისა და მინის გამოკრებებშია².

ჩვენი აზრით, ყველა ზემოდასახელებული მოსაზრება, შესავლის წინააღმდეგ მიმართული, ხასიათდება ორი ნიშნით: 1) ჰაგიოგრაფიულ ძეგლთა არქიტექტონიკის გაუთვალისწინებლობა და 2) წინასწარ აკეიატებული აზრი. მართლაც-და, მკითხველს ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს ჩვენმა ავტორებმა არ იციან ის, რომ ჰაგიოგრაფიულ ძეგლებს ჩვეულებრივ³, მოეპოვებათ: 1) შესავალი, 2) ტექსტი და 3) დასკვნა. შესავალში ზოგადად გამიზნულია ის ამბავი, რაც უნდა მოგვითხროს მწერალმა, ტექსტში აღნუსხულია წმინდანის: ღვაწლი და დასკვნაში—ტექსტზე დაყრდნობით, მორალური ხასიათის მოწოდება მსმენელებისადმი. ამ წესით უწერიან საეკლესიო მწერლობის თითქმის ყველა დარგში და არც ასტერი ამასიელს შეეძლო მიღებული ტრადიციისათვის ელაღატა და ჩვენი ავტორების ყაიდაზე ეწერა.

რაც შეეხება ჩვენი ძეგლის მოსკოვურ ნუსხებს, ისინი, ჩვენი აზრით, ყველანი მეტაფრასტული რედაქციისა არიან და შესავალიც ამიტომ არ გააჩნიათ⁴.

ნბ-ის ავტორმა რატომ გასწირა შესავალი, გასაგებია: მას მის ხელთ არსებული მოსკოვის ბიბლიოთეკის ბერძნული ნუსხები, რომლებსაც თხზულების ეს ნაწილი ჩამოკლილი აქვთ, იდეალურ ვარიანტებად მიაჩნია და ამ პროკრუსტეს ყალიბში ათავსებს ყველა სხვა ვარიანტს⁵. მაგრამ გაუგებარია კომბე-

აქ თურმე ფოკას საყდრის შედარება მამბრეს მუხასა და ქვერონის გამოკვებულთან, ბუნებრივი პალესტინისათვის, სახოთიროდ ისმის იმ სიტყვაში, რომელიც პონტოს პროვინციაში წარმოითქვა. აზირებული პრეტენზია; გამოდის, რომ მწერალს არა აქვს უფლება მოიყვანოს ზიბლიდან ტერიტორიულად შორს მდებარე გეოგრაფიული ადგილები.

¹ Богос. Вест. (1894), стр. 3, прим. 2; აგრეთვე стр. 9, прим. 41.

² Бог. Вест. (1894), стр. 3—4.

³ „ჩვეულებრივ“—მეტეი იმიტომ ვამბობთ, რომ არსებობენ ისეთი ძეგლებიც, რომლებსაც შესავალი არ გააჩნიათ.

⁴ ერთ-ერთი მთავარი დამახასიათებელი ნიშანი მეტაფრასტულობისა შესავლის არ კონებაა. საკითხის დიდი სპეციალისტი ვ. ვასილიევსკი ამის შესახებ წერს: «Так как в виду пчелось составить цельный однородный сборник, то уже на этом основании подлежало исключению многое из того, что было и считалось украшением отдельных житий в их первоначальных редакциях. Незачем было удерживать при отдельных сказаниях длинные вступления, часто весьма схожие по содержанию (об. მისი წერილი: „О жизни и трудах Самсона Метафраста“: ЖМНП, 1880. часть ССНII, отд. 2, 392—393).

ფიზის საქციელი: რა ნახა ამ ცნობილმა მკვლევარმა აქ ისეთი მდარე ხარისხის, რომელიც სიყალბის შთაბეჭდილებას ტოვებდეს მკითხველზე?

2. 227: «წმიდათა უწმიდესსა და ქრისტეს მიერ ღიდებულთა უღიდებულესსა».

ეს ადგილი კომბეფიზის და ББ-ის ავტორის თქმით ყალბია იმიტომ, რომ აქ არ ჩანს ასტერი, როგორც დახელოვნებული, გამოცდილი ორატორი¹. კომბეფიზი ამ შემთხვევაში ცდება, აქ ასტერის ორატორობა არაფერ შუაშია. მას ეს ადგილი არ მოსწონს მხოლოდ იმიტომ, რომ ასტერი ამასიელი „წმიდათა უწმიდესად“ და „ღიდებულთა უღიდებულესად“ თვლის საწყალ მებაღე ფოკას და არა მოციქულებს პეტრესა და პავლეს, ე. ი. ლალატობს პაპისტიკურ კულტს, რაც, ალბათ, მაშინ არც არსებობდა ბიზანტიაში. ხოლო რაც შეეხება ББ-ის ავტორს, ის მოსკოვერი ნუსხების მიხედვით მსჯელობს და რასაც ამ მეტაფრასტულ წიგნებში ვერ პოულობს, ყალბად მიიჩნია.

3. 228: «რამეთუ ნუ ვინ მოიგონებს აწ სამსახურებელისა განყოფილებასა, არამედ უკუეთუ რაფთურით მოსწრაფეთა კაცთა მზრდელად ირუსნა და დედად» (abs. Сн.).

4. 228: «ბრკალ-ფიცხელთა ტრედი იგი. ხოლო ვითარ წინააღმართუელთა ესაია იტყვს» (abs. Сн.).

ამ ადგილის შესახებ ББ-ის ავტორი შენიშნავს: როცა ავტორს წინასწარმეტყველება მოჰყავს არა შინაარსის მიხედვით, არამედ ზუსტი ციტატით, მაშინ ესაიას დასახელება საჭირო არ იყო და ამდენად იგი შემდეგდროინდელი ჩანამატია².

ეს შენიშვნა გაუგებრობაზეა აგებული. ცხადია, ავტორისათვის საიდუმლოებას არ წარმოადგენს ის, რომ ციტაციის ამ სახით მოყვანისასაც ასახელებდნენ წყაროს. რომ ეს ასეა, ამის დასადასტურებლად მოიყვანთ რამდენიმე მაგალითს ბასილი დიდის „ექუსთა დღეთა“-დან, რომლის თარგმანი გიორგი მთაწმიდლის მიერაა შესრულებული:

¹ ასეთი ტრადიცია რუსულ ლიტერატურაში შემდეგ წლებშიც იყო და მკვეთრად იგრძნობოდა: ასე, მაგალითად, ვ. ლატიშევი წერდა: «... склоняюсь к мысли, что палатный инок греческих сборник гораздо скорее может претендовать на имя Ксифилина, как автора, чем открытый иж (აქ ლაპარაკია კ. კეკელიძის მიერ გამოქვეყნებულ წერილზე „Иоанн Ксифилин как продолжатель Симеона Метафраста: Христ. Восток, т. I, вып. 3); ...«Таким образом,—завнаგრძობს ლატიშევი,—мы приходим к выводу, что изданная нами книга, по всей вероятности, и есть именно Ксифилиновская, и притом сохранилась в своем чистом виде, как вышла из пера автора» (Вяз. Цар. Миния, 1915, 114, 116).

² კეკელიძეს, როგორც ფრთხილ მეცნიერს, სრულებითაც არ ჰქონია პრეტენზია მის მიერ შედგენილ მეტაფრასტულ თხზულებათა ხიის ამომწურავობისა. თავის წერილში იგი აცხადებდა: «Мы далеки от мысли утверждать, что даем точный список метафразированных Симеоном и Иоанном Жатий святых...» (იხ. „Иоанн Ксифилин как продолжатель Симеона Метафраста“: ХВ, 1912, том I, вып. 3, стр. 339).

³ Бог. Вест. (1894), стр. 9, прим. 38.

⁴ БВ (1894), стр. 13, прим. 80.

1) ვითარცა გუსსწავებს ჩუენ პავლე და იტყვს, ვითარმედ „მის მიერ და-
კადა ყოველივე გინათუ ხილული, გინათუ არა ხილული, გინათუ საყდარი...“
(A/73, 6r).

2) თქმული იგი ესაიხასი... „რომელმან დაამყარა ცაჲ ვითარცა კუამლი“
(A/73, 10r).

3) აგესმეს ფსალმუნთა შინა, ვითარმედ „მე დავამტკიცენ სუეტნი მისნი“
(A/73, 11v).

ასეთი მაგალითების მოყვანა სხვა ავტორების მიხედვითაც შეგვეძლო და,
თუ მხოლოდ ბასილი დიდის სამი მაგალითით დაკმაყოფილდით, ეს იმიტომ,
რომ იგი სანიმუშო მწერლად ითვლება ყოველ მხრივ, და გარდა ამისა, ვფიქ-
რობთ, რომ იხ-ის ავტორის წინააღმდეგ არც ეს სამი მაგალითი იყო საჭირო
იმდენად ცნობილ ამბავზეა აქ ლაპარაკი.

5. 230a: რამეთუ ვარსკულაჲი ვარსკულაჲსა ჰმატს დიდებითა ზოგადისა-
ცა საექვსაებრ და კმისაებრ კურისა რჩეულისა და უფროასლა მკვდროანისა ყო-
ველსა კერძოსა სახელთანცა არს წმიდათა შორისა (abs. Снн. Migne).

ამ ადგილზე ჩვენი ავტორები არაფერს ამბობენ, რადგანაც ის არც კომ-
პეფიზის ნუსხაში ყოფილა და არც სინოდის ხელნაწერებში მოიპოვება.

6. 230b: და ვითარ სახედ ზამთრისა ეამსა ძვრ-ყოფასა საზრდელისასა
ტრედნი ახალ ნამორჩთა ყანობირთა ზედა მფრინვალენი ორნატთა მათთა ზე-
და მსხდომარეობენა (abs. Снн. Migne).

7. 233: ესადა მდედრი მკითხველი, ცრუ-მისანი. მეძიებელთა ელამთა და
უჩინოთა მოგებათა მიმმადლებელი. რაჲთა სიტყუათა საექუსლობითა მიუმთხ-
უსვლობისა და ტყუელისა პასუხი წინა განიზადოს, სადა წყაროჲ მისნობისა
წყლისა მშობელ საგონებელი? არა ყოველნი სიჩქურ და წარრევა, რანიცა საც-
თორისა მიმართ უძღუსობდესა (abs. Снн. Migne).

აი ეს არის ის ადგილები, რომლებსაც აკლებს მეტაფრასტული რედაქცია
კომენტრთან შედარებით.

გარდა ამისა აქვე უნდა აღვუხსნოთ ის ადგილებიც, რომლებიც მართა-
ლია „ფოკას შესხმის“ ორივე რედაქციაში არის. მაგრამ კომპეფიზს მათ
ასტერისეულობაში იკვი ეპარება.

1. 229a: ასტერი ამასიელი ამბობს, რომ ლიქტორებს, მართალია, არ უნ-
დოდათ მოეკლათ ფოკა თავის სახლში, მაგრამ ფოკამ თქუა, დაარწმუნა და
იენოა-ო. ამ ადგილს კამათის ხასიათზე დაუყენებია კომპეფიზი და შენიშნაგს:
კიდევაც რომ ფოკას ეს ჩაედინა, საჭირო იყო პატიება ამ გულუბრყვილობისა
და უცოდინარობისათვის და არა ქების შესხმა მხოლოდ იმ მიზნით, რომ წამე-
ბულის მხნეობა და ქრისტიანული რწმენით გატაცება ეჩვენებინაო.

2. 230a ფოკასო,—ამბობს ასტერი,—არა ნაკლებ სცემენ პატივს რომეონ-
ნი, ვიდრე პეტრესა და პავლესო. პაპისტიკური კულტის პეტრესა და პა-
ვლესა აპოლოგეტურ პოზიციებიდან კომპეფიზს ეს ადგილი ყალბად შიანჩია.
მაგრამ მას ავიწყდება, რომ საქმე ეხება IV საუკუნეს და საფიქრებელია ამ
კულტის მონაპოლის იმ დროისათვის არარსებობა.

3. 231: კომპეფიზს გაზვიადებულ ენამპყევრობად მიაჩნია ის ამბავი, რომ

ფოკას ქებას ამბობენ არა მარტო შაეისა და აღრიატის ზღვების და დასავლეთის ოკეანის მენავენი, არამედ აღმოსავლეთისაცაო.

აქ მკვლევარი იშველიებს გეოგრაფიას და ამბობს: ყოვლად შეუძლებელია აღმოსავლეთის ზღვამდე მიეღწიათ მენავეებს, მაშინ მათ დასჭირდებოდათ მთელი აფრიკის ირგვლივ შემოვლაო¹.

თუ ჩვენ ტექსტს ჩაუუკვირდებით, დავინახავთ, რომ ასტერი ამასიელი აქ იმას კი არ ამბობს, რომ თითქოს სინოპელი მენავენი მიდიან აღმოსავლეთის ზღვებამდეო, არამედ იმას, რომ იქაურ მენავეთა შორისაც კი იდიდება ჩვენი მოწამეო. ესეც რომ არ იყოს, განა შესხმა ისეთი ჟანრი არ არის მწერლობისა, სადაც არამც თუ მოსალოდნელი, აუცილებელიცაა ჰიპერბოლები, და მეხობზე არაა ვალდებული ყველაფერში მათემატიკური სიზუსტე დაიცვას.

ყველა ზემომოყვანილი გამოტოვებული ადგილების გათვალისწინების შემდეგ თუ რამდენად შეეფერება სიმართლეს მიქაელ ფსელოსის ცნობები: რომ თითქოს სიმონ მეტაფრასტი ცხოვრებათა გადაკეთებისას არ ენებოდა დედანთა შინაარსს, მათ იგი უყურებდა როგორც უძველეს პირველ-წყაროებს, რომელთაც ის არ უნდა დაშორებოდა, რომ არ ეფიქრათ ახალ, სხვა ნაწარმოებს ქმნისო, ის ასხვადფერებდა გარეგან სახეს ისე, რომ არ ენებოდა თხზულებათა არსებით მხარეს და შედგენილობას, მას არ შეჰქონდა მათში ახალი აზრები და მხოლოდ სცვლიდა გამოთქმის საშუალებებს—სტილსა და თხრობის ხასიათსაო², ამაში მკითხველი თვითონვე დარწმუნდება ჩვენი პატარა ძეგლის, „ფოკას შესხმის“ ორი რედაქციის შედარებითაც კი.

და თუ მეტაფრასტმა ცნობილი ავტორის, ნიკიერი მწერლის, კარგად დაწერილ თხზულებაში ამდენი ცვლილებები შეიტანა, როგორ მოექცეოდა ის ანონიმურ, ლიტონი ენითა და უხეში სტილით დაწერილ ნაწარმოებზე, ესეც ადვილად შეიძლება კაცმა გაითვალისწინოს.

დასასრულ, დასკვნის სახით ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სიმონ მეტაფრასტმა თავისი რედაქტორული მუშაობით პირველ-წყაროებზე:

1) ძველ თხზულებებს დაუკარგა ის სურნელება, რომლითაც „ეპოქის სული და მისწრაფება შეიგრძნობოდა“³.

2) მხატვრული ადგილებისა და ზოგადი მსჯელობების გამოტოვებით ეს (თხზულებები) გაახადა მშრალ მოძღვრებებად და ამით ჩვენ მოგვისპო საშუალება ძველ მწერალთა მხატვრული ალღოს და ინტელექტუალური დონის გათვალისწინებისა, და

3) არც ისაა შესაძლებლობათაგან გამორიცხული, რომ მას მისი მახვილი კალმის ქვეშ ისტორიული ფაქტებიც ემსხვერპლოს.

¹ БВ (1894), стр. 20, прим. 154.

² В. Васильевский II, О жизни и трудах Симеона Метафраста: ЖМНП (1880), ССХII, отд. 2, стр. 392.

³ В. Васильевский, Ibid. 391.

ტ ე ქ ს ტ ი

A (კომუნური) რედაქცია

თუშხა ივლისსა 1918

PG 1 :
P. 30
0497

წმიდათა შორის შამისა ჩუენისა ასტერი ამახიელ ეპისკოპოსისაა შესხმაა
წმიდისა მღვდელ-მოწამისა ქრისტესისა ფოკაასი

მამაო გუაკურთხენ.

- 5 ქეთილ და უმჯობეს¹ მოსწრაფებათათჳს მოღუაწეთაჲსა ესენებაჲ წმიდ-
თაჲ. რაჲეთუ არა ხოლო თუ სიტყუაჲ წურთის | სათნოებისა და კეთილ-მსახუ- PG 301
რებისა მოსურნეთა, არამედ საქმენიცა მართლად ცხოვრებულთანი ცხადად მას-
წავლელად წინა დაედებინა, რომლისათჳსცა ღმერთი ჩუენიცა ურჩეულესთა 6497,0
წარმართებათათჳს მცნებათა მომცემელი იტყვს, ვითარმედ „რომელმანცა ყოს მთ 5,1
10 და ასწავოს, იგიცა ღიდად წოდებულ იქმნეს“. და სხუაგან „ბრწყინევედინ ნა-
თელი თქუენი წინაშე კაცთაჲსა, რაჲთა ხედვიდენ კეთილთა საქმეთა და აღი-
დებდენ მამსა თქუენსა ცათა შინათასა“. რამეთუ სიტყუერი მწურთელობაჲ
საქმიითისა მოქმედებისა უღარესი და უუძღურესი, მასწავლელი არს. და რაჲ-
დენ სასწენელისასა სახედველისა უდასტურეს ყოფასა ვიტყვთ, ეგოდენ სიტყუ-
15 სასა უძლიერესობაჲ საქმისაჲ აღსარებულ არს. ესრეთ ვისწავებთ ჳელოვნება-
თა, ესრეთ განვიწურთებით ზედ-მიწევნულობათა უპირატეს სიტყუთ სწავლისა
მიმართ ჩუქუენი. ამის შემდგომად ჳელითა და გამოცდილებითა მკირად-მცი- 6498
რედ ქმნად განძლიერებულნი. და ქუეყნის მზომელიცა წიგნთათჳს ვიდრემე ფრი-
ად დამაშურალი, და აღვსებული სასწენელითა მასწავლელისაგან, სხუებრ ვერ
20 მისწუთების პირად-პირადთა დასახულთა ძალსა არა თუ შეისწავნეს წერტილ-
ნი, და წარზიდულნი და მომრგულებულნი ფიცარსა ზედა. არა უკუე კერცა
ვარსკულავთ-მრაცხველობისა სურვიელსა განსწურთის სიტყუაჲ ოდენ სასწრა-
ფოჲსა მიმართ, არა თუ ჳელოვნად სფეროჲსა მომწერელმან მასწავლელმან წი-
ნაშე თუალთა დაუდეას ცისა მოძრაობაჲ; და იპოკრატიცა მკურნალი მრავ-
25 ლად დამაშურალობდეს რაჲ და სხუანი მოძღუარნი უჯელოვნო არს მკურნალი, 6.19
არა თუ პირველ მრავალთა სნეულთა მიმართ თანა მავალმან მათგან ისწავოს სნე-
ულთა მკურნალობაჲ.

მსრეთვე ჩუენცა, მოწაფენი მოწამეთანი, პირველ აღსაარებისა მოძღუარ-
მყოფელნი მოთმინეთა კაცთა საქმეებისანი ვისწავებთ ვიდრე უკუნაბასკნელთა
30 ძკრთამდე დაცვასა კეთილ-მსახურებისასა წმიდათა მათ სამარხოთა მათთა, ვი-
თარ რაჲმე ძეგლთა მხედველნი ხატვათა მიერ დასახულთა, და განმკაცრებით
ღუაწლსა მოწამებრივსა ცხად მყოფელთა.

ღა ვითარ სახედ მიახლებულნი მუხასა მამბრესა. გინა ქუახსა მოსყიდულ- შეს

¹ ამ სიტყვის („συμφοραιοσ“) შემდეგ ჩავარდნილია რთული შემასმენლის ხმური ნა-
წილი „არს“, ისევე, როგორც ბერძნულში, სადაც სწერია: ἄξιον ἔσται ἡμῶν ἰσχυροῦς
καὶ ἀποκαταστήσει ἡμᾶς ἐν τῇ πόλει ἡμῶν.

სა, რომელი ქეტელმან ეფრემ საფლავად სარრამაა განსცა, სადა იგი თვთცა 650r/a
 მამათ-მთავარი თვთა ძეთა თანა დამარხულ არს, მყის შემდგომად ადგილთა
 მათ ხილვისა გულის-სიტყუათა შინა განიახლებენ ოცნებასა, და გონებითა ხედ-
 10 ვენ მორწმუნესა მამათ-მთავარსა, დასაბამსა კეთილ-მსახურებისასა, და მის მი-
 5 ვრსა წინა დაცუთილებასა. ხოლო მოიგონებენ | ძირით მისით აღმოცენებულ-
 თათა ისააკს და იაკობს. და შემდგომად კაცთა ამთ ვსენებისა ყოელისა მათ
 ძლითისა თხრობისა მხილველ იქმნების.

მსრეთვე მეცა დღეს, პატიოსანსა ტაძარსა, სამგზის სანატრელისა ფოკა-
 10 ხსსა მოწვეწული, ადგილისაგან აღმოვიცებ ვსენებასა ერთობით ყოველთა მის
 ზედა თქუმულთა თხრობათასა; ვხედავ მემტილესა ველოვნებითა, მარტიესა სუ- 650r/b
 ლითა, უცხოთ-მოყუარესა, უფრომსლა ზღვს კიდისასა, ქუეყნისა საშუალთა—
 ქველის-მოქმედისა, წმიდათა უწმიდესსა, და ქრისტეს მიერ დიდებულთა უდი-
 დებულესა.

რამეთუ¹ ღირს და წმიდა ყოველივე ახონთა მოწამეთა გუნდნი, ვნებისა
 15 ქრისტეს ვნებათა წილ² უკუნ მცემელი, სისხლითა სისხლისათვს ყოველთა მა-
 ცხოვრისა მენაცვალეობასა აღმასრულებელი; გარნა თვთ მითცა შორის არა
 ერთი არს ყოველთავე დიდებაჲ, არცა ერთისა და სწორისა საზომისა მიმართ
 განჰნაწილებიეს ყოველთავე პატიოსნებაჲ, არამედ უპირატესობასა და შემდგო-
 20 მობასა ვერცა თვთ გუნდი განველტოლვის წმიდათაჲ. | ხოლო ამისდა მიზეზად 650v/a
 ვგონებ მსაჯულისა ფრიადსა განმწულილველობასა და თუალ-უხუამობასა. რა-
 მეთუ განიხილავს სატანჯველთაცა სიმრავლესა, და წინა-აღმდგომობისა შინასა
 მოთმინებასა და განმცდელი ღუაწლისაჲ, ღირსებითთა სანაცვლოთა განუყოფს
 მოღუაწეთა. და არასადა საკრაველ, უკუეთუ ღმრთისაგან ესრეთ პატიე იცემე-
 25 დამდებელნი არა სწორ ექმნებიან განქველებულთა, გინა განრკინებულთა, არა-
 მედ თითოეულსა საზომისაგებ წარმართებულებისა ზედა დასთქუმენ შესატყვს-
 თა ნიჭთა ცემასა.

ხოლო ესენი წარმოვთქუმნ რაჲთა ვაჩუშნო, | ვითარმედ რომელმან დღეს 650v/b
 მოგუმადლა ჩუენ მიზეზი ესე შემოკრებისაჲ, სხუათა³ და თანა-მოღუაწეთასა
 30 არს უსაჩინოეს. რამეთუ სხუანი ვიდრემ არა ყოველთა მიერ ყოველნი ცნობი-
 ლობენ, არცა აქუს ვანთქუმული მვნე-მამაცობაჲ. ხოლო ფოკაჲსი არა არს ვინ
 უმეცარი, არამედ ვითარ სახედ მზისა შარავანი წინაშე ყოველთა თუალებისა
 განფენილი არს, ვერეთვე ამის მოწამისაცა ჰამბივი ყოველთა სასმენელსა განს-
 მენილ არს; და რაჲთა შემოკლებულად ვთქუთ, რაოდენთაცა იცნეს მეუფე ქრის-
 35 ტე, იცნეს მათ სარწმუნოაცა მონაჲ. ხოლო უფრომსლა გთნიეს თუ, ზოგადო-
 ბითთა სხუათა შესხმათა დამტყეებელმან მოწამისა უაღმატებულესნი თხრობანი
 თქუნ მოწამეთ-მოყუარეთა მოგითხრნე.

¹ ამ აბზაცით იწყება მ რედაქცია.

² ამ სიტყვის შემდეგ ბერძნულ დედანში სწერია „χρησι“ ქართულში უნდა იყოს „მა დ-
 ლისა უკუნიცემელი“.

³ ამ სიტყვის ადგილას ბერძნულ დედანში სწერია „ἡν ἔχουσ“ („მეგობართა“), რაც
 მთარგმნელს „ნიე ἔχουσ“ ჰგონებია და „სხუათა“-დ უთარგმნია.

| ზამოილო უკუწ წმიდად ესე კაცი, ქრისტეანეთა დიდი სარგებელი, მებო-
 ბელმან სინოპმან, ქალაქმან ძუშლითგანმან და შესწავებულმან ღონიერობითა, 6511:
 მოთმინეთა და ფილოსოფოსთაათა. რამეთუ ნუ ვინ მოიგონებს აწ სასამსა-
 ხურებელისა განყოფილებასა, არამედ უკუეთუ რაფთურით მოსწრაფეთა კაცთა
 5 მზრდელად იჩუშნა და დედად; ხოლო ცხორებისა მისისა კელოვნებად იყო მტი-
 ლისა მოურნეობად და მუშაკობად, რომლისა მომგებელი მუნ სადმე წინაშე ბჭე-
 თა ქალაქისათა, პირსა ზედა ხერთვისისასა, ილუწიდა შრომის-მოყუარებით თა-
 ვისა თვისისა და მოქენეთა ცხორებისა ნუგეშინის-საცემელად. ხოლო განუღებ-
 და უცხოთაცა მცირედსა მას და მკოდოვსა საყოფელსა ფრიად წა|დიერებით. 6511:

10 და ფოლოცსა ზედა მკვდრი, ქონებულთა ზოგად წინა დაუღებდა მომავალთა.
 და იყო ლოთი ახალი, არა სოდომელთა, არამედ სინოპელთა. ხოლო ეამი რად
 გარდავდა, | მცნებამ იგი პოვა არა უსასყიდლოდ, რამეთუ უცხოთ-მოყუარები- PG 35
 საგან შეიძინა ცხოველს-მყოფელისა სიკუდილისა მიზეზი. ხოლო თუ ვინამ და
 ვითარ, მცირედ კულად-გებულისამ ისმინეთ:
 15 სიტყუად კეთილ-მსახურებისამ მოგუშობრა რად ჩუენ, და ღმრთის-მეტყუ-
 ელებსა ქადაგებამ ყოველთა სასმენელისა მიმართ მიიწია, ხოლო საცნაურ იქმ-
 ნა ქრისტე და მისნი სახელუმლონი ფსალმუნისაებრ ფს 21-
 და შეფენი და მთავარი შეკრბეს ერთად და საცთურისა იგი ერნი იესუჲს გან-
 მეფეებასა განრიხნეს. და ყოველი ქრისტეანე ვითარ ძვრის | მოქმედი იძიებო- 6511:

20 და, და მახლობელი იტანჯებოდა, და შორიელი გამოიკულოდა. რომლისა-
 თვისა ფოცა ვერცა უნდოებამან კელოვნებისამან და მემტილობამან დაფარა,
 არამედ იგიცა, ვითარცა უფროასლა საკუთარი მესაღელუმე ქრისტესი, შესმე-
 ნილ * იქმნა. ვინამ მიუტდეს ზედა უბადრუკისა ამის და წარმდინარისა სოფლი-
 სანი, ბრძანებულნი მოყვანებად იგი განუკითხველ, პასუხ-უგებელად. რამეთუ იყო-
 25 ცა ბრალი მისი ეგვეითარ, რომელ ბრწყინვალითა კმითა აღიარებდა ახონი
 იგი, და არავისსა მკითხველობასა. საქმეთა მიერ აჩუშნებდა, ხოლო კითხული,
 მხიარულებით ღალადებდა.

და მივიდეს რად მტარვალნი მისისა მტანჯველობისანი, და მიზეზნი ჩუე-
 ნისა | დღესასწაულობისანი, თუთ მას საძიებელსა თანა დაივანეს, არცა მეცნი- 6511:
 30 ერთა, არცა შესწავებულთა; რამეთუ ჯერეთ უთქუმელად აქუნდა წადიერებისა
 მიზეზი, რადთა უპირატეს განსწაელულნი ქალაქისა გარეგანთა თუ ვინ არს ფუ-
 ყა და სადა იყოფების ანაზნა ზედა-დასხმულთა შეიპყრან იგი, ვითარ ოდესმე მთ 26.
 ებრაელთა იუდას თანა მტილსა შინა უფალი. ხოლო შესცილებოდა, ვითარმედ
 შინაგან ბადეთა აქუს სანადირომ, ძალთა მათ-კრავი იგი, მგელთა-ტარივი
 35 იგი, მტაცებულთა, ბრქალ-ფიცებულთა-ტრედი იგი.
 ხოლო ვითარ წინადასწარმეტყუელი ისაია იტყვს ეს. 11.
 ნებდა თიკანი იგი, და მგელთა თანა ძოვდა კრავი იგი, და ლომთა ზუარაკსა -7
 თანა ზოგად აქუნდა სადგური.

40 | ხოლო ვინათგან ვითარ ქმნად შეჰგავს, ტაბლამან და ამხანაგობამან ურ- 6521:
 თიერთას მიმართ მიჰმადლეს კადნიერებად, გამოიკითხვიდა მათგან მოწამე: თუ

* ტექსტში სწერია „შესმენენილი“. ხოლო სწორი ფორმა მიწერილია აშინახე.

ენ არიედ და რადსათჳს მიწეენილ არიედ ქალაქსა მითსა, ხოლო მათ წადიერე-
 ბით და უცხოთ-მოყუარებით კაცისა ამის მასპინძლობისა შრიდებელთა, და მის-
 და თქუმაღლა არაეის თხოობისა მამცნებელთა, აუწყეს მას საიდუმლოჲ იგი და
 მძალუღებაჲ სივერაგისაჲ აღუარეს, ვითარმედ ფოკას ეძიებენ განსაპატიებელად.
 5 და ევედრებოდეს, რადთა შესძინოს ქველის-მოქმედებაჲცა უცხოთ-მოყუარებასა
 თანა და დაშურეს მათ თანა კართამდე ¹ ძიებულისათა. ესჲა ესე მსახურსა უფ-
 ლისასა და შეუძრწუნებელითა სულითა | სიტყუსა მის მიმთუალველსა, არარაჲ 652r/b
 შეემთხვა მდაბალი და უმცნოჲ, არცა ზღვევისაგან შეშინებულმან ლტოლვად მო-
 იურაგა, და ესე ფრიადისა და დაუყენებელისა ფლობისა განლტოლვისა[დ]ში მქო-
 10 ნებელმან ², | არამედ ყოველი წინა-აღმდგომი ყო ³ და მიეწამა ევედრებასა მათ- PG 30f
 სა მეო, —ჰრქუა, —თანა შეგწვიო თქუენ წინამდებარისა მიმართ. რამეთუ ვიც-
 ნობ კაცსა მას, და ადვილად მომძიებელმან გაუწყო; და ესე არა შორიელად,
 არამედ შემდგომად დღისა ერთისა ⁴. მხოლოდ თქუენ განისუქნებდით მკოდოე-
 სა ამის საყოფელსა შინა».

15 ხოლო ესრეთ მტკიცედ მათდა აღთქუმისა თავსმდებმან. ორთა საქმეთა
 განუკრძოა თავი თჳსი: მისპინძლობასა მკლველთა თჳსთასა, და განზზადებასა
 საფლავიქსასა. ხოლო შეჰმზადა რაჲ სამარხოჲ, და დასაფლავად მიმართ: სათა- 652v/a
 ნიდონი, უკუნადასქენელ მათმან მოვდომილმან ჰრქუა: «მხარკედ მოვიძიე ფოკა
 და სანადიროჲ მზა არს, და გთნავს თუ, შეჰყრობილ იქმნენ». ხოლო მათ ჰრქუეს
 20 რაჲ მხიარულებით, ვითარმედ «სადა არს კაცი იგი», ჰრქუა: «არა შორს, არა-
 მედ თქუენ თანა არს. რამეთუ თუთ მე ვარ იგი თქუენ თანა მყოფი ვინაჲ
 იწუმიეთ ბრძანებულნი და აღასრულეთ გზის საგრობისა და შრომისა თქუენი-
 სა».

შუესმა რაჲ ⁵, კაცთა მათ იწყლნეს სულითა, და შეჰყინდეს ოდენ სმენისა
 25 მიმართ, მომგონებელნი მარილისა და ტაბლისა, და სიმკლვესა შინა პატივის-
 მოყუარისა მასპინძლისანი. ხოლო იგი ევედრებოდა მოკლვად შეკადრებასა | და 652v/b
 არცა მცირედ ორგულებასა უბრძანებდა მეტყუელი, ვითარმედ არა მითისა ჳე-
 ლისაჲ არს კლვაჲ იგი, არამედ მბრძანებელთა საქმე. თქუა, დაარწმუნა და იე-
 ნო. და თავ-წარკუშთილი საკუშრთხად შეწყყნარებულად მიერთუა ღმერთსა. და
 30 მიერთგან აქამომდე სუტტად და სიმტკიცედ ღმრთისაჲ ⁶ ეკლესიათად კაცთა

¹ ამ სიტყვის ადგილას ბერძნულში სწერია „რუჟ ყირაჲ“ („ნადირი“), რაც მთარგმ-
 ნულს „რუჟ ყირაჲ“ ჰგონებია და „კართა“-დ გადმოუტია.
² ამ სიტყვის („εχου“) შემდეგ ბერძნულში სწერია: ὁ: ματ' οὐκ ἔστιν ἡ: ἀντὶς
 ἄν, ὁ πατρ' ἐξ ἐμῶν ἐπιδραστὶς μυσος, რაც B-ში ასეა გადმოცემული: «რამეთუ არაჲ საცნა-
 ურ იყო ჯერეთ მათ მიერ თუ იგი არს საძიებელი მათი».
³ ამ სიტყვის („ἐπιστ“) შემდეგ ბერძნულში სწერია ἄνεμπερῆσθαι μελλων, καὶ ὁσχε-
 φάσγει: πατριεργίμυσος, რაც B-ში ასე იკითხება: «განწყნდებოდა უფროსს და არათუ სიღლ-
 ტოლად განემზადებოდა».
⁴ ამ სიტყვის („რუჟ ἑπισთ“) შემდეგ ბერძნულში სწერია: «καὶ ἀντὶς ἰμῶν ἐπι-
 δεῖξαι», რაც B-ში ასეა გადმოცემული: «გირწნო იგი».
⁵ «გუესმა რაჲ»-ს შესატყვისი სიტყვები ბერძნულში არაა.
⁶ ამ სიტყვის („რῶν ἰξῆσαι“) შემდეგ ბერძნულში სწერია: „რუჟ ὁξῆσαιμῆჲ“, რაც
 B-ში გადმოცემულია ასე: „სოფლისათა“.

გუაქუს იგი, და მოწამეთა არს უსაჩინოეს იგი რჩეულთა და სანატრელთა შორის პირველობისა მქონებელი.

რამეთუ¹ ვარსკულავე ვარსკულავესა ჰმატს დიდებითა ზოგადისა ცა საეკესაებრ და ვმისაებრ ჭურისა რჩეულისა და უფროასლა მკვდროანისა ყოველსა 5 კერძოსა სახელოანცა არს წმიდათა შორის და ყოველთა მიიზიდაეს და ასწრაფებს თვისისა საყოფლისა მიმართ. და საესე არიან | ფოლოცნი თითოეულისა სოფლებისანი სალოცველისა ადგილისა[დ]ში მოსწრაფეთაგან. ვინაჲ არს დიდ-
 10 სრულეზული, ვიდრე იოსებ ცოცხალი². რამეთუ იგი ეცხლად განჰყოფდა იფქლ-სა, ხოლო ესე უფასოდ მოჰმადლებს მოქენეთა. და³ ვითარ სახედ ზამთრისა ეამსა ძვრ-ყოფასა საზრდელისასა ტრედნი ახალ ნამორჩთა ყანობირთა ზედა მფრინველენი ორნატთა მათთა ზედა მსხდომარეობენ, ეგრეთ ყოველთავე გლახათა და მიმო-პროინინეთა ტომი სინოპად, ვითარ საზოგადოდ საუნჯედში მსრბო-
 15 ლობს. ხოლო თუ სადა სხუაგანცა ვითარ დედა-ქალაქით გარდასამკვდრებელსა მოწამემან მკირეთა ნაწილთა მიერ | გარდაადგინა თავი თვისი. საკვრველ⁴ იგიცა ადგილი და ყოველთა ქრისტეანეთად სასწრაფო, ვითარ სახედ ჩუენ შორისცა ესე ადგილი წმიდაჲ შესაკრებელი მედღესასწაულეთაჲ. «რამეთუ პატი-
 20 ყოფილნი სრულეზებით ყოველგან სცვენ სამგზის ნეტარისა შესხმასა:

მსრეთ უკუქ სამეფოსა ცა ქალაქსა, თხემსა იტალიაჲსსა და დედოფალსა სოფლისასა შინა არს მისდა ფრიადი ძლუნისა შეწირვაჲ, და პატივი, და საჩინოჲ სახლი მოსწრაფედ განშუქნებული. და არა უდარეს ფოკას ჰმსახურებენ რომეონნი, ვიდრედა პეტრეს და პავლეს. და ვითარ სიტყუაჲ ასწაივებს, თავი მთ 1:

¹ აქედან მოყოლებული ვიდრე „და ყოველთა“-მდეს შესატყვისი ადგილი ბერძნულში არ არის.

² ამ სიტყვის („*ναός*“) შემდეგ ბერძნულში სწერია: „*ὅς καὶ τὸ ἐρεβν ἔχεν τὸν ἰατρικὸν ἐκλήρησεν ἰατρίαν*“, რაც B-ში ასეა გადმოცემული: „იგი მკვდრ არს პატიოსანი გუამი მოწამისა“.

³ „ადვრომილთა ღონეს“ შესატყვისი სიტყვები ბერძნულში არაა.

⁴ სიტყვა „ეგვპტე“-ს ადგილას ბერძნულში სწერია: „*ἑρᾶπεια*“ („*ერაბლა*“). რაც B-ში გადმოცემულია „*გამომხრდელია*“-თ.

⁵ ამ სიტყვის ადგილას ბერძნულში სწერია: „*τὸ πῶντερον*“.

⁶ აქედან მოყოლებული ვიდრე სიტყვა „ეგრეთ“-მდეს შესატყვისი ადგილი ბერძნულში არაა. ცხადია, რომ ბერძნული ნუსხის გადამწერს აქ მოსვლია შეცდომა კიდურთ-მსგავსებისა გამო: „*ἰσῦα*“-დან მეორე „*ἰσῦα*“-ზე გადასულა. მართლაც და, თუ ამ პერიოდული წინადადების პირველ ნაწილს არ მივიღებთ მხედველობაში, მაშინ შედარება გვექმება შესადარებლის გარეშე.

⁷ ამ სიტყვის („*ἰαμακάρτης*“) შემდეგ ჩავარდნილია შემასმენელი „*არს*“-ისევე, როგორც ბერძნულში: „*ἰαμακάρτης καὶ ὁ τῶν ἰσῦα, ἰσῦα*“, სადაც სიტყვა „*ἰαμακάρτης*“-ს შემდეგ იგულისხმება „*ἰσῦα*“.

⁸ ამ სიტყვის („*ἰσῦα*“) შემდეგაც იგივე ამბავია, რაც ზემო შემთხვევაში. ბერძნულში აქ ასე იკითხება „*ἰσῦα ἔχον τὸν Καραῖον ὁ ἰαμακάρτης τῶν τῶν ἰσῦα ἰσῦα*“, სადაც სიტყვა „*ἔχον*“-ის შემდეგ „*ἰσῦα*“ იგულისხმება.

| მოწამისაჲ მოსწრაფებით მოიგეს ბილწისა იროდის წინაუკმოათა ჯერ-ჩინები- 653v/a
თა გამომრჩეველთა. რამეთუ მან, სისხლისა წყუროელმან, მართლისა თავი საგი-
ნებელად ითხოა; ხოლო მათ პატივად და სარგებელად თჳსად¹ მოილონეს.

და მენავეთა და ნავით მავალთა ყოვლით-კერძოვე არა ხოლო რომელნი
5 ეეჰსინოასა წიალსა² მკურვალობენ, არამედ აღრიაასაჲ განმპებულნი, და ეგე-
ოასა ზედა ყვანებულნი, და რაოდენნი სამწუხროასსა* უკენოსსა მკურვალო-
ბენ, და აღმოსავლურთა წიალთა შინა მეზღუესურობენ, ჩუშულებითნი** მქადა-
გებელობანი, რომელთა მიერ მკურვალობისა შრომასა განუსუწნებენ, ახლითა
წესითა შესხმად ახოვნისა ამის შეცვალეს, და ენასა მათსა ზედა არს სამგზის 653v/b

10 სანატრელი³ ესე, ვინაფთგან ცხადად მიჰმადლებსცა შეწვევისა გამოცდილება-
თა. რამეთუ მრავალ-გზის ეჩუნდა მმართველსა, აფქიონისა ზედა | მორულებულ- PG 31

სა ლამე ლელვისა მოლოდებასა, და კუალად ოდესმე საბლებისა განმრთხმელ-
თა, და აფრისა მოურნეთა. და წინაფთკერძო მკურვალთა სითხისათა⁴. ვინაჲ
სჯულად დაიდგეს მენავეთა თანა-მეინაჲედ ქონება ფოკაჲსი, და ვინაფთგან აწ
15 უსხეულოასაჲ ცხორებისა ზიარად ქონებაჲ უღონო⁵, ისწავეთ ვითარ კეთილ-
მსახურითა გულის-სიტყვათა მოისიბრძნეს შეუძლებელი: დლითი-დღე კამადთა
ნაწილსა სწორსა მკამელთასა განუნაწილებენ მოწამესა. | ხოლო ერთი მეინა- 654r/a

კეთა მათგანი, მომსყიდელი მისი, დაუდებს ვეცხლსა, და უკუანაჲსკენლ სხუაჲ
ვინმე და კუალად სხუაჲ; და | ესრეთ წილი მოსყიდისაჲ ყოველთა ზედა ვიდო- PG 31

20 დის რაჲ, მისცემენ დლითი-დღე კერძოსა მას მომსყიდელსა. ხოლო რაჲგამს
ნავთ-სადგურმან მიითულანეს იგინი, და ქუეყანად განვიდეს, ვეცხლი იგი განე-
ყოფვის დაერდომილთა. და ესე⁷ ნაწილ ფოკაჲსა დაერდომილთა ქველის-მოქ-
მედებაჲ.

¹ ამ სიტყვის („ἐξαστῆς“) შემდეგ ბერძნულში სწერია: «μαρτυραίου ἀξίως κειραλής
παρὰ πειρήματα», რაც A-ში არაა გადმოცემული (ხმნის გარდა), ხოლო B-ში არის: «მოწა-
ნის იგი თავი მოიძიეს და მიიღეს ღირსებითა».

² საკუთარი სახელი „Πόντος“ უთარგმნიათ A-ში „წიალ“-ად და B-ში „სიღრმე“-დ.

³ დედანში ამ სიტყვაზე მითითებით აშიაზე სწერია: „დასავლეთისა იტყჳს“.

⁴ აშიაზე: „ჩუშულებითად“ ქადაგებად იტყჳს მენავეთაგან ნავისა აფრის აღმოხილვასა
მენავეთაგან მოკუნებლთა წითა შეწვევად მომწოდებელობასა».

⁵ „სამგზის სანატრელი ესე“-ს შესატყვისი სიტყვები ბერძნულში არაა.

⁶ ამ სიტყვის („τὸν ἄμπερῆν“) წინ ბერძნულში სწერია: „μειζέρας“, რაც A-ში
გადმოცემული არაა, ხოლო B-ში კი ასეა: „და ძილისაგან განაღვიძებნ“.

⁷ ამ სიტყვის ადგილას სწერია ბერძნულში „ὡς βράχ.“ („კლდე“, „მეჩივი“), რაც
მთარგმნელს გაუგია როგორც „βράχ“ და „სითხისათა“-დ უთარგმნია (B-ში ეს სიტყვა სწო-
რადაა გადმოცემული: იქ ამ ადგილას „კლდეთა“-ა).

⁸ ამ სიტყვის („ἐπίχρατος“) შემდეგ შემასმენელი „არს“ ჩაუარდნილია ისევე, როგორც
ბერძნულში, სადაც ვკითხულობთ: «Καὶ ἐπειδὴ τὸν γὺν ἀτάκτως, σῶστων εἶναι καὶ
καὶ ἰσχυρὸν παραστήσει ἐπίχρατος». უნდა ითქვას, რომ B-ში ეს ადგილი უფრო ზუსტადაა გად-
მოცემული, ვიდრე A-ში: ეს ადგილი B-ში ასეა გადმოცემული: «ხოლო ვინაფთგან აწ უყოროცო
არს იგი და თანა-მეინაჲედ და თანაზიარ მიღებასა საზრდელისასა ვერ შემძლებელა. სიტყვა
„σῶστων“ („თანა-მეინაჲე“) A-ში გამოტოვებულია.

⁹ ამის („σῶστων“) შემდეგ ჩაუარდნილია შემასმენელი „არს“ ისევე, როგორც ბერძნულ-
ში: «σῶστων ἢ μαρτῆ ὡς ἰσχυρὸν, πειρήτων ἀνεργησιῶν».

მეშვიანი ამას მეფენიცა ყოვლად მოთმინესა, და ღმრთის-მოყუარესა, და მდიდართა საუნჯეთა მიერ შეამკობენ საღმრთოსა¹ ტაძარსა მისსა. ხოლო ძლევის-მოყუარებენ მომავალნი უმოხუცებულესთა ზესთ-აღვლდომასა. და არა საკრველ², უკუეთუ რომეონთა მთავრობისა მპყრობელთა, მამრთა კეთილ-მსახურთა, წესთა და სჯულთა შინა აღზრდილთა, ესრეთ კრძალულებად აქუს ქრისტეს მსახურისა მიმართ, ვინამთგან ბარბაროზამდეცა მიიწია საკრველებად მისი: და ყოველნი ყოვლად ველურნი სკვთნი, რაოდენნი წილ-კერძო ევქსინო პონტოვსა ჭმელისა მკვდრობენ, ტბასა მეოტიდომსსა და ტანაიდომს მდინარისა შენნი, და რაოდენნი ვოსპოროს შენობენ და ფასიდომს მდინარემდე

10 განრთხმულ არიან, ყოველნივე იგი ძლესნსა ართუმენ მეტილესა ამას. ხოლო ყოვლითა ჩუშულებითა და ქცევითა განყოფილნი ჩუნგან მხოლოდ ამით თანაჯერ-ჩინება იქმნებიან ქცევათა ველურებისა ქეშმარიტებისა მიერ მომამშვდებელნი. ვინაჲ მიერ ერთმან მთავართაგანმან და მეფემან თავით მოიკადა გვრგვნი, ოქროთა და ქვათა ყუავილოვნებითა ბრწყინვალე, და აღიძარკუა საბრძოლი საჭურველი, მდიდრისა ნიეთისა მქონებელი (რამეთუ ბარბაროზთა საჭურველი ანკანაკ და საზუაბელ არს), და მრჩობლივე შესაწირავად მოუვლინა ღმერთსა მოწამისა მიერ და ძლიერებისა, და პატივისა მიზენნი სამღვდლო ყენა. რამეთუ ცხად არს. ვითარმედ გვრგვნი ვიდრემდე მეფობისა იყო ნიჲ, ხოლო საჭურველი—მბრძოლობათა ძალი.

20 ხოლო ამათ ზედანი ეშირებით შემთხუშლნი ქველის-მოქმედებანი ჩუშნებათა შინათა ხილვათა მიერნი, და კურნებანი, რომელთა მიიხუმენ სნეულნი, ვითარმცა ვინ მიუთხრნა დღითი-დღე მოქმედებულთა ზედა სიტყვსა | მითვე ბად შეუძლებელ ყოფასა თენიერ?³ ამას ოდენ ჯერ არს თქუმაჲ მრავალ-ღმრთობისა საცთურისა მსახურთა მიმართ, ვითარმედ ერთი მონაჲ ქრისტესი და თანა-მონაჲ ჩუენი მრავალთა თქუენ მიერ ღმერთად საგონებელთა უქეშმარიტესთა მოქმედებათა აღასრულებს; დადუმნებოდედ მისნობანი ვითარ უკუ⁴ დადუმანცა ჩუენ შორისთა წინათქუმათგან მართლისათა ძლეულნი. ხოლო უქმედედ მეურნალობისა სამოქმედობონი და ასკლიპიოს ნუ თაყუანის იცემებინ! ხო-

¹ ამ სიტყვის („περὶ ἐπιφανείας“) შემდეგ ბერძნულში სწერია: „ἐπιφανείας“ (—B: „საგლამაჲცა“), რაც A-ში გადმოცემული არაა.

² ამ სიტყვის („ἀκαταστασία“) შემდეგ შემასწავლელი „არს“ ჩაჯარნილია ისევ, როგორც ბერძნულში: „ἀκαταστασία“ (უკანასკნელი სიტყვის შემდეგ „ἐπί“ იგულისხმება).

³ ამ სიტყვის შემდეგ ბერძნულში სწერია: „ἐπιφανείας ἐπιφανείας ἐπιφανείας, ἐπιφανείας“ (რაც B-ში ასეა გადმოცემული: „არამედ ჩუენ თქუმისაგან აქა დადგომილთა დიდებაჲ შესწირით მაცხოვრისა და ღმრთისა ჩუენისა...“). ხოლო რაც შეეხება სიტყვებს A-ში „ამას ოდენ ჯერ არს“-იდან მოყოლებული ვიდრე სიტყვა „თაყუანის ეცით“-მდე (233a) ბერძნულში არაა. აქაც ჩუენის ახრიო. ბერძნული ნუსხის გადამწერელს შეეძლო დაუშვია კიდურთ-მსგავსების გამო. 232a სწერია: „ამას ოდენ ჯერ არს თქუმაჲ მრავალ-ღმრთობისა საცთურისა მსახურთა მიმართ“, ხოლო 233c: „რომელნიცა საცთურისა მიმართ უძლესობდეს“. ხანგასმული სიტყვები მსგავსია (ბერძნულში ორივე ადგილას იქნებოდა „πέρδε ἑξ ἑκατόν“). მ-რედაქციაში კი „ხუსტად ისეა, როგორც მინის პატროლოგიაში.

ლო დიოკს მსახურნი ნუ საგონებელობენ მენავეთა მეშუჴლად რამეთუ უწყიან მკურვალთა ძკრთაგან გამომჴსნელი,

5 ხაღა¹ მღედრი მკითხველი, ცრუ-მისანი | მეძიებელთა ელამთა და უჩინო-
 10 თა მიგებათა მიმმადლებელი, რაჲთა სიტყუათა საეკუჴლობითა მიუმთხუჴლო-
 ხისა და ტყუელისა პასუხი წინა განიმზადოს? საღა² წყაროჲ მისნობითისა
 საკთურისა მიმართ უძღუჴბოდეს? თაყუანის ეცით უკუჴ ღმერთსა, რომლისა³
 15 სარწმუნონი მონანი ესოდენსა მადლსა ღირს იჴმნნეს³ არა თუ-ჴელმწიფებით
 20 ზოჴმედნი, არამედ მათდა მოცემულისა ნიჴისაებრ ჴველის-მოჴმედნი თანა-მონა-
 თანი; და ესე შემდგომად ამიერ განსლვისა და სხეულით განშორებისა⁴. იცანთ⁵
 მონათაგან უფლისაჲ დიდ-შუჴნიერებაჲ, და აღიდეთ ჴეშმარიტებით ყოველთა
 ჴედაჲ ღმერთი, | რომელსა შუჴნის თაყუანის ცემაჲ⁶ აჴ და მარადის და საუ-
 25 ჴუნეთა საუჴუნეთაჲსა ამინ.

655r;v;
655r,t

1

¹, ², ³ ამ სიტყვების შემდეგ ჩავარდნილია შემასმენელი „არს“.

⁴ ამ სიტყვის („იბ“) წინ ბერძნულში იკითხება: «*ἐνδὲν τῶν Ἰασηρίων παροισσάμενα*», რაც B-ში ასეა ნათარგმნი: «*დიდებამ შევსწიროთ მაცხოვრისა და ღმრთისა ჩუენისა*».

⁵ ამ სიტყვის („*ἡ ἑξάσθησεν*“) შემდეგ ბერძნულში სწერია: «*ἄσπε πρὸς πᾶσαν ἡρξεν*», რაც B-ში ასეა: «*ვიდრემდის ყოველსა ჳირსა და განსაცდელსა*».

⁶ ამ სიტყვის („*ἡ ἡραυαία*“) შემდეგ ბერძნულში სწერია: «*ὁ γὰρ ἡ μνημη μετὰ τὸν ἔργον ἀδμήμησεν διατρέχει πάλαι καὶ ἡμᾶς; παυσαχὸν τὸν ἐνεργήσων ἡρξασσεν*», რაც B-ში ასეა გადმოცემული: «*რომელთა იგი საკსენებელი საჴმეთა თანა დლითი-დღე მიმოითჴუმის ჴალაჴთა შინა და დაბათა*». როგორც ჩანს A-რედაქციის მთარგმნელი „*სუ*“ („*რომელთა*“) დასა დასაგულა მდმდევნო „*ამ*“ („*რომელსა*“) ზე გრაფიკული მსგავსების გამო.

⁷ ამ სიტყვიდან მოყოლებული ვიდრე სიტყვა „*რომელსა*“-მდე ბერძნულ დედანში არაა.

⁸ ამ სიტყვის ბერძნულში შესატყვისი არ მოეპოება და სიტყვა „*შუჴნის*“ („*ἡ ἑξένει*“) შემდეგ ასე სწერია: «*πᾶσα ἐνδὲν, καὶ ἡμᾶς; καὶ ἡρξασσεν, καὶ ἡμᾶς*», რაც B-ში ასეა გადმოცემული: «*ყოველივე დიდებამ, და პატივი, დიდ-შუჴნიერებაჲ და სიმტკიცე*».

В (შეტაფრასტული) რედაქცია

თუხსა სეპტემბრისა კვ

შესხმაა წმიდისა და დიდებულისა ქრისტეს მოწამისა ფოკაახი.
აღწერილი ნეტარისა ახტერიოს ამახიელ ეპისკოპოსისა.

A 24
B 193
PG. L.
P. 36

• მამაო გუაყურთხენ.

დიდებულ არს უკუღ და ღმრთივ-განწესებულ ყოველი კრებული წმიდათა მოწამეთაჲ. რამეთუ ვნებითა ვნებისათვის | მადლი შეწირეს, ხოლო სისხლითა ყოველი თანანადები სისხლთა წილ მაცხოვრისათა გარდაიჯადეს. გარნა თუ ამათ ყოველთა არა ერთი დიდებაჲ კაცთა მიერ მიეცემის, არცა ერთი საზომი შესხმისაჲ დაემკვდრების, არამედ პირველობაჲ და შემდგომობაჲ—არცა თუ მათისა კრებულისაგან უცხო იქმნების. ხოლო მიზეზსა მისსა, ვითარ მე ვჭგონებ, კეთილად და უტომელად განჩინებულ არს მართლ-მსაჯულისა მიერ; რამეთუ ხედავს სიდიდესა სატანჯველთასა და მოთმინებასა დგომისასა, და მძუნვარებასა გუშმათასა და ღირსთა მისაგებელთა განუყოფს მათ თითოეულად და მსგავსად ლუაწლისა მათისა.

და უკეთუ ღმრთისა მიერ ესრეთ პატივ იცემებიან მართალნი, არა არს საკვირველ: ვითარ იგი ოდესმე ჩუენ მიერცა ერის-მთავარნი და წყობათა წინამაჲლნი არა თანასწორ იქმნებიან ერისაგანთა და მვედართა, არამედ აქაცა თითოეულსა საზომსაებრ წარმართებულებისა მიეთუალვიან მიგებანიცა იგი ნიჭთა და საფასეთანი. ხოლო ესე ამისთვის წარმოვთქუ, რადთა გიჩუწნო, ვითარმედ მომცემელი ესე ჩუენდა მიზეზსა დღისა ამის შეკრებისასა, ფრიად უპატიოსნეს არს სხუათა მათ მის თანა-მოლუაწეთასა. რამეთუ სხუანი იგი არა ყოველნი ყოველთაგან ცნობილ არიან, და არცა სიმრავლითა სიმწნისათა ყოველთა შორის განთქმულ. ხოლო ფოკას, ვინ არს რომელი არა იცნობს? რამეთუ ვითარცა მცხინვარებაჲ მზისაჲ განფენილ არს თუალთა ზედა ყოველთასა, ეგრეთვე მოწამისა განთქმულებაჲ მიწვენილ სასმენელსა ყოველთასა. ამის მიერ უკუხმე პატიოსანსა ამას რაჲ ტაძარსა მისსა მოვიწიე, და დიდსა მას სამარხო-სა მისსა შევემთხუე მხოლოდ ადგილსა მის მიერ აღვსებულ ვიქმენ საკრველ-ბითა. და ქსენებად მოვედ ერთბამად ყოველთა მისთვის თქმულთა თხრობათა.

A 248v/2
B 193a

A 248v/b

რამეთუ ვხედავ შემტლიესა და სახესა მას მისსა ლიტონსა და უმანკობასა | სოფლისასა, და უცხოთ-მოყუარებასა მისსა, უზეშთაეს ყოველთა მყოფთა ზღუს-კიდისათა, კველის-მოქმედსა შორის ქუეყნისა მყოფთასა და მოწაფე მო-

B 193b

2 ქრისტეს + მღვდელ-მოწამისა B.—3 ეპისკოპოსისა B.—4 მამაო გუაყურთხენ abs. B.—9 შესხმისაჲ + ყლთა B.—10 მიზეზსა ამისა B.—14 გუემათსა B.—21 სხვათა A.—22 სიმწნისათა B.—23 განთქმულ + არიან B.—25 მიწვენილ + არს B.—26 უკუხმე უკუხმე B. რაჲ abs. B.—27 მხოლოდქ და B. ადგილისა ამის B.—28 თქმულთა + და B.

წამისა ვიქმნები, და ვისწავებ ვიდრე დასასრულადმდე ქირთა უცვალეზელად დაცვალ ღმრთის-მსახურებისა. გარნა უკუეთუ გნებაეს, დაუტეო ზოგადი იგი და ყოველთა საცნაური და ნეშტსა მას თხრობასა მოწამისასა მიგითხ[რ]ობდე თქვენ მოყუარეთა მაგათ მოწამისათა.

5 მსე კაცი წმიდაა და ღირსი, დიდი სარგებელი ქრისტეანეთაჲ, აღმოა-
ცენა უკუჲ ადგილმან სინოპისამან. ქალაქმან მრავალ-ვაგეულმან და ყოველთა A 249i
შორის საცნაურმან კეთილ-პოვნიერებითა, მკნეთა, და მდიდართა, და ფილო-
სოფოსთა კატაჲთა. ხოლო იყო მოქალაქობაჲ ამისი მოქმედებაჲ მტილისსაჲ,
რომელი იგი არს წინაჲჲ ბჭეთა ქალაქისათა, და დაშენებულ არს პირსა თანა
10 ზღასასა, რომელსა იგი მოსწრაფებით და ტკივილთ-მოყუარებით იქმოდა ნუგე-
შინის საცემელად ცხორებასა თუსსა და მვედრებელთა მიერთასა. ხოლო გა-
ნულებდა უცხოთა ფრიადითა | წადიერებითა და განუშაღებდა მცირესა მას B 194f
და საგლახაკოსა ტაბლასა; ექმნებოდა სადგურ მოგზაურთა და ყოველთა მომა-
ვალთა დაუგებდა ზოგებით და სწორებით რომელი რაჲ ეპოებოდა; რამეთუ
15 იყო იგი ლოთ არა სიღრმით აღმოცენებული, არამედ სინოპით გამობრწყინ- შეს. 1f
ვებული. | წელიწადთა პირველ წარსრულისა მის ამის, აღიბურვა სათნოებაჲ და A 249r/
აღსრულებდა იგი | მცნებისაჲ არა ექმნა მას უსასყიდლო: რამეთუ უცხოთ-მო- PG. 3c
ყუარებისა მიერ შეიძინა მან სიკუდილი, მიზეზი ცხორებისაჲ. ხოლო თუ ვინაჲ,
გინა ვითარ, მცირედ გულს-მოდგინე იქმნენით და ისმინეთ:

20 რაჲჲჲჲ იგი იქადაგა სიტყუაჲ ცხორებისა ჩუენისაჲ, და საკრველებჲჲ
იგი ქადაგებისაჲ მიიწია სასმენელსა ყოველთასა, რომელ არს ცნობაჲ ქრისტე-
სი, და მეცნიერებაჲ საიდუმლოთა მისთაჲ, მაშინ უკუჲ აღიძრნეს წარმართნი, ფს. 2.1-
--სიტყუასაებრ ფსალმუნებაჲსა, და მეფენი, და მთავარნი შეკრბეს ერთად და
ერნი იგი სატოურებისანი განრისხნეს შეუფებისათჲს იესუჲსსა და ყოველი ქრის-
25 ტეანე, ვითარცა ძკრის-მოქმედი იძიებოდა: მახლობელი იტანჯებინ, ხოლო II 194i
შორიელი იდევნებინ. ამისთჲსცა ფოკა არა დაფარა არცა თუ უნდოებამან მო- A 249r
ქალაქობისამან და მოქმედებამან მტილისამან, არამედ ეგრეთცა შესმენილვე იქმ-
ნა ვითარცა ერთგული მოწაფე ქრისტესი.

ხოლო წარმოგზავნილ რაჲ იქმნეს წარმყვანებელნი მისნი, და ებრძანა
30 ბოროტისა ამის და წარმდინარისა სოფლისა მთავართაგან თჲნიერ საშჯელისა
და სიტყუას-გებისა მოკლვად მისი. რამეთუ იყო ბრალი მისი ღმრთის-მსახურე-
ბაჲ; ბრალი, რომელსა მოქმედი იგი ბრწყინვალითა ჳმითა აღიარებდა, და რო-
მელი არა ჳკითხვიდა, მას საქმით უჩუწნებდა, ხოლო უკუეთუ ვინ ჳკითხვიდის,
მას ჳმითა მალლითა უღაღადებდის.

35 და მიიწინეს რაჲ მტარვალნი იგი მისისა სატანჯველისანი და მიზეზნი
ჩუენისა დღესასწაულიისანი, დაივანეს მათისა მის საძიებელისა თანა, რომელი A 249r

1 დასასრულადმდე + სატანჯველთა და B.—6 აღმოაქენე A.—7 ქთლად-პოვნიერებითა B.
—11 შიერთასა მისთას B.—14 ვაოგებოდა B.—16 ამის abs. B. აღიბურვა | აღიშურვა B.
—23 ფსალმუნთაჲსა B.—24 და | რ B.—25 იძიებოდა: მახლობელ თუ ვინმე იყვის, იტანჯებინ B.
—26 შორიელი | გან-თუ-შორის B.—29 წარმყვანებელნი + იგი B.—32 იგი + მისი B.—33 ჳკით-
ხვიდის B. უჩუენებდა B.—35 მისისა + მის B.—36 ჩუენისა + ამის B.

არცა მაშინ მეცნიერ იყვნეს, რამეთუ ჯერეთ დაფარულად აქუნდა მიზეზი მისლვისა თვისსაჲ, რაჲთა პირველად გარეშე ქალაქისა ისწავონ თუ ვინ არს. ფოკა, გინა სადა დამკვდრებულ არს; ამისთვისა მოუკდეს შემპყრობელნი იგი, ვითარ ოდესმე პურიანი იუდაჲს თანა მტილსა მას შინა უფალსა. და მი-რაჲ-ვი-მე-
 5 დოდეს, შინაგან ბადეთა აქუნდა ნადირი იგი, ვითარცა ძალთა ცხოვარი, და ვითარცა მგელთა კრაჲი და ავეფხთა თანა განისუქნებდა თიქანი, და მგელთა თანა ძოჲდა კრაჲი და «ლომნი იგი ჯბოჲსა თანა ზოგად განიშზადებდეს სადგურსა».

ხოლო განემზადა რაჲ ტაბლაჲ ვითარ იგი მათ უკმდა, და პური[ს]მტეობამან ურთიერთს კადნიერებაჲ მიჰმადლა, | იკითხვიდა მათგან მოწამე იგი: თუ
 10 ვინაჲ არიან, გინა რომლისა მიზეზისათჳს ქალაქსა მას მისრულ არიან. ხოლო მათ შეიკდიმეს წადიერად შეწყნარებისაგან უცხოთ-მოყუარისა მის კაცისა და პირველად ამცნეს მას, რაჲთა არა ვის უთხრას სმენილი იგი და მერმელა აუწყეს მას დაფარულებაჲ განზრახვისაჲ. და განაცხადეს ზაკულებაჲ თჳსი, ვითარმედ ფოკას ეძიებენ შეპყრობად და ტანჯვად. და უცხოთ-მოყუარებასა თანა
 15 ამისიკა ქველის-მოქმედებისა მინიჭებად ევედრებოდეს, რაჲთა მათ თანა დაშურეს მონადირებად საძიებელისა.

ხოლო ესე რაჲ ესმა სარწმუნოსა მას მონასა უფლისასა, და შეუშოთებელითა სულითა სიტყუაჲ იგი შეიწყნარა, არა შეემთხვა მდაბალთაჲ რაჲმე და მოშიშთაჲ, არცა | რაჲ ესე ვითარი თქუა, და არცა შიშითა ლუაწლისაჲთა სიე-
 20 ლტოლაჲ განიზრახა. და ესე მაშინ, ოდეს იგი ფრიადი კელმწიფებაჲ აქუნდა ამის-სა ქმნად; რამეთუ | არლა საცნაურ იყო ჯერეთ მათ მიერ თუ იგი არს საძიებელი მათი, არამედ ყოველსავე წინაღმდეგობსა იქმოდა: განმწნდებოდა უფრო-
 25 კაცსა მას და ვიძიო რაჲ არა ძნელად, არცა ეჲმ რაოდენმე, არამედ ზვალისა დღე გიჴსნო იგი, გარნა ხოლო ამას გვედრები. რაჲთა დაივანოთ ჩემსა ამას უნდოსა სადგურსა და განისუქნოთ».

მსრეთ რაჲ მტკიცედ თავს-მდებ შე[ე]ქმნა მათ | უწყებად საძიებელისა, თავი თჳსი განყო ორთა საქმეთა მიმართ: სტუმრობისა მიმართ თჳსთა მათ მკლველ-
 30 თაჲსა, და განმზადებისათჳს თჳსისა საფლავისა. ამის ყოვლისა შემდგომად მოუკდა მათ და ჰრქუა: აჰა ესერა, მოსწრაფედ გიძიე თქუენ ფოკა || და მზა არს სანადიროჲ თქუენი. და უკეთუ გნებაჲს, შეიპყართ იგია. ხოლო მივლინებულ-
 35 ნი იგი სიხარულით ჰკითხვიდეს, ვითარმედ «სადა არს კაცი იგია? და წმიდამან მიუგო: «არა შორს, არამედ თქუენ თანა არს. აჰა, მე ვარ საძიებელი თქუენი; აჲ უკუე აღასრულეთ საქმით და ყვთ მიზეზი მგზავრობისა და შრომისა თქუენისა».

მსე რაჲ ესმა კაცთა მათ, იწყლნეს სულითა, და განკვრდეს სმენითა და

1 არცა + ჰლ უწყოდეს და არცა B.—3 ვითარ + იგი B.—13 მას] შოთ B.—18 მდაბალთა B.—20 შშნი A. ამისა B.—23 სათხოველისა მათისათჳს] პატრიოთ უწოდა შოთ და B.—24 შეგაერთნე + თქნ B.—25 რადენმე B.—26 გიჴუნო + თქნ B.—27 უნდოსა abs. B; განისუქნოთ B.—28 შექმნა A, ექმნა B.—30 საფლავისა + და დასაფლველთაჲსა B. ამის ყი (sic.) B.—35 შორს + არს B. საძიებელი + იგი B.—35 უკუე B. II და + ჳზისა B.

სირცხულელ იყენეს მარილითა შენელეზულისა მის ტაბლისა და სი'გლახაკესა A 250v.
ზინა სიყუარულით პატივის-მცემელისა შემწყნარებელისაგან.

ზარნა ეგრეთა ჯერეთ ევედრებოდა წმიდაჲ იგი, რათაჲ კაღნიერ იქ-
ნენ სიკუდილსა მისსა, და არცა თუ მცირედ ორგულბედეს აღსრულებად
5 ბრძანებულსა. და ეტყოდა, ვითარმედ «არა თქუენისა კელისაჲ არს კლვისაჲ
ეგე ბრალი, არამედ მბრძანებელთა თქუენთაჲ. ესე რაჲ ჰრქუა, არწმუნა, და-
არწმუნა რაჲ, ევნო: და მახულითა წარეკუშთა თავი, და მსხუშრპლი სისხარუ-
ლისაჲ-შეიწირა ღმრთისა, სუშტი და სიმტკიცე ყოვლისა სოფლისა | წმიდათა B 196b
ღმრთისა ეკლესიათაჲ.

10 მსე გუაქუს ჩუენ კაცთა მიერთგან ვიდრე მოაქამდე და არს ესე მოწამე-
თა შორის წარჩინებულ, და განწყობილსა მათსა თანა შეერთებულ; ესე მოი- A 251r
იზიდაეს ყოველთა ყოვლით-კერძო თუსისა მის მიმართ სამკვდრებელისა. რამე-
თუ აღსავსე არიან: ევლნი მოგზაურთა მიერ თითოეულისა სოფლებსიგან ად-
გილსა ამას ლოცვად მომავალთა. ხოლო დიდად შუშნეირი იგი მკვდრ არს
15 პატიოსანი გუამი მოწამისაჲ, ექმნების განმსუშნებელ ჰირვეულთა, განმკურნე-
ბელ სნეულთა და გამომზრდელ მომემართა; რამეთუ უმდიდრეს ზრდის ფოკა
აწ აღსრულებული, ვიდრე იოსებ ეგვპტეს არა აღსრულებული; რამეთუ იგი შეს. 41
ვეცხლად განსცვალბდა იფქლსა, ხოლო ესე უსასყიდლოდ მიანიჭებს მეედრე-
ბელთა. ესრეთ უკუშ სიმრავლენი გლახაკთა და უღონოთანი სინოპისა ზღუკი-
20 დედ მიისწრაფიან ვითარცა ზოგადისა რაჲსმე და ზიარისა საუნჯისა. და ესე- A 251r
ვითარი არს ადგილსა მას მყოფი დიდებაჲ მოწამისაჲ.

ხოლო უკუეთუ სხუთ კერძოცა სამე მიცემითა მცირისა ნაწილისაჲთა მო-
წამემან ვითარცა სამკვდრებელი | რამე დედა-ქალაქი თუსად განაჩინა, | სა- B 197a
კრველ არს იგიცა ადგილი, და მოსწრაფედ მისღვისა ღირს ყოველთა ქრის- PG. 30
25 ტანეთაგან, ვითარ ესე არს ჩუენი ესე სამღდელოჲ მწყობრი, საეანე მდღდე-
სასწაულეთა. რამეთუ პატიოსან არს წინაშე უფლისა სიკუდილი წმიდათა მის-
თა და მრავლით-კერძო განყოფილნი იგი ნაწილნი ყოვლითურთ სრულ და
ცხოველ ჰყოფენ სამგზის | სანატრელისა ამის დიდებასა და განთქუპულე-
ბასა.

30 მსრეთ უკუშ სამეუფოსა მასცა ქალაქსა, თავსა იტალიისასა და დედო-
ფალსა სოფლისასა, მყოფ არს ყოვლით კერძოდ ძღუნის-შემწირველობაჲ და
პატივი მისი. ტაძარი შუშნეირი და სახილველიჲ ყოველთა აღმართებული. რა- A 251 v
მეთუ არა უნაკლუღევანეს პეტრესსა და პავლესსა იმსახურების მათ მიერ ფო-
კა, ვინაჲცა, და ვითარცა სიტყუად გუასწავებს, თავი მოწამისაჲ მოსწრაფებით
35 მოიძიეს წინააღმდეგომად ბოროტსა მას ნებასა ჰეროდიაჲსსა. რამეთუ მას სისხლ- მთ 14,2
თათუ სწყუროდა მართლისათა, და თავი იგი პატიოსანი, შეურაცხ-ყოფად

1 ტაბლისაგან B.—3 ევედრებოდაჲ B; კაღნიერ იქმნენ B.—4 ორგულბედენ B.—6 არა
თქუენისა კელისაჲ არს კლვისა ეგე ბ: ალი] არა თქნი არს ბრალი ეგე B.—11 წარჩინებული B;
შეერთებული B.—12 მის მიმართ] მომართ B.—14 იგი + ტაძარი სადა იგი B.—19 უკუე B.
—25 მწყობრი + რლთა მრ გწმუნედების ყი მწობრი მდღდესასწაულეთა B. საეანე abs. B.
—26 მითთა B.—28 სამგზ: სანატრელისა A.—30 უკუე B; დბაჲ A.—30 თავსა + მას B.
—31 სწელისა B.

მისსა ითხოვა უღირსებით. ხოლო ამით პატივისცემისათჳს მისიქსა და სარგებე-
ლისა თჳსისა მოწამისა იგი თავი მოიძიეს, და მიიღეს ღირსებით.

ხოლო კუალად მენავენი და ნავით მავალნი ყოველნივე არა ევექსინოასა
სიღრმეთა ხოლო განმავალნი, არამედ რომელნი იგი ანდრიანოსისასა მას წი-
5 აღ ვლენ, და რაოდენნი დასავალისა უკიანოსსა ვლენ, და ევეოასსა მას გა-
ნაპებენ, და რომელნი იგი აღმოსავალისა წიაღთა თანა-წარკვლებიან ჩუშულე-
ბითა მით ბრძანებისაჲთა. დაღაცათუ შრომისა მისგან ოდესმე განისუწმენებ. A:
არამედ ქებით ვსენებასა მოწამისა არაოდეს დააცადებენ. რამეთუ ენისა მიერ
ყოველთაჲსა ფოკა იგალობების. ვინაჲთგან იგიცა სამარადისოდ მისცემს შე-
10 წეენისა თჳსისა სიპრავლესა.

შრავალგზის უკლქ ერუწმენბინ, ოდესმე ღამით დაადგრებინ, მენავეთ-მძღუარ-
სა და | ძილისგან განაღვებენ, და მოწეენასა ქარისასა აუწყებენ, და საქეთა PG:
ჰყრობად უბრძანებენ. კუალად ოდესმე კეთილად განგებად საბელთა და გან-
მართებად აფრისა აწუშენ, და წინა აუწყებენ და შესაკუთრებულთაგან კლდეთა
15 განაკრძალებენ. ვინაჲცა ჩუშულეზა იქმნა მენავეითა შორის, რაჲთა ფოკა აქენ. B 1:
დეს პურის-მტედ თჳსსა. ხოლო ვინაჲთგან აწ უტორცო არს იგი, და თანა-შე- A 2:
ინაწე, და თანა-ზიარ მიღებასა საზრდელისასა ვერ შემძლებელ, იხილეთ თუ ვი-
თარი სიბრძნე აწუშნა გულის-სიტყუამან მოყუარემან ღმრთის-მსახურთამან ულო-
ნოებისათჳს საქმისაჲ. რამეთუ ნაწილსა მას დღითი-ღლეღისა საზრდელისა
20 მათისასა თანა-ზიარ ჰყოფენ, და დასლებენ მოწამისათჳს ვითარცა ერთისა მათ-
განისა. და მიიღებს მას და განჰყიდის ერთი პურისმტეთა მათგანი და მის
წილ ვეცხლსა დაიუნჯებს. და ამას იქმან ყოველნი, რომელნი იყვნენ ნაგსა მას
შინა თითოეულსა დღესა ერთნი მეინაწენი, და შემდგომსა სხუანი პურის-
მტენი, და კუალად სხუასა სხუანი. | და ესრეთ წილსა მას ხუშდრებულსა დღი- IG. j
25 სასა აღასრულებენ თითოეული თჳსსა დღესა | და მისცემენ ნაწილსა წმიდისა- A 2j:
სა მას, რომლისადა ერწმუნოს განსყიდაჲ მისი, და ესე იქმნების მათ შორის
ვიდრემდის მიიწინენ ვიდრეცა მივიდოდინ. და მი-რაჲ-იწინენ ქმელბადა, გა-
ნუყოფენ ვეცხლსა მას | გლახაკეთა და მშვიერთა. და ესე არს ნაწილი ფოკასი, B 19f:
ქველის-მოქმედებაჲ გლახაკეთა.

30 ამის საქმისა სმენითა განჰკრთეს მეფენიცა და დაუკვრდა. ებაძენეს
შურსა მას მოთმინეთა და ღმრთის-მსახურთასა და სიგანძურთა მათთაგან განა-
შუშენს და შეამკვეს სახლი იგი საგლახაკოჲ, ყოველთა მიერ ხილული და ქე-
ბული; სადა იგი შემდგომნი მათნი მოსაყდრენი მოსწრაფე არიან, რაჲთა ზეშ-
თა ექმნენ პირველთა მათ ქველის-მოქმედებითა.

35 არამედ არა ესრეთ საკვრველ არს, უტუეთუ მთავარი ბერძენთა, კაცნი
ბღზრდილნი ღმრთის - | მსახურებასა შინა, და შჯულთა, და წესთა მოყუარე- A 2j:
ბასა ესრეთ სარწმუნოებით გულს-მოდგინე იქმნენეს მსახურებასა წმიდისა ქრის-
ტეს მოწამისა, ვინაჲთგან ოდესმე ბარბაროზთამდევთა მიიწია საკვრველზაჲ
მისი. და ყოველთა კაცთა უველურესნი იგი სკვთნი, და რაოდენნი იყოფებიან

5 დასავალისა + მას B: ეგეოასსა B.—14 აწუშენ B; შესაკუთრებულთა კლდეთაგან B.
—19 საქმისა B.—20 მათგანისათჳს B.—23 შემდგომსა + დღისა B.—24 ხუვედრებულსა. B.—27 ვმე-
ლად B.—30 დაუკვრდა + და B.—31 განაშუენეს B.—34 იქმნენ B.—36 ღის სხურებასა A.

- წილ-კერძო სიღრმესა მას ევექსინოა, და ქალაკსა მეოტიდოა, და მკვლარ
 არიან მდინარესა თანა ნაძლოა, და რაოდენნი მყოფ არიან ვოსპორს, და
 მიიწევიან ვიდრე | მდინარედ ფასიდოდმდე, ესე ყოველნი ძლუნის შემწირველ B 199:
 ექმნებიან მემტილესა მას და რომელნი იგი განწვალბულ არიან სახისგან და
 5 წესისა ჩუენისა ამას ზედა, ხოლო ერთ არიან ჩუენ თანა გონებითა და განწრა-
 ხეთა. რამეთუ სახე იგი ველურებისა მათისაჲ კეშმარიტებისა მიერ მომშუდ-
 ბულ იქმნა. | ამისთვისა ერთმან მეფეთა და მთავართა მათთაგანმან აღიწადა A 252:
 გვრგვნი თავისა თვისსაჲ ოქროთა, და ყუაველითა თუალთა პატიოსანთათა
 განბრწყინებული, და ეგრეთვე ფარი თუნი, რომელსა ფრიადი ნიეთი აქუნდა
 10 სიმდიდრისაჲ, ვითარ იგი არს წესი მზუაობართა მათ ბარბაროზთა საქურვე-
 ლისაჲ, და ორივე იგი წარმოსცა შესაწირავედ მოწამისათუ სქრისტესისა. და
 ძალითა და ღირსებითა გამოაჩინა მიზეზი ძლუნთა მათ ღირსებისაჲ, რომელ-
 ნი იგი საცნაურ არიან. რამეთუ გვრგვნი იგი სამეფუთა იყო შესაწირავი, ხო-
 ლო ფარი—ძლევისა მტერთაჲსა და უენებელად დაცვისა.
- 15 ხოლო დღითი-დღე მოწეველნი იგი მის მიერ ქველის-მოქმედებანი—ხილ-
 ვათა მიერ ჩუენებისათა, და კურნებათაგან, რომელთა | სნეულნი მიიღიებენ, ვი-
 თარ ვინ მივითხრნეს?! რამეთუ შეუძლებელ არს დღითი-დღედ ქმნულთა მის
 მიერ ქველის-მოქმედებათა გამოთქუმაჲ სიტყუთა ჩუენითა. არამედ ჩუენ თქუ-
 მისაგან აქა დადგომილთა, დიდებაჲ შევეწიროთ მაქხოვრისა და ღმრთისა ჩუე-
 20 ნისა, რომელმან თუნი მონანი სარწმუნონი ესევეთარსა მადლსა ღირს ყენა,
 ვიდრემდის ყოველსა ქირსა და განსაცდელსა თანა-მონათა თუსთასა ქელის აჰ-
 ჰყრობელ ექმნებიან მოცემულისა მისებრ მათდა მიდლისა. და ამას ჰყოფენ
 შემდგომად ამიერ განსლვისა და ვოროცთაგან განყოფისა, რომელთა იგი საწეს-
 ნებელი საქმეთა თანა დღითი-დღე მიმოითქუმის ქალაქთა შინა და დაბათა. და
 25 ყოველთა შორის ქადაგებს ქველის-მოქმედსა უფალსა, რომელსა ჰშუენის ყო-
 ველივე დიდებაჲ და პატივი დიდ-შუენიერებაჲ და სიმტკიცე იჲ და მარადის
 და დაუსრულებელთა მათ საუკუნეთა საუკუნეთაჲსა.

B 199b
A 253r.

1 მეოტიდოსასა A.—2 ნაიდოსასა B.—3 ძლუნისა B.—4 იქმნებიან B.—16 ჩუენებისა-
 თა B.—17 ქმნილთა B.—18 არამედ ჩუენ თქუმისაგან აქა დადგომილთა] ად მეტყუელებად ჩნა
 აქა დადგომილ და დასრულებულ იყავნ და ჩნ დიდებაჲ.—21 მონათა + შთ B.—26 დიდად
 შუენიერებაჲ B.—27 საუკუნეთა + ეკო ამინ B, საუკუნეთაჲსა abs. B.

«მრავალთავი»

«მრავალთავი», როგორც სახელწოდებაც მიგვითითებს, წარმოადგენს ისეთ წიგნს, რომელშიც მრავალი სტატია ანუ თავია შესული. ისინი საქრისტიანო მწერლობის ცნობილ ავტორებს ეკუთვნიან. აღმოსავლეთის ეკლესიის მოღვაწეების გვერდით დასავლეთის ეკლესიის მოღვაწეებიც უგულვებელ ყოფილნი არ არიან. შედარებით მოგვიანო ხანის ხელნაწერ ნუსხებში ქართველ მწერალ-მწიგნობართა კალმის ნაყოფსაც ვხვდებით მათში.

კრებულში შემაჯალი მასალა გარკვეული რიგითაა წარმოდგენილი. ესაა ძველად ჩვენში საყოველთაოდ ეკლესიის მიერ მიღებული კალენდარული რიგი. იგი დეკემბრის 24-დან იწყებოდა. ამ რიგზეა სათანადო მასალა წარმოდგენილი საგალობლების კრებულში, ე. წ. იადგარებში¹, «განჩინებისა და განწესების» წიგნებში² და სხ... «მრავალთავეების» სტატიას ან, უმეტეს შემთხვევაში, სტატიების სერიას ჩვეულებრივ წარწერა გააჩნია იმის მაუწყებელი, თუ რა დღესთან არიან ისინი დაკავშირებული. ყოველ სტატიას «საკითხავი» ეწოდება, რაც იმას მოწმობს, რომ გარკვეული დღისათვის ესა თუ ის სტატია წასაკითხავად ყოფილა დანიშნული და არა, ვთქვათ, საგალობლად ან სხვა რამედ. საკითხავები ყოველი დღისათვის კი არაა დანიშნული, არამედ ე. წ. საუფლო და მთავარ მოწამეთა დღეებისათვის, ე. ი. უმთავრესი საეკლესიო დღესასწაულებისათვის. ქვემოთ წარმოდგენილ ნაკვეთში ასეთებია: ხარება, შობა, დავით და იაკობისა და სტეფანე პირველ-მოწამის ხსენებანი.

«მრავალთავის» საკითხავები ამა თუ იმ დღის სამღვდელთ-მსახურო მოქმედების დროს იკითხვოდა ეკლესიაში შეკრებილთა საყურადღებოდ. საკითხავის თემა ამა თუ იმ დღის დღესასწაულისა და მოღვაწის ხსენება იყო. ისინი უმთავრესად ან ჰომილიებსა ან და მარტვილობა-ცხოვრებას წარმოადგენენ. ღვაწლის შესხმას, რომელიმე მოღვაწის წამების ანდა ცხოვრების თხრობას, ქრისტიანობის მიმდევართა სარწმუნოებაზე განმტკიცება ჰქონდა მიზნად. მიზნის განხორციელება «საკითხავებისათვის» არა მარტო შინაარსისა, არამედ ფორმის დაძებნასაც განსაზღვრავდა. ენის მხატვრულობას, უმთავრესად მისი ლიტერო-

¹ უძველესი მათვანის ნიმუშია კოლ-ეტრატის ხელნაწერი IX საუკუნისა.

² კ. ქვექელიძე, Иерусалимский канонарь VII в., Тб. 1912 г.

ბის დაცვით. უალრესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა. ამიტომაც სწორედ ამ დარგის მწერლობას საეკლესიო მწერლობის ისტორიაში bulles-lettres-ად მიიჩნევენ.

ქართული «მრავალთავები» მართო ამ თვისებით არ იპყრობენ ჩვენს ყურადღებას. ისინი არა თუ მხატვრული სიტყვის ძველ ნიმუშებს, არამედ, ამასთან ერთად, ადრინდელსაც ვვაწვდიან. საზოგადოდ ისინი შეიცავენ უმეტესად ქრისტიანობის ხანის ქართული მწერლობის იმ ძეგლებს, რომლებიც V—IX სს-ში აღმოცენდნენ ჩვენში. აქვეა მოთავსებული თვით ქართული ორიგინალური შემოქმედების ადრინდელი ძეგლებიც (შუშანიკი, აბო და სხ...).

უძველესი «მრავალთავეი», რომელსაც ჩვენამდის მოუღწევია, ე. წ. «ხანმეტო მრავალთავეია», რომელიც პალიმფსესტში მიაკვლია და 1927 წ. გამოაქვეყნა კიდევაც აკად. აკ. შანიძემ¹. მცირეა ამ «მრავალთავეიდან» გადაჩვენილი ტექსტი, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ის უალრესი მნიშვნელობისაა. ჯერ იმით, რომ ის სტატიები, რომელთა ნაწყვეტები აქ მოიპოვება, საკმაოდ ძველი ხანისაა. «მრავალთავეის» გამოცემელი ამ კრებულს VIII ს-ისათვის მიიჩნევს აღმოცენებულად². ცხადია, მასში შესული ტექსტები ამ ხანაზე უფრო ადრეა ნათარგმნი. მეორე საინტერესო მხარე ისიცაა, რომ ის ფრაგმენტები, რომლებიც ამ «მრავალთავეშია მოგვეპოვება, მერმინდელ «მრავალთავებშიაც» რედაქციულად თითქმის უცვლელადაა დაცული. ეს გარემოება შესაძლოდ ხდის ვიყარაუდლო საერთოდ «მრავალთავების» მიმართ ის, რომ მათში დაცული ძველი დროის თარგმანები რედაქციულად ხელუხლებელი არიან.

პირველი თარიღიანი ძველი ხელნაწერი «მრავალთავეისა» სინას მთის «მრავალთავეია», რომელიც გრიგოლ ხანძთელის მოწაფის მაკარის მიერაა გადაწერილი 864 წელს. ეს «მრავალთავეი» პროფ. ალ. ცაგარლის აღწერილობის (1898 წ.) შემდეგ სამეცნიერო წრეების დიდ ყურადღებას იპყრობდა. 1902 წ. მის შესწავლას ადგილზე აკად. ნ. მარი და აკად. ივ. ჯაეახიშვილი აწარმოებდნენ³. აკად. ნ. მარმა ამ ძეგლის უდიდესი ნაწილის ფოტო-პირიც კი გადაიღო, ხოლო მისი აღწერილობა მხოლოდ ამ ბოლო დროს გამოვიდა⁴. ამ აღწერილობიდან ნათლად ვხედავთ, რომ ამ ძველ «მრავალთავეშიაც» სტატიების შერჩევის დროს ანგარიში ეწევა კონფესიონალურ მომენტს. ეს აშკარად ჩანს ზოგიერთი დოგმატიკურ-პოლემიკური სტატიიდან, რომლებიც დიოფიზიტური ეკლესიის შეხედულებას ასაბუთებენ ამა თუ იმ დღესასწაულისათვის გარკვეული დღის დასაკანონებლად და სხ...

უთარილოა, მაგრამ IX ს-ად მიიჩნევენ ე. წ. «უდაბნოს მრავალთავესაც» (საქ. მუზეუმის ხელნაწერთა A ფონდი № 1109). სრულად არც ეს ხელნაწერია

¹ ა. შანიძე, ხანმეტო მრავალთავეი? ტფილისის უნივერსიტეტის მოაზებ, VII. გვ. 98 —159. ტფ. 1927 წ.

² იქვე, გვ. 109.

³ Н. Я. Марр, Предварительный отчет о работах на Синае, вделанных в сотрудничестве с И. А. Джавахишвили, и в Иерусалиме, в поездку 1902 г. (апрель-ноябрь): Сообщения Палест. Общ-ва, т. XIV, ч. 2, СПб, 1904 г., стр. 1—51.

⁴ Н. Я. Марр, Описание груз. рукописей синайского монастыря, М.-Л. 1914.

ჩვენამდის მოღწეული. მას აკლია დასაწყისშიაცა და ბოლოშიაც. საკითხავები იქ იანერის თვიდან იწყება, მაშასადამე, წინა ნაწილი, ე. ი. დეკემბრის თვის საკითხავები, დაახლოებით წინამდებარე ნაკვეთის მოცულობისა, ამ «მრავალთავს» დასაწყისში აკლია.

ძველი «მრავალთავებიდან» სხვები X—XI ს.ს-ებს ეკუთვნიან. თარიღი არც მათ აქვთ, მაგრამ სხვა ნიშნეულობანი ამას მოწმობენ. სამი მათგანი საქართველოში იპოვება (A—№ 19, № 95 და № 144), ხოლო ერთი—საზღვარგარეთ,—ათონზე (№ 57)¹. ათონისა და თბილისის ორი ხელნაწერი (A—№ 95 და № 144) ნუსხა-ხუცური ხელითაა შესრულებული, ხოლო ერთი—A № 19—ასო-მთავრულით. პირველთ XI ს-ად კიიჩნევენ, ხოლო მეორეს—X საუკუნისად. სრული სახით არც X—XI ს.ს-ის «მრავალთავებს» მოუღწევია ჩვენამდის; თითქმის ყველას აკლია თავსა და ბოლოს. დასაწყისი ნაწილი დიდად აქვთ დაზიანებული შემდეგ თბილისურ ხელნაწერებს: A—№ 1009 და № 144-ს, ხოლო ბოლო—A № 19-სა და № 95-ს.

«მრავალთავი», როგორც აღვნიშნეთ, საკითხავების წიგნია. იქ ვხვდებით საუფლო დღესასწაულთა და მთავარ წმინდანთა ხსენებისადმი მიძღვნილ ენკომიებს ანდა წამება-ცხოვრებათა წიგნებს. შემონახული ხელნაწერი ცალები მოწმობენ, რომ ზოგჯერ ენკომიებს წამება-ცხოვრებათა ტექსტები სკარბობენ. არის ისეთი «მრავალთავები», რომლებიც ოდენ მარტილობა-ცხოვრებათა ტექსტებს შეიცავენ. სომხურ მწერლობაში ასეთებს ძველად «მარტიროლონი» (*მარტიროლონი*) ჰქმევიან². «მრავალთავის» ცალკეული სახეები, ცხადია, საკუთარი სახელწოდების მატარებელი იქნებოდა ქართულშიაც, მაგრამ ჯერ ასეთი არსად შეგვხვედრია. «მარტიროლონის» ქართული ხელნაწერების ნიმუშად შეიძლება XI ს-ის ცნობილი «მრავალთავი» H—№ 341 დავასახელოთ, რომელიც კალენდარულ რიგზე გაწყობილ წამება-ცხოვრებათა წიგნებს შეიცავს.

«მრავალთავი», რომლის გამოცემას ამ ნაკვეთით ვიწყებთ, ძირითადად თბილისის ხელნაწერებს ემყარება. «მარტიროლონის» ტიპის «მრავალთავების» გამოცემა ცალკე გვაქვს გადაწყვეტილი, ხოლო ის «მრავალთავი», რომელსაც აქ ვაქვეყნებთ, იმ ტიპს ეკუთვნის, რომელშიაც მასალა ჯერ კიდევ წინარსობლივ დაუნაწერებელია (ენკომიები და მარტილობა-ცხოვრებანი ერთად არიან). ასეთია სწორედ ჩვენამდის მოღწეული ზემოთ ხსენებული «მრავალთავების» უძველესი ნუსხები.

აღნიშნული გვქონდა, რომ ქართული «მრავალთავების» ნუსხებს დასაწყისი ცოტად თუ ბევრად აკლია-თქო. ამისდა მიხედვით ჩვენც საფუძვლად ის «მრავალთავები» ავიჩიეთ ამ ნაწილისათვის, რომელთაც ეს მზარე ნაკლებ დაზიანებული აღმოაჩნდათ. თბილისის ხელნაწერებიდან აქეთებია A—№ 19 და

¹ Н. Марр, Агиографические материалы по груз. рукописям Иверы. Часть I. Описание пяти пергаментных рукописей: Зап.-Вост. Отд., т. XIII, стр. 1—88. СПб. 1901.

² იაკობ ურბაველი, «მარტილობა მუშანიისი». ქართული და სომხ. ტექსტები გამოსცა. გამოკვლევა, ვარიანტები, ლექსიკონი და საძიებლები დურთოი ილია აბულაძემ, ტფ. 1938, გვ. 028, შენ.

№ 95. ესენი დაახლოებით ერთნაირ რიგსა და საკითხავენს გვიჩვენებენ. საკითხავების რიცხვი შედარებით გაზრდილია A—№ 95-ში, მაგრამ ის მასალა, რაც კი A—№ 19-ს ხედება, ორივეგან ერთი და იგივე რედაქციისა ჩანს. თბილისური «მრავალთავების» კიდევ ერთი წყვილი—A № 1009 და № 144—დაახლოებით ერთნაირი რიგისა გამოდგენენ, ეს კი მეტად ხელსაყრელი გარემოებაა, რადგან ყველა ხსენებული «მრავალთავეის» გამოყენებით საშუალება გვეძლევა, დაახლოებით მთლიანი სახით აღუადგინოთ ძველი «მრავალთავეი».

საქართველოს გარეთ არსებული «მრავალთავეებიდან» ერთ დროს ათონურის ცალკე გამოცემა გადაწყვიტა და განხორციელებასაც მიჰყო ხელი აკად. ნ. მარსა. მოახერხა მხოლოდ პირველი ნაკვეთის გამოცემა ფრანგული თარგმანითურთ¹. სისტემებრივი სახით სხვა «მრავალთავეის» გამოცემა არავის უცდია². ჩვენი გამოცემისათვის, ბუნებრივია, ჩვენ ვიყენებთ, აკად. ნ. მარსის მიერ გამოცემული «მრავალთავეის» ხსენებულ ნაკვეთს, ისე როგორც სხვების მიერ გამოცემულ ცალკე სტატიებსაც ხსენებული «მრავალთავეებიდან». «მრავალთავების» გარეშეც თუ სადმე ძველ ხელნაწერში შეენიშნეთ «მრავალთავეში» შესული რომელიმე ცალკე თავი, ჩვენ ასეთ ხელნაწერებსაც სათანადო ანგარიში გავუწიეთ. თბილისური ხელნაწერებიდან ჩვენი ნაკვეთისათვის ასეთი აღმოჩნდა H—№ 535 ხელნაწერი, რომელიც XI ს-ის მეორე ნახევრისა უნდა იყოს. იგი ნუსხა-ხუტურით არის შესრულებული და ორთოგრაფიულად მხარს უჭერს ამდროინდელ მხედრულ ნაწერებს.

წინამდებარე ნაკვეთისათვის, რომელიც ინსტიტუტის «მოამბის» წინამდებარესა და მომდევნო №№-ში იბეჭდება, შემდეგი ხელნაწერებით ვისარგებლეთ:

B — საქართველოს მუზეუმის ხელნაწერთა A ფონდის ხელნ. № 19, X საუკუნისა.

C — საქართველოს მუზეუმის ხელნაწერთა A ფონდის ხელნ. № 95, XI საუკუნისა.

E — ათონის «მრავალთავეის» ხელნაწერი № 57, XI ს-ისა³.

H — საქართველოს მუზეუმის ხელნაწერთა H ფონდის ხელნ. № 535, XI საუკუნისა.

ამათ გარდა ვისარგებლეთ ახლახან გამოსული სინას მთის მონასტრის ქართული ხელნაწერების აღწერილობით. რომელიც აკად. ნ. მარს ეკუთვნის. აქ საკმაოდ ვრცლადაა მოყვანილი თვითიველი სტატიის დასაწყისი და დასა-

¹ Le Synaxaire géorgien, rédaction ancienne de l'union armeno-géorgienne, publié et traduit d'après le manuscrit du couvent Iviron du Mont Athos, par N. Marr; Patrologia Orientalis, t. XIX, fasc. 5, pp. 629—743. Paris, 1926.

² ვგულისხმობთ სრულ «მრავალთავეს».

³ აკად. ნ. მარს ამ ხელნაწერს X ს-ად მიიჩნევს (Le Synaxaire géorgien... p. 629).

სრული, რომლებიც ჩვენს ტექსტებს შევეუდარეთ და განსხვავებული მხარეებიც აღუენიშნეთ სქოლიოებში (S).

საკითხავები, ავტორიანი თუ უავტორო, რომლებიც ამ პირველ ნაკვეთშია წარმოდგენილი, შემდეგია:

1. :ე: საკითხ. იოანე ოქროპირი—ხარებისათვის («ძმანო, სამეფუფოსა საიდუმლოსა...») BC.
2. :ვ: ებიფანე კვბრელი—სარწმუნოებისათვის მარიამისა (ღმერთი არა სადა ვინ იხილა...») BS.
3. :ზ: მელეტი ანტიოქელი—ხარებისათვის («თთუესა მეექუსესა მოივლინა გაბრიელ...») C.
4. :ა: ოიანე ოქროპირი—შობისათვის (საყუარელნო, პირველითგანვე მამათ-მთავარნი...») BC.
5. :ბ: იოანე ოქროპირი—შობისათვის მაცხოვრისა და შობისათვის იოვანშისისა («თანანადებისა ჩუენისა წიგნი...») BC.
6. :გ: ათანასი ალექსანდრიელი—განკაცებისათვის (საიდუმლოსა უცხო-სა და დიდებულსა...») BCS.
7. :დ: კლემენტოს პრომელი—დღესასწაულთათვის (ევითარმედ დღენი დღესასწაულთა თქუენთანი...») BC.
8. :ე: გრიგოლ ნაზიანზელი—შობისათვის (რამეთუ გამოჩნდა ღმერთი...») BC.
9. :ე: გრიგოლ ნაზიანზელი—ნათლისღებისათვის (შობისათვის, რომელ ჯერ იყო...») BC.
10. :ზ: გრიგოლ ნოსელი—შობისათვის და წმ. სტეფანშისთვის (რამეთუ კეთილ არს...») BC.
11. :ყ: იოანე ოქროპირი—შობისათვის (პირველ ამისა გამოუჩინებელ იყო...») BC.
12. :თ: გრიგოლ ნაზიანზელი—შობისათვის (ქრისტე იშვების...») B.
13. :ი: ისტვნიანე მეფე—ხარებისათვის და შობისა მიგებებისათვის და ნათლისღებისა (ყოველნი რომელნი ხარო ქრისტიანენი...») BC.
14. :ია: პეტრე იერუსალშენელი—შობისათვის უფლისა (ევიცნი ფასის მოყუარეთაგან...») B.
15. :იბ: ევსები ალექსანდრიელი—შობისათვის (აწ მოსლესა მას...») BC.
16. :ივ: ნინო—შობისათვის («აწ მოვედიო და ვიხილოო...») C.
17. :იღ: იოანე ოქროპირი—შობისათვის (მრავალ არიან და აურაცხელ...») C.
18. :ია: წამებაჲ იაკობ ძმისა უფლისაჲ (და იყო, რაჟამს ნებითა...») BCS.
წამებაჲ იაკობ ძმისა უფლისაჲ (ცვალებდა ტაჰარსა მას...») H.
19. :იბ: გამოცხადებაჲ ზაქარიაჲსი, სუმეონისი და იაკობისი (ღწის მსახურთა და წთა...») BC.

20. :გ: საკითხ. იოანე ოქროპირი—ტაძრის მწერალთათვის (აბაძვედ სიკვლო-
ნითა...) B.
21. :ა: „ წამება სტეფანსი (ედღეთა მათ პილატუსთა...) BCHS.
22. :ბ: „ წამება სტეფანსივე (საჯანებელი კეთილი ჩუენ წინა გვც...)
CE.
23. — პონა სტეფანსი (რომელნი ხართ ქალაქსა შინა და დაბნე-
სა...) BEHS.
24. :გ: „ გრიგოლ ანტიოქელი—სტეფანსთს (ებრწყინვალე თქუენ, ძმა-
ნო...) CE.
25. — „ ლუკიანე—საფლავისათს და პონისათს... (ალექსანდრე სე-
ფეწულმან...) BEH.
- :დ: ლუკიანე—საფლავისათს და პონისათს... (სტეფანს სავს
იყო...) C.
26. — „ ქება სტეფანსი (საყუარელნო, დღეს მადლოთა მათგან...) BE.

საკითხაების აღნიშნული ნუსხიდან ნათლად ჩანს, თუ რომელი საკითხა-
ვი რომელ ნუსხაშია დაცული; რომელია, რომ უძველესი ნუსხიდანვე გვაქვს
და სხ... აღნუსხულია აქვე ისიც, თუ რომელი სტატიია ცალკე რედაქციების
მქონე (18, 25) და რომელი არა. ასეთი განსხვავებული და ცალკე მდგომი რე-
დაქცია ჩვენ ძირითადი ტექსტის გვერდით, სქოლიოში, წარმოვადგინეთ, აქვე
გვაქვს ცალკე აღნუსხული ერთნაირი რედაქციის ცალკეული ნუსხების წაი-
თხვა-სხვაობანიც, რომლებიც ე. წ. მხრეკალთა და გადამწერთაგან მომდინა-
რობენ.

ცნობილია, რომ ძველი გადამწერლები მარტო უბრალო კოპიის გადამ-
ლებნი არ იყვნენ; ისინი გადაწერის დროს სიტყვებს ან გამოთქმებს, თუ ისი-
ნი რაიმე მხრით შეუწყნარებელი მიაჩნდათ, სცვლიდნენ. იშვიათია, რომ რო-
მელიმე გადამწერი აღიარებდეს: „გადაწერე, არა გამომიცვალეზა სიტყუა
არცა მიკაზმავსო, როგორც ამას ერთ-ერთი ძველი ხელნაწერის გადამწერი
აცხადებს¹. „მრავალთაგების“ ნუსხებს შორის არსებული წაკითხვა-სხვაობანი
სწორედ უმთავრესად სიტყუა-ცვლებისა და ნაკაზმობისაგანა მომდინარეობენ.
ძირითად ტექსტში ჩვენ უძველესი ხელნაწერის წაკითხვები დავტოვეთ, ხოლო
„კაზმულნი“ სქოლიოებში გავიტანეთ. ორთოგრაფიული სხვაობა (მ-ს გარდა,
რომელიც მეტად მერყევია) ერთისა და იმავე ხელნაწერის ტექსტშივე არსე-
ბობდა, ჩვენ შემთხვევათა უმეტესობას ეუქერდით მხარს, ხოლო როცა ამის გა-
დაწყვეტა კირდა, ჩვენ ორივე შემთხვევას დავუთმეთ ადგილი. ასეთია, მაგ.,
გულისხმა—გულისცვა და მისთ... დავტოვეთ უცვლელად ისეთი შემთხვევები,
რომლებიც თუმცაღა „შემთხვევითია“ ჩანან, მაგრამ მაინც ძველ ვითარებას
უნდა გვანიშნებდნენ; მაგ., უხეთქა—უხეთქა (პირდაპირი ობიექტი მხოლო-
ბითი იგულისხმებოდა), მკოვანი—მვრკოვანი...

¹ მარტილის ხელნაწერი № 1; იხ. კ. კეკელიძე, Keimena, შესავალი, გვ. XXXV.

სხვათაგან. არსებულ ვრცელ საკითხავთაგან რომ ყოფილიყვნენ გამოკრებილი, მაშინ ისინი ტექსტობრივად ერთი და იგივე უნდა გამომდგარიყვნენ, რაც სწორედ არა გვაქვს. ეს გარემოება კი გვიყარნახებს დაფუძვით ან ის, რომ ქართული მოკლე საკითხავები ჩვენამდის არ-მოღწეული სხვა ვრცელი ქართული ტექსტებიდანაა გამოღებული, ანდა ისინი ხელთ ჰქონდა გამოკრებილი სახით მრავალთაგანს რედაქტორს უცხო ენაზე და ცალკე გადმოთარგმნა ისინი. ხსენებული სიტყვებიდან გამოკრებილ ასეთ მოკლე საკითხავებს, დოგმატიკურ-პოლემიკური მიზნით წარმოდგენილ სპეციალურს კრებულებში, ვხვდებით სომხურ ენაზედაც. ერთ-ერთი ასეთი კრებულია *«სწიქ ზაღათიკი»*, რომელიც VII ს-ის დამდეგს ითვლება აღმოცენებულად¹. დოგმატიკურ-პოლემიკური ინტერესით ჩანს ეს საკითხავები აგრეთვე ცალკე დადებული ქართულ მრავალთაგანშიც. ასეთი ინტერესი კი საზოგადოდ, როგორც უკვე აღნიშნულია ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში, «მრავალთაგანს» შემდგენელთაგანს უცხო არ არის².

დოგმატიკური მიზნითაა შერჩეული უთუოდ აღნიშნულთ გარდა ზოგიერთი სხვა საკითხავებიც, მაგ.: IV -იოანე ოქროპირის «შობისათვის»; XI--მისივე ერთი სხვაც «შობისათვის»; XIII—ისტრნიანე მეფის «დღესასწაულთათვის» და XIV—პეტრე იერუსალიმელის «შობისათვის», რომელთაც დიოფიზიტური ეკლესიის თვალსაზრისი თვალნათლივ ატყვიათ. იოანე ოქროპირის საკითხავის «შობისათვის-ის» (IV) ქვემოთ წარმოდგენილი ტექსტი უფრო სრულად არსებულა ერთ დროს ქართულად. იგი ისეთივე მოცულობისა ყოფილა, როგორიც დაახლოებით ბერძნულია. ასეთი ვრცელი ქართული საკითხავის ბოლო ნაწილი დაცულია ხანმეტ მრავალთაგანში³.

მრავალთაგანს წინამდებარე ნაკვეთის სხვა საკითხავებიდან, რომლებიც სომხურშიაც პოულობენ შესაბამისს, პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ იოანე ოქროპირის ერთი ნაწარმოები, რომელიც ქართულში ატარებს შემდეგ სათაურს: «გ: საკითხავი დავით იაკობისი, თქმული იოვანე ოქროპირისაჲ, ტაძრისმწერალთათვის» (XX). ეს საკითხავი, რომელიც 50-ე ფსალმუნის განმარტებას წარმოადგენს, სომხურშიაც იოანე ოქროპირის მიეკუთვნება და იწოდება: „*Եւստატიոս յիսնիւրդ*“—ად (*მ. მსկხცირაძის ძეგლები*, ტ. I, გვ. 654-672, ვენეტიკი 1862 წ.). თუმცა ტექსტები ურთიერთს გასდევენ, მაგრამ ერთმანეთზე დამოკიდებულებების ნიშან-წყალს არ გვიჩვენებენ. საფიქრებელია, რომ ისინი მესამე წყაროდან, ამ შემთხვევაში, ბერძნულიდან მომდინარეობდნენ. როგორც ქართული, ისე სომხური ტექსტის ენა არაა ადვილად გასაგები. ჯერ ერთი, ეს საგნის ბუნებით უნდა იყოს გამოწვეული (ეგზეგეტიკური ნაშრომი) და მეორეც, შეიძლება რამდენადმე გვიანდელი თარგმანი იყოს. მარტვილობრივი ხასიათის იმ საკითხავებიდან, რომლებსაც შესაბამისი ტექსტი სომხურადაც მოეპოვებათ, ორია. ერთია: «წამებაჲ წმიდისა იაკობ მო-

¹ *«სწიქ ზაღათიკი... კასიუს ზიმონას კაპოცილიუსის ზამანადარსაც, ზესათარაკი-ტიპის ზარაყს სუბსილიუსის... ნქმობტის, 1914.*

² კ. კეკელიძე, ქართ. ლიტ. ისტორია, I, 1941 წლის გამოც. გვ. 512.

³ ა. შანიძე, ხანმეტი მრავალთაგან: ტფილ. უნივ. მოამბე, VII, გვ. 125—128.

სომხურთან მიმართების შესახებ იმ ქართული ტექსტებისა, რომლებიც წინამდებარე ნაკვეთში შემოდიან.

მრავალთავისა ამ პირველ ნაკვეთს ვურთავთ მოკლე ლექსიკონს, რომელშიც განსამარტავად ყველაზე უფრო საჭირო სიტყვაა შეტანილი. ვრცელი ლექსიკონი, ისე როგორც მრავალთავისა მთლიანი index verborum-ი, მთელი ჯამოცემის დასასრულს გვექნება მოთავსებული.

1941.27.V

თბილისი

—

«ქ რ ა კ ა ლ თ ა კ ი»

(ტექსტობი)

ნაგვერდი პირველი

- A** — საქართველოს მუზეუმის ხელნაწერთა A ფონდის ხელნაწ. № 1109 — IX₁.
B — " " " " " " " " № 19 — X ს.
C — " " " " " " " " № 95 — XI ს.
D — " " " " " " " " № 144 — XI ს.
E — ათონის მრავალთავია. № 57 — XI ს.
H — საქართველოს მუზეუმის ხელნაწერთა H ფონდის ხელნაწ. № 535 — XI ს.

ხოლო იგი აღდგა და გურდოე თუალითა მეტყუელსა მას განიმსტრობ-
და, და ხილვასა ზედა ქირიისასა განუჯრდებოდა, |ხოლო სიტყუათა თქსსა
შინა გონებასა აღსწონდა, თუ ვითარ არს მოკითხვად ესე. რომელსა უცხოა ესე
იტყვს. უცხოა ჳამა. გიკვრს თქუმული, ანუ უმეკარ ხარ თქუმულთა მათ ჩუეუ-
ლებასა, ანუ გამომციდი მე, რამეთუ გიხაროდენსა ყოველნი იტყვან, ხოლო მძი-
მადლებულთა უცხოა არს. უფროასლა რომელთა იგი აღთქუმაჲ აქუს ღმრთის-
მსახურებით ცხორებისად ქებულად, რომლისათჳსცა ფიცხლითა პირითა, რისხუ-
ლითა თუალითა მცირედ მიეხედნენ და განვიძო მოსრული.

წარვედ, წარვედ კაცო, წინა კართა ჩემთაგან! რაჲსათჳს მოსრულ ხარ?
C 14 არა მინაჲ მე! ჰგონებ ცთუნებასა ჩემსა ვითარცა ეეადსსა. დედისა | ნათესაისა 10
ყოველთაჲსა. არა სძლოს სიკეთემან პირისა შენისამან გონებაჲ, რომელ მაქუს
გლახაიკისა მიმართ, რომლისა მითხოვილ ვარ მე. პირველ მოსლვადმდე ბერი-
სა სახლისა ჩემისიგან იელტოდე, დაუტევენ აქანი! ნუ წინა დაუდგები მას, მო-
B 14 წმურნე არს მოხუცე[ბული], წარსლვად უმჯობეს არს შენთჳს. უკუეთუ გიხილოს
შენ მოსრული და მთხრობელი ჩემდა ამის, რომელი კაცო[ბრიესა ბუნებასა ვერ 15
ეტევის, არამედ შენცა თავსა თჳსსა მოატყუა ქირი და მე—გლოვად და ცრემლ-
ნი. ხოლო იგი გიხაროდენ მიმადლებულთა მოუკლებულად იტყოდა.

იხილა რად ქალწულმან მოთმინებაჲ იგი მისი. განჰფინნა სასმენელნი თჳს-
ნი, უქეშმარიტსად-რე ეგულებოდა სწავლის მოსრულისა მის სწრაფასა და
გიხაროდენ მიმადლებულთა ესმა. ამისსა შემდგომად მოელოდა რასმე, ხოლო 20
კა 1,26 მან თქუა: „უფალი შენ თანა“. მაშინ უშინაგანსს შეუწოდა სწრაფით მოსრულ-
სა და ჰრქუა: „უკუეთუ უფალი მოიყვანე შენ თანა, უშინაგანსს-რე შემოვედ. და
რომლისათჳს მოსრულ ხარ, სწრაფით თქუ“. და ანგელოზმან ჰრქუა: „აჲა ესე-
რა შენ მიუდგე და ჰჳეე ძმ და უწოდოინ სახელი მისი ენმანუელ. ესე იყოს
კა 1,28 ღმერთი ძლიერი, ჳელმწიფე, მამად მერმეთა მათ საუკუნეთაჲა.“ 25

[ხოლო მან] მიუგო და ჰრქუა მას: „[არა სა]და ქორწილი, არა [სა]და სი-
ძმ არაჲ გაქუს, [რად ჰჳენე]! უკუეთუ გი[ჳმს რადმე], მიილე და წარვედ, [და ნუ]
კუდად, რომელი არა უწყი, სწინაჲსწარმეტყუელებ, დაღაცათუ კულა მიუდგე
ძესა, განალა იოსებისგან!“. და ანგელოზმან ჰრქუა: „ნუ სცები, ესე იყოს
კა 1,29 დიდა“. ხოლო მან ჰრქუა: „ვითარი დიდი, რამეთუ დაწინდებული ჩემი გლა- 30
ხაკ არს და მე სრულიად მკოდოვ. ნაშენებნი არა მისხენ მე, საჳმარი მაკლს მე,
C 15 ნათესავნი არა მისხენ მე. ამისსა შემდგომად აღწეროდ | მივალთ, ხოლო განი-
ლა შობილმანცა გარდაიწადოს ხარკი და იტყვ: „იყოს დიდა“. დასცხერ, დას-

3 ~ გონებასა შინა C; აღსწონდა| აღსწერდა C; თუ abs. C; ესე abs. B. 7 ცხორებაჲ C.
8 მოსრული + ესე C. 9. ჩემან B. 10 ჰგონება C. 11 სიკეთემან B; ~ შენისა პირისამან C;
გონებასა C. 12 მითხოილ C. 13 განიელტოდე C; აღუდგები C; მოშურნო C; მოშორნე B. 16
თჳსსა) შენსა C. 18 განჰფინნა| განჰმარტნა C; თჳსნი abs. B. 19 უქეშმარიტსად-რე B, უქეშმარი-
ტსად-რე C. 21 მაშინ abs. B; შეუწოდა C. 22 და ჰრქუა abs. B. 23 ჰრქუა abs. B. 24 ჰჳეე C;
უწოდო C; ენმანუელ C. 25 ძლიერი + მთავარი C; ჳელმწიფე C. 26 მიუგო და abs. C. 27 რა-
მე) რად C. 28 სწინაჲსწარმეტყუელებ C; დაღათუ C; კულად C. 29 სცები| სცოები C. 30 რა-
მეთუ abs. B. 31 ნათესავნი B; მე abs. C.
NB. აშიახე H-ში ტექსტის ხელითვე წერია: „ნეტარ ესე [-]ჲ ვისი წყ[რ]ილი არს“.

ცხერ ესევითარსა აღთქუმასა! ხოლო ანგელოზმან ჰრქუა: აარა გრწამს მცი-
 რედი უფროდსი, დაღაცათუ არა ვინდეს, თავს იღვა, ძე მალღის ეწოდოს.
 ხოლო ქალწულმან ჰრქუა: „აწ და აწ სახლით ჩემით განვედ, ნუ ესმას იოსებს
 და მითხრას მღდელთა, და მე მოვაკლდე თანამეუღლესა; და მძლავრ ეროდთა
 წარჩუქეთოს ქედი შენი ამისთვის, [რამეთუ აქმას მეტყვ მე და წინაშე კა[რთა] 5
 სენაკისა ჩემისათა [სდგა], და ზეცით სიძესა [მითხრობ] მოყვანებად. და რო-
 მელი ბუნება[დ გულის] სათქუმელი ქორწინებისაჲ არს, ყოველნი ზეცისანი სულ-
 ნი არიან უწორცონი, არა ვითარ უკუე უწორცონი შეეხნენ უწორცოთა“. და
 ანგელოზმან მიუგო: „წორციელთა ვიდრემე და უწორცოთა, ძე მალღის ეწო-
 დოს“. და ქალწულმან ჰრქუა: „ვინაჲ უკუე ესუას მამაჲ, რომელსა იგი ჩემგან 10
 ეგულეზის, ვითარ იტყვ, შობაჲ?“. და ანგელოზმან ჰრქუა: „რამეთუ ესე არს,
 ქალწულო, ფრიად დიდებული, რამეთუ მამაკაცი არა უწყადი და ჰჰვე რო-
 მელსა ვიტყვ, და ობლად ყრმაჲ არა იპოვოს და საშოგსა შენისაგან გამოვი-
 დეს, და ბჭეთა არა აქირვოს, და ყოფაჲ შენი ქალწულად არა წარსწყმიდო,
 და აწოებდე შობილსა მას და ღმრთად აღიარო, რომელ იგი შენგან იშვას, 15
 და მკლავთა ზედა იტვრთო ჩჩვლი, და ქერობინთა ზედა იგი იხილო. ესე რო-
 მელი შენგან იშვეს ქალწულო, ამოსცეს უფალმან ღმერთმან საყდარი დავეითის
 მამისისაჲ მისისაჲ“. და ქალწულმან ჰრქუა: „ვითარ არა ჳინდა, რომელ იტყვ,
 [შეგ]აგდო ცთომისა შენმან პირმან, შენ შეგასმენენ შენნი ბაგენი და შენდა 20
 იქმნენს შამხილებელ, წინა მცირედ იტყოდე, ვითარმედ ძე მალღის ეწოდოს, 20
 რომელ იგი იშვეს, და აწ იტყვ ძედ დავეითისად, რაჲ არს სიტყუაჲ ესე? ოდეს
 გნებაჲს, ჩემსა გონებასა ზეცად აღიყვანებ, და ოდეს გნება[ვს], ქუეყანად გარ-
 დ[ა]მოიყვანებ. რომელი მრწმენეს, პირველი ანუ მეორე თქუმულაჲ? რამეთუ
 იტყვ, ვითარმედ ამოსცეს მას საყდარი | დავეითისი მამისა მისისაჲ და სუფევეი-
 სისისა არა არს დასასრულა. არაჲინ მეფე იყო უკუდაჲ, არაჲინ ზიარსა მას 25
 დასასრულსა განერა, ყოველნი მიცვალნა უფალმან სიკუდილდ, ყოველთა განი-
 კთხვვენ მატლნი. არაჲინ მეფემან ჯოჯოხეთისა ბქენი განელნა, ყოველთა შეი-
 პყრობს, ყოველთა საფლავსა შინა სცავს, არაჲინ მისსა მახესა განერა: არა სა-
 ულ, რომელმან იგი პირველად ენკენია ყო მეფობისა გვრკვნი; არცა დავეით,
 რომელი რქისა მიერ გამოქმნდა და ღირსად მეფობისა იწოდა; არცა სამოელ, 30
 რომელი მეფეთა მამაჲ არს, რომელმან ზეთისა მიერ იცნა ღირსი და განაგდო
 უღირსი; არცაღა სოლომონ ბრძენი, რომელმან იგი ვრმლითა აშხილა ხატისა
 ტყუელი; არცა ეზეკია, რომელმან ცრემლითა უკუნ აქცია სიკუდილისა სი-
 ტყვს-გებაჲ. და ვითარ ძმ ჩემი სუფევედეს უკუნისადმდე?!“ და ანგელოზმან
 ჰრქუა: „რამეთუ ესე არს, ქალწულო, უცხოჲ საიდუმლოჲ, რამეთუ ყოველნი 35
 მოკუდეს და შენმან ძემან სძლოს სიკუდილსა, მკუდარნი აღადგინენს, საფლავ-

1 ხოლო abs B. 2 დაღათუ C; ძმ BC. 3 სახლისა ჩემისაგან C; ნუ უკუე C; ესმეს C.
 4 ეხითა B; წარჩუქეთოს C. 8 ~ უწორცონი არიან C; არა abs. C; უწორცოთა კრთა C.
 9 ძმ BC. 12 ჰჰვე C. 13 იპოვოს C. 15 რომელი C; იშვეს C. 17 დავეითისი C. 18 რომელსა C.
 20 ძმ BC; რომელი C. 25 მისისაჲ C; მეფე BC. 26 სიკუდილმან B; მეფე B. 28 საფლავთა C.
 34 ~ ჩემი ძმ C. 36 ძმან B.

ნი განახუნეს. ტარტაროზისა კლიტენი შექმნიეს და მრავალნი ჯორცნი და-
 ძინებულთანი აღადგინეს, რამეთუ უკუდავისაგან იშვა, მოაკლდინოს სიკუდილი.
 ნულარა ურწმუნო ხარ, რადთა არა ბრალსა შეგვარდე! რამეთუ რომლისათჳს
 იგი ვიტყვ. აჲ შენსა ნუკელსა სასმენელთაგან შევიდა საშოსა შენსა და ეწყ-
 ნისას აღასრულებს. და ქალწულმან ჰრქუა: ვითარ დავიჯერო ესე. პირველად
 მე მარწმუნე, ვითარ აჲ მაღლის ეწოდოს! და აჲ და ვითისად იტყვ, რომელსა
 იგი ჩემგან ჰმბაჯს | მოხად ქუეყანასა ზედა. იტყვ | მას უპასჳოდ, და
 ვითარ ორთა მამათა ჰქადაგებუ! და ანგელოზმან ჰრქუა: პირველად ისწავე,
 და მაშინ სიტყუასა მიგდებდ. ოდეს შენ ვრქუა აჲ შაღლას. პირველ საუკუ-
 ნითგან უენებელად შობილი მამისაგან ვაუწყე: ოდეს ვთქუა აჲ და ვითისა, რა-
 მეთუ შენ ხარ ნათესავისაგან | და ვითისა. ვთქუ. მიილე რწმუნებია. სიტყუანი
 ჩემნი დაიცვენ. რამეთუ მე მონად ვარ მისი. რომლისად ვნებაეს ხილვად, ვი-
 თარცა ღმერთი იქმს შენ თანა. და რომელ იგი მოივლინა მისა ანგელოზი ესე
 ჰრქუა და დაუტევა იგი. და ქალწული თავით თჯით განიზრახვიდა: მიუთხრა-
 მუა იოსებს ანუ დაეუარო უფროსლა საიდუმლოდ ესე. ნუ უკუე ტყუეა მო-
 სრულმან მან.

ვითარ იგი ამას განიზრახვიდა. მუცელი მისი განივსო და წარმოდრკა
 და ჩჩვლი შინაგან იმღერდა, ხოლო წარიამ რამსცა ეო. განიზრახვიდა. ბევრი
 : საბურველი მუცელსა შეიმოსა. იოსებისგან დეფარება ეგულდებოდა, | არამედ |
 ევრ შეუძლებდა დაფარებად ქალაქსა მთასა ზედა მდგომარესა. ხოლო იო-
 სებს უკუმირა ჩუენებამან მუცლისაჲნ და მრუდად თუალითა ქალწულისა მუ-
 ცელსა აღსწონდა, კითხუა უნდა და დემილსა იჩუვიდა. და | ვინებუა უნდა
 ვითარცა განმსყიდელსა ქალწულებისა საბურველსა და პირველი იგი ცხობება
 აყენებდა. მიერიოგან თჯსა სულსა ურკითა სტანჯვიდა, ეამე იტყუდა. რაჲ
 ვყო? პირი ქალწულისაჲ არს. დგომად ქალწულისაჲ არს, თუალნი ქალწული-
 სანი, სიცილი ქალწულისაჲ. სიტყუაჲ ქალწულისაჲ და მუცელი არა ქალწული-
 საჲ, არამედ დედისაჲ. | ექერ დაუთმობ ამიერიტგან ხილვასა. განვთქუა საქმე
 ესე. გინა ვამხილო წარიამს. რამეთუ სირცხვლი ზიარი არს. ღალად ეყო კმითა
 და მეშინის. ნუ უკუე უთესლოდსა ყრპისა შექმნიენელ ვაწოდო. არაკონ არს
 | ქალწულისა | შემასმენელ. ამისთვის არა აქუს მუცლად-ღებულსა ყრმასა მრეწა-
 ვი. და ესე ვიდრეჲ ჩემდა სიტყუადცა და დემილად საქირო არს. რაჲ უკუე
 ვყო? მოუწოდო და ვკითხო, გინა პირველ კითხვამდე ვაჩუენო. არამედ წერი-
 ლი მეწამების მე დე იტყვს - ამხილე. ნუ უკუე | არა უქმნიეს. მოღწოდო
 უკუე მას. ფიცხლითა პირითა დაესაჯო. რომლისა იგი მუცელსა შინა მსაჯუ-
 ლი ჯდა.

2 იშვა ა და (5 ვითარ) რა B; ესე დავიჯერო B. 6 მე მას (ვითარ) ვითარმდ
 C; 8 მ წარმოდრკა ან. B; იტყვ ან. B. 7 მბაჯს + იტყვ B. 8 მამათა C. 9 მანის მერ-
 მე C; სიტყუას C; საუკუნეთაგან C. 11 ნათესაგან C; ვთქუ ან. C. 12 დავიჯენ + და C. 14 ქალ-
 წული ან. B; მიუთხრა B. 15 ესე ან. B; ნუ უკუე ნუ თუ კულა B. 17 მუცელი მისი განივსო
 და ან. B. 20 მდგომარესა | დებარსა B. 21 ქალწულისა | ქალწლისა B. 23 ცხობება B. 24 ურ-
 ვით C. 25 ქალწულისაჲ არს | ქალწულისაჲ B. 27 ხილვასა ან. C. 28 ესე ან. B. 31 დემილად-
 C. 32 კითხვისა C.

და ეტყოდა: „მიიხარ მე კეშმარიტად, რომელ იქმნა, ნუ დაჰფარავ ჩემგან, რად იგი შეგემთსჯა შენ; არაფერ არს სიტყვსა მსმენელ, უწყი დამარხედა საიდუმლოვსადა. არაფერ ისწავებს საქმესა. მე ხოლო დამარწმუნე, ეინაჲ არს ესე, რომელი როგავს შენ შორის. ამისი მამაჲ მიჩუენე მე და განსთავისუფლდე შეტოდებისაგან, რამეთუ შენდობასა ღირს იქმნე ვითარცა იგი გულის-თქუმითა 5 ძღუელი დედაკაცი“.

ხოლო უბრალო ქალწული ტიროდა და თქუა: „უკუეთუ მამასა ყრმისასა ეძიებ, ჰპოვებ არა ოდეს; ხოლო უკუეთუ ობ ლად ჰგონებდე, ამასცა ვერ მიეზიხე“. და იოსებ პრეტუა: „ტყუვილად მარიამ ვერ ძალ გიც, რამეთუ ვერ შესაძლებელ არს, თუ ობოლ არა იყოს და მამაჲ არა ესუას“. ხოლო ქალწულმან 10 პრეტუა: „უკუეთუ ვიქუა კეშმარიტი. არა გრწმუნეს ჩემი. მუცელსა ჰხედავ და რომელ იგი დამაძულ არს უფალი, არა ჰხედავ. საშოთა განიციდი და არა შეჰრაცებ; რომელ იგი საშოთვან მთიებიდაჲთ მამისაგან იშვა და მუნ იქცევის. უკუეთუ ვიქუა, რომელ იგი მრტუა ანგელოზმან. სოქუა, ვითარმედ თავით თვისთ სწამებ, ჰქუაჲდა შენი არა არს კეშმარიტი; მოიყვანენ, რომელთა იგი ესმა, 15 მომცენ წინაშდგომარენი, მოიყვანენ კეშმარიტნი ჰოწანენი“. უკუეთუ ამის ეძიებ. ჰპობ არა ოდეს, რამეთუ ერთი ერთისაგან ერთისა მიმართ მოივლინა, მხოლოდ მხოლოდასგან შობილი მხოლოდ იტყოდა. არაფერ იყო, რამეთუ არაფის შობილისა მამად ეგულებოდა ყოფად“.

ხოლო ვითარ არა პრწმენა ქალწულისაჲ ვითარცა დედაკაცისაჲ. მიერთგან მარიამ სხუასა გულ[ი]ს-ხრახვასა მოვიდა, არა [ენებ]და და თქუა: ამისთვის რამეთუ არა პრწმენა მრავალი ჩემი თქუმული. და კეშმარიტად საშოთ ჩემი წინა მიმცემს, ! შეალი ჩემი შემასმენს. | მუცელსა შინა ჩემსა ხლდების, რად უკუე 20 ვყო? თავით თვისთ ესძლო იოსებს დუმილითა სიტყვს-გებასა. შეკურნე დუმილითა ბაგენი და ანგელოზისა მიმართ უხილავად ვიშგოდი. სადა ხარ აწ, რომელმან იგი ეკიხაროდენია მარტუ მე. რომელთა ადგილთა. რომელთა არეთა იტყვი, მითხარ, რ. ათა მუნ მოვიდე და დამოგეკიდო ქედსა შენსა, ვიდრე არა მოხვდე და არწმუნო იოსებს. ვისი ძე არს ესე, რომელი ჩემისა მუცელისა სასუენებელსა შინა იმღერის! ვერ დაეოზინენ მოსუტებულსა ბრდენსა და დრტუნვასა. და შენ რომელსა ადგილსა ჰყოვნი. უმეცარ ვარ, სოვედ და ჩემთვის სა- 30 მართალი თქუე!

ამას მარიამ თავით თვისთ იტყოდა რად. მწრათელ ანგელოზი იოსების თანა მოვიდა და არწმუნა ქალწულისაჲს, და განგდენსად დააყენა და პრეტუა: „ნუ გეშინინ იოსებ, შენგან არაჲ დაჲ ქორწინებლისა წიარებაჲ. არამედ საღმერთოვსა საიდუმლოვსა განგებულებდა: ცოლად შენდა ვიტყვ, არამედ მამაჲ არა 35

1 იტყუა: მართლთა C. 4 მე არა. C. 5 განმარტებულდე C. 6 შეკურნე თოვად C. 8 ხოლო და C. 9 ვერ შეიძობოვი C. 9 ვითარ შენ და C. 12 რამელი C. 14 რომელი C. 15 სწამებ და C. 17 არა ოდეს არა C. 18 თქუეთა და C. 21 სხუასა | სახლსა H; გულის-სახლსა | გულის-სიტყვასა C. 22 პრწმენა C. 23 ენასა წინა C. 24 თავით თვისთ + გარსა თუ C. 25 ვარა H; შეგეცინე C. 26 მიმართ | შენა 26 რომელთა არეთა არა C. 27 მოგეკიდო C. 28 H; H; 32 თავით თვისთ არა. C. სწრათელი C.
* ამის კვეშით H-ში ტექსტს აკლია ამოვარდნილი ფურცლები.

ხარ. მამასა ქუეყანასა ზედა ნუ ეძიებ, ნუცა ცათა შინა დედასა, რამეთუ ყოელისა სიობლისა ბუნებაჲ იცვალა, რამეთუ მხოლოდ მხოლოდსაგან მხოლოდ პირველ საუკუნეთა იშვა და კუალად მხოლოდ მხოლოდსაგან ვითარცა იცის მხოლომან. ნუ სულმოკლე ჰყოფ მარიამს, ნუ შეაწუხებ, რომელ იგი მარიამისგან არს; ნუ ეძიებ, თუ ვითარ, ნუ სადა დაგიბუშოს ნათელი; ნუ გამოეძიებ 5 საუნჯესა, ნუ სადა დაიზღვიო საფასჲ. შეუფინებელი არს ჭურჭერი, უბიწოდ სამკაული, აღუმრღუეველი ალაბასტროდ, უთესლოდ შობად, უქორწინებელი სძალი, გამოუკუეთელი კლდჲ, დაწმული მტილი, წყაროდ დაბეკდელი, უთესავი უანად, დაუნერგველი რქად, მიუთხრობელი საკვრველი, უცნაური შობად. ხოლო უკუეთუ ურწმუნო ხარ რომელსა ვიტყვ, ეამსა შობისასა მოელოდე. და უკუეთუ 10 | ცრემლოოდის გინა სულთ-ითქემიდის მარიამ, ვითარცა იგი სხუანი დედანი, კაცი არს და არა ღმერთი, რომელი ჯორცითა მარიამისგან იშვეს*.

და იოსებ მიუგო და ჰრქუა: „უკუეთუ ესე ეარსთ არს, ვითარცა სთქუ, 2.1 ზ ანგელოზო, «რად აღიძრნეს წარმართნი და ერმან იზრახა ცუდი? და ანგელოზმან ჰრქუა: „უკუეთუ გნებავს სწაელის, ისწაელე მწრაფლ ამისთვს, რა- 15 მეთუ უფალმან თქუა შობილისა მიმართ: «ძჲ ჩემი ხარი წენ, და მე დღეს მიშობიე შენ», რამეთუ მისა ჰშუენის დიდებაჲ და პატივი და ძლიერებაჲ აწ და მარადის და უკუნიითი უკუნისამდე, აშენ.

II

ჰ: ს ა კ ი თ ხ ა ვ ი 20

აკქმული წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა ეპიტანე კაპრელ მთავარ-
ეპისკოპოსისაჲ, რომელი კოსტანტია დედაქალაქსა იწამა

სარწმუნოებისათვის წმიდისა ღმრთის-მშობელიისა და მარადის ქალწულისა მარიამისა, რამეთუ ამიხგან კორციელ იქმნა უფალი ჩუენი იესუ ქრისტე ძჲ ღმრთისა ცხოველიისაჲ 25

ღმერთი არა სადა ვინ იხილა, არამედ რომელი იგი არს წიაღთა მამისათა, მან იცის იგი. მამამან ძჲ იცის და ძემან მამად, და სული წმიდაჲ ამათ თა- 1.11 ნა შეყოფილ. ესე მამად და ძჲ და სული წმიდაჲ არა განყოფილ, ნუ იყოფინ, არამედ ერთ-სამება, ერთ-ძალ, ერთ-ველმწიფება, ერთ-უფლება, ერთ-მთავრობა. რომელი პირველ ყოველთა საუკუნეთა იყო და არს და იყოს. რომელი წმიდი- 30 სა და ტრედისა მარიამი[სგან იშვა], უკუანადსენელთ[ა ეამ]თა ჩუენ კაცთათვს და [ჩუენი]სა ცხოვრებისათვს ჯ[ე]რ იჩინა ჯორცითა ამთ ჩუენთა შესხმად ძემან*.

21 ეტკფანე S. 22 კოსტანტინე დედაქალაქისა S. 23 ღის-მშობელიისა და abs. S. 24 მა. რიამისთვს S; ქრისტჲ MS; 25 ცხოველიისა abs, S. 26 არა სადა ვის უბილავს S. 27 ძჲ: მათ თანა S. 28 შეყოფილ + არს S. 29 ერთ-სამება + წმიდა S. 30 საუკუნეთასა S ~ და იყოს და არს S. * აკამდის აღწევს S-ი.

აწ აღვიარებთ ღმერთსა მამასა და ძესა და წმიდასა სულსა. მამაა სრული, ძე სრული და სული წმიდაა სრული, ერთ-არსებაჲ, სამებაჲ, წმიდაჲ, ძე კეშმარიტად მამისაგან შობილი და სული წმიდაჲ არა უცხო მამისაგან და ძისა. არამედ იყო მარადის სამებაჲ წმიდაჲ და არა სადა შეეძინა, არცა მოაკლდა რაჲ, ერთ-ღმრთეება და ერთ-მთავრობა ღმრთისა და მამისა და ერთ-ნება. და ამის სამებისა წმიდისაგან მამისა და ძისა და სულისა წმიდისა ყოველივე შეიქმნა. არა ყოფილ სადამე იყვნეს, არცა თანამზრახველ ღმრთისა, არცა პირველად შობილ, არა რაჲსაგან შექმნულ. ამის ყოვლისა დასასრული ვიცით და გურწამს, ხოლო მამისა და ძისა და სულისა წმიდისა არცა დასაბამი, არცა აღსასრული ყოფად არს. და ესე კეშმარიტად ვიცით... *.

10

III

[:ს: ს ა კ ი თ ს ა ვ ი]

თქმული წმიდისა და ნეტარისა მეღვთი ეპისკოპოსისაჲ

ხარებისათვის წმიდისა ღმრთის-მშობელისა

(თ)უესა მეექუსესა მოივლინა გაბრიელ ანგელოზი უფლისა მიერ გალი- 15
 ლად ქალწულისა ერთისა, რომელი განთხოილ იყო ჟამსა მას. და ვითარცა
 გულისცმა ყო გაბრიელ, რომლისა სახისათვის მოივლინა ხარებად, დაღათუ მხი-
 არულ იყო, სახარებითა მით სავსე იყვნეს ბაგენი მისნი, ხოლო დიდსა მას სა-
 კრველებასა მისსა ზედა უფროჲს დაკრვებულ იყო გონებაჲ მისი, ვითარმედ
 ვითარ ყოველნი დაბადებულნი ვერ შემძლებელ არიან დატევნად, ვითარ შევი- 20
 დეს და დაადგრეს მუცელსა მას ქალწულისასა!? და რომელი მოუგონებელსა
 და გამოუთქუმელსა მას ნათელსა დამკვდრებულ არს, ვითარმე ბნელსა მას მუ-
 ცელსა დედაკაცისასა შევიდეს გამოუთქუმელი იგი და შემოქმედი ყოველთაჲ?
 ვითარმე ყრმა ჩჩულ იქმნეს, ანუ ვითარმე შემოქმედი იგი ადამისი იშვეს დედა-
 კაცისაგან? და გულისცმა ყო გაბრიელ, ვითარმედ რომელსა სიმდაბლესა მო- 25
 სლვად არს სიმდიდრე იგი ძისა ღმრთისაჲ. დაუკრდებოდა უმეტეს კაცთ-მო-
 ყუარებისათვის, რომელი ეგულებოდა კაცთა მიმართ, და გამოთქუმად კეშმარი-
 ტად ვერ შემძლებელ იყო, დაღათუ უწყოდა, ვითარმედ | დიდ არიან მადლნი
 იგი, რომელ არიან ანგელოზთა თანა. ხოლო არა ეგოდენ, რომელ იქმნების
 კაცთა მომართ, დაღათუ გამოუთქუმელ არიან მოწყალეზანი იგი, რომელ არი- 30

1: თქმული. 15 თქმსა.

* 5-ში ეს სტატია მთლიანად ყოფილა (45r—54r), მისი დაბოლოება აქ შემდეგია: «ეკრ-
 ძალენით კეთილად, ნუ უკუე ვინმე ერთად შეარწყუას ღმრთეებაჲ, არამედ წმიდაჲ სამებაჲ
 სრული, მამა სრული, ძე სრული, სული წმიდაჲ სრული, ერთი ღმერთი და ერთ-ღმრთეება.
 რომლისა შეენის დიდებაჲ და პატივი და ძალი და თაყუანის ცემაჲ მამისა და ძისა და სუ-
 ლისა წმიდისა აწ და მარადის და უკუნისამდე, ამენ.»

ან ზესკნელთა ზედა. არამედ უფროსს გამოუთქუელ არიან მოწყალეებანი თუ, რომელ არიან კაცთა ზედა. დიდი მადლი არს ანგელოზთა თანა, რამეთუ ვღვნი განადიდნა, არამედ უფროსს უძლიერეს არიან მადლნი ესე, რომელ ესრეთ მოკუდავთათს დაიმიძაბლებს ღმრთიებასა.

და ვითარცა გულისგმა ყო გაბზიელ, ვითარქედ შემოქმედი იგი გარდა მოვალს და შევალს საშობა დედაკაცისასა. დამამტკიებელი იგი დამძაბლდების მუცლისაგან ქალწულისა შობად, და ღმერთი იგი მიუწდოქული ჭორცთა კაცთასა შეიმოსს. და უფალა იგი ანგელოზთა გამოჩნდების ხატად მონებისა, ისწრაფა ადრე-ადრე და შთაიკუთს სიმდაბლს უფლასა თვისსა, რათა იყოს მოაზრილ და ნების-მყოფელ ჭველის-მოქმედის, მის და უმზადეკლისა. დაუტევა მანკა თვისი იგი პატრივი, და მოვიდა სიმდაბლით მისთვის, რომლისათვის იგი ეგულებოდა დაფარვად ღმრთიებისა და მოსვად სიმდაბლით. გამოცხადდა დაფარული იგი მისი გამოჩინებულად გამოეჩინებელისა მისთვის. რომელი იგი გამოცხადებდა იყო. და იცვალა იგი თვისსა ხატისაგან სხვად მატად მსგავსად მისა, რომელსა იგი ეგულებოდა დაფარვად ღმრთიებისა და გამოჩნდებდა ხატად კაცთა. გამოეყენა კუცხლის მსგავსთა მათგან და მოვიდა მისთვის მათ მისთვის, რომელი იგი მოვლინებდა იყო მამისაგან. მოეცადაცა მათ განაგრძობდა ანგელოზი იგი კაცად მათთვის, რომელსა იგი ეგულებოდა ხატად მისთვის. მთავრებდა იცვალა ხატად ქუცხანისათა მისთვის, რომელი იგი გამოჩნდებდა იგი ქუცხანასა ზედა. ! დალაოთუ ხატად მოხუცებულისად გამოჩნდა ანგელოზი იგი ამისთვის, რათა არა შეადრწუნოს, რამეთუ არა სადა ესალვა ანგელოზი იგი მარია-მის, და ვითარცა სანატრელსა ეფერეს უთქვამს.

ხოლო შენებავს გულისგმისა ყოფად სახელგულისა-მე ხატად გამოჩნდა ანგელოზი იგი მარია-მის ანუ უცხოასა სახედ და ერთა-მე გამოეჩინებდა მსგავსად გამოჩნდა, რომელგან იცოდა აგი? ანუ უცხოასა ხატად გამოეჩინებდა პირითა შევიდა მისა სახარებისა მისთვის. ანუ საპინელებითი მისი გამოეჩინებდა მის დიდებითა შევიდა მის, რომელსა მოველინა იგი? მარტო-მე იცოდა მისთვის. ანუ დაეცა-მე მისი მის იანკა იყო? ანუ ჩუენებდა-მე რათ იხილა მისი დანესა? ანუ უზრუნველად ყოფიდა იგი? სცნობდა-მე რას მის დღესა ცოცხლის თვისსა, ანუ დაფარულად-მე იყოა მისგან ქეშმარიტებაჲ იგი გამოცხადებდა-მე მისა ანგელოზისა მის?

მოვიდა მისა ანგელოზი იგი, ვინაეცა შევიდა მისა. საშინელ იყო ხილვაჲ მისი. და თუ მისს გამოეჩნდა სახლსა მის შინაგან კართა ვშულსა, მითუცა საშინელ და ხარბას ასაველ იყო ხილვაჲ იგი ანგელოზისა მის: და თუ განაგებდა კარნი იგი და შევიდა: იგიცა დიდ საშინელსავე იყო. და ვითარცა ჭყარსა აღენ ქალწულისას. ვითარება: აინ ხარ. რომელი იგი შემოხუცა?

უწყობო და ნუქიანის-სეცა მის მოცილობითა მით. ზრტა მას მშდობად შენ თანა, ცუროსეული ცუცათა შორის, რამეთუ შენ გამო იტრბინენ ყოველი დედანი! მშდობად შენ თანა, ცუროსეული დედათა შორის. რამეთუ შენ განახლდეს ცუროსეულად ქუცხანასა ზედა! მშდობად შენ თანა ცუროსეული დე-

დათა შორის, რამეთუ შენგან ყოფად არს კადნიერებაჲ პირველსა მას დედა-
თასა! მწვდობაჲ შენ თანა, კურთხეულო დედათა შორის, რამეთუ შენ გამო გან-
ლებად არს კარი სამოთხისაჲ მის, რომელ დაიჭვა | ევაჲსგან დედისა ყოველთა
დედა(თა)გსა!*

მარიამ შეშინებულ იყო შესლვასა მას ანგელოზისასა, ხოლო უფროჲს შე-
ძრწუნებულ იყო ჳმასა მას მოკითხვისასა და განიზრახვიდა გონებასა თჳსსა და
იტყუდა: რამჲმ არიან საქმენი ესე და ვინაჲ-მე არს უფალი იგი, რომელმან მო-
ავლინა ჩემდა? უკუეთუ ესე ესრჳთ საშინელ არს, რომელმან მოავლინა ესე რაე-
დენ არა უფროჲს საკვრველ იყოს! უკუეთუ მოციქული ესრჳთ ჰაეროვან არს,
რომელმან მოავლინა ესე რაოდენ არა უფროჲს ჰაეროვან იყოს! უკუეთუ
მოვლინებული ესე ესრჳთ დიდებულ არს, თჳთ უფალი, მომავლინებელი ამი-
სი, რაედენ არა უფროჲს დიდებულ იყოს! მითხოვად-მე მოსრულ არს ჩემ-
და? გულისჳმა ვყო, ვითარმედ რაჲსა მოუვლინებინეს უფალსა მას ესე ჩემ-
და?! და რამეთუ უგუნურ და ურცხვნელ არა ვარ, თჳთ მოწამე ვარ თავსა ჩემ-
სა. და თუმცა უწყოდა, თუ მწვდ და კრძალულ ვარ, რად არამცა დედაკაცი
მოავლინა ჩემდა და არა მამაკაცი ესე?! დაღათუმცა არა ვისა თხოილ ვიყავ,
ვითარმცა თავს ვიდევ კაცისაჲ ამის უტხოხსაჲ?! დაღაცათუ წინდი იგი არა
მომელო იოსებისგან, ვითარმცა სიტყუაჲ დავდეჲ კაცისა ამის თანა უტხოხსა,
რომელი არა ვინ ვიცი?! დაღათუ ობოლ და შეუწყვენელ ვარ, ცოლად მისა
არავე მეგულეების, რამეთუ უპოარ ვარ. დაღათუ ქმნულ-კეთილ ვარ, ხოლო სი-
მდღდრჳ არაჲ მაქუს, ვითარ ეგების თავს-დებად ესე?! დაღათუ შეუნიერებაჲ პი-
რისა ჩემისაჲ განთქუმულ არს, ხოლო აღსაგებელი არცაღა გლახაკისაჲ მაქუს,
კაცსა, რომელსა ესევეითარი მონაჲ უვის, მისნი საფასენიცა დიდ იყვნენ, და მე
გლახაკი მონისაცა მისისა არა ღირს ვარ. ვითარ ანუ რომლითა-მე-მცა სათნო
ვეყავ უფალსა მას, რომელსა ესევეითარი მონაჲ უვის?! ვითარ-მე-მცა მოავლინა
| ესე ჩემდა, უკუეთუმცა არა ვეზილვე და სათნო ვეყავ მას!? და თუმცა არა
მეცნიერ რაჲმე იყო ჩემდა, ვინ უწყის, ღმრთისა ტაძრადღა იგი შევიდოდე, მა-
შინ სადამე უხილავ მას. და რაჲჲმს თაყუანის ვსცემდი მას შინა, მაშინ თუ სა-
და თუალ იგნა ჩემ ჳედა. და თუმცა ჰკითხა ვის ჩემთჳს, უთხრამცა ვინმე, რამე-
თუ განთხოილ ვარ, და თუ არავის ჰკითხა, ვითარ-მე მოავლინა ჩემდა!? დაღა-
თუ სათნო უჩნდი, ვითარ-მე მოავლინა მამაკაცი ესე და არა დედაკაცი?! და ჩემ-
და ვითარმცა ობლისა ყრმისა მოავლინა თჳსი, არა ვინმე ესუაა დედაჲ, გინა თუ
დაჲ, რომელიმცა მოავლინა? და თუ ნათესავეი დედათაჲ არა უვის მას, ჩემდაცა
არა წეს არს თავს-დებად სიტყუაჲ მისი, დაღათუ მონაჲ ესევეითარი არს; ხოლო
თესლ-ტომი მრავალ არს სახლისაგან დავითისა, და ვინ უწყის, იყოს ვინმე ნა-
თესავეი მისი, რომელ არა მახლობელ იყოს მისა. და თუ ესუას მონაჲ და შორს
იყოს მისგან, გამოკითხვად უფლისა მისთჳს ვერიდები. და თუ არა გამოვიცი-
თხო, რაჲ საარგებელ არს! მი-თურას-უგებდღე კაცსა მას, ვითარცა ურცხვნოდ
შემრაცხოს, და თუ დავდუმენ დო სიმძიმესა რასმე ვაჩუენებდღე, რაჲ საარგებელ
არს, რამეთუ იოსებისა თხოილ ვარ. და თუ ვიტყოდღი რას, ურცხვნოდ შემრა-
40

ცხოს. და თუ ვიდუმნე, არა რად განიღოს ჩემგან სიტყუად უფლისა მისისა მიმართ. თუაღნი თუ მიკადუნე, ლირბად შემრაცხოს. და თუ თავი დაივიქოდ და დაედუმნე, რად სარგებელ არა. რამეთუ მე განთხოილ ვარ. და თუმცა არა განთხოილ ვიყავ, მა-მცირადმე-უკვე, და თუცა არა მომელო წინდი, გვიკბლემცა რამე სიტყუად აწ. რამეთუ მიოხზვად ჩემდა ვერ შემადლებელ არს და ვერცა მიყვანებად უვლათა თვისა ცოლად.

5 ხოლო აწ ველუმნე და არა რად მივეყო. რადთა განზრახვიდ | დგეს გულსა შინა. რადთა არა უსწრო იოსებს. და ესმეს და თავ ეყოს. ვითარმედ ქალწულისა მის გლახაკისა, რომელნი მდიდრად შეეთუალკოდეს. უფალმან ვინმე მდიდარმან სიტყუად მოართუა ობოლსა მას უგინკოსსა და მარტოსა. რომელი შე- 10 ურაცხ იყო დედოფრ-მამიერთაგან. კაცმან ვინმე აზნაურმან. ნათესავ-ტომიერმან, მოკლდინა მთავარი მონათაგანი მიოხზვად მარიამისა ცოლად თვისა. და თუ არა მიოხზვად მოსრულ არს ჩემდა. რადსამცა იყო კულადი სიტყუად ესე ჩემდა მომართო? და თუ არა წინდი რამე მოუღებდეს, ვითარმცა მოკიდა ჩემდა ქალწულისა ერთისა. რომელი არა სადა ვის უხილავ ურაკპარაკთა? და თუ ვთქუა 15 სიგლახაკისა ჩემისათჳს მოკითხთ. არა ღირს ვარ ესევეითარისა პატროსნისა კაცისაგან. და თუ ვთქუა. ვითარმედ სიტყუად რადსამე მოვიდა ჩემდა. ამა თქუა-ცა, რომლისათჳს იგი მოსრულ იყო. უკუეთუმცა მოკითხვისა ხოლო მისთჳს მოსრულ იყო იგი. რადსამცა შესძინა თქუმად: უფალი შენ თანა. სიტყუად იგი, რომელ თქუა შემდგომად მოკითხვისა მის. გამოაჩინებს. ვითარმედ მოკითხვად 20 ესე მისთჳს იყო, რადთა მოკითხვითა მით გულსკვამა ყოს სახელი უფლისა, რომელი თქუა შემდგომად მოკითხვისა მის. აწ თუ მიოხზვად ჩემდა მოსრულ არს ცოლად, რამეთუ მე სხუასა თხოილ ვარ: და თუ სხუად. რად მოსრულ არს? მნებავს გულსკვამის ყოფად. რამეთუ შემადრწუნა მე შემოსლკასა მას და ზარ განვდილ ვიქმენ საშინელად ხილვითა მით უფროს; და, რამეთუ სახელი უფლი- 25 სა მისისად ასძინა ყურთა ჩემთა.

ამის ყოვლისათჳს განიზრახვიდა ქალწული იგი უბიწოდ, რამეთუ იტყვის მახარებელი იგი. ვითარმედ ამის ყოვლისათჳს განიზრახვიდა გულსა თვისა. ვითარმედ რამე არს მოკითხვად ესე? მივეყო ანგელოსმან მან და ჰრქუ: ნუ გეშინინ, მარამ. არა თუ დაწინდებად მოვედ შენდა, არამედ სახარებად: არა 30 სრულად | განზრახვიდა, არამედ რადთა მიუღდგე ასლითა მით სახელად ცოლად: ამა ესერა ჰპოვე მადლი არა თუ საქმეთათჳს სათნოთა რამე. არამედ მადლთა მათგან ქველის-მოკვებდისათა. და არა თუ სიპართლისათჳს რად, არამედ ქველის-მოკმეცვისა მის მიერ და კაცთ-მოყუარისა, და ათუ არიან შენ თანა წესიერებანი, ხოლო ვერ ესწორების მადლთა მათ, რომელ მოიყვანეს შენდა მადლით. ამა ვერა ჰპოვე მადლი წინაშე უფლისა და ქალწულდგასაც შენსა იუ- 35 დგე. და თუ შეუძლებელ გიჩინდეს გონებსა შენსა სიტყუად ესე. ამა ჰპოვე მადლი და სახელი უწოდინ ყრმისა მას იესუ. რამეთუ რომელ იგი შენად არს შენგან, ზემოა ბუნებსა კაცთასა არს; ამისთჳს ძე მადლის ეწოდოს. და რამეთუ 40 დაითრგუნა ნუფლებად იგი იუდაისი. რომელ ლეკუ ლომის წოდებულ იყო, მის-

ცე შენ ძესა შენსა არაჲ თუ თესლი იუდაჲსი დაჩრდუნვილი და არცა ნათესა-
ვი ისრაჲლისაჲ დაძველებული, არაჲედ «მისცეს მას უფალმან ღმერთმან საყდა-
რი იგი დავითისი», რომელ აღუთქუა დღეთა მათ იაკობისთა, და მეუფებდეს
იერუსალჲმს, და არა ხოლო იერუსალჲმს ერთსა მას ნათესავსა ზედა, და არცა
ამას რიას ხოლო, ათსა მას ნათესავსა ზედა, არამედ მეუფებდეს ყოველსა მას 5
ზედა სახლსა იაკობისსა და ზედა ათორმეტთა მათ ნათესავთა იაკობისთა. და
არა თუ ვითარცა მეუფებდა იგი დავითისი განეწესოს მეუფებდა მისი შემდგომ-
თათჳს, და არცა ნათესავთაგანსა ვის მიეცეს ჴელწიფებაჲ მისი, ვითარცა მე-
უფეთა მათ ისრაჲლისათა, არამედ უკუნისამდე ჟამთა მეუფებდეს, «და სუფევი-
სა მისისა დასასრული არა იყოს», და დასამტკიცებულად სიტყუათა ამით, რო- 10
მელთა ვიტყჳ.

და იცვალა ხატი პირისა მისისაჲ, რაჲთა ჰაეროვნებაჲ იგი, რომელ იყო
პირსა მის ანგელოზისსა, და დამტკიცენს სიტყუანი იგი, რომელთა იტყოდა
ენითა თჳსითა. და ვითარცა იხილა მარიამ, რამეთუ იცვალა ხატი პირისა მი- 15
სისაჲ, | ენა, ვითარმედ ანგელოზი არს მალლით და არა ჴუეყანით მოვლინებუ-
ლი, ზეცით და არა მოკუდავთაგან, რამეთუ ღრმთისაჲ არს დიდებაჲ აწ და
მარადის და უკუნითი უკუნისამდე, ამენ.

IV

თოუგა დეკნებრსა 20

21 27 საკითხავნი ქრისტჳს შობისანი :ა: . 20

თქუმული წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოვანე მთავარ-გაბისკავიჯისა,
კონსტანტინეპოლელისაჲ

**შობისათჳს უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესა წმიდისა და მარადის
ქალწულისა მარიამისგან**

საყუარელნო, პირველითგანვე მამათ-მთავარნი და წინადაწარმეტყუელნი ქა- 25
დაგებდეს და მართალთა სწადოდა, რაჲთამცა [თუ]ალით მხილველ იქმნნეს
ამისთჳს, რომელცა ესე აღესრულა დღეს, რამეთუ ღმერთი ქუეყანასა ზედა გა-
მოჩნდა და კაცთა შორის იქცეოდა. 30

აწ ძმანო, ვინარებდეთ და ვიშუებდეთ, უკუეთუ იოვანე მუცელსა დედისა-
სა ჰკრთებოდა მოსლევასა მას მარიამისსა. არამედ რომელი იგი მისგან იშვა, 30
მეუფე უფალი ჩუენი იესუ ქრისტე, მას ვხედავთ. ჯერ არს. რაჲთა უმეტეს ვი-

4 ილ'ლმს. 19 თოუგა დეკნებრსა კ'ე abs. C. 20 ქრისტეს შობისანი abs. B ქ დეკნ-
ბერსა :კე:—C. 21 მამისა ჩუენისა :ა:ა: C; ~ იოვანეს კონსტანტინეპოლელ მთავარეპისკოპოსისაჲ
C. 22 კონსტანტინეპოლელისაჲ B. 23 ქრისტესა C. 25 მამად-მთავარს B. 26 იქმნეს H. 30 რო-
მელ C. 31 ქრისტე C.

ხარებდეთ და ვიშუებდეთ განკარგებითა დიდსა ამას დიდებასა ჩუენისა ცხო-
რებისასა, რომელი იგი ყოველთა გონებათა გარდამატებულ არს.

აწ მო-ლა-იგონე და ამსგავსე რეცა კადრებით მისივე შექმნილი მზმ ესე,
ვითარმცა თუი ბრწყინვალეობა ზე სიმაღლესა ცათასა დაუტევა, და იგი გარ-
დამოვდა და ქუეყანასა ზედა რბიოდა. გან-ლა-იზრახე და გულისხმა ყავ, რაოდენ
უსაკრაველს არს, რომელმან იგი მზმ და ყოველნი დაბადებულნი შექმნა, მან
თუი იგი ბრწყინვალეობა ზეცას დაუტევა და ჩუენ თანა ჯერ იჩინა დამკვრე-
ბა, და მარადის სულთა ჩუენთა განაბრწყინებებს და თუალით მხილველ ვართ
ჯორციელად. მრავლით ჟამითგან მინდა ამის დღისათუ სილევად. არა თუ მცო-
რედითა ნებითა გულს ვეტყოდე, არამედ დიდითა| წადიერებითა და გარდა-
რეულითა სურვილითა ვილ[ო]ცევედ, რათამცა კრებული ესე განმტკიცნა სარ-
წმუნოებითა და ეკლესიამ ჩუენი აღივსო მართლ-მადიდებლობით, | რომელცა
ესე აწ მოგუემადლა და ვხედავთ აღვსებულსა|.

[აწ] ესელათუ არს, ვინაფთა[ნ] [გკ]სწავიეს ესე ჩუენსა უპირატესითა
მათგან, რომელნი იგი შეუ[დგეს] მას, რომელნი იგი თუალით მხილველ იქმნეს
შობასა მას მაცხოვრისასა და ჩუენ გუეუწყა მათგან. აწ წმიდისა ამის დღესას-
წაულისა შეტკავს ახლად წოდებად¹ და ძუელად; ახლად ამისთუ. რამეთუ ჩუენ
ვისწავეთ შემდგომად დამტკიცებული; ძუელად ამისთუ, რომელთა იგი პირ-
ველთა მათგან ისწავეს თუალით მხილველთა მათგან, რომელთაცა გუაუწყეს
და დაგვდეს კანონი ესე.

და აწ შეწვევითა ქრისტესითა ჩუენი ესე სწავლა მათსა მას ცნობასა
ეზიარა, ვითარცა ვინ დაჰნერგის ხმ შუენიერი და აღორძნდის, და გამოი-
ლის ნაყოფი კეთილი, და ყოველთავე სწადინ ჰამად და ყოველნივე გულს ეტყ-
ვედ, რათამცა ნერგისა მისგანი ფესვ ერთი წარიღეს და დაჰნერგეს სამოთხე-
სა შინა თუსსა. და ოდეს სიკეთისა და სულნელებისა მისგან აღივსის სამოთხ²
იგი, და სულნელება ზღუდეთა ზედა გარდაეცის. და რომელნი თანა წარჰვლი-
ედ, ჰნატრიედ და გულს ეტყვედ მოლებად ხისა მისგან, ეგრეცა ესე სამოთ-
ხ³ ჩუენი, რომელ არს ეკლესიამ ჩუენი, სავე არს მართლ-მორწმუნეთაგან და
გარდაეცემის; და ვიხარებდეთ და უმეტესად ეჰმადლობდეთ.

აწ ძმანო, თქუენისა მაგის მოწრაფებისა და მტკიცედ სარწმუნოებისათუ³
მოგეცინ მადლი ქრისტემან ღმერთმან ჩუენმან, რომელი იგი იშვა დღეს ჯორ-
ციელად, და თქუენი ეგე სარწმუნოებით სიყუარული ქრისტესი დიდად სათნო
არს ღმრთისა და შეწირულ. და აწ ძმანო, თქუენ თანა შეწვევითა ღმრთისაფთა
ვიტყოდით და ვთქუათ თქუენისა აღშენებისათუ. რომლისათუ იგი გსურიან.
ისმინეთ, რამეთუ აქამომდეცა რომელნიმე არიან მღუტრეიელ, რომელნიმე კუა-³⁵

1 განკარგებით C; დიდისა B; ამას| მის და B; დიდებულისა B; ჩუენისა ცხოვრებისასა
abs. C. 3 ამსგავსე B; ~ ესე მზმ C. 5 გა-ლა-იზრახე B; გულისხმა C. 6 უსაკრაველს C. 9 ჟამ-
ით C. 7 ~ ხილვად ამის დღისათუ C. 12 მართლ-მადიდებლობითა C. 15 იქმნეს B. 16 დღესა-
სწაულისა C. 18 შემდგომად ამოგან ვისწავეთ C. 19 გუაუწყეს| გუასწავეს C. 20 ესე abs. C.
24 ნერგისა მისგანი| ნერგისაგანი B; სამოთხსა C. 26 ~ ზღუდეთა ზედა გარდაეცის სულნელე-
ბა C; წარჰვლენედ C. 27 ხისა| ხილისა C. 28 ჩუენი abs. C; სავე C. 29 უმეტესად C. 30 მო-
სწრაფებისა C. 33 აწ abs. C; უფლისაფთა C; ვიტყვთ C. 34 რომლისათუცა C; გსურიან ~
დღეს C. 35 აქამომდესცა C.

ლად დააჯერებენ და ასწავებენ, და მრავალი ძიებაჲ არს ამის დღისათჳს მრავალ-
თა ადგილთა; რომელნიჲ იტყუან ახალი არს და ახლად გამოძიებული, და რომელნიჲ იტყუან და დააჯერებენ, ვითარმედ პირველითგან არს, და ძუელი არს. და მოიქნენებენ წინაღმწარმეტყუელთა მიერ შობისა მისისათჳს, დასავალითგან აღმოსავალადმდე საცნაურ არს ყოველთა მკვდრთა ქუეყანისათა.

5

აწ ვიწყით და ვთქუათ, უკუეთუ ესოდენსა ცილობასა ესევითარი სარწმუნობაჲ და წრაფაჲ გუაქუს, საყუარელნო, რადენდა მერმე, ოდეს უბრწყინვალესად-რე გუუეწყოს! საცნაურ არს აწვე სურვიელად მოსლვაჲ იგი თქუენი და უმეტესადლა მერმისათჳსცა. აწ სამითა ამით ჯერითა მარჯუე არს, ძმანო, ცნობად, რადთა გურწმენეს, რამეთუ ესე არს ჟამი, ოდეს უფალი ჩუენი იესუ ქრისტე იშვა. და სამისა ამისგან ერთი ჩქუენებად ესე, რამეთუ ესრჳთ მკუეთრ განითქუა ყოველთა ადგილთა დღესასწაული ესე. და ვითარცა იგი გამალიელ ქადაგებისა მისთჳს მოციქულთაჲსა ეტყოდა ჰურიათა, ვითარმედ «უკუეთუ კაცთაგან რამე იყოს საქმე ესე, დაჰჳსნდეს, და უკუეთუ ღმრთისა მიერ იყოს, ვერ დაღ გიც დაჰჳსნად, ნუ უკუე ღმრთის მოლაღეცა ვიპოვნეთ».

15

აწ ძმანო, ესრჳთცა მე ამის დღისათჳს ვიტყუ კადნიერად, რამეთუ ღმრთისაგან ღმერთი-სიტყუაჲ არს, რომელმან ყოველი დაბადებული შექმნა; ამისთჳს არა თუ დაჰჳსნდა, არამედ წლითი-წლად აღემატების და უბრწყინვალეს იქმნების. და რამეთუ ქადაგებამანცა მოციქულთამან მცირეთა წელთა ყოველნი ქუეყანანი აღავსნა, მესათხველეთა მათგან უსწავლელთა, დაღათუ უსწავლელ იყენეს[ს] და უწიგნო, არამედ ქადაგებას[ა] და სწავლასა არავინ იყო განმკითხველ და დამაბრკოლებელ, ვისთჳს იგი ქადაგებდეს, იგივე შეეწყოდა.

20

აწ უკუე მაცილობელთა მ[ათ]განი არავინ დაშჯერდებ[ის] პირველსა ამას. | ის[მ]ინე მეორცა საზარების[ა]გან, ვითარ იგი იტყუ: «და იყო მათ დღეთა შინა ბრძან[ე]ბაჲ გამოვდა ავკსტოს კ[ე]ისრისაგან აღწერად ყოვლი[სა] სოფლი-
სა. ესე იყო პირველი[ი] აღწერაჲ მთავრობასა მას ასურთა ზედა კარი[ნ]ოსსა. და მოვიდოდა და [ა]ღიწერებოდა თითოეული თჳსსა ქალაქსა. აღვიდა იოსებ-
ცა გალიელა[დ]თ[ი] ნაზარეთით ჰურიასტან[ს], ქალაქად დავეითისა ბეთლემდ, რამეთუ იყ[ე]ნეს იგინი სახლისაგან დ[ა] ნათესავისა დავეითისა, შთაწერად მარიამითურთ, რომელი იგი თხოვილ იყო მისა, და იყო იგი მიდგომილ. და იყო 30 ვიდრე იყენესლა იგინი მუნ, აღიესნეს დღენი იგ[ი] შობისა მისისანი. და შვა ძე || იგი მისი პირმშობე, და შეხვა იგი, და შთააწვინა ბაგასა, რამეთუ არა იყო მათა ადგილ საენესა მას».

30

[ა]წ ჩას, რამეთუ პირველსა მას აღწერასა იშვა. და უკუეთუ გნებავს, ფლობა გაქუს, რადთა მიხვდე ჰრომდ და აღმოიკითხნე პირველ-აღწერილნი იგი და დაიჯერო. აწ არა თუ ჩუენ ჰრომნი ვართ, არცაღა მისრულ ვართ ჰრომდ.

35

7 და წრაფაჲ abs. C; უბრწყინვალესად-რე C. 8 იგი abs. C. 9 უმეტესადლა C. 10 ქრისტე C. 11 ჩუენებად C. 13 ქადაგებისა] გადგებისა B. 17 ღმერთი-სიტყუაჲ] ღმრთისა სიტყუაჲ :. 19 მცირედთა C. 21 ქადაგებასა + მათსა C; არავინ] არავე C. 24 მეორეცა C. 25 ~ გამოვდა ბრძანებაჲ C; სოფლისა C. 26 ~ აღწერაჲ პირველი C; ასურთა B. 27 მოვიდოდეს ყოველნი C; აღიწერებოდეს C. 28 ჰურიასტანდ C. 30 თხოილ C. 33 მათ B; საენ-სა B. 35 პირველ-დაწერილნი C. 36 ჰრომედ C.

თით ბეთლემდ, რამეთუ იყვნეს იგინი სახლისაგან და ტომისა დავითისა, რად-
 თა აღიწერნენ მუნვე. და ვიდრე იყვნესლა იგინი მუნ, აღივსნეს დღენი იგი შო-
 ბისა მისისანი და შვა ძმ იგი მისი პირამშოა.

აწ ჰხედავა, ვითარ ყოველივე სიბრძნით განაგო დმერთმან მორწმუნეთა-
 თჳს, რადთა ცნან ძალი მისი და დიდებად? ვითარ ვარსკულავი იგი მოიყვანებ- 5
 და მზის-აღმოსავალით მოგუთა მათ, და რჩული მოაწუევედა მარიამს სოფლად
 თჳსა, რომელ იგი თქუმულ იყო წინადაწარმეტყუელთა მიერ. აწ ამის ყოველისა-
 გან საცნაურ არს ჩუენდა, რამეთუ მარიამ დავითის ნათესავი არს. და ამისთჳს
 მახარებელმან გამოაჩინა, რამეთუ იოსებისი წარმოგვთუალა ნათესავი და მა-
 რიამისი არა წარმოგვთუალა, რადთა არა აცილობდე და იტყოდი, ვითარმედ 10
 —რადთა ვცნა, უკუეთუ დავითის ნათესავი არს იგიცა ქალწული? ამისთჳსცა
 მახარებელმან გვთხრა «(თ)უესა მეექუსესა მოივლინა გაბრიელ ანგელოზი ქალ-
 წულისა თხოვილისა ქმრისა, რომლისა სახელი იოსება. და რომელ იგი თქუა,
 | სახლისაგან დავითისა», ესე ქალწულისა თქუა. და ვითარცა აღივსნეს დღე- 15
 ნი იგი ქალაქსა მას თჳსსა ბეთლემს, მაშინ შვა ქრისტე. და არა იყო მათა აღ-
 გილ სავანესა მას, რამეთუ ყოველი იგი ნათესავი ბეთლემდ შეკრებოდეს და
 დიპყრობდეს სავანესა, რამეთუ აღივსო ყოველი სახლი ბეთლემისა, ვიდრე-
 მდე ვერ კმა იყვნეს მათა ველნიცა სადგურად და დიდი იწროებდა იყო. მაშინ
 პოვა იოსებ ქუაბი იგი და დაადგრა მას შინა. და ოდეს იშვა უფალი, შეხვა
 იგი მარიამ და შთააწვინა ბაგასა, რომლისაგან ძ(რ)წინა ქერობინნი. 20

აწ რადთამცა უქმშმარიტსად-რე გამოგიჩინე და გამოგიცხადე და თქუენ-
 ცა გულისხმა ყავთ, რამეთუ პირველ წერილისა მნებაეს სიტყუად შჯულისა-
 გან, რადთა უბრწყინვალესად სცნათ. | და რამეთუ არა გონებითა ჩუენითა
 ამას ჩუენ შევატყუებთ, არამედ ისმინე რასა იტყუს პავლე ქრისტესთჳს: «რამე- 25
 თუ არა ჳელით-ქმნულთა სიწმიდეთა შევიდა ქრისტე სახედ ქმშმარიტთა მათ.
 არამედ თვთ მათ ცნათ». და რამეთუ ხატსა მას აჩუენებს ქმშმარიტსა, რამეთუ
 ყოველივე იგი სახტ პირველისა მის კარვისა შემდგომისა მის გამობრწყინები-
 სათჳს იყოფოდა და კრეტსაბმელი იგი კარავსა მას შინა, რომელი განჰყოფდა
 წმიდასა მას წმიდათასა ვითარცალა ესე ცაჲ, რომელი შუვა განჰყოფს; და ცა- 30
 სა მას უწოდა ვითარცა კრეტსაბმელად. ხოლო სასოებისათჳს იტყუს: «სარკჲ
 გუაქუს ჩუენ სულისა განკრძალული, დამტკიცებული და დაფუძნებული». და
 კუალად დართო და თქუა, ვითარმედ «შევიღოდა მღღელთ-მოძღუარი იგი წე-
 ლიწადასა ერთგვის კარავსა მას შინა, წმიდასა მას წმიდათასა». აწ ჰხედავა,

1 სახლისაგან| სახლისა მისგან C. 2 ~ იგინი იყვნეს C. 4 ხედავა C. 5 ძალი + იგი C. 7 ამის abs. C. 8 ნათესავისაგანი C; არს| იყო C. 10 არა| არაიენ C; რადთა + აწ C. 12 თჳსა C. 13 თხოვილისა C; ქმრისა| კაცისა C. 14 ქალწულისათჳს C; ვითარ C; დღსნი H. 15 იშვა ქრისტე C; მათა abs. C. 16 რამეთუ ყოველი იგი ნათესავი ბეთლემდ შეკრებოდეს და დიპყრობდეს სავანესა abs. C; 17 სავანესა H; ყოველი + იგი C; ვიდრედღის C. 18 ეყენეს H; ~ სადგურად ველნიცა C. 20 შთააწვინა + იგი C; რომლისათჳს C. 21 უქმშმარიტსად-რე C; ~ გამოგიცხადე და გამოგიჩინე C. 22 გულისხმა C; რჩულისაგან C; 23 უბრწყინვალე იცნათ C. 24 პავლე BC. 25 ქრისტე C. 26 მათ abs. C. 27 სახე C; კარვისა H; გამობრწყინებისათჳს C. 28 რომელი + იგი C. 29 შოვა H. 30 ამას C; კრეტსაბმელად (დ-ინები მერგუა ხელნაწერში აღ-დგენილი). 32 იგი abs. C. 33 ხედავა C.

ვითარ ცასა მას უწოდა კრეტსაბმელად? და რამეთუ გარეშჳ კრეტსაბმელსა მას იყო სასანთლჳ იგი და მრგულიად-დასაწუველნი იგი, გარნა საკუმვეელნი ხოლო შინაგან. გარეშესა მას შევლენედ და შესაწირავეთასა მას მსახურებასა აღასრულებედ, ხოლო შინაგანსა მას წელიწადსა ერთგზის. არა თუ მრავალნი, არამედ მღდელთ-მოდღუარი იგი ხოლო შევიდის. დაღათუ განეავარძვე სიტყუაჲ ესე, არამედ გლოცავ თქუენ, რადთა არა გეწყინებოდის და სულმოკლე იქმნეთ, რამეთუ დასაბამი მნებაეს, რადთა გამოვიჩი(ნო) თქუენ, წყაროჲ იგი ცხოვრებისაჲ.

და ენწყუო თავსა და გულისხმა ვყო, ვითარ იგი მეექუსესა (თ)თუესა მიდგომასა ელისაბედისსა მოვიდა გაბრიელ ანგელოზი ქალწულისა მარიამისა ხარებად. ოდეს ესე ვცნათ, კულად ვისწაოთ შობაჲ იგი უფლისაჲ, და მუცლადღებითგან ცხრაჲ (თ)თუე აღეთუალოთ და გულისხმა ვყოთ შობადცა. და ვინაჲთგან ენწყუოთ დასაბამი ექუსისა (თ)თუესაჲ ელისაბედის შობითა სამე იოვანესითა და ხარებითა ზაქარიაჲსითა, | ვითარცა იტყუეს სახარებაჲ ვითარცა შევიდა ზაქარიაჲ ეამსა მას საკუმვეელთასა ტაძარსა მას შინაგან, საკურთხეველსა მას საკუმვეელთასა, და გამოეცხადა მას ანგელოზი უფლისაჲ და ახარა შობისათუეს იოვანესისაჲ.

აწ გნებაეს, რადთა მოვიძიოთ დღჳცა იგი, რომელსა ეამსა შევიდის მღდელთ-მოდღუარი იგი წელიწადსა ერთგზის წმიდასა მას წმიდათასა კუმეჲად, რომელსა გვთხრობს ჰაელუ: „ისმინეთ ძუელისა შჯულისაჲ, ვითარ იგი იტყუეს უფალი მოსეს, ვითარმედ არქუ შენ აპრონს, ძმასა შენსა, რადთა არა შევიდეს ყოველსა ეამსა შინაგან კრეტსაბმელსა მას, სადა იგი არს წმიდაჲ წმიდათაჲ, ნუ უკუე მოკუდეს, არამედ წელიწადსა ერთგზის“. და არა შევიდოდა იგი, რამეთუ შჯული იყო იგი უფლისა მიერ დადებული.

ვისწრაფოთ უკუე აწ, საყუარელნო, და გამოვიკითხოთ ესეცა, რამეთუ რომელსა ეამსა ერთჯერ ხოლო შევიდის წელიწადსა მღდელთ-მოდღუარი იგი, გუაუწყე ჩუენ მოსე და იგი იტყუეს: „რამეთუ მრქუა მე უფალმან მეშჯედსა (თ)თუესა, ათსა მის (თ)თუესასა, დაიმდაბლენით თავნი თქუენნი და ყოვლადვე საქმესა ნუ იქმთ თქუენ, და მწირნი, რომელნი არიან თქუენ შორის. რამეთუ ესე დღჳ ლხინებაჲ არს თქუენდა წინაშე უფლისა, და განწმიდენით წინაშე უფლისა, ესე შჯული იყავნ თქუენდა, და გილხინო, რომელსა სცხონ და აღესრულნენ კელნი მისნი მის ზედა, და სამოსელი წმიდაჲ შეიმოსოს მან მღდელმან, და ლხინება ყოს ყოვლისათუეს ისრაელისა წმიდასა მას შინა წმიდათასა; წელიწადსა ერთ-

1 ამას C; კრეტსაბმელად C; კრეტსაბმელსა C. 2 იგი გარნა; გარნა C; საკუმვეელი C. 3 შინაგან abs. C; -- მსახურებასა მას შესაწირავეთასა C. 4 არამედ + მარტოჲ C. 5 შევიდის abs. C. 6 იქმნეთ B. 7 რამეთუ დასაბამი მნებაეს abs. B; გამოვიჩი B. 9 გულისხმა ჰყოთ C; მეექუსისსა თუესა C. 11 ესე abs. B; შობაჲ დიდებაჲ B. 12 თჳ C; აღეთუალოთ) აღესრულოთ C; გულისხმა C; და აწ ვინაჲთგან C. 13 ექუსისა + მის C; იოვანესითა abs. B. 14 ვითარცა) ვითარმედ C. 16 ახარა + მას C. 18 გნებაესა C; გამოვიძიოთ C. 19 იგი abs. B. 20 ჰაელჳ B. 21 რჩულისა C; იგი abs. B. 21 მოსეს B. 22 ეამა B; კრეტსაბმელსა C. 24 რჩული C. 25 ვისწრაფოთ + ხოლო C; უკუე abs. C. 27 მოსე C; თუესა C. 28 თავნი სულნი C. 30 ლხინებისა C. 31 რჩული C; იყავნ abs. B; გილხინოს C. 32 მისნი) მ.თნი C; მან მღდელმან abs. B.

გნის ჰყვით შჯულად საუკუნოდ. და მრქუა მე უფალმან აღმართებასა მას კარ-
ვისასა და რამეთუ ამას ჰყოფდა მღდელთ-მოდღუარი იგი წელიწადსა ერთგზისა.
აწ ამით ჩის, რამეთუ ამას დღესასწაულსა ეჩუენა ზაქარიას ანგელოზი იგი
წმიდასა მას შინა წმიდათასა, ოდეს იგი შევიდა მარტოჲ კუმევიდ საკუმეველი-
სა. და რამეთუ მღდელთ-მოდღუარი იგი არა შევიდის მარტოჲ, არამედ მაშინ 5
ხოლო, აწ რაჲ გუაყენებს ჩუენ სმენად სიტყუასა მას!

| იყო ვინმე დღეთა მათ მეფისა ჰურიასტანისათა მღდელი, რომლისა სა-
ხელი ზაქარია, დასისა მისგან აბიადსა, და ცოლი მისი ასულთაგან აპრონისთა
და სახელი მისი ელისაბედ. და იყო დაწესებულსა მას მსახურებისასა, ხუდა
წესი იგი მსახურებისაჲ მის საკუმეველთაჲსა. და შევიდა იგი ტაძარსა ღმრთი- 10
სასა და ყოველი იგი ერი მოსრულ იყო და დგა გარეშე, და ილოცვიდა ეჲმას
მას კუმევისას(ა).

აწ მოიგუნენ მისი იგი წამებაჲ, ვითარმედ ყოველი კაცი ნუ შევიდნენ კა-
რავსა მას საწამებელისასა, ოდეს იგი შევიდოდის მღდელი წმიდასა მას წმიდა- 15
თასა ლხინებისაჲ, ვიდრემდის არა გამოვიდეს. და ეჩუენა ანგელოზი უფლისაჲ
მარჯუენით საკურთხეველისა მისა, და რამეთუ საკურთხეველი იგი მრგულიად-
დასაწუველთაჲ გარეშე იყო, ხოლო საკურთხეველი იგი საკუმეველთაჲ შინაგან
იყო წმიდასა მას წმიდათასა. და შეძრწუნდა ზაქარია, იხილა რაჲ ანგელოზი
იგი, და ჰრქუა ანგელოზმან ზაქარიას. ნუ გეშინინ ზაქარია, რამეთუ შეისმინა 20
ღმრთმან ვედრებაჲ შენი და ცოლი შენი, ელისაბედ, მიუდგეს და შეეს ძმ და 20
უწოდინ სახელი მისი იოვანე. და ერი იგი დაყოვნდებოდა და დაკრგებულ იყო.
და ვითარ გამოვიდა და მოასწავებდა იგი თუალითა, რამეთუ იყო იგი დაღუმე-
ბულა.

აწ ჰხედავა, ოდეს იყო შინაგან წმიდასა მას წმიდათასა, მაშინ ეხარა!
და ოდეს ეხარა, იყო ღღმ იგი კარგობისაჲ მის მარხვისაჲ, რამეთუ ესრე იტყუს, 25
ვითარმედ დედიმდაბლენით სულნი თქუენნი. და იყოფის დღესასწაული იგი
დასასრულსა გორპიოს (თ)თჳსასა, ვითარცა თქუენ სწამებთ. დაღათუ განვაგრძვე
სიტყუაჲ ესე, არამედ გულისწება გეყოს, რამეთუ მაშინ იყო მიდგომაჲ იგი ელი-
საბედისი. და იფარვიდა იგი თავსა თჳსსა ხუთ (თ)თუე. და იტყოდა: ესრით 30
მიყო მე უფალმან, რომელთა დღეთა მომხედა მე. და აღილო საყუედრელი ჩე-
მი კაცთა შორისა. და ვითარცა გუესმა სახარებისაგან, ვითარმედ (თ)თუესა მე-
ექუსესა მოივლინა გაბრიელ ანგელოზი ქალწულისა მარიამისა და ჰრქუა მას:
ეგინაროდენ მიმადლებულო, უფალი შენ თანაჲ; და მეორედ ჰრქუა მას: ენუ გე-

1 რჩულად C; მის C. 3 დღესასწაულსა| დღესა C. 5 არა| არა სადა C; არამედ + გარ-
ნა C. 6 მას C. 7 ვინმე abs C; მეფესა, + მის C; მღდელი + ვინმე C. 9 მისი| ერქუა C: მსა-
ხურებისა B; ხუდა C. 10 საკუმეველთა C; ტაძარსა + მას C. 11 გარეშე C. 12 კუმევისა B;
კუმევისასა C. 15 ეჩუენა + მას C; უფლისა + მდგომარჲ C. 16 მარჯულ C; მრგვულიად-
დასაწუველთა B; მრგულიად-დასაწუველთა + მათ C. 17 გარეშე C. 18 იხილა რაჲ| ოდეს იხი-
ლა C. 19 ჰრქუა + მას C; ანგელოზმან + მას C; ზაქარიას abs. C. 20 ელისაბედ abs. C; გი-
შეშ C. 21 უწოდი C; ოჲანე C. 24 ხედავა C; ჰხედავა + რამეთუ C; მას abs. C. 25 დღე B. 27
გორპიოზ C. 28 გულისწება C. 29 იფარვიდა| იმაღვიდა C; თჳშ C; იტყოდა + რამეთუ C; ესრეთ
C. 31 და abs. C; ვითარცა + იგი C; გუესმის C; თუესა C; შეექუსესა B. C. 32 მას abs. C.

შინიწ მარიამ, რამეთუ ჰპოვე მადლი წინაშე ღმრთისა, და შენ მიუდგე და | ჰმე
 ძმ, და უწოდიათ სახელი მისი იესუ. დაამტკიცა და ჰრქუა მას მესამედ: „სული
 წმიდად მოვიდეს შენ ზედა და ძალი მადლისაჲ გფარვიდეს შენ, რამეთუ რო-
 მელი შენგან შობად არს, წმიდა და ძე ღმრთის ეწოდოს.“

აწ მოწამე იყავნ ჩუენდა გაბრიელ, რომელმან აუწყა ქალწულსა სულისა
 წმიდისა მოსლვად და ელისაბედისიკა მიდგომამ. რამეთუ შე-ხოლო-უდგინა და
 ჰრქუა, ვითარმედ «აჰა ელისაბედცა, ნათესავი შენი, მიდგომილ არს სიბერესა
 თვისსა, და ესე მეექუსმ (თ)თუშ არს მისი, რომელსა იგი ბერწ ერქუაჲ. აწ ჰხე-
 დავთა, ვითარ ელისაბედის მიდგომითგან მეექუსესა მას (თ)თუესა ზარებისათვს
 მარიამისა ანგელოზისა მიერ გუეუწყუა მახარებელისაგან? და უკუეთუ დასასრულ-
 სა გორპიოს (თ)თვსასა, რომელ არს სეკდენბერი, მუცლად ილო ელისაბედ. ვი-
 თარცა ესე ჩას, მერმე მით (თ)თვთ მითუალენ (თ)თუენი იგი შემდგომწინი. აწ
 ესე იყენეს (თ)თუენი იგი ვიპერპერესტოს, რომელ არს ოკდონბერი; დიოს-
 ნონენბერი, აპილეოს — დეკენბერი, ავდონეოს — იანვარი, პერეტეოს — ფებრვალი,
 დვსტროს — მარტი. ამის მეექუსისა (თ)თვსა შემდგომად დააბა მარიამ მუცლად-
 ლეზამ. აწ ცხრათა მათ (თ)თუეთა ვთუალვიდეთ და მოვ[ი]დეთ დღენდელსა ამას
 დღესა. და რამეთუ არს დასაბამი (თ)თვსა მის მიდგომისაჲ ქსანდიკოსი, რო-
 მელ არს აპრილი, და შეუდგს მას არტემისიოსი, რომელ არს მაისი, დესიოსი
 — იენისი, პანემოსი — ივლისი, ლოვოსი — აგვსტოსი, გორპიოსი — სეკდენბერი,
 | ვიპერპროტოსი || — ოკდონბერი, დესიოსი — ნონენბერი, აპელეოსი ესე — დე-
 კენბერი, რომელსა ზედა ვდგათ და ვჰყოფთ შობასა უფლისა ჩუენისა იესუ ქრის-
 ტისსა. და რადთა უფროს-რე გეცნობოს თქუენ, საყუარელნო, აღრე გითხრა
 სიყუარულისა თქუენისათვს, — ერთჯერ შევიდის მდღელთ-მოძღუარი იგი წმიდა-
 სა მას წმიდათასა. და ოდეს შევალნ? არს მეთმ იგი დლმ (თ)თვსა მის მეშვიდ-
 საჲ, და არს სახელი (თ)თვსაჲ მის გორპიოსი, რომელ არს სეკდენ(ნ)ბერი. ამას 25
 (თ)თუესა შევიდა ზაქარია და ეხარა იოვანსთვს. და ოდეს აღესრულა (თ)თუშ
 იგი გორპიოსი, მაშინ დააბა მიდგომად ელისაბედ. და ოდეს აღესრულა ექუსი
 (თ)თუშ, მაშინ ახარა გაბრიელ მარიამს თთუესა დვსტროსასა. აწ ქსანტიკო-
 სითგან, რომელ არს აპრილითგან, ცხრანი იგი თთუენი მივთუალნეთ ამითურთ,
 რომელსა ზედა ვდგათ, რომელსა იშვა უფალი ჩუენი იესუ ქრისტე. ერთგზის 30
 ვთქუა და დავსცხრე და უფროსთა მოძღუართა მიუტეო.

1 ჰმეშ C. 2 ძმ abs. C; უწოდი C; იესუ + და C; მესამედ abs B. 6 და ელისაბედისიკა მიდგომამ abs. B. 7 ჰრქუა უთხრა C; სიბერესა B. 8 თუე B; თშ C; მისი abs. B; ზედავთა C. 9 მეექუსისა C; მეექუსისა B; მის თვსა C. 10 გუაუწყა მახარებელმან C. 11 გორპიოს C; სეკდენბერი B. 12 თვთა C; მოითუალენ C; თუენი B; თშნი C; შემდგომი B. 13 თშნი C; ვიპერპერესტოს C. 14 ავდონეოს C; ფებრვალი B. 15 ამათ C; მოვდელ B. 18 შეუდგეს B; შეუდგეს მას (ორჯერაჲ) C; არტემესიოსი B. 19 პანემოსი C; სეკდენბერი C. 20 ვიპერპერესტოსი C; დიოსიოსი C. 21 ქრისტესსა C. 22 უფროს-რე უფრო რომელ C; გუეცნობოს C. 24 და ოდეს შევალნ abs. B; თვსა BC. 25 თვსა BC; სეკდენბერი B. 26 თუესა B; თუესავე C; იოვანსთვს C; თუე B; თშ C. 27 ~ ელისაბედ მიდგომამ C; აღესრულა აქუნდა მას C. 28 თშ C; ~ მარიამს გაბრიელ C; თუესა B; თშსა C; დვსტროსა C; ქსანდიკოსითგან C. 29 თუენი B; თშნი C; მოვთუალნეთ C. 30 რომელსაიკა იშვა C; ქრისტე C. 31 დავსცხრე B.

მრავალთა წარმართთა ოდეს ესმა, რამეთუ ღმერთი ჳორცი(ი)ელად იშვა, გუბასრობენ და სხუანიცა, ნაკლულეენანი გონებითა, აცთუნებენ და აშფოთებენ. აჲ ჳერ არს ჩუენდა სწავლად მათა, რომელნი იგი სცთებთან და მაშფოთებელსა მათსა ისმენენ, რადთა არა სცთებოდინან უცებთა კაცთაგან, რომელნი იგი საშინელსა მას და შესაძრწუნებელსა და დიდითა საკრველებითა საესესა 5 ესრეთ გუბასრობენ. და რომელნი იგი საკიცხელ არიან და საგინებელ და შეუჩაცხ, მთ განადიდებენ და განაშუენებენ. დაღათუ ჩუენი ესე მთ საკიცხელ ჳონიეს, არამედ მას არაჲ ეენების, და არცა მათგან შეურაცხ იქმნების, არამედ მათსავე წესსა იგინივე ჳმალვენ და სარცხუნელ იქმნებიან, ვითარ არა ფრიად შეცთომილ არიან, რომელნი იგი ძელთა და ქვათა და კერპთა საძაგელთა 10 ღმრთად ჳმსახურებენ. არა-მე ჳრცხუნეიანა და ჩუენ მბასრობენ, | რომელი ტაძარი ღმერთმან სულითა წმიდითა მოჳმზადა, რადთამცა იქსნა სოფელი? უკუეთუ ღმრთისაჲ კაცისა ჳორცთა შინა || დაღგრომაჲ სახელ ძკრ არს, რომელნი იგი ხატად ღმრთეებისა შეგუჳქმნა, მათი იგი არაჲ-მელა არსა, რომელნი იგი ძელთა და ქვათა თაყუანის სცემენ და მას შინა ღმრთსა ჳხადიან?! და ძელი იგი 15 და ქვაჲ უჳატიოსნს უჩან რადმე, ვიდრე კაცი შუენიერი. დ აჩუენ გუნებაეს, რადთამცა მათი იგი სამსახურებელი მო-ვეარა-გვჯდა გონებასა ჩუენსა. აჲ ჩუენ ვიტყოდით ამას, რამეთუ წმიდაჲ და შუენიერი და უბიწოჲ, და განშორებული ყოვლისაგან ცოდვისა, ჳალწულისაგან მუცლისა შეიმოსა ჳორცი ქრისტემან და წმიდა ყო ჳურჳერი იგი, რომელი მას სათნო უჩნდა, რამეთუ მოვიდა და თჳსი 20 შექმნული განაშუენა მით შობითა, და რამეთუ ტაძარი წმიდაჲ განაგო ღმერთმან და ამით ესევეითართა სასუფეველი ცათაჲ მოგუანიჳა. და მთ ეგევეითართა უგუნურთათჳს თქუა ჳაელე, «რამეთუ ამაოებასა დაემორჩილა დაბადებული 25 არა ნეფსით, არამედ მის მიერ, რომელმან დაამორჩილა მას სასოებითა». და რადმე არს ამაოებაჲ იგი, განგვმარტენ ჩუენ მანვე ჳაელე, და იტყუს ხოლო შემდგომად: «რამეთუ თუთ იგიცა დაბადებული გან-ვე-თაეისუფლდეს კირთებისა- 30 გან ხრწნილებისა აზნაურებასა მას დიდებასა შეილთა ღმრთისათა». აჲ ჩას რამეთუ, ხრწნილი არს აწინდელი ესე, და, რომელნი ხრწნილებასა ჳმონებენ, არათუ სხუად რაჲ არს, არამედ ხრწნილებაჲ. უკუეთუ ამან მისმან შექმნულმან მზემან თჳსი იგი ბრწყინვალებაჲ ყოველთა ჳედა მიჳთინის, მჳკრეთა და მყრალთა, და მას არაჲ ეენის, არამედ მისმან ბრწყინვალებაჲმან გან-ცა-აჳარვის, რადედენ უფროდს რომელ არს მჳს იგი ქეშმარითი, რომელი იგი უფალი არს ჳეცისაჲ და ქუეყანისაჲ! ჳორცთა შინა ჳალწულისათა ჳერ იჩინს დო იგი ჳორცი-

1 რამეთუ] ვითარმედ C. 2 სხუნიცა B; აშფოთებენ] დააშოთბენ B. 4 მათსა] მას C; ისმინენ B. 5 საესესა B. 7 საკიცხელ + და საგინელ C. 9 მათსავე] მათსა მას C. 11 გუბასრობენ C. 12 მოიზნადა C. 13 კაცისა abs. B; დაღგრომასა B. 14 შეგუჳქმნა B; არაჲდამე C. 15 და მას] მას C; მას შინა ჳა ჳხადიან] მასში-ლა ჳადიან C. 16 უჳატიოსნეს C; ~ რადმე უჩან C. 17 ჩუენსა abs. C. 19 ყოვლისა ცოდვისაგან C; ჳალწულისა მუცლისაგან C; შეიმოსნა ჳორცნი C. 22 მით C; ცათაჲ კაცთა C; მოგუანიჳა C. 23 ჳაელე C. 20 რომელმანცა C; მას abs. C. 25 ჳაელს C; და იგი იტყუს C. 26 კირთებისა მისგან C. 27 ჳრწნილებისა C; ამას C. 28 ჳრწნილი C; ჳრწნილებასა C. 29 სხუად C; არს abs. B; ჳრწნილი C; მან C; მზემან abs. C. 30 მოჳთინის C; მჳკრალთა B; ეენოს C. 32 ჳეცისა C.

თა მით არა შეიგინა, არამედ უფროსს განწმიდა და პატიოსან ქმნა ქალწული იგი. და მოიქსენე, რომელ იგი იტყვს: | «დავადგრე და ვიქცეოდი თქვენ შო- 26,12 რისა». და კულად იტყვს, ვითარმედ «თქვენ ხართ ტაძარი ღმრთისა ცხოვე- ლისანი». აწ ჩუენ მათა მიმართ ვთქუათ და ურწმუნოთა დაუყოთ პირი და ჩუენ- თა მათ კეთილთა ზედა ვიხარებდეთ, და ღმერთსა, რომელმან შეისხნა გოტ- 5 ნი, მას ვადიდებდეთ; ესოდენისა ამის ჩუენისა სიყუარულისათჳს, და რაედენ ჩუენ შემძლებელ ვიყვენთ, ვადიდებდეთ და პატივ-ესცემდეთ მას, რომელმან აცხოვნა სულნი ჩუენნი, რამეთუ მისი არს ღიდებდა აწ და მარადის და უკუ- ნითი უკუნისამდე, ამენ.

V

10

:ბ: ს ა კ ი თ ს ა ვ ი

თქუმული მისივე

შობისათჳს მაცხოვრისა და შობისათჳს იოვანშისა

თანანადებისა ჩუენისა წიგნი დღეს იქადაგების შორის ერსა ესე შემდგომად, რამეთუ პირველად წიგნილა აღმოიკითხის, მაშინლა ვეცხლი მისცის. ყოველი 15 ეამი კეთილსა ეამსა მოსაგებელ, არამედ განმხიარულდინ ყოველი გულსმოადგი- ნე სულითა საფასისათჳს. ესოდენ თანა მაც მარტოსა მე და უფროსლა თანა მედების მარტოსა მე, რათა მისცეს ყოველთა მადლისა თანანადები წინა- მსრბოლისა კრებასა, რომელმანცა ბერწისა შობა თქუენ გაუწყა, შობა იგი იოვანშისი სიტყვთა დავაცხრე.

20

დაუტეო მუნვე ნათესავთა ზრახვაჲ, რასა იტყოდეს, შე-ლა-კრბეს ზაქარი- ადსნი. მოუწოდით პირველსა და მარტოსა და მცხუედსა და ბერწისა ნაყოფსა, რად ვთქუათ მამისა თჳსისა მსთულებელსა ყრმასა? ზაქარია ეწოდენ ზაქარიადს ძესა; და მსწავლენსა მიუდგა და მიულო. მამასა თჳსსა ვმად და სახელისა წოდებ- ბად მიატენდა შობასა, ხოლო დედაჲ მისი ეტყოდა: „იოვანე ეწოდენ და არა 25 ზაქარია“. ვითარცა წინამსწარმეტყუელმან ცნა, და არა თუ ქმრისაგან ესმინა სახელი. ხოლო მახლობელნი იგი პრისხვიდეს, ზაქარია უწოდეს და ელისაბედს აცილობდეს: «არაეინ არს, დედაკაცო, ნათესაეი შენი, რომელსა წოდებულ 26,12 არს სახელი ესე. ყოველნი აქა ვართ; არა გინებს სახელისა წოდებად ყრმასა მავას». ეტყოდეს და ვერ არწმუნებდეს მას. უტყვ დაადგინეს მსაჯულად და გე- 30

1 არაჲ B; არა + თუ რად C; ქმნა| ყო C. 2 მოიქსენეთ C; იტყვს + ვითარმედ C. 4 ვთქუთ B; ურწმუნოთა + მით C. 5 ღმერთი C; ... გოტოკნი შეისხნა C. 7 შემძლებელ + გებელ B; ვიყვენ B.

11-13 შემდგომად შობისა მაცხოვრისა თქუმული მისივე და იოვანშის შობისათჳსცა C. 14 ჩემისა C. 14-15 წიგნი დღეს... პირველად ახს. C. 16 კეთილისა C; მოსაგებელ C. 18 მადლი C. 23 ვპრქუთ C; ყრმასა| ვმას C. 24 ძესა B; მსწავლელსა C. 25 იტყოდა C; იოვანშ C. 27 მ- ხლობელნი| მამხილებელნი C. 29 სახელი ესე| იოვანე C; სახელის C. 30 მავას| მას C; მას ახს. C.

ლოთ აუწყებდეს და ჰკითხვიდეს ზაქარიას | სახელსა, რამეთუ ყურნი და ენა და ცნობა მღდელისაჲ შეკრულ იყო. თუალთ-უყოფდეს სარჩელსა და ეტყოდეს. და რიცხვ მოაქუნდა უტყუთა მწოდებელთა, უტყვ აქუნდა მსაჯული. ფიცარი მოითხოვა მამამან და დაწერა, ენისა წილ ჯელნი იმსახურნა: „მიიღე ყრბო სახელი, მიიღე შეილო წოდებული, და მე უტყუებისაგან განმქსენ, რამეთუ ვიხილე მე აწ, რომელი იგი არა მრწმენა. და მოვილო, რომელი იგი წარვეყმდე, რამეთუ არა ჯერ არს უტყუ ყოფაჲ. რომელმან შვა ჯმაჲ, ვშევ სიტყვაჲ, რომელი ვშევ ძმ“. ამას წერით იტყოდა და ყრმაჲ იგი ტირილითა ტკბილითა მამასა სარჩელისაგან განათავისუფლებდა. ხოლო ნათესავთა და სახლეულთა, ვითარ იხილეს უტყვ იგი მეტყუელად, დაუჯკრდა ურთიერთას და იტყოდეს: „რამეჲ ანუ ვითარმე იყოს ყრმაჲ ესე, რამეთუ ყრმაჲ ღმერთ-შემოსილი ზაქარია მოიპოვა. სული ღმრთისაჲ თანა გამოჰყვა საშოათ ყრმასა მას, სახუეველსა შინა არს და ესევეითარსა დააკრეებს. ტირს ტკბილად და რაჲცა უნებს, მიჰმადლებს“. ვიდრე აქამომდე მომიყვან(ნ)ა ჩუენ სახარებისა აღმწერელმან, ხოლო სხვათაჲ დადუმნა და თქუა: „უდაბნოსა ზედა იქცეოდა, ვიდრე გამოჩინებამდე მისა ისრაჲლსა შორისა.“

და ამისა შემდგომად უფლისა შობაჲ ჩუენ გუაუწყა, რომელცა წეს არს გამოთქუამდ. და აწცა ეამი კეთილი არს, რომელთა უნდეს სმენად უფლისა საკითხავთა შემდგომად. და იყო მათ დღეთა შინა ბრძანებაჲ გამოჯდა კეისრისაგან აღწერად სოფლისა, ვიდრე უფლისა შობადმდე საიდუმლოდ რამეჲ იქმნა ესე ნათესავთა აღწერაჲ, რამეთუ არა წეს იყო სოფლისა თანა აღწერად, რომელსა ეგულებოდა სოფლისა, ცოდვათა აღკოცაჲ. და არცაღა სამართალ იყო მონათა თანა ქალაქსა შინა აღწერაჲ ყოველთა თავსა. არა სამართალ იყო ხარკისა დადებაჲ კეისრისაჲ საწუთროსაჲ საუკუნოსაჲ მეუფისა, რამეთუ ღმრთისა საიდუმლოდ ვიდრე შობადმდე უფლისა, აღწერისა ბრძანებაჲ, ჯელმწიფეთაგან იქადაგებოდა. ესმა იოსებს და დაუტევა ნაზარეთი, და დაემკვდრა ბეთლემს, რამეთუ იუდაჲს ქუეყანისაგან და დავითის | ტომისაგან მუნ მიიწოდა იოსებ. ერჩა კეისრისა აღწერასა, ესმინა ღმრთისა წიგნთაჲ, რამეთუ იტყვს: „და შენ ბეთლემ ქუეყანაო იუდაჲსო, არაჲ ნაკლულევან ხარ მთავართა შორის იუდაჲსთა, რამეთუ შენგან გამოვიდეს ჯელმწიფჲ, რომელმან დამწყსოს ერი ჩემი ისრაჲლი“. მივიდა ბეთლემდ იოსებ და მიიყვანა მიდგომილი თხოვილი, რომლისა მიყვანებაჲ ანგელოზისა მიერ ეუწყა, რამეთუ ესრტ ჩუენებით მართალსა მას დაადგრა და ჰრქუა: „იოსებ, ძეო დავითისო, ნუ გეშინინ მიყვანებად მარიამისა ცოლად შენდა“. ნუ გეშინინ მიყვანებად, რომელი შენმან უფალ-

2 თუალ უყოფდეს C. 3 უტყვთა C; მსაჯულად C. 6 იგი abs. C; მოვილე C. 7 ჯერ წეს C; ყოფად C. 10 ურთიერთას abs. C; იტყოდეს + ამას C. 14 მომიყვანა B. 16 მისა ახს. C; ~ შორის ისრაჲლისა C. 18 ~ უფლისა სმენად C. 19 შინა abs. C; ~ გამოჯდა ბრძანებაჲ C. 21 ~ ნათესავთა ესე აღწერაჲ C. 22 აწცაჲ C. 23 ქალაქსა შინა abs. C; თავსაჲ ენასა C. 24 დადებად კეისრისა C. 24-26 მეუფისა, რამეთუ ღმრთისა... იქადაგებოდა abs. C. 28 მიუწოდა იოსებს C; იოსებ + დაუტევა ნაზარეთი და დაემკვდრა ბეთლემს C; ისმინა C. 29 არა C. 31 ისრაჲლი -| რამეთუ იუდაჲს ქუეყანისაგან და დავითის ტომისაგან მუნ მიუწოდა იოსებს C; თხოვილი C. 32 ანგელოზისაგან C. 33-34 ~ მარიამისა მიყვანებად C. 34 მიყვანებად abs. C.

მან დედად თავს იღვა, ნუ გეშინინ მიყვანებად, რომელმან იგი გიბრძანა არა იმრუშოო. მას შინა არს,—ნუ გეშინინ მიყვანებად, რამეთუ არა გულის-თქუისსა შეილი არს, არამედ ქალწულებისა მცველი, რამეთუ რომელი ეგე აქუს, უთესლო არს მცენარს, დაუნერგველ ნაყოფ, მიდგომა შეუხებელ, შეწყნარებად ღმრთით ახალ, სიტყუამან და არა თუ საქმემან ესე სძლად შემოსა მადლობს, არა თუ შერთვამან მიდგომილად გამააჩინა. ვაქებ შენსა სიმაართელსა, გასწავე საიდუმლოდ ესე. ვითარ ესმა იოსებს, ქალწულითურთ დაემკვდრა ბეთლემს. პოვა ქუაბი და არა თუ სახლი, და შობილი იგი ბაგასა შინა მიდრიკა, რომელმან დამოდრიკნა ცანი, საყდარ იქმნა სამეუფო პირუტყუთა იგი ტაბლად.

აწ ესე არს ჩემდა საუკუნოთა მათ წინადასწარმეტყუელთა მოწოდება: „მითხარით მე მოსე, ეზეკიელ, ესაია და დანიელ ღმრთით მოცემულთაგან თქუენდა სიტყუათა, ვითარცა პირითა თქუენითა ჩუენ გუაუწყეთ, ვითარ თქუენსა გამოცხადებასა მოვიდა ღმერთი, ანუ რომლითა ღმრთეებდა განიცადეთ!“ და თქუა მოსე: | ეიხილე ადგილი, სადა დგა ღმერთი და ქუეშე ფერკთა მისთა ვითარცა სახს საფიროენი და სამყაროდ ცისაჲ სიწმიდითა. და ესაია თქუა: | ეიხილე უფალი საყდართა ზედა მაღალთა და აღმატებულთა. და ეზეკიელ თქუა: ზედა ქერობინთა ვითარცა სამყაროდ, და ვითარცა ხილვაჲ ელიკრიტონისაჲ მსგაესებდა საყდრისაჲ, და მსგაესი კაცისაჲ მას ზედა. ცეცხლი შუგა, და გარემოჲს ბრწყინვალებაჲ მისი. და შენ დანიელ თქუ: | საჯუმილი ცეცხლისაჲ საყდარი მისი, ურმის თუალნი ეტლთა მისთანი ცეცხლ-მოტყინარს, მდინარს ცეცხლისაჲ დიოდის წინაშე მისსა. რომელი იგი წინადასწარმეტყუელთა ესრჱთ გამოცხადა, ბაგასა შიდა იღვა შობილი, სახუეველითა შემოსილი და ყოველთა წინამძღუარი ქუეყანასა ზედა, მტირალი ტკილად და ცათა შინა დიდებული. ანგელოზნი გამოუჩნდეს მწყემსსა მას, აქებდეს და მწყემსთა მათ აუწყებდეს და ეტყოდეს: | გახარებ თქუენ სიხარულსა დიდსა, არა ვითარ სოდომელთა დაქცევისა, გახარებ თქუენ სიხარულსა, და მდაბიონიცა მოიყვანეთ ზიარად. გახარებ თქუენ სიხარულსა დიდსა ადამისგანთა, ადამ იშვა და მოაქუს ნათესავთა განთავისუფლებად, მხიარულ არს ქუეყანად შობასა, სადა მეუფჱ განგდებულ,—არა ვინ ცისა და ქუეყანისაჲ, ამიერიოთგან საზღვარი არლარა ანგელოზთა და კაცთა, პატივი ერთ. ესე ქუაბსა შინა, მწყემსნო, ღმრთისა მეუფებდა, წარვედით და იხილეთ ადამის შემოქმედი და მისგანვე შობილი! სახუეველითა შეგრაგნილ არს, რომელი კრულებასა ცოდეთასა განჰქნის, ბაგასა შიდა ძეს, რომელი აღადგინებს მკუდართა“. ამას აღიდებდეს და ქუეყანი-

1 თავს იღვა დედად C. 2 იმრუშო C. 3 უთესლოდ C. 5 ახალმან C; და abs. C; მადლმან + და C. 8 მადრკა C. 9 მოდრიკნა C; ექმნა C. 10 მოწოდებაჲ მოწამებაჲ C; მითხარ მე მოსს C. 11 და abs. C; თქუენთა C. 14 მოსს C; ეიხილე + მე C; ქუეშე C. 15 საფირონი C. 19 გარემო C. 21 დიოდა C. 22 ესრეთ C; შინა C; შობილი abs. C; მისილი C. 23 და ყლთაჲ ყლთა C. 24 და abs. C. 25 იტყოდეს C; გახარებთ C. 26 და abs. C; მდაბიონიცა C. 27 დიდსა abs. C; ადამი C. 28 ნათესავთა abs. C. 30 კაცთა C; შინა + წარვედით C; ღმრთისაჲ და ღმრთისა C. 31 წარვედით და abs. C. 32 სახუეველსა. 33 შინა C; აღადგინებს + სამართი C; და abs. C.

სათა თანა შეასხმიდეს ანგელოზთა დასანი: „ამისა ძღუნის შემწირველ ვართ და შობას აღვიარებთ საუკუნესა“, რამეთუ ანგელოზთა უთხრეს და მწყემსნი იგი წარაელინნეს, ხოლო ღმერთმან წარამართნი მოაელინნა და ვითარცა ებისტო- ლმ ვარსკულავე | იმსახურა, და წარაელინა და ჰრქუა: „ვიდრემდის მოგუნო ქმულთა თაყუანის სცემდეთ და ცა[სა] ღმრთად ჰხადით, ვიდრემდის ცეცხლი შეგეარაცხოს ღმრთად. არა ღმერთ არს ესე კაცთა, არამედ ქმულთა გასწაონ ღმერთი. ქმულნი ჩემნი, ხოლო პატივი ჩემი არა აქუს, მონად შექმნული, ხოლო მძღაგრ ვერ შემძღებელ თქუენ თანა, მონა და არა სწორ ჩემდა. აჰა ესე- რა ცად, რომლისათვის სცთებით და ჰხადით ღმრთით, რამეთუ უცხოათა სღვითა ჩემდა მოჰყავით“. ესე ჰრქუა და ვარსკულავე ვითარცა სუეტი მოსცა წი- ნამძღურად წარმართთა მათ, ვითარცა ებრაელთა წინა უძღლოდა და აღთქუ- მისასა მას[შ]ეიყვანნა ქუეყანასა. [ძღ]უნნი ეკიდა და არა დრტ[ჯ]ნივდეს, ოქრომ მიაქუნდა და არა გული უთქუმიდა გორცის.

და თქუენ, ძმანო, გიჩუენო მოგუთა სარწმუნ[ნ]ოებდაჲ და ჰურიათა ურწმუ- ნოებდაჲ ჰეროდსთს მეფისა! დაეფარა ვარსკულავე, ვითარცა ჰურიანი უდაბ- ნოსა დაუტევნა მოსე და არა ვითარ იგინი უქუნქცევასა ითხივდეს, გინა ღმრთისაჲ არა მოივსქენეს, არამედ დაღათუ ქადაგი იგი დაეფარა, ეძიებდესვე ქადაგებულსა მას და იტყოდეს: „სა[და] არს, ჰურიანი, ნათეს. ვთა მეუფმ, სა- და არს, რომელი იგი თქუენ შორის იშვა და ჩუენ შორის განცხადნ[ა]? ნუ და- მძღავეთ მეუფესა, რომელი ქადაგა ვარსკულავემან. გჳჩუენეთ, ისრაიტენლო, 20 [რომელი] ცამან ჩუენ გამოგაცხადა, —[მ]ეუფმ მეუფეთაჲ. ჰეშმარ[ი]ტი ნიში ცა- თა შინა. ვინ[ა] ესრტ ნათესავთა უფრომს გამოჩინებულ, უფრომსლა ზეცისა ბრძანებდაჲ მოაელინა ჩუენდა“. ამას იტყოდეს და სიტყვათა სიტყუასა მოჰკლე- დეს.

და მიიწია ყურთა ეროდსთა, ხოლო ეროდსს სახარებდაჲ ვითარცა ჰამ- ბავი ესმა, ეძიებდა თქუმულთა, გამომთქუმელნი შჯულისანი შეკრიბნა. ხოლო იგინი ვითარცა მოვიდეს, უთხრეს, ვითარცა აღმოეკითხა, რამეთუ არღა იყო შური მპარავ ქეშმარიტებისა. და უთხრეს: „ბეთლემს ჰურიასტანისასა, ! რამე- თუ ღმრთით ესე მრავლით ნათესავით წინა გამოგაცხადა წიგნმან“. ესე ვითარ ესმა ეროდეს, მოგუთა მათ მოუწოდა და ჰრქუა: „წარვედით და გამოიკითხეთ 30 და მეცა ზიარ მყავთ თქუენ თანა თაყუანის-ცემად მისა. უწყოდეთ. დაღათუ გკრგვოსან ვარ, მოვიკითხო, რომლისათვის დიდი გზად მოვივლიეს, არამედ ვარსკულავესა მის გამოჩინებდაჲ მაუწყეთ მე, და დღმ იგი. ოდეს იყო ვარსკუ- ლავეისა მის მოსლეაჲ“.

1 ქუეყანისათა თანა] ქუეყანითა C. 1-2 ამისა... საუკუნესა abs. C. 2 საუკუნესა B; ანგე- ლოზთა + ესე C; იგი abs. C. 3 ღმერთმან abs. C; და abs. C. 5 სცემთ C; ხადით ღმრთით C. 7 ქმული ჩემი C; შექმნულ C. 9 ხადით ღმრთად C. 11 წარამართთა მათ abs. C. 14 და ჰური- ათა ურწმუნოებდაჲ abs. C. 15 ჰეროდესთს C; დაეფარა + ამათ C; უდაბნოს B. 16 მოსმ C; და abs. C; არა abs. B; იგინი + გარე C; გინა + თუ C. 17 არა abs. C; იგი abs. B. 19 ჩუენ] თქუენ C. 20 მეუფსა C. 21 ჰეშმარიტი + რომლისა C. 22 ესრეთ C. 23 ჩუენდა] ჩუენ ზედა C. 25 ჰეროდესთა C; ჰეროდეს C. 26 იგი რჩელისანი C. 27 ვითარ აღმოეკითხა C. 28 ჰური- ასტანისასა] იუდასსა C. 29 მრავლის ნათესავის C. 30 ჰეროდეს C; მოუწოდა + დაევიწყებთ C. 31 მისა abs. C; დაღცათუ C. 32 დიდი] ესოდენი C. 34 მის abs. C.

ამას იტყოდა, და არა თუ იქმოდა, და მოგუნნი იგი განუტევენა. ხოლო მათ რომელ იგი პირველ გამოეცხადა ბჭეთა ზედა, მოელოდა წინამძღურად, ჰხედვიდეს სლვისა ცხორებისა ვარსკულავესა. ხოლო მოგუნთა ქუაბი პოვეს, არა თუ მეუფე, ვითარ იგინი || ჰგონებდეს. და ვითარ მრავალ ჟამ ვარსკულავეს მას და ქუაბსა მას ჰხედვიდეს, დაუკრდა და ურთიერთას იტყოდეს ამას: «გი- 5 თარამე ანუ რაჲმე, თანამავალნო, განსაზრახველ არს ჩუენდა? ცამან გკწოდა და ქუაბი გკჩუნენა, არა თუ მეუფე ვარსკულავემან გუაუწყა და ქუაბი გკჩუნენა. ს- გლახაკოჲ, წინამძღუარი ბრწყინვალე და სართული საგლახაკოჲ. რაჲ გჰმს, შე- სლვაჲჲ, თანამავალნო ჩუენნო, მივიდეთა ვითარცა მოკუდავისა, და ვის მოკუ- დავსა ვარსკულავი სადა მსახურ ექმნა!? მივეახლნეთ ვითარცა ქუეყანით შო- 10 ბილსა, არამედ განრისხნეს ცაჲ, რომელმან გუაუწყა ამისი. სრბით თანაწარგ- ჰვდეთ სართულსა და ვინ ვარსკულავესა ამას არწმუნოს განმზადებულსა სრბად! არა ჰხედავთა, ვითარ იგი დგას ჩუენ ზედა და შინაგანისა მისთვის თაყუანის ცემასა გვბრძანებს და გარე წარსლვად არა გვტევენს?!“ ნუშცა მივემსგავსებით ქუეყანისათა, რამეთუ ამათსა უსარწმუნოჲს ზეცისაჲ არს. იცის, ვითარ უნებს 15 დაფარვაჲ ღმერთსა, და სადაცა უნებს და იტყუს: „ოქროჲ, გუნდრუი და მუ- რი ქურქელნი ჩუენნი წარმოგყარნეთ, გინა თუ მეუფე არს, გინა თუ | მოკუ- დავი, გინა თუ ღმერთი, შესაწირავ არს ძღუენი“ ვითარცა ესე თქუეს, ძღუენ- სა თანა შევიდეს კართა, და ყრმისა მისგან[ნ] გამოჰკრთებოდა ელვაჲ. დავარ- დეს ღმერთის მსახურად და] თაყუანის სცეს მართლ [და] ესრეთ იტყოდეს: 20 „ღმერთი არს ესე, და არა თუ ცაჲ, და არცა ც[ე]ცხლი, არცაღა მთოვარს, [არ]ცაღა სხუაჲ რაჲმე. თაყუანის ესცემდით ცეც[ხ]ლსა, არამედ ესევეთარი ცეცხლი არ[ა] სადა ვიხილეთ. მიუწლომ[ე]ლი ბრწყინვალეგზაჲ გამოვალს ყრმი- სა მისგან და გ[ან]უქარევებელი ნათელი მოგგ[ე]ბვის, რომელთა უნებს მიახლე- ბა მი[სა]. ესე ქუხილთა შემკრებელი, ელ[ვ]ათა სასწაული, ესე ცისა შე[მ]ოქმე- 25 დი, ესე სოფლისა მაცხ[ი]ვარი, არა თუ ნათესავთა მეუფე. ამისა მოწამე ვართ ჩუენ“.

ესე იყვნეს მოგუნთა მათ სიტყუანი. ხოლო ამისმან დედამან, ვითარ [წარ]- 10 წართთა მათ ძღუენი განიცადა, ჰრქუა თქსსა მას ძესა: „[ყ]რმაო, მომტევებელ მექმენ მე, რაჲ ვთქუა შენთვის. მე არა უწყი: სახუეველი საგლახაკოჲ და ძღუენი 30 სამეუფოჲ, პირუტყუთა ბაგაჲ და წარმართთა თაყუანის-ცემაჲ, დედაჲ მწირ და ვარსკულავი მსახურ, ვინ შევილო ამათ სპარსეთით მოუწოდა!? ვინცა იოსებს გამოუცხადა თხოვილისათვის, მანცა ამათ ვარსკულავი გამოუცხადა. ვითარ ეგე სთქუ, მოგუნო. აწ წარვედით და მუნცა ქადაგებდით, ვითარცა გესმა.

1 და მოგუნნი იგი განუტევენა abs. C. 2 რომელი C. 3 ხედვიდეს C. 4 იგი C; და abs. C. 5 ქუაბსა მას] ქუაბსა C. 8 ვამს + ჩუენდა C; შესლვად C. 9 მივიდეთა] მივიდეთ, მივიდეთ C. 13 ხედავთა C. 14 და გარე წარსლვად არა გვტევენს? abs. C; ვემსგავსებით C. 15 უსარწმუნო- ეს B. 16 უნებს C; და იტყუს] მუნცა დაეტიის C. 17 ქურქურნი C; ჩუენნი abs. C; წარმოგყარ- ნეთ C; უკუდავი C. 19 ელვად B. 20 ესრეთ abs. C. 21 თუ abs. C; და არცა] არცა C. 22 სხუა C; რაჲმე C. 24 ამისგან C; მიახლებად C. 26 ~ ჩუენ მოწამე ვართ C. 28 მათ abs. C; წარმართ- თა C. 31 თაყუანის საცემელი C. 32 ~ მოუწოდა სპარსეთით C. 33 თხოისათვის C. 34 სთქუთა C; ქადაგთა C.

„ანგელოზმან დამაკურავა, ვეჯდ რაჲ სახლსა შინა, მოვიდა და სძლად შე-
მამო, ახალ მიდგომილ იქმნა მისი იგი მოკითხვად. ვშევე ძმ და ქორწილი მე
არა ვიცი, წყაროებრ გამოდის სძმ და ქალწულებისა წესი განუქარებელად მა-
ქეს. ვითარმე უწოდო, რომლისათვის მიუდევ უვნებელად და ვშევე უვნებელად!⁵
წარყვით და უთხარო, მოგუნო, მოგუთა საიდუმლოჲ, რომელიცა იხილეთ,—
ვითარმედ შვა დედაკაცმან, რომელი არა | სთესა მამაკაცმან, აწოებს ქალწუ-
ლი, რომელი არა დაჰწერავა გულის-თქუმაჲმან“.

ესე ვითარ ჰრქუა მათ, მიუგო იოსებს: „შეიწყნარენ მოგუნო, მიიღე ძღუე-
ნი იოსებ, რამეთუ რომელმან მაშინ ანგელოზი მოაგლინა, აწ წარმართნი მო-
აგლინა, უფალი არს ჩემი მწოვარი ესე და ძმ. ხოლო შენ შემკულცა იქმენ, არა¹⁰
თუ ჩემ თანა მკვლარ სიტყვთა ქმარ, არამედ არა გიწოდო შენ ამისა მამა, თა-
ყუანის ეც შობილსა, რომლისათვის ეკუდ მიდგომილებასა, აღიღე შობაჲ, რო-
მელმან მიდგომილებად მუცლისად შეასმინე“.

ესე დედისა და ქალწულისა სიტყუანი, ხოლო ჩუენ მოგუთა მათ მიეჰბა-
ძვიდეთ სარწმუნოებასა. თაყუანის-ცემაჲ და ძღუენი უფლისა შევეწიროთ, სადა-¹⁵
ცა გვზდეს. პირველად ეკლესიასა შინა ზის კართა მკველად, ვპოოთ ესე მის-
გან, ვეძიებდეთ საზრდელსა და მოგუმადლოს ცხორებაჲ. არამედ მოგუთა ძღუე-
ნი მოართუეს, ვითარცა ღმრთისა სახარებაჲმან. გუაუწყა, და მიილეს უწყებაჲ.
ხოლო ჩუენ გლახაკათავს საზრდელი უფლისა შევეწიროთ და მივილოთ არა
თუ უწყებაჲ, არამედ ჯორცი და სისხლი ქრისტესი, რამეთუ მისა შეუენის დი-²⁰
დებაჲ და სიმტკიცე უკუნითი უკუნისამდე, ამენ.

VI

გ: ს ა კ ი თ ს ა ვ ი

თქუმული წმიდაისა აა ნეტარისა შამისა ჩუენისა ათანასი მთავარ-გვისკაცობისა
ალექსანდრიელისაჲ

25

**ვითარ კაც იქმნა უფალი ჩუენი იესუ ქრისტე და რამეთუ ღმრთის-მშობელი
წმიდაჲ ქალწული მარიამ და რომელი იგი იშვა მისგან ღმერთი და იგივე
კაცი**

საიდუმლოსა უცხოსა და დიდებულსა ვხედავ, მწყემსნი სასმენელთა ჩემ-
თა ოხრიან, არაჲ თუ უდაბნოსა ქადაგებენ სახარებასა, არამედ ზეცისასა აუ-³⁰
წყებენ გალობასა. ანგელოზნი ღალადებენ, მთავარ-ანგელოზნი გალობენ, და

1 დამაკურავა + მე C. 2 მე abs. C. 4 მიუდევ უვნებელი C. 5 მოგუნო abs. C. 6 დასთე-
სა C. 9 რომელმანცა C. 10 მოაგლინა + ჩუენდა C. 11 სიტყვთ C. 12 რომელსა C. 14 მათ
abs C. 15 სარწმუნოებთა C; სადა C. 16 ვპოოთ C. 17 ვიძიებდეთ C. 18 უწყებად C. 19
უფლისა ქრისტესა C. 20 ზენის C.

23 საკითხავი abs. C. 24 მთავარ-გვისკაცობისაჲ C. 26 ქრისტე C. 27 იგი abs. C. 30 თუ
abs. S; აუწყებენ აქებენ C.S. 31 და abs S.

აქებენ ქერობინნი, და სერაბინნი ადიდებენ. და ყოველი დაბადებული დღეს-სწაულობს დღეს, რამეთუ ღმერთსა ჰხედვენ ქუეყანასა ზედა და კაცსა ცათა * შინა, ქუესკენელსა ზესკენელად ვანგებულებით და ზესკენელსა ქუესკენელად კაცთ-მოყუარებით *.

47 | დღეს ბეთლემი ცათა მობაძე იქმნა, ვარსკულაეთა წილ ანგელოზნი 5
ჰქონან მაქებელად, მზისა წილ—მზე იგი სიმართლისაჲ. მიუთხრობელად დაი-
ტია, და ნუ ეძიებ, ვითარ დაიტია, რამეთუ სადა ღმერთსა ჰნებაეს, იძლევის
ყოველივე ბუნებისა წესი. რამეთუ ინება და იქმნა, გარდამოვდა და იქსნა, და
თანამორბედ ყო ყოველივე ღმერთისა.

დღეს ძლიერი იგი არსი იშვების, დამბადებელი დაებადების, რამეთუ 10
რომელი იგი არს იყო, იქმნა კაც. არა თუ წარმოჩინებით კაცებისაგან იქმნა
იგი ღმერთ, არამედ სიტყუაჲ ღმერთისაჲ უენებელად იქმნა კორციელ და უცვა-
ლებელად ჰგიეს ბუნებასავე ზედა ღმრთეებისასა. არამედ ოდეს იშვა, ჰურიანი
უვარ ჰყოფდეს უცხოსა მას შობასა, ფარისეველნი სხუად თარგმნიდეს საღმრ-
თოთა წიგნთა, მწიგნობარნი წინააღმდეგომ შჯულისა იტყოდეს, ეროდე შო- 15
ბილსა მას ეძიებდა, არა რაფთაჲმცა თაყუანის სცა, არამედ რაფთაჲმცა მოკლა
იგი.

დღეს ყოველი წინააღმდეგომი ვიხილე, რამეთუ მეფენი ქუეყანისანი მოვი-
დეს და ზეცისა იგი მეუფე უჯრს, ვითარ უტუე ქუეყანად მოვიდა, —არა ანგე-
ლოზნი მის თანა, არცა მთავარ-ანგელოზნი, არცა საყდარნი, არცა უფლებანი, 20
არცა ძალინი, არამედ უცხოსა და უტულეველსა გზასა მოვიდა, და უქმნილი-
საგან ყანისა და დაუთესველისაგან გამოვიდა საშობსაგან ქალწულისა. არცა
ანგელოზნი თვსაგან დაუტევენა, არცა ჩუენთჳს განკაცებისათჳს თჳსი იგი ღმრთე-
ებაჲ განიშორა, არამედ მეფენი ქუეყანისანი მოვიდეს თაყუანის-ცემად ზეცი-
სა მის მეუფისა. ერისაგანნი ერისთავსა მას ძლიერებისასაჲ ჰმსახურებენ; დედა- 25
ნი — დედაკაცისაგან შობილსა, რაფთა დედანი სიხარულსა მოიყვანენ; ქალწულ-
ნი — ქალწულისაგან ყრმასა, რომელი ძუძუთა თუთ დინებასა წყაროჲსა სძისასა
მოსცემს, დედისაგან სძე მოილო ვითარცა ყრმამან ჩჩვლნი ყრმანი, რამეთუ
48 ჩჩვლ იქმნა, რაფთა პირისაგან ჩჩვლთა მწოვართაჲსა დაემტკიცოს ქებაჲ; ყრმა-
ნი — ყრმათა მათთჳს მოწამეთა, რომელნი იგი ჰეროდეს სიციბილითა მოწყდეს; 31
მამანი მისთჳს, რომელი განკაცნა ადამის მსგავსად და განკურნა ვნებანი; მწყემს-
ნი — მწყემსისა მისთჳს კეთილისა, რომელმან დადგა თავი თჳსი ცხოვართა თჳს-
თათჳს; მღელნი მისთჳს, რომელი იგი წესსა მას ზედა მელქისედეკისსა
წლდელთ-მოდლუარ იქმნა; მონანი მისთჳს, რომელმან იგი ხატი მონებისაჲ შეი-

1 და სერაბინნი ადიდებენ] ადიდებენ სერაბინნი *BS*; და ყ'ი] ყ'ი *S*; ყოველივე *C*. 2 დღეს
:ს: *S*; ზედვენ *CS*. 6 მაქებელად + და *C*. 7 და *abs. C*. 8 ყოველი *C*. 10 არსნი *B*; იშვების +
და *C*; დამბადებელი + იგი *C*. 11 არსი *B*; იქმნა + იგი *C*. 12 იქმნა კორციელ და უცვალებ-
ელად *abs. B*. 14 თარგმანებდეს *C*. 15 რჩულისა *C*; ჰეროდე *C*. 22 გამოვიდა] გამოჩნდა *C*. 23
განკაცებითა *C*. 24 ~ თაყუანის ცემად მოვიდეს *C*. 25 მის *abs. C*; ერისაგანნი] ერისთავნი *B*;
მსახურებენ *B*. 26 მიიყვანეს *C*. 27 დინებასა] დიდებასა *B*. 30 იგი *abs. C*; ჰეროდეს *BC*. 31
რ'ი + იგი *C*; განკურნა ვნებაჲ *C*. 32 ~ თავი თჳსი დადგა *C*. 33 მელქისედეკისსა *C*.

* აქამდის აღწევს *A*.

მოსა, რაჟთა მონებასა ჩუენსა აზნაურებითა პატივ-სცეს; მესათხველენი მისთჳს, რომელმან მესათხველენი მონადირე კაცთა ყენა; მეზუერენი მისთჳს, რომელმან მეზუერენი მახარებელად გამოაჩინნა; მეძაენი მისთჳს, რომელმან მეძვისა ცრემლითა ფერკნი დაიბანნა და, რაჟთა მოკლედ ვთქუა, ყოველნივე ცოდვილნი მოვიდეს ხილვად კრავისა მის ღმრთისაჲსა, რომელმან აიხუნა ცოდვანი სოფლისანი. ყოველთა უხარის და ხლდებიან; მეცა მინებს სიხარული და ვიხარებდე.

გალობად მნებავს და დღესასწაულისა კრებაჲ მწადის, და ვიხარებდე. არა ხეთა რტომ მიჰყრიეს. არცა ქნარი მაქუს, არცა ლამპარნი აღნთებულნი მიჰყრიან, არამედ სახიობისა წილ და ქნარისა ქრისტის სახუეველნი მქონან, და იგი არს ჩემდა ქნარ, და იგი არს ჩემდა ლამპარ. და რაჟსა ვიტყვ ლამპარსა. 10 და იგი არს ჩემდა მესნელ. და იგი არს ჩემდა მაცხოვარ. ამისთჳსცა ესე მომაქუს, რაჟთა მათითა შეწვევითა მოვილოთ ძალი სიტყვსაჲ და ვიტყოდით ანგელოზთა თანა: (დღიდებაჲ მალალთა შინა ღმერთსა). და მწყემსთა თანა ვიტყოდით: (ქუეყანასა ზედა მშჳდობად და კაცთა შორის სათნოებაჲ; რომელი იშვა საუკუნეთა უწინარს გამოუთქუმელად მამისაგან. ნეტსით თჳსით ქალწულისაგან იშვა გამოუთქუმელად ჩემთჳს. არამედ მაშინ იშვა მამისაგან ბუნებით დაუსაბამოდ. ხოლო დღეს თჳნიერ თჳსისა ბუნებისა. | მაშინ საუკუნეთა წინა იშვა. ვითარცა იგი მშობელმან მისმან იცის, ხოლო აწ დღეს კუალად თჳნიერ ბუნებისა იშვა; ვითარცა იგი სულისა წმიდისა მადლმან იცის. და ზეგარდამოჲ იგი მისი კეშმარიტ და ქუეყანით შობად იგი მისი უცვალებელ.

კეშმარიტად ღმერთი ღმრთისაგან იშვა, და კეშმარიტად კაცი ქალწულისაგან, ზეცას — მხოლოჲ მხოლოჲსაგან მხოლოდ-შობილი. და ქუეყანასა ზედა — ქალწულისაგან მხოლოდ-შობილი. და ვითარცა იგი ზეცით შობასა მისსა გმობად ვერ საკადრებელ არს მისა, რამეთუ მამამან სიწმიდით შვა ძმ, ვერცეა ქუეყანასა ზედა სარწმუნო არს ქალწული. რამეთუ ქალწულმან უხრწნელად შვა. 25 და არცალათუ და-რაჲ-აკლდა შობასა მისსა, რამეთუ ღმერთი შუენიერად იშვა. არცა ქალწულსა თანა ხრწნილებაჲ რაჲ იპოვა შობასა მისსა. რამეთუ სულიერად შვა, რომლისათჳს ზეგარდამო შობად იგი მისი გამოთქუმად ვერ შესაძლებელ არს, არცა უკუანაღსნელთა ჟამთა მოსლვაჲ მისი საცნაურ არს. და რამეთუ დღეს ქალწულმან შვა. ვიცი. და რამეთუ ღმერთმან დაუსაბამოდ შვა, მრწამა. 30 ხოლო სახესა მის შობისასა პატივის-ცემაჲ მისწავიეს დუმილითა და არა სიტყუთ გამოძიებაჲ, რამეთუ ღმრთისა თანა არა ჯერ არს ბუნებისა საქმეთა ხედვაჲ, არამედ ძალისა მის მოქმედისა სარწმუნოებაჲ, რამეთუ ბუნებისაჲ არს სრბაჲ, რაჟამს დედაკაცმან ქორწინებულმან შეის. ხოლო რაჟამს ქალწულმან

1 მესათხველსნი C. 2 მონადირე C; ყენა] კენნა C. 4 ყოველნი (C; ცოდვილნი) ცხოველნი C. 7 დღესასწაულისა B; დღესასწაული კრებისა C. 8 ხმთა B; ~ მიჰყრიან აღნთებულნი C. 11 მაცხოვარ] ცხოვრება C. 12 ვიტყოდით C. 13 შინა] ზედა C; ვიტყოდით C. 14 და abs. C. 18 იგი abs. C. 24 ვერაჲ C; მისა] მამისა C; ძმ abs. B; ვერცეჲ C. 25 უხრწნელად C. 26 არცალა B; შვა C. 27 არცალა C; ვრწნილებაჲ C; რაჟმე C. 28 რომლისაგან C; იგი abs. C; ~ შობად მისი ზეგარდამო C. 29 მოსლვაჲ abs. C; საცნაურ] საცილობელ C; რამეთუ abs. C. 31 პატივ ცემა C; დუმილით C. 33 სარწმუნოებაჲ C; რამეთუ ბუნებისაჲ არს სრბაჲ abs. C. 34 რაჟამს] ოდეს C.

44 ქორწილისა უმეცარმან შვეს და მერმე ქალწულივე ეგოს, უფროსს ბუნებისა არიან ესევეითარნი საქმენი. || აწ უკუე ბუნებისასა მას ვეძიებ, ხოლო უფროსსა მას ბუნებისასა ვღუმი, არა ვითარმცა ვეველტოდე, არამედ გამოუთქუმელსა და ვერ-შესაძლებელსა დუმილით პატივის-ცემად ღირს. არამედ მეცით მე შენ-
50 დობა, რამეთუ შეგულების მე სიტყუსა ამის სხუა კერძო ქცევად, რამეთუ მეშინის მე უფროსს ძალისა ჩემისა გამოძიებამ, | არამედ ადვილად კერძო ვაქციო სიტყუათა ამათ ნავისა მანქანად.

რად ვთქუა ან რასამე ვიტყოდნი? მშობელსა ვხედავ და შობილსა განვიცდი თუალითა, ხოლო სახესა მას შობისასა ვერ ძალ მიც მიწოდმად. იძლევის ბუნებამ, იძლევიან წესნი სრბისანი, ოდეს ღმერთსა ჰნებავნ, რამეთუ არა ბუნებით იყო საქმს, არამედ უფროსს ბუნებისა საკვრეველ უქმ იქმნა ბუნებამ, არამედ იქმნა უფლისა ნებამ.

ჴ მადლისად მის გამოუთქუმელისად, რომელი იგი უწინარსს საუკუნეთა მხოლოდ-შობილ და კელ-შეუხებელ და წრფელ და უსხეულო შემოვიდა ჩუენდა ამას გახრწნადსა და ხილულსა ჯორცსა, რამეთუ კაცთა ხილული სმენილსა 15 უფროსს სარწმუნოდ შეჴრაცხიან, და რასაცა ჰხედვედ, იგიცა ჰრწამნ, ხოლო რომელსა არა ჰხედვედ, აცილობედ.

ამისთჳს თავს იღვა თავისა თჳსისა ხილვად, ჯორციელად მოსლვად, რადთა დაჴჳსნეს ურწმუნოთა მათ ორგულეობად, რამეთუ იშვა ქალწულისადგან ჴემ-
55 მარიტად, რომელმან არა იცოდა საქმს იგი, არცა თანა ექმოდა ვინ, არცა თანა ვინ შეერთო შობასა მას. იყო ლიტონი გუამი გამოუთქუმელისა ძალისად, გარნა გაბრიელისგან იკითხა, ისწავა და თქუა: «ვითარ იყოს ესე ჩემდა, რამეთუ
56 მამაკაცი მე არა ვიცი?». და ჰრქუა მას გაბრიელ: «სული წმიდად მოვიდეს შენ ზედა და ძალი მალლისად გუარვიდეს შენა. ხოლო ვითარ იყო იგი მის
57 თანა და მცირედ-რე შემდგომად მისგან, ვითარცა იგი ხურომან ჰოვის ნივთი 25 უსაქმარსად და უმრჯულსად შექმნის, ეგრეცა ჴრისტემან ჰოვა ქალწულისად
45 მის სული და გუამი წმიდად და სულიერი თავისა თჳსისად შექმნა || მისგან ტაძარი, ვითარცა უნდა მას დაჰბადა კაცი. ქალწულსა მას შინა შეიმოსა იგი და დღეს გამოვიდა. არა სირცხულ უჩნდა შეურაცხებისა იგი ბუნებამ, რამეთუ არცა
51 ნაყოფი გამოიღო დიდებისად, | რამეთუ სამოსელ ხუროთ-მოძღურისა იქმნა. ვითარცა იგი ჰირველ შეუძლებელ იყო კაცი ვიდრე იგი თიჯისა მის ჴელთა მისთა მოსლვადმდე, ეგრეცა განრყუნილი იგი ჴურჴერი და შეურაცხი შეუძლებელ იყო მეორედ შესაქმედ, უკუეთუმცა არა იქმნა სამოსელ შემოქმედისა თჳსისა.

1 ჰვიეს C. 2 ესევეითარნი + ესე C. 3 არამედ + ვითარცა C. 4 დუმილითა C; შენდობა C. 5 სხუად C. 7 ნავის C. 8 რამამე C. 11 საქმს + იგი C. 13 მადლისა C; გამოუთქუმელისად C; ~ საუკუნეთა უწინეს C. 14 და წრფელ|წრფელ C; და უსხეულო|უსხეულო C; ჩუენსა C. 15 განკრწნადსა C. 16 რასაცა ჰხედვედ იგიცა abs. C. 17 ხედვედ C. 18 ხილვად ჯორციელად მოსლვად|ხილულად მოსლვად ჯორციელად C. 20 იქმოდა C. 21 ვინ abs C; ძალისა|ძისა C. 23 მე abs. C. 24 ხოლო + იგი C; იგი ახს. C. 25 მცირედ C. 26 უსაქმარსად C; უმრჯულსად|უმჯობსად C; შექმნის + იგი C. 27 თავისა თჳსისად|თავისად C. 28 შეემოსა C. 29 იგი|ესე C. 31 მოიღო C; ხუროთ-მოძღურის C.

35

აწ რამე ვთქუა, ანუ რასამე ვიტყოდი? განმაკრობს მე საკვრველებად ესე. ძუელი იგი დღეთად დაუსაბამოდ დღეს იშვების ყრმად, რომელი საყდართა ზედა აღმაღლებულთა და აღმატებულთა მჯდომარს არს, ბაგასა შინა დაიწვინა ზელთ-შეუხებელი იგი და წრფელი და უსხეულოდ. და კაცობრივითა ჭლითა სახუვეელითა შეიგრაგნა, რომელმან იგი ცოდვისა საკრველნი განხეთქინა. სახუვეელითა შეხუვეულ არს, რამეთუ მ[ას] ესრჳთ ჰნებაეს. რამეთუ ჰნებაეს, უპატიოდ იგი პატიოსან ყოფად, და დიდებულსა მას შემოსად. არა დ[იდებამა] და გინებისა იგი სიტყუად გვრგვინოსან ყოფად, რომლითა შეიმოსს ვორცთა ჩემთა, რაჲთა [მე] დავითო სიტყუად მისი. მიიღებს ვორცთა ჩემთა და მომცემს სულსა წმიდასა მისსა, რაჲთა მომცეს და მიიღოს, და საუნჯეს ცხორებისად მომმადლოს მე. მიჰქონან[ს] ვორცნი ჩემნი, რაჲთა წმიდა ყენეს[ს] იგინი. და მომცემს სულსა მისსა, რაჲთა მივსნეს მე.

რამე ვთქუა, ანუ რასამე ვიტყოდი? აჰა ესერა ქალწული მუცლად იღებს, არა ვიტყვ ვითარცა ყოფადსა, არამედ დამაკვრეებს[ს] მე ვითარცა ყოფილსა. ჰურიათა თანა სიტყვთ ითქუმის, რომელ[ს]თა თანა ქმნულ იყო, ხოლო ჩემ თანა სარწმუნო არს. ჰურიათა თანა სახელით ხოლო სა[ხ]ელ ედების, რამეთუ აჰა ესერა ქალწული მიუღდესა. წერილი ესე შესაკრებელსა მათსა, ხოლო ნაყოფი ეკლესიასა ჩუენსა. შესაკრებელმან მათმან ფიცარნი ქვისანი მოიხუნა, [ხოლო] | ეკლესიამან მარგალიტი მოიგო. მან მატყლი ოდენ შეღება, ხოლო ეკლესიამან ძოწეული | შეიმოსა. ჰური(ა)სტანს იშვა იგი და ყოველსა სოფელსა ჰრწმენა და ეკლესიამან შეიწყნარა და ნაყოფი გამოიღო; [ეკლესიამან შეიწყნარა და ნაყოფი გამოიღო. შესაკრებელსა მათსა რტოდ ხოლო ვენაჯისად, ხოლო ეკლესიასა შინა ვენაჯი კეშმარიტებისად. მან მარცხული იფქლისად შესაკრებელსა მათსა დასთესა, ხოლო წარმართნი მანგლითა სარწმუნოებისადთა იფქლსა მოიქიან. წარმართთა ვარდი კეთილად მსახურებითა მოიკრიბეს, და ჰურიათა თანა ეკალი იგი ურწმუნოებისად დაადგრა. მართუენი გამოფრინდეს და უგუნურნი იგი ბუდეთა თანა სხენან. ფურცელსა მას წერილისასა ჰურიანი თარგმანებენ და ნაყოფსა მას სულისასა წარმართნი მოისტულიან.

«აჰა ესერა ქალწულმან მუცლად იღო», & ჰურიანო, მითხართ მე, აწ მკადრეთლა. რომელი იგი იშვა. ვითარცა იგი ჰკადრე ჰეროდეს; არამედ ვერ მკადრო, რამეთუ ჰეროდეს უთხარ, რაჲთამცა მოკლა იგი. ხოლო მე არა მითხრობ, რაჲთამცა თაყუანის ვეც. ვინ არს, რომელი იგი იშვა, არამედ უფალი ბუნებთად, დაღათუ შენ სდუმენ. ბუნებანი ლაღადებდენვე, რამეთუ იშვა კეშმარიტად, ვითარცა ინება შობად. არა თუ ბუნებისაგან ებრძანებოდა, არამედ ვითარცა იგი უფალსა ბუნებათასა ჰნებაეს. უცხოვ შემოაქუს ბუნებისა სახს,

2 დღეს abs. C. 4 ჯელ-შეუხებელი C. 5 წარიგრაგნა C. 6 ესრეთ C. 8 სიტყუად G; რომლისაგან C. 9 მიიღებს[ს] მიიხუამს C. 12 მისსა] თუსსა C. 13 რამე[ს] აწ რამე C. 14 დააკვრეებს C; მე abs. C. 15 სიტყვთ + ხოლო C; ქმნულ] თქუმულ C. 20 ყოველმან სოფელმან C. 21 ჰრწმენა და ეკლესიამან abs. C. 21-22 [ეკლესიამან ..გამოიღო abs. C. 23 ვენაჯი] ტყუანი C. 24 ხოლო] და C. 26 მარტუენი + იგი C. 27 თარგმნებენ C. 28 მოისტულიან] მოიქიან C. 29 ილოს C; მითხართლა C. 30 მკადრეთლამე C. 32 ვეც + მას C. 33 დაღათუ C; შენ abs. C. 34 შობად + იგი C; არაჲ C. 35 შემოაქუს] შემოჰყავ C.

რამეთუ აჩუენოს, ვითარმედ კაცლა თუ იქმნა, არა ვითარცა კაცი იშვა, არამედ ღმერთი კაც იქმნა. ქალწულისაგან დღეს იშვა, რამეთუ შე-ვემისა-ჰგვანდა, რამეთუ მან თავადმან პირველ ქალწულისაგან ქუეყანისა ადამი დაჰბადა, და ადამ თვნიერად დედაკაცისა დედაკაცი მოიყვანა. ეგრეცა დღეს წმიდამან ქალწულმან თვნიერ მამაკაცისა მამაკაცი შვა, რამეთუ იტყვს წიგნი: «კაცი არს და ვინ იცნას იგი», რამეთუ თანა ეღვა დედათა ნათესავსა მამათა მადლი კულად მოცემად, რომელმან იგი თვნიერ დედაკაცისა დედაკაცი აღმოაცენა. ამისთვის დღეს ქალწულმან შვა | თვნიერ მამაკაცისა უფროდს იქვეაღსსა, და კულად მო-ავო მამათა თანანადები, რამეთუ არა დიდად თავი სთნდეს ადამს, რამეთუ თვნიერ დედაკაცისა დედაკაცი აღმოაცენა. ამისთვისცა ქალწულმან თვნიერ მამაკაცისა შვა, რამეთუ ახლითა მით საკვრეველებითა ზოგადი პატივი აჩუენოს ბუნებისაჲ. ვითარცა ადამისგან გუერდი გამოიღო და ადამს არაჲ დააკლდა, ეგრეცა ქალწულმან სულიერი აღმოაცენა და ქალწულებჲა არაჲ დაჰქსნა. ცოცხალი და გებული დაადგრა ადამ შემდგომად გამოღებისა მის გუერდისა, და უბიწომ დაადგრა ქალწულიცა შემდგომად გამოსლვისა მის ყრმისა. ამისთვისცა არა სხუთ თავისა თვისისა შეჰმზადა ტაძარი, არცა სხუაჲ გუამი დაჰბადა და შეიმოსა, რამეთუ არა საგონებელ იყოს ადამისი იგი ბუნებაჲ გინებულ, რამეთუ სცთა ადამი და ჭურჭელ ეშმაკისა იქმნა იგი. ამისთვისცა რომელ იგი საგონებელ იყო ჭურჭელად ეშმაკისა, სულიერი შეიმოსა უფალმან კაცი, რამეთუ მოქმედისა მის შეერთებითა ეშმაკისაგან ჩუეულებისა განაშოროს იგი. და-ღათუ კაც იქმნა, არა ვითარცა კაცი იშვა, არამედ ღმერთი კაც იქმნა. უკუეთუმცა ჩუენებრისაგან ქორწილისა იყო, ნაცილმცა ეგონა მრავალთა, ხოლო აწ ქალწულისაგან იშვა. ხოლო იშვა რამ, საშოჲ იგი გებულად დაიმარხა და ქალწულებჲა გამოუტყუენველად დაიცვა, რამეთუ უცხოჲ იგი მიდგომილებისა საშოჲ სარწმუნოებისა დიდისა მექმნეს მომატყუებელ, რომლისაჲ ანგინათუ ჰურიად, გინათუ წარმართი მეტყოდის, — რომელი იგი ბუნებით ღმერთი იყო, ვითარცა იქმნა თვნიერ თვისისა ბუნებისა — არქუ მას: ჰე, მოწამედ სიტყვსა ამის შეუგინებლებასა მას ქალწულისა ბეჰედსა ვხადი, რამეთუ ესე ღმერთი არს და წესსა მას ბუნებისასა სძლევს; ესე არს საშოჲსა ამის შემოქმედი და ქალწულებისა მომპონებელი, რამეთუ შეუგინებელად | აქუნდა მის გამო იგი შობაჲ და თავისა თვისისაჲ გამოუტყუელად აღაშშნა ტაძარი, ვითარცა მას უნდა.

მით[ხარ]ლა მე, ზ ჰურიად, შვაჲ ქალწულმან ანუ არა? უკეთუ შვა, აღიარე აწ ახალი ესე შობაჲ, უკუეთუ არა შვა, რამეთუ ეროდე აცთუნე, რამეთუ შენგან იკითხვიდა იგი და გრქუა: «სადა შობად არს ქრისტე? და შენ უთხარ მას: «ბეთლემს ჰურიასტანისასა». ნუ უკუე მე ადგილი იგი, ანუ დაბაჲ იგი ვი-

1-2 არამედ... იშვა abs. C. 4 თვნიერ C. 5 წიგნი + ვითარმედ C; არს + იგი C. 6 ვინ-მე C; იცის B. 7 აღმოაცენა C. 8 ევაჲსა C; მოავო მამათა მოგუზადლა C. 9 დიდად| დიდ B. 10 აღმოაცენა B; ამისთვის C. 12 ვითარცა + იგი C. 13 სულიერებრი C; აღმოაცენა B; არა C. 16 თავისა თვისისა C. 18 ჭურჭერ C; რომელი C. 19 ჭურჭრად C. 21 ვითარცა abs. C. 22 ქორწინისა C. 25 მექმნეს| მექმნეს მე C. 26 მეტყოდის + მე C. 28 ქალწულისასა C. 29 მის C. 30 ვაშოჲ C. 31 თვისსა C; მას| სახედ C. 32 შვა C. 33 ესე| იგი C; ჰერიოდ C. 34 შენ გყო-ხვიდა C; ქრისტე C. 35 დაბაჲ იგი| დაბაჲ C.

ცოდნა, ანუ შობილისა მის პატრივი ვიცოდნა? ანუ არა ესაია ღმრთად გაუწყნა
 თქვენ იგი და იტყვს: «შევს ძმ და უწოდინან სახელი მისი ენმანუგელა». ანუ
 თქვენ გონიერნო მტერნო ქეშმარიტებისანო, ქეშმარიტი სთქუთ, ანუ არა
 თქვენ მწიგნობარნო და ფარისეველნო, ქეშმარიტისა რჩულისა მტერნო, ყოვე-
 ლივე თავისა თქუენისა ძკრად ჩუენ გუასწავეთ!? [წ] უკუე ჩუენ ებრაელებრი 5
 ვიცოდეთა ენაჲ, ანუ არა სიტყუაჲ იგი თქუენ გამოგვთარგმნეთა? და რაჲღამე
 ვთქუა?—პირველ [შ]ობისა ქალწული და შემდგომად [შ]ობისა ქალწული, რაჲ-
 თა არა გეგონოს, [ვ]ითარმედ რეცალა მივჰმადლებთ [თ]არგ(მ)ანობასა ამის სი-
 ტყასა[ს]. ანუ არა თქუენ ჰეროდესს წინაშე წამეთ, მიქ[ვ]ეა წინაჲსწარმეტყუელი 10
 მოიყვანეთ, რაჲთა თქუენი იგი სიტყუაჲ სარწმუნო ჰქმნეთ, რამეთუ იტყვს: «და
 შენ ბეთლემ, სახლი ეგე ეფთარათაჲსი, არა სადა უმ(რ)წემს ხარ მთავართა შო-
 რის იუდაჲ(ს)თა, რამეთუ შენგან გამოვიდეს ჩემდა მთავარი, რომელმან დამ-
 წყოსო ერი ჩემი ისრაჲლი». ხოლო კეთილად თქუა წინაჲსწარმეტყუელმან, ვითარ-
 მედ შენგან გამოვიდეს ჩემდა მთავარი, რომელმან დამწყოსო ერი ჩემი ისრა-
 ჴლი, რამეთუ თქუენგან გამოვიდა და სოფლად მოვიდა; რომელი იგი პირვე- 15
 ლად არნ, იგი მოვიდა, ხოლო რომელი იგი არა არნ, ანუ დაებადების, ანუ იქმ-
 ნის. ხოლო იგი თავადი იყო უწინარეს საუკუნეთა, იყო და მარადის არს, არა-
 მედ იყო დაუსაბამოდ და მარადის ღმერთ, და განაგებდა სოფელსა. | ხოლო 20
 დღეს მოვიდა ვითარცა კაცი და ვითარცა მწყემსი სამწყსოსა თჳსსა, და რამე-
 თუ ღმერთი არს და აცხოვენებს სოფელსა. გ მბროლოთა მით ტკბილთაჲ, გ შე-
 მსმენელთა კაცთ-მოყუარებთაჲ, რომელთა ბეთლემს დაფარული იგი ღმრთად გა-
 მოაჩინეს, რომელთა ბაგასა შინა დამალული ღმრთად აუწყეს, რომელთა ქუაბ-
 სა შინა შეყენებული იგი გამოაცხადეს! არა ნეფსით კეთილი ქმნეს, არამედ 25
 უნებლიაჲთ გამოაჩინეს, რომლისაჲ || დაფარვაჲ უნდა.

აწ იხილენით უსწავლელნი ესე მოძღუარნი, რომელნი სხუათა ასუბენ და 25
 მათ არა იციან; მათ ჰმშობის, და სხუათა ჰზრდიან; მათ სწყურის, და სხუათა
 ასუბენ.

მოვედით აწ და სიხარულით დღესასწაულსა ამას ვჰყოფდეთ. მოვედით აწ
 კრებასა ამას და აღვასრულებდეთ, რამეთუ უცხო არს დღესასწაულისა ამის
 სახს. ვითარცა დიდებულ არს შობისა მისისა სიტყუაჲ, რამეთუ დღეს მრა- 30
 ვალ-ჴამისა იგი საკრველნი განჰქმნდეს, შემსმენელსა მას ჰრცხუენა, ეშმაკნი
 იელტინან, სიკუდილი დაირღუა, სამოთხს განელო, წყევთა განჰქარდა, ცოდვად
 შორის განვიდა, საცთური განიღვენა, ქეშმარიტებთა კულად მოეგო და სი-
 ტყუად ღმრთის-მსახურებისაჲ ყოველსა სოფელსა დაეთესა, და მოეფინა. ზე-
 ცისა ცხოვრებთა ქუეყანასა ზედა დაენერგა, კაც(ნი) ანგელოზთა ეზიარნეს და 35

1 გაუწყნა C. 2 ~ იგი თქუენ C; ანუ + არა C. 3 გონიერნო + და C; ქეშმარიტები-
 სანო abs. B. 5 ~ ებრაელი ენა ვიცოდეთ C. 6 გამოგვთარგმანეთ C. 8 თარგმანებასა C. 9 ჰე-
 როდეს C; წამეთ abs. C; წამედ B. 14 გამოვიდა C; მთავარი წინამძღუარი C; რომელმან...
 ისრაჲლი abs. C. 16 მოვიდის C. 17 უწინარეს C; იყო და იყო C. 20 ღმერთ C; მბროლო-
 თაჲ C. 22 რომელთა ბაგასა შინა abs. C; დამალული + იგი C. 24 გამოაჩინეს გამოაცხადეს
 C. 26 ჰმობის C; ზრდიან C. 28 და abs. B. 30 ვითარცა + იგი C; სიტყუაჲ C. 34 სოფელსა
 ადგილსა C; და არამედ B. 35 ზედა abs. C.

ანგელოზთა თანა უშიშად იტყვან: რადასათქმე ამისთვის, რამეთუ ღმერთი ქუეყანად მოვიდა და კაცი ზეცად აღვიდა, და ყოვლისა ერთობა იქმნა. რამეთუ მოვიდა ქუეყანად და ყოვლადვე ცათა შინა იყო, და ყოვლადვე ქუეყანასა ზედა იყო. ღმერთი იყო და კაც იქმნა, და არა უფარ ყო ღმრთიებდა თვისი; სიტყუაჲ იყო უვნებელი და გორციელ იქმნა, რამეთუ ღმერთ არა მერმელა იქმნა, არამედ იყო. ამისთვის გორციელ იქმნა, რამეთუ რომელსა იგი ვერ იტევდეს ცანი, დღეს დაიტირა ბავასა, და რომელი ზრდის ყოველთა ყრმათა, საზრდელი მოილო ქალწულისაგან. | რაჲ(სა)თქს მერმეთა საუკუნეთა მამია ვითარცა ძუძუმს-მწოვარი ყრმაჲ მკლავთა ზედა ქალწულისათა თავს იღვა? არამედ რაჲთა მოგუნნი იგი უშიშად მოუტდენ, რამეთუ შორით მოგუნნი იგი მოუტდეს მას დღეს(ა) და დასაბამი მიიღეს უფარის ყოფად მძლავრისა მის, რამეთუ ვარსკულავე იგი უფალსა მითსა აუწყებდა და უფალი ღრუბელთა ზედა სულმცირეთა გორცთა მათ ზედა მჯდომარს ეგვბტელ შვეალ[ს], რეცა ივლტის ეროლდს ძვრის-ზრახვისაგან. ხოლო ჭეშმარიტად აღესრულა თქუმული იგი ესაია წინამსწარმეტყუელისაჲ: «მას დღესა შინა იყოს ისრაჲლისა მესამს ნაწილი ასურეთს შინა და ეგვბტეს შინა», რამეთუ ასურნი და ეგვბტელნი უწინარსს დაეწესებთან და პირმშოჲ || ისრაჲლისაჲ თანა შეერაცხებინ. ჭეშმარიტად ასურნი უწინარსს დაეწესებთან, რამეთუ პირველად მოგუთა მათ მიერ თაყუანის სცეს; და ეგვბტელნი შემდგომად ასურთა, რამეთუ მათ იგი თავადი შეიწყნარეს, ივლტოდა რაჲ ძვრის-ზრახვისაგან ეროლდსისა. უკუანაქსენელ ისრაჲლი თანა შეერაცხებინ, რამეთუ შემდგომად აღმოსლვისა იორდანით, მაშინლა მოციქულთა მიერ ისრაჲლმან იცნა. შევიდა ეგვბტელ და შეარყინა კელით-ქმნულნი ეგვბტისანი არა თუ ცალიერად, არამედ რაჲთა დაქსნ(ნ)ეს შესაყალნი ეგვბტისანი პირმშოთა მათ წარწყმედისა. ამისთვის დღეს შევიდა მუნ ვითარცა პირმშოჲ, რამეთუ პირველისა მის მწუხარებისა პირმშოდ წოდებულ არს ქრისტე. მოწამედ წარმოდევინ დღეს ლუკა მახარებელი, რამეთუ ესრე იტყუ: «შვა ძმ იგი მისი პირმშოჲ და შეხვა იგი სახუეველითა, და მიაწეინა ბავასა, რამეთუ არა იყო მათა აღგილ სივანესა მას». შევიდა ეგვბტელ, | რაჲთა ძუელისა მწუხარებისაჲ დაქსნ(ნ)ეს გლოვად და ტანჯვისა მის წილ მოსცეს მადლი, და ღამისა წილ და ბნელისა ცხორებისაჲ იგი მოუქმედლოს ნათელი.

56
10
15
20
25
30

შვა 2,1
57

შეგინებულ იყო ნილოსისა იგი წყალი ყრმათა მათ უქამოდ მოწყუედისათვის. შევიდა ეგვბტელ, რომელმან წყალნი იგი მაშინ სისხლად გარდააქცინა და ყენა ნილოსისა იგი წყალნი ცხორებისა მშობელ. არაწმიდებთა იგი (და) შეგინებთა მათი განწმიდა ძალითა სულისა წმიდისაჲთა. ბოროტ იყენეს მეგვბტელ-

2 ზეცას C; ყოველისავე ერთობაჲ C. 3-4 და ყოვლადვე ქუეყანასა ზედა იყო. ღმერთი იყო ანს. C. 6 რამეთუ რაჲთა C. 7 დაეტირა C. 9 იღებს C. 11 მოიღეს C. 13 შვეალს + საგონებელად C; ეროდეს C. 15 ისრაჲლისაჲ C; ასურეთა B. 16 უწინარეს C; დაეწესნეს C. 17 ძმ ჭეშმარიტად C; უწინარეს C; რამეთუ + მათ C. 19 ჰეროდსისა C. 21 მაშინ C. 23 წარწყმედისა C. 24 რამეთუ რაჲთა C; მწუხარებისა C. 25 პირმშო C; ქრისტე C. 26 და შვა C; მოსი თვის C. 27 იგი სახუეველითა მას სახუეველით; დააწეინა C; მაწეინა + იგი C; სავანსა B. 8 ძუელისა + მის C. 30 მოქმედლოს C. 32 შე-რაჲ-ვიდა C; მაშინი B; ~ მაშინ წყალი იგი C; გარდააქცია C. 33 ~ მათი და შეგინებთა C. 34 ეგვბტელნი B.

ნი იგი და სიციბილითა მით უნარ ჰყოფდეს ღმერთსა. შევიდა უკუე ეგვტედ დასაბამად მეცნიერებითა ღმრთისაჲთა, სულნი ღმრთის-მოყუარეთანი აღაგნა და ნილოსსა მოსცა მოწამედ გვრგვონსებაჲ იფქლისა უნაყოფიერსი. არამედ იწროებისათვის მის აღგილისა მნებაჲს სიტყუსა ამის დაცადებაჲ. ამიერიტგან საქმისა მის გამოცხადებაჲ მერმისა დღისა დაგიმარხო თქუნენ, ხოლო აქა დავიციადო სიტყუაჲ იგი || და დაეასრულო, რამეთუ ვითარ იგი ღმრთისა სიტყუაჲ იყო უნებებელი და ქორციელ იქმნა და უცვალებელად ჰგიეს ბუნებასაჲე თვისა ზედა.

აწ რამე ვთქუა, ანუ რასამე ვიტყოდი?! ხუროსა ეხედავ და ბაგასა, და ქალწულსა შობიერსა და ყრმასა და საქმრისაგან უპოვარსა; ყოველივე დავრდომილთაჲ აქუს, ყოველივე სიგლახაკითა საესმ. იხილეთ აწ სიმდიდრე სიგლახაკითა მრავლითა, რამეთუ ვითარ მდიდარ იყო და ჩუენთვის დაგლახაკან, ვითარ იგი არა ცხედარი არცა თუ სარეცელი აქუნდა, არამედ ვმელსა შინა ბაგასა მივრდომილ არს. ზ სიგლახაკეო და სიმდიდრეო ქუეყანისაო აურაცხელო! სიგლახაკისა ხატი მოაქუს და ბაგასა შინა წევს და სოფელსა აღსძრავს, და სახუეველითა შეხუეულ არს, რომელმან საკრველნი ცოდვისანი განხეთქნა. ამან სიმტკიცისა სიტყუაჲ აღმოთქუა და მოგუნი აღადგინნა ღმრთისა მოქცევაჲ.

რამე ვთქუა, ანუ რასამე ვიტყოდი?! აჰა ესერა ყრმაჲ სახუეველითა შეხუეულ არს და ბაგასა შიდა წევს, და მარიამ ქალწული და დედაჲ, და იოსებცა თანა არიან, რომელსა სახელ ედუა მამად მისა. ესე მამაკაცად ითქუმის და იგი დედაკაცად მოიკითხვების, სახელი მეულღებისაჲ სიტყუთ ხოლო, და არა საქმით. ამას ეთხოვეა იგი და სული წმიდაჲ ჰფარვიდა მას, რომლისათვის ვერას ჰპოებდა იოსებ და არა იცოდა, რამეცა უწოდა ქალწულსა მას. მრუშებითმცა თქუა, ვერ იკადრებ(დ)ა, რამეთუ მართალი იყო კაცი იგი და ვერ იკადრა სიტყუაჲ გმობისაჲ დადებად წმიდასა მას ქალწულსა. შეილად თვსადმცა უწოდა, ვერ იკადრებდა, რამეთუ იცოდა კეთილად, ვითარ ანუ ვინაჲ იშვა ყრმაჲ იგი, რომლისათვის ვერას ჰპოებდა საქმისა მისთვის. გამოცხადებაჲ ზეცით ანგელოზისა პირითა მოაწია და ჰრქუა მას: „ნუ გეშინინ იოსებ, რამეთუ რომელი იგი მაგისგან შობად არს, წმიდა ეწოდოს მას და ძმ მალღის, ესე იგი არს სული წმიდაჲ ჰფარვიდეს ქალწულსა მას“.

აწ რასათვის ქალწულისაგან იშვა და ქალწულებასა უბიწოდ დაცეულად დაჰმარხავს, რამეთუ ძუელი იგი ქალწული ევა აცთუნა || ეშმაქმან. ამისთვის რამეთუ ქალწული იყო მარიამ და გაბრიელ ახარებს, არამედ ევა სცთა და სიტყუაჲ შვა სიკუდილისა თანამდები. ეხარა მარიამს სახარებაჲ და სიტყუაჲ ქორციელი შვა, —ცხოვრებისა საუკუნოჲსა ჩუენდა მომატყუებელი. სიტყუამან ევადს-

1 იგი abs. C; ეგვტედ + და C. 7 ბუნებასაჲე ბუნებასა მას C. 10 შობიერსა B; საქმართგან C. 11 ყოველი C; იხილეთ C. 12 მრავლითა] საესმ C; ვითარ + იგი C; მდიდარი B; 13 თუ abs. C. 14 დავრდომილ C; ქუეყანისო] B. 16 ცოდვითანი C. 17 მოგუნი + იგი C. 20 შინა C. 21 თანა არს C. 23 რომლისაგან C; 24 არა] არცა C. 26 თვსადმცა C; უწოდა] თქუა იგი C. 27 ვერვე C. 28 რომლისათვის... მისთვის abs. C. 29 მოიწია C. 30 ~ შობად არს მაგისგან C; ვითარმედ სული C. 32 იშვების C. 35 შვაჲ B.

მან ხს გამოაჩინა, რომლისა ხისაგან ადამი სამოთხით გამოვდა, ხოლო სიტყუ-
 ამან წმიდისა ქალწულისამან ჯუარი გამოაჩინა, რომლითა ადამი სამოთხედ შე-
 იყვანა. რამეთუ არა ჰრწმენა არცა წარმართთა, არცა ჰურიათა, არცა მწვალე-
 ბელთა ნათესავსა, ვითარმედ ღმერთმან გამოუტყუებელად და უვნებელად შვა
 იგი. ამისთვის დღეს ვნებულისაგან ჯორციისა მოვიდა და უვნებელითა მით ვნე-
 ბული იგი ჯორცი დაიცვა, რადთა აჩუენოს ვითარცა ქალწულისაგან რად იშვა
 და ქალწულებად არა განხრწნა, ეგრეცა გამოუტყუებელად და უცვალებელად ეგო
 წმიდა იგი არსებად, რამეთუ ღმერთმან ღმერთი ღმრთივ შუენიერად შვა. და
 დაუტევს იგი კაცთა და გამოთაღეს კერპი კაცისა ხატად, რომელსა მსახუ-
 რებდეს საგინებელად დამბიდებელისა თვისისა. ამისთვის სიტყუად ღმრთისაჲ კ-
 ცისა ხატად გამოჩნდა, რადთა საცთური იგი დაჰქსნდეს და ფარულად თავისა
 თვისისა მსახურებდა მოაქციოს, რამეთუ არა * ჰრწმენა წარმართთა, არცა ნა-
 შობთა მწვალებელთასა, ვითარმედ ღმერთმან გამოუტყუებელად და უვნებელად
 შვა. ამისთვის ვნებულისაგან ჯორციისა მოვიდა და უვნებელითა მით ვნებული
 ჯორცი დაჰმარხა და უპოვართაგან პოვნიერებდა ქმნა. ამისთვისა თაყუანის
 ესცემთ და ვადიდებთ წმიდისა ქალწულისა მარიამისგან შობილსა იესუ ქრი-
 სტესა, ღმერთსა ჩუენსა, რომელსა შუენის დიდებდა და პატივი მამისა და ძისა
 და წმიდისა სულისა საუკუნეთა მიმართ საუკუნეთაჲსა, ამენ.

C 59

VII

B 52
C 59

:დ: ს ა კ ი თ ს ა კ ი

წმიდისა გლეგენტოხისი, რცქელი იყო მოწაფე წმიდისა ძლიერებისა პეტრმხი,
 რომელცა იგი შემდგომად წმიციისა პეტრმხსა დაჯდა ხაყდარხა მიხხა ჰრომს

**ბრძანებაჲ წმიდათა მოციქულთაჲ კლემენტოხის მიერ მიძღუნებული
 ყოველთა მიმართ სამოციქულო კათოლიკჲ ეკლესიათა**

სიტყუაგან და წამებისა და დღესასწაულთათჳს

B 53

ვითარმედ დღენი დღესასწაულთა || თქუენთანნი დაიკვირით: პირველად
 შობდა უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესნი, რომელი ჯერ არს ჩუენდა ყოფად

2 რომელი C; ადამი] ადამის წილ C; სამოთხედ] ავახაი C. 6 იგი abs. C; ეა + იგი C.
 7 განჯრწნა C; ეგრეცა + ღმერთი C. 8 ღმრთივ] ღმრთის B; და abs. C. 9 და + კაცისა ხატი
 C; კაცისა ხატად abs. C. 11 დაჰქსნეს C. 12 მსახურებდა + იგი C; ჰრწმენა + იგი S; წარ-
 მართთა + არცა ჰურიათა S; ნაშობსა S. 13 ღი + იგი S. 14 შუენ C. 15 დაიმარხა CS; ამის-
 თვის CS. 16 და ვადიდებთ abs. S; ქალწულისა abs. S; ქრისტესსა B. 17 რომლისა CS; პატივი
 + და თაყუანის ცემად C. 18 ~ სულისა წმიდისა C; საუკუნეთა მიმართ საუკუნეთაჲსა] აწ და
 მს და ოკი ოკენ S.

20 საკითხავი abs. C. 21 რომელი + იგი C; მოწაფე C; პეტრესი C. 22 რომელცა C;
 წმიდისა პეტრესსა] მისსა C. 23 ბრძანებითა C; მოციქულთაათა C; მიძღუნებული C. 24 ~
 კათოლიკჲ სამოციქულოთა C. 25 დღესასწაულთათჳს B; + ესრეთ C.

* აქიდან იწყებ ა S.

ოცდახუთსა მეცხრისა (თ)თჳსასა. ხოლო არს მეცხრმ (თ)თუშ, მსგავსად საღმრთო-
თა | წიგნთა, პირველად აპრილი თთუშ, და მეცხრე არს დეკენბერი. და მის-
სა შემდგომად ცხად თქუენდა იყავნ პატიოსანი იგი დღშ განცხადებისაჲ, რო-
მელცა იგი უფალმან გამოუცხადა ყოველთა ღმრთეებითა თჳსითა, და იყავნ ესე 5
ექუსსა (თ)თჳსასა, რომელ არს იანვარი. და აღირაცხეთ ოცდახუთითგან დეკენ-
ბერისაჲთ და ჰპოვოთ მეორმოცე იგი დღშ განწმედისაჲ მსგავსად შჯულისა
(თ)თუესა ფებრვალსა ორსა*.

VIII

:ე: [ს ა კ ი თ ხ ა ვ ი]

წმიდისა გრიგორი ღმრთის-მეტყუელისა ეპისკოპოსისა ნანძინანძმარვეკელისაჲ 10

შობისათჳს უფლისა

რამეთუ გამოჩნდა ღმერთი კაცთა შორის ჯორციელად შობილი, რომელი
იყო და მარადის არს სამარადისოვსაგან არსებისა, და ჩუენთჳს იქმნა იგი უკუა-
ნაჲსქნელ კაც. და ვითარცა არსებაჲ მოსცა კაცთა ეგრევე, რაჲთა უმჯობშ-
სად ყოფაჲ მოანიჭოს და, უფროვსლა, რაჲთა დაცემისაგან ბოროტისა აღად- 15
გნოს მასვე კულად ღი[რ]სებასა ჯორც-შესხმისაგან[ნ] თჳსისა. და სახელ ედების
განმოჩინებისა მისისათჳს გამოცხადება, ხოლო შობისათჳს—შობ[ა]. ესე არს
ჩუენდა კრება და ამ[ან] დღესასწაულსა აღვასრულებდეთ დღეს, და შემდგო-
მად მცირედ ვიხილოთ ნა[თ]ლისღებაჲცა იესუსი იორდა[ნ]ესა მდინარე[სა] ჩუე-
ნისა განწმედისათჳს და უფროვს [ხოლო] განწმედისათჳს წყალთაჲს[ა]**. 20

IX

:ე: [ს ა კ ი თ ხ ა ვ ი]

მისიჲე

ნათლისღებისათჳს ხიტყუაჲ

შობისათჳს, რომელ ჯერ იყო ჩუენდ[ა], დღესასწაული აღვასრულეთ ყო- 25
ვლითა შემკულებითა და უფროვსცა შემკულ[ლ]ებისა ვარსკულაჲვისა თანამორბედ

1 მეცხრმ + იგი C. 2 წიგნთა] წერილთა C; თუშ B; თთუშ C; მეცხრმ C; მისა B.
3 ცხადად C; დღე C. 4 ~ თჳსითა ღმრთეებითა C. 5 თჳსა C. 6 ჰპოვოთ C; მეორმოცე C; ~
დღშ იგი C; რჩულისა C.

10 გრიგოლისი C; ღმრთის-მეტყუელისა C; ნანძინანძმარვეკელისა C. 13 იგი abs. C. 14
უმჯობესი C. 15 ბოროტისა abs. C. 16 ჯორცთ-შესხმისაგან C. 17 განცხადება C. 19 მცირედ-
რმ C; ნათლისღება C.

24 რომელი C. 25 უფროვსლა C.

* ეს საკითხავი გამოცემული აქვს აკად. კ. კეკელიძეს წიგნში: „უცხო ავტორები
ძველს ქართულ მწერლობაში“, გვ. 181 (შდრ. მ ი ს ს ა ვ ე „ქართ. ლიტ-რის ისტორიას“ I,
გვ. 652).

** შდრ. გვ. 294, 9-16.

ვიქმნენით, და მოგუთა თანა თაჲ[უ]ანის ვეცით და მწყემს[თა] თანა ვადიდებდით, და ანგელოზთა თანა გამოვბრწყინდით და ვაქებდით[თ], და შემდგომად კუალად სსუასა ქრისტეს საიდუმლოსა ვდღესასწაულობდით*.

X

53
60

:ს: [ს ა კ ი თ ს ა ვ ი]

5

წმიდისა გრიგორისი ნუსხელისა[ჲ], რომელი იყო ძმაჲ წმიდისა ბახილისი

შობისათვის უფლისა ჩუენისა იესუ [ქრისტეს]ა და წმიდისა სტეფანსთვის

ვითარ კეთილ არს შედგომად კეთილისაჲ, ვითარ კეთილ არს მხიარულებისაგან მხიარულებად მოსლვად, რამეთუ აჲ ესერა დღესასწაული დღესასწაულისაგან, და მადლი მოღებად მადლისაგან! [გ]უშინ უფალმან ყოველთა გვწოდა 10 ჩუენ და დღეს მიმგაგებულმან უფლისამან, ვითარ მან ანუ ვითარ ამან. მან კაცებაჲ ჩუენთვის შეიმოსა და ამან კაცებაჲ მისთვის განიძარკუთ. [რამეთუ] ოცდამეშვიდესა დღესა (თ)თუჲა დეკენბერისასა აღესრულების დღესასწაული წმიდისა სტეფანსისი იერუსალიმსს, სადაცა იგი პატიოსანნი ნაწილნი მისნი სხენან. და ესე ცხად არს ყოველთა და ამისგან ჩას, [რამეთუ] ოცდახუთსა დეკენბერსა არს 15 შობაჲ უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი, და მიერითგან მეორემოცს დღეს არს მიგებებაჲ უფლისაჲ, და (თ)თუესა ფებრვალსა აღესრულების მეორესა დღესა.

XI

54
61

:ს: [ს ა კ ი თ ს ა ვ ი]

20

[წმი]დისა იოვანე გობრანტინეპოვლეელისა მთავარ-ეპისკოპოსისაჲ

შობისათვის უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესა

[პ]ირველ ამისსა გამოუჩინებელ იყო და შემდგომად მცირელთა წელთა გამოცხადნა, რამეთუ. მოვიდეს ვიეთინმე დასავალით, რომელთა აუწყეს გამოჩინებაჲ მისი და ყოფად ეამისაჲ, რომლისათვის მამათ-მთავარნი დაშურეს პირველად

1 და მწყემსთა] მწყემსთა C; ვადიდებდით] გამოვბრწყინდით C. 2 გამოვბრწყინდით და als. C. 3 დღესასწაულობდით B; დღესასწაულობთ C.

6 გრიგოლისი C; ბახილისი] გრიგო[ლი]სი B. 7 ქესა C; წმიდისა + პირველ დიაკონისა C; სტეფანსთვის C. 8 ვითარ] [ვ]რ B. 9 დღესასწაულისაგან B. 11 ვითარ ამან. მან] ვინ C. 13 თუესა C; დეკენბერსა C; დღესასწაული] ვსენებაჲ C. 14 ~ პატიოსანნი იგი C. 15 დეკენბერისასა B. 16 დღე C. 17 თქმა C.

20 იოვანე ეპისკოპოსისა კონსტანტინეპოვლეელისა C. 21 ქრისტესა C. 22 ამისა გამოჩინებულ C. 24 მისი als. C; მამად-მთავარნი B.

* ეს ტექსტი გრიგოლ ნაზიანზელისავე ვრცელი სანათლისღებო სიტყვიდანა გამოღებული (აჲ კუალად დღეს...“), იხ A—) 19. გვ. 360-369.

და წინამწარმეტყუელნი წინავე იტყოდეს, და რომლისათჳს მართალთა გული უთქუმიდა ხილვად. ესე გამოჩნდა დღეს და აღესრულა დღეს, და ღმერთი ქუეყანასა ზედა გამოჩნდა კორციელად და კაცთა შორის იქცეოდა. და არა არს მეთს წელი, ვინაჲთგან გამოჩნდა დღჲ ესე და საცნაურ იქმნა, არამედ პირველ და უწინარსს მრავალთა წელთა მოცემული ესრჳთ აღყუავილნა თქუენისაგან მოწრაფებისა, ვინაჲცა იგი არავინ ცოდოს ახლად და ძუელად სახელისდებად მისა. ახლად,—აწ ცნობისათჳს ჩუენთჳს, ხოლო ძუელად და პირველად, რამეთუ სხუთა თანა დღესასწაულთა იქმნა | სწორა, მწრაფლ და მსგავსად მათისა პატივისა მიიწია საზომსა. რამეთუ დასავალით მყოფთა მათ შორის პირველ ცხად იყო, ხოლო ჩუენ შორის აწ მოვიდა არა მრავალთა წელთა, და მყის 10 ესრჳთ აღორძნდა | და ესევითარი ნაყოფი გამოიღო, ვიდრემდის თანა არს ეამი ესე აწ და გარემოჲს ჩუენსა აღსავსჲ ეკლესიაჲ და შეიწრებულ ერისაგან და მრავალთაგან მომავლთა.

რამე უკუე გული გითქუამს სმენად დღეს სხუად, არამედ დღეს ამისთჳს ვიცო, რამეთუ მრავალნი აწცა ურთიერთას იცილობიან. რომელნიმე იტყჳან, ვითარმედ 15 «ახალი არს და აწ მოღებულია, და რომელნიმე მიუგებენ და იტყჳან, ვითარმედ «ძუელი არს და პირველი, და თრაკეთითგან და ვიდრე გადირონდმდე მყოფთა საცნაურად უწყესულ არს».

მოვედით აწ და ამისთჳს სიტყუაჲ აღვძრათ, რამეთუ მაქუს ჩუენებად თქუენდა სიტყუაჲ, რომლითა დეგარწუმუნო ყოველთა. რამეთუ ესე არს ეამი, 20 რომელსა უფალი ჩუენი იესუ ქრისტე იშვა. ერთი არს ჩუენებად ესე, რამეთუ მწრაფლ ყოველთა ესრჳთ ეუწყა და შეიწყნარეს. და რამეთუ სიმალღესა ესევითარსა მიიწია და აღყუავილდა დღესასწაული ესე. და რომელ იგი გამალიელ ქადაგებისათჳს თქუა, ვითარმედ «უკუეთუ კაცთაგან არს, დაჰჳსდეს, ხოლო უკუეთუ ღმრთისაგან არს, ვერ შემძლებელ ხართ დაჳსნად, ნუ უკუე ღმრთის 25 მოლაღჲცა ვიპოვნეთ». ესე დღისა ამისთჳს ვთქუ და ვიცო, რამეთუ ღმრთისა მიერ არს, არა ხოლო თუ არა დაჰჳსნდა, არამედ წლითი წლად მიმოეფინების და ქადაგებამან მისმან დაიპყრა ყოველი სოფელი. და სხუაჲცა მრავალი არს, რომელი შეჰგაეს გაჰძიებად და სიტყუად, რამეთუ ეხარა მარიაჲს თთუესა დესტროფისა ოცდახუთსა, რომელ არს მარტი, ხოლო იწყო მუცლად-ღებად 30 ქსანდიკოსითგან, რომელ არს აპრილი, და ესრჳთ ცხრად თთუედ აღირაცხების, რომელსა შინა იშვა უფალი ჩუენი იესუ ქრისტე. | და კუალად ესე, რამეთუ სოფლისა აღწერაჲ, რომელი იყო აგუსტოს კეისრისაგან, ღმრთისა მიერ აღძრეთა იყო, რამთა საიდუმლოჲ იგი გამოჩინებისა მისისაჲ ამით გამოცხად-

1 და რომლისათჳს | რომლისათჳს C. 2 უთქუმიდა C. 3 კორციითა C. 5 ესრეთ C; აღყუავილდა C. 6 სახელის-ღებ.ჲ მისი C. 7 ჩუენთჳს | ჩუენ შორის C. 8 რამეთუ abs. C. 11 ესრეთ C. 12 ეამი ესე abs. C; და შეიწრებულ | შეიწრებულ C. 15 აწ(ი) დღეს B; იცილობებიან C; მეტყჳან C. 16 და რომელნიმე | რომელნიმე C. 17 გადიროდმუე C. 20 დეგარწუმუნო | გარწუმუნო C. 21 ქრისტჲ HC. 22 ესრეთ B, abs. C. 23 რომელი C. 24 ქადაგებისათჳს + მოციქულთაჲსა C. 25 ღმრთისა მიერ C. 26 მოლაღჲცა C. 28 სოფელი | ქუეყანა C. 29 თუესა C. 30 დისტროსა C. 31 ესრეთ C; თუედ C; აღირაცხებიან C. 33 აღწერაჲ + იგი C; რომელ C; აგუსტოსის-გან კეისრისა C.

ნეს, რამეთუ აღწერილი იგი იპოვა ჰრომს, და ჰრომი პირველითგან ჰყოფს,— მართ(ლ)-მორწმუნს და დიდებულს საყდარი წმიდისა მოციქულისა პეტრსი. უკუეთუ ვინმე თქუას, რადასაღეს-მე ყოველსა სოფელსა პირველითგანე არა აქუნდაო,— არა ხოლო ესე, არამედ ოდენმე ქრისტიანენი || აღესებასა ჰურიათა თანა ჰყოფდეს (ა)თოთხმეტსა მთოვარისასა, და არა ხოლო თუ კვრიაკესა ჰყოფდეს, არამედ ყოველსა დღესა, ვითარცა რიცხუ იგი მთოვარისაჲ მიემთხვის, და შეურაცხ იქმნებოდა დღს იგი აღდგომისაჲ. და ესე გამოიძია წმიდამან კრებამან ნიკეასამან სამას ათორეამეტა ეპისკოპოსთა ნეტარისა კოსტანტინს ზე მეფისა დიდისა, და განაჩინეს კვრიაკესა ყოფად დღს იგი დიდი აღდგომისაჲ, ვითარცა სამართალ იყო. ხოლო რომელნიმე ურჩ იქმნენს და პირველსავე მას დაადგრეს ჰურიათა თანა ყოფად აღესებასა, და წვალეზასა შეცკვეს ურჩებისაგან, და ჰრქვან მათ—ათოთხმეტისა მყოფელნი. და ესე ცხად არს ყოველთა და იციან, რამეთუ ვიდრე ნეტარისა კოსტანტინე მეფისამდე ქრისტიანენი დაწუნებულ იყვნეს და დევნულ ყოველთა მიერ მეფეთა; დაღათუ იქადაგა წმიდათა მოციქულთა მიერ ყოველი, არამედ არა ყოველთა ჰრწმენა და არცალა წმიდანი მოციქულნი ახლად მორწმუნეთა მათ უმეტეს რასმე აიძულებდეს, ვითარცა წერილ არს, არამედ განზორებაჲ კერპთ-მსახურებისაგან და სიძვისა, და სისხლისა დამშდვრისა და მერმე უდიდესი ამისსა მცნებაჲ.

36

ამისსა შემდგომად სრულ ყვეს და განაგეს ყოველი წესი ეკლესიისაჲ ოთხთა | მათ წმიდათა კრებათა: პირველმან კრებამან ნიკეასამან სამას ათორეამეტთა ეპისკოპოსთა, სანატრელისა კოსტანტინს ზე მეფისა დიდისა; და მეორემან კრებამან, კოსტანტინეპოლისა, ასერგასისთა, თევდოსის ზე მეფისა დიდისა; და მესამემან კრებამან ეფესოსამან, პირველმან, თევდოსის ზე მეფისა მცირისა; და მეორეხმან კრებამან ქალკიდონისამან, ექუსას ოცდაათთა, მარკიანს ზე; და ამათ თანა წმიდამან ბასილი, გრიგოლი, ათანასი, იოვანე, ეპიფანე, კვრილე და სხუთა საკვრველთ-მოქმედთა და წმიდათა მოძღუართა. რამეთუ ესენი არიან თანამოღუაწენი წმიდათა მოციქულთანი და ჰეშმარითნი მოძღუარნი ეკლესიისანი, ვითარცა იტყვს ნეტარი პავლე, ვითარმედ «პირველად მოციქულნი, მეორედ წინამდგარამეტყუელნი, მესამედ მოძღუარნი», რომელმან ესენი შეურაცხ ყვნეს, მან წმინდანი მოციქულნი შეურაცხ ყვნეს, და რომელმან ესენი შეურაცხ ყვნეს, იგი თავადსა უფადსა შეურაცხ ჰყოფს, ვითარცა იტყვს წმიდაჲ სახარებაჲ: «რომელმან თქუენი ისმინოს, მან ჩემი ისმინა, და რომელმან თქუენ შეგიწყნარნეს, მან მე შემიწყნარა». არამედ ესეცა ვთქუათ, უკუეთუ ვისმე თხრობილი არა ჰრწმენეს, მას ხილულთა არავე ჰრწმენეს, და ურწმუნოებაჲ ბოროტ არს, არამედ სარწმუნოებაჲ ღმრთისაჲ ვერ განაქარგოს ურწმუნოებამან მისმან, ვითარცა წერილ

64

37
არ.
18

19
10

20
25
30
35

2 მართლ-მორწმუნე C. 3 ~ რადასაღეს პირველითგანე ყოველსა სოფელსა C. 4 ხოლო + თუ C.; აღესებასაცა C. 5 კვრიაკესა C. 6 ყოველსა] რომელსავე C.; ~ იგი რიცხუ C. 7 დღე C.; გამოიძია] გამოირჩია C. 8 ნიკეასამან C.; ათორეამეტთა B.; ~ კოსტანტინე მეფისა ზე C. 9 განაჩინა C.; დიდი abs. C.; აღდგომისაჲ C. 10 იქმნეს B. 11 შეცკვეს] შესცთეს C. 12 ათოთხმეტის C.; ესეცა C. 13 მეფისამდე] მეფისა ზე 16 უმეტესსა C. 18 დამშდვრისა C. 19 ამისსა] და მისსა C.; ეკლესიისაჲ C. 20 პირველად C.; ნიკეასამან C. 22 ხმ C. 24 მარკიანეს BC. 25 კვირულს B. 26 და abs. B. 27 ეკლესიითანი C. 23 პავლს HC. 32 შეგიწყნარან C. 34 არავე] არა C.

არს და უფროასცა, თუ ვისმე ცილობის უნდეს, ჩუენ ეგვეითარი ჩუეულებად არა გუაქუს, არცაღა ეკლესიათა ღმრთისათა, რამეთუ თითოეულმან სიტყუად მიუგოს ღმერთსა თავისა თჳსისათჳს, არამედ ერთ-ზრახვა იყვენით და ერთ-სარწმუნოება და ერთ-სამწყსო, ვითარცა იტყჳს წმიდად სახარებად. და ვითარცა მარადის ქებულ არს სარწმუნოებად თქუენი | და საყუარელ ხართ წმიდისა ქალაქისა და ყოველთა უბიწოდასაგან სარწმუნოებისა თქუენისა, ეგრევე ეგვინით, რაჲთა იპოვნეთ ყოველნი ერთობით დაფუძნებულნი და შეუძრავნი სარწმუნოებასა ზედა ეკლესიისასა, და რაჲთა ერთობით ვადიდებდეთ მამასა და ძესა და წმიდასა სულსა აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე, ამენ.

XII

10

:თ: ს ა კ ი თ ს ა კ ი

თქუქუელი წმიდაისა გნაგლეჯი ანთიანისღვრეველისა ეპისკოპოსისაჲ

შობისათჳს უფლიხა ჩუენისა იესუ ქრისტესა

ქრისტე იშვების, უგალობდეთ; ქრისტე ზეცით გარდამოვალს, მიევეგებოდით; ქრისტე ქუეყანასა ზედა, ამაღლდებოდეთ! «უგალობდით უფალსა ყოველი ქუეყანად!» და რაჲთა ორივე შექოკლებულად ვთქუათ, «იხარებდინ ცანი და გალობდინ ქუეყანად» ზეცისაჲსა მისთჳს და მერმე ქუეყანისაჲსა! ქრისტე ქორციელად,—შიშით და სიხარულით უგალობდეთ! შაშით,—ცოდვისათჳს, და სიხარულით,—სასოებისათჳს. ქრისტე ქალწულისაგან, ზ დედანო, ქალწულ იქმნენით, რაჲთა იქმნეთ დედა ქრისტესა!

ვიჩ არა თაყუანის სცემდეს დაუსაბამოსა მას? ვინ არა უგალობდეს უქუანაჲსკნელსა მას?! კუალად ბნელი დაჰქსნდების, კუალად ნათელი მოიქცევის, კუალად ეგვბტე იგუემების ბნელითა მით, კუალად ისრასლი სუეტითა მით განათლდების. «ერი რომელი სხდა ბნელსა უგუნურებისასა იხილეს ნათელი მექნიერებისა დიდისაჲ. პირველი იგი წარკდა და აჰა ესერა იქმნა ახალი», სახც იგი წარვალს და სული აღორძნდების: ჩრდილნი იგი განქარდებიან და ქეშპარიტებად მოიწევის. მეღქიზედეკ შეკრების, რომელსა არა ესუა დედაჲ, იყო იგი უმამო; უდედო პირველად და უმამო მეორედ. შჯული იგი ბუნებათაჲ განქარდების და ჯერ არს განსრულებად; ზეცისა იგი სასუფეველი. ქრისტე, გუამცნებს არა დაბრკოლებად. «ყოველმან თესლებმან აღიტყუელენით ჳელნი თქუენნი», «რამეთუ ყრმაჲ იშვა ჩუენდა და ძედ მოგუეცა ჩუენ, რომლისა მთავრობად ზედა მჭართა მისთა, რამეთუ ჯუარსა ზედა აღმაღლდების და ჰრქჳან მას სახელი დიდისა ზრახვისა მამისა ანგელოზ». იოვანე დაღადებს: «განმზადენით

ანე 1,2ა გზანი უფლისანი». და მე ვლადადებ ძალსა დიდსა მისსა: უწოროცო იგი გორო-
ციელ იქმნების, ძმ ღმრთისაჲ ძმ კაცის იქმნების, «იესუ ქრისტე გუშინ და
5. 13,ა დღეს და იგი თავადი უკუნისამდე».

ჰურიანი დაბრკოლდებოდელ, წარმართნი გუეკიცხვედ და წველებელნი
მრავლის-მეტყუელებედ! მაშინ ჰრწმენეს, რაჟამს იხილონ იგი ზეცად აღმალ- 5
ლებულნი; და უკუეთუ აწ არა ჰრწმენეს, მაშინ სამე ჰრწმენეს, რაჟამს მოვიდეს
ზეცით და დაჯდეს განშჯად. ხოლო ესე უკუანაჲსენელ, და აწ კრებაჲ ესე არს
ღმრთისა გამოჩინებისა,—შობაჲ. და ორნივე ესე ითქუმიან ორითა სიტყუთა,
ორნი ერთსა ხოლო მოასწავებენ, რამეთუ გამოუჩნდა კაცთა შობითა. ხოლო
შობაჲ მისი პირველად არს და მარადის არს, რომლისაგან იგი მარადის არს- 10
სა მისგან უზემთაჲს მიზეზთა და სიტყუსა, რამეთუ არა იყო სიტყუაჲ უფროჲს
სიტყუსა. ხოლო მეორე ესე შობაჲ ჩუენთჲს უკუანაჲსენელ. რაჲთა მომცემელმან
არსებისამან მოგუანაჲჲს ჩუენ კეთილი არსებაჲ, და უფროჲსლა ვთქუათ. თუ
ვინაჲთგან მივიცვალენით ბოროტის საქმითა კეთილისა მისგან არსებისა, და
კუალად მოგუაქცინეს გოროც-შესხმითა მისითა. და მისსა გამოჩინებასა ეწოდა 15
გამოჩინებაჲ ღმრთისაჲ, და შობასა—შობაჲ.

59 ესე არს კრებაჲ ჩუენი, ამით ვდღესასწაულობთ დღეს.¹-მოსლვაჲ ღმრთი-
საჲ კაცთა შორის, რაჲთა ჩუენცა მივეახლნეთ ღმერთსა, ანუ თუ მოვიტკუთ მი-
სა. და უფროჲსლა ჯერ არს თქუმაღ, ვითარმედ «განვიძარკოთ ძუელი იგი კ-
ცი და შევიმოსოთ ახალი, ვითარცა იგი ადამის მიერ მოვკუედით. ეგრეცა 20
ქრისტეს მიერ ვცხონდეთ!»; ქრისტეს თანა შობილნი და ჯუარცუშულნი, და დ-
ფლულნი და ცხოველნი, და ჯერ არს ჩუენდა მიცვალებაღ კეთილისა. და ვი-
თარცა იგი კეთილისაგან მივიცვალენით მწუხარებაღ. ეგრევე მწუხარებისაგან
უმჯობესი, «რამეთუ სადა იგი განმრავლდა ცოდვაჲ, მუნ უფროჲს გარდაემატა
მ. 5,20 მადლი». და უკუეთუ გემოჲს-ხილვამან მან დასაჯა, და უფროჲს(ს)ლა განამართ- 25
ლოს ენებამან ქრისტესმან!

ამისთჲს ვდღესასწაულობდეთ არა თუ სიმღერითა, არამედ ღმრთისა მი-
ერ, არა თუ ქუეყანისაჲთა ამით, არამედ უფროჲსლა უფლისა ჩუენისაჲთა, არა
თუ უძღურებით, არამედ კურნებითა, არა თუ დაბადებულობით, არამედ განახ- 30
ლებითა დაბადებულისაჲთა. და ვითარ იყო(ს) ესე? არა თუ შემკობითა ბქეთაჲთა
და არცა განწყობითა მემღერთაჲთა, და არცა ურაკპარაკთა განშუენებითა, არ-
ცა შუებითა თულთაჲთა და არცა განცხრომითა სასმენელთაჲთა და არცა სა-
ყნოსელთაჲთა. არცა ვისიძვიდეთ გემოჲს-ხილვითა, არა მივერჩიდეთ ჳელის-შე-
ხებასა მწრაფლ მიმყვანებელსა სიბოროტესა დღისასა. არა შევიმოსნეთ სამოს- 35
ლითა ჩჩვლითა, რომლისაჲ შუენიერებაჲ მი'ი განქარებებაღ არს. არა თუ გან-
ბრწყინებებითა ქეთა პატრიოსანთაჲთა, არცა ელვითა ოქროსაჲთა და არცა სი-
მრავლითა ფერთაჲთა, რომლისაჲ შუენიერებაჲ ტყუვილ არს და მოპოვნებაჲ
მისი დამკობა არს კაცისა, რომელ იგი არს ხატი ღმრთისაჲ. არა სიმღიდრი-
3. 13,12 თა, არცა სიმთრვალითა, რომლისაგან არს მრუშებაჲ და სიბილწე, რამეთუ
სწავლაჲ ბოროტი არნ ბოროტთა მოძღუართა მოძღურებაჲ, და უფროჲსლა 40
ვთქუთ, ვითარმედ თესლისაგან ბოროტისა ბოროტი მკაჲ. არა განვიმზადნეთ
0 ტაბლანი მალაღნი განსასუენებელად; მუცლისა, რომელ არს ჳურქელი დაქსნი-

ლებისაჲ; არა პატივ ვსცემდეთ სასუმელთა შემზადებულთა, არცა სიგვლოვნსა მზარაულთასა, არცა მრავალფერთა სულნელთა. ნუმცა მოგვძღუენებს ჩუენ ზღუად და ვმელი სკორესა პატიოსანსა, —რამეთუ ესრჳთ პატივ ვსცემ მე შუებასა! არა ვისწრაფდეთ ჯომნად ურთიერთას უძღებებითა, რამეთუ უძღებებაჲ არს ყოველი, რომელი უფროჲს საგმრისა არს; და სხუანი მშიერ და უპოვარ არიან, რომელნი ერთისაგან თიგისა და ერთისაგან შეზავებისა არიან, არამედ ესევითარნი ესე საქმენი მიუტევენთ წარმართთა და აშპარტავანებისა მათი(სა) კრებულსა, რომელნი ხადიან ღმერთთა, რომელნი იხარებენ კუამლითა ნაზორცეთაჲთა და ჰმონებენ იგინი ღმერთთა მათთა მუცლითა მოძღუარნი, ბოროტნი დამგებელნი, ბოროტნი ეშპაკთანნი.

ხოლო ჩუენ, რომელნი ესე ვჰმონებთ სიტყუასა, უკუეთუ გვინდეს შუების, ვიშუებდეთ სიტყუათა და შჯუელითა და მითხრობითა ღმრთისაჲთა, და სიტყუათა, სათნოებითა, რომელ არს კრებაჲ ესე, რაჲთა იყოს მადლი მახლობელ და არა შორს მისსა, რომელმან იგი შეგუკრიბნა. და უკუეთუ ინებოთ, მე განვიმზადო თქუენ დღეს საზრდელი და წარმოგიდგინო თქუენ სიტყუად ამისთჳს, ჰ სტუმარო კეთილნო, ვითარ იგი ჯერ არს ფართოებით და შუებით, რაჲთა სცნათ, თუ ვითარ გამოზარდნის უცხომან მკვდრნი ქუეყანისანი და მსოფლიომან—მოქალაქენი, და უშუებელმან—შუებულნი, და ბრწყინვალენი სიმდიდრითა—გლახაკმან და უპოვ(ვ)არმან.

ამიერიითგან ვიწყო, განმზადენით გონებანი თქუენნი და სასმენელნი და საცნობელნი, რომელთა გინებს ჩუენების, რამეთუ სიტყუად საღმრთოჲ არს და ღმრთისათჳს, რამეთუ წარხვდეთ შუებულნი წარუვალითა. და იყოს თქუმული ესე შემოკლებულ, რაჲთა არა იყოს შემიწუხებულ ნაკლულევიანებითა და არცა ნამეტავ განგრობითა.

ღმერთი იყო მარადის და არს და იყო, და უფროჲსდა არს მარადის, რამეთუ «არს და იყო». განყოფაჲ არს || ჟამისა ამის ჩუენისაჲ და ბუნებისა მდინარისაჲ, არამედ იგი არსი არს მარადის; და ამით სახელ ედვა, რაჲჲს იგი ეჩუენა მოსეს მთასა ზედა, რამეთუ მიელო ყოველი არსებაჲ დაუსაბამოჲ დაუსრულებელი. ვითარცა უფსკრული არსებისა მიუწდომელი, დაუსრულებელი, რომელი უზეშთაჲს არს ყოვლისა ბუნებისა ჟამიერსა და ბუნებითა გამოსახული გონებითა, ხოლო და ესეცა ფრიად მცირედ, და არა თუ ბუნებაჲ მისი, არამედ საქმეთაგან შეკრებითა აჩრდილი აჩრდილსა თანა ხატითა ჰეშპარიტად, რომელი შეპყრობადმდე წარვიდის და მოგონებადმდევე განგუეშორის. და სინათლს მისი გონებითა ჩუენითა რაჲჲს განეწმინდეთ, ვითარცა ელვაჲ რაჲ მწრათლ წარვიდის სახილველთაგან. მე ესრე ვჰგონებ, ვითარმედ მისა—წდომელითა მით მიიზიდაჲს მისა, რამეთუ მიუწდომელი იგი უსასო არნ და არა საქმიებელ, და რომელთა იგი მიუწდომელ არს და საკვრველითა მით საწადელ არს ფრიად და მისა მიმართ წადიერებითა განსწმედს. და განწმედითა მით მსგავსსა გუყოფს; და რაჲჲს ესრჳთ ეპოვნეთ, ვითარცა თჳსთა გუეტყოდის. და სიტყუად ესე ჩემი კადნიერად იტყჳს: ჯღმერთი ღმერთთა შორის აღრეულ 40

დრ.
კორ.
3,13

და საცნაურ არს, და იცნის საცნაური იგი, ვითარ მათ იცნეს იგი, რამეთუ ღმერთი დაუსრულებელ არს, და რომელი რად მისგან მისაწდომელ არს, დაუსრულებელ არს¹. და უკუეთუ ვისმე ეგონოს, ვითარმედ ბუნებაჲ განმარტებულ არს იგი, ანუ თუ ყოვლითავე მიუწდომელ არს იგი, გინა თუ ყოვლითავე მისაწდომელ, არამედ ვეძიებდეთ რად იგი არს განმარტებულებით, რამეთუ არა განმარტებულებაჲ არს ხოლო ბუნებაჲ ღმერთი, ვითარცა იგი შეერთებულთაგან არს, ბუნებაჲ არს; შეერთებაჲ არს რომელ იგი დაუსრულებელ არს. ორ სახედ საცნაურ არს, რაჟამს მიუტევნის გონებაჲმან სიღრმესა მას ზეცისასა, და არა პოოს სადამცა დაადგრა ანუ მიეყრდნა აჩრდილსა ღმრთისასა.

და აწ რომელ დაუსრულებელ არს აქა და გარეწარუვალი, უწოდა მას 10 დაუსაბამოჲ; და რაჟამს მიხედნეს ქუეყანელსა, უწოდის უკუდავ, და წარუვალ არს; ორივე შეკრბის, უწოდის უკუდავ საუკუნო, | რამეთუ საუკუნოჲ არა თუ 62 ჟამი არს, არცა კერძოჲ ჟამისაჲ და არცა განზომილ, არამედ ვითარცა იგი ჟამი ჩუენი არს ძრვად მზისაჲ და განზომილი და საუკუნოჲ დაუსაბამოჲსაჲ დაუსრულებელი არსებითა ვითარცა ძრვად და სივრცელ ჟამისაჲ. 15

და აწ ესე არს სიბრძნელ ჩემი ღმრთისათჳს, რამეთუ არა არს აწ ჟამი სიტყუად უფროჲს ამისა, და თქუული ესე არა არს ღმრთისათჳს, არამედ განგებულებისათჳს ჯორც-შესხმისა. და რაჟამს ვთქუა ღმერთი, ვიტყვ მამასა და ძესა და სულსა წმიდასა, და არა განგეფიენების ღმრთიებაჲ უფროჲს ამისა, რად- 20 თა არა შემოვიხუნეთ ღმერთნი მრავალნი, და არცა უფროჲს ამისა განისაზღვრების; არა სიგლახაკელ ღმრთიებისაჲ ვთქუათ და ვიქმნეთ ჰურია ერთისა ხოლო თქუმითა და წარმართ—მრავალ-ღმრთიებითა, რამეთუ ბოროტი ორთავე მათ სწორ არს, დადაცათუ თჳს-თჳს იხილვების. ესრეთ არს წმიდაჲ წმიდათაჲ, რომლისაგან იფარევენ სერაბინნი და უგალობენ სამწმიდაარობითა ერთ- 25 ღმრთიებასა და ერთსა უფლებასა, ვითარცა იგი სიბრძნის-მეტყუელთა ერთმან, რომელი უწინარსს ჩუენსა, კეთილად და პატიოსნად.

და რამეთუ არა კმა ეყო კეთილის-ყოფელსა მას აღძრვად კეთილთა მათ თჳსთაჲ, არამედ ჯერ იჩინა განთენად მადლთაჲ, რადთა მრავალთა მიჰმადლოს (და ესე არს უმეტესი კეთილი), და რამეთუ პირველად იზრახა ძალთა მათთჳს ანგელოზებრთა ზეცისათა. და ზრახვად იგი მისი იყო საქმელ განსრულებული სი- 30 ტყუათა და სულითა წმიდითა. მაშინ დაემტკიცნეს ნათელნი იგი მეორენი, მსახურნი იგი პირველისა მის ნათლისანი; სულნი ცნობიერნი, გინა თუ ცეცხლნი შეუხებელნი და უსხეულონი, გინა თუ სხუანი ბუნებანი მსგავსნი ამათნი. მნებაჲს სიტყუად, ვითარმედ აღუძრველ არიან იგინი ბოროტისა, და ყოველი აღ- 35 ძერად მათი არს კეთილისა მიმართ, რამეთუ მახლობელ არიან დღესა და განათლებულ პირველად ღმრთისა მიერ, და ესენი არიან ნათელნი მეორენი, არამედ მამარკოლებს მე თქუმაღ, ვითარმედ აღუძრავ არიან იგინი ბოროტისა მიმართ, რომელი იგი იყო მთიები განთიადისაჲ, ბრწყინვალე იქმნა ბნელ ამ- 40 პარტავანებითა, და ძალნი იგი ბოროტნი, მის თანა მოქმედნი ბოროტისანი, სიელტოლითა მათითა კეთილისაგან და მიზეზ გუეკმნეს ჩუენ ბოროტისა.

1 საცნაურ| საცთურ; საცნაური| საცთური. 9 ღრთისა. 21 სიგლახაკე. 30 საქმე.

ესრძთ ამასცა აქუნდა დაბადებულებად გონიერი, ვითარ ვჰგონებ მე. აღ-
 ვჰწონ დიდ-დიდთა საქმეთა მცირითა სიტყუთა. და რაჟამს განემზადა კეთილად
 მის მიერ საქმჷ იგი პირველი, იზრახა მეორისა ამისთჳს სოფლისა, ნიფთიერისა
 და სახილავისა, რომელ არს დამტკიცებად ესე, შეზავებული ცათაგან და ქუე-
 ყანისა, და რომელ რაჲ არს შორის მათსა, კეთილად განმზადებული ყოვლი- 5
 თავე, და უფროდსა ქებული განსრულებად ერთისა ამისგან სოფლისა, რაჟთა
 აჩუენოს, ვითარმედ შემძლებელ არს დაბადებად ბუნებასა არა თუ მახლობელსა
 თჳსსა, არამედ ფრიად შორიელისა მისგან, რამეთუ მახლობელ ღმრთეებისა
 არიან ბუნებანი იგი გონიერნი და შორს მისგან ფრიად—ყოველი, რომელი
 არს საცნობელთა ამთ ქუეშე, და უშუერღა მათსა—უსულონი და უძრავნი. 10

და უკუეთუ ვინმე თქუას დღესასწაულის-მოყუარემან, ვითარმედ უგუმირე
 კიცუას დეზითა, და გუეტყოდე ჩუენ დღესასწაულისა ამისთჳს, რომლისათჳს
 არს კრებაჲ ესე ჩუენი დღეს, და მე ვჳო ვგრძთ, დადაცათუ ვიწყე მალლით
 პირველად, არამედ ნებაჲან და სიტყუამან მიიძულა.

(გონებაჲ) და გრძნობაჲ ესრძთ განიყენეს, და თითოეული თჳსსა საზღვარ- 15
 სა დაადგრა და უპყრიეს პატივი შემოქმედისა თჳსისაჲ, და აქებენ დაზბადე-
 ბელსა თჳსსა დუმილით და ქადაგებენ მას ჳმა-მალლად. და ვიდრე აქამომდე
 არღარა ქმულ არს შეზავებაჲ მათგან, და არცა შერევაჲ შეუზავებელთაჲ, რო-
 მელ არს მეცნიერებაჲ სიბრძნისა დიდისაჲ და სიმდიდრჷ ბუნებათაჲ. და არღა
 ყოფილ არს ყოველი სიმდიდრჷ კეთილის-ყოფისა მისისაჲ საცნაურ. და სიტყუა- 20
 მან დაზბადებელისამან რაჟამს ინება, მან ესე ცხოველი ერთი ორთავე ბუნე-
 ბათაგანი, ხილულისა ო და უხილავისა, დაჰბადა კაცი. ხოლო ჳორცნი მისნი მო-
 იხუნა სიჳშოასაგან, რომელ იგი პირველ დაზბადებულ იყო, და თჳთ ყო ცხო-
 რებაჲ მის თანა, რომელსა თქუმული უწყეს სულად გონიერად მსგავსად ღმრთი-
 სა. დაამტკიცა ქუეყანასა ზედა მეორე სოფელი, დიდი მცირესა შინა, სხუაჲ 25
 ანგელოზი თაყუანის-მცემელი, შეზავებული, მხედვარი დაზბადებულთა ხილულ-
 თაჲ და გულისხმის-ყოფელი უხილავთაჲ, მეუფჷ მეუფეთაჲ ქუეყანისათაჲ მეუ-
 ფედ განჩინებული ჳეციოთ, ქუეყანისაჲ და ჳეცისაჲ, ჳამიერი და უჳუდავი, ხი-
 ლული და ცნობილი შორის სიმდიდრესა და სიმცირესა. და იგი არს სულ და
 ჳორც, სულ—სიმდაბლითა და ჳორც—ამპარტავანებისათჳს; ერთი იგი, რაჟთა 30
 ეგოს და ადიდებდეს კეთილის-ყოფელსა მას, და მეორესა მას, რაჟთა ივნოს.
 და რაჟამს ივნოს, მოეჳენოს და განისწავლოს პატივემული დიდებითა, ცხო-
 ველი აქა და განგებული და სხუად მიცვალებული. დასრულებაჲ საიდუმლო-
 საჲ ესე არს, ვითარმედ წადიერებითა მისითა ღმრთისა მიმართ განღმრთნეს
 იგი[ნი]*. 35

და მას მიმიყვანებს მე ნათელი ქეშპარიტებისაჲ მაცხოვარი, რაჟთა ვიხი-
 ლოთ და მივსწუდეთ ნათელსა ღმრთეებისასა ღირსსა, რომელმან იგი შეაულ-
 ლა, და მერმე დაჰჳნის და კუალად უდიდებულმსად შეაყოს. ესე დაადგინა სა-
 მოფხესა მას შინა და პატივ სცა მას აზნაურებითა, რაჟთა იყოს პატივი კეთი-

11 დღესასწაულის. 29 სიმცირსა. 38 უდიდებულესად.

* ფრჩხილებში ჩასმული სხვა ხელით არის ჩამატებული.

ლის-მოქმედისაჲ მის არა უმცირეს მიზეზის-მომცემელისაჲ მის, ქუეყანის-მოქმედ ნერგთაჲ მათ უკუდავთაჲ, რომელ არიან ზრახვანი საღმრთონი, წრფელნი და სრულნი, შიშუელნი სიწრფოებითა ცხორებასა შინა უზაკუველსა, თვნიერ საფარველისა და სამოსლისა. და ესრეთ ჯერ იყო ყოფაჲ პირველისაჲ. და მისცა შჯული აზნაურებისაჲ, რაჲთა რომლისა სახისაგან მოიღოს, და რომლისაგან არა. 5
 ესე იყო ხს მეცნიერებისაჲ, რომელი პირველად არა ბოქროტად დაძნერგა, არცა შორით დაეყენა მისგან. ნუ მიაველინებ მონათა მისთა ღმრთის-მბრძოლნი, ნუცა ემსგავსებოდ გუელსა მას! არამედ კეთილ არს, რაჲთა მოიღოს ეამსა თვისსა, რამეთუ, ვითარ გვკონებ, ხს იგი იყო ზრახვაჲ, რომელი შეჰგავს სულთა მათთს და კეთილისა, და კეთილთა მათთს, რომელნი ჯერეთ უსრულ არიან. 11
 და ნებაჲ მათი უძღებ არს, ვითარცა იგი არა კეთილ არს საზრდელი სრული ჩჩულთა მათთს, რომელთა იგი უვნნ სძს.

და შურითა ეშმაკისაჲთა და ვნებითა დედაკაცისაჲთა, რომელი იგი შეემთხვა მას დაჰსნილობითა, და მან დაარწმუნა (ჰ უძღურებაჲ ჩემი! რამეთუ რომელი იგი პირველისა მაჲისაჲ იყო, იგი ჩემი არს), დაავიწყდა მცნებაჲ იგი, 1 რომელი მოეცა და დაემორჩილა მწარესა მას გემოჲს-ხილვასა, და განჭებულ იქმნა იგი ხისა მისგან ცხორებისაჲსა და სამოთხისა და ღმრთისაგან ბოროტისა მისგან. და შეიმოსა სამოსელი ესე ტყავისაჲ, ჯორცნი ესე ზრქელი არიან, და პირველად ცნა სირცხული თვისი და დაემალა ღმერთსა. არამედ ამით შეიძინა სიკუდილი და განუყუთაჲ ცოდვისაჲ, რაჲთა არა იყოს ბოროტი უკუდავი. 2
 და იქმნა შურის-გებაჲ იგი წყალობა. და მე დამიჯერებდეს, ვითარმედ ესრესწავლის ღმერთმან.

და პირველად განისწავლა იგი მრავალთა ცოდვილთათს, რომელი აღმოაქცნა ძირმან ბოროტმან მრავლითა მიზეზითა მრავალთა ეამთა, სიტყუთა და შჯულითა წინაღსწარმეტყუელთა კეთილის-ყოფითა, თქუმიითა და გუემითა, წყლითა 2
 და დაწყევითა, ბრძოლითა, ძლევიითა, სივლტოლითა, ნიშებითა პაერთაჲთა, ქუეყანისაჲთა და ზღუათაჲთა, კაცთაჲთა, ქალაქთაჲთა, ნათესაუთაჲთა, შეცვალებითა არა მოსალოდნელითა, და ამით ყოვლითა უნდა განქარებებაჲ ბოროტისაჲ. და უკუნაჲსქნელ საგმარ იყო წამალი ძლიერი საღმობათათს ბოროტისა, სიძეჲ, მრუშებაჲ, ცრუ-ფიცებაჲ, მამათ-მავლობაჲ, და უკუნაჲსქნელ ყოველისა ბოროტისაჲ და პირველ არს კერპთ-მსახურებაჲ, მიცვალებაჲ მონებისაგან 3
 დამბადებელისა ო მონებად დაბადებულთა. რამეთუ უვნდა წამალი დიდი და იპოვა. და ესე თვთ იყო სიტყუაჲ იგი ღმრთისაჲ დაუსაბამოჲ, უხილაევი, მიუწლომელი, უჯორცოჲ, პირველი პირველისაგან, ნათელი ნათლისაგან, აღმომაცნებელი ცხორებისაჲ, ბეჭედი შეუძ(რ)ველი, მსგავსებაჲ ჰეშმარითი, საზღვარი მამისაჲ და სიტყუაჲ მისი; მოვიდა ხატისა თვისისა და შეიმოსნა ჯორცნი ჯორციელთათს, და შეიზავა სულითა გონიერთა სულისა ჩუენისათს, რაჲთა გაწმიდოს მსგავსი მსგავსითა. და კაც იქმნა ყოვლითაჲ, თვნიერ ხოლო ცოდვისა. იშვა ქალწულისაგან განწმედისათს ჯორცთა და სულისა მიერ წმიდისა, 4
 და ჯერ იყო პატივის-ცემად შობაჲ. და გამოვიდა ღმერთი მოღებულთა მით, ერ-

თი ორთაგანი, შემსაგავსებულთა სულისაგან წმიდისა; ერთმან ორთა ამთაგანმან განადმრთო და მეორე იგი განიღმრთო.

ჰ შეზავებთაჲ საკურველი, ჰ შეზავებთაჲ დიდებული! არსი იგი არს იქმნე-ბის და დაუბადებელი დაებადების, დაუტყვენელი დაეტყვის შევამდგომელობითა სულისა გონიერისაჲთა. განმამდიდრებელი იგი დაგლახაქნების ჯორცითა 5
ამით ჩუენითა, რაჲთა მე განვმდიდრენე ღმრთიებითა, და საესჲ დაცალიერდების მცირედ დიდებისაგან თჳსისა, რაჲთა მოვილო მე საესებისაგან მისისა. რაჲ არს სიმდიდრე ესე კეთილისაჲ! რაჲ არს სახლუმლოჲ ესე კეთილისაჲ, რომელი ჩემთჳს იყოფის?! მოვილე ხატებაჲ და არა დავიშარხე. მიიხუნა ჯორცნი, რაჲთა დაიცევს ხატი, და ჯორცნი უკუდავ ყვენს, გჯიარნა მეორედ უსაკურველ- 10
სად პირველისა მის ფრიად, რამეთუ მაშინ მოგუცა კეთილი, აწ თავს იღვა ნაკლულევანებაჲ; და ესე უფროჲსლა შეენის პირველისა მის!

ამისთჳს რაჲ მრქუნ ჩუენ მაცილობელთა ღმრთის-მბრძოლთა, განმწარებულთა ძკრის-მეტყუელ, სულნი ქებულთანი დაბნელებულ ნათელსა თანა, რომელსა არა აქუს სწავლად სიბრძნესა შინა, რომელთათჳს ქრისტე ცუდად მო- 15
კუდა, დაბადებულნი უმადლონი, სახენი ბოროტისანი? კეთილისათჳს აბრალება ღმერთსა? რაედენ შენთჳს დაწუნებულ იქმნა. რამეთუ მწყემსი კეთილი მოვიდა წარწყმედულისა, თავი თჳსი დადვა ცხოვართათჳს, რომელთა მათა ზედა შე-
სწირვედ, და პოვა იგი წარწყმედული და აღიკიდა იგი მჯართა თჳსთა ზედა, რომლითა აღიკიდა ჯუარი, და კუალად ეგო იგი ცხოვრებასა ზეცისასა და შე- 20
ერთო იგი სამარადისოთა მათ თანა. რამეთუ აღანთნა სანთლად ჯორცნი თჳსნი და მოჰმართა სახლი, განწმიდა სოფელი ცოდვითაგან და ეძიებდა დრაქმასა, ხატსა სამეუფოსა, დაფლულსა შორის ვნებათა. და მოუწოდა მეგობართა თჳსთა ძალთა ანგელოზებრთა პოვნასა დრაქმასასა და იზიარნა სიხარულსა, 25
რომელნი იგი იყენს მხიარულებით განგებულებასა მისსა. რამეთუ ნათელი იგი დიდი შეუდგეს ნათელსა წინამორბედისასა, და სიტყუაჲ ჯმასა, და სიძჲ შემამ-
კობელსა სძლისასა, რომელი განუშაადებს უფალსა ერსა თჳსსა, და განსწმედს წყლითა და სულითა. ამისთჳს აბრალება ღმერთსა?! ამისთჳს იზრახეა ბორო- 30
ტი, რამეთუ «მოირტყა ა-დაგი» და დაჰბანნა ფერკნი მოწაფეთანი, და აჩუენა გზაჲ მაღალი მდაბალთა? რამეთუ სულისათჳს დაღონებულისა დამდაბლდა, რაჲთა ალაღვინოს დაცეპული ქუეყანით ცოდვისაგან? და ვითარ არა აყუედრებდე, რამეთუ მეზუერეთა თანა ჰამდა და მოიმოწაფნა ივინი, რაჲთა შე-რაჲმე-იძინოს? და რაჲ იგი?—ცოდვილთა ჯსნაჲ. ნუ უკუე აბრალებდეს ვინმე მას მკურნალსა, რამეთუ მიხედის წყლულსა და თავს იღვის სულმყარალობაჲ მისი, რაჲთა მოსტყას ცოდვილთა ჯურნებაჲ, და აღმოიყვანოს ცხოვარი ჯურღმულისაგან, 35
ვითარცა წერილ არს შჯულსა.

მოივლინა, არამედ ვითარცა კაცი, რამეთუ ორთაგანი იყო; და დაშურა, მოემშია და მოეწყურა, და შეძრწუნდა და ცრემლოდა ო შჯულითა ჯორცითაჲთა. და უკუეთუ ვითარცა ღმერთსა შეემთხვენს ესე ვითარნი ესე, (?), არამედ ნებაჲ მამისაჲ შეჰრაცხე მოვლინებად, რომელსა იგი აჩემებს თავსა თჳსსა საქ- 40

მედ. რამეთუ პატივ სცემს ვითარცა დასაბამსა დაუსაბამოსა, რაჟთა არა სა-
 3. 4.13 გონებელ იყოს, ვითარმედ შეუშგავსებელ არს იგი ღმრთისა. და ითქუმის, ვი-
 ეფ. თარმედ მიეცა, და თუთ მისცა თავი თვისი. და ითქუმის, ვითარმედ «ალადგი-
 -26 მ-ოც. ნა იგი მამამან და აღამა[ლ]ა». წერილ არს, ვითარმედ ალადგინა თავი თვ-
 1.11. სი და აღამალა ნებითა და ჭელმწიფებითა. ხოლო შენ მცირეთა მათ საქ- 5
 4.13 მეთა იტყვ და დიდ-დიდთა მათ თანა წარპვალ, და ვნებასა მისსა განიზრახავ
 და არა აღიარებ, ვითარმედ თავით თვისით იყო. ვითარცა აწ შეემთხუევის თქუ-
 მულთა რომელთაგანმე, ვითარმედ ღმერთსა პატივ სცემს და შეირწყუვის. და
 რომელთაგანმე, ვითარცა ჯორცნი იგი ჰნებავენ და განიყოფიან. აწ რომელთა-
 თვს უფროჲს განრისხნეს ღმერთი და, უფროჲსღა ვთქუათ, რომელთა უფროჲს 10
 მიეტეოს, რომელთა უფროჲს შეარწყუევენ, ანუ რომელნი უგუნურად განპყოფენ,
 რამეთუ იგინი შეარწყუვიდეს და ესენი განპყოფდეს. რომელნიმე რიცხუთ და
 რომელნიმე ღმრთეებით დაჰბრკოლდებიან ჯორცთაგან, ეგრევე ჰურიანი და
 სამარიტელნი უწოდი შენ. ხოლო შემდგომისა მისთვს დაველუმე. უვარ ჰყოფა
 ღმრთეებასა? არცალა ეშმაკნი ესრჳთ, შენ უფროჲს ჰურიათასა უვარის-მყო- 15
 ფელ ხარ და ეშმაკთა უძრსს! რამეთუ მათ სახელი ძეობისაჲ ბუნებისა შეერ-
 თებასა აჩემეს. და ეშმაკთა აღიარეს, ვითარმედ ღმერთი არს, რომელი განა-
 სხმიდა მათ, რამეთუ იცოდეს მის გამო, რომელი შეემთხუეოდა მათ, და შენ
 არა შეიწყნარებ სწორებასა. უმჯობეს იყო შენდა, თუმცა წინადაგეცუთა ანუ
 განცოფებულ იყავ (რაჟთა ვთქუა რაჟმე სიცილით), ვიდრე დადგრომისა წინა- 20.
 დაუცუთეულად და უვარის-მყოფელსა ბოროტად.

მცირედლა და იხილო იესუ იორდანეს განწმედლილი გაწმედლითა ჩემითა,
 და უფროჲსღა ითქუმის, ვითარმედ განსწმედს წყალთა განწმედლითა თვისითა, რა-
 9. 1.20 მეთუ მას არა უვმდა განწმედაჲ, რომელი «იხუამს ცოდვათა სოფლისათა»; და
 9 «ცათა განხუ. მულთა», წამებულსა სულისაგან წმიდისა მსგავსისა თვისისა. და გა- 25
 1.10 მოიცადოს და სძლოს, და იმსახუროს ანგელოზთაგან. «განკურნეს ყოველნი
 9. 4.23 სნეულებანი» და ალადგინენს მკუდარნი (და ნეტარ თუმცა ალადგინა შენ, — მკუ-
 დარი წვალებისაგან!). და განასხნეს ეშმაკნი, რომელნიმე თავით თვისით და რო-
 მელნიმე მოწაფეთა მისთა, და ჰურითა მცირითა გამოზარდნეს ბევრეულნი, და
 ვიდოდეს ზედა სიღრმესა, და მიეცეს მავნებელთა და ჯუარს ეცუას, და ჯუარს 30
 აცუას ცოდვაჲ ჩუენი; ვითარცა ტარიგი შეიწირვის და ვითარცა მღელმან
 შეწიროს; ვითარცა კაცი დაეფლა და ვითარცა ღმერთი აღდგა. ამისა შემდგო-
 მად აღვიდეს ზეცად და მოვიდეს დიდებითა თვისითა, რავნედ მრავალ არიან
 დღესასწაულნი საიდუმლოთა ქრისტესთანნი! და თავ ყოველთა ერთი არს, —
 განსრულებაჲ და განახლებაჲ ჩემი, და მიქცევაჲ ჩემი პირველსავე ადამსა. 35

და აწ შეიწყნარე შობაჲ და იმღერდ, დაღაცათუ არა ვითარცა იოვანე
 მუცლით გამო, არამედ ვითარცა დავით წინაშე კიდობნისა. და პატივ ეც აღ-
 წერასა და აღიდე შობაჲ, რომლითა განიქვენ საკრველთაგან შობისათა. და პა-
 ტივ ეც მცირესა ბეთლემსა, რომელმან მოგაქცია სამოთხედვე, და თაყუანის
 ეც ბავასა, რომლისაგან გამოიზარდე სიტყუთა, რაჟამს იგი იყავ უსიტყუელ. 40
 ა. 1.3 «იციან ჳარმან მომგებელი თვისი — გიბრძანებს შენ ესაია — და ვითარცა ვირმან
 ბავაჲ უფლისა თვისისაჲ».

და უკუეთუ წმიდათაგანი ხარ, ვითარცა შჯულსა წერილ არს, და აღმო-
 იცოხნი სიტყუასა, და ღირს ხარ შეწირვად. და უკუეთუ არა წმიდათაგანი ხარ,
 რომელი არა ჯერ არს, არცა დაკლვად ნაწილი წარმართებრი. ვარსკულავეისა
 თანა რბიოდე, მოგუთა თანა ძლუნენსა შესწირევდ, ოქროსა, გუნდრუქსა და
 მურსა, ვითარცა მეუფისა და ღმრთისა, ვითარცა მკუდრისა შენთვს მოკლულ- 5
 სა. მწყემსთა თანა აღიღებდ, ანგელოზთა თანა უგალობდ, მთავარ-ანგელოზთა
 თანა იხარებდ. იყავნ კრებაჲ ზოგადი ძალთა ზეცისათა და ქუეყანისათაჲ.
 მრწამს, რამეთუ დღესასწაულობენ დღეს, ვინაჲთგან მწყალობელ არიან(ნ) იგი-
 ნი და ღმრთის-მოყუარტ, ვითარცა იგი მოაქსენებს დავით შემდგომად ვნებისა,
 ვითარმედ აღვიდეს ქრისტს თანა, შემთხუვეით უბრძანებს განხუმათაჲ. ერთ 10
 ხლო მოიძულე შობისა ქრისტსი მოწყუედაჲ იგი ჰეროდსს მიერ ჩჩვლთაჲ;
 და უფროჲსლა ითქუმის, პატივ სცა მას შესაწირავსა მობაძავ ქრისტსსა უწი-
 ნარსს საკრველისა შესაწირავისა. უკუეთუ ივლტოდა იგი ეგვპტედ, მის თანა
 ივლტოდე გულსმოდგინედ. რაჲზომ კეთილ არს სივლტოლაჲ ქრისტსს თანა,
 რაჲამს იღვენოს იგი! უკუეთუ იღვენოს ეგვპტედ, მოუწოდე მას ეგვპტით, და 15
 იგი მუნ კეთილად იმსახურების. ვიდოდე ყოველსა ჰასაქსა ქრისტსსა და ძა-
 ლითა მისითა უბიწოდ დაიკევე. ვითარცა მოწაფტ ქრისტსი განწმიდენ, წინა-
 დაიკოთე, განიძარკუე საბურველი შობისაჲ და ამისსა შემდგომად ასწავებდ
 ტაძარსა შინა. და ნახენ ღმრთის-მოფარდულნი, და უკუეთუ შეგემთხვოს შენ ქვი- 20
 სა დაკრებაჲ, მიითუალე. მე უწყი, რამეთუ გინერე შენ მოისარათგან ფარუ-
 ლად და ხვდოდი შორის მათსა ვითარცა ღმერთი, რამეთუ სიტყუაჲ არა ეცე-
 მის. უკუეთუ წარგადგინონ შენ წინაშე ჰეროდესა, ნუ უფროჲს-მეტყუელისა მის
 იტყვ, რამეთუ ჰრცხუენინ დუმილისაგან შენი(სა) უფროჲს-მეტყუელისა. ეძიებდ
 დარჩომილსა მას, მიიღე ნაველი ნაველისა მისთვს, სუ ძმარი, ეძიებდ ნერ-
 წყუასა მისსა, თავს იღევე ყურიმლის-ცემაჲ მისთვს, დაიღგ გვრგვნი ეკლისაჲ, 25
 ფიცხლად ცხორებითა ღმრთისათვს. შეიმოსე სამოსელი ძოწეული კიცხევისაჲ,
 შეიწყნარე ლერწამი, თაყუანის იცემე მოკიცხალთაგან ქეშმარიტთა. უკუანაჲს-
 კნელ,—მის თანა ჯუარს ეცუ, მის თანა მოჰყუედ, მის თანა დაეფალ, რაჲათა
 მის თანა ასდგე და მის თანა იდიდო, და მის თანა ჰსუფევედ და ჰხედვიდ,
 ვითარ იგი შესაძლებელ იყოს. და იხილვებოდი ღმრთისაგან თაყუანის საცემე- 30
 ლისა საქმებისა დიდებულისა, რომელსა ვევედრებით, რაჲათა გამოგვბრწყინდეს
 ჩუენ, ვითარ იგი შესაძლებელ იყოს კრულებასა მას ვორცთასა ქრისტე იესუსჲს
 მიერ, უფლისა ჩუენისა, რომლისაჲ არს დიდებაჲ უკუნითი უკუნისამდე, ამენ.

XIII

1 :ი: ს ა კ ი თ ხ ა ვ ი

6 თქუემული დღგხსაწაულთათუხ; რცემელ იგი მიიწერა იერუსალმჰმდ ისტუნანხხ
ზიერ მეფიხა მართლ-მორწმუნისა

ხარებისათუხ და შობისა მიგებებისათუხ და ნათლისღებისა

5

ყოველნი რომელნი ხართ ქრისტეანენი და აღიარებთ სარწმუნოებასა კა-
თოლიკე ეკლესიისასა, რომელი წმიდათაგან წიგნთა დაწერილი წმიდათა მამა-
თა მოძღუართა ღმრთისა და მაცხოვრისა ჩუენისა იესუ ქრისტესათუხ გუასწავეს,
კრძალულად აღვასრულოთ; და გულისხმა ვყოთ, რავდენი რაჲ არს მისი იგი
ჩუენდა მომართ სახიერებაჲ და კაცთ-მოყუარებაჲ. დასაბამ[ა]დ ესე.

10

რამეთუ კაცი შექმნა თავისა თვისსა ჰელმწიფედ და დაადგინა იგი სამო-
თხესა, და მისცა მცნებაჲ. და უკუეთუმცა დაემარხა იგი, იყომცა უცოდველ და
სამოთხისა მისგან არამცა გამოძებულ იყო. დაღათუ გარდაჰქდა იგი, ესრტცა
არავე უგულვებელს ყო იგი სახიერმან, კაცთაჲ ნათესავი, და მოსსს მიერ მოსცა
ცხოვრებისა შჯული და მასცა გარდა-ვე-ჰქდეს. და მისსა შემდგომად წინაგსწარ-
მეტყუელნი მოავლინნა და მათიცა არავე ჰრწმენა და სხუთ ვერეინ რაჲ შესა-
ძლებელ იყო, რაჲთამცა ცხონდა ნათესავი კაცთაჲ, არა თუმცა თუთ იგი თავა-
დი მოსრულ იყო. და მოავლინა გაბრიელ ანგელოზი, ვითარცა იგი გუასწავებს
ჩუენ ლუკა მახარებელი, ზაქარიასა ქმრისა ელისაბედისსა და ახარა მას ძისა
მისისა იოვან[ა]სათუხ, რაჲთამცა წინამორბედ და მოწამს იბოვა მაცხოვრისა მო-
სლვასა. და ოდეს შევიდა ზაქარია ტაძარსა უფლისასა ეჲმსა მას კუმევისასა,
და ურწმუნოებისა მისთუხ იყო იგი დადუმებულ, ვიდრემდის შუა ელისაბედ ძს
იგი მისი წმიდაჲ იოვანე, ვითარცა იგი ითქუა მისა მიმართ ანგელოზისა მიერ.
და ელისაბედის მიდგომითგან || მოივლინა იგივე გაბრიელ ანგელოზი მეექუსესა
თთუესა ღმრთისა მიერ ქალწულისა მარიამისა ხარებად, რაჲთამცა მუცლად
ილო თავადი უფალი და შუა ჯორციელად.

25

და ჯერ არს გულისხმის-ყოფად დიდიცა ესე ღმრთისა საიდუმლოჲ. რა-
მეთუ ოდეს იგი იოვან[ა]სათუხ ეხარა, არა თუ ელისაბედისა მოივლინა გაბრიელ
ანგელოზი, არამედ ზაქარიასა, რამეთუ იოვანე თესლისაგან ზაქარიასა შობად
იყო ელისაბედისგან, და კულად იგივე გაბრიელ ანგელოზი არა თუ იოსებისა
მოივლინა, არამედ მარიამისა, რაჲთა სიტყუაჲ ღმრთისაჲ ჯორციელ იქმნეს და

30

2 საკითხავი abs. C. 3 რომელი C; მოიწერა C; ისტუნანხხ C. 4 მართლ-მორწმუნისა] მართლ-მადიდებელისა C. 6 კათოლიკე ეკლესიასასა C. 7 რ"ი + იგი C; წერილი C. 8 ქრის-
ტესთუხ C. 9 გულისკმა C; რავდენ C. 10 მომართი C. 12 იყომცა + იგი C. 14 არავე] არა
C; მოსეს C. 15 რჩული C; მისსა C. 16 სხუთა C; ვერეინ რაჲ] ვერეინა C. 19 ზაქარიასსა C.
20 იოვანესთუხ; მოწამედ C. 22 მისისათუხ C. 23 იოვან[ა] C. 24-25 ~ მეექუსესა თთუესა მოივ-
ლინა ღმრთისა მიერ იგივე გაბრიელ ანგელოზი C. 27 გულისხმის C. 28 იოვანესთუხ C; ახარა
C; მოივლინა] მოვიდა C.

იშვეს. ხოლო იოსებისა, ბრძანებითა ღმრთისადათა, თხოვილ ოდეს იყო, რა-
 თამცა ჰმსახურა თავადასა უფალსა და წმიდასა მას ქალწულსა და დედასა. თა-
 ვადი იგი უწინარსს საუკუნეთა მხოლოდ-შობილი, სიტყუად ღმრთისაჲ მამისა-
 გან შობილი დაუსაბამოდ არა გორციელად, ხოლო ჯერ იჩინა ღმერთმან შე-
 მისად ხატი მონებისაჲ, ესე არს ბუნებაჲ კაცთაჲ. ქალწულისა მარიაჲმისგან 5
 ყრმად იშვა და ბაგასა შიდა განისუენა და კაცთა თანა იქცეოდა და არა რაჲ
 მოაკლდა ამის ყოელისაგან ღმრთეებასა მისსა, არამედ იქსნა საცთურისაგან
 ნათესაჲი კაცთაჲ, და საუკუნოვსა მისგან დაშჯისა ყოველნი მორწმუნენი მისნი
 განათავისუფლნა. რამეთუ ქალწულმან მამაკაცი არა იცოდა, გარნა ქურკელნი
 იგი გორცთა მისთანი უფალსა ამსახურნა, და იშვა მისგან ბუნებით და არა 10
 ცოდვით.

და ესეცა საკრველი გულისხმის-საყოფელ არს, რომელ ზაქარია ურწმუნო-
 ბისა მისისათვის დაღუძმებულ იყო, ვიდრემდის იშვა ძლი იგი მისი იოვანე, ვითარ-
 ცა იგი ითქუა მისა მიმართ ანგელოზისა მიერ. გარნა მარიაჲმ სიტყუასა მას ან-
 გელოზისასა არა ურწმუნო იქმნა, არამედ ჰკითხა მას, ვითარ მუცლად ილოს? 15
 და ვითარცა ისწავა საიდუმლოვსა მის ძალი, ჰრქუა ანგელოზსა | მას: «მეყავნ
 მე სიტკსაებრ შენისა». და კურთხეულ და დიდებულ არს ღმრთის-მშობელი, და
 ჯერ არს მარადის ღმრთისა კაცთ-მოყუარებაჲ მოკსენებად, და სახიერებასა მის-
 სა დიდებაჲ უმეტეს ყოველთა დღესასწაულთა; სარწმუნოთა, ვითარცა მიემთხუე-
 ვის დღეს აღსრულებად ღმრთეებისა მისისა საიდუმლოჲ, რომელი იგი აღა- 20
 სრულა ჩუენისა ცხორებისათვის.

გუესმა, ვითარმედ იერუსალმსს შეცთომილნი ვინმე არა შეუდგან წმიდათა
 წერილთა და მამათა მოძღუართასა, და არა ჰყოფენ წმიდასა მას გორციელად
 შობასა ოცდახუთსა თოვსა მის დეკენბერისასა შობასა უფლისასა; დავით-იაკო-
 ბისსა ჰყოფენ, და მეექუსესა მას დღესა (თ)თვსა იანვარისასა ნათლისღებაჲ არს, 25
 და შობასა და ნათლისღებასა ერთად ჰყოფენ. და ამას ცთომასა მით შეკვეცს
 პირველნი იგი, რამეთუ არა ეკრძალნეს დღესა მას ხარებისასა, რომელი იგი
 იყო გაბრიელ ანგელოზისა მიერ წმიდისა მიმართ მარადის ქალწულისა მარია-
 მისა, რომელი იგი გორციელობით იყო მისა ღმრთისა სიტყუად, რომელი იგი
 მუცლად ილო, რომელიცა იგი აღასრულა ოცდახუთსა თთუესა მარტსა და მით 30
 ცთომითა და ცილობითა ვერცალა მიგებებასა მართლ ჰყოფენ.

ხოლო მე აწ არა თუ მძლავ[რობით, არცა ველმწიფებით], არამედ საღმრ-
 თოთაგან წმიდათა წიგნთა და წმიდათაგან მოძღუართა გამოძიებითა და სწავ-
 ლითა ვისწრაფე ესე უწყებად თქუენდა და მათა, რომელნი იგი გარდააქცევენ
 დღესასწაულთა მათ გამოჩინებად უმეცრებითა მათითა, რაჲთა მოიქცენ ცნო- 35

1 თხოილ C; ოდეს abs. C. 2 მსახურა abs. B; მას abs. C. 3 უწინარეს C. 4 არა გორ-
 ციელად abs. C. 6 შინა C. 8 დარჩისა C. 9 განათავისუფლნა abs. C; ქურკერი C. 12 გულის-
 ჯმის C. 13 შვა C; იოვანძ C. 14 ანგელოზისა B. 15 მოცლად B. 18 მტყსნებად B. 19 უმეტესად
 C. 22 შეუდგა B. 23 ამას C. 24 შობასა + უფლისასა და C; თვსა C. 25 თვესა C; იანვარსა C.
 28 მიმართ + და C. 29 გორციელებით C. 30 რომელიცა C; აღსრულა C; თვესა C; ამით C.
 31 ცილობითა] უცბობითა C. 32 (მძლავ)რობით არცა ველმწიფებით abs. B-ში (წაპერილი ჩანს).
 32-33 ~ არამედ წმიდათაგან საღმრთოთა წიგნთა C. 34 იგი abs. C.

ბად ვითარცა ლუკა მახარებელი გუასწავებს ჩუენ, ვითარმედ «თთუესა მეექუ-
სესა მოივლინა გაბრიელ ანგელოზი ღმრთისა მიერ ქალაქსა გალილიეჲსასა,
რომლისა სახელი ნაზარეთ, ქალწულისა მარიამისა, რომელი იგი თხოვილ იყო
ქმრისა», ახარა მას უფლისათჳს და ჰრქუა, ვითარმედ «ესე მეექუსე თთუე არს,
ვინადთჳნ ელისაბედ ნათესაი შენი მიდგომილ არს სიბერესა თჳსსა». და აკურ-
თხა იგი ანგელოზმან მან და წარვიდა. ხოლო მათ დღეთა შინა აღდგა მარიამ
და წარემართა მთად ქალაქად იუდაჲსა, და შევიდა სახლსა ზაქარიაჲსსა და მო-
იკითხა ელისაბედ. და ვითარცა წერილ არს მოიკითხნეს ურთიერთას, და და-
ადგრა მუნ მარიამ სამ თთუე.

ამით ჰეშმარიტად ჩას, რამეთუ მეექუსესა (თ)თუესა მიდგომილ იყო ელი-
საბედ იოვანწსთჳს, || თთუესა, რომელ არს მარტი. ამას (თ)თუესა ახარა გა-
ბრიელ ანგელოზმან მარიამს, ოცდამეხუთესა დღესა. და სამნილა (თ)თუენი უკუ-
მოეთუალვიან და აღესრულებიან ცხრად (თ)თუედ. (თ)თუესა ივინისა ოცდახუთ-
სა არს შობაჲ იოვანწსი, რომელსა განჩინებულად ვჰყოფთ ყოველნი ქრისტე-
ნენი შობასა მისსა, და მით დღით უკუმოითუალვის და ჩას, რამეთუ ოცდახუთ-
სა არს ხარებაჲ მარიამისი გაბრიელის მიერ. და მითვე დღით ჩას შობითჳნ
იოვანწსით წამომართ წამოითუალვის და აღესრულების ცხრად (თ)თუედ ოცდა-
მეხუთმ დღმ (თ)თჳსა დეკენბერისაჲ. და ამას წმიდათა წიგნთაგან და წმიდათა მო-
ძღუართა მიერ სწავლითა ჩუენ მართლ-მადიდებელნი აღვასრულებთ პირველით-
გან და არა თუ ჩუენ რაჲმე ახლად მოვიძიეთ. და ჩას წმიდათაგან წიგნთა და
სახარებისაგან, ვითარმედ სხუაჲ დღმ არს შობისაჲ და სხუაჲ დღმ არს ნათ-
ლისლებჲჲ, შობასა ქრისტესსა ანგელოზთა ერნი და ნათლისა გამოჩინებჲჲ და
მწყემსთა საკვრველებჲჲ, და ვარსკულაეისაგან აღმოსავალით მოგუთა მოსლვაჲ,
და ეროდწსგან ეჲმისა გამოკოთხეჲჲ. ხოლო ნათლისლებისათჳს და განცხადებ-
ისათჳს სხუაჲ აქუს წიგნთაგან წამებჲჲ, წმიდათაგან მახარებელთა. რამეთუ მათე 25
მახარებელი იტყჳს, ვითარმედ «მათ დღეთა მოვიდა იესუ გალილიეჲთ იორდა-
ნედ იოვანწსა ნათლისლებად მისგან, ხოლო იოვანე აყენებდა და ეტყოდაჲ: მე
მივმს შენ მიერ ნათლისლებჲჲ და შენ ჩემდა მოხუალაჲ?» და მერმელა მიუშუა
მას იოვანე, ვითარცა წერილ არს. და ვითარცა აღმოვცდა მიერ წყლით, განე-
ხუნეს ცანი და სული წმიდაჲ გარდამოვცდა მის ზედა, ვითარცა წერილ არს 30
მიწყებთ. და აწ ჩას, რამეთუ სხუაჲ დღმ არს ნათლისლებისაჲ და სხუაჲ დღმ
არს შობისაჲ.

1 ვითარცა + იგი C; თუესა C. 3 რომელი იგი თხოვილ იყო ქმრისა] და C. 4 მეექუ-
სმ BC; თთუე B; თჳს C. 5 თჳსსა] მისსა C. 6 ხოლო] და C; აღდგა] ხე აღდგა C. 7 წარემარ-
თა] მწარედ წარვიდა C. 9 მუნ abs. C; თჳს C. 10 (მიდ)გომილ იყო ელისაბედ იოვანწსთჳს
abs. B (ჰქრილი ჩანს). 11 იოვანწსთჳს C; თუესა C; ამას] და მასვე C; თჳსსა C; გაბრიელ abs.
C. 12 თთუენი + სხუანი C. 13 უკუმოითუალვიან] უკმოერთიან C; ოცდაოთხსა C. 14 შო-
ბაჲ + წმიდისა C; იოვანწსი B. 15 უკმოითუალვის C. 16 ამითვე დღითა C. 18 წმიდათა +
მაშითა C. 19 მიერ abs. C. 21 დღე C. 22 ნათლისა გამოჩინებჲ] ნათლისა გამოძრწყუნებჲ C.
24 ეროდწსგან B; ჰეროდწსგან C. 25 წიგნთაგან abs. C; მათმ BC. 26 მათ დღეთა] მაშინ C;
~ იორდანედ გალილიეჲთ C. 27 აყენებდა + მას. 29 იოვანწ C; მიერ abs. C. 30 გარდამოვ-
ცა abs. B.

ხოლო აწ ვითარცა წიგნნი და მოძღუარნი გუასწავებენ, ეგრეცა ვჰყოფედთ თითოეულად, და არა ორივე ერთსა დღესა აღვასრულოთ. და აწ ვაჩინოთ მრავლისაგანი მცირედი, რომელი იგი წმიდათა მამათა || წიგნთა შინა გამოიძიეს დღითი-დღედ და შემდგომითი შემდგომად და ჩუენ გუასწავეს.

გრიგორი ეპისკოპოსი ნანზიანზორეველი და ღმრთის-მეტყუელი და საკვრ- 5
ველთ-მოქმედი ჰეშმარიტად იტყჳს, ვითარმედ ესხუად დღჳ არს შობისაჲ და სხუად დღჳ არს ნათლისღებისაჲ, და ესრე იტყჳს, ვითარმედ «შობისაჲ გარდა-
ვიჯადეთ, ვარსკულავისა თანამორბედ ვიქმნენით და მოგუთა თანა თაყუანის
ვეცთ, და მწყემსთა თანა გამოვბრწყინდეთ და ანგელოზთა თანა დიდებდაჲ მივ-
სცეთ». და ნათლისღებისათჳს ესრე იტყჳს, ვითარმედ ესხუად მადლი და სხუად 10
საიდუმლოჲ, დაღათუ იოვანსებრ ვერ ღირს ვიქმნე ქადაგებად, დღესა ამას პა-
ტივ ვსცეთ და აღვასრულოთ, რაჲთა ნათელ ვიღოთ მის თანაჲ.

და ნეტარმან გრიგოლი ეპისკოპოსმან ნოსელმან, ძმამან წმიდისა ბასილის-
მან, თჳჲა, რამეთუ წარვიძღუანოთ თავადი დავით წინაღწარმეტყუელი, რა-
მეთუ იტყჳს: «ესე არს დღე, რომელ ქმნა უფალმან, მოვედით, ვიხარებდეთ და 15
ვიშუებდეთ ამას შინა». რამეთუ დღჳ ესე შობისაჲ ამით ჩას ოცდამეხუთჳ (თ)თჳ-
სა დეკენბერისაჲ, რამეთუ ნათელსა და დღესა შეემატების და ღამესა მოაკლ-
დების. და ამითუა ჩის რამეთუ შობაჲ ქრისტესი ოცდახუთსა დეკენბერსა არს.

და ნეტარი ავგასტინოს ეპისკოპოსი აფრიკეთისაჲ შობისათჳს იოვანსისსა
ესრე იტყჳს და აჩუენებს ეამსა, და დღეთა და ხარებასა მარიამისსა, და შობა- 20
სა ქრისტესსა. «დღჳ ესე | იოვანსს შობისაჲ გამოვაჩინო, დასაბამი და დასა-
სრული, რამეთუ ორი ჯერი არს მზისა ქცევაჲ წელიწადსა და დასწორებაჲ
დღეთაჲ, ერთი ესე ქცევაჲ მზისაჲ დღეს არს, ოცდახუთსა ივნისსა, და ერთი
იგი ქცევაჲ (თ)თუესა დეკენბერსა ოცდახუთსა, რამეთუ რვით დღით წინა (თ)თჳს
თავითგან იანუარისაჲთ, (თ)თუესა დეკენბერსა ოცდახუთსა, იშვა ქრისტე მარია 25
ამისგან ქალწულისა, და რვით დღით წინა (თ)თჳს თავითგან აპრილისაჲთ, (თ)თუ-
ესა მარტა ოცდახუთსა, ეხარა მარიაჲს გაბრიელის მიერ. და რვით დღით წი-
ნა (თ)თჳს თა[ვისაჲთგან იელისისაჲთ, (თ)თუესა] || ივნისსა ოცდახუთსა, იშვა წმი-
დაჲ იოვანე. და რვით დღით წინა (თ)თჳს თავისაჲთ ოკტომბერისაჲთ, (თ)თუ-
ესა სექტემბერსა ოცდაოთხსა, მუცლად იღო ელისაბედ იოვანე. იოვანსს შობაჲ 30.
დღეთა მოკლებასა იყო, ხოლო ქრისტესი—დღეთა აღმატებასა. და ამას იოვანე
თუთ იტყჳს, ვითარმედ ჩემდა ჯერ არს მოკლებაჲ, ხოლო მისა აღმატებაჲ.
და ; ეცა საკვრეელი გულისხმა ვყოთ. ვითარ იოვანე ღამეთა შემატებასა იშვა.

1 ხოლო abs. C. 2 დღესა B; აწ - ჩუენ C; ვაჩუენოთ C. 4 და შემდგომითი შემდგო-
მითი C. 5 გრიგოლი ეპისკოპოსი C; ნანზიანზორეველი B; და ღმრთის-მეტყუელი abs. S. 6
დღე C. 7 დღე C; ესრე C. 9 თანა გამოვბრწყინდეთ abs. C; მივეციოთ C. 10 სხუა C. 11 იოვა-
ნესებრ C; ვიქმნენოთ C; მას C. 13 გრიგორი ნოსიასამან C. 14 რამეთუ abs. C; ~ წინაღწარ-
მეტყუელი დავით C. 15 დღჳ B. 16 დღე B; ესე] იგი C. 18 რამეთუ ვითარმედ C. 21 ეამთა C;
21 ქრისტესსა. 22 ქცევისაჲ C. 23 ოცდაოთხსა C. 25 თჳსა; ქრისტე C. 26 თჳსა C. 28 (თა-
ვისაჲთგან იელისისაჲთ თთუესა—abs. B (წაჭრილი ჩანს სტროქონი); (თ)თჳსა C; ოცდაოთხსა C.
29 იოვანს C; თჳსა C. 30 იოვანსი C. 31 ხოლო] და C; ქრისტესი C. 32 დაკლებაჲ C. 33 გუ-
ლის-ჲმა C.

ხოლო ქრისტე დღეთა შემატებასა იშვა“. და იგივე ნეტარი აგვსტინე ნათლის-
 ლებისა დღეთა გამოაჩინებს და იტყვს, ვითარმედ „ნათლისღებისა წინა ათორ-
 მეტით დღით იშვა“, და მით ჩას, იანვარსა ექუსსა ნათლისღება არს და გან-
 ცხადება.

და წმიდა იოვანე ოქროპირი ესრე იტყვს, ვითარმედ „ესუად დღე არს
 შობისა და სხუად დღე არს ნათლისღებისა; რად იტყვან და გუაცილობენ,
 ვითარმედ ახალსა რასმე მოიღებენ და გუაცილობენო!“. ესე კეთილად დაი-
 რწმუნე მაცილობელი, რამეთუ დღე ესე ძუელი არს დასავალისათა, და ჰრომთა
 გარდაუტყვევლად უპყრის დღე ესე შობისა და ნათლისღებისა. ხარებისა
 და მიგებებისა, ხოლო ჩუენი ათილა წელი არს, და-რა-ვემყენით ძუელსა მას
 და აღვიზარდებით, და ნაყოფი გვხილავს. უკუეთუმცა არა იყო ღმრთისა მი-
 ერ, | გან-მცა-ქარდებოდა. ხოლო აწ ყოველი სოფელი საესე არს და შეიწყნა-
 რებენ დღითი-დღედ. და ესეცა ჩას, ვითარ ელისაბედისთვის ზაქარიას ეხარა კუ-
 მევასა საკუმეველისასა, რომელ არს (თ)თუე მეშვდე, რამეთუ შემდგომად ხარე-
 ბისა მიუღვა ელისაბედ და ამას გამოაჩინებს ლეიტელთა და რიცხუთა, რა-
 მეთუ ათხუთმეტით დღითგან ვიდრე ოცდამეორედ დღედმდე ზატიკობედ (თ)თუ-
 ესა სეკლენბერსა. და მერმელა შემდგომად ოცდარორისა დღისა წარვიდა სახიდ
 თვსა, ესე იგი არს ოცდამესამესა დღესა; და ოცდამეხუთესა დღესა მუცლად
 ილო ელისაბედ და კულად იტყვს, ვითარმედ „თქუენ შორის | დგას, რომელი
 თქუენ არა იცით და არცა მე ვიცოდე იგი, გარნა რომელმან მომავლინა მე,
 მან მრქუა, ვითარმედ „რომელსა ზედა იხილო სული ღმრთისა გარდამომავა-
 ლი და დადგრომილი მის ზედა, იგი არს რომელმან ნათელ გცეს თქუენ სული-
 თა წმიდითა. რომლისა მიზეზისათს იყო იოვანსი იგი მოსლვა იორდანედ,
 ამისთვის რამეთუ ყოველი იგი ერი იორდანსსა მიკრბა და ყოველივე იგი ველ-
 ნი საესე იყენს მიმავალთაგან ქალაქებისაგან და დაბნებისა, და რაჟამს უფალი
 ჩუენი იესუ ქრისტე მოვიდოდა იორდანედ. ყოველსა ერსა უჩუენებდა და ყო-
 ველთა გამოუცხად(ა) მაშინ ღმერთი. არა თუ იოვანე კარად-კარად ვიდოდა და
 უთხრობდა, და არცაღა საესებასა მას კაცთასა კიდეთა იორდანისათა ჯელის-
 პყრობით კრებულსა შორის შეიყვანებდა, არამედ შორის მათსა მდგომარს უჩუ-
 ენა და მამისაგან წამებითა იოვანსი იგი ქალაგებდა დამტკიცნა.“

აწ ამით ყოვლითა, რომელი წმიდათა მამათა და მოძღუართა წმიდათა-
 გან წიგნთა გამოიძიეს და დადევს და დაამტკიცეს, და ჩუენ ყოველნი ვპყოფთ
 ამით დღესასწაულთა: ოცდახუთსა (თ)თუესა მარტსა—ხარება წმიდისა ღმრთის-
 მშობელისა, და (თ)თუესა დეკენბერსა ოცდახუთსა შობა ქრისტისი ღმრთი-
 სა ჩუენისა ქალწულისა მარიამისგან. და წმიდა იგი განცხადება მისი და

1 ქრისტე (ნათლისღებისა) და განცხადებისა C. 3 ამით C. 5 იოვანსი C. 8 დღე C.
 9 ნათლისღებისა და C. 10 ჩუენ C; არს გუაქუს C; და-რა-ვემყენით C. 12 საესე C. 14
 საკუმეველისასა C. 14 თუე B, თუე C; მეშვდე C. 15 ~ ლეიტელთა და რიცხუთა აჩინებს C.
 17 სახლად C. 18 ოცდამესამსა B; და ოცდამეხუთესა დღესა abs. C. 20 იგი abs. C. 21 მრქუა
 | მე C; ღმრთისა წმიდა C. 22 და abs. C; მის მას C. 23 იოვანსი C. 24 იორდანსსა იო-
 ვანსსა C. 25 საესე C. 26 მოვიდა C. 27 ღმერთი abs. C; კარად-კარად კაცად-კაცად C. 28
 კაცთა B. 29 შეიყვანა C. 30 იოვანსი C. 33 (თ)თუესა abs. B; წმიდისა abs. C. 34 თვსა C.

ნათლისღებამა—(თ)თუესა იანვარსა ექუსსა. | და შობითგან მიეთუალათ, ვითარ-
 ია ლუკა მახარებელი გუასწავებს, მეორემეოცესა დღესა, ოდეს ჩვი წმიდამან
 სკემონ მიიქუა უფალი, და მიხუდების იგი ფებრვალსა ორსა და ჩუენ ვპყოფთ,
 და არა თუ ფებრვალსა (ა)თოთხმეტსა, ვითარცა ივინი, რომელნი იგი სკთებიან.
 აწ არა თუ ახლად რამე გამოვიძიეთ ჩუენ, არამედ წმიდათაგან წიგნთა და
 ზამთა მოძლუართა გამოიძიეს მართლ-მორწმუნეთა და დასაბამითგან პყოფდეს
 და ჩუენცა ვპყოფთ, და თქუენდაცა ჯერ არს აღსრულებად, რაფთა ერთობით
 ვიდრედდეთ მამასა და ძესა და წმიდასა სულსა აწ და მარადის და უკუნითი
 უკუნისამდე, ამენ.

XIV

10

ი ა ს ა კ ი თ ხ ა ვ ი

თქუმული წმადისა და ნეტარისა პეტრე მთავარ-გაიხვავებისა იერუსალმელისაჲ

შობისათვის უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესა

ვიცნი ფასის-მოყუარეთაგან ვაქარნი, რომელნი მრავალ-გზის ზლუასა შე-
 ვიდიან და ჰაერთაგან ბოროტთა ლელვათა აღძრულთა შორის დაეპყრინან, 15
 ხოლო რაქამს სხუათა ვიეთმე მიეწინიან, ფრიად შეასმენედ თუსსა მას ორგუ-
 ლებით უგუნურებასა და ზედამსზედა აბრალეზედ თავთაცა თუსთა და იტყუედ:
 ფილრემდის ხოლო ამას შრომასა შინა ვიყენეთ და ზლუასა შინა ძქრს ვიხილვი-
 დეთ? ხოლო ოდეს ლელვათა მათგან და ქირისა გარე გამოვლიან, წადიერებით
 და სურვილითა მით ვეცხლის-მოყუარებისაჲთა, რომლითა იგი შეპყრობილ არი- 20
 ედ, მერმეცა გული უთქუამნ მათ მისლვად ზლუადეე და შევრდომად მასვე ქირ-
 სა, რეცა თუ პირველი იგი ქირი დაავწყდის.

არამედ ქუეყანის-მოქმედმანცა კაცმან რაქამს იხილის წკმათა გშობელთა-
 გან ღრუბელთა ქუეყანაჲ წკმითა განმადლარი და მოწიფებული და მოწვეული
 თესლის დათესვად. ქარნი შეაუღლნის და ქუეყანაჲ განაღის და ურნატი და- 52
 აღრმის; და მრავალ-გზის კლდოვანსაცა ჰბრძავენ და ფერკითა ქვაჲ იგი აღმო-
 აზულიის, და თავსა თუსსა მიმოაქციენ, და მერმე კულად მიექცის და ოფლი
 დიდძალი ვორცთა სდინ. მაშინ ქუეყანისა საქმესა მას საღმობისა და უჩინოე-
 ბისა დედა უწყენ, ხოლო ოდეს მცირედ აყოვნის დი ქუეყანაჲ იგი მწუენვილი-
 თა შემოსილი, ვითარცა თავი თმითა, ეგრძთ სახედ ნაყოფიერად იხილის, მა- 30
 შინ განიხარის და განმხიარულდის და გულის-თქუითა აღივსის, და მრავალ-
 გზის და ზედამსზედა გარე მოჰვლინ მას, და ნაყოფის-განმრყუნელსა მას, გინა
 დამაკლებლსა მას, აღმოჰხუბრინ, ხოლო ნაყოფსა მას განაშუენებნ. და მიე-

1 თქმსა C. 3 იგი + თუესა C. 4 ათხუთმეტსა C; ივინი იგი H; იგი. abs. C. 6 მართლ-
 მორწმუნეთა abs. S; და დასაბამითგან დასაბამითგან C.

რიოტან ილოცენ, რადთა მარადის ღირს იქმნეს მასვე შრომასა და ყოველთათს ღმრთისა მიერ საზრდელად და საცხოვრებელად მოცემულად ქუეყანისა საქმესა მას იტყუნ და სხუათაცა დაარწმუნებნ.

79 აწ უკუეთუ ვაჰარსა და ქუეყანის-მოქმედსა საწუთროსა მის ფასისა, რომელი ქუეყანადვე მიიქცის და სიზმრისა უღარსს ჩუენგან წარვალს. ესრეთ გული უთქუამს, და რომელიმე ზღუასა იკადრებს, რომელი სიკუდილსა ესოდენ შორავნ, რადენცა წყალთა მათგან ნავი ზედა მკურავალი. არამედ კეთილთაგანცა ქალაქთა შინადასათა ერთვე დაკლებულ არს და შრომითა მით არა დასცხრების. ვითარ უკუე გვღირს ჩუენ სიციონილი, რომელთა ესე საღმრთოთა მისთეს და საუკუნოთა გული გვთქუამს, და უკუდავებდას თავთა თესთათს და სხუათათს საღმრთოთა წიგნთაგან დაეიუნჯებთ და ღმრთიე-სულიერთა მათგან ნერგთა ნაყოფსა შევიკრებთ, რადთა ნანდვლვე ამისნი მცენარენი ფრიად კეთილ და მსგავსად წერილისა მის გული(ს)-სათქუმელ არიან უფროსად და ქეთა პატროსანთა მრავალთა, და უტკბილსს არიან უფროს თაფლისა გოლგულისა! არამედ უკუეთუ ინებოთ, მერმეტა გარე შეელოთ ესე და ყუაილის სახედ გამოურჩიოთ კრებულსა. ამას სარგებელად, რომელ იგი ამისგან ხოლო ვის საცნობელ არს, რამეთუ უკუეთუ მადლმან სულისა წმიდისამან ინებოს უღარსსა შევიდეთ და უახლსი რამე ამას მოვართუათ.

რამეთუ იყო ოდესმე, ბუნებაჲ კაცთაჲ უმეცრებისა უფსკრულსა იქცეოდა ვითარცა ნავითა, და ნავისა მავლებელად ჰქონდეს ბოროტნი იგი ცოდენი, რომელნი ყოვლით კერძო ჰქირსა შეამთხუევდეს მათ, და გარემოთს ღელეთათა მათ კერპთ-მსახურებისათა სიმალელედ აღაწევდეს და აერთა ღრუბლის სახედ შეჰფარვიდეს. არამედ ღელვანი იგი კერპთ-მსახურებისანი ცისა ხილვადცა არა უტეობდეს და ღმრთისა ცნობისა წილ. კლდეთა უღალთა მიმართ მიჰქენებდეს და წყალთა მათგან ჰქირსა უთქუმდეს. და ესე რაჲ ესრე სახედ მიმოაქუნდა და ყოვლადვე წამსა შინა სიკუდილისასა მოელოდა, ღმერთმან, რომელი ყოველთა კეთილთა მომცემელი არს, რომელმან არა არსისაგან ყოველივე არსად მოიყვანა. ვითარცა იხილა იგი ჰქირსა შინა, რამეთუ მიწვეულ იყო იგი დანთქმად და უფსკრულსა ცოდვისასა შთასლვად, შეიწყალა იგი ვითარცა ხატად თესად შექმნული.

30 ხოლო არა თუ იგი უფლისა ღმრთისა მოწყალისაგან შეწვენასა, რას ითხოვდა და შე-მცა-ისმინა მისი. არამედ იგი არა ხადოდა კაცთ-მოყუარებასა მისსა და არცა სინანულითა მოიზიდვიდა წყალობასა, რამეთუ არღარა იყო მის თანა. მაშინ ღმრთის-ცნობისა სიტყუა არცა ერთი რაჲ. და ღმერთი ექმნა მოლუაწ კაცობრივსა. რომელი იგი ამას არღა ეცნა; და მკურნალ თვნიერ წოდებისა, რომელსა მან არა ხადა. რამეთუ ესე ჰეშმარიტად გამოუთქუმელი კაცთ-მოყუარებაჲ არს ღმრთისაჲ. ხოლო ვითარ ბუნებაჲ ესე ჩუენი არს მკირედლა და-მკავიდრე-ითჰა მაშინ ვითარცა ველ-შუეხებელისა რაჲსმე თხემისაგან სანთლისა ბრწყინვალისა სახედ ჯერ იჩინა ღმერთმან. რომელმანცა თავი თესი თვთ მოიყვანა, ვითარცა იგი. ფსალმუნთა შინა გუასწავებს ჩუენ გალობით შე-35 მასხმელი დავით და იტყვს: „მწუერავლთა ხეთადა არს გამოსავალი მისი და მიწვენაჲ მისი ვიდრე მწუერავლად მისადმდე“.

ჯერ არს უკუე ნავითა სრულისაჲ მის ცოდვათაგან ვითარცა არმურისა-
 კან ბოროტად მიმოღებულისა და მიმოტაცებულისაჲ, რომელსა არა სადა ვის
 ჰბილუა მათ თანა ღმრთის ცნობისა ნავთსაყუდელი, არამედ მითბრობაჲ მა-
 თი იყო სერტყათათჳს და ბოჲმონთა და კერპთა შესაწირავისათჳს, და სისხლი-
 სისა მოსაპყურებელად, კაცთა დაწყუდისათჳს, ეშმაკთა და უფროჲსლა ეშმაკეულ- 5
 თა პატოიეს-ცემისათჳს, რამეთუ ხელთ-საქმრად მათა ღმერთთა გამო საქმს იგი
 ოდენ კმა ეყოფოდა და ხუროებით დღითი-დღედ ძელთა, ქებათა, ღმრთად გა-
 ზისთლიდეს. ხოლო ჩუენდა მრავალ-მეტყუელებათა არს კუალად ამათოჲს სი-
 ტყუად, რომელთათჳს იგი ერთ-გზის და მრავალ-გზის წულად გამოეთქუ, და
 ძეგლის სახედ ვამხილოთ მათ, რომელთა შორის ეგევითარნი იგი იმსახურები- 10
 ან; არამედ მის სახისათჳს უკუე ღმერთი, რომელი გაბრიელის მიერ ეხარა ქალ-
 წულსა მას მისევე ქორწილისა უმეცარსა მუცელსა წმიდისა მარიამისსა დაიტია,
 რომლისა ქმრად სახელდებულ იყო იოსებ. ხოლო თანაზიარ არცა მაშინ და
 არცა მერმე სადა ყოფილ იყო, და ჳორციელი სულიერი სულითა მეტყუელითა
 და საცნაურითა ამისგან მოილო, და მეყსეულად მიდგომილებჲ იგი გამოუთქუ- 15
 მელად გამოაჩინა.

ხოლო აწ მითბრობადმდე ჩუენდა საღმრთოჲსჲ მის თბრობისა ჳერეთ
 იგი, რომელ უცხოჲთა ენითა წოდებულ იყო ანგელოზსა მას სახელი უპირადღს
 მისსა, იგი გამოჩინებჲა ეყოთ, რამეთუ მან გამოაცხადოს და უქემშარიტსსად
 განჯმარტოს მოლუაწებისა მის დიდებულისა პოენაჲ. ებრაელთა ნაშობნი გა- 20
 ბრიელისსა სახელსა მას მათა მიმართ, რომელთა იგი ებრაელთა ენაჲ არა იცი-
 ან, ღმრთად და კაცად აღუყებენ. ჩას, რამეთუ ამას ჩუენ ეგრე გამოგვთარგმა-
 ნებენ. ჳ წინაჲსწარცნობისა ძალი, რამეთუ არა რაჲ ცალიერად ქმნა, არამედ
 წინაჲსწარმთბრობელად სახელიცა იგი ლიტონი ანგელოზსა მას უწოდა და
 უფროჲსლა დაუმტკიცა მის მიერ. ყოველთა გამოუცხადნა მის მიერ ქადაგებუ- 25
 ლისა მის შობისა ბუნებანი, რამეთუ აქა იწყებს გაბრიელ მარიამის მიმართ და
 იტყჳს: «გხიაროდენ სახარულევანო». და შემდგომად სიტყჳსა ამის აჩუენა ხო-
 ლო მეორედ დაქცევისა ზემოჲსა მის სისხარულითა გარდამატებჲა, რამეთუ პ(ი)რ-
 ველი იგი სიტყუაჲ ჩუეულად მოკითხვისა სახე არს, ხოლო მეორს ესე წადიე-
 რებისა მოწამედ გონებასა მას მიიყენებს, ვითარმედ «უფალი შენ თანა», და 30
 ერთითა სიტყჳთა ქალწულა იგი ღმრთის შემოსილად გამოაჩინა.

ხოლო ჳამან მან შემთხუეული იგი მადლი გამოაცხადა და სახს იგი მუ-
 ცლისა მის მარიამისი აღივსებოდა, რამეთუ უღ(ი)რდავე ეგრე საქმესა მას, რაჲ-
 თა საზღვარსა მასცავე ბუნებისასა ეგოს, რაჲთა საქმენი იგი სარწმუნო იყვენენ.
 მაშინ იქუსა შედგა იოსებ არა სადა ყოფილისა მისთჳს სახისა, ხოლო დაღაცა- 35
 თუ კაცი იგი მართალ იყო, არამედ ესოდენტა მათ საკრველებათა არავე წი-
 ნაჲსწარმეტყუელ იყო. და ამისთჳსცა ვითარ ჳგონებ მუცლისა მის ქალწულისა
 დამძიმებითა, იგი ვითარცა გუემითა იწყლა თავსა შინა თჳსსა და მის ქალწუ-
 ლისაცა მიმართ ერკუასევე სამე მრავალ-გზის? ეჲა, ვითარი სასოებაჲ კეთი(ლი)
 მაქუნდა მე შენდა მიმართ, ხოლო აწ ვითარ ჳგონებ? არა ვითარ-მე მართლ 40

შეგვემოხზა შენ კაცობრივი სახს, რამეთუ მოცემულ არს შჯული მართალთა კაცთა წმიდათა და ბოროტის-უმეცართა დედათა თანა მკვდრ ყოფად? ხოლო არა ვითარმცა გულის-თქუმისა საწერტელი ჰმძლავრონ მათსა მას მუღლღებასა, არამედ შჯული ბუნებისა და სასოებად შეილის-სხმისა. და სიტყუად იგი ღმრთისა და არს, რომელსა იგი იტყვს «ალორძნდით და განმრავლდით». შენცა 5 ეგრევე სახედ ყოფად მრწმენა და მით მოყვანებად შენი თავს ვიდევ, შ ქალწულო თხოილო!

ხოლო შემდგომსა მას არღარა შევისძინებ სიტყუად, არამედ ვითარ ვპოვნებ, ეგევითარსა მას სასოებასა შე-ვის-ხუდი. და მუცლისა იგი სიმძიმე წამებს, რამეთუ ქალწულებისა ჩუელღებასა თანა წარსრუ(ლ) არს. ხოლო აწ მე გამეშორე, 10 და შიში განიშორე შენგან, და იზარდებოდე შენ ტუბილითა, რამეთუ დუმილითა დაეფარო საქმს ესე და არცა ერთი რაჲ გმობად შეეხოს შენსა მაგას მადლსა.

აწ შეილნო. საყუარელნო, უყუეთუ სათნო გიჩს, მერმეცა ანგელოზისა მის სიტყუთა მითხრობასავე მივიქცეთ, რამეთუ ფრიად დაკვრებულ თუო ქალწული იგი თქუმათა ზედა, და გონებითაჲ განიზრახვიდა, ძაძსა მას მათსა ზედამიწვე- 15 ნულ იყო. მაშინ გაბრიელ ნუგეშინის-სცემდა მას და ამას ეტყოდა: «ნუ გეშინინ მარიამ, რამეთუ ჰპოვე მადლი წინაშე ღმრთისა, და აჰა ეგერა შენ მუცლად ილო, და ჰშვე ძმ, და უწოდინ სახელი მისი იესუ. და იყოს იგი დიდ და ძმ მადლის ეწოდოს მას. და მოსცეს მას უფალმან ღმერთმან საყდარი დავითის მამისა თვისისა. და სუფევდეს იგი სახლსა ზედა იაკობისსა საუკუნოდ და სუფევი- 20 -

კა
—
83

შ საკვრეველებად, რომელსა საზომი არა აქუს. ბუნებით ზ მამად არს ღმერთი და არა მადლით. ქვემარტად უკუე იქადაგა მუცლად მღებელსა მას. და რეცა თუ დაამტკიცებს ანგელოზი იგი და საქმით უჩუენებს მას, რომელი იგი ფსალმუნთა შინა პირველითგან და წინაჲთ მისთჳ წერილ არს. მე დაედეგ მე- 25 უფედ მის მიერ ზედა სიონსა მათსა, მათსა წმიდასა მისსა, თხრობად ბრძანებასა უფლისასა. უფალმან მრქუა მე: ძმ ჩემი ხარ ი შენ და მე დღეს მიშობიე ალ. 2,1 შენა? შ, საკვრეველებისა ძალი, რადენ დიდ არს და დიდებულ!

ხოლო კუალადვე მივექცე მერმეცა ძალსა მას გაზრიელის მიერ თქუმულთა, რამეთუ ვინმე სადა ვინ იხილა უწინარს შობისა ღმრთისა მიერ, და სახე- 30 ლითა გამოჩინებულ და ესრტ ნათლად გამოსრული. სამეუფოდ ცხებული და მაცხოვრად ნათესაევისათჳ კაცთაჲსა სახელდებული, რომლისა მთაერობად იგი უფროჲსდა დაუსაბამოდ და სამარადისოდ მის თანავე ქმნულ იყო და იოვანეცა, რომლისათჳ წერილ არს, ვითარმედ «ნაშობი დედათაჲ უფროჲს ამისსა არა ვინ არს უწინარს შობისა. არცა ერთი სახელისა ღირს იქმნა, არამედ ზაქა- 35 რიაცა, ამისმან მამამან. ველის წერითა უფროჲსდა ვიდრე არა ენითა შემდგომად შობისა დასდვა მას ესე. რამეთუ ვმა შეპყრობითა იყო საკვრეველებათა მათგან, რომელნი უწინარს მუცლად-ღებისა ჩუენებულ იყვნეს. აწ უკუე ღმერთი იშვების დედაკაცისაგან და ხატი მონებისაჲ მოაქუს და ჩუენისა ცხორებისათჳ უფროჲსდა უკუდაეებისა მოლუაწ გუექმნეს. 40

და შემდგომად შობისა სახუეველითა წარიგარაგების, და ბაგასა მიიწვი-
 ნების ყოვლისა! სოფლისა უფალი. და რომელი ცათა და ყოველსა განანესებს,
 პირუტყუთა საზრდელისა შთასადებელსა დაეტევების. ჰე, ამას სამე არუენებს,
 დამბადებელ ყოფად არს იგი პირუტყუთებრისა და საცხოვართ-სახისა მის ცხო-
 რებისაგან და უფროსლა მერმე წამართ, საზრდელისა მის ანგელოზთ-მოქავარ- 5
 თაასა მოცემად, რამეთუ იტყუხ: აჰური ანგელოზთაჲ კამა კაცმანა. განმიხალეთ
 მე ჳყენებითა ამით ადამი. ჳ ურწმუნოთა სიმრავლეო, გრწმენედ თქუმული ესე
 და მჳსნელად და განმაქარებელად მონათა მათთჳ პატიეთა ხილულსა ამას
 უწოდეთ. ადამ ურჩებითა მით კაცთა სიკუდილის მიზეზ ექმნა და სამოთხისა-
 გან შიშუელი გამოვარდა, და ლელჳსა ფურცლითა შვილთ-სხმისა მიზეზნი იგი 10
 გონიერად დაიფარნა, ხოლო ჩუენმან ამან ადამ, რომელ არს ქრისტე, რომელ-
 მანცა შექმნა პირველი იგი ადამ, რამეთუ წერილ არს, იყო პირველი იგი ადამ
 საშუმინველა ცხოველად, ხოლო უკუა(ნა)მსკნელ ესე ადამ სულად განმაცხოვე-
 ლებელად. მამისა ჩუენისა ურჩებაჲ იგი განიკურნა და ტანჯუვაჲ იგი, რომელ
 მის გამო ჩუენ ზედა მოწვენულ იყო, განაქარვა ღმერთმან. ღმერთი იყო და 15
 კაც იქმნა, და პირმეტყუელისა მისგან სამოთხისა გამოვიდა. ესე არა იგი არს,
 ქალწულისაგან მუტლისა ნეფსით გამოსლუვა მისი, და ლელჳსა ფურცლისა წილ
 სახუეველთა შინა დაიფარვის, და საცნაურსა მას ცათა თანა განგულებს ჩუენ
 სამოთხესა, და უკუდავებად ნეფსით მიგჳწესს ჩუენ, რომლისათჳს შჯულის-მდე-
 ბელი პავლეცა ქადაგებს და იტყუხ: რამეთუ კაცისა მიერ იყო სიკუდილი, და 20
 კაცისა მიერ აღდგომაჲ მკუდართაჲ. ვითარცა იგი ადამის მიერ მოწყდებინა,
 ეგრეცა ქრისტეს მიერ ყოველნი ცხოველ იქმნებინან, და კუალად ვითარცა იგი
 შევიმოსეთ ხატი მიწისაგანისაჲ, შევიმოსოთ ხატი იგი ჳეცისაგანისაჲცა მისა.

ჩას, რამეთუ ქუეყანად-შვიდველისა ამის და მძიმისა ცხოვრებისაგან გარე-
 მომაქტევს ჩუენ, რამეთუ მიწისაგანისად სამართლად სახელ ედების ამას. ხო- 25
 ლო მნებაჲს ჩუენი, რაჲთა საღმრთოსა მას და ანგელოზებრსა ცხოვრებასა მი-
 ვისწრაფოთ და ჳეცისა მოქალაქე ვიქმნეთ. რამეთუ პირველი იგი ადამ ყოვ-
 ლადვე თავსა შინა თჳსსა გამოისახა, და მეორედ ადამის წილ თავი თჳსი ჳორ-
 ციულად სოფელსა შინა კაცთა გამოუცხადა. და ესეცა ფრიად შეეტყუებდის გა-
 ლობით შემასხმელისა დაეთის დაწერილსა მას, ვითარმედ: მესაწირავი და 30
 მსხუტობლი არა ინებე, ხოლო ჳორცინი დამამტკიცენ მე, საკუერთხი ცოდვათა-
 თჳს არა სათნო იყავ. მაშინ ეთქუ, —ესერა მოვალ, თავსა წიგნთასა წერილ არს
 ჩემთჳს. ყოფად ნებისა შენისა ვინებე, რამეთუ პირველი იგი წერილი აღთქუმი-
 საჲ, რომელი იგი უკუანამსკნელ იქმნა, ღმრთისა მიერ აქუნდა დასაბამი და მისა
 მიმართვე მიქცევად იყო, ესე იგი არს, შემოქმედის(ა) მის სიტყუაჲ, რამეთუ ორი- 35
 ვე იგი მის მიერ და მისა მიმართ სრულ ყო, და ესრტო ჩუენ ამას გუასწავებს.
 და რამეთუ პირველთა მათ სიტყუათა, რეცა თუ გამოუჩინებელადვე იწმევედა,
 შე-უკუე-ჰგვანდა, რაჲთამცა გამოსპეტაკენეს და გამოცხადნეს ქრისტეს ღმრთისა
 ჩუენისა მოსლვაჲ. რამეთუ ამასცა ქადაგი იგი ეკლესიათაჲ წიგნსა შინა თჳს-
 თა იტყუხ: იესუ ქრისტე გუშინ და ღღეს, და იგი თავადი არს საუკუნედ მი- 40

ს აა, ვითარ მგონიეს, ორსავე მას აღთქუმასა თავისა თვისისა ყოფილად აუწყებს, ამეთუ ჰგიეს უკუდავად მისგან და მისა მიმართ, და) მიიქცევს და შეამსგავს.

არამედ მეცით მე შენდობაჲ, რამეთუ [მცირედ რაჲმე დამირჩა მ]ოკუთ ა მათთჳს, რამეთუ იგინიცა არა მცირესა სარწმუნოებ]ასა მოსცემენ თქუმულ- [თა] მათ. რამეთუ ყო ოდესმე წმიდამან კრებ]ამან სპარსეთი და ბაბილოვ- ნე]ლთა სამეფუთჲ დაუტ]რეა და აქა მოემართა. ხოლო წინამძღურად ვარსკუ- [ლ]ი იგი აქუნდა და გზისა ს[ლ]ე]ასა იგი განუგებდა მათ. ოდესმე სავენედ მიაწ]ევ]და, ოდესმე კულად გზისა სლ[ე]ა]სა მას ასწრაფებნ და თითო] სახედ უჩუენებდა მეუ]ფ]ისა მას, რომელსა იგინი დიდი]თა გულს-მოდგინებითა ეძი- ე]ბ]დ]ეს და ჯერი ერთი მი-ცა-ე]ი-...-

3 86

ესალ. 9,10

8. 3,9

აიბა 2,15

ხოლო მე ესრე ეპკონებ, რამეთუ ვითარ იგი მა[შინ] სურვიელ იყენეს მო- [გუ]ნი იგი შობილისა მისგან [მე]ფუისა ხილვად, ზედაჲს-ზედა] ჰკითხვიდენ თა- ნამაჲე[ლთა] მათ თჳსთა, გინათუ სხ[უ]აჲცა ვინ შეემთხუეოდა]. და ჰურიასტან- სსა გამო[...], უზელდეს. და თუ ოდეს [...], და იხილონ იგი, მასცა გამოეძიებდენ და ვითარცა თჳ[...], ო [წ]ინამძღუარსა ჰრისხვიდეს გულის-წყრომი. [დ]ალათუ მათ მიერსა მას [თ]ქუმულსა არა სცნობდ[ეს], არამედ და-ვე-მტკიცებულ იყ[ენ]ეს ძუელსა მას დაწერილ[ს]სა, რომელსა იტყვს: «მე უცხო [თ]ესლნი დამემორჩილ- ნეს», რამეთუ [ს]ლვითდა თაყუანის-ცემ[ი]თ ღირს იქმნეს მას, რომელი იგი [შ]ო- ბილი ღმრთისა სიტყუაჲ [პ]ირველად მათ მოიწრაფეს [წ]არმართთაგან და ეშ- მაქ]თა ნატყუენაიისა მისგან [...], და ვითარცა ნაავრებისა მის [უ]მთავრსთა. და იტყვს [...], ეს პირველ-ნაყოფთაჲ [უ]წინარსს ძლუ]ენი ამათ [პ]ატივ სცეს ენმანუელს ვითარცა [...], და მეუფესა და მის თანა[ს]ა მოსიკუდიდსა. [მ]ოართუეს ოქროჲ, გუნ[დ]რ]უქი და მური, რამეთუ წერილ [არ]ს: «პატივ ეც უფალსა შენ- თაგან მართლად ნაშრომა. [შ]ეწირე მისა შენგანთა [პ]ირველთა ნაყოფთა სი- მ[არ]თლისათა». და ფსალმუ[ნ]ს[ა] შინა იტყვს, ვითარმედ ყოველთა [...] არიან გარემო მისა, შეწირონ მისა ძლუენი. [სა]ღმრთოჲსა ამის სიტყუსა, რომელი მოწვენადსა მას ვითარცა მოწვენულსა გვთხრობს, და ზოგად საჩუენებელსა ში- ნა გვჩუენებს ჩუენ მას, რომელ იგი მრავლისა ჟამისა შემდგომად ყოფად იყო.

და რაჲსათჳსმე მოგუთა მათ და არა სხუასა ვის შობისა მისთჳს ვარსკუ- ჯი ლავი ეუწყა ღმრთისაჲ? რამეთუ ამისთჳს სამე, რაჲთა უფროჲს გონებისა საქ- მისა მისთჳს სხუათა მიმართ ყოველთა ქადაგად ქეშმარიტად გამოუჩნდენ, და უცხოჲსა მის რჩულისა მსახურთა მიიღეს ყოველი ურწმუნოებაჲ და იქჳ სიტ- ყუთა მომადლებისაჲთა, და რაჲთა უფროჲსლა აღესრულოს პირველითგან თქუ- მული წინამწარმეტყუელისაჲ, რომელსა იტყვს: «იხილონ. რომელთა არა თხრო- ბილ არს მისთჳს, და რომელთა არა ასმიეს, გულისხმა ყონ». ეროდე გულის- წყრომით გამოჰკითხვიდა მათ და რისხვით ალატყდა, და მრავალნი მწოვარნი მოსრნა მათ გამო.

აწ უკუე კმა ეყავენ ესე, მრავალ-გზის მიეთხრა ჩუენ მიერ, სასმენელთა მი- მართ თქუნთა. ¶ არამედ მწყემსთაცა მო-რაჲმე-აქუს სარწმუნოებისათჳს მათი-

სა მით, და შობილსა მას მეუფედ ქადაგებდეს. რამეთუ მათცა თვისი იგი ღმრთის-
გამოჩინებაჲ გამოვყე-უცხადა. და აჲა უფროსლა ინება, რაჲთა არუენოს, ვი-
თარმედ ჯერ არს, რაჲთა სწავლულთათვის მთავარ და წინამძღუარ ეკლესიასა
მწყემსნი იყვნენ, რამეთუ ცხოვრისა უმანკობაჲ არარა მან ცვალის. და ესენიცა
მობაძავ არიან მათა, რომელთა კეთილად სრულ ყოფად ეკლესიასა სწადის, 5
და რამეთუ ქრისტე უფალი ჩუენი მეუფე არს და მწყემს და ღმერთ, პირვე-
ლადვე უწყებულ არს ქრისტე გორციელად მოსლვისა და კაცთა შორის გამო-
ჩინებისათვისცა, რამეთუ ესრეს იტყოდა ეზეკიელ, რომელმან იხილა ღმრთის
შუენიერი იგი ძლიერებაჲ და თქუა, ვითარმედ ევიცსნე ცხოვარნი ჩემნი და
არა იყვნენ წარსატაცებელ, დაესაჯო შორის ვერძისა და ვერძისა, და აღუდ- 10
გინო მათ ზედა მწყემსი ერთი და მწყსიდეს მათ მონაჲ ჩემი დავით, და იყოს
იგი მათა მწყემს; და მე უფალი ვიყო მათა ღმერთ და დავით მთავარ შორის
მათსა. მე უფალი ვეტყოდე და აუთქუა სახლსა დავითისსა აღთქუმაჲ მშჯღო-
ბისაჲ, და აღვტოო სული უკეთური ქუეყანითა. და სხუასა ადგილსა იტყვს მის-
თვს, ვითარმედ «აღუდგინო მათ ნერგი მშჯღობისაჲ და 'არღარა აღივტონენ 15
იგინი სიყმილითა ქუეყანითა». ხოლო რამეთუ არა იესუსგანისათვის, არამედ რო-
მელი იგი თესლისაგან დავითისა შობად იყო ქრისტე, მისთვს ამას იტყვს.' და
მერმე საცნაურ არს, რამეთუ შემდგომად მრავლისა ნათესავისა განისუენა ამის
ცხოვრებისაგან. ამან მგალობელმან და წინაჲსწარმეტყუელმან მან ესე პირველად
ყოველთა მიუთხრა და გამოაცხად(ა), არამედ ესაია წინაჲსწარ გჯობრობს ჩუენ 20
და იტყვს: «აჲა ესერა, უფალი ზის ღრუბელსა ზედა სულმცირესა და შუვიდეს
ეგვპტედ, და შვიძრინენ კელით-ქმელნი ეგვპტისანი, რომლისათვისცა მახარებელ-
ი იტყვს: «აჲა ესერა ანგელოზნი. უფლისაჲ გამოეცხადა იოსებს ჩუენებით და
პრქუა: აღდეგ და წარიყვანე ყრმაჲ ეგე და დედაჲ მადისი და ივლტოდე ეგვპ-
ტედ, და იყავ მუნ ვიდრემდე გრქუა შენა. და ღირსად მგალობელი იგი იტ- 25
ყვს: «ეფუჲცე წმიდასა ჩემსა დავითს და მე არა ვეცრუო მას, ნათესავი მისი
უკუნისამდე ეგოს და საყდარი მისი ვითარცა მზე წინაშე ჩემსა». და ამბაკუმ წი-
ნაჲსწარმეტყუელი იტყვს: «მერმე წუთ ერთ მცირედლა მომავალი იგი მოვიდეს
და არა ყოვნოს». და სხუასა ადგილსა იტყვს: «აჲა ესერა ღმერთი ჩუენი საშ-
ჯელით მიაგებს და მიაგოს, თავადი მოვიდეს და მაცხოვრენეს ჩუენა. მრავალ: 30
არიან ჩუენ-მიერნი ესე თქუმელნი და სარწმუნოებისათვის მაღალ არიან, არა-
მედ უმრაველს არს: რომელი ვიცით, და-ლა-გვტევებთ. რამეთუ არა არს ჩუ-
ენი ესე წრათჲა, რაჲთა ამათთვის ყოველი ერთ-სახედ ქთქუათ, არამედ მცი(რე)-
დი რაჲმე ამათგანი და რაჲთა ვითარცა მკვლეული რაჲ ჩუენისა ამის ნამუშა-
კევისაგან კრებულსა ამას მოვართუათ. ხოლო თქუენ, რომელნი ეგე ღმრთისა 35
წინაშე სდგათ, და საიდუმლოთა მსახურნი, და სხუანიცა, ეგე ყოველნი, რო-
მელნი ყოვლად კეთილსა ამას ეკლესიასა მსგავსად ვენაჯისა რტო-შუენიერისა
აღაცხებთ და განაშუენებთ, მერჩდით მე გონებითა თქუენითა, უფროჲს ხოლო
აწ, რომელსა ესე ყოველთათვის ცნობასა მივითხრობ და მართლ-დიდებისა ნავთ-
საყუდელსა შეგიყვანებთ თქუენ, რამეთუ ნანდკლვე ყუდრო არს ესე და: მას თა- 40

ვალსა შეგკავანებს ჩუენ, გამოუთქუმელსა მას მოლუაწებისა ჩუენისა სარწმუნო-
ებასა. ჯერ არს უკუე თქუენდაცა, რომელნი ეგე ახალ-ნერგნი ხართ და ნაყოფ-
ნი ეკლესიისანი, აღმოცენებულნი დაბანასა მას მეორედ შობისასა, ღირს ქმნულ
ხართ, რადთა გრწმენეს და აღიაროთ მამისა მიმართ და ძისა და სულისა წმი-
დისა სამებაჲ ერთობით და ერთობაჲ სამებით საცნაურ ყოფილი.

5

რამეთუ განიყოფვის შეერთებულნი და ერთ იქმნების განუყოფელი, რომე-
ლი საკრველსა არს. არამედ საღმრთოაჲსა მის მოლუაწებისათჳსცა და რომელ
იგი არს ერთი მისვე წინა და ერთ-სასოებისა სამებისა სიტყუაჲ. და თუ ვინმე
გონებითა წმიდითა შეიწყნაროს ესე, იგი ნათლისა უბრწყინვალესად გამო-
ბრწყინდეს, და წიგნთა და მამათა მიერ მოძღურებითა განმტკიცებოდის. რა-
მეთუ საუკუნეთა უწინარსს მამამან ღმერთმან და სიტყუამან და ყოველთა შე-
მოქმედმან ჩუენი ესე ბუნებაჲ კაცთ-მოყუარებისათჳს შეიმოსა, და თავსა შინა
თჳსსა წმიდა ჰყოფს კაცობასა მას. და ვითარცა ცომი იქმნა ყოველსა მას აღ-
სუარულსა და შეაერთა თავსა თჳსსა, რომელმან იგი წმიდისა მისგან ქალწუ-
ლისა და ღმრთის-მშობლისა მიიხუნა ჯორცნი და შევამდგომელ იქმნა სული-
თა მით ცნობილითა შორის ღმრთეებისა და ჯორცთა სიმძიმისა. და ესრეთ
განყოფილი იგი შეამტკიცა ორთავე მიმართ შევამდგომელისა მის თჳსობითა
ყოვლადვე. ყოველთათჳს იქმნა ვითარცა ესე ჩუენ თჳნიერად ცოდვისა, ამისთჳს
უკუე სამართლად ღმრთად, სრულად მასვე ყოფად და ცნობილად აღვიარებთ,
რამეთუ შეყოფითა მით ორისა მის ბუნებისა გინა არსობისა ძლიერებისა მის
ერთობაჲ იგი იქმნა მისვე ქალწულისა მუცლისაგან შეურწყუველად და განუ-
ყოფელად ყოვლითურთვე დაადგრა, რომლისათჳს სამართლად, ესე იგი არს
ქეშმარიტად, წმიდასა მას ქალწულსა ღმრთის-მშობლად აღვიარებთ, რამეთუ
საუკუნეთა უწინარსმან მან სიტყუამან და ქეშმარიტმან ღმერთმან მისგან ჯორც-
ნი შეისხნა და კ[ა]ც იქმნა.

25

ხოლო ესე რაჲ ვთქუათ, არა თუ ვითარცა ღმრთისა სიტყუამან დასაბა-
მი მოვლო, არამედ რამეთუ ჯორცნი მისგან შეისხნა და მსგავს თჳსისა მის არ-
სებისა ჩუენიცა იგი გღნებაჲ თავისა თჳსისა უქცევლად შეაერთა და იქმნა კაც.
და სახელ ედვა ძედ კაცისად. და რადთურთით ძლით თჳსისაგან ღმრთეებისა
არა იცვალა, არამედ არცალა კაცად პირველად შეიქმნა მუცელსა მას შინა
წმიდისა მის ქალწულისასა. და ესრეთ გარდამოვდა მის ზედა სიტყუაჲ იგი, რა-
მეთუ არა თუ ღმრთისა შობაჲ ესე არს, არამედ შობად მოსლვაჲ მსგავსად თქუ-
მულისა მის დიდისა გრიგოლისი: რამეთუ იგი, რომელი მამისა თანა სამარა-
დისოჲ არს და თანაარსი, გუფზიარა ჩუენ ჯორცითა და სისხლითა, ვითარცა
იტყჳს წმიდაჲ მოციქული: ჩუენი ყოველივე თავს იღვა თჳნიერ ხოლო ცოდვი-
სა დიდითა მით კაცთ-მოყუარებითა თჳსითა, რომელი აქუს საღმრთოსა მას
მისსა ბუნებასა. შე-რამემე-ნხო ჯორცთა იგი ღმრთეებაჲ, რამეთუ უვნებელ არს
ღმრთეებაჲ, ვითარცა იგი უსხეულო. არამედ ჩუენთჳს ჯორცითა ივნო, ვითარ-
ცა იგი მოციქულთა მთავარი იტყჳს: ქრისტემან რაჲ ივნო ჩუენთჳს ჯორცითა,
არა თქუა ვითარმედ ღმრთეებითა, რამეთუ ღმრთეებაჲ ქეშმარიტად უვნებე-
ლად ჰგვის ვითარცა წინაჲსწარმეტყუელებით წერილ არს, ვითარმედ აჲე თავადი
იგივე ვარ და არა შევიცვალაო.

40

აწ უკუე ღმრთად ქეშმარიტად ქრისტე ვიცით და მისივე ვთქუათ ქრისტეს ენებად და ღმრთისა ენებად ჯორცითა. რამეთუ არა თუ სხუად ვინმე ქრისტე თჳნიერ მისა, რომელი იგი კაც იქმნა, ღმრთისა სიტყუად ვიცით, არამედ ერთი და იგივე, რამეთუ ესევე კაცთა შორის იქცეოდა და სიკუდილი ჩუენისა ცხოვრებისათჳს თავს იღვა, რაჲთა ძალი მტერისაჲ შემუსრო(ს) და ჩუენ ზედა მოწვეწულთა მათგან შეიღმრთებათა გამოგჳსნენს, და ღმერთსა და მამისა და-აგოს ჩუენი ესე ბუნებაჲ. ამისთვის უკუე სამართლად უფლად და მაცხოვრად და ღმრთად ქეშმარიტად ამას აღვიარებთ, თანაარსად მამისა ღმრთეებითა და თანაარსად ჩუენდა მომართ მასვე კაცობითა. დაღათუ ორთა ბუნებათა განუყოფელად ვიცით იგი არსობება, ერთობაჲ შეურწყუველად და განუყოფელად ჰგიეს ყოვლითურთ ერთითა პირითა და ერთითა ძალითა, რამეთუ ერთი იგი ორთა მათგან არს და ერთისა მისგან არიან ორნივე იგი, ვითარცა იგი იტყუს წმიდაჲ გრიგოლი. ხოლო ბუნებათა მათ თითოეულედასა არა სადა აღიღებს, შეერთებისა მისთვის უფროვსდა გამოაცხადებს თითოეულედასა მას ორთა მათ ბუნებათასა, და ერთად პირად და ერთად ძალად შეჰყოფს. არა ორად პირად განგჳყოფთ, გინა განესწვალებთ, ნუ იყოფინ, რამეთუ არა ჯერ არს, ვითარცა ვინ განაშორჳ კაცებაჲ იგი ღმრთეებასა, არამედ ერთსა და მასვე ძესა, მხოლოდ-შობილსა სიტყუასა, ღმერთსა და უფალსა იესუ ქრისტესა არა სადა ვიტყუთ, და მის თანა აღვიარებთ და გურწამს, და ორცალა ღმრთეებისა მისისა და კაცებისა ერთობაჲ იგი ღმრთეებით, გინა პატივით სწორებით, გინა წარმომატებითა. ნუთუ სხვსა რაჲსმე ზიარებასა ანუ ვითარცა იგი ყოველსა შინა მსგავსად უღმრთოვსა მის ნისტორისა ყოფილად გურწამს, ნუ იყოფინ! და ორცალა კუალად ქცეულებასა, გინა საუცრებასა, შემოვიღებთ მსგავსად ხენეშად მსახურისა მის ევტჳქოსისა, ნუ იყოფინ!

სადა უკუე განყოფაჲ და ქცეულებაჲ არა შეეხების, მუნ საცნაურ არს კეთილად, რამეთუ არსობისაჲ მის ერთობაჲ იგი ცოცხლად ჰგიენ და დამარხულ არნ ბუნებათა მათ თითოეულედასა მას შინა, დაღათუ არსებით ერთობაჲ იგი ღმრთეებისაჲ და კაცებისა მის მისისაჲ იქმნა. არამედ შეურწყუველადვე უფროვს ბუნებისა მოღუაწებაჲ იგი მისი დამარხულ არს. რამეთუ ერთი არს უფალი და უწინარის ჯორცთა შესხმისა, გინა თუ განაკაცებისა მის მისისაჲ, და ამისა შემედგომადცა იგივე არს ქეშ(მ)არიტად, რომელი იგი მამისა თანა და სულისა წმიდისა თაყუანის იცემების და თანა იდიღების. ამასვე საღმრთონი წიგნი გვთხრობენ და ამასცა ღმერთ-შემოსილნი ეკლესიისა მოძღუარნი ჰადაგებენ.

ამათ ყოველთათჳს თქუენცა, საყუარელნო, გლოცავ, რაჲთა გეჳსენენ ესენი, არა თუ რაჲთა კედელთა გინა ზღურბლთა სახლთა თქუენთასა გამოჩინებულად გამოსწყურნეთ, არამედ რაჲთა დაწოლასა თქუენსა და აღდგომისა და გარე გამოსღვასა და კრებულისა საქმესა, ანუ თჳსისა თავისა საქმესა, რამეთუ ფსალმუნისა ეამსა და ყოველსა აღგილსა ფრიად კეთილს არს მოჳსენებაჲ ღმრთისაჲ და მართლ-დიღებისა მოძღურებისაჲ ღმრთის-მოყუარისა სულისაჲ.

და ამათ თანა ესეცა გეჳსენენ, რომელსა ესე გეტყუ: რამეთუ ესეცა შემძლებელვე არს, რაჲთა წინამძღუარ ექმნენს სულთა თქუენთა ცხოვრებლად კრძო. ვაეახებდეთ ურთიერთას კაცთ-მოყუარებასა, რამეთუ ყოველი კაცი ამისა

- 22 მოქნენ ვართ. ნუ ვინ ჩუენგანი ქედ-მალღოვინ || გლახაკისა მიმართ სიმდიდრისა სასოებითა, რამეთუ ერთი ბუნებაჲ არს ჩუენ ყოველთაჲ, ხოლო საფასჲ სიტყვსა უღარჲს ერთისაგან ერთისა მივალს და მიეცევალების.
- აწ უკუე ვერიდნეთცა სიტყუათა მწარეთა, რომელი ვითარცა ისარი მოყუსისა მიმართ განეტყორცის, რამეთუ მალე არს ენაჲ ცოდვილისა მიმართ და მარჯუე. ამისთჳცა თანამდებ არს, უკუეთუ ცუდისა სიტყვსათჳს საშჯელი მიცემად არს, საყუარელნო, რავდენ უფროჲს საქმეთათჳს ბოროტთა მიუფუგადოს პატივი! იყავ ნუ უკუე თითოეული მსაჯულ თჳსთათჳს ცოდვითა და ნუმცა გამოიწულილავს სხუათასა, რადთა ესრჲთ ვინმე იპოოს მართალი; რამეთუ რომელმან თავი თჳსი თჳთ განიკითხოს, იგი სხუასგან არა განიკითხოს. დაიბანე- 10 ნით კელნი თქუენნი, საყუარელნო, გლახაკთა მიმართ ქველის-საქმითა, და ნუ ხოლო წყლითა, რამეთუ რომელი იგი თქუეს, ვითარმედ «არა ჯერ არს უბანელითა კელითა სიწმიდესა მას შესლვად», მე გონებასა ესე მომიჯდის, რომელი შეუღდგნ საქმესა ბუნებასა, ვერევე იყოს. რამეთუ არა დიდების-მოპოვნებისა თჳს არს თქუმული ესე, არამედ ზეგარდამო ბრძანებაჲ ესე მოცემულ არს ჩუენ- 15 და, ამათ გლახაკთა ძმათა ჩუენთათჳს, რამეთუ არა ჯერ არს, ვითარმცა სირცხულ გჳრნდა ამათი ესრჲთ სახელის-დებაჲ. რამეთუ შემოქმედსაცა ესრჲთ შეურაცხიან და მათსა მას კუთილსა თავისა თჳსისად იჩინებს და ესრეთ იტყვს: «ამენ გეტყვ თქუენ, რამეთუ რავდენი რად უყოთ ერთსა მას მცირეთაგანსა, იგი 25 თჳს მიყოთ», რამეთუ იგივე ვორცნი ასხენ, რომელნი ჩუენდა ამასვე ზოგადსა აერსა მიიღებენ. აწ უკუე რაჲმას ვიხილნეთ იგინი წინაშე წმიდათა მათ ბჭეთა მღვდომარენი, საბანელისა წილ მათა მოვიდეთ, მათა და, რად გუაქუნდეს, მივსცემდეთ მათ. და ესე რომელ ნიჭიკული ცოდვისაჲ არს ჩუენ თანა ამით გან- 30 ჳრცხნეთ, და სიწმიდესა მას შევიდეთ, რამეთუ კადნიერებაჲ ამით უფრო გუაქუნდეს წინაშე მისსა წარდგომად და || ლოცვად, ვიდრეღა არა თუმცა ყოველი გუამი დაგუებანა. რამეთუ წერილიცა ამასვე გუასწავებს. არა თქუა, ვითარმედ «ველნი დაბანილნი და სამოსელი სპეტაკი». არამედ გული წმიდაჲ მო- 35 გუცეს ეამსა ლოცვისასა, რომლისა სახარებასა შინა ქრისტე ღმერთი ჩუენი ებრაელთა მოძღუართა მათ აყუედრებს და ეტყვს: «თქუენ ფარისეველნი გარეშჲსასსუმელსა და ჰინაკსა მოსწმიდით, ხოლო შინაგან თქუენსა საფჲს არს ნატაცე- 38 ბითა და სიმწარითა». და მოციქულიცა წიგნთა შინა იტყვს, ვითარმედ «ყოველივე წმიდა არს წმიდათათჳს, ხოლო შეგინებულთათჳს და ურწმუნოთა არა 39 რად წმიდა არს». ხოლო მომეცინ მე ღმერთმან, რადთა წამართ მსგავსსა თქუენსა ღირსად ვცხოვნდებოდი, და მერმეცა მას დღესა ამის კრებულისათჳს გჳრგზნი შევთხზა. ხოლო თქუენ ღმერთმან ღირს გყვენინ რადთა ჩემ მიერ გესმოდის და აღთქუმულსა მას ჰყოფდით, და მოილოთ მოტევებად ცოდვითაჲ. 40 და თქუენ შორისკა აღესრულოს და აღთქუმულსა მას ჰყოფდეთ, და მოილოთ ცოდვითა მოტევებად და თქუენ შორისკა აღესრულოს მოციქულისა იგი თქუმული, რომელსა იტყვს: «ღმერთმან მშჯდობისამან წმიდა გყვენინ თქუენ ყოვლითა სრულებითა და სიცოცხლითა, სული თქუენი, საშუმიწველი და გუა- 41 მი უბიწოდ მოსლვასა მას უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესსა დაგმარხენინა ოხითა წმიდისა და დიდებულისა ღმრთის-მშობელისა მარადის ქალწულის მარიამისითა.

ბასილი ევოსმოძღვარი

ცხორება

მეფეთ-მეფისა თამარისი

გამოცემა

ივანე ჯავახიშვილისა

ივ. ჯავახიშვილის მასალა დასაბეჭდად გააშუადეს
ნათ. ჯავახიშვილმა და მ. კახაძემ

ჩელოცინისაგან

1923 წელს ივ. ჯავახიშვილმა საქართველოს მუზეუმის ბიბლიოთეკაში დაკრულ ერთს, ე. წ. კალაშვილისეულს ხელნაწერში (ამჟამად ხელნ. № Q/207) აღმოაჩინა „ქართლის ცხოვრების“ ახალი ნუსხა, რომელშიაც თამარ მეფის ისტორია წარმოდგენილია არა იმ თხზულებით, რომელიც მანამდე იყო ცნობილი და რომელიც „მარიამ დედოფლისეულ ქართლის ცხოვრებაში“ მოთავსებული (ე. წ. „ისტორიანი და ახმანი შარავანდედთანი“), არამედ სრულიად ახალი, აქამდე უცნობი, ისტორიკოსის თხზულებით.

„ქართლის ცხოვრების“ ამ ახალ ნუსხას ივ. ჯავახიშვილმა იმავე 1923 წელს უძღვნა წინასწარი გამოკვლევა¹, რომელშიაც ნათელჰყო, რომ კალაშვილისეულ ნუსხაში შემონახულია მხოლოდ პირველი ნაწილი თამარ მეფის ამ ახალი ისტორიისა, ხოლო მეორე დაკარგული ნაწილის აღდგენა შესაძლებელი ხდება XVIII საუკუნის შევსებული „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, რომლის შემავსებელთაც თამარის ისტორიისათვის გამოუყენებიათ როგორც „ისტორიანი და ახმანი შარავანდედთანი“, ისე მეორე ისტორიკოსის თხზულებაც. იმავე გამოკვლევაში ივ. ჯავახიშვილმა გამოსთქვა მოსაზრება: „ჰიპოთეზის მტკიცებად, ან საკითხად შეიძლება წამოყენებული იყოს“, რომ ამ თხზულების ავტორი ბასილი ეხოლ-მოდელი არისო².

თამარ მეფის ამ მეორე ისტორიის თხზულების ტექსტი ივ. ჯავახიშვილს დამზადებული ჰქონდა გამოსაცემად; როგორც ჩანს, ის აპირებდა ვრცელი გამოკვლევის დამზადებას ამ თხზულების შესახებ³: განსვენებული აკადემიკოსის არქივის ერთ შეკვრაში, რომელშიაც მოთავსებული იყო ბასილი ეხოლ-მოდერის თხზულება, სხვა ქალაღდებთან ერთად აღმოჩნდა ასეთი გამოკვლევის ნაწყვეტი, რომელსაც აქვე ვაქვეყნებთ.

„ისტორიათა და ახმათა“ და ქვის შევსებული ტექსტების შედარებითი შესწავლა საშუალებას გვაძლევს გამოვარკვიოთ, რომ თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსის თხზულებას არც B ხელნაწერში უნდა ჰქონდეს დასაწყისი სრულად შენახული, არამედ მას შესავალი უნდა აკლდეს. თავისდა-თავადაც ძნელი წარმოსადგენია, რომ ქართველს ისტორიკოსს XII და XIII საუკუნეში თავისი, ასეთი ღიდი გვირგვინის მემობის მომთხრობელი ნაწარმოები, როგორც თამარი იყო, ამგვარი ლიტონი სიტყვებით და მატეიანისებური კილოთი დაეწყო, როგორც იგი B-ში იწყობა. საფიქრებელია, რომ როდესაც ეს ძეგლი B ქართლის ცხოვრების კრებულში შექონდათ, მისთვისაც იგვარადვე, როგორც დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის თხზულებისათვის, შესავალი მოუცილებიათ. ქვის შემავსებელთ, როგორც ჩანს, ეს ნაწარმოები B ან იმის მსგავსი ხელნაწერითგან არ უნდა ჰქონდეთ ამოღებული, არამედ თითქოს მისი ცალკე მყოფი სრული დედანი უნდა ჰქონოდათ ხელთ. ამით უნდა აიხსნებოდეს ალბათ ის გარემოება, რომ შევსებულ ქვაში ისეთი ნაწყვეტი მოიპოვება, რომელიც არც „ისტორიათა და ახმათა“-გან არის ამოღებული. არც B ხელნაწერის თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსის თხზულებამში

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ახლად აღმოჩენილი ქართლის ცხოვრება და თამარ მეფის მეორე აქამდე უცნობი ისტორიკოსის თხზულება (წინასწარი მოხსენება): თბ. უნივერსიტ. III (1923), გვ. გვ. 186—216.

² I. c. გვ. 208.

³ 1937 წელს ივ. ჯავახიშვილმა ბასილი ეხოლ-მოდერის თხზულების ტექსტი დაუთმო რუსულ ენაზე გამოსაცემად ე. დონდუას (იხ. В. Дондуа, Восток, исторический Таварих, კრებულში Памятники эпохи Руставели, 33—76, Ленинград 1938).

გვებდება, შინაარსით-კი სწორედ მას უნდა ეკუთვნოდეს. იგი შეგებულ ქ'ცაში თამარის განუგების შესახებ სათაურს მისდევს, მაგრამ B ხელთნწერში არც ამ ადგილას და არც სხვაგან სადმე არ მოიპოვება და ამის გამო საფიქრებელია, რომ ქ'ცის შემავსებელს ეს ნაწყვეტი შესავალითგან უნდა ჰქონდეს გადმოტანილი.

«შეგებულ ქ'ცა-ში სათაურის შემდგომ სწერია: «ხოლო აწ ამიერთგან ვიწყო და მიგი-თხრა და დაფარული იგი ცეცხლი ვითარცა საღრტილსა შორის კვეთებოდა რკინისათა ჯაშოჰკრ-თის, ეგრედვე აღმოზრწინებებად ამბავთა თამარისთა და სიტყუით ოდენ მცირედი რაჲმ ნაბერ-წყალი დიდსა მის საკმილისა აღმოვაჰვირვო და მიგიბოხრა მოუხბრობელი და სიტყუთ გამოუთ-ქელნი ცხოვრებანი და ქცევანი თამარ ბრძნისანი». ე. თ ა ე ა ი შ ე ი ლ ი ს ახრით (ქ'ცა მარამ დედოფლისა გვ. 399, შენ. 8) ეს შესავალი „ისტორიათა და ახმათა“ შემდეგი სიტყვების გადაკე-თება უნდა იყოს: «ხოლო ამიერთგან ვიწყო წყობად, ბრძოლად გონებისად მიქმნიდველქმან და მკუთუბებლმან მსგავსად ქვისა და რკინისამან; აღმოვმოხო ცეცხლი სიყუარულისა, და ქებისა, და სურვილისა, აღვატყინო და აღვამალხო საკმილი ცამდინ, მუნ შიგან აღმოვაჩინო ვთერიცა ცეცხლისა და ჭუყყანა ცეცხლთაგან მღვეელი ურჩთა და ცეცხლებრ ღონე-და მოქმეჰარებელი მეგობართა და მოყუარეთა» (მშ დ ფ ს ქ'ცა *623, გვ. 397).

«უბეველია ამ ორ ნაწყვეტს ერთგვარი მსგავსება ეტყობა: პირველი სამი სიტყვა ორთა-ვეს თითქმის ერთიდაიგივე აქვს, ტალ-კვესთან შედარებად ორთავე ნაწყვეტში გვხვდება, მაგ-რამ შემდეგ უკვე განსხვავება იწყება. ამასთანავე ისიც გასათვალისწინებელია, რომ პირველი სამი სიტყვა მეორე შემთხვევაში განსაკუთრებულს არათვრს წარმოადგენს და ჩვეულებრივია ყოველი ახალი მოთხრობის დასაწყისისათვის, შესაძლებელია ქ'ცის შემავსებლისი მიერაც იყოს მიკერებული, მით უმეტეს, რომ ხშირად „მიგიბოხრა“ წინადადებაში ორჯერ არის გამოკრე-ბული. ტალ-კვესთან შედარება-კი მწერლობაში ისე იყო გავრცელებული, რომ ორსავე ისტო-რიკოსს დამოუკიდებელი შეეძლო ეხმარა ამგვარი შედარება, მით უმეტეს, რომ თვით სურათის ორსავე შემთხვევაში სხვადასხვანაირად არის დახატული და ამ მხრივ მათ შორის მსგავსება არ არსებობს. ეხლა უკვე ვიძით, რომ ქ'ცის შემავსებელი მხოლოდ ტექსტის გადაწყვეტილი კი არ იყო, არამედ წყაროების, ცნობებისა და ნაწყვეტების ჩამრთველი»

რადგან ახალი დამთავრებული გამოცელება ბასილი ეზოს-მოძღვრის თხზულების შესახებ განსვენებულს არაფერი დარჩენია, ამიტომ ტექსტის წინ ეათავებთ მისი 1923 წლის წინასწა-რი მოხსენებიდან ამოღებულ, თამარის მეორე ისტორიის შესახებ ნაწილს.

ტექსტი იბეჭდება იმ სახით, როგორც ეს განსვენებულის არქივში აღმოჩნდა, ხოლო სა-პიროსა შემდეგის გათვალისწინება:

- 1) ყველა ვენიშვნა, რომლებიც ტექსტს ეხება, ეკუთვნის ი. ვ. ჯ ა ე ა ხ ი შ ე ი ლ ს;
- 2) ტექსტში შეტანილი შესწორებებიც (აღდგენა კონტექსტისათვის საპირო სიტყვებისა, შესწორება უმართებულო ფორმისა. შემოტანა მთელი ფრაზისა ე. წ. შევსებულ „ქართლის ცხოვრებიდან“) მასვე ეკუთვნის;
- 3) ტექსტში „ქართლის ცხოვრებიდან“ შემოტანილი ადგილები, კალაშვილისეული ხელ-ნაწერის ძველი ნაწილის ფარგლებში, უფრჩხილებოდა და ტოვებულა, ხოლო თვით ი. ვ. ჯ ა ე ა ხ ი შ ე ი ლ ს მიერ აღდგენილი სიტყვები კუთხოვან ფრჩხილებშია ჩასმული;
- 4) ი. ვ. ჯ ა ე ა ხ ი შ ე ი ლ ს დედანში კუთხოვან ფრჩხილებში ჩასმული ყველა აღდგენი-ლი (ე. ი. ჩამატებული) სიტყვა, სტრიქონის ხევით სწერია და კითხვითი ნიშანი უზის;
- 5) კალაშვილისეული ხელნაწერის ახალი ნაწილის (გადაწერილია 1731 წ.) მიხედვით გამზადებულს დედანში კუთხოვან ფრჩხილებშია ის ადგილებიც, რომლებიც ნუსხაში არის, მაგრამ ი. ვ. ჯ ა ე ა ხ ი შ ე ი ლ ს საუკვოდ მიაჩნია მათი ბასილი ეზოს-მოძღვრისეულია.

შემოკლებული და ქარაგმინი ხიტყვების განმარტება

ანა დ'ფს ქ'ცა—ანა დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება.

ა'დ—არამედ.

კ'ა—კითარცა.

კ'დ—კჳალად, კჳალად.

მ'შ დ'ფს ქ'ცა—მარამ დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება.

M ქ'ცა—მარიამისეული ქართლის ცხოვრება.

რ'—რამეთუ.

საღ'თო—საღმართო, საღვთო.

საღ'თოთა—საღმართოთა, საღვთოთა.

ფ'დ—ფრიად.

ქ'ცა—ქართლის ცხოვრება.

ქ'რონიკონსა—ქორონიკონსა.

ღ'თი—ღმერთი.

ღ'თიან—ღმერთიან.

ღ'თსა—ღმერთსა.

ღ'თიე-განბრძნობილსა—ღმრთიე (ღვთიე) განბრძნობილსა.

ღ'თის—ღმრთის, ღვთის.

ღ'თისა—ღმრთისა, ღვთისა.

ღ'თისაგან—ღმრთისაგან, ღვთისაგან.

ღ'თისათა—ღმრთისათა, ღვთისათა.

ღ'თისათეს—ღმრთისათეს, ღვთისათეს.

ღ'თისამან—ღმრთისამან, ღვთისამან.

ღ'თისანი—ღმრთისანი, ღვთისანი.

ღ'თისასა—ღმრთისასა, ღვთისასა.

ღ'თის-მშობელისათა—ღმრთის (ღვთის) მშობელისათა.

ღ'თის-მშობელმან—ღმრთის (ღვთის) მშობელმან.

ღ'თის-მშობელსა—ღმრთის (ღვთის) მშობელსა.

ღ'თის-მშობლისათა—ღმრთის (ღვთის) მშობლისათა.

ხ'—ხოლო.

ლიტერატურა

A (ტექსტში) კალაშვილისეული ქართლის ცხოვრების ძველი ნაწილი (1731 წლამდე გადაწერილი).

B (ტექსტში) კალაშვილისეული ქართლის ცხოვრების ახალი ნაწილი, გადაწერილი თვით კალაშვილის მიერ 1731 წელს.

B' (ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევაში) კალაშვილისეული ქართლის ცხოვრების ძველი ნაწილი (1731 წლამდე გადაწერილი).

ივ. ჯავახიშვილი

თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსი

მ³ კ³ის ხელთნაწერის შუა ნაწილის უძვირფასეს სამკაულს თამარის მეფობის აღწერილობა შეადგენს. აქამომდე M კ³ის წყალობით ჩვენ „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ გვექონდა, რომლის უხვს შინაარსიანობას მისი რიტორულ-ფილოსოფიური მიმართულების გამომწვლავნებელი რთული ხელოვნური ენა ვერ ჩრდილავდა. შეესებულ კ³აში თამარ მეფის პირველი ისტორიკოსის თხზულებას ორად (გიორგი III-ისა და თამარის მეფობად) გაყოფის გარდა შესავალიც ჩამოცილილი აღმოაჩნდა და ახალი ცნობებით შევსებულობაც ეტყობოდა. ამ ფრიად საყურადღებო დანართი ცნობების სადაურობა გამოურკვეველი იყო და ზოგს მერმინდელ შეთხზულად ეჩვენებოდა კიდევც.

ქართული საისტორიო წყაროების შესწავლამ კარგა ხანია დამარწმუნა და ეს შემდეგ 1916 წ. დაბეჭდილს ჩემს შრომაში „ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები“ I წიგნში აღნიშნულიც მაქვს, რომ «თამარ მეფის ხანას უეჭველია საქართველოში ბევრი აღმწერელი და ისტორიკოსი ეყოლებოდა, მაგრამ ერთის გარდა სხვების ნაშრომი ჯერჯერობით დაკარგულად უნდა ჩაითვალოს. ამ ერთის თხზულებაც შენახულია „მშ დ'ფლს კ³ა“-ში, მაგრამ მეტისმეტად დამახინჯებულია მერმინდელ გადამწერთაგან¹. M კ³ის ტექსტმა იქ, სადაც თამარის მეფობა აღწერილი, გაამართლა ჩემი სიტყვები და მართლაც თამარის მეორე, აქამდე უცნობი ისტორიკოსის თხზულება აღმოჩნდა. თუ მთლად არა, მისი პირველი ნახევარი თურმე დაკარგული არ ყოფილა და ტფილისში B კ³ის ხელთნაწერში ინახებოდა.

საქმარისია აღაშინა იქ მოთავსებული თამარის მეფობის აღწერილობა გადაიკითხოს. რომ მისმა მკვირვლად დაწერილმა, დალაგებულმა და მთლიანი აზრითა და გრძნობით გამსჭვალულმა შინაარსმა უნებლიეთ გაიტაცოს და მოხიბლოს თავისი ცხოველი დასურათბატებითა და მრავალი ახალი ცნობებით. ყოველ წინადადებაში თანამედროვის დაკვირვებული თვალი და გონება მოჩანს და აღფრთოვანებული ძლიერი გრძნობა ჩქეფს.

ამ პირველი საერთო შთაბეჭდილების გარდა ქვემოთ თავის ადგილას თამარ მეფის ამ ახლად აღმოჩენილი ისტორიკოსის პიროვნებისა და მისი მსოფლმხედველობის შესახებ საგანგებოდ გვექმნება საუბარი, ეხლა-კი გამოსარკვევი გაქვს, თუ სად უნდა ვიგულისხმოთ ამ ძეგლის დასაწყისი?

¹ ამოღებულია ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევებიდან „ახლად აღმოჩენილი ქართლის ცხოვრება და თამარ მეფის აქამდე უცნობი ისტორიკოსის თხზულება“ (თბ. უნივ. მოამბე, ტ. III, გვ. 186—216). რედ.

² „B“ ლიტერით აღნიშნულია კალაშვილისეული ხელნაწერი № Q. 207. მისი აღწერილობა მოცემული აქვს განსვენებულ აკად. ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევაში „ახლად აღმოჩენილი ქართლის ცხოვრება და თამარ მეფის მეთავე აქამდე უცნობი ისტორიკოსის თხზულება“ (თბ. უნივ. მოამბე, ტ. III, 1923) და მისი რედაქციით გამოქვეყნებული ბერი ვანატა-შვილის „ახალი ქართლის ცხოვრების“ წინასიტყვაობაში (თბილისი, 1940). რედ. გვ. 165.

თუ წითური სათაურის მიხედვით ვიმსჯელებთ და ამაზე დაეამყარებთ ჩვენს დასკვნას, თამარ მეფის ახლად აღმოჩენილი ისტორიკოსის თხზულება თითქოს იქ უნდა იწყებოდეს, სადაც წითურად სწერია: დაჯ და ნებითა ღთისათა თამარ მეფედ დასაბამით განთა წელთა ექუსიათას ექუსას ოთხმოცდა ექუსა, ქორონიკონსა ოთხას და სამსა-ო. მაგრამ ამგვარი აზრი სამართლიანი არ იქნებოდა, რათგან ამ ადგილს რამოდენიმე გვერდი უძღვის წინ, რომელიც აგრეთვე თამარს ეხება. მხოლოდ მისი დაბადებისა და აღზრდის ხანას გვისურათებს. საფიქრებელია, რომ ეს ნაწილიც, როგორც ზევით ვაკვრით უკვე აღნიშნული გვქონდა¹, თამარ მეფის ისტორიკოსის თხზულებას შეადგენდეს და მისი ნაწარმოების დასაწყისი იყოს. ეს მით უფრო დასაჯერებელია, რომ თუმცა ამ ნაწილს თავში გიორგი III-ის გამეფების თარიღი უზის და მისი მეფობის მოკლე ერთი-ორი წინადადებით გამოთქმული საზოგადო დახასიათებაა, მაგრამ მთელი დანარჩენი მოთხრობა მხოლოდ თამარს ეხება და აქვეა ნაამბობი თამარის გამეფებისა და კურთხევის მთელი ვარემობა, აღწერილია მისი ვარემობაც. ამ პირველი ნაწილის ავტორი რომ მართლაც თამარის მეფობის მთელი დანარჩენი ისტორიის აღმწერელი ყოფილა, ამის ერთი პირდაპირი დამამტკიცებელი ცნობაც მოიპოვება. პირველ ნაწილში იქ, სადაც თამარის მეორე მამიდის რუსუდანის დახასიათებაა, სახელდობრ ნათქვამია: *რომლისათვის აჲ დამაკლებს წინამდებარე ესე მოთხრობად, თუ რაოდენ შუენიერება და თავდგმულობა ექმნა ყოველთა პირველ მისსა ყოფილთა დედოფალთა, წინამდებარე ასაწერი ამბები საშუალებას არ მძლევენ რუსუდანის პირადი სათნოება დაეახსიათოო. წინამდებარე-კი თამარის მეფობაა, ამგვარად ამ სიტყვებით ორივე ნაწილის აღმწერელის ერთდავიკვეთბა ცხადი ხდება. მაშასადამე, ზემომოყვანილი, სათაურის მსგავსად დაწერილი, წითური წინადადება მხოლოდ თამარის მეფობის მომთხრობელი ნაწილის წარწერად უნდა ჩაითვალოს.*

უნდა მოვახსენოთ, რომ ეს საკითხი მაინც მარტო ამ დაკვირვებითა და დასკვნით არ ამოიწურება და თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსის თხზულებას, ზემოაღნიშნული წინამდებარე ნაწილის მიმატების შემდგომაც, მაინც მისი დასაწყისი სრულად ისე, როგორც იგი დაწერილი ყოფილა, არ ექმნება წარმოდგენილი, მაგრამ ამაზე ეხლა საუბარი შორს წავიყვანდა. უნებლიეთ უნდა გერჯერობით ამით დაკმაყოფილდეთ და ამეამად გამოვარკვიოთ მხოლოდ, თუ სად და რით თავდება ეს ძეგლი?

სამწუხაროდ თამარ მეფის ახლად აღმოჩენილი ისტორიკოსის თხზულებას მთელი მეორე ნაწილი აკლია. იგი სწყდება რუკნადლინთან ბრძოლის უწინარეს ამბავზე, რათგან ქცის იმ ძეგლ მე-XVI—XVII სს. ხელთნაწერს, რომელშიაც ეს თხზულება შეტანილია, როგორც უკვე აღნიშნული გვქონდა², ბოლო მოვლევადილი ჰქონია და მხოლოდ შემდგომი 1731 წ., სხვა ქალაქდზე და სხვა ხელით ერაჯ კალაშვილს ქცის ვახტანგისეული რედაქციის ტექსტიდან

¹ იხ. ავტორის წერილი „ახლად აღმოჩენილი ქართლის ცხოვრება“, გვ. 199.

² იქვე, გვ. 200.

გადმონაწერით შეუქსია დანაკლისი. ამისდა მიუხედავად თამარ მეფის ამ მეორე ისტორიკოსის მეორე, დაკარგული ნაწილის თუმცა სრულად არა, მაგრამ მაინც შევსება შეიძლება.

ჯერ კიდევ ჩემს 1914 წ. დაბეჭდილს „ქართველი ერის ისტორიკოს-მეორე წიგნში ვამბობდი: ეხლა, როდესაც ანა დ'ფს ქცის ხელთნაწერმა დაგვანახვა, რომ დიმიტრი I-ის მეფობის შესახებ ცნობები ლაშა-გიორგის დროინდელი ქართველი მემატიანის თხზულებითგანა ყოფილა ამოღებული და სხვა შემთხვევებშიაც ქცის შემავსებელთ ძველის წყაროებით უსარგებლიათ, მე დარწმუნებული ვარ, რომ თამარ მეფის ისტორიის ბოლოც შევსებულს ქცა-ში რომელისამე ძველი ქართველი მემატიანის თხზულებითგან უნდა იყოს ამოღებულია¹. B ქცის აღმოჩენამ ჩვენ სრული საშუალება მოგვცა გამოგვერკვია, თუ საითგან ამოულიათ ქცის შემავსებელთ ის ცნობები, რომელთა კვალი თამარ მეფის პირველი ისტორიკოსის თხზულებაში არ ჩანს. M, B და შევსებული ქცის ტექსტების შედარებითი შესწავლა ცხადჰყოფს, რომ თამარის მიერ მოწვეული საეკლესიო კრების შესახებ, მიქელ კათალიკოსზე და დანარჩენი ცნობებიც, რომელიც შევსებულ ქცა-შია, თამარის პირველი ისტორიკოსის თხზულებაში კი („ისტორიანი და აზმანი შარაკანდელთანი“) არ მოიპოვება, B ხელთნაწერში შენახული თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსის თხზულებითგან ყოფილა ამოღებული. ეს დაკვირვება საშუალებას გვაძლევს ამ მეორე ისტორიკოსის ნაწარმოების დაკარგული ნაწილი აღვადგინოთ. ამისთვის შევსებული ქცის თამარის მეფობის მომთხრობელი ტექსტი M ქცის „ისტორიათა და აზმათა“ ტექსტს უნდა შევადაროთ და, რაც ამ უკანასკნელთან შედარებით შევსებულ ქცა-ში ზედმეტი აღმოჩნდება. ის თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსის ნაწარმოებითგან იქმნება ამოღებული. თუ ამ ზედმეტ ნაწილებს შევაერთებთ და გადავაბამთ, ჩვენ თვალწინ ამ ძველის დაკარგული მეორე ნაწილი წარმოგვიდგება. ამნაირი შედარებითი მუშაობის წყალობით თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსის ჯერჯერობით დაკარგული ნახევრის ტექსტი აღდგენილი გვაქვს კიდევც.

მაგრამ უნდა აღვნიშნო, რომ ამ ძველის პირველი შენახული ნაწილისა და M ქცისა და შევსებული ქცის ტექსტების შედარებითმა შესწავლამ დამარწმუნა, რომ ქცის შემავსებელთ ჯერ ერთი თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსის ყველა ცნობებით არ უსარგებლიათ და ყველაფერი არ შეუტანიათ, და თანაც არც დედნის მოთხრობის წესრიგი დაუცავთ ყოველთვის, მართლწერისა და სიტყვათა წყობილების შეუსვლელობისათვისაც თითქოს ჯეროვანი ყურადღება არ უნდა ჰქონდეთ მიქცეული. ეს გარემოება სიფრთხილეს უნდა გვიკარნახებდეს და უნდა გვახსოვდეს მუდამ და ვიცოდეთ, რომ თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსის თხზულების დაკარგული ნაწილის ზემოაღნიშნული გზით აღდგენილი ტექსტი დედნის სრულ ტექსტად ვერ ჩაითვლება. მას შეიძლება და უეჭველია ამაზე მეტიც უნდა ჰქონოდა, თვით მოთხრობის წესრიგი და სიტყვათა წყობილება, მით უმეტეს მართლწერა სრული სისწორითა და ზედმიწევნობით დაცულად არ უნდა გვეგულებოდეს.

¹ იხ. „ქალი ერის ისტორია“ II. 632 შენ. 1914 წ.

ამგვარი აღდგენა მაინც საშუალებას ვეძღვეს ავტორზე და მის თხზულებებზე საერთო მსჯელობა ვიქონიოთ. რატან თხზულების არც ბოლო და არც დასაწყისი სრულად შენახული არ არის, პირდაპირი ცნობები იმის შესახებ, თუ როდის უნდა იყოს თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსის თხზულება დაწერილი, არ მოგვეპოვება. ამიტომ გამოსარკვევია, როდის და როგორ არის დაწერილი იგი, ერთად თუ ნაწილ-ნაწილ, როგორც მაგ. თამარ მეფის პირველი ისტორიკოსის ნაწარმოები „ისტორიანი და აზმანი“-ა შეთხზული? ამის გამორკვევის საშუალებას ჩვენი ისტორიკოსის თხზულების ერთი ადგილი ვეძღვეს, რომელიც ზაქარია მჭარგრძელის ამირსპასალარად, ივანე მჭარგრძელის მსახურთ-უხუცესად და კიანურის მანდატურთ-უხუცესად დადგენის ამბავის შემდგომ და შანჭორის ომამდეა მოთავსებული. იქ ჩვენს ისტორიკოსს სხვათა შორის ნათქვამი აქვს, რომ თუ მომავალი თაობანი თამარის მეფობის დიდებულების ამბავს არ დაიჯერებენ, ასეთმა ურწმუნოებმა გაიხსენონ *ეგრაცამდის მისგან დადებული ხარაჯა და ბაღდადის კერძ მარალამდისა* და მაშინ დარწმუნდებიან, რომ ყველაფერი, რაც ნამშობია, მართალი არისო. ვინც თამარ მეფის დროინდელი საქართველოს პოლიტიკური ისტორია იცის, ის რასაკვირველია მაშინვე მიხედება, რომ ჩვენს ავტორს აქ საქართველოს ლაშქრის სპარსეთში ძღვევამოსილი გალაშქრება აქვს ნაგულისხმევი, როდესაც ზემომოყვანილ წინადადებაში აღნიშნული ამბები მართლაც მოხდა. ხოლო ეს გარემოება ცხადყოფს, რომ თამარ მეფის ამ ახლად აღმოჩენილ ისტორიკოსს თავისი თხზულების პირველი, 1184—1195 წ.წ. ამბების შემცველი, ნაწილი იმ დროს დაუწერია, როდესაც საქართველოს ჯარს ჩრდილოეთი სპარსეთი უკვე დაპყრობილი ჰქონდა და საქართველოს სახელმწიფოს ყმაღ ნაფიცად იყო ქცეული, ე. ი. თამარის მეფობის უქანასკნელ წლებში და მაინცდამაინც 1210 წს, ან ამის შემდგომ ახლო ხანებში.

ჩვენი ისტორიკოსი რიტორული ენაწყლიანობით მოქარგული სიტყვებით ერთგან გაიძახის: *რომელმან შეუძლოს აღწერასა მიცემად წარმართებანი თამარის საქმეთანი? რამეთუ ვითარ თმანი თავისანი თუითეულად ვერავეინ აღრიცხუნეს, ეგრეთვე ვერცავეინ ესენი აღწერნესაო*. მაგრამ თუნდაც რომ ვინმემ შესძლოს, სულ ერთია მომავალი თაობანი ამას არ დაიჯერებენ: *რომელთაცა ოდენ შეუძლოს, საექუელ მიჩნს მომავალთაგან შემდგომად არა დარწმუნებადაო*. მას საქართველოს სახელმწიფოს ბრწყინვალე ხანის თანამედროვეს და მომავალში თავის სამშობლოსათვის უფრო მეტი წარმატებისა და სიძლიერის მოიმედეს, ეგონა, რომ მერმინდელი თაობანი ისტორიკოსს არ დაუჯერებდენ, რომ საქართველო წინათაც, თამარის დროსაც ასე დაწინაურებული იყო, მან არ იცოდა, რომ ისტორიის ბედის ტრიალი ჩვენს სამშობლოს ისეთ მდგომარეობაში ჩაადგებდა, რომ თამარის ხანა მერმინდელ თაობებს უუბრწყინვალეს დროდ ეჩვენებოდათ და არამცთუ იმას დაიჯერებდენ, რასაც ისტორიკოსები მასზე მოუთხრობდენ, არამედ ქართველს ერს ყოველი საქართველოს შესანიშნავი ძეგლი უეჭველად თამარის აგებულ-ნამოქმედარად ექმნებოდა მიჩნეული.

თამარ მეფის ისტორიკოსის თანამედროვეობა მისი თხზულების უკანასკნელ ნაწილშიც ნათლად ჩანს და თვით მასაც აქვს ორგან ეს გარემოება აღნიშნული. თამარის გარდაცვალებით გამოწვეული მწუხარების შესახებ მას ნათქვამი აქვს: „ეს რეთ გეანდა დაღათუ ჩუენ თანა იგლოვცა და ყოველი სოფელია-ო. ხოლო დიდებული მეფის სახელგანთქმულობაზე იგი ამბობს: „საკმეთა მისთათჳს რადლა საქმარ არს თქმად, რამეთუ კიდით კიდედმდე განისმნეს, ვითარცა თჳთ მოწამე არს ყოველი ჩუენ მიერ ხილული სიტყუისაებრ ბრძნისაა-ო.

საკმარისია ადამიანმა გადაიკითხოს თამარ მეფის ავადმყოფობისა და სიცოცხლის უკანასკნელი წუთებისა და სიკვდილის შშენიერი აღწერილობა, რომ ადამიანმა იქ თანამედროვის გულისძგერა და ტკივილი ცხადად იგრძნოს. თუ ზემოთ განსაზღვრულ თარიღთან ერთად გავითვალისწინებთ, რომ ჩვენი ისტორიკოსის თხზულების მეორე, შევსებულ ქცვაში შენახული, ნაწილი თამარის უკანასკნელ დღეებსა, წუთებსა და სიკვდილს ისეთი სიცხოველითა და გრძობიერებით მოგვითხრობს, რომ აღწერილობას თავზე ახლად დამტყდარი უბედურების ძლიერი შთაბეჭდილების გავლენა ეტყობა, მაშინ თავისთავად დაგვებადება დასკვნა, რომ იგი თამარ მეფის გარდაცვალების უმალ უნდა იყოს დამთავრებული. ამგვარად თამარის მეორე ისტორიკოსის მთელი შრომა 1210-1213 წ.წ. უნდა იყოს დაწერილი.

თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსის პიროვნების დასახასიათებლად უნდა აღინიშნოს, რომ მისი მოთხრობა არას დროს, რამდენადაც შენახული ტექსტიდან ჩანს, საომარ მოქმედების მიმდინარეობას არ გვისურათებს. ამ მხრივ იგი თამარის პირველი ისტორიკოსის „ისტორიათა და აზმათა“ ავტორისაგან განსხვავდება, რათგან ამ უკანასკნელს პირიქით, როგორც შანქორის, ისევე რუენადდინთან ბრძოლა დაწერილებით აქვს მოთხრობილი. ეს გარემოება გვაფიქრებინებს, რომ თამარის მეორე ისტორიკოსი სამხედრო მოქმედების დამსწრე და თვითმხილველი არ უნდა ყოფილიყო. ამის გამო უტკველია ის სამხედრო პირი არ იქმნებოდა.

მეორეს მხრით თამარ მეფის ისტორიკოსი არც სამეფო დარბაზობის აღწერილობით ყოფილა დანტერესებული. საგულისხმოა, რომ ჩვენს ავტორს არც ერთი დარბაზობა, თვით მნიშვნელოვანი, საზეიმოც კი, არა აქვს დასურათებული იმ დროს, როდესაც „ისტორიათა და აზმათა“ აღმწერელს დარბაზობისა და ზეიმის შესახები ამბები ასე ჰყვარებია. ამის გამო თამარის მეორე ისტორიკოსი დარბაზის მოხელედ, ან წევრადაც არ არის საფიქრებელი.

უტკველია იგი არც მმართველთა უმღელეს წრეს უნდა ჰქუთნებოდა; რამდენჯერმე ის მათ წუნსა და ბრალსა სდებს. იგი მაგ. არ მალავს, რომ განძის საქმე აქა ვერა კეთილად განაგებს ზაქარია და ივანე და ესე ოდენ იქმნა დაკლება ამას გამარჯუებასა შინაა-ო (რე. 35 ა). გაუფრთხილებლობას აბრალებს იგი თამარ მეფის მახლობელ და მმართველ პირებსაც, რომ მძიმე ავადმყოფს გვირგვინოსანს არ გაუფრთხილდენ და ერთი აღვლილთგან მეორეში მიჰყავდათ: აქა საბრალბელ მიჩნს დიდად ერთგულნი იგი კაცნი, თუ ვითარ უგულბებელს ყუეს ეგოდე-

ნი ტკივნეულობაა მისი. რამეთუ წარმოიყუანეს კუბოთა ტფილისსი და შემდგომად მცირედთა დღეთა ენებათ ჩუეულეებისაებრ. რათა დასოს განვიდენ, ისწრაფდეს და მუნ წარიყუანეს კუბოთავე და დიდად განძნელდა სენი იგი უწყალა-ო.

მაგრამ აღსანიშნავია. რომ ჩვენმა ისტორიკოსმა მინც თამარ მეფის შინაური ცხოვრება კარგად იცის, დაწერილებით მოთხრობილი აქვს. სად და როგორ ლოცულობდა, როცა საქართველოს ჯარს საომრად გაისტუმრებდა ხოლმე, არ ავიწყდება, თუ ვინ ახლდა ასეთ შემთხვევებში დიდებულ გვირგვინოსანს. ამიტომ ისე გამოდის, რომ თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსი თითქოს დიდებული გვირგვინოსნის ცოტად თუ ბევრად ახლო მდგომი პირი უნდა ყოფილიყო.

სატიქრებელი ხდება, რომ იგი ანტონი მწიგნობართ-უსუცესის, კყონდილისა და ვაზირთა უპირველესის მომხრეთაგანია, რათგან არც ერთი მაშინდელი მოღვაწე მას ასე შექებული არა ჰყავს, როგორც ანტონი. მისი არჩევა ღვთის შთაგონების შედეგად არის წარმოდგენილი. იგი არის ანანდილვეკაცი ღირსი ქებისა, ქეშმარიტი ქრისტიანე. მართალი, წრფელი. უმანკო, სახიერი, მოწყალე ყოველთა. ტკბილი, მდაბალი, პატრონისა ერთგული უზომოდ და შემეცნებული საურავთა საეკლესიოთა და მონასტერთათუის. რადღა საქმარ არს თქმად... თვთ წამებენ ქმნილნი მისნი ყოველგან-ო. გაიძახის ჩვენი ისტორიკოსი.

უნებლიეთ იპყრობს მკლევარის ყურადღებას ის გარემოებაც. რომ რუკანადინის წინააღმდეგ გასასტუმრებელი ჯარის თამარ მეფისაგან დალოცვის აღწერილობაში ჩვენს ისტორიკოსს ასეთი წვრილმანი ცნობა აქვს მოხსენებული, თუ ვის ეკირა სახელდობრ ჯვარის მეორე მხარე იმ დროს, როდესაც მეომრები ჯვარისა და თამარის ხელზე სამთხვევად მოდიოდენ, და იწყეს თაყუანის ცემად პატიოსნისა ჯუარისა და ანბორის ყოფად და ეგრეთვე შემთხუევად ჯელსა თამარისასა... რამეთუ ერთითა ჯელითა თუით მას ეპყრა ძელი ჯუარისა, ხოლო ერთითა ეზოს-მოძღვარსა ბასილის და ჯუარის მტვირთველსა-ო. რაკი აქ ასეთი უმნიშვნელო რამის გამო ეზოს-მოძღვარი ბასილი არის დასახელებული. ჰიპოთესის მსგავსად. ან საკითხად შეიძლება წამოყენებული იყოს, ეს გარემოება ბასილი ეზოს-მოძღვრის ავტორობის მოპასუშეებელი ხომ არ არის?

ასე თუ ისე, თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსი დახელოვნებულ მწერლად მოჩანს. თუმცა საღმრთო წერილითგან ამოღებული წინადადებები მის თხზულებასში იშვიათი არ არის ხოლმე, მაგრამ მსოფლიო ისტორიის განთქმული მოღვაწეებისა და შემთხვეულებათა მოხსენებაც იცის. შანჭორის გამარჯვებას ის უწოდებს ულუმპიანს გამარჯვებას, ფრიად უაღრესსა საქებელისა მისგან ძლევისა, რომელი ყო აღექსანდროს დარისს ზედა (რე. 35ა ბ). მინც, რამდენადაც შენახულ ტექსტითგან ჩანს, მსოფ-

ლიო ისტორიითგან მოყვანილი შედარებანი ჩვენს ისტორიკოსს ცოტა აქვს და არც ერთხელ, რაც ფრიად დამახასიათებელი და საგულისხმოა, სპარსულ-არაბული მხატვრული მწერლობითგან ამოღებული მაგალითები მას მთელს თხზულებაში არ მოეპოვება. ამ მხრივ ჩვენი ისტორიკოსი თამარის პირველი ისტორიკოსის, „ისტორიათა და აზმათა“ ავტორისაგან თვალსაჩინოდ განსხვავდება. უეპველია ეს გარემოება შემთხვევითი არ უნდა იყოს და უფლება გვაქვს მისი მიმართულებებისა და მსოფლმხედველობის გამომჟღავნებლად მივიჩნიოთ. რაც უნდა იყოს, თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსი უმთავრესად საღმრთო წერილსა და ბერძნულ ჟამთაღმწერლობის ძეგლებში ნაკითხ ადამიანად გვეჩვენება და მაკამდიანური მხატვრული თუ ისტორიული მწერლობის ნაკითხობა არ ემჩნევა. იქნებ ეს დარგი მისთვისაც სრულებით უცნობი არ ყოფილიყოს. მაგრამ გული და გონება ამისთვის მაინც დახშული ჰქონია.

რასაკვირველია ჩვენს ავტორს ქართული საისტორიო თხზულებები უნდა სკოდნოდა კარგად და ეტყობა კიდევ, რომ ამ ცოდნას მისთვის უნაყოფოდ არ ჩაუვლია. თამარ მეფის უკანასკნელი წუთების აღწერილობასა და გოდებაში იგი ცოტა არ იყოს გიორგი ხუცეს-მონაზონს გვაგონებს. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსსაც საზოგადოდ შთაბეჭდილება მოუხდენია და ერთგან თავის თხზულებაში ჩვენი ავტორი მას ცხადად ჰგულისხმობს კიდევ. სახელდობრ მას აღნიშნული აქვს, რომ თამარის მეფობის დასაწყისში „მისევე დრკუსა ძირისა ნაყოფთა ლიპარიტეთთა, შეიღთა კახაბერთა... იწყეს ძმაკუთად და ბრძოლად მახლობელთა თუისთა, რომელთა არცა მხილებულთა შეიგონეს, არცა წყალობათაგან თამარისთა შეიკდიმეს, არამედ ძუელად მათთვის დაწერილი კუალად განაახლეს და კუდსა ძაღლისასა, გინა კუთხსა ფლასისასა ემსგავსებოდეს...“ (ჩვ. 36 ა ბ). ლიპარიტის შესახებ ძველად ქართულ საისტორიო მწერლობაში მართლაც მოიპოვება ცნობები, მაგრამ მხოლოდ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსსა აქვს ლიპარიტის მოლაღატური მოქმედებისადმი მიდრეკილების დაუშლელობაზე ნათქვამი, დიდებულმა გვირგვინოსანმა ბეერი ცდის შემდგომ დაინახა. რომ როგორც კული ძაღლისა არა განემართების, ისევე ლიპარიტის გასწორება შეუძლებელი იყო და ამიტომ საქართველოთგან გააძევაო¹.

თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსის მოთხოვნილი დამახასიათებელ თვისებად ის გარემოება უნდა იქმნეს მიჩნეული, რომ იგი თამარის მეფობის პირველ წლებში მომხდარი შინაური პოლიტიკური ბრძოლის შესახებ თავის მკითხველს არაფერს უამბობს: ცალი სიტყვითაც-კი მოხსენებული არ არის დიდგვარიან აზნაურთა გაფიცვისა და ყუთლუ-არსლანისა და მისი დასის საგულისხმო ამბავი. საშაგიეროდ მას წრცელი და საყურადღებო ცნობებით აღსაყვ მოთხრობა მოეპოვება თამარ მეფის მიერ მოწვეული საეკლესიო კრების შესახებ, რომელსაც „ისტორიანი და აზმანი“ სრულებით არ იხსენიებენ. შეიძლება ადამიანს ეფიქრა, რომ თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსს, როგორც მე-XIII ს.

¹ ცა მდთ მუსა დეაუისი (*522, კვ. 289).

დამდეგის მწერალს, საქართველოს დიდებული გვირგვინოსანის მეფობის პირველი წლების ამბები კარგა არც-კი სკოლნოდეს და მისი მღუმარება სწორედ ამითვე აიხსნებოდეს ამ შემთხვევაში. მაგრამ იმის გარდა, რომ ამგვარი აზრის უსაფუძვლობას ჩვენი ისტორიკოსისაგან მოყვანილი საეკლესიო კრების აღწერილობაც ამტკიცებს, თითონ მას აქვს ერთგან მოხსენებული ამბავი, რომელიც ნათლად მოწმობს, თუ თამარის მეფობის პირველი წლების თავგადასავლის რამდენად კარგი მსოლნე უნდა ყოფილიყო. ის სახელდობრ ამტკიცებს, რომ თამარი თითონაც დაუცხრომელად მუშაობდა და სხვებსაც მუდამ ამუშავებდა სხვათა შორის იმიტომაც, რომ მოკლიანი არა-სხუათა განზრახვათა დამოეკიდენ, ვითარცა სიმდიდრითა აღაღებულთა, ანუ ერთიერთისა მტერობად მოიცილდეს და ბრძოლად, ვითარ ყუესცა ვიეთმე დაწყებასავე ამისსა მეფობისასა მისვე დრკუსა ძირისა ნაყოფთა ლიპარიტეთთა შვილთა კახაბერთა, რამეთუ იწყეს... ბრძოლად მახლობელთა თუისთა, რომელთაც არაფრით თავიანთი არ დაუშლიათ და ანტონი ქყონდიდელის ორი ძმა დაუხოციათ კიდევ და რომელნიც განრისხებულს თამარს ხუთივე ძმა დაუჭერინებია და სათითაოდ ხუთს ციხეში ჩაუსვამს; ხოლო შემდგომ, როდესაც თურმე ჭკუა ვერც ამან ასწავლათ, ექსორიაქმნით საქართველოთგან საბერძნეთის მაკედონიაში განუდევნია. ეს უკანასკნელი ამბავი თამარ მეფის პირველ ისტორიკოსსაც-კი არა აქვს თავისს ნაწარმოებში („ისტორიანი და აზნანი“) მოხსენებული. ამის გარდა თამარის მეორე ისტორიკოსის ცნობაში, რომ „სიმდიდრით აღაღებულთა შორის, რომელნიც-სხუათა განზრახვათა დამოეკიდენ; და თამარის მეფობის დასაწყისში მტერობად და ბრძოლად მოიცალეს... უნებლიეთ მეჭურჭლეთ-უხუცესი ყუთლუ-არსლანი და მისი დასი გვაგონდება და შესაძლებელია ჩვენს ავტორსაც სწორედ ეს ამბავივე ჰქონოდეს ნაგულისხმევი. ზემოთყვანილი ცნობითგან მაინცდამაინც ცხადია, რომ მას თამარის მეფობის დასაწყისის ხანის შესახებაც ბევრი რამე სკოლდნია, რაც მოთხრობილი არა აქვს.

საზოგადოდ მისი როგორც მოთხრობა, ისევე ამბების გაშუქება თამარის პირველი ისტორიკოსის მოთხრობა-გაშუქებისაგან თვალსაჩინოდ განსხვავდება. რაც ერთს აინტერესებდა, მეორეს გაკვრით მოუხსენებია, ან სრულებით დაუღუნნია. იმ შემთხვევაშიაც, როდესაც ორთავე ისტორიკოსს ერთიდაიგივე ისტორიული მოვლენა აქვს აღწერილი, მათი მოთხრობა ხშირად საგრძნობლად განსხვავდება, ზოგჯერ ერთი მეორეს არც-კი უდგება ალბათ იმიტომ, რომ მოვლენის სხვადასხვა საფეხურები აქვთ ნაგულისხმევი. ქცის შემავსებელთ ეს გარემოება სრულებით გათვალისწინებული არ ჰქონიათ და ამ ორი ისტორიკოსის ცნობები მექანიკურად გადაუბამთ ერთი მეორეზე და ვერც-კი შეუმჩნევიან, რომ ზოგჯერ ეს ცნობები ერთი მეორეს სრულებით არ ევლება.

თამარის მეორე ისტორიკოსი, როგორც ეტყობა, შინაური პოლიტიკურ-სოციალური მოძრაობის აღწერას უფრო გაუბოლდა. საფიქრებელია, რომ მას სომეხ-ქართველთა საეკლესიო კრებისა და ცნობილ-შეცილებამეტ-არაფერი უნდა ჰქონოდა ნაამბობი. სძულვებია მას თამარ მეფის პირველი ქმარიც, მართა-

ლია თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსი პირველი ქმრის გიორგი რუსის შესახებ ზოგიერთში უფრო დაწვრილებითს ცნობებს გვაწვდის, ვიდრე „ისტორიანი და აზმანი“, მაგრამ მის სახელს არც ერთხელ არ იხსენიებს იმ გვარადვე, როგორც რუსის მოწყვანელი დიდებულის სახელსაც არ უმეტადენებს მკითხველს. ის მხოლოდ არ მალავს თავის უკმაყოფილებას და ამბობს: *ესე ვერა კეთილად განაგეს, რამეთუ არცა კაცი იგი ღირსი საქმისა წარავლინეს და არცა მისსა შეცნიერ იყუნეს, რომელსა იგი მოიყუანებდესა და ჩივის, რომ ესოდენსა მძიმესა საქმესა სუბუქად შეეხებოდესა-ო. დაწვრილებით აქვს მას აღწერილი ის მედგარი წინააღმდეგობა, რომელიც თამარს გაუწევია ამ საქმისათვის, მაგრამ თავისი მხინც ვერ გაუტანია, რათგან დიდებულები და მმართველი წრეები საქართველოს სამეფო ტახტის უმემკვიდრეობის საბუთიანობით ძალას ატანდენ და ყოველი თურთ შეაიწროებდეს სულსა მისსა. ბოლოსდაბოლოს თამარ მეფე იძულებული გამხდარა, საერთო სურვილს დამორჩილებოდა. ისტორიკოსს მხინც ხაზგასმით აქვს აღნიშნული, რომ *თუნიერ ნებისა მისისა ყუეს ქორწილია-ო.**

ჩენი ისტორიკოსი სდუმს გიორგი რუსის სამხედრო მოღვაწეობაზეც და მას ერთი სიტყვითაც მოხსენებული არა აქვს ის ლაშქრობანი, რომლის მონაწილედაც „ისტორიათა და აზმათა“ ავტორის სიტყვით იგი უნდა ყოფილიყო. სამაგიეროდ მას აღნიშნული აქვს, რომ გიორგი რუსის სკუითური ბუნება და ქცევა, სიმთვრალე და სხვა სისაძაგლე უკვე *«არა მრავალთა დღეთა შემდგომად»* გამოსჩენია. სულ სხვანაირად აქვს აღწერილი ჩვენს ავტორს თამარისაგან პირველი ქმრის განტყვევების ამბავიც. თუ „ისტორიანი და აზმანი“ თამარს განშორების დროს მხინც ცრემლს აღვრევინებს, აქ თამარი უფრო ბუნებრივად, ადამიანურად არის წარმოდგენილი და მისი ქალური თაემოყვარეობის აღწერათება მშვენიერი ფერადოვნობით არის აღბეჭდილი: *მართალია საღმრთო სჯული ბრძანებს «არა განშორებად პირველსა საწოლსა, მაგრამ ეს ისეთ პირებისათვის არის ნათქვამი, რომელნიც თითონაც საცოლ-ქმრო დამოკიდებულების სიწმინდეს იცავენ ხოლმე. ხოლო «რომელმან არა დაიცვას საწოლი თჯსი წმიდად, არა ჯერ არს მის თანადათმენა-ო. ცნობილია, რომ საქრისტიანო მოძღვრება სამწუხაროდ ორთავე სქესს თანასწორ პირობებში არ აყენებდა, არამედ ქალს უფრო მკაცრად ეპყრობოდა. თამარ მეფეს ამ მხრივ ცოლ-ქმარი თანასწორად პასუხისმგებელად მიუჩნევია. ხოლო, როდესაც თამარის ყოველსავე ცდას მის განსაშორებლად ფუქად ჩაუვლია, პირიქით, იმდენადაც კი გაკადნიერებულა, რომ მოგზავნილი ჩამგონებლები ნაცემიც კი გამოუსტუმრებია განრისხებულს, მაშინ მოთმინებითგან გამოსულს თამარ მეფეს საჯაროდ წინააშე ყოველთასა გიორგი რუსისათვის გამოუცხადებია: რათგან ვითარცა მრუდე ხის აჩრდილის გასწორება შეუძლებელია, ისევე შენი მორჯულება მე არ ძალმიძს, ამიტომ განვიყრი მტვერსაცა, რომელი აღმეკრა შენ მიერა-ო. მიუხლია თუ არა ამ უკადრისი და სოდომური ქცევის მიმდევარი კაცისადმი ეს ზიზღითა და აღშფოთებული გრძნობით აღსაესე სიტყვები, მაშინვე წარმოდგარა და*

გასულა ოთახითგან. ხოლო იქ მყოფ რუსულდანსა და მთავრებს ამ სამარცხინო საქმისათვის ბოლო მოუღიათ: გიორგი რუსის გაძევება გადაუწყვეტიათ და აუსრულებიათ კიდევ.

ჩვენი ისტორიკოსი თამარისათვის როგორც პირველი საქმროსა, ისევე მეორე საქმროს არჩევის დროს გამოჩენილ მრავალ მოაჯისა და თამარის ქმრობის მსურველთა შესახებაც სლუმს. ამ მხრივ იგი თამარ მეფის პირველი ისტორიკოსის, „ისტორიათა და აზმათა“ ავტორისაგან თვალსაჩინოდ განსხვავდება.

თამარისათვის მეორე საქმროდ დავით სოსლანის არჩევის ამბავიც ჩვენს ისტორიკოსს უფრო ბუნებრივად და სინამდვილით აქვს გადმოცემული. თუ „ისტორიათა და აზმათა“ აღმწერელი მოგვითხრობს, ვითომც თამარ მეფეს განეცხადებინოს «არაოდეს ყოფილა გული ჩემი მოწადინე ქმროსნობისა არცა პირველ, არცა აწეა-ო» (პ. 646, გვ. 431), იგი გვაუწყებს, რომ თამარი ახალ საქმროს იცნობდა და სწორედ «მეცნიერებისათვის ყრმისა» თანხმობა განაცხადაო. ხოლო თუ გავიხსენებთ, რომ თამარი მისთვის პირველი საქმროს მოყვანის დროს დიდებულებს ეუბნებოდა, როგორ ირჩევთ ისეთს ადამიანს, რომელსაც არ ვიცნობთო. საფიქრებელი ხდება, რომ შესაძლებელია დავით სოსლანი გულში თამარს მაშინვე უფრო შესაფერისად მიაჩნდა და მეორეჯერ არჩევანიც მისი სურვილის თანახმად ყოფილიყო მოხდენილი.

საგულისხმო ცნობები აქვს ჩვენს ისტორიკოსს თამარ მეფის მოღვაწეობის შესახებ. იგი ახასიათებს მას ვითარცა პოლიტიკურს მოღვაწეს და სამეფოს საქმეთმპყრობელს. თვალწინ უშლის მკითხველს თამარის პოლიტიკურს გეზს შინაურს ცხოვრებაში და საერთაშორისო დამოკიდებულებაში. საქართველოს პოლიტიკური ძლიერებისა და საზღვრების სწრაფი ზრდის საერთო მიმოხილვის შემდგომ ჩვენი ისტორიკოსი თავის მკითხველს აფრთხილებს: «ესე ყოველი რა გესმოდის, ნუ ვინ ესრეთ ჰგონებთ, თუმცა თუინიერ თამარისსა რამე ქმნილ იყო ვისგანცა, არამედ ესრეთ განიგონე. მონაპირეთა მონახიან საქმე, ანუ ციხე ასაღებელი. ანუ თურქმანი შემოდგომილი, ანუ ქალაქი განსატეხელი, ანუ ქუეყანა მოსარბეველი, მოაჯსენიან თამარს და მან გასინჯის საქმე იგი და გამოიკითხის. უკეთუ ღირს იყვის შეყრასა ლაშქართასა, უბრძანის ზაქარიას და ივანეს და შეყარნიან ლაშქარნი, თუით დავით მეფე წავიდის და არასადათ შემოქვეული ცუდად. უკეთუ უმცირესი რამე იყვის, მყის შესხნის დარბაისერნი (sic) თუისნი და, ვითარ შავარდენთა მოისაქმიან. თუ თუით იყვის ანუ მინდორით ნადირობასა შინა, ანუ შინამყოფსა, და ესმის რამე და შესხნის მუნ ღირსნი მისნი: ვითარ არწივთა კაკაბნი ვგრეთ დანაბნიან ყოველნი წინააღმდგომნი-ო» (რგ. 36 ა ბ -- 36 ა ა). ხოლო ისტორიკოსის სიტყვით: «ამას ყოველსა დაუშრომელად რა მოქმედებდა, არა თუისისა ქონებისა მოქმენე იყო და არცა სამეფოდ იმპირიეიდა ესეოდენთა ქალაქთა და ციხეთა, არამედ თუით მათვე

მისცემდა, რომელთა აუცალოებდა თუისთა ლაშქართა: ვითარ წამებს დიდი და სახელგანთქმული სახ(ე)ლი სომეხთა მეფეთა ანისი, რომელი წარულო სპარსთა შანშაობისა თანა მრავალ-ჯამ მათგან ქონებული,—ხოლო სპარსთა სახლი სახელოვანი დვინი. და ამათ ორთა პირთათუის იქმოდა: პირველად რათა მარადის გული უთქუმიდეს და შური აიღონ ერთმანერთისა წარმართთა შეძინებისათუის თუისისა, და მეორედ რათა მოუკუეთოს ყოველი მიზეზი, რომელი დაჯსნის ერთგულობასა-ო (რე. 36 ახ).

თუმცა ქცის შემავსებელის წყალობით ჩვენი ისტორიკოსის ზოგი ცნობები უკვე წინათაც ვიკოდით, მაგრამ კიდევ ბევრია ისეთიც, რომელიც ფრიად საყურადღებო საკითხებს ეხება, მაშინდელ პოლიტიკურ მოღვაწეებს ახასიათებს და გვისურათებს, და აქამდე სრულებით უცნობი იყო. წინასწარ მოხსენებაში ყველაფრის ჩამოთვლა შეუძლებელია და არც საჭიროა: ძეგლი რომ დაიბეჭდება, ყველას საშუალება ექმნება ეს ცნობები თვითვე ამოიკითხოს. სხვათა შორის მხოლოდ ამ ისტორიკოსს აქვს თამარ მეფის გარეგნობის აღწერილობა. მისი სიტყვით: «ტანსა ზომიერსა გრემანობა თუალთა და ლაწუთა სპეტაკთა ზედა ვარდებრივ ფეროვნობა, მორცხუივ ხედვა, ლალი მიმოხედვა, ტკბილი პირი, მხიარული და უღიზლო სიტყუის სინარნარე» (რე. 33 ახ) ახასიათებდა საქართველოს უმშვენიერეს ასულსა და დიდებულ გვირგვინოსან საქეთმპყრობელს. ადვილი წარმოსადგენია თუ რამდენი საყურადღებო, ჩვენთვის სრულებით უცნობი, ამბები უნდა იყოს დაკარგული თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსის თხზულების იმ მეორე ნაწილთან ერთად, რომელიც B ქცის ხელთნაწერს აკლია.

უეჭველია ბატონიშვილს ვახუშტს თავისი ისტორიის შედგენის დროს თამარ მეფის ამ მეორე ისტორიკოსის თხზულებაც ხელთ უნდა ჰქონოდა. ამ გარემოებას ის ცნობებიც უხადავოფენ, რომელნიც ვახუშტსა აქვს თამარის მტფობის აღწერილობაში შეტანილი და რომელნიც მხოლოდ ამ თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსის ნაწარმოებთგან შეიძლება რომ ამოღებული ყოფილიყო. ამგვარ ცნობათა ჯგუფს ეკუთვნის: ჯერ ერთი ამბავი კახაბერისძეთა მიერ ანტონი ჭყონდიდელის ორი ძმის მოკვლისა და თამარისაგან ამის გამო კახაბერისძეთა შეპყრობისა, ციხეში დამწყვდევისა და შემდეგ მათი მაკედონიაში გაძევების შესახებ, სადაც ისინი ბრძოლაში დახოცილან (ბაქრაძე. საქართველოს ისტორია. 197),—შემდეგ ცნობა თამარის მეორე მამილის მეორე რუსუდანის შესახებ, რომელმან შეიყვარა ქალწულები 80 წლისა დღეთა-ო, რომელთანაც თურმე იზრდებოდა ოვსთა ბატონიშვილი დავით სოსლანი (იქვე 202),—აგრეთვე ცნობა იმის შესახებ, რომ შანქორის ომში საქართველოს ჯარის გასტუმრების უმაღლეს თამარ მეფე ფეხშიშველი მივიდა მეტებს და წარგზავნილი სპის ძღვეამოსილებისათვის ევედრებოდა ღმერთს (იქვე 207), რომ მაჰმადიანნი ხალიფას სთხოვდენ თამარ მეფის წინაშე ეშუამდგომლა მათზე ხაკის დადებით დაქმყოფილებულიყო, რაც დიდებულ გვირგვინოსანს შეუწყნარებია კიდევ (იქვე 211) და სხვა. რათგან არაფერი ამის მსგავსი

„ისტორიათა და აზმათა შარავანდედთა“-ში არ მოიპოვება და მხოლოდ თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსსა აქვს მოთხრობილი, ამიტომ ყველა ამგვარი ცნობებისათვის წყაროდ ჩვენ თამარის მეორე ისტორიკოსის თხზულება უნდა ვიგულისხმოთ. მართალია ზოგიერთი ამ ამბავთაგანი ეახტანგისეულ სწავლულ კაცთ ქცნის ტექსტში ჩაურთავთ და ამ ჩანართებითგანაც შეეძლო ვახუშტს აწოკითხა. მაგრამ ზოგიერთი ცნობათაგანი, როგორც მაგ. კახაბერისძეთა დანაშაულობისა და დასჯის შესახებ და თამარის მამიდა მეორე რუსულანზე, არც ამ ჩანართებში მოიპოვება და მხოლოდ თამარის მეორე ისტორიკოსის თხზულების სრულს ტექსტშია. თავის დროზე განსვენებული დ. ბაქრაძე ერთი ასეთი ვახუშტის ისტორიაში შეტანილი ცნობის შესახებ რუსულანზე ამბობდა კიდევ: „მეორე რუსულან სრულებით არ არის ცნობილი და არა ჩანს, სად ჰპოვა ეს ცნობა ვახუშტიმ“-ო (იქვე 202, შენ. 1). მაშინ ეს მართლაც გაუგებარი იყო. ეხლა კი ჩვენ დანამდვილებით ვიცით, რომ იგი თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსის თხზულებითგან აქვს ბატონიშვილს ვახუშტს ამოღებული. ეს გარემოება სრულს უფლებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ბატონიშვილს ვახუშტს თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსის თხზულება სრულად და არა ჩანართების სახით უნდა ჰქონოდა. საფიქრებელია, რომ ეს ძეგლი მას ქცნის ხელთნაწერში შეტანილი ექმნებოდა. ხოლო რათგან ჩვენმა სახელოვანმა მეცნიერმა ისტორიკოსმა თავისი თხზულება მოსკოვში 1743 წ. დასწერა, ამიტომ ქცნის იმის მსგავსი მეორე ხელთნაწერი, რომელიც ეხლა აღმოჩნდა და დღევანდელი ჩემი მოხსენების საგანს შეადგენს, რუსეთშიაც უნდა ყოფილიყო გატანილი და შესაძლებელია სადმე ეხლაც გადარჩენილი იყოს.

ჩვენი ისტორიკოსის ენა ოდნავადაც არ მიაგავს თამარ მეფის პირველი ისტორიკოსის ხელოვნურს, რიტორული მჭერმეტყველებითა და ფილოსოფიური სკოლის მიმდევრობით მძიმე ტერმინოლოგიით დატვირთულს ენას. მისი მოთხრობა მკვირცხლად მიმდინარეობს, მსუბუქი, ლამაზი ენით არის გამოთქმული და მკითხველს თავისი ბუნებრივობითა და გულწრფელობით უნებლიეთ ჰხიბლავს. ამ მხრივ იგი ქართველ ისტორიკოსთა საუკეთესო წარმომადგენელთა მავალითს მისდევს და მათ სკოლასა და ტრადიციებს არ ჰლალატობს. ამიტომ ის დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსთან უფრო ახლო დგას, ვიდრე თავის თანამედროვე თამარის პირველ ისტორიკოსთან.

[ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი]

დაჯდა მეფედ გიორგი, ძე დემეტრესი, დავითის შვილისა, ქორანიკონსა სამას სამოკდათხუმეტსა: ამან დაყუნა მორკმასა შინა ყოველნი ქაინი და დღენი მისნი და იმეფა კეთილითა მეფობითა და მატა ყოველთა საყდართა, მონასტერთა და ებისკოპოსთა [წყალობასა¹]. ამას შვილი არა ესუა და მისთვის მწუხარე იყო უშვილოებისათვის. მერმე ინება ზეგარდამო მოწყალებამან ღმრისამან და იწყო მობერვად ნიაემან ამოანმან და იშვა მათგან ქალი, ქმნილ-კეთილი. ყოვლითურთ უნაკლო და შესატყუისი. ამას დაარქუა სახელი თამარ.

გარდაჯდეს ამას შინა წელი რაოდენნიმე და გარდაიცვალა მეფე გიორგი და იქმნა გლოვა და მწუხარება უზომო უფროსლა დასა თუისსა რუსუდანს.

ესე იყო სძალ-ყოფილი დიდთა სულტანთა შამირამელთა და დედოფალი ყოვლისა ხუარასნელთა უფლებისა, რომელი სიჭურვიისათვის თუისადე მამულად მოყვანებული, დედოფლად დაჯდა ქართველთად უფროსლა დიდებად სახლისა თუისისად და ყოვლისა ამის სამეფოსა. ამას წინაშე იყო თამარ მაშინ, ვითარცა თუისსა მამიდასა თანა, დითურთ თუისით, რომელსა რუსუდანე მოაქუნდა სახელად, რომლისათვის აწ დამაკლებს წინამდებარე ესე მითხრობად, თუ რაოდენ შუენიერება და თავდგმულობა ექმნა ყოველთა პირველ მისსა ყოფილთა დედოფალთა. ვიკადროთ რამე, რამეთუ ოთხმოცისა წელიწდისა დღეთამან შეიყუარა მტკიცედ ქალწულება, სიწმიდე და სიკეთე დიდად სრული.

და ჩუენ პირველსავე სიტყუასა წარუძღუეთ. გლოვა იყო ნამდულივე ღირსთა, არამედ არა თავს იდევს წარჩინებულთა სამეფოსათა, მიმხედველთა თამარისთა, განიყარეს გლოვა და დასცეს საყურისა, ვითარცა ოდესმე სოლომონისთვის, და დადგეს სუიანი ტახტი ვახტანგეთი, საყდარი დავითიანი, რომელი პირველ მთოვარისა განაზხადა მეფეთ-მეფემან საბაოთელიომ სამფლობელოდ ზღუითი-ზღუამდი და მდინარითგან კიდემდი სოფლისა. აღმართეს სკიპტრა დიდებულთა, ძელი ჯუარისა და მისთანა; დროშა დავითისი, არაოდეს მობერძილი წინააღმდეგმთაგან ნიაეთა. და ყოველთა ერთა ემა-ქმნილთა აწუიეს თამარს ტრმალი მამული თანა-საყდრითურთ მამისა მინიკებულთი.

ლიტონადმე მიიღოა დიდმან ამან გონებამან, ანუ იყოფინ. უმშუენოდმე შეიწყნარა იგი გურიგურინმან და მეფობამან, ანუ არა მალნანტ ექმნა ყოველსა თულასა თუისად? ვინ ძუელი სიტყუა აქა ახლად ვიქმარათი ბრმა-შობილმან ბრმადევ წარვლოა უმხედველომან თამარისმან. ტანსა ზომიერსა გრემანობა თულათა და ღაწუთა სპეტაკთა ზედა ვარდებრივ ფეროვნობა, მორცხუივ ხედვა, ლალი მიმოხედვა, ტკბილი პირი, მხიარული და უღიზლო სიტყუის სი-

2 ძე დავითისი დემეტრესი შვილისა A.—7 დაიწყო A; აპომან A.—8 უნაკლული A.—11 შამირამეთი A.—13 დახად A.—18 დღემან A.—20 ლოვა A.—24 საბოეთელიო A.—25 სიპტრა A.—27 ნივთთა A; ემა-ქმნილინი A.—29 ღ იტონადმე A.—34 სინარანე A.

¹ ეს სიტყვა ხელნაწერში არ არის და კონტექსტისათვის ჩამატებულია ი. ე. ჯაკვანის მიერ.

ნარნარე და ზრახვისა უჩუქნობა. არა ცუდად დასდვა ღმერთმან მადლად თამარს ესრეთ შემეკლობა, რომლისათვის არა უჯერო მიჩნს თქმად, ვითარმედ პირი ამისი პირველვე იქო დავითის მიერ თქმითა რათა ლიტანიობით¹ თაყუანის სცემდენ მეფენი და მთავარნი და მეძღუნეობდენ ნათესავნი.

ესრეთ იდიდა ღთის ყოველთა პირთაგან. იხილეს რა ჯეღისუფალთა² მღდელთ- 5 მ[ო]ძღუარათათა მეფე გურიგურისისანი და ქება შეასხეს ძალითა საქებელსა კმითა ოხრისათა და სთქუმა, თუ ყოველნი ძალნიცა ზეცისანი თანაშემწე არიან სიხარულსა || ქუეყანისათა და ესე უსაკუირველეს მიჩნს ყოვლისა მე, რომელ სხუა მგედარი არაოდეს იხილა მის ეამისათა მამადებრ მეფედ და ყოველნი ვითარ გამოცდილნი სასოებითა წინასწრობითა უძლოდა³ ერთი-ერთსა და 10 სიხარულითა სავსენი ღთსა ჰმადლობდეს, მეფესა აქებდეს და თავთა ჰნატრიდეს:-

დაჯ და ნებითა ღთისათა თამარ მეფედ დასაბამითა განთა 15 წელთა ექუსითას [sic] ექუსას ოთხმოცდა ექუსსა, ქრონიკონსა ოთხას და სამსა: შვილი მეფეთ-მეფისა გიორგისი, დიდისა დავითის ძისა, დემეტრეს ძისა, ცოლისაგან ბურღუხან ოგისთა მეფისა ასულისა, რომელი ჰმადდა სიკეთესა 190, ა დედათასა სხუითა ყოვლითა, გარნა თამარის დედობითა. სძალი სხუა მისებრი მაშინ არა ეხილვა ქართლისა თემსა და შემდგომითი-შემდგომად აქონ.

ამიერიითგან რა ჯერ აქის თამარისი თქუმაღ. გარნა მონაცვალებობა⁴ ღთისა 3, ბ სამეფოსა და ერისათვის, რამეთუ აღილო გონება მალლად და მდაბლითა 20 სულითა, განიცადა სიდიდე საქმისა, მისდა რწმუნებულისა, მიაყუნა მუყანებელსა თუისსა ხედვა და იწყო განგებად, ვითარ იგი მობერვიდა სული. მიმოიხილა სიმბაზილითა ცნობისათა თუისსა გარემო ყოველი და მყისსა შინა შეემეცნა ხილვითა ოდენ, წრფელთა [და] დრკუთა. გულარძნილთა⁵ და უმანკოთა, ერთ- 25 გულთა და ორგულთა. და სიბრძნითა გონებითა თუისითა პირველად ყოველთა ზედა დასხა წყალობა უხვებით⁶, რათა ეამთა საქმეთასა ერთნი ერთგულობით მადლიერობდენ, ხოლო მეორენი უსიტყუელ იყუნენ მიგებისათვის სამართლისა.

4 მეფეთა A.—5 სრეთ A.—15 II ძისა| ძისაგან A.—19 არნა A.—20 აღილონ A.—21 სულითა+და A.—25 განებითა| განგებითა A.—26 უხვებით<A.—27 მიგებისათვის სამართლისა| უმურველად წყალობათასა (ქცა).

¹ ეს სიტყვა ივ. ჯავახიშვილის ჩაუწერია სტრიქონს ზევით კითხვის ნიშნით; ამ სიტყვის ადგილას ხელნაწერში სწერია «ლიტონებით».

² ამ სიტყვის ადგილას ხელნაწერში იკითხება «კელითა», ხოლო ივ. ჯავახიშვილის ხევიდან დაუწერია: «კელითა-კელისუფალთა».

³ ხელნაწერში ეს სიტყვა ასე სწერია, მაგრამ ივ. ჯავახიშვილის მის ხევით ფანქრით დაუწერია «უძლოდეს».

⁴ ამ სიტყვის ზემოდან ივ. ჯავახიშვილის უწერია; ქცა 405—407—412 (იგულისხმება ხ. კიკინაძის გამოცემა).

⁵ ამ სიტყვიდან მოყოლებული ვიდრე «ორგულთა-მდე (ჩათვლით) ხელნაწერში არაა და ტექსტში შემორჩენილია «ქართლის ცხოვრებიდან» (იხ. ხ. კიკინაძის გამ. 405).

⁶ ეს სიტყვა ხელნაწერში არაა და აქ შემოტანილია «ქართლის ცხოვრებიდან» (იხ. ხ. კიკინაძის გამ. 405).

ხოლო სჯულთათვის სულითა მეორე კოსტანტინე იქმნებოდა და მი-
ნებრვე ჰგოროვნებდა დაწყებასა საღმრთოსა საქმეთასა¹, რამეთუ იწყო აღლე-
ჟად ორპირ[ი]სა მახუილი[ი]სა მოსასრველად თესლთა ბოროტთა და ოინება,
რათა იქმნას შეყრა და გამოარჩევა დიდთა მათ და მსოფლიოთა [ქრებათა].

პირველად აღმოუწოდა წმიდით ქალაქით იერუსალიმით ნიკოლაოზს გუ- 5
ლაბერისძესა, რომელსა სიმდაბლისა ძალითა ეჯმნა ქართლისა კათალიკოზო-
ბისაგან. ესე რა მოიყვანა, შემოკრიბნა ყოველნი სამეფოსა თუისისა მღვდელთ-
მოდლუარნი. მონაზონნი და მეუღაბნოენი, კაცი მეციხერნი სჯულისა საღმრთო-
სანი და მოსწრაფე იყო, რათა მართლ-მადიდებლობასა ზედა [აღმოცენებულნი]²
აესლნი ბოროტნი აღმოფხურნეს სამეფოსაგან თუისისა. რომელი ესე აღრე გა- 10
ნეშარჯუთა სასოებისა კეთილისა მქონებელსა.

ხოლო შემო-რა-კრბეს ორისავე სამთავროსა ებისკოპოსნი, რომელთა პი-
ჩად აქუნდა ზემო მოკსენებული ნიკოლაოს, მსგავსი სენხისა თუისისა, და ან-
ტონი ქუთათელი საღირის ძე, დიდად განთქმული სათნოებათა შინა და ძლიე-
რი საქმით და ო სიტყუით. მიეგებოდა მათ თამარ დიდითა სიმდაბლითა, ვი- 15
თარცა კაცი და არა მეფე. ვითარ ანგელოზთა და არა კაცთა. შეკრიბნა ყო-
ველნი ერთსა სადგურსა და დასხნა საყდრებითა, ხოლო თუით დაჯდა შორის
მათსა მარტოდ და არა მეფობით და ესრეთ ეუბნებოდა: აჰი წმიდანო მამანო,
თქვენ ღთისა მიერ განჩინებულ ხართ მოძღურად ჩუენდა და მმართველად
წმიდასა ეკლესიასა და თანა ვაც სიტყუის მიცემა სულთათვის ჩუენთა. გამო- 20
იძიეთ ყოველი კეთილად და დაამტკიცეთ მართალი, ხოლო განჯადეთ გულარ-
მნილი. იწყეთ ჩემ ზედა. რამეთუ შარავნდი ესე მეფობისა არს და არა
ღთისა მბრძოლობისა. ნუ თუალ ახუამთ მთავართა სიმდიდრისათვის, ნუცა
ვლახაკათ უდებ-ჰყოფთ სიმციკრისათვის. თქვენ სიტყუითა, ხოლო მე საქმით,
თქვენ სწავლით. ხოლო მე განსწაჰლით. თქვენ წურითით, ხოლო მე განწურ- 25
ითთ ზოგად ჰელი მივსცეთ დაცვად სჯულთა საღმრთოთა შეუგინებელად, რა-
თა არა ზოგად ვიზღუივნეთ: თქვენ, ვითარცა მღვდელნი, ხოლო მე, ვითარცა
მეფე, თქვენ, ვითარცა მწენი, ხოლო მე, ვითარცა ებგური.

ესმნეს რა სიტყუანი ესე ყოველსა მას კრებულსა მამათასა, მადლობდეს
ღმერთსა და თანად მიეფესა ღთიე-განბრძნობილსა. ჯდა უკუე თამარ მცირედ- 30
ემ შორის მათსა. მერმე მოიღო კურთხევა მათგან და წარვიდა პალატად თუი-
სად.

ხოლო წინამძღუართა კრებისათა ნიკოლაოს და ანტონი, რომელნი³ ვითარ

2 საქმეთასა < A — 3 მოსასრველად + ღმრთოთა და (ქ'ცა) — 5 პირველთა A; იელუსარე-
ბით A. — 6 ქათაღკოზობისაგან A. — 7 თუისსა A. — 8 საღმრთოსა A. — 28 უგბური A.

¹ ეს სიტყვა ზელნაწერში არაა და ტექსტში შემოტანილია ივ. ჯავახიშვილის მიერ
„ქართლის ცხოვრებიდან“ (იხ. ხ. კვიციანიძის გამ. გვ. 406).

² ეს სიტყვა ტექსტში შეტანილია თვით ივ. ჯავახიშვილის მიერ. ამ სიტყვის
ადგილს „ქართლის ცხოვრებაში“ სწერია: «შემოთესილნი» (იხ. ხ. კვიციანიძის გამ. გვ. 406).

³ ამ სიტყვის შემდეგ სტრიქონის ქვემოთ ივ. ჯავახიშვილს უწერია ორი სიტყვა:
«[იყენეს? ბრწყინვიდეს?]. მაგარამ რადან ეს სიტყვები სავარაუდოა და კონტრექსტისათვისაც
მინცადამაინც არაა საჭირო, ამიტომ ტექსტში არ შეგვაქვს».

პირმეტყუელნი მთიებნი უძღოდეს მომრგულებასა ცაებრიესა მის ვარსკულავთა კრებულისასა, არა ინებეს შორის მათსა ყოფად მაშინდელი იგი ქართლისა კათალიკოზი, რამეთუ წინაუკმო რამე იწყო წესთაგან ეკლესიისათა და ქუონდიდელ-
 13,11 მწყუერელობა და¹ მწიგნობართ-უხუცესობა მოეკერა² ვა უფლისაგან. არამედ ევრა განაყენეს, დაღაცათუ ფრიად ილუაწეს, რომელი ადრე თოით განაყენა
 5 სასჯელმან ღირთისანან. ხოლო სხუანი ვინმე ებისკოპოსნი შეიცვალნეს [და] მათ წილ საღმრთონი კაცნი დასხნეს და სხუანი საეკლესიაონი წესნი განმართნეს უღებთა მიერ დაქსნილნი.

ხოლო აღივსებოდა რა კრება, შემოვიდეს ყო[ვ]ელნი სპასალარნი და ერის-
 თაენი სამეფოსანი და მოაგსენეს მამათა, რათა ზოგად ილუაწონ შემოყუანებად
 10 სიძისა თამარისათუის, რომელი ყვესცა და შემოკრბეს წინაშე რუსუდან დედოფლისა და განზრახვითა ყოველთათა წარავლინეს კაცი ვინმე რუსთა სამეფოდ ქრისტიანობისა და მართლ-მადიდებლობისათუის მათ ნათესავთასა. და ესე გერა კეთილად განაგეს, რამეთუ არცა კაცი იგი ღირსი საქმისა წარავლინეს და არცა მისსა მეცნიერ იყუნეს, რომელსა იგი მოიყუანებდეს.
 15

34,11 შემდგომად ეამისა მოიწია კაცი იგი ო წარვლინებული და მოიყვანა კაცი დიდად გუარინი, უდიდესი ყოველთა მათ მეფეთა მის კერძოსათა და სახითაცა არა უშარჯუი. რომელიცა იხილეს რა, ყოველთა კაცთა სთნდა, რამეთუ არარას მეცნიერ იყუნეს ჩუეულებისათუის მისისა.

კრბეს² წინაშე რუსუდან დედოფლისა პატრიარქი და დიდებულნი, სპა-
 20 სპეტნი და ერისთავნი და აცნობეს თამარს და აწუეედეს ქორწინებასა და ასწრაფობდეს ამის პირისათუის. არამედ იგი მიუგებდა, ვითარმედ აკაცნო, ვითარ ღირს შეუტყუებელი ვსე ქნანდ? არა ვიცით კაცისა ამის უცხოსა ქცევა, და საქმე, არცა მვედრობისა, არცა ბუნებისა, და არცა ქცევისა. მაცალეთ, ვიდრემდის განიცადოთ ყოველთა სიკეთე, გინა სიდრკუე მისი.
 25

ხოლო იგინი წინააღუდეგებოდეს, უშვილოებასა მოაგსენებდეს, სახლისა მისისასა უნაყოფოებასა დრტუინვიდეს, წინამძღუარსა სპათასა ითხოვდეს, და ყოველითურთ შეაიწრებდეს სულსა მისსა, და ირემსა ემსავსებოდეს სახისა ოდენ
 34,11 მიხედვითა, პილოთაებრ არა განიხილვიდეს მისაყრდნობელსა ო და ყოველითურთ შეაიწრებდეს სულსა მისსა და ესეოდენ მძიმესა საქმესა სუბუქად შეეხებოდეს.
 30 რასალა [მრავალსა ვიტყოდით³] შემდგომად მრავლისა ცილობისა თუნიერ ნებისა მისისა ყვეს ქორწილი და მრავალ-ეამ იყუნეს განცხრომისა შინა, მსავსესა საქმისასა.

1 მომრგულებასაცა: ბერისა A.—2 კათალიკოზი A.—3 იწყო იყო (ქცა).—4 მწყუერელთ მწიგნობართ და უხუცესობა A; უფლისაგან¹ ეამისაგან A.—6 სასჯელმან¹ სჯულმან A.—9 აღუებოდა A.—18 რა<A.—23 ქცევა¹ ქნა A.—24 I არცა არა A.

1 ხელნაწერში სწერია «მწყუერელთ-უხუცესობა»: რაც შეეხება ორ სიტყვას და მწიგნობართ-ს, ისინი ტექსტში შემოტანილია ი. ვ. ჯავახიშვილის მიერ «ქართლის ცხოვრებიდან» (იხ. ხ. კვიციანიძის გამ. 407).

2 «შეკრბეს»-იდან მოყოლებული ვიდრე სიტყვამდე «და აცნობეს» ხელნაწერში არაა და ტექსტში შემოტანილია ი. ვ. ჯავახიშვილის მიერ «ქართლის ცხოვრებიდან» (იხ. ხ. კვიციანიძის გამ. გვ. 412).

3 ეს ორი სიტყვა კონტრასტისათვის არის ჩამატებული ი. ვ. ჯავახიშვილის მიერ.

არა-მრავალთა დღეთა შემდგომად; მიიღო აღსასრული სიტყუამან თამარისმან და განოაჩნდებოდეს რუსსა სკუითურნი ვითარ ნაღებნი² ბუნებითნი. და სიმორვალეთა შინა საძაგელთა უწყესობად იწყო მრავალთა, რომელთათვის ნამეტნავ არს წერად და [თქუმაღ³], რათა არა სიგრძედ მიიწიოს სიტყუა.

ორისა და ნახევრისა წელთა, ვითარ გურდემლი, მოითმენდა მკნე თამარს. უკეთურებათა რუსისათა, გარნა სხუა ვერლარავინ მოითმენდა. და იწყეს კრტინვად, არამედ ცილობათა მათთვის პირველთა რცხუენოდა ყოველთა თამარისაგან⁴.

ხოლო ბრძენმან თამარ იძია მრავალი ღონე განკურნებისა მისისა და 1
1 ქუბრძანა სარწმუნოთა მონაზონთა პირითა მრავალ გზის. დაღათუ ყო[ვ]ლად არა 10
სარგებელ ეყო რუსსა. ამისთვისცა თუით პირის-პირ იწყო მხილებად მისდა, არამედ უფროს განძინდებოდა რუსი. ვითარცა ღთისაგან საფარველ-მოძურცილი. ვითარ იტყუის წერილი, ეკურნებდით ბაბილონს და არა იკურნებოდა; არა თუ ოდენ არა შეიგონა, არამედ უძიარესთა მიმართ იწყო და შერაცხილნიცა კაცნი უბრალოდ გუენნა და ასოთა აღმოვადებითა ტანჯნა. 15

შეუძნდა ესე ყოველი თამარსცა და წინაშე ყოველთასა ესრეთ თქუა: 2
დაღათუ საღმრთოსა სჯულისა მიერ სწაელულ ვარ მე არა განშორებად პირ- 3
ველსა საწოლსა. არამედ, რომელმან არა დაიცვას საწოლი თუისი წმიდად. 4
არა ჯერ არს მის თანა დათმენა, რამეთუ შემაგინებელ არს ტაძრისა ღთისა. და 5
მე არა მიძლავს აჩრდილისა მრუდისა ხისასა განმართვად და უბრალოდ ო გან- 20
ვიყრი მტურესაცა, რომელი აღმეკრა შენ მიერ. ესე თქუა და აღდგა და და-
უტევე იგი. ხოლო რუსუდან დედოფალმან და ყოველთა მთავართა საწყალო-
ბელად განაძეს იგი და არა ეგეოდენ უბადრუკი მეფობისაგან დამკობითა, რა-
ოდენ შეუნიერებისაგან თამარისსა დაკლებითა.

კულად იწყეს ურვად ყოველთა, რამეთუ თამარს ხედვიდეს უშვილოდ და 25
მარტოსა მკუიდრად სახლისა თუისისა.

იყო უკუე შვილი ოვსთა მეფისა, გაზრდილი რუსუდან დედოფლისა. ყრმა 3
ფრად შეუნიერი ასაკითა, ვითარცა შუენის მეფეთა შვილსა, სხუითა კულა 4
ზრდილობითა კეთილად წურთიდი. მკნე და მკნეღარი ძლიერი, რაინდობითა 5
უსწორო, მშუილდოსნობითა შემმართებელი, ტანითა ახოვანი და ყოვლითურთ 30
სრული სიკეთითა. ამისი ინებეს ყოველთა შეერთება თამარისი და საქმე ღთ-
სა მიანდღეს. თამარცა მიემორჩილა ნებასა მათსა მეცნიერებისათვის ყრმისა. 24

2 ნაღებთა A.—10 ყოლად A.—11 პირის პირ| პირის A.—22 რამ რუსუდან (უკანასკნელი სიტყვა მერზე წაშლილია მელნით).

1 ამ აბზაცის წინ ივ. ჯავახიშვილს უწერია: ქცა 417—418 (იგულისხმება ზ. კიკინაძის გამოცემა).

2 ამ სიტყვის გასწვრივ ამაზე კითხვითი ნიშნით ივ. ჯავახიშვილს უწერია: „ქცუ-
ვანი, ზნენი“.

3 ეს სიტყვა ჩამატებულია ივ. ჯავახიშვილის მიერ, სწერია სტრაქონის ხეშოთ კითხვის ნიშნით და ჩასმულია კუთხოვან ფრჩხილებში.

4 ამის შემდეგ ივ. ჯავახიშვილს უწერია: „გაგრძელება იხ. ქცა 418—419, 423“ (იგულისხმება ზ. კიკინაძის გამ.).

არღარა ყოვენს, არამედ შეიყარნეს დიდუბეს და შერთეს დავით თამარს. შე-
მოვიდეს ტფილისად, დასხდეს ტახტსა ბედნიერსა ორნი მნათობნი, ორნი მზე-
ნი, ორნი განმანათლებელნი. განიხარა დიდითგან მცირედმდე ყოველმან ერმან¹
და ნიშანნი ცხორებისანი მაშინვე იხილებოდეს მათ ზედა: იყუნეს ლაშქრობა-
ნი გამარჯუებულნი ზემოთ და ქუემოთ, და არა სადათ ვინ ჩნდა წინააღმდეგობი.

მოკულა ქართლისა კათალიკოზი, კყონდიდელ[ი], მწიგნობართ-უხუცესი,
ქართველი, მირიანის ძე მიქაელ, რომელსა აქუნდა სამთავისიცა, და არავინ შე-
წუხნა მისთვის, არცა დიდი, არცა მცირე, რამეთუ ყოველნი სძულობდეს.

მოკულა ამირ[ს]პასალარი გამრეკელი და ესე ყო[ველ]თა იგლო[ვე]ს.

ამას ეამსა მცირედ რამე აღიძრნეს იმერელ-სუანნი მსგავსად ჩუეულობი- 10

34.1.1 სა ურჯულობისა და რუსი მოიყვანეს, რცა || კულად განსამეფებლად. ეუბნებო-
დეს მესხთაცა მირთვისა, რომელი ვერა უძღეს, არამედ უფროსლა შეიმტერ-
ნეს. გააკვივნეს და წავიდეს სირცხულიეულნი, რამეთუ ღთი თამარისთვის მო-
ურნეობდა.

ხოლო თამარი ევედრებოდა ღთსა და იგონებდა თუ ვის მიანდოს და- 15
ვით, და სპა თუისი, და განსაგებელი სახლისა თუისისა, რომლისათუისცა არა
არცხუნა ღთმან, არამედ ადავსო სიბრძნითა და მეცნიერებითა. და მიმოიხილა
ყოველთა ზედა სამეფოსა თუისისა მთავართა, და განიცადა თუალითა გონები-
სათა, მიანდო ღთსა საქმე, მოიყვანა ანტონი გლონის თავის-ძე გარეჯით, რო-
მელ პირველ კყონდიდელ იყო და მიქაელ [ქართლისა¹] კათალიკოზმან მას მი- 20
სტაცა, მოძმაცვითა ვით[თა]ქმე მეფისა განმზრახათათა, ესე მოიყვანეს. ნამდული-
ვე კაცი ღირსი ქებისა, ჭეშმარიტი ქრისტიანე, მართალი, წრფელი, უმანყო,
სახიერი, მოწყალე ყოველთა, || ტკილი. მდაბალი, პატრონისა ერთგული უზო-
მოდ. ეკლესიათა და მონასტერთათუის რადლა საქმარ არს თქუმაღ: თუით წა-
მებენ ქმნილნი მისნი ყოველთაგან. ვითარცა მღუიშესა და კლარჯეთს თუით მის 25
მიერ ქმნილსა მონასტერსა და ყოველთა ადგილთა. ესე დასუეს ვაზირად, მის-
ცეს კყონდიდი, სამთავისი, კისის-ვევი და მწიგნობართ-უხუცესობა, რამეთუ
მართალსა უკეთუ უბრკუმეს, არავე დაეცეს.

34.1.2 იწყეს განზრახვათა კეთილთა სამეფოსათუის და ერისა უმჯობესთა: მოი-
ყვანეს² სარგის ამირ[ს]პასალარისა მწარგრძელისა ორნი ძენი, ზაქარია და ივა- 3
ნე, კაცნი ბრძენნი, მკნენი, ბრძოლათა შინა დიდად გამოცდილნი და გუარეუ-
ლადცა ერთგულნი მეფეთანი, ამისთვის დიდად შეეყარებულნი თუით თამარის
პაქ[ა]თა და მამათაგანცა. ამათ მიხედნა თამარ და ესეცა ღთსა მიანდო და შე-

34.1.3 იწყალნა. და ზაქარიას უბოძა ამირ[ს]პასალარობა და უმცრ[ეს]ისა დლითა, ივა-
ნეს, მსახურთა-უხუცესობა. ესე კაცნი ღირსნი იყუნეს კაცობისანი: დაღაცათუ 3
სჯულთა სომეხნი იყუნეს, გარნა ყოვლითურთ მართლ-მადიდებლობისა მსავე-
ნი. ესე ივანე წერილთა ზედამიწევნითა სწავლული იყო, რომლისათუისცა გუ-
ლისწმა ჰყო სიმრუდე სჯულისა სომეხთისა, ნათელ ილო და იქმნა ჭეშმარიტ
ქრისტიანე.

18 თუისსა A.—20 კათალიკოზმან A.—21 მოძმაცვით ქცა. ნანდიდეღე A.—22 უმანკონი A.

¹ ეს სიტყვა ჩამატებულია ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ე ი ღ ი ს მიერ.

² ეს სიტყვა ხელნაწერში სწერია სხვა ხელითა და სხვა მელნით.

და შემდგომად ამისსა მოიყვანეს ჳიბერი, კაცი ესეცა მართალი და ერთ-
გული, და მისცეს მანდატურთ-უხუცესობა. და დლითი-დღე წარემატებოდეს
საქმენი თამარისნი უმჯობესად და უკეთესად ბრძნად და მართლად განგებინა-
თუის.

ამიერითგან გონება უკმს ვრცელი და ენა ბრძნად მეტყუელი¹, რომელ- 5
მან შეუძლოს აღწერასა მიცემად წარმართებანი თამარის საქმეთანი, რამეთუ
ვითარ თმანი თავისანი თუითეულად ვერავინ აღრიცხუნეს, ეგრეთვე ვერცავინ
ესენი აღწერნეს, და რომელთაცა ოდენ შეუძლოს, საეკუელ მიჩნს მომავალთა-
გან შემდგომად არა დარწმუნებად. გარნა ლომი ბჳალთაგან საცნაურ არს და
თამარ საქმეთაგან: ვის უნდეს ცნობად, იხილნეს ქალაქნი, ციხენი და თემნი 10
სულტანთა სასხლომნი, მისგან ახმულნი, მზლუარნი, რომელნი მას დახუდეს მას
გარეთ მისსა სამეფოსა, ორად განფართოებულნი, და ამისგან ცნას მეძიებელ-
მან საქმეთამან. მერმე ცნას ერავამდის ქუემოთ მისგან დადებული ზარაჯა და
ბაღდადის კერძ მარღამდის. და თუით იგი ხალიფა შეშინებული და მოაჯე კმა
არს ქუე-ჯდომით მოქმედისაგან.

ითქუმოდენ წერილისა: «მოაკლდენ ძალი ბაბილოვნისა და ალაშენა მთა
ემორისა, განქარდა კუამლი სუბაკთა და განძლიერდეს ბჳენი სილიმისანი».

ესევითართა წყალობათა შინა ღოთისთა იშუებდა ერი ქრისტიანეთა, გარ-
ნა წუხდეს და იურგოდეს უნაყოფობისათუის თამარისსა. არამედ ღოთმან, რო-
მელმან მოხედნა პირველ მანოეს || და აბრაჳქამს, და მდღედართაცა ანნას, და 20
ელისაბედს, არა ყოფნა არცა აჳა, რამეთუ შემდგომად მიკირედისა ეამისა და-
ორსულდა თამარ და ცნეს ყოველთა, იწყეს ლიტანიობითა ღოთის ვედრება-
თა, მარხვითა, ლოცვითა და ცრენდითა, რათა მისცეს ღოთმან შვილი წული,
რომელი ესე იქმნაცა და შვა შვილი ყოვლითურთ მსგავსი პაპისა. და დაარქუეს
სახელი გიორგი, და განიხარეს ყოველთა სიხარულთა მიუთხრობელითა. 25

და შემდგომად წელიწდისა კუალად დაორსულდა და შვა ასული, თუისი
შემსგავსებული, რუსუდან, რომლისათუის კუალად უფროსი სიხარული შეიქმნა
ყოველთა ზედა.

და უმეტეს გარდაემატა ბედნიერობით ქუეყანა ყოვლითა კეთილითა და
განმარჯუებითა ლაშქართათა. იწყეს ყოველგნით რბევად სპარსეთისა და იქმ- 30
ნებოდეს განმარჯუებანი საკუირველნი: ციხეთა მქონებელნი ბრძანებოითა ოდენ
დასკლიდეს; ტუისა და ალაფისაგან აღივსო ყოველი კაცი. ხოლო დამოომილ-
ნი მათნი, ვითარცა მელნი იმაღვოდეს, და ვითარცა მთხუნველნი ძურებოდეს
მიწათა შინა.

შეიწრდეს ყოვლით კერძონი სპარსნი და უღონოებამან მოიკუნა და მხო- 35
ლოდ ერთიდა სასოება ცხოვრებისა მოიპოეს; ესე იგი არს სიკუდილითა ესნა
თავისა. ამისთუისცა შეკრბეს ყოვლით კერძო შეთქმულებითა, შეიღებნეს სამო-
სელნი და პირნი, და მივიდეს წინაშე ხალიფასსა, აუწყეს თუისი ჳირი და აწუ-
ვედეს, რათა უბრძანოს ყოველსა სპარსეთსა შეწევნად მათდა. რომელი ესე ყო-
|ცა ხალიფა: განახუნა ძუელნი საგანძურნი და იდუმალ წარავლინა კაცი ყო- 40

¹ სიტყვები «გონება—მეტყუელი» ხელნაწერში არ არის (ამის ნაცვლად იქ მხოლოდ ორი სიტყვაა «განგება ღირს») და აქ შემოტანილია ივ. ჯავახიშვილის მიერ «პართლის ცხოვრებიდან» (იბ. ხ. კიკნაძის გამ. 422).

4, b ევლსა შინა სპარსეთსა, მისცა ოქრო აურაცხელი, რათა შეკრიბონ ყოვლით კრძო ლაშქარი ურიცხუი. და მისცა ბრძანება, რათა, რომლისცა სამთავროსაგან სპარსთასა არა წამოვიდენ, თუით მათ ზედა მისლვითა იავარ ყუნენ. ესე ესრეთ-ცა იქმნა: იწყეს ამოდმართ რომ-გუიროს და ინდოეთისა და ქუემოთ სამარყანამდი და დარუბანდამდი. შეკრბა ესეოდენი, ვიდრემდის არცა რიცხუი იკოდეს და ვერცა ერთსა თემსა დაეტოდეს. შეკრბეს ადარბადაგანს და მაშინდა გაამედღაენეს წაკიდება თუისი.

62, 1 ესმა ესე ყოველი თამარს და მოუწოდა ყოველთა ვაზირთა თუისთა და შეიქმნა გამორჩევა. უბრძანა ქყონდიდელსა ანტონის არა ავითა გულითა, არცა დედაკაცურითა სიტყუითა, არამედ ესრეთ: «ისწრაფეთ დაწერად და მიმოდადევით ბრძანება, რათა მსწრაფლ შემოკრბეს მკედრობა და კუალად მიუმცენით ყოველთა ეკლესიათა და მონასტერთა, რათა დაუცადებელნი ლამის-თევანი და ლიტანიობანი აღესრულებოდინ ყოველსა აფგილსა, და წარუზახენეთ ფრიადი საფასე და საქმარი გლახაკთათუის, რათა მოიცალონ ლოცვად და მოწყალე ყონ ღთი, ნუ სადა თქუან წარმართთა ესადა არს ღთი იგი მათი.» 15

ესე უბრძანა და ბრძანება საქმე იყო. და ათსა შინა დღესა, ვითარცა გროს შევარდნთა, მოფრინდა ყოველი შევდარი, ყოვლით კრძო, საესენი სიხარულითა, რომელნი ძალით იპყრობოდეს თავთა შინა [თუისთა]!. შეკრბეს სომხითს შინა. და მივიდა თამარ, იხილნა. დაყუნეს მკირედნი დღენი მათცა ლოცვი-სათუის. მერმე რქუა მათ: «ძმანო ჩემო, ყოვლად ნუ შეძრწუნდებიან გულნი თქუენნი სიმრავლისა მათისათუის და სიმცირისა თქუენისა, რამეთუ ღთი ჩუენ თანა არს. გასმია გედეონისათუის სამასნი და სიმრავლე ურიცხუი მადამელთა მათ მიერ მოწყუედილი, კუალად ასურასტანელთა ბანაკი ლოცვითა ეზეიელისითა წამსა შინა ანგელოზისა მიერ დაცემულნი? მხოლოდ ღთსა ოდენ მიენდევით და გულნი თქუენნი სიმართლით იპყრენით წინაშე მისსა და სასოება ყოველი ჯუ-ბრისა მიმართ ქრისტესისა იყავნ. შეისწრაფეთ ქუეყანად მათდა შეწევნითა ყოვლად წმიდისა ღთის-მშობლისათა და ძალითა უძლეველითა ჯუარისათა წარმართენით.» 25

7, 8, 11 ულოცა მათ და შეავედრნა ღთსა. წარუძღუნა ძელი ცხორებისა და თანა წარატანა ანტონი ქყონდიდელი. 30

ხოლო თუით წარიჯანდა სამოსელნი ფერჯთანი და ფერჯივი შიშულითა ფერჯითა მიიწია ტაძარსა ღთის-მშობელისასა მეტებთა და წინაშე ხატსა მას წმიდასა მდებარე არა დასცხრებოდა ცრემლითა ვედრებად, ვიდრემდის სრულ ყო ღთმან სათხოელი მისი. რამეთუ შემდგომად მკირედთა დღეთა მიიწია სარგის მვარგრძელი თმოგუელი და მოართუა სახარება ლაშქართა გამარჯუ-ბისა და ყოვლითურთ უნაკლულოება მკედრებისა. 35

5, 2 ა რამედ აწ ჯერ არს მოკსენებად, თუ ვითარი შეწევნა მოიღეს თამარის ცრემლთაგან სპათა ჩუენთა. შევიდეს უკუე ქუეყანად მათდა, და იხილნეს განძას

5 და>A, ესეოდენ A.—6 არდაბადაგანს A.—26 მათდა] მათად A.

1 ეს სიტყვა კითხვითი ნიშნით სტრიქონზემოთ სწერია და, როგორც ჩანს, იგი ჯაეა-ბი შვილის მიერაა ჩამატებული (არც ხელნაწერშია და არც ქცა-ში).

და შამქორს საშუალ მდგომნი, რომელნი სიმრავლითა უმეტეს იყუნეს რიცხუსა, ვითარცა მკალნი.

მეის გარდავიდეს¹ ცხენთაგან ყოველნი, თაყუანის სცეს ღ'თსა და წმიდასა ჯუარსა ევედრნეს ცრემლითა და, ვითარ არწივითა, მიმართეს და, ვითარ ეფხნი ეკუთვნეს. და პირველსავე წყობასა ათკეცი რაზმი მათი დაჯსნეს და შესდვენს მახუილი მათი და ძალი ღ'თისა და, ვითარცა თავუთა, მოსრეიდეს და, ვითარცა ქათამთა იპყრობდეს დიდთა მათ ამირათა მათთა ბაღდადელთა და მუსულელთა, ავრიელთა და ერაყელთა და ადარბადაგანელთა და ერანელთა და სხუათა მრავალთა აღგილთასა, რომელნი ნიჯ[ა]დად² მჰყევს, ვითარ ვთქუა ინდოეთიდგან მზარეულნი, წუერთა ზიდვით მოიყვანებდეს წინაშე დავით მეფისა. და იხილებოდა დიდი, საკუთრეველი და გარდამატებული შეწევნა ღ'თისა, რამეთუ თუით მოიღებდეს საქონელთა მათთა და თუით მოასხნიდეს აქლემთა და ჯვრთა-კიდებულთა, და თუით იყუნეს მსახურ იავარისა მათისა და ნატყუენავისა.

ხოლო ათაბაგმან ბუბაქარ აქო თუისი ონე და ღონიერება, რამეთუ მიწეულმან ჳნარკუსა საღმე მცირესა მიწასა შინა დაფლა თავი თუისი.

ესრეთ მოწყალეათაგან ღ'თისათა აღესებულნი მიიწიენეს განძად, და გამოეგებნეს მოქალაქენი, თავთა თუისთა მშუიდობა ითხოეს და ქალაქი ნებისით შესწირეს. შეიყვანეს დავით დარბაზსა შინა, ტახტსა სასულტანოსა ზედა დასუეს, ფანჯანობათსა სასულტანოსა უკრეს და ღორის ჳორკითა დიდად ძალი პურობა გარდაივადეს. ყოველთა მის წინაშე განძელთა დიდი ძლეუნი და ხარაჯა შესწირეს, გაჯსნეს საქურქულენი მათნი და მრავალი ტურფა ფიალ-ჯამი და ფეშხუნები სხუისა თანა განძისა მრავლისა წარმოიღეს, და გარეგან ქალაქისა დაიბანაკეს მცირედთა დღეთა, რამეთუ ეძიებდეს ათაბაგსა და ვერა პოეს. ეგრეთვე შამქორელთა ითხოეს მშუიდობა და მონება.

აქა ვერა კეთილად განაგეს ზაქარია და ივანე და ესე ოდენ იქმნა დაკლება ამას განმარჯუებასა შინა. იყო ვინმე კაცი სპარსი, შარვანშათ სიძე, სახელით მირმირან. ესე შემოხუეწით იყო წინაშე თამარისსა სათხოელისა რომლისათუისმე და მაშინ დავითს წინაშე სამსახურად; ამან მირმირან გამოითხოა განძა ცნობადმდე თამარისსა და მისცეს შესანახავად.

რაკამს ბუბაქარ ცნა ჩუენთა ლაშქართა შინა მოსულა, გამოჩნდა და განძელთა ქალაქი მასვე მისცეს, თუცა მირმირან შიშითა ცოცხალი გამოუშუეს, ვითარცა ვთქუ².

მცირენი რა დღენი გარდავდეს, წარმოემართნეს ლაშქარნი დიდად მოხარულნი ულიმპიანსა ამას ზედა ძლევისა, ფრიად უალრესსა საქებელისა მისგან ძლევისა, რომელი იყო აღექსანდროს დარიოსს ზედა.

ვითარცა მიეახლნეს, მოეგებოდა მათ თამარცა, რამეთუ მისრულ იყო სარ-

7 ქცა: მესულიელთა.—9 ქცა: ვთქუ.—10 წუერითა ზიდვითა.—20 მისი მას A.—26 ყო; მარვანშეთ.—34 ულიმპიანს A, ქცა: ულუმპიანსა.—35 აღექსანდროს+და A.

¹ ამ სიტყვის ზემოთ კითხვის ნიშნით (ალბათ სავარაუდოდ) ივ. ჯავახიშვილს ფანქრით უწერია: „გარდავდეს“.

² ამ სიტყვის შემდეგ ივ. ჯავახიშვილს უწერია: „გაგრძელება იხ. ქცა 449- (=ხ. ტიკინაძის გამ.).“

გის თმოგუელი მახარობელად¹. იხარებდა და მადლობდა ღმერთსა, მოიკითხვიდა თუითუელსა, ვითარცა შეილთა. და იშუებდეს იგინი ხილვითა მისითა.

35, 1, 1 ალიესნეს ყოველნი ველნი გარემო ტუილისისა და ვერარა იტევდა კაც-სა, ცხენსა, ჯორსა და აქლემსა. და ესეოდენ მოსაწყინელიცა იყო სიმრავლე იგი ტყუთა, ვიდრემდის შეიყვანიან ქალაქად და ერთად კუტლად ფუკისად 5 გაყიდან; და ამისი მოწამე თუით იგი ღმერთი უტყუელი არს, და რათა არა 35, 1, 1 ტყუილი ვისმე და ზღაპარი გიჩნდეს თქმულნი ესე მომავალთა ოთხთა.

ნამდელივე ერმიონთასა უსახელოვანოესთა მათ კაცთა. ზაქარია და ივანე, აიღეს ფანჯიკი სამეფოდ და განაწყევს ველსა დიდუბისასა ავქალამდი აქლემი ყულა ტუირითა, ცხენი ყულა შეკაზმული. ეგრეთვე ყოველნი იგი ამირანი 10 თუის-თუისათა დროშითა: პირველად ხალიფას დროშა, მერმე ათაბაგისა, შემდგომი—შემდგომად. გააწყევს კარითგან ქალაქისათა ჳევამდე გლდანისა ტყუე 471, 1, 1 ყოველი. განიყვანეს თამარ, და შესწირეს, და ათაყუანნეს ყოველნი იგი თავნი სპარსეთისანი. მერმე თუითცა თაყუანის სცეს და მიულოცეს ბედნიერი მეფობა ღმერთისა მიერი. 15

ამისსა შემდგომად შევიდეს ქალაქად და თუითუელმან იწყო ძღუენთა მო-ლებად: ოქროსა, და სამკაულისა. და ქურქელთა მისთა, თულთა პატრიოსანთა, და მარგალიტთა უსასყიდლოთა, ჯაქუთა, მუზარადთა, ვრმალთა ამით გამოც- 20 დილთა, ნაქსოთა ფერად-ფერადთა ოქრო-ქსოვილთა ოთხთა შესამოსელთა მრავალ-სასყიდლოანთა, ცხენთა და ჯორთა, მანიაკთა ოქროსათა თუალიან-მარგალიტიანთა, სულნელთა მრავალ-ფერთა და აღვისა ხეთა სპილენძებითა ტუირ-თულად. იწყეთ ანაკოფის ციხით ვიდრე ციხედმდე გულისტანისა. სეფენი აზ-ნაურთანნი ალიესნეს ტყუთა რჩეულითა და ყოველნი საგანძურნი ოქროთა, ვითარცა მიწათა, და ინდოურითა ქვითა, და პატრიოსანთა მარგალიტთა მიერ 25 ურიცხუთა.

გარნა ამას ყოველსა ზედა აღზუაენა გული თამარისი, განლანა ერთ-გზისცა წარბთა აღებითა, არა, ნუ იყოფინ! არამედ უფროსად დამდაბლდებოდა წინაშე ღმერთისა მმადლობელი და მოქენე მისგან წყალობისა. ალიესნებდა ველსა მოქენეთასა და წილნებსა გლახაკთასა, განამდიდრებდა სამზრუნველოთა ეკლესიათა, ქუროვითა და ობოლთა, და დაერდომილთა, ზოგად ყოველთა ზედა. 30 35, 1, 1 ღმერთისა ველობად ოთხთა მიუპყრობდა მასვე ძღუენად, რომელმან არწმუნა განგებად, და მასვე მიუზღვიდა, რომელი მისცემდა მდიდართაგან და მოუკლებელთა წი-ალთა. ძუელთა აღმსაგავსებდა თუისთა საქმეთა ზედა, ახალთა წარწლებოდა, ვითარცა უახლესთა მოქმედი. ვინა ზემოვე ვთქუა, არამედ ჩუენ ვიტყოდეთ წერილისასა: «იყო სიმტკიცე ქუეყანასა ჩუენსა და მშუილობა თავსა მათასა». 35

არა ოდენ ქუეყანა იფარსა განადიდებდა თამარ, არამედ სარწმუნოება განმტკიცებოდა, წმიდანი ეკლესიანი შეიმკობდეს მრავალ-ფერთა მიერი სამკა-ულითა, ლოცვნანი და ღამის-თევანი განმრავლდებოდეს, უფროსდა თუით პალატ-

1 მახარობელად მადლობელად A.—8 ადელივე A, კცა: ნანდილვე.—9 კცა: ფანჯიკი; ავქალამდ A.—12 გლდანისა A.—20 მანიაკთა A.—27 წარბსა A.—29 გლახათასა A.—32 რომელი A.

¹ ეს სიტყვა შემოტანილია ტექსტში ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს მიერ „ქართლის ცხოვრებიდან“ (იხ. კიკინაძის გამ. 448).

სა შინა წმიდათა საიდუმლოთა სრულ-ყოფანი მიმდგმნი. და რასა მრავალსა ეიტყოდი, წყალობა ღმრთისა განმრავლდებოდა და ყოველი სიბოროტე ეშმაკისა მოუძღურდებოდა.

i, a, b ყოველნი ო თუის-თუის იღუწიდეს, რათამცა თამარ მოიმაღლეს და ვინაცა გამოაჩინნეს საქმეთა შინა საქებელთა. მონაპირენი, რომელნი იყუნეს, დამე- 5
თა დღეთავე ზედა დართიდეს შესუსებულად და, რომელნი შიგნით იყუნეს, იგინი სანაპიროთა იაჯდეს. და ესევეთარმან გულს-მოდგინებამან და მოსწრაფებამან ყოველთამან ესევეთართა მიაღწია სამეფო, რამეთუ პირველ ქუემოთი სანაპიროი გაგი იყო, რომელნი ჰქონდა ზაქარიას მხარგაძელსავე, ვარამის მამასა, და ესენი მუნ მონაპირობდეს, კაცი მკნენი, ბრძოლასა შინა მრავალ-გზის 10
გამოცილენი და განმარჯუებულნი, და შიშითა ღმრთისათა და პატრონისა ერთგულობითა დიდად საქებელნი.

i, a, b ამოდმართ ძორაკერტი იყო და ტაშირი, სადათ ზაქარია და ივანე დი-
წყეს პირველად ბრძოლა ლომურად ზემოთ, და ქუემოთ, და ყოველსა ადგილსა. 15
და ზემოთ ჯაგახეთი, სადა სარგის მკარგძელივე თმოგუელი და შალვა 15
თორელი მონაპირობდეს.

ზედათ არტანი, სადა მესხნი მონაპირობდეს, რომელთა შორის იყო ყუარ-
ყუარა, სამცხისა სპასალარი, ჯაყელი, კაცი დიდად გამარჯუებული და ერთ-
გული მეფეთა.

შავშეთით სპერით კერძო ფანასკერტი იყო. ამის შავშეთისა ლაღოთა ში- 20
ნა გამოჩნდა ვინმე კაცი ასპანის-ძე, გუარითა არა უაზრო და ქცევითა და არ-
ცა ღმერთო უბედო. ამას ზაქარია ერქუა სახელი. არცა სახელსა არცხუინა,
არცა პატრონისა წყალობა აუქმა თუისსა ზედა, გარნა საქებელთა ზედა შერ-
თო თავი. მარტოდ იქმოდა მრავალთა და დიდთა საქმეთა: აილო ბანა, ხახული
და სხუანი მრავალნი სახელოვანნი ციხენი და ადგილნი. 25

ქუემოთ, ნაპირის კერძ, გრიგოლის-ძენი, და უფროსლა ტბელი, და მავატ-
ლის-ძენი მონაპირობდეს, რომელთა შიშითა განძას და ბარქდავს ყრმა მცირე 30
ვერ აუტირდებოდა დედასა, და ვერცა თურქნი იორის პირსა და მტკურის
პირსა საძოვარსა აწყენდეს.

ესე ყოველი რა გესმოდის, ნუ ვინ ესრეთ ჰგონებთ, თუმცა თუნიერ თა- 30
მარისსა რამე ქმნილ იყო ვისგანცა, არამედ ესრეთ განიჯონე: მონაპირეთა მო-
ნახიან საქმე, ანუ ციხე ასაღებელი, ანუ თურქმანი შემოდგომილი, ანუ ქალაქი
განსატეხელი, ანუ ქუეყანა მოსარბეველი, მოაჯსენიან თამარს და მან გასინჯის
საქმე იგი და გამოიკითხის. უკეთუ ღირს იყვის შეყარასა ლაშქართასა, უბრძა-
ნის ზაქარიას და ივანეს და შეყარნიან ლაშქარნი, თუთი დავეთ მეფე წაიდის 35
და არა სადათ შემოქცეული ცუდად. უკეთუ უმცირესი რამე იყვის, მყის შესხ-
ნის დარბაზისერნი თუისნი და, ვითარ შეყარდენთა, მოისაქმიან. თუ თუთი
იყვის ანუ მინდორით ნადირობასა შინა, ანუ შინა მყოფსა და ესმის რამე და
შესხნის მკუნ ღირსნი მისნი. ვითარ არწიეთა კაცბანი, ეგრეთ დანახიან ყოველ-
ნი წინააღმდეგომნი. 5, : a

არცა თუით უქმობდა და არცა თუისთა ყმათა აუქმებდა, ვითარ იგი იტყუის ვინმე ყმათა-აღმწერელი ალექსანდრესთუის: და ამან სარწმუნო ყოს სიტყუა ესე, რამეთუ დიდად სახელ-განთქმულისა ქალაქისა ტფილისისა შემოსავალი წელიწდისა მასვე და ერთსა წელიწადსა არა ეყვის გასაცემრად მხარობელთა ზედა. მრავალ-გზის ერთსა და მასვე დღესა საზნი და ოთხნი მოვიდიან მხარობელად. და, თუ ვითარ, ისმინე: ქმნიან რამე ერთი საქმე და წარმოავლიანინან ამბავი გამარჯუებისა და მას დღე მას არა დასჯერდიან და კუალად სხუა რამე წარუშართის ღმერთმან და სხუაცა მხარობელი წარმოგზავნიან. და სხუანი ესევეითარნი აურაცხელი არიან, რამეთუ ზემონი სხუათა იქმოდინან, ხოლო ქუემონი სხუათა და ერთსა შინა დღესა მოიწიის მრავალი ამბავი და მხარობელი, რომელთა ნამეტნავ არს და შეუძლებელ არს აღწერა, ესე ღმერთმან უწყის თუით.

ამას ყოველსა დაუშრომელად რა მოქმედებდა, არა თუისისა ქონებისა გოქენე იყო და არცა სამეფოდ იმპირივიდა ესეოდენთა ქალაქთა და ციხეთა, არამედ თუით მათვე მისცემდა, რომელთა აუცალოებდა, თუისთა ლაშქართა, ვითარ წამებს დიდი და სახელ-განთქმული სახლი სომეხთა მეფეთა ანისი, რომელი წარულო სპარსთა შანშაობისა თანა მრავალყამ მათგან ქონებული, ხოლო სპარსთა სახლი სახელოვანი დვინი. და ამათ ორთა პირთათუის იქმოდა: პირველად, რათა მარადის გული უთქუმიდეს და შური აიღონ ერთმანერთისა წარმართთა შეძინებისათუის თუისისა, და მეორედ, რათა მოუყუეთოს ყოველი მიზეზი, რომელი დაქსნის ერთგულობასა.

და კუალად ამისთუის არა უდებებდა. ორთა არა მოცილითა განსუენება[დ] სიჩუენედ განსცენ თაეი და სხუათა განზრახვათა დამოეკიდენ, ვითარცა სიმდიდრით ალაღებულთა, ანუ ერთი-ერთისა მტერობად მოცილიდეს და ბრძოლად, ვითარ ყუესცა ვიეთმე დაწყებადსავე ამისსა მეფობისასა მისვე დრკუსა ძირისა ნაყოფთა ღიპირიტეთთა, შვილთა კახაბერთა, რამეთუ იწყეს ძმატუად და ბრძოლად მახლობელთა თუისთა, რომელთა არცა მხილებულთა შეიგონეს, არცა წყალობათაგან თამარისთა შეიკდიმეს, არამედ ძუელად მათთუის დაწერილი კუალად განახლდეს და კუდსა ძაღლისასა, გინა კუთხსა ფლასისასა ემსგავსებოდეს, და ქმნესცა დიდი ბოროტი: და ორნი ძმანი ანტონი კყონდი-დელისანი დაჯოცნეს და ამით შეაწუხეს მართალი იგი და განარისხეს თათთა თუისთა ზედა ლთი. და თამარ, რამეთუ ქალასა მდგომმან, მოუწოდა ხუთთავე და სიბრძნითა თუისითა შეიპყრნა და თუითო თუითოსა ციხესა შესუა, რათამცა განიწუართნეს. არამედ იგინი იგივე იყუნეს, ამისთუის ექსორია ყუნა მაკედონიას საბერძნეთისასა და მუნ მოსწყედეს ყიფიყათა მიერ კარგნი კაბუენი ბრძოლასა შინა, ვითარცა გუენსა.

ამისთუის არავის მისცემდა მოცალოებასა: ანუ იყუნიან წინაშე მისსა, ახარებდის და საბოძეარითა ღირსებისაებრ სწყალობდის და განუსუენებდის, ანუ თუით წარუძღუის, იორის პირი და მტკურის პირი მოინადირის. მერმე დასოს შემოდდეს და მუნ იხარებდიან ვიღერმდის თოვლმან არა დაამძიმის კარავი. მუნთ სომხთისა შემოვიდიან, ნადირობდიან ამოთა თამაშითა. და ამას შინა თუ

რამე საღით ესმის, ანუ ნახიან, ყო[ვ]ლად არა მომედგარდებოდეს განსუენებისა ძილითა, არცა რას დააცადებდეს, რომელიცა რა წინააღმდგომი ცნინან სამეფოსა და თამარისი:

აივსებოდა ნილოსი და იე¹ჭობდა ეგვიპტე. მოაკლდებოდა ისმავლს, განიქიტინებოდა აგარ, იყურთხეოდა ისაკ. ესე სხუამან ვინმე სხვისათუის თქუა, და მე აქა ამისთვს წინასიტყუა ეყოფ. რ² მ[ო]აკლდებოდა ძალსა მოჰმადიანთასა, და მცემელიცა ებანსა. რ³ ქრისტიანეთა ორღანონი ჳოჯანობდეს კილით კიდემდე; დაშრტა სასოება მუსურმანთა, და ყოვლითურთ უღონონი ღონე ყოფდეს, რათა წყალობად მოიზიდონ წყალობის-მოყუარე თამარ: ამისთვს კ⁴ წარვიდეს ხალიფასა, არღარა პირველებრ, ა⁵ დ⁶ ფ⁷დ⁸ შეცვალებით, და შესახეეწელ-
10 თა სიტყუათა მოახსენებდეს, რათა ევედროს თამარს აღებად ხარკისა ოდენ, მახვილი მსრველი დააყენონ და ჯაკვი შემკურელი. რომელი—ესე ყო ხალიფამან, და წარმოავლინა მოციქული ორ-გზის ამის პირისათვს, და დიდნი და მრავალ-ფერნი სამეფონი ძლუნნი უცხონი წარმოგზავნენა, და დიდითა სიმდაბლითა შემოვებუწა თამარს, რათა აღიღოს ხარკი და დააცადოს რბევა. ისმინა თა-
15 მარ ამისი ვედრება, და ესრეთ მისცა პასუხი: აღმისრულებიეს თხოვა. შენი, და, რომელთაცა ინებონ მშვიდობა || თაეთა თვსთა და მოიღონ ხარკი წინაშე ჩემსა, ამათდა მიმინიქებიეს მეცა ცხოვრება, ვედრებისათვს შენისა. რომელი ესე ესრეთ იქმნა.

ესე რა ეღმოდა საბერძნეთის სულტანსა ჩარასლანის ძესა, ნუქარდინს... 20
ესე იჩემებდა ზაკთ სიყუარულსა, და გზავნიდა მოციქულთა მშვიდობისათვს მრავალ-ფამ, და ძლუნთა შეენიერთა მრავალთა, ეგრეთევე თამარ ყოფდა ნაცვალ სახედ მოციქულთა წარავლენდა ძლუნითა.

გარნა იგი ზაკუსა [ქ]ფარვიდა, და ფიცთა მიერ განმსტრობად მოსწრაფე იყო ამის სამეფოსა... განახუნა პაპა-მამური საუნჯენი და გამოყარნა ოქრო[ნი] 25
აურაცხელნი, და წარგზავნიდა ოქროთა შეკრებისათვს მვედრობისა || და ამცნებდა, რათა ორსა კეცსა მისცემდენ გაჩენილისასა. და წარავლინნა ყოველთა საზღუართა თვსთა, და იწყო შესოპოტამ[ია]ს და კალონეროთ, გალატიას, დანგრას, ანკურიას, ისავრიას, კაბადუციას, დიდსა სონხითს, ბითუნიას, და საზღუართ[ა] ფებლალონისათა, და არა დაუტევა თუნიერ დედაკაცისა სოფელთა 30
შინა მათთა, ა⁹ დ¹⁰ ყოველნი აამვედრნა.

ხოლო თვთ ამოისწრაფა და მიიწია უჯად სახელდებულთა მათ თურქთა თანა, რომელ არიან მენენი ბრძოლასა შინა და არიან სიმრაველითა ე¹¹ა მკალნი, გინა ჯინქუელინი. ამათ მისცნა ოქრო[ნი] მრავალნი, და კ¹²დ ნიქნი დიდნი ესეოდენ, ვიდრე ასი ითასი მვედარი შეკაზმული გამოიყუანა მათგან. 35

და კ¹³დ მიირთნა თვნიერ ნებისა მათისა, შიშით, ეზინკელნი, ხალფერდელნი და კარნუ-ქალაქელნი. სალდუხის ძე, რომელსა, ნაცვალად მსახურებისა, მიულო კარნუ-ქალაქი, და თვსი ძმა დასეა მუნ.

¹ ამ ორ ასოზე წყდება თხზულება და შემდეგ იე. ჯაკვახიშვილს უწერია: აგარ-ძელეა ობ. ქ¹⁴ცა 463" (=ხ. კვინიძის გამ.).

* „B“ ლიტერით აღნიშნული გვაქვს კალაშვილისეული ნუსხის ახალი ნაწილი (გადაწერილი თვით კალაშვილის ხელით 1731 წ.), რომლის მიხედვითაც აღდგენილი აქვს იე. ჯაკვახიშვილს ბასილი ენოს-მოდერის თხზულების II ნაწილი. (იხ. Q.¹⁵207, გვ. 273 v).

ვითარცა იტყვიან გდლარბისათვის ჯმელისასა, შვილ-მრავალ არს ცხოველი ესე და, რაჟამს იხილნეს ნაშობნი თჳსნი მრავალად, გამოვალს ბუდით თჳსით მართულებით და განაწყობს და გოდლოის მათ ზედა; || ხ' ეგრეთევე ყო ნუქარ-დინცა: იხილნა რა ფრიადი იგი სიმრავლე შეკრებულად, რომელი ზეშთა იყო რიცხვისა, აღზუენა გულითა, მსგავსად სენაქერემისა, და ამალდა ღ'ისა ზე- 5 და, და არა შეიშინა პირველთა მათ მზაკუვართა ფიცთაგან და სიყუარულისა აღთქემათა, არამედ ფრიად წინა-უქუმო განმზადა თაჳი თჳსი და მოიწია ქა-ლაქად სევასტიად, და იწყო მუნ განმზადებად საომართა მანქანათა. მაშინ წარ-მოაუღონა მოციქული წინაშე თამარისა ესევეთართა წიგნითა:

მე ნუქარდინ, სულტანი ყოვლისა ცასა-ქუეშისა, უმაღლესი, მიმსგავსებუ- 10 ლი ძლიერებასა ანგელზობასა. თანამდგომი ღ'თისა, მოვლინებული დიდისა მოქმედისაგან, მოგიმცნობ მეფესა ქართულთასა თამარს. შენ გიბრძანებია ქარ-თულთად აღებად კრმალთა, და ღ'თისაგან საყუარელისა ისლემთა ერისა დაჯო-ცად და ქდ ნათესავსა ზედი თავისუფალსა დადებად ხარკი ყმებური. და აწ მე მოვალ, რათა უსაჯო სამართალი სახლსა სპარსთასა || და განგწუართო შენ და 15 ერი ეგე შენი, არაოდეს კადრებად აღებად კრმლისა, რომელი ღ'თსა ჩუენდა უბოძებია. ხოლო ცხოვნებით იგი ოდენ ვაცხოვნო, რომელმან უწინარეს მო-სლვისა ჩემისა თაყუანის მცეს წინაშე კარვისა ჩემისა და აღიაროს ქადაგება მოჰამად მოციქულისა, და უარ ყოს სჯული შენი და ჯელითა თჳსითა იწყოს წი-ნაშე ჩემსა ლეწად ჯვარისა, რომელისა მიმართ დაგიცო ცუდი სასოება და აწ 20 მოელოდი ნაცვალსა ჩემსა, რომელი შეამთხვიე სპარსთა...

წიგნი ვა მხართვეს და იხილა თამარ, ყოვლად არაა აჩქარდა. ად სხუა ეზეკია იქმნებოდა სიმდაბლითა, და განმარტა წიგნი იგი წინაშე ღ'თისა, სულთ ითქუნა სიღრმით გულისაჲთ და ცხელთა ცრემლთა დამოღინებითა, და ღ'თისა მიმართ სასოებისა დამდებელმან მერმე მოუწოდა, მაშინ რომელნიცა დახე- 25 დეს, და ეზრახა მათ ამის პირისათვის, არცა ჩუენად, არცა მდედრად, არცა გი-ნუბრძნობელად...

და ბრძანება და წიგნები ქროდა მალე-მსრბოლთა. და ცოტა დღეთა შინა შემოკრბეს, ვა ვეფხნი სიყვისკისით და ვა ლომნი გულთა. ქრისტესა ღ'თსა ესვიდეს და არღა რა ყოენეს, ად მსწრაფლ მიმართეს ტამარსა ყოვლად-წმიდისა 30 ღ'თის-მშობელისასა ვარძიას. და ვარძიის ღ'თის-მშობელსა || წინაშე ცრემლით შევედრნა სოსლან-დავით და სპაჲ მისი, და დროზე ბედნიერად ემარებული, და წარგზავნა ვარძიით ლაშქარნი, რომელთა თუთ თამარ უძლოდა წინა შიშულითა ფერკითა და ცრემლითა ასოვლებდა ლაწუთა თუისთა [და მიიწიენეს მახლობე-ლად კარისა, და დადგეს დღისა ერთისა საველსა]. და მაშინლა წარგზავნა მოცი- 35 ქულნი სულტნისა, და წარატანა თანა მოციქულიცა თჳსი, და მიუწერა ნაცვალ წიგნისა ესრეთ: «ძალა ღ'თისა ყოვლისა მპყრობელისასა მინდობილმან, და მა-რადის ქალწულის მარიაშის მედრებელმან, და პატრიოსნისა ჯვარისა სასოებით მოსაგვან, წართუკითხე ღ'თისა განმარისხებელი წიგნი შენი, ში ნუქარდინ, არა გა-სმივსა რამეთუ ყოველი ცრულ მფუცავი სახელსა ღ'თისასა მის მიერ აღიხოცოს. 40

[შენ ოქროსა შეკრებულთა სიმრავლისა მევირეთა მინდობილ ხარ, უმეტა-რი მსჯავრსა ღ'თისასა. ხოლო მე არცა სიმდიდრეთა, არცა სპათა ჩემთა სი-

მრავლისა, არცა არას სხვასა ეცობრივსა საქმესა მინდობილ ვარ, არამედ ძალ-
სა ღთისა, ყოვლისა მპყრობელისასა, || და შეწევნასა ქრისტეს ჯვარისასა, რო-
მელსა შენ ჰგმობ,] ესე-რა შემოგეთუალა, წარმომივლენიან მკვდრობა ქრის-
ტეს მოსახელე, არა შენდა თაყუანის ცემად, ად დამჯობად ზუავისა მაგის
და ამპარტავანისა გულისა შენისა, რათა განისწავლო ღთისა მიერ, არღარა 5
გმობად სახელსა მისსა. [იყვენ ნება ღთისა, და ნუ შენი]. ხ' მე უწყვი დავსნი-
ლობა მსახურთა შენთა, ამისთჳ წარმომივლენიეს მსახური ჩემი, რათა წიგნისა
შენისა პასუხი აღრე მოვართუას და განგაკრძალოს, რ' ჩემ მიერ წარმოვლენილთა
სპათა ფერკნი ესერა კართა შენთა ზედა დგანანა. მისცა ესევეითარი წიგნი, და
მერმე შემოსეს, და უბოძეს ნიკი, და წარაელინა მოციქული სულტნისა. 10

ხოლო თუთ უბ[რ]ძანა თჳსთა სპათა ყოველთა შესხლობა, და თუთ განვიდა
უმაღლესსა ადგილსა, სადათ ყოველთა ხედვიდა, და დავარდა მუკლთა თჳსთა
ზედა დიდხან, და ტიროდა წინაშე ღთისა. მერმე, აღდგა რაჲ, იხილევბოდა
სადგილი იგი ყოვლად დალტობილად ცრემლთაგან მისთა.

მერმე მოიყუანნა წინაშე თჳსსა ყოველნი წარჩინებულნი და უბრძანა ერის- 15
თათა, რათ[ა] თუთ[ო]ქუელი მათი მოვიდოდის წინაშე წმიდასა ჯუარსა და თა-
ყუანის ცემდენ; და შეეძებუოდინ. და იწყეს მოსლვად ყოველთა და ტირი-
ლით ვედრებად და თაყუანის ცემად პატიოსნისა ჯვარისა, და ამბორის-ყოფად,
და ეგრეთვე შემთხუევად ჳელსა თამარისასა. და ანდერძ ყოფდეს ყოველნი სახლ- 20
თა, შეილთა და [ა]სულთა წინაშე მისსა. რ' ერთითა ჳელითა თუთ მას ეპყრა
ძელი ჯვარისა. ხ' ერთითა ეზოს-მოძღვარსა ბასილის და ჯვარის მტვირთველ-
სა. სრულ იქმნა რაჲ ყოველთაგან ესრეთ სახედ თაყუანის ცემა ჯვარისა, მერმე
თუთ მიიქუა პატიოსანი იგი ჯვარი ჳელითა თჳსითა, და ამკვდრებულთა ზედა
ყოველსა მკარსა ნიში ჯვარისა გამოსახა სამგზის, დაულოცა, და ეგრეთ წარე-
მართნეს, მინდობილნი ღთისანი და თამარის ცრემლთანი. 25

ხოლო [წინა-მბრძოლად იყო ზაქარია მკარ-გრძელი, ამირ-სპასალარი, და
ორნიცა იგი ძმანი ახალციხელნი], შალვა და ივანე, დალათუ შალვა მანდი-
ტურთა-უხუცესი იყო. კიაბერი და სხვანი თორელნი, და წარემართნეს ბასი-
ანის კერძოსა და] მეფე თამარ მოიქცა სამცხეს, ოძრჯეს, და მოიცილა ლოცვად
და მარხვად. მუნ იყო წინაშე მისსა თეოდორე, ქართლისა კ'ზი, კაცი წმიდა და 30
სახიერი, და მას თანა მრავალნი ეპისკოპოზნი და მონაზონნი, ღთისა სათნონი,
რომელთა თანა იყო იოანე შავთელი, კაცი ყოვლად განთქმული და საკუირველი
მოღვაწებათა შინა, რომელსა მოელო მადლი წინასწარ-მცნობელობისა. იყუნეს
მიმდღე[შ]ნი ღამის-თევანი და ლიტანიობანი.

ხოლო ჳერ არს მოკსენებად, ვითარ იგი წყალობა ყო ღთნ ერსა თჳსსა ზე- 35
და, მეოხებითა ყოვლად წმიდისა ღთის-მშობელისა[თა] და შეწევნითა ცხოველს-
მყოფლისა ჯვარისათა. ხოლო ვითარ მიიწივნეს ქუეყანად ბასიანისა, მუნ იყო
სულტანი დაბანაკებული, [ადგილსა ბოლოსტეკად წოდებულსა]. და იახლნეს რაჲ
ბანაკსა სულტანისასა, [არა იყო რიცხუი ცხენისა, ჯორისა და აქლემისა მათი- 40
სა, კარვებისა და სარა ფარდა[გე]ბისა მათისა. მინდორი იგი ძლით იტევედა კარ-
ვებსა მათსა] ესრეთ ნებიერად მდგომარე იყუნეს, და არაჲ უდგა დარაჯანი

სულტანსა: მუნ დააწყუეს რაზმნი ქართუელთა, და [მუნ წინა-მბრძოლად იყო ზაქარია მწარგრძელი, ამირ-სპასალარი, და ახალციხელი შალვა და ივანე, და სხუანი თორელნი და ერთ კერძო აფხაზნი და იმერნი და ერთ კერძო აჭერნი, ცრ-კახნი. და ვითარ იხილნეს სულტანი], ცოტად ცხენნი ააჩქარნეს და მიმართეს. |ხოლო| ვითარ იხილნეს სპარსთა რ' აუზიდავად მიდიოდეს, დააგდეს სადგომი 5
 5. ხ' ქრისტიანეთა იხილნეს რაჲ მათ წინაშე !! გაქცეულნი, მიეტევნეს, და არაჲ უტევნეს წარსლვად, ად გარემოცვნეს, და [იქმნა ომი ფიცხელი და ძლიერი, და განგრძელდა მყოფარ-ჟამ. და მოსწყდეს ორგნითვე [ურციხუნი], ხოლო უმეტეს სულტანისა სპანი მოისრ[ც]ოდეს. და ესოდენ განგრძელდა ომი, რომელ ცხენი მოუკლეს ივანეს მსახურთ-უხუცეს[ს]ა, ზაქარიას, გრიგოლს და ახალციხელ-იქა] შალვას და ივანეს, და სხვათა მრავალთა თავადთა, და კინილა სიველტოლად მიდრიკენკეს ქართუელნი, და ქვეითად დარჩეს რაზმსა შინა მკნენი [იგი] ქართველნი. მაშინ ვითარცა იხილნეს ლაშქართა თჳს-თჳს[ს]ი პატრონი ქუეითნი, გაწირნეს თავნი სიკუდილად, ჩამოვდეს ცხენისაგან და პატრონთა მათთა გვერდ-სა დაუდგეს, ქუეითნი ქუეითთა. და ეგრეთ ძლიერი ომი შეიქმნა, და ვითარ იხილა დავით მკნემან, მორიდა ერთ კერძო, და მარჯუენისა მჭარსა მორიდა ზაქარია მწარგ[რ]ძელმან, და ვითარ ქართუელთა განეშორნეს, რათა არა ცხენთა მათთაგან დაითრგუნოს ქვეითნი ქართველნი. და მიმართნეს სპარსთ კერძო. მსწრაფლ მიეტევნეს ერთ კერძო სოსლან-დავით, და ერთ კერძო ზაქარია, 20 და ვითარ შეგლნი ცხოვართა, ეგრეთ შეუცვიდეს ურიცხუთა მათ სპათა სულტანისათა. და პირველსა მოკიდებასა და ხეთქებასა ჳმალთასა მოხედნა წყალობა-აურაცხელმან ღმერთმან მოსავთა ჯვარისათა, და განადიდა დიდება დავითისი და თამარისი ვარძიისა ღთის-მშობელმან. და ანაზად ეგვოდენი იგი სიმრავლე განსქდა, იძლია და დაიფანტა; და ამას გვანდა თუალ-გარდაუწოდომე-25 ლი იგი ლაშქართა სიმრავლე, ვითა მღნარი მიწითურთ მოგლეჯილ იყო. და განქცეულ, და სადეთუა თუალი მისწუთებოდა. ყოველგან ტყეთა მსგავსი ლაშქარი იხილვებოდა ლტოლვილად.

ხოლო ჯერ არს ამისიცა მოხსენება, რომელ მეფისა თამარისა ოძრკეს ყოფასა შინა იყუნეს რა მიმდემნი ლოცვანი და ლამის-თევანი [ლაშქართა გამარ-30 ჯვებისათჳს]. დღესა ერთსა აღესრულა რაჲ საღთო ჟამის-წირვა, ზემო ქსენე-ზულისა ევლოგის მიერ, განკუთრებება დაეცა ევლოგის, და იწყო ღალადებად სულელის მსგავსად, და იწყო აღმართ ხედვად. და ვითარ ხედვიდა ევლოგი, და ვითარ აღმოსედვიდა, ჳმა ყო ევლოგი კმუნვის სახედ, და სამ-გზის დაეცა. და მესეულად აღლტნა და აღიტყუენლა ჳელნი. «აჲა დიდება ღთისა. ქრისტე ძლი-35 ერ არს. ჳელნო ევლოგისნო, სპარსთაგან არაჲ გემინის. განუტევეთ რათა ვიდოდის მშუიდობითა. ცნეს ყოველთა, რამეთუ წინაშესწარმეტყუელვებით იყო სიტყუა მისი. არამედ ევლოგი არავის რა გამოუცხადა საიდუმლო თჳსი, თჳნიერ იოანე შვეთელსა. რამეთუ მას ოდენ აუწყა, ვითარმედ ჳმისა ამის მოსცნა ღმერთმან ბარბაროზნი საძღველად ჳელთა ქრისტიანეთასა. და მყის წარვიდა ევლოგი პირისაგან მათისა და დაიმაღა.

მაშინ ზაეთელმან ჰრქვა: აუწყოდე, მეფეო, რომელ ჩვენება იხილა სულელ საგონებელმან, გარანა ჩვენებასა კეთილსა ვგონებ. ამისთვის დასწერეს დღე და ეამი იგი.

ხოლო ქართულთა იხილნეს რაჲ გაქცეულნი წინაშე მათსა მტერნი თჳსნი, აღსხდეს ჰუნთა მათთა და დევნა უყუეს, ჳოცდეს, ჩამოყრიდეს და იპყრობდეს, 5 და სიმრავლისაგან ვერ იელტოდეს, არამედ ურთიერთა[რ]ს დასთრგუნვიდეს]. ხოლო [ერი ქართულთა უვნებელად დაიცივნა ღ'თნ, რომელ არცა ერთი ვარ- გი მეფისაგან შესწაფებულნი კაცი მოკლდა. არამედ ეგეოდენი სიმრავლე სპისა მათისა იელტოდა, და სპანი თამარისნი უვნებელად დაიცივნა მოწყალეებამან ღ'თისამან, რამეთუ] მისცნა ღმერთმან ჳელთა. მათთა, და იხილგებოდა საქმე საკვირ- 10 ველი, რ' თვთ იყუნეს მსახურ თჳსისა შეკურისა. რომელნი განერნეს პირსა მახვილისასა. უდიდესი მათი შეიკროდა უმცროსისა მიერ თჳსისა, და უწარჩინებულესი მათი მოიყუანებოდა გამომბული ძუასა ცხენისასა, და ერთითა საბლითა ერთისა მიერ კაცისა შეიკროდა ოცი, და თითთა გამომბოდა ერთი-ერთსა, ყრმისა მიერ მცირისა უმჯობესნი მბრძოლთანი მოიყუანებოდეს, ე'ა თიკანნი. 15 გამოიძიენეს ყოველნი ადგილნი, და გაქცეულთა ჳოცდეს, ხოლო ნეშტთა, ვითარცა მართულთა ქათამთასა მოჰკრეფდეს, და გაუშვებდეს აურაცხელსა სიმრავლესა. რამეთუ ასსა სპარსსა ერთი ქრისტიანე ძლით მიხუდებოდა წარმო- მყუანელად.

[ესრეთ აღესრულა წინაჲსწარმეტყულებდა ევლოგისი, მასვე ეამსა შინა ქმნი- 20 თა, რომელსა შინა იხილა ჩვენება იგი]. ესე[ოდენი დიდებული ძლევა მიმადლა ღ'თნ ერემლთა და სასოებისა სიმტკიცეთა თამარისათა. ხ' ესე ყოველი რაჲ იქმნა, [მერმე] მოუტდეს ბარგსა მათსა, რ' არა იყო განცდა და აღრიცხვა სიდიდეთა ოქროსა და ვეცხლისა ჳურტელთა, ნაქსოვთა სიმრავლე აურაცხელი, სასმურნი ოქროსანი, თუალ-მარგალიტოვანი ლანკნები და პინაკები, ლაგვინიბი- 25 სა და ქუაზებისა თანა ყოვლითურთ საესეთა მიუწდომელითა ალაფითა. ხ' ცხენჯორისა და აქლემებისა სიმრავლე, და კარავთა და საფენელთა [სიმრავლე], და ურიცხვება, რომელ დაყარეს, ვინმე აღრაცხნეს?

ამისა შემდგომად შეეკაზმა მოქალაქეთა დიდითა მოკაზმულობითა ქალაქი ტფილისი, და შევიდა თამარ და დავით ე'ა შისა შარავანდელი მიფენითა, და 30 შეიღეს დროშა ნუქარდინისი. შეიყუანეს პირველად ე[რ]წინკელი, და მერმე სხვანი იგი || წარჩინებულნი მოიყუანნა, რომელი სთნდეს, წინაშე თჳსსა თამარს. ყოველთა ნუგეშინის [ს]ცა და დიდად სახელოვნად სერითა ისტუმრნა და უბოძა ყოველთა შესატყუისად, და წარგზავნნა ციხეთა შინა ყოველსა ადგილსა, თვნიერ ე[რ]წინკელისა. ა'დ იგი დაიმპირა ტფილის[ს] პატიმრად, პირველისა პატი- 35 ვისა და სიყუარულისა მისისა წილ, ხ' უკანასკნელ ეგეოდენი სახელოვანი კაცი და დიდებული განყიდა ნალად ცხენთა, რომელი ესე ყო თამარ პატივიად სახლისა თჳსისა, და დიდებად, რომელი ესე არაოდეს ვისგან ქმნილ იყო დასაბამითაგან.

აწ კ'დ აღივსნეს ყოველნი საგანძურნი სამეფონი ოქროთა და ჳურტლითა 40

ოქროსათა, რ მიწისა მსგავსად შეასხმიდეს ოქროსა. ხ თუალს[ა] და მარგალიტსა წყუთ დასდებდეს, ხ ოქრო-ქსოვილთა ბერძულთა და სხვათა ნაქსოვთა ძუირად საპოვნელთა, ვა ცუდთა სამოსელთა ურიცხუთა დაყრიდეს. ხ ვეცხლის ქურქელთა არღარა აქუნდა პატივი || პალატსა შინა მეფისასა, რ ყოველი ოქროსა და ბროლისა წინადაგებული იყო, ინდოურთა ქუთათაგან შემკობილი, რომლითა აღაენსა ყოველნი ეკლესიანი, რომელთა მიანიჭა სამსახურებელად სიწმიდეთა საიდუმლოთასა და აღაენსა ყოველნი ტელნი მთხოველთანი, და განაძღნა ყოველნი გლახაკნი და ალუესო წილნი მათნი უხუებით.

ესრეთ აღიდებს ღმერთი მადიდებელთა თუსთა, ესრეთ აღამაღლებს წინაშე თუსსა მდაბალთა, ესრეთ შემწე არს მოსავეთა მისთა, ესეეთართა ნიჭთა მიანიჭებს მინდობილთა თუსთა. რ არარაჲ სხვა დაიდვა თამარ გულსა თუსსა, ვითარ დასაბამი იგი სიბრძნისა, შიში ღოთისა, და სამართალი და წყალობა სწორად ყოველთა ზედა: —

იყო დღეთა მისთა სიმართლედ და მრავალი მშვიდობ[ა], განეფინა მადლი ბაგეთა მისთა. ამისთჳს აკურთხა იგი ღოთნ უკუნისამდე და დაადგრა თავსა მისსა გვრგვინ პატიოსნებისა, და დასდვა წელთა მისთა მახვილი ძლიერებისა || და წარემართა სუფევად უკუნისამდე, კეშმარტებისათჳს, სიმშუიდისა და სიმართლისა.

ჯერ არს ამისთჳს[ს]ცა თქმად. ედ ქმნნეს მრავალთა დედათა ძლიერება, ად არა ესრეთ ვითარ ამან: არა ვერაგობისა ღონითა აცხოვნებდა ერსა თუსსა, ად სიბრძნისა წინაძღომითა, და სიმართლითა, და უმინკობითა დავითიანითა, სიმშუიდითა იაკობის მსგავსითა, სიუხუითა აბრამისებრითა, მოწყალებითა იესოს ღოთისა მსგავსითა, და სიმართლითა მისისა მობაძევითა.

დღეთა შინა თამარისთა არავინ გამოჩნდა მიმძლავრებული მეცნიერებითა მისითა, არცაეინ დასჯილი, თვინიერ ძუელისა სჯულისა, რომელი ძეს ავაზაკთა ზედა, ძელსა ზედა ჩამორჩობა. თუთ არცაეის ღირსსა სიკუდილისასა და არცა პატივისასა მიეჯადა თანანადები, არცა ვინ ბრძანებითა მისითა ასო-მოკუეითლ იქმნა, და არც სიბრძითა დაისაჯა, თვნიერ გუზან, ღირსი სიკუდილისა, რომელი ორგულებით განდგა და კოლას სიდმე მათათა შინა || ავაზაკობდა მალ[ვით]. ესე შეიპყრეს მთიბავთა თივისათა, და დავით მეფისა წინაშე მოიყუანეს. ხ მან იცოდა დიდი მოწყალება თამარისა, ამისთჳს მისსა შეკითხვამდის თუანლი დასწუნა, ნაცვლად მრავალთა სისხლთა ქრისტიანეთასა.

[ხოლო] არაოდენ თუსსა სამეფოსა შინა იყო კეთილიანობა, ად ყოველთა ქრისტიანეთათჳს, და, რომელნი მძლავრობდეს ქრისტიანეთა, ყოველთა მიუშენო, რათა აზადად იყუნენ, და ფიცხლად დამორჩილდენ შიშითი და სიყუარულითა მისითა.

წარავლენდის სარწმუნოთა თუსთა და და[ა]ვედრის ესრეთ: იწყეთ ილექსანდრიით ყოვლისა თანა ლუბი[ი]სა, სინისა მთისა და მათ კერძოთა ეკლესიათა, მონასტერთა, და ერთა ქრისტიანეთა მოიკითხვიდის; ხ იერუსალიმისათჳს რადლა სავმარ არს თქმად, რ წარგზავნიდის ამათ ყოველთა შინა ეკლე-

სიათა ბარძიმ-ფეშხუმებსა, და სიწმიდეთა საბურავებსა, და მონაზონთა და გლახკათათჳს ოქროთა აურაცხელთა. ტყუენი განათავისუფლნის და ხარკი ერისა თუთ უკუნ სცის, და ყოველი ჭირი დაჭირებული აღილის მათგან: ჯდ კერძოთი ელადისათა და მთაწმიდას, ეგრეთვე მკედლონიისათა და პეტრიწონს, კერძოთა თრაქი[ი]სათა და კოსტანტინეპოლის მონასტრებთა, რომინას და ყოველგან, 5
 ჯდ ისაერისა, კურუსეთს. და ყოველთა მათ სანახებთა შავისა მთისათა, და კუიპრისათა. ესე ყოველნი აღაესნა ქუელის საქმითა, რომლისათჳს ისმინეთ თუ ვითარ მოხედვიდა ლთი საქმეთა მისთა:

მოიწინეს ოდესმე, ჩულებისაებრ ქუელის-მოქმედებათათჳს ამისთა მონაზონნი შავისა მთისა[ნი] ანტიოქიით და კუიპრისა ქალაქით, ეგრეთვე მთაწმი- 10
 დით და მრავალთა ადგილთათ. შეიწყნარნა თამარ ჩუეულებისაებრ ვითარ ანგელოზნი, და მრავალ დღე არა გაუშენა, მერმე მისცნა ყოველთა დიადი, და აღაესნა ყოველითა საჭმრითა. უკანასკნელ მათგან[თა] უფრო[ს] შორიელთა მისცა დიდძალი ოქრო, თუთ მათთჳს და ყოველთა მონასტერთა განსაყოფელად.
 წარვიდეს მონაზონნი იგი და მიიწინეს რაჲ კოსტანტინეპოლ[ქედ], ესმა შეფესა 15
 ბერძენთასა ალექსის, ანგარსა, რომელმან ძმასა თჳსსა ისაკს თვალნი დასწუნა, და მეფობა წარულო. ესე ყოველითურთ ბოროტი კაცი იყო, და შეუტყუებელი მეფობისა, გარნა უმეტეს ანგარებისათჳს საძაგელ იყო ყოველთა მიერ. იხილა სიდიდე იგი ოქროსა, რომელი მიეცა თამარს და წარულო მათ მონაზონთა.

ცნა რაჲ ესე თამარ მეფემან, ნაცვლად სხვა უფროსი წარგზავნა მათ წმი- 20
 დათა მიმართ, და ამით უმეტეს არცხვინა ეშმაკი. ხ' განარისხნა მეფესა ზედა ბერძენთასა, წარგზავნა მცირედნი ვინმე ლიხთ-იქითნი, და წარუღეს ლაზია, ტრაპიზონი, ლიმონი, სამისონი, სინოპი, კერასუნდი, კიტ[ი]ორა, ამასტრია, არაკლია, და ყოველნი ადგილნი ფებლალონი[ი]სა და პონტოსანი, და მისცა ნათესაესა თჳსსა ალექსის კომნიანოსსა, ანდრონიკეს შჳლსა, რომელი იყო მაშინ 25
 თუთ წინაშე თამარ მეფისა შემოხვეწილი.

ბ. 10 ხ' ესმა ესე ფრანგთა, რ' მოელო ბერძენთა შეწევნა აღმოსავლეთით, გამოვიდეს ვენეტიკნი და წარუღეს სამეუფო ქალაქი, მეფობისა თანა, და შეიხვეწა უბადრუკი იგი ალექსი ბორღალეთს, თჳსისა სიძისა თანა. [ხოლო] იხილა რაჲ ბორღალელთა მეფემან, სიძემან მისმან, შეიყუანა ციხესა ერთსა, და დაუფინა 30
 წინაშე მისსა ოქრო დიადი, და ჰრქუა ესრეთ: აჰა ალექსი: გულის-სათუქმელი იგი შენი, ოქრო ესე მიიღე, თჳნიერ სხვისა რომლისამე საზრდელისა, და წყლისა წილ. რ' ამისთჳს წარსწყმიდე სახლი სამეუფო ქრისტიანეთა, და დაჰსენ თუთ-მპყრობელობა ბერძენთა. და ესრეთ მოკულა საწყალობელი იგი სიყმილითა, დაკლებული შეწევნისაგან ლთისა. 35

ესრეთ საზარელ იყო თამარ მტერთა ზედა, და ჯდ ესეოდენ ტუბილ და ძვირ-უტყენებელ, ვიდრემდის ესმა რაჲ ესე ყოველი, დიდითა ტკივილითა იგლოვა.
 ბ. 11 დაღათუ არა | ღირს იყო მისთჳს || ტკივილი. რ' რაცა ვის არა ჰქმნარიტებით აქუნდეს, არა იპყრობს დიდხან[ს], გარნა თამარ უცხოისაყა ზედა და დაერდომილთა ლმობიერ იყო ტკიენულობად და წყალობად, ვითარ აწ ამასცა ზედა. 40

- ბ 12 ბ წარმოეთქუათ ესეცა რ ოცდამესამედ, გინა თუ შეოთხედ, აღმავლო-
ბასა მეფობისა მისისა წელიწადსა, იკითხა საქმე კარისა, რ მრავლითა ვამით-
გან ჰბრძოდეს სარგის თმოგუელი, შალვა თორელი და მესხნი, გარნა ვერარაა
ლონე ქნეს აღებისა. რ ზამთრის მესინეარებისაგან და სიცივისა ულონო იყუნეს
მიდგომად. ხ ეამსა ყინვისასა, წყლისაგან განყინულისა ვერ შეუძლებდეს ბრძო- 5
ლად, გარე შემოუხუნეს ყოველნი ციხენი და სოფელნი, და იგი მხოლო მარტოა
ჰქონდათ სპარსთა. ამისთვის განიზრახა კეთილისა გონებითა და წარავლინა
დავით ზემოთ[ა] ლაშქრითა. წაატანა ზაქარია და ივანე, და უბრძანა რათა
დადგენ მუნ და ძლიერად ეომონ. და ხანგრძლად იქმნა ესე, და თუთ თამარ
დადგა ჯავახეთს, და მუნ მოელოდ[და] ამბავსა მათსა. 10
- ბ 13 ბ იგინი მივიდნეს და ებრძოდნეს უკუე შეკრულსა მას ლობესა წყლისა-
თუს და მრავალთა შინა დღეთა განტეხეს ადგილი იგი, და გამოიცილა წყა-
ლო, და მის თანა უმრავლესნი მოქალაქენიცა. ხ დაშთომილთა მათ ითხოეს
დავითისგან, რათა თუთ თამარ მივიდეს და მას მიენდგენ. რ ეშინოდათ სი- 15
ტყუათა მათათუს გინებისათა, რომელთა ციხით გამო იტყოდეს პირველ.
მაშინ მოაქსენეს ესე ყოველი თამარს, ხ იგი მივიდა, და მოიხუნეს ცი-
ხოვანთა მათ კლიტენი წინაშე ძისა მისისა გიორგისა და მერმე თამარის წინა-
შე და ითხოვდეს მშვიდობასა და ფიცსა, რათა არაა განსცეს კარი, ვითარ ანი-
სი და დეინი, ად სამეფოდ დაიპქიროს. ამისთვის მისცა სიტყუა მტკიცე და
უბრძანა ძესა თუსსა გიორგის, რათა შევიდეს და თუთ მოითულოს ქალაქი და 20
ციხე. რომელი ესე ესრეთ იქმნა, და ესევე ერთი ქალაქი და ციხე თუსად დაიპ-
ქირა, მათ ყოველთაგან რომელნი აისუნა, ზორაკერტით რახსამდის, გავით გან-
ბ 14 ბ ძამდის და ჯავახეთით || სპერამდის.
და ესეცა [ოცდა]თორეიდმეტსა წელიწადსა შინა ესე საქმენი თამარისგან
გემტრებინა. და მისთა ლაშქართაგან წელიწადისა ერთისა დღეთა, თუ ვითარ 25
შეუძლო ყოველთა მათ გარეთა, აღმართ ოდენ შეხედენ, რომელნი ჰქონან ცი-
ხენი მვარგრძელთა ოდენ სახლთა ზემოთ და ქუემოთ.
- დ 1 მხიარულად ამბისაგან მეტყუელი პირი აწ მწუხარებისა მიმართ მიიქცე-
ვის. რ მეგულეების აწ [მე] წარმოაქმა ყოვლისა სოფლისა საგლოველისა ამ- 30
ბისა.
- დ 2 ნაქარმაგევს გარდმოდგა მეფე თამარ, და მის წინაშე იყუნეს ყოველნი
დიდებულნი და წარჩინებულნი, და იურენა და განაგნა საქმენი სამეფოსა თსი-
სანი, და უფროსლა ეკლესიათა და მონასტერთანი. და მუნ დგომისა შინა გა-
მოანნდა სენი რამე მომაოკრებელი ჩუენი, რომელი დღითი-დღე დამძიმდებოდა
დ 3 ||მის ზედა და დიდხან ფარეიდა, რათა არაიენ შეაწუხოს, გარნა ურგებელ იქმ- 35
ნა რაჲ ჰირი, არა მიმთუალველი კურნებისა, მაშინდა განაცხადა, რ დედო-
ბრიემან უძლურებამან განგრძობილთა შინა მვედრობათა არა თავს იდგა შეუ-
მთხუეველად მიშუება აგებულებისა.
- და აქა საბრალობელ მიჩნს დიდად ერთგულნი იგი კაცნი, თუ ვითარ
უგულებელს ყუეს ეგოდენი ტყვენულობაჲ მისი: რ წარმოიყუანეს კუბოთა 40

ტფილისს), და შემდგომად მკირედთა დღეთა ენებათ ჩუეულებისაებრ, რათა დასოს განვიდენ. ისწრაფდეს და მუნ წარიყვანეს კუმოთავე და დიდად განძნელ- და სენი იგი უწყალო. და კდ წარმოიყუანეს აგარათა ციხესა.

და უქმ იქმნა მის ზედა ყოველივე ბუნებათა გამომეძიებლობა მკურნალთა ჯელოვნებისა. ამისთვისა იყუნეს თვთ მუნ და ყოველსა ადგილსა ლიტანიობანი და ლამის-თევანი მიმდემნი, და ცრემლთა დინებანი იხილევბოდეს მდიდართა და გლახაკთანი სწორებით. გარნა განჩინება წინა-აღუდგომელი- იყო და დღემან 2: ||იწყო მიდრეკად და მზემან დასლვად და ჰაერმან სხვად ფერად უფერულო- ბა. და ცისკარსა დღისასა ზედა იწყეს შემოსად ბნელთა ღრუბელთა: დაწუთა მათ ვარდოვანთა იწყეს დაქნობად, და თუალთა მათ ტბაებრ მზისა შემცხრო- 10: მელთა, სიმრუმედ მიმართეს. ჯელთა მათ მსახურებისაგან გლახაკთასა არაოდეს დაცხრომილთა, იწყეს მოუძღვრებად, და ფერჯთა მათ, მარადის ღთისათვს მაშურალთა, იწყეს შედრეკად. და ყოველნი ნიშნი ცხოვრებისანი სხვად და სხვად ფერად იხილევბოდეს.

ზოგადმან უღონობამან მოიცვნა ყოველნი, და არა უწყოდეს [თუ] რანცა 15: ყუეს. მთავარნი იცემდეს პირთა, გლახაკნი იტყებდეს თავთა, [და ისხმიდიან თავთა ნაცარსა და მტვერსა. ათბაგი] ¹ და ყოველნი ნაცელად მიუპყრობდეს თავთა თვსთა, და შეილთა თვსთა ღთსა, და ითხოვდეს მის ზედა მომავალსა სიკუდილსა. «რათა მარტო ესე დარჩეს, და ჩუენ ყოველნი მოგვსრენ». ამას 2: კმობდეს და მოეცვათ სასუნენებელი ჰალატისა, რომელსა! აქუნდა ცხეღარი უბად- რუკებისა ჩუენისა, და ღონე თუმცა იყო, ეცდებოდეს, რათა არა აუფლონ სიკუდილსა შემოსლვად. რა იყო, რომელი არა იხილევბოდა მუნ, ანუ სავედრე- ბელთაგანი, გინა მწუხარებათა. გარნა მწოდებელი კართა ზედა დგა და მბრძა- ნებელისა წინააღდგომა შეუძლებელ იყო.

ბრძენმან ბრძნისა ნეტარება აქაცა მოიღო თამარ. რ შემოუწოდა ყო- 25: ველთა სამეფოსა თვისისათა წინაშე მისსა, განიმტყიცა თავი თვისი, და მვნედ მჯდომარე ესრეთ ეტყოდა: «ძმანო ჩემნო და შეილნო, მე ესერა მივიწოდები მსაჯულისაგან საშინელისა, უსაშინელესისა უფროს მეფეთა ქუეყანისათა, რომელმან მიუხუნის სულნი მთავართანი. თქუენ ყოველნი თვთ მოწამე ხართ, რ თავისა ჩემისა თანა მაქუნდა სიყუარული თქუენი, და სარგებელსა და სათნოსა 30: თქუენსა არა დავაკლე თვთოეულისაებრ არზანგისა, ვიდრემდის განგებითა ღთისათა ვიყავ თქუენ ზედა მეფედ. აწ || მეცა წარვალ მამათა ჩუენთა თანა, გზასა ჩემგან უცხოსა, ბრძანებითა საშინელითა და განყოფითა საკუირველითა. გევედრები ყოველთა, რათა მარადის კეთილსა შინა იყუნეთ მაქსენებელ ჩემდა. აჰა ესერა, მკვდრად სახლისა ჩემისა დაგიტყეებ, რომელნი მომენა ღთ შეილნი ჩემ- 35: ნი, გიორგი და რუსუდან. ეგენი მიიხუენით ჩემ წილ, და მაგათ აღმოგივსონ და- კლებული ჩემი». შევედრნა ყოველთა და მიუთვალნა წინაშე ხატსა ქრისტესსა და ჯვარსა ცხოველს-მყოფელსა. და მერმე უქანასკნელ ვმა აღმოუტყეა, და ყო- ველთა მშვიდობა მისცა, ესრეთ მეტყუელმან: «ქრისტე ღთო [ჩემო] მხოლოო. დაუსრულებელი მეუფეო ცათა და ქუშყანისაო, მუნ შეგვედრებ სამეფოსა ამას, 40:

¹ სიტყუები და ისხმიდიან — ათბაგინი ზელნაწერში არაა და აქ შემოტანილია ივ. ჯ ა ნ ბ ი ვ ე ლ ი ს მიერ „ქართლის ცხოვრებიდან“ (იბ. ზ. ჰიკინაძის გამ. გვ. 487).

რომელი შენ მიერ მერწმუნა, და ერსა ამას პატიოსნითა სისხლითა შენითა მოს-
 ციდილსა, და შეილთა ამათ ჩემთა, რომელნი შენ მომცენ, და მერმე სულსა ჩემ-
 ღ 10 საა. ¶ მაშინ განვიდეს ყოველნი მწარედ მტირალნი. და თამარ დაიძინა ძილი
 იგი მართალთა, თთუსა იანეარსა ი-ს, და აღესრულა მზე ქართლისა, და საფ-
 ლავმან სალიდებლად თჳსად დაგაკვირვა ცხოვრება მსოფლიო ყოველთა ქრის- 5
 ტიანეთა.

აქა რალა ჯერ არს თქუმა, გარნა ბავთის[ა] ღალადი, ბნელი უნათლო, და
 გლოვა უნუგუშინის[მ]ცემო. რამეთუ, ვინ იყო ნუგუშინის მცემელი. ოდეს მწუ-
 ხარება ზოგადი იყო ყოველთათჳს. სატუხელ იქმნა პირი ქუეყანისა, აღეპარსა
 ყოველთა [თავისა დიდებისა თანა], თმანი[ც]ია, მხოლოდ სახელისა ოდენ მქო- 10
 ნებელთა. ვმასა თანა ვაებისასა ქუესკენელიცა შეიძრნეს. ყოველნი ფლასითა
 [შეიმოსნეს]. ესრეთ გვანდა, დაღათუ ჩუენ თანა იგლოვცა და ყოველი სოფელი.

მაშინ უკუე აღმოიყუანეს და მცირეთა შინა დღეთა მცხეთად დადევს, და
 მერმე უკანასკნელ თვთ მუნეე გელათს დაამკუიდრეს თჳსსა შინა სამარხოზსა,
 ღ 11 დიღებლად მუნ შინა დამკუიდრებულთა პაპ[ა]თა და მამათა მისთა, სახელოვანთა 15
 დიდთა მეფეთა თანა.

იცვალა ფერი ქართველთა მზიარულებისა. რ განბიცნეს ბაგენი მითნი,
 რომელთა პირსა შინა პირველ სხვა არაარა მოაქუნდა, ვითარ თამარ. რ სახლ-
 თა ზედა აკროსტიხორად თამარის შესხმათა დასწერდეს, ბეჭედთა ზედა და და-
 ნათა და არგანთა შეამკობდეს და ზედა თამარის ქებასა დასწერდეს. და ყო- 20
 ველთა პირნი ერთბამად მზა იყუნეს, რათა ღირსი რამე თამარის საქებულო-
 ბისა სიტყუა აღმოთქუან: ყრმანი მემროწლენი, განპებასა შინა ორნატთასა, თა-
 მარის ქებათა მელექსეობდიან, ერასყ მყოფნი მეებნენი, გინა მეჩანგენი თამარის
 შესხმათა მუსიკობდიან: ფრანგნი და ბერძენნი, ზლუასა შინა მენაგენი, ნიაგ-კე-
 თილობათა შინ[ა], თამარის ქებათა იტყოდიან, ესრეთ ყოველნი სოფელ[ნი] საესე 25
 იყო მის მიერითა ქებითა. და ყოველი ენა აღიდებდა, რომელსაცა ოდენ სახე-
 ლი მისი ისმოიდეს:

ღ 12 |ზ| საქმეთა მისთათჳს რადლა საგმარ არს თქმად. რამეთუ კიდით-კიდედ-
 მდე განისმნეს, ვა თჳთ მოწამე არს ყოველი ჩუენ მიერ ხილული,
 სიტყუისაებრ ბრძნისა. 39

არა უტომელობა მგონიეს, ძალისა უზეშთაესსა მეცადინობა. რ დაწყე-
 ბა და აღსასრული ამის კელ-ყოფისა სრულებით ესრეთ¹ ჩანს, ვა სიმძიმესა და
 პატიოსნებასა თანა ოქროსასა ქარქუეტისა ნამუსრავი. რ ვინ რა წარმოთქუას
 ღირსი ამისთჳს, გინა რად ვინ. პირველ აქოს, ანუ რომელი უკანასკნელ: სიმ-
 დაბლე უზომო, სიმაღლე შეუსწორებელი, სიმშვიდე საქებელი, სიმქისე ჯერო- 35
 ვანი, ღმობიერება მოწლე, მოწყალება თანა-ღმობილი, უმანკოება უზაკუელი, სი-
 წრფოება უსიცრუო, სახიერება ზოგადი, სიუხუე აღუზუავებელი, და თავი ყოვე-
 ლისა კეთილისა, შიში ღთისა და მსახურება მისი შეუორგულებელი, რომელი
 ესე ყოველი ამან ესრეთ მოიგო ვითარ ვერცე ერთი სხეამან ვერკინ. და წამებს

4 აღესრულა აღიესო მ.—24 მუსიკელობდიან მ.—32 ესრეთ> მ.

¹ ეს სიტყვა ბელნაწერში არაა და აქ ტუქსტში შემოტანილია იე. ჯ ა ვ ა ბ ი შ ე ი ლ ი ს
 კიერ ქართლის ცხოვრებიდან (იბ. ხ. კიბინაძის გამ. გვ. 489).

ამას ყოველი მახლობელი სამეფო[ნი] გარეშემო ქართლისა, თუ რაოდენნი და-
 გლახაკებულნი მეფენი განამდიდრნა, რაოდენთა მიმძღაერებულთა უკუნ სცა
 სამეფო თვისი, რაოდენნი განდევნილნი სამეფოდ[ვე] თესად კუალად აგნა და რა-
 ოდენნი სიკუდილად დასჯილნი განათავისუფლნა. და ამისი მოწამე არს სახლი
 შარვანშეთი, და დარუბანდელთა, ლუნძთა, ოვსთა, ქაშაგთა, კარნუ-ქალაქელთა 5
 და ტრაპიზონელთა, რომელნი თავისუფლებითსა ცხოვრებასა ამის მიერ იყუნეს
 და მტერთაგან უზრუნველობასა.

ბ სჯულთა მიმართ საღ-თოთა ვინ იყო ესრეთ მოზურნე, გინა სიმდაბ-
 ლით თავისა მომდრეკელ. რ თვედოსი დიდ(ი)საცა აღმატებოდა ლოცვანი და
 ღამის-თევანი, რომელნი პალატსა შინა ამისსა აღესრულებოდეს, საეჭუელ მიჩნს 10
 მეუღაბნოეთაგანცა; ბ მარხვისათჳს რალა ვთქუა, რამეთუ წესი იყო მონაზონთა
 და მამხილებელ უღებთა ერი პალატისა.

ვგრეთვე იყუარულისათჳს ხუცესთა და მონაზონთასა—ნამეტნავი არს თქუ-
 მად. რ წესიერად ცხოვრებულნი კაცნი ო მარადღე იყუნიან წინაშე მისსა, და
 მახლობელად სასუენებელისა მისის მათ საყოფელი, და თვთ ზრდიდის საზრ- 15
 დელითა და ყოვლითა საქმრითა, რაცა უნებნ. და უკეთუ მათგან[ნი] ვინმე იყუის
 უძღურ, თვთ მივალნ მოხილვად და ნუგეშინის ცემად, და თვთ განუშალებნ
 ცხედარსა და სარეკლსა.

ბ გლახაკათჳს განეჩინეს სარწმუნონი ზედამდგომელნი. და ყოელისა
 სამეფოსა მისისა შემოსავალნი. რაცა იყო შინათ და გარეთ, ყოელისა ნათალი 20
 გლახაკთა მიეცემოდა დაუკლებლად ერთისა ქრთილისა მარცელა[დ]მდეცა. და
 ამას ყოელადვე არაჲ გონებდა ქუელის საქმედ მითუალვად წინაშე ღ-თისა. რ
 რაჲჲმს მოიცალის მარტოებით ყოფად, მყის აღიღის სასთუელი; გინა საკერავი,
 და ნაშრომისა მას თვისთა ჳელთასა ხუცესთა და გლახაკთა განუყოფნ თვისთა
 ჳელითა. 25

ესრეთ წესითა გამტკიცებულთა ღ-თისა სახიერისა სათნოებისათა არა
 დაწყებისასა მიხედვიდა, ა ღ აღსასრულისათა, და. ვითარცა მზე, სწორ პატი-
 ობით ყოველთა ზედა განუ[ტ]რეობდა ნათელსა თვისთა შარავანდელთასა. ესრეთ
 წყალობითა ყოველთათა მოიზიდვიდა წყალობად ღ-თსა, ესრეთ გამოიფრდი-
 და ჟამთაგან, ესრეთ განაძლიერებდა მეგობართა, დაღათუ არარათ სიცრუით 30
 მოგებულთა და უსამართლოთა.

არაოდეს მომედგრდა ჟამისაგან, არცა უღებ იქმნა ოდესცა განგებისა-
 თჳს, არაოდეს აუქმა გონება მისდა რწმუნებულთა საქმეთათჳს, არა დაუშძიმა
 კრთომას[ა] გონებისასა დაშხიდველი რამე ჩუქენებრივი, არცა სიმდაბლესა მი-
 რიდა, არცა სიმალლესა განეყენა, არცა სიტკბოება ჟამიერი უმოთნო ყო, არ- 35
 ცა საშინელება შეურაცხ ყო. ყოველი განზავა ყოვლითა, რათა სრულებით სრუ-
 ლისაგან წარმოაჩინოს თავსა შორის თვისსა.

ულაფრობა მაარსებელისა განუგმობელად დაიცვა, რათა მოკცევსა შინა
 სიმრგულისასა არარად ეღმად და უტხოდ მიდრეკს, არცა გარდაყუეს საესებე-
 ლისა ო დუღილსა შინა, არცა მოაკლდა შთაზიდვისა შინა საბლისასა. ა ღ ნე- 40

ტად დამდაბლებულმან გონიერისა გონებისაგან იყოვლისფერა გარემოდ, რათა მოკტევი თვისი მარტიობით იხილვოს გუარსა შინა ანაგისასა შეუყოფელად ვნებათა: ისურვებდა და სასურველ იყო, იწადებდა და საწადელ იყო, იქებოდა და საქებელ იყო, ნატრიდეს და სანატრელ იყო, და არარაჲ იყო სხვა კეთილი, რაცა იგი არა იყო მის შორის.

ურჩნი თვისი დაამდაბლნა და მოყუარენი აღამაღლნა. არა ილუწიდა უმე-
 5. ზობლობასა, არცა ჴმერთვდა სახლსა სახლსა ზედა, არცა აგარაკსა აგარაკსა ზედა უცხოსაჲ, ანდ თვისი მამული ძუელი კმა იყო, რათა არა უსამართლოდ ჰგონონ და მიმხუტეულად: ვინადგან სამართალმანცა ზენამან უბჰო მართალსა, არა შინებით უთქმიდა მეზობელთა, ანდ უფროსლა სცივიდა მაშინებელთაგან, და მით საშინელ ყოფდა მტერთა ზედა. შორს განიოტა წურბლის[ა] მსგავსი ვერ-მადღ-
 3. გ. რისობა, ვინ არა გესლოვან [ყო] ნაყოფი, და არცა ბუგრიაჲ ნაშრომი.

ბჰედ ჯდა შორის თავისა თვისისა და მეზობელთა მეფეთა, არა მიშუებად ბრძოლისა, არცა გარდადებად უღელსა მძლავრობისასა ურთიერთას, და სახედ თავსა თვისსა მისცემდა და ამისთვის მათ ზედა მეორე სოლომონ იქმნა მე-
 15. ფეთა შორის; და არა ერთი საბელი¹ აღძრა სურვილად, ანდ ყოველნი, რომელთა ესმა სახელი მისი, ვინა დიდთა მეფეთა, ცუდად შერაცხეს თვისი ბედ-კეთილობა ვერ-ხილვისათვის მისისა. კნინლა და ყოველსა ზღვასა აღმოიწოდდა თვისად, ვითარცა ღრუბელი ყოველთა ზედა მსხურებელი ტკბილთა წუიშთა.

განიგენე ყოველნი მატიაენი ძუელთა, ვინა ახალთა მეფეთა მაქებელნი, 20
 რ გარდემება თამარის საქმეთა ჰეშმარიტებით საქებლობა სიტყუისაებრ პირველთას; სიხარულ იყო თხრობათა შინა, და კდემულ განმსწავლელობათა, შემხებელ ღბილობით და განმწურთელ სიტკობებით, მგუემელ მოწყალებით და
 1. გ. შემრისხუელ || თანა-ღმობით, რათა ყოველად ყოვლითურთ განუგობებელ აჩუენოს თვისება ღთისა. სანთელი იყო გონიერთა და უგუნურთა, პირველთა განმანათ-
 25. ლებელ. და მეორეთა დამწუელ: აღვირი იყო უწესოდ მკართომელთა და დეზ უდებთათვს, კანონი სირცხვილისა მოხუცებულთა, და კუერთხი რკინისა კაბუკთათვს. კეთილ-მავალთა სიბრძნით მცველ, ხ მბორგაღეთა თუალ უხუად მგუემელ.

მღრდელთ-მოძღვართა შეიმოსეს შიში, მღრდელთა დაიცვეს წესი თვისი, მონაზონთა მოიგეს წესიერი მოქალაქობა, მთავარნი განისწავლენეს სიწმიდით 30
 ცხოვრებად და სიმართლით სლვად, ერნი განემტკიცენეს შიშით მონებად ღთისა, და ერთგულებით უფალთა თვისთა. ყრმანი განიწუართნეს მოძაგებად უჯეროსა უსჯულოებისა, რ ბილწებამან უწესომან და ყრმებრიგმან მბორგაღებით-
 1. გ. მან ბორგენეულობამ[ან] ვერცა თუ კუალი პოვა || დღეთა თამარისთა. ვინა და თვთ გინებადცა შორს იყუნეს, რომელნიცა პალატსა შინა ღირს იყუნეს, ვინა 35
 კარსა ზედა მსახურებად:—

ესრეთ ყოველსა შინა დაცვითა ღთისა მცნებათა[თა], მოიგო წყალობა ღთისა, და აკურთხა ღთინ ცხოვრება მისი, და განამარავლა ნაყოფი მისი. და
 96. 11 თავ-წარსმულ ყო, მსგავსად წერილისა, ანთელი აღმოუბრწყინდა მართალსა განთიადისა-თანა, და მეუღლე მისი სიხარული შუადლე, და მწუხრი; მშვიდობით 40

15 მეორედ B.—21 თამარის) სამარის B.—25 პირველ B.

¹ ამ სიტყვის წინ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ს უწერია კითხვის ნიშანი.

დაიძინა სარეცელსა ზედა თვისსა. შეამკუნა ღმერთმან დღენი მისნი პატიოსნე-
ბით, და ქამნი მისნი მშვიდობითა. და შეფობასა შინა მისსა არა შეიქცუა პი-
რი მისი. ამისთვის, რ არაოდეს გარე მიაქცია კელი სათხოველისაგან ჭურავთა,
ობოლთა და მიმძღავერებულთასა. წარვლნა დღენი მისნი სიხარულსა შინა, ამის-
თვის, რ მარად დღე ახარებდა ყოველთა გლახაკთა და დავრდომილთა; და უკა-
ნასკნელ წარვიდა მამათა თვისთა თანა, და შევიძინა, და დაუტევნა ორნი 5
შვილნი, გიორგი და რუსუდანი, შუენიერნი, საწადელნი, სასურველნი, და საქე-
ბელნი, შექმნით სეფის პირნი. გონიერებით აღსავსენი, საბრძნით შემკობილნი,
და ყოვლითა სიკეთათა სრულნი. თამარ, ზოცდა სამთა შინა წელიწადთა შეა-
წუჟდია¹ ყოველი გვარი კეთილ-მეფობისა. 10

აქა დავეჭმი სიტყვისა წყობა, მომავალთათვის ყოველთაგან აწინდელთა
სხვათა ძლევისა მიცემითა ყოველთა და უმჯობესად შესატყუის შესაძლებელად
სახის-მეტყუელებასა უარესისა [სიტყვისასა] პოვნით, და ამისთვის ჩუენ მიერ
დღუმლით პატივ-ცემით დავიდუმოთ.

¹ ამ სიტყვის გასწვრივ ი ვ . ჯ ა ვ ა ზ ი შ ე ი ლ ს აწიაზე კითხვის ნიშანი უწებია.

საკუთარ სახელთა საკითხველი

კბრამი, აბრამამი (ბიბ.) 339 21, 350 22.
 კგარათა ციხე 353 21.
 კვარი (ბიბ.) 345 21.
 ადარბადანელნი ამირანი 341 21.
 ადარბადანი 340 21.
 ავრიელნი 341 21.
 აეგალა 342 21.
 ალექსანდრია 350 21.
 ალექსანდროს, ალექსანდრე (მაცედონელი 356 — 323 წწ. ძვ. წ. აღრ.) 341 21, 344 21.
 ალექსი, (III) ბერძენთა მეფე, ანგარი (1195 — 1203 წწ.) 351 12, 22, 23, 21.
 ალექსი კომნიანოსი, ანდრონიკუს შვილი (მას თა მარნა 1204 წ. გადასცა ბიზანტიის შავი ზღვის სანაპიროები) 351 21, 22, 21.
 ანასტორია 351 21.
 აშერნი 348 21.
 ანკოფის ციხე 342 21.
 ანდრონიკე, ალექსი კომნიანოსის ძაძა (1162 — 1185 წწ.) 351 21.
 ანისი 344 16, 352 12.
 ანკიორია 345 21.
 ანნა (ბიბ.) 339 21.
 ანტიოქიის სონახონნი 351 10.
 ანტონი გლონის-თავის-ძე «რომელი პირველ გყონდიდელ იყო და მიქაელ ქართლისა კათლიკონზან მას მისტაცა» 338 16.
 ანტონი ქუთათელი, საღობის-ძე (გისიკოსის) 335 12, 22.
 ანტონ გყონდიდელი 338 21, 340 21, 344 21.
 ათაკლია 351 21.
 არტანი 343 12.
 ასასანის-ძე ზაქარია 343 22.
 ასურასტანელნი (ბიბ.) 430 21.
 აფხაზნი 348 21.
 ახალციხელი ივანე 347 21, 348 21, 22.
 ახალციხელი შალვა 347 21, 348 21, 22, 21.

გაბილონი 337 12, 339 16.
 ბანა (ციხე) 343 21.
 ბარდავი 343 21.
 ბასიანი 347 21, 22.
 ბასილი გზოს-მოძღვარი 347 21.
 ბაღდადელნი ამირანი 341 21.

ბაღდადი 339 12.
 ბურძენთა მეფე (ალექსი ანგარი) 351 21.
 ბურძენი 351 21, 22, 354 21.
 ბერძელნი ოქრო-ქსოვილნი 350 21.
 ბითუნია 345 21.
 ბოლნის-ტყე (ადვ.) 347 21.
 შოხრალეთი 351 21.
 ბოლნისეთის მეფე, კოლოიანი (1196 — 1207 წწ.). ძმა პეტრეს და იოანესი, ალექსი ანგარის სიძე 351 21.
 ბეზაქ-ბ, (აბლ-ბაქრა ყიზილ არსლანის-ძე, ირანის ადარბადანის მფლობელი) 431 12, 22, 21; 342 12.
 ბერძენანი, ოსთა მეფის ასული, თამარ მეფის დედა 334 12.

მავი (ადვ.) «რომელი ჰქონდა ზაქარია მვარგრძელსავე, ვარამის მამასა» 343 21, 352 22.
 გალატია 345 21.
 გამრეკელი, ამირსპასალარი 338 12.
 განძა (ქალაქი) 340 21; 341 12, 22, 21; 343 21; 352 22.
 განძელნი 351 21.
 გარეჯა (მონასტ.) 338 12.
 გედლონი (ბიბ.) 340 21.
 გელათი (მონასტ.) 354 12.
 ვიოჯი მეფე (III), დემეტრეს ძე, თამარის მამა 333 21, 22; 334 12.
 ვიორგი, თამარის-ძე (ლავა) 339 21; 352 12, 20; 353 21; 357 12.
 გლდანის წვი 342 12.
 ვრიგოლი 348 12.
 ვრიგოლის-ძენი (ჯანქისა და ბარდავის მოწაპირენი) 343 21.
 გუზანი, ავაზაკი, ორგულოვისა და ავაზაკობისათვის დასაჯა დაწით სოსლანის მიერ თვალთა დაწვეთა 350 21.
 გულაბერის-ძე ნიკოლაოს. იხ. ნიკოლაოს გულაბერის-ძე.
 გულისტანის ციხე 342 21.

დავით აღმაშენებელი, ვიორგი II-ის ძე 333 21, 22; 334 12.
 დავითი (ბიბ.) 334 21.
 დავით სოსლანი, თამარ მეფის ქმარი, ოსთა მეფის შვილი, ჩამოაგვლობით ბაგრატიონი 337 21; 333 12, 12; 341 10, 12, 21, 343 21; 348 12, 21, 21, 349 21; 350 21; 352 21, 12, იხ. ავრ. სოსლან დავითი.

დავითიანი „და დანდგეს სუიანი ტახტი ვახტანგეთი, საყდარი და ვითიანი 333 ა. „უმანკობითა და ვითიანი თა“ 350 ა.

დარიოს III, კოდომანი (366—330 წ. წ. ძვ. წ. ალ.) ალექსანდრე მაკედონელმა 333 წელს ისე სასტიკად დაამარცხა იგი ისოსთან, რომ ცოლშვილიც უმწეოდ დაატოვებინა 341 ა.

დარუბანდელი 355 ა.

დარუბანდი 340 ა.

დასო (ადგ.) 344 ა; 353 ა.

დემეტრე I (დავით აღმაშენებლის-ძე, გიორგი III-ის მამა) 333 ა; 334 ა.

დვინი 344 ა; 352 ა.

დიდი სომხითი 345 ა.

დიდუბე „შეიყარნეს დიდუბეს და შერთეს დავით თამარს“ 338 ა.

დიდუბის ეკლი 342 ა.

ძგვიტე 345 ა.

ეელოგი 348 ა; 349 ა; 350 ა; 351 ა; 352 ა.

ეხეჯია (ბიბ.) 346 ა.

ეხეკიელი (ბიბ.) 340 ა.

ეხინკელი 345 ა. იხ. აგრ. ერხინკელი.

ელადა 351 ა.

ელისაბედი (ბიბ.) 339 ა.

ემორის მთა (ბიბ.) 339 ა.

ერანელი 341 ა.

ერაყელი 341 ა.

ერაყი 339 ა.

ერხინკელი 349 ა. იხ. აგრ. ეხინკელი.

ერზიონი 342 ა.

ვარამი, ზაქარია მკარგრძელის-ძე 343 ა.

ვარძია (ტაძარი) 346 ა; 347 ა; 348 ა.

ვახტანგეთი: „დადგეს სუიანი ტახტი ვახტანგეთი“ 333 ა.

ვენეტკინი 351 ა.

ვაჭა: რია მკარგრძელი, ამირ-სპასალარი, სარგის ამირ-სპასალარის-ძე 338 ა; 341 ა; 342 ა; 343 ა; 344 ა; 347 ა; 348 ა; 349 ა; 350 ა; 352 ა.

სორაკურტი 352 ა. იხ. აგრ. ძორაკურტი.

წრ-კახნი 348 ა.

თამარ, მეფეთ-მეფე, გიორგი III-ის ასული 333 ა; 334 ა; 335 ა; 336 ა; 337 ა; 338 ა; 339 ა; 340 ა; 341 ა; 342 ა; 343 ა; 344 ა; 345 ა; 346 ა; 347 ა; 348 ა; 349 ა; 350 ა; 351 ა; 352 ა; 353 ა; 354 ა; 355 ა; 356 ა; 357 ა.

349 ა; 350 ა; 351 ა; 352 ა; 353 ა; 354 ა; 355 ა; 356 ა; 357 ა.

თამარის სპანი 349 ა.

თედორე, ქართლის კათალიკოზი 347 ა.

თედოსი I (ბიზანტიის იმპერატორი (379—395 წწ.), ქრისტიანობის დიდი მცველი და მოაზრებელი) 355 ა.

თორელი 347 ა; 348 ა.

თრაქის მონასტერი 351 ა.

თურქმანი 343 ა.

თურქნი 343 ა; 345 ა.

თაკობი (ბიბ.) 350 ა.

თერუსაღები 335 ა; 350 ა.

თესო (ქრისტე) 350 ა. იხ. ქრისტე.

თევანე მკარგრძელი, მსახურთ-უზუცესი და ათაბაგი, ძე სარგის ამირ-სპასალარისა 338 ა; 339 ა; 341 ა; 342 ა; 343 ა; 344 ა; 345 ა; 346 ა; 347 ა; 348 ა; 349 ა; 350 ა; 351 ა; 352 ა; 353 ა.

თერნი 348 ა.

თერელი სუანი „ამას ვამა მცირედ რამე აღიძრეს თერელ-სუანი“ 338 ა.

თნდოეთი 340 ა.

თნდოეთის მხარეული 341 ა.

თნდური ქვა 342 ა; 350 ა.

თონე შუთელი „კაცი ყოვლად განთქმული და საკურთველი შოღვაწებათა შინა“ 347 ა; 348 ა; 349 ა.

თორის ბირი 343 ა; 344 ა.

თსავრია 345 ა.

თსავრიის მონასტერი 351 ა.

თსაკი (ბიბ.) 345 ა.

თსაკი, ბერძენთა მეფის ალექსი ანკარის ძმა (1185—1195 წწ.) 351 ა.

თსელეთი ვრი 346 ა.

თსელი 345 ა.

თბაღუჯია 345 ა.

თალანგო (გეოგ.) 345 ა.

თარი (გეოგ.) 346 ა; 352 ა; 353 ა.

თარნუ-ქალაქელი 345 ა; 355 ა.

თარნუ-ქალაქი 345 ა.

თბაღუჯია შვილი, რიცხვი ბუანი, რომლებიც როგორც ანტონ კუნდიდელის ორი ძმის მკლადნი და გაუსწორებელნი პირნი, გადასახლა თამარმა სამეგრელოს მაკედონიაში და იქ დაიხოვნენ ყივჩაყებთან ბრძოლის დროს 344 ა; 351 ა.

თერასული 351 ა.

თისის ქვეი 338 ა.

თიტორა 351 ა.

კლარჯეთის მონასტერი 338 22.
 კოლას მთები (იქ იმალეობდა ავახაყი გუზანი) 350 29.
 კონსტანტინე დიდი, ბიზანტიის იმპერატორი (324—337 წწ.); (მისი ბრძანებით ქრისტიანობა სხვა სარწმუნოებებთან ერთად გამოცხადებულ იქმნა ნებადართულ რელიგიად) 335 1.
 კონსტანტინეპოლენ, სამეფო ქალაქი 351 15, 20.
 კონსტანტინეპოლის მონასტერი 351 10.
 კოპარის მონასტერი 351 1.
 კოპარის ქალაქის მონაზონნი 351 10.
 ყურუსეთის მონასტერი 351 4.
 ლაზია 351 22.
 ლიმონი 351 22
 ლიპარიტები „დრკუსა ძირისა ნაყოფთა ლიპარიტეთა“ 344 26.
 ლიხთ-იკითნი (იგულისხმება ჯარი) 351 22.
 ლუბთა 350 26.
 ჯადამელნი (ბიბ.) 340 22.
 საკედონია საბერძნეთისა (იქ ექსორია უყო თამარმა „შვილთა კახაბერთა“) 344 21.
 აკედონიის მონასტერი 351 1.
 ანოე (ბიბ.) 339 20.
 არიამ (ლეთის-შობელი) 346 20.
 არლა (გეოგ.) „ბალდადის ყრძ მარლამდის“ 339 11.
 ატალას-ძენი (განძისა და ბარდავის მონაპირენი) 343 26.
 ატხნი 338 12; 343 26; 352 24.
 ასოპოტამია 345 20.
 ატეხის ტაძარი 340 21.
 ააწმიდის მონაზონნი 351 10.
 ააწმიდის მონასტერი 351 1.
 არიან, მიქაელ კათალიკოსის მამა 338 1.
 არბორან სპარსი, შარვანშათ სიძე 341 27, 21.
 ატელ ქართლისა კათალიკოსი, რომელსაც „ქეონდიდელ-მაწვეერელობა და მწიგნობართუზუტეობა მოევერაგა“ 336 2; 338 26, 20.
 აშმედ, მოჰამად, მოციქული 346 12, 20.
 აუერის პირი 343 20; 344 20.
 ასულელნი 241 1.
 ახუთა 354 11.
 აუოე (მონასტერი) 338 21.
 არგოძელთა ციხენი 352 21.

ქარშაგევი 352 21.
 კოლაოზ გულაბერისძე „რომელსა სიმდაბლისა ძალითა ეგზნა ქართლისა კათალიკოსობისაგან“ და იერუსალიმს წასულყო 335 1, 12, 21.

ნილოსი 345 1.
 ნუქარდინი, საბერძნეთის სულტანი, ჩარასლანის-ძე (რუენადინი, რუმის სულტანი) 345 20; 346 1, 20, 26, 28; 347 10, 23, 28; 348 1, 1, 10, 21; 349 21.

ოკსთა მეფის შვილი 337 27. იხ. დავით სოსლანი
 ოვსნი 334 26; 335 2.
 ობრქე 347 20; 348 20.

პეტრიწონის მონასტერი 351 1.
 პონტო 351 21.

რაკსი 352 22. **შ**
 რომანას მონასტერი 351 20.
 რომ-გურიო (გეოგ.) 340 1.
 რუენადინი იხ. ნუქარდინი.
 რუსთა სამეფო 336 12.
 რუსი (გორგი რუსი, სუხდალის მთავრის ანდროია ბოგოლუბსკის შვილი, თამარ მეფის !-ქმარი) 337 2, 4, 12; 338 21.
 რუსუდან დედოფალი, თამარის მამიდა 333 10; 336 11, 20; 337 22, 21.
 რუსუდანი, თამარ მეფის და, გორგი III-ის ასული ხარკისაგან 333 10.
 რუსუდან, თამარის ასული 339 27; 353 26; 357 1.

საბაოთელო (ბიბ.) 333 24.
 საბერძნეთის მაკედონია იხ. მაკედონია საბერძნეთისა.
 საბერძნეთის სულტანი 345 20. იხ. ნუქარდინი.
 სალდუხის ძე, რომელსაც რუენადინმა (ნუქარდინმა) „ნაცლად მსაზრებისა მიულო კარ-ნუ-ქალაქი და თქსი ძმა დასეა მუნ“ 345 27.
 სამარყანდი 340 1.
 სამთავისი 338 1, 27.
 სამისინი 351 22.
 სამცხე 347 22.
 სამცხისა სასალარი ყუარყუარა, ჯაყელი 343 15, იხ. ყუარყუარა ჯაყელი, ჯაყელი ყუარყუარა.
 სარგის მწარგრძელი, თმოგულსი, ამირ სასალარი (ხაქარას და ივანეს მამა) 338 20; 340 11; 342 1; 343 26; 352 2.
 სუვასტია (ქალაქი) 346 1.
 სენაქერემი (ბიბ.) 346 2.
 სილიზი (გეოგ.) 339 17.
 სინას მთა (მონასტერი) 350 20.
 სინოპი 351 22.

სევითურნი („გამოაზნდებოდეს რუსსა სევითურნი, ვითარ ნალდენი“) 337 2.
 სოლომონ (ბიბ.) 333 22; 356 15.
 სომეხნი სულღითა 338 26. „სომრუფე სულღისა სომეხთა“ 338 25.

აომებთა მეფენი (სახლი სომებთა მეფეთა ანი-
სი^ა) 344 ია.

სომხითი 340 ია; 344 ია; დიდი სომხითი 345 აა.

სოსლან დაეითი 346ა; 348ა; იხ. დაეით სოსლანი.

სულტანის სპანი 348 ა; იხ. ნუქარდინი.

სპარსეთი 339 აა, აა; 340 ი.

სპარსეთის თაენი 342 ია.

სპარსთა სამთავრო 340 ა.

სპარსთა სახლი სახელოვანი დვინი 344 ია.

სპარსთა სახლი 346 ია.

სპარსი 341 აა.

სპარსნი 339 აა; 340 ა; 344 ია; 346 ია, აა; 348 ა,
ია, აა; 349 ია; 52 ია.

საერი 252 აა.

საერიტ კერძო 343 აა.

სუანნი („აპას ქამსა მცირედ რაზე აღიძრნეს იმე-
რულ ს უ ა ნ ს ი“) 338 აა.

სუბაკი 339 ია.

სულტანი 346 აა; იხ. ნუქარდინი.

სულტანი შამირამელთა და ხუარასნელთა (გიორ-
გი III-ის დის, რუსუდანის ქმარი) 333 ია.

სულტანისა (რუქანადინის) სპანი 348 აა, აა; იხ. ნუ-
ქარდინი, სულტანი.

ტაშირი 343 ია.

ტბელი (მონაპირე) 343 აა.

ტრაპიზონელი 345 ა.

ტრაპიზონი 351 აა.

ტფილისი 338 ა; 344 ა; 349 აა, აა; 353 ი.

ტფილისის გარეშო 342 ა.

უღიმპიანი ძლევა („წარმოემართნეს ლაშქარნი
დიდად მოხარულნი უ ლ ი მ პ ი ა ნ ს ა ა მ ა ს
ძლევისა“) 341 აა.

უჯა (ა.ურქნი) („და მიიწია უ ჯ ა დ სახელდე-
ბულთა მათ თურქთა თანა“) 345 აა.

ფებლალონია 351 ა; სახლვარნი ფებლალონისანი
345 აა.

ფანასკერტი 343 აა.

ფრანგნი 351 ა; 354 აა.

ქალაქი 342 ია. იხ. ტფილისი.

ქალაქის კარი 342 ია. იხ. აგრეთვე ტფილისი.

ქართელი 338 ა.

ქართლი 354 ა; 355 ა.

ქართლისა თემი 334 ია.

ქართლისა კათალიკოზი 336; 338 აი. იხ. მიქაელ
ქართლისა კათალიკოზი.

ქართულნი, ქართველნი 333 ია; 346 ია; 348 ი, აა,
აა, აა; 349 ა, ა; 354 აა.

ქაშაგნი 355 ა.

ჭრისტე 340 ა; 346 აა; 347 ა, ა; 348 აა; 353 აა, აა.

ღანგრა (გოგ.) 345 აა.

ღუნანი 355 ა.

ჭიჩაყანი 344 აა.

ყვარყვარა. სამცხის სასაღარი, ჯაყელი 343 ია.
იხ. სამცხის სასაღარი ყვარყვარა, ჯაყელი.

შავთელი (იონანე) იხ. იონანე შავთელი.

შავშეთი 23 აა. შავშეთისა ღაღონი 343 აა.

შეი მთა (მონასტერი) 351 ა.

შეი მთის მონახონნი 351 ია.

შალვა აბაღისელი, მანდატურთ-უზუცესი 347 აა.

შალვა თორელი 343 ია; 352 აა.

შამირამელი 333 ია.

შამქორელი 341 აა.

შამქორი 341 ი.

შანშაობა „რომელი (ე. ი. ანისი) წარუღო სა-
რსთა შ ა ნ შ ა ო ბ ი ს ა თ ან ა მ რ ა ე ა ლ კ ა მ ა თ -
გ ა ნ კ ო ნ ე ბ უ ლ ი“ 344 ია.

შარვანშა (აღსართან) 341 აა.

შარვანშეთი „ამის მოწამე არს სახლი შ ა რ -
ვ ა ნ შ ე თ ი“ 355 ა.

ჩარასლანი, საბერძნეთის სულტანის (რუქანადი-
ნის) მამა 345 აა.

ძორაკერტი 343 ია. იხ. ხორაკერტი.

ჭალა (ადგ.) 344 აა.

კიხბერი, მანდატურთ-უზუცესი 339 ა; 347 აა.

კეონდიელი ანტონი 340 ა. იხ. ანტონ კეონდი-
ელი.

კეონდიდი 338 აა.

ხალფერდელი 345 აა.

ხახული (ციხე) 343 აა.

ხუარასნელი 333 ია.

ჯავახეთი 343 ია; 352 ია, აა.

ჯაყელი ყვარყვარა, სამცხის სასაღარი 343 ია.
იხ. სამცხის სასაღარი ყვარყვარა ჯაყელი

ს. შაჰჩიზვილი

ბიზანტიური რომანი მემკვსე საუკუნისა „ლალაბიონი და ეპისტოჟია“

(ძველ-ქართული თარგმანი)

§ 1. ბიზანტიური რომანის ორი ხახე. ელინისტური ეპოქის ბერძნული ლიტერატურის ერთ-ერთ ორიგინალურ კანონს წარმოადგენს რომანი, რომელიც ე. წ. მეორე სოფისტიკის ხანაში, I—IV საუკუნეებში, განვითარდა ალექსანდრიული პერიოდის სატრფიალო პოეზიისა და რეტორიკის საფუძველზე. ამ ელინისტური რომანის წარმომადგენლები არიან ლონგე („დაფნისი და ქლოე“), პელიოდორე („ეთიოპიკა“), ქარიტონი („ქერეასი და კალოროე“) აქილეეს ტატიოსი („ლევკიე და კლიტოფონტი“) და სხვები. ეს რომანი სათავგადასავლო ხასიათისა იყო.

ბიზანტიურს პერიოდში ამ რომანმა გამოძახილი ჰპოვა ორი მიმართულებით;

ა) XI—XII საუკუნეებში, ბიზანტიური ლიტერატურული რენესანსის ეპოქაში, ელინისტური სათავგადასავლო რომანი განმეორებულ იქმნა თითქმის იმავე სახით, როგორც ის I—IV საუკუნეებში განვითარდა. განსხვავება გამოიხატა მხოლოდ იმაში, რომ ბიზანტიელმა ეპიკონებმა (თეოდორე პროდრომემ, ნიკიტა ევგენიანემ, ევსტათი მაკრემბოლიტმა, კონსტანტინე მანასემ) ოდნავ რეალისტური იერი მისცეს ცხოვრების ასახვას და რომანი გამართეს ისიც არა ყველამ ბიზანტიური თორმეტმარცხლოვანი ან თხუთმეტმარცხლოვანი ლექსით.

ბ) IV საუკუნიდან მოკიდებული ელინისტური სატრფიალო რომანი ფართოდ იყო გავრცელებული ხალხში; ეროსი, ღვთაებთა შორის უძველესი, აღიარებული იყო ამ ცხოვრების უმძლეს იარაღად. მაგრამ, ქრისტიანობის განმტკიცებასთან ერთად, ამ ეროსის ახალი გაგებაც გაჩნდა: ეროსი — მძლე იარაღია, ხოლო საქიროა მისი გამოყენება სხვა მაღალი მიზნებისათვის, ქრისტეს მოძღვრების გამარჯვებისათვის. ამით აიხსნება ის, რომ წარმართულ ელინისტურ რომანში მოთხრობილი თავგადასავალი შეყვარებულ ქალ-ვაჟთა გადაკეთებულ და გაგრძელებულ იქმნა იმ სახით, რომ რომანის ძირითადი მოტივი (მოტივი ტრფობისა) გამოყენებული იყო როგორც იარაღი იმ ქალ-ვაჟთა შეერთებისა, რომელნიც თავიანთი ერთობითა და საკუთრებითა სულსადაც ქრისტეს მოძღვრების გამარჯვებისათვის იტანჯებიან და ეწამებიან.

ბუნებრივია, რომ ამგვარი ქრისტიანული რომანი, ბოლოს და ბოლოს, მარტიროლოგიურ ლიტერატურაში ჩაირიცხეს: ქრისტეს მოძღვრებისათვის წამებულ შეყვარებულ ქალ-ვაჟთა «ცხოვრებას» ჰკითხულობდნენ ეკლესიებში მათი წამების თარიღად მიჩნეულ თვის ანა თუ იმ დღეს.

ერთ ასეთ ქრისტიანულ რომანთაგანს წარმოადგენს «ცხოვრება და მოქალაქეობა და წამება... ლალაქტიონ და ეპისტიმია». იგი მოთავსებულია 5 ნოემბრის საკითხავებში: Acta Sanctorum, Novembris III, p. 35-51; მისი ქართული თარგმანი, ბერძნული ენიდან შესრულებული, მოიპოვება საქ. მუზეუმის ხელნაწერში № S-384.

წ. შ. „ლალაქტიონი და ეპისტიმია“. ამ რომანის შინაარსი შემდეგია: ქალაქ ემესაში ცხოვრობს წარჩინებული, მდიდარი და ჰკვიანი მოქალაქე კლიტოფონი; მისი მეუღლე, ლევკიპა, ღმერთს ყველა ღირსებით დაუჯილდოვებია; იგი ლამაზია სახით, მშვენიერია ხასიათით; დაჩაგრულია მხოლოდ იმით, რომ უშვილოა. ბერწობისა ძნელბედობასა მიმთხუეულია. ამ ნიადაგზე ცოლქმარს დიდი უსიამოვნება აქვს: ქმარი აყვედრის ცოლს უშვილობას, ხშირად სცემს კიდევ მას.

ეს არის ქრისტიანობის განმტკიცების პირველი ხანები: ქალაქ ემესაში ღრმად გაუდგამს ფესვები ახალ სარწმუნოებას, მაგრამ ხელისუფლება წარმართულია, ქალაქის მთავარია ვინმე სეკუნდო, ამეყრპე შჯულითა, ხოლო გონებითა ყოვლად ბარბაროზი; იგი მუსრს ავლებს ქრისტიანებს, სურს ძირიანად აღმოფხვრას ახალი მოძღვრება. ამიტომ ქრისტიანები გარბიან, რომ გადაირჩინონ სიცოცხლე (სიილტოლითა მოიყიდდეს ცხოვრებასა). მაგრამ ზოგიერთი მორწმუნე არა-ლეგალურ ცხოვრებას არჩევს, გლახაკის ტანისამოსით, დადის და ეზო-ეზო მათხოვრობით ირჩენს თავს, ამასთანავე, სადაც შესაძლებელია, ჰქადაგებს ქრისტეს მოძღვრებას. ერთი ასეთი „გლახაკთაგანი“ იყო ონოფრე.

ერთხელ ონოფრე კლიტოფონის ეზოს მოადგა და მოწყალება ითხოვა; სწორედ ამ დროს კლიტოფონი და ლევკიპა ნახუბრები იყვნენ, და კლიტოფონმა ონოფრე სახლში არ შეუშვა; ონოფრე მაინც არ წავიდა, დაიკადა, საუბარი გააბა ლევკიპასთან და გაიგო მისგან მათი ოჯახური უსიამოვნების მიზეზი. ამის შემდეგ ონოფრემ აუხსნა მას, რომ იგი უშვილოა იმიტომ, რომ შვილიერებას იმ ღმერთს კი არა სთხოვს, ვისაც ამის მიწივება შეუძლია, არამედ იმ კერპებს, რომელთაც არაფერი არ ძალუძთ. ქრისტიანეთა ღმერთს კი, ეუბნება ონოფრე: „ძალ უცქვათაგანცა აღდგინება შეილთა და განჯსნად საკრეელთა ბერწობისათა“.

ლევკიპამ ირწმუნა ონოფრეს ღმერთი და მოკლე ხანში კიდევაც იგრძნო ფეხმძიმობა. ამის შემდეგ მისმა მეუღლემაც ირწმუნა ქრისტე. მათ შეეძინათ ვაჟი ლალაქტიონი.

როდესაც ლალაქტიონი ოცდაოთხი წლისა შეიქმნა, კლიტოფონმა მოისურვა ვაჟი დეოჯახებინა (ლევკიპა უკვე გარდაცვლილიყო), და საცოლედ გამოურჩია ერთი ლამაზი ასული ეპისტიმია, წარჩინებული აზნაურებითა. მაგრამ ლალაქტიონი არ მიეყარა მას, რადგან ეპისტიმია წარმართი იყო: მან

დაუწყო ქადაგება და მოაქცია იგი ქრისტიანედ; როდესაც იგი დაიმორჩილა, აუბრძანა აღესხად საბანელსა მას წყლისასა, რომელი იყო მტილსა შინა... და თუ ნათელსცა მას შინა ეპისტიმისა.

ამის შემდეგ ლალაქტიონი და ეპისტიმია ერთმანეთს შეჰფიცებენ სულიერ განუყრელობას, ატწმუნენ ურთიერთას და გულსავე ყვეს ერთმანერთი, რაჟთა არა განიყვნენ ნებისა ერთობითა. მაგრამ მათი სიყვარული ამკვეყნიური არაა, ისინი ქრისტეს სიყვარულისთვის არიან განმზადებულნი. ამიტომ მათ მთელი თავიანთი ქონება ღარიბებს გაუნაწილეს, თვითონ წაიყვანეს შონა ევტოლმიოსი და ბერებად აღიკვეცნენ სინას მთაზე.

მთავარ სეკუნდოს მიერ დაგზავნილი მტარვალეზი დაძრწინ მთელ არემარეში და ეძებენ ქრისტიანობის მქადაგებელთ. მათ გაიგეს ლალაქტიონის მოღვაწეობაზე სინას მთაზე, შეიპყრეს იგი და მიჰგვარეს მთავარს. გაიგო თუ არა ეს ეპისტიმამ, იგიც გაჰყვა თავის მეუღლეს, რადგან არ უნდოდა გაეტება ფიცი, რომლითაც შეჰფიცეს მათ ერთმანეთს „ნებისა ერთობა“.

მტარვალეზმა ორივეს თავები მოკვეთეს. ევტოლმიოსმა დამარხა მათი გვამები.

ძნელი არ არის იმის შემჩნევა, რომ Acta Sanctorum-ში 5 ნოემბრის ქვეშ მოთავსებული ცხოვრება და მოქალაქეობა და წამება... ლალაქტიონ და ეპისტიმისისა წარმოადგენს აქილევს ტატიოსის ცნობილი რომანის „ლეკვიპეს და კლიტოფონტისა“ გაგრძელებას.

აქილევს ტატიოსი (Ἀχιλλεύς Τάτιος), ახ. წ. III საუკუნის მწერალი, ავტორი 8 ნაწილისაგან შემდგარი სათავგადასავლო რომანისა Τὰ ἀσκήσεια καὶ Κλησιφοῦνος, გადმოგვცემს შეყვარებულთა თავგადასავალს. ლეკვიპეს და კლიტოფონტს ერთმანეთი უყვართ, მაგრამ მათ მრავალი დაბრკოლება ელობებათ წინ: ჯერ არის და ისინი იძულებული არიან სახლიდან გაიქცნენ, რადგან კლიტოფონტის მამა არ დათანხმდება მათ ქორწინებაზე. შემდეგ, ხომალდით მოგზაურობის დროს ისინი რამდენჯერმე გახდებიან მეკობრეთა თავდასხმის მსხვერპლები: ზოგჯერ ისეთ უკიდურეს მდგომარეობაში ვარდებიან, რომ თითქოს ილუბებიან კიდევ (ხან ერთი და ხან მეორე, ისიც თითქოს ერთი-მეორის თვალწინ). მიუხედავად ამისა ისინი ინარჩუნებენ სულიერ სიფაქიზეს და ხორციელ სიწმინდესაც. საბოლოოდ გამოირკვა, რომ ისინი არ დაღუპულან, მათი მამებიც მათ საქებრად წამოსულან; ისინი ქალაქ ეფესოში ნახავენ მათ. ასე, უსაზღვრო სიყვარულით ერთმანეთისადმი გამსჭვალული ქალ-ვაჟის თავგადასავალი დამთავრდება მათი ქორწინებით.

ჩვენი რომანი „ლალაქტიონი და ეპისტიმია“ იწყება იქ, სადაც თავდება „ლეკვიპე და კლიტოფონტი“: კლიტოფონი და ლეკვიპა ცოლ-ქმარნი არიან, ორივენი შესანიშნავნი შთამომავლობითაც, გარეგნობითაც და სულიერი სილამაზითაც; ცხოვრობენ ემესაში¹. მათ მყუდრო ცხოვრებას არღვევს მხოლოდ ის, რომ ისინი უშვილონი არიან. ამ დაბრკოლების გადალახვა ხერხდება მხო-

¹ წარმართული რომანის „ეფესო“ შეცვლილა ქრისტიანულ ხანაში ცნობილი „ემესო“.

ლოდ ქრისტიანობის მიღებით: ლეკვიპა და კლიტოფონი გაქრისტიანდებიან და შვილიც ეყოლებათ, ლალაქტიონი.

ასე ხდება ძველი წარმართული რომანის გადაზრდა ქრისტიანულ რომანში, სადაც უკვე რომანის პირებად მეორე წყვილია—ლალაქტიონი და ეპისტიმია. ამათაც ერთმანეთი უყვართ, მაგრამ დაბრკოლება ელოდებათ: ლალაქტიონი ქრისტიანია, ეპისტიმია კი—წარმართი. ლალაქტიონის მეცადინეობით ეპისტიმიაც ღებულაობს ქრისტიანობას, და ისინი ქორწინდებიან. მაგრამ მათ სიყვარული ესმით ქრისტიანული გაგებით; თავიანთ სულიერ სიფაქიზეს, სიყვარულის გრძნობას ისინი ინახავენ ქრისტეს სამსახურისათვის და არა ამქვეყნიური ხორციელი სიამისათვის იყენებენ მას. ისინი ბერებად შედიან და ქრისტეს რწმენისათვის იწამებინან ერთობლივი თანხმობით.

როგორც ვხედავთ, „ლალაქტიონი და ეპისტიმია“ წარმოადგენს აქილევს ტატიოსის წარმართული რომანის ქრისტიანულ გაგრძელებას. რომ ორივე ეს თხზულება სათავსად დასავლო რომანია, ჩანს იქიდან, რომ ერთშიც და მეორეშიც:

1. მოთხრობა აგებულია ქალ-ვაჟის სიყვარულზე;

2. მათ სიყვარულს ელოდება წინ დაბრკოლებები;

3. ამ დაბრკოლებათა გადალახვას ისინი შესძლებენ მხოლოდ სიყვარულის გრძნობის წყალობით; მათი სიყვარულის გრძნობას ვერას ვნებს ვერც დევნა მტარვალთა, ვერც ცემა-გვემულება; ისინი დიდის სიმტკიცითა და შეუდრეკელობით გადაიტანენ ტანჯვა-წვალებას და შეერთდებიან საუკუნო სიყვარულით.

განსხვავება კი ამ ორ რომანს შორის სიყვარულის გაგებაშია; ერთს ესმის სიყვარული როგორც ამქვეყნიური სიამისათვის შეერთება ქალ-ვაჟისა, ხოლო მეორეს—როგორც მხოლოდ სულიერი შეერთება და მომზადება ქრისტეს სიყვარულისათვის¹.

§ 3. რომანის დაწერის თარიღისათვის. რამდენადაც „ლალაქტიონი და ეპისტიმია“ აქილევს ტატიოსის რომანის გაგრძელებას წარმოადგენს, იგი შეიძლება დაწერილიყო მხოლოდ III საუკუნის შემდეგ². ჩვენს რომანში არსებული ზოგიერთი მითითება კი უნდა გვაფიქრებინებდეს, რომ „ლალაქტიონი და ეპისტიმია“ VI საუკუნეზე გვიან არ უნდა იყოს შეთხზული. ეს მითითებები შემდეგია: რომანში ჯერ კიდევ ის ხანაა ასახული, როდესაც პროვინციის მმართველებს, რომაელ სარდლებს, ჯერ არ შეუწყვეტიათ ქრისტიანთა დევნა.

¹ აქილევს ტატიოსის რომანსა და ჩვენს რომანს შორის კავშირი პირველად აღნიშნა ალ. ვესელოვსკიმ, შემდეგ მას შეუხო პ. ბეხოვრახოვი. იხ. А. Веселовский, Из истории романа и повести. Вып. I: Греко-византийский период, СПб, 1886, გვ. 35-36; П. Беховрахов, Византийские сказания, часть I: Рассказы о мучениках. Юрьев 1917, გვ. 236-237 (= Филологическое обозрение, т. II, 1916, გვ. 208-209).

² აქილევს ტატიოსის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის თარიღის შესახებ მკვლევართა შორის ახრთა სხვადასხვაობა იყო, მაგრამ დღეს შეიძლება დადგინდეს ჩაითვალოს, რომ იგი III—IV საუკუნეზე გვიან მოსაყუთუნებელი არაა (იხ. Christ, Gr. Literatureschichte, გვ. 1047). თარიღის საკითხი გადაწყვიტა იმ გარემოებამ, რომ ნაიფნი იქნა IV საუკუნის დასაწყისის პაპირუსი, რომელშიაც ტატიოსის რომანის მეორე თავის ნაწყვეტები აღმოჩნდა.

ჩვენ კი ვიცით, რომ IV—VI საუკუნეებში ზოგიერთ პროვინციაში წარმართობა მართლაც ჯერ კიდევ საკმაოდ ძლიერი იყო. მართალია, VI საუკუნის შემდეგაც მოიპოვება წარმართული იდეოლოგიის ნაშთები, მაგრამ ქრისტიანთა დევნაზე, იუსტინიანეს ეპოქის შემდეგ, ლაპარაკიც ზედმეტია. გარდა ამისა ჩვენ აღენიშნავდით კიდევ ერთ დეტალს. ლალაქტიონის და ეპისტიმიას თავდადან აუღლში მნიშვნელოვანი როლი აქვს მიკუთვნებული მონასხ, ევტოლმიოსს: სინას მთაზე მონასტერში მიმავალმა ცოლ-ქმარმა უბრძანეს შედგომამათი ევტოლმიოსს ვისმე, რომელი იგი აქუნდა უსაკუთრესად და უგონიერესად მონათა შორის თუსთა», და წამების ბოლოშიც ნათქვამია, რომ აპატიოსანნი იგი ნაწილნი მათნი პატიოსანსა რასმე კურკელსა შინა დასხნა ზემოკსენებულმან მან ევტოლმიოს, რომელი იგი შედგომილ იყო წმიდათა მათდა ბრძნებითა მათითა. იგი ხოლო მარტოა ყოველთაგან მონათა მათთა. ასეთი დეტალი კი მონათმფლობელის მიმართ VI საუკუნის შემდეგ ძნელი წარმოსადგენია.

§ 4. რომანის ქართული თარგმანი. „ლალაქტიონი და ეპისტიმიას“ ქართული ტექსტი მოთავსებულია საკითხაეთა კრებულში, რომელიც გადაწერილი ყოფილა დავით აღმაშენებლისათვის (საქართველოს მუზეუმის ხელნაწერი № S—384, გვ.გვ. 572-582) და, მაშასადამე, თარიღდება XI—XII საუკუნით.

ხელნაწერის 535 გვერდზე მოთავსებულია გადაწერის შემდეგი ანდერძ-მინაწერი:

„ოჲ ქე. მფლობელო ყოველთა სუფუათაო, აღიდგე ორკერძოთაჲ დიდებითა შენ მიერ გვრგვოსანი, ბრწყინვალე და უძლეველი მფუეთა-მფუე გიორგი და მაღალი კესაროსი, და განამრავლენ წულნა მფუობისა მათისანი ნებისაებრ მათისა; და [ღმრთისა] მიერ მონიკებულაჲ მათი დავით მფუე და პანიერსტეასტოსი აღიდგე და მძლე ყაე ყოველთა ზედა მტერთა და წინააღმდეგობთა ან“.

როგორც ცნობილია, გიორგი II გადადგა 1089 წელს და სამეფო ტახტი თავის შვილს, დავითს, დაუთმო. ზემოთყვანილი მინაწერი გულისხმობს ორივე მფუეს, გიორგი II-ის გარდაცვალებამდე.

თუ როდისაა თვით ძველი გადმოთარგმნილი, ამის თქმა ძნელია¹. თარგმანში ჩვენს ყურადღებას იპყრობს რამდენიმე იშვიათი გამოთქმა და ფორმა;

მეკერაჲ „წარმართი“ «და იყო კაცი იგი მეკერაჲ (წაღკერაჲ) შჯულითა (თავი 2).

შკვდრი „მემკვიდრე“: „...არცა ვის მიემთხვნეს, რაჲთამცა იყო მათდა შკვდრ (შკვდრეაჲ) სიმდიდრისა (თავი 2).

ხუესტი „მომპირნე“: აპირველად ჩემი ნაქონები წარეავო არა მცირედც, არცა ხელთა ხუესტითა და კირვეულითა (ჴამეჲსენ, ჴამეჲ) არამედ ფრიალი და უხუებით და ყოველად დაუყენებლობით. (თავი 10).

ჩემნი კონტექსტით ხუესტია ნიშნავს „მომპირსეს“ (ჩემს ქონებას გაცემო, ეუბნება ლალაქტიონი ეპისტიმიას, და ხელმოკერი თ კი არა. არამედ უხვადო). მის გვერდით ნახმარი კირვეულითა. რომელსაც ბერძნულში

¹ იხ. აგრეთვე თ. ყორღანია ქრონიკები I, 19, 236.

² ბერძნული ტექსტი Acta Sanctonum-ში მოთავსებული, ჩვენ ამჴამად ხელთ არა გვაქვს. ზოგიერთი ადგილების შესადარებლად ვსარგებლობდით სიმეონ მეტაფრასტის „კრებულით“ (Migne PG, 116, 93—108). ანტიმ ამჴამად თავს ვიკავებთ ქართული თარგმანის შეფასებისაგან.

შესატყვისი არ მოეპოვება. იმავე სიტყვის, ხუესტის, განმარტება უნდა იყოს (ქირვეული || მომქირნე)¹.

დამბრძალი „დაბრმავებული“: და იქმნეს დამბრძალ[ა]ლ თუალითა რე-
არკამჟივი რჰე ზჰეჟე) მტარეალნი იგი წმიდისანი (თავი 17).

§ 5. ტექსტის გამოცემისათვის. ტექსტი იბეჭდება ისე, როგორც ის წარ-
მოდგენილია ხელნაწერში (№ S—384). ორთოგრაფია დავიცავით ხელნაწერი-
სა; ქარაგმები გაეხსენით მიღებული წესების მიხედვით (თლი თუალი, შრ მი-
ერ, ლთისა ლმრთისა და სხვა); სასვენი ნიშნები ახალია; დედანში გადასული
ან ნაკლულევანი ადგილები შევსება ალენიშნეთ [კუთხოვანი ფრჩხილებით]. პა-
რაგრაფებად დავყავით Migne-ის მიერ გამოცემული ბერძნული ტექსტის პარა-
გრაფების მიხედვით.

¹ განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს ამ სიტყვას სხვა ტექსტებში:

1) «შედრწუნდეს სპარსნი კადნიერებასა მისსა და უვიკნი სიხუესტესა მისსა» (ივლი-
თი 16,12). ამ ტექსტზე შითითებით საბა ორბელიანი განმარტავს: «სიხუესტე სილაღე-
საკით (16,12 ივლით)», და მეორე ადგილას: «ხუესტი ლალივით («კადნიერებასა და სიხვეს-
ტესა შედრწუნდა ყოველი ბანაკი ასურთა» დაბადება, ივლით)». მართლაც, დაბადების სხვა
თარგმანებში ამ სიტყვას უდრის „სილაღისა“ და „კადნიერების“ მნიშვნელობის გამოთქმები:
ბერძნულში ἰσχυρῶς, ლათინურში audacia.

2) «ნოპერინოს ჰქა: თულნილა დაუყენით მაგას ყრმათა დედასა ყრმათა მაგათ წინაშე
და ეტყოდეთ ნუ თქა ხუესტად იტყვა (კიშენი I, 47,6) ე. ი. «კადნიერად ნუ ლაპა-
რაკობა».

ტ ე ქ ს ტ ი

თა წიგნებისა ე ცხობება და მოქალაქეობა და წამება წმიდათა და დიდებულთა მოწამეთა ქრისტესთა დალაქციონ და ეპისტიმისი გ'კხნ ო'ო.

1. ლიბანით კერძო მითი ფინიკიისადთ მრავალნი უკუე არიან ქალაქნი და სხუანიცა, დასავალითცა და ჩრდილოდთ. ხოლო მათცა და სხუათა ყოველთა უმჯობეს არს და ჩრდილოდთ კერძო შენ არს ქალაქი ემესაჲ, რომელი იგი იყო შშობელ და აღმზრდელ კაცისა სახელით კლიტოფონისსა, ნათესავით წარჩინებულისა, და სიმდიდრით არა ვის მიერ მოქალაქეთაგანთა უღარესისა, და გონიერებითა მრავალთა სხუათა უზეშთაესისა.

ამისსა უკუე მეუღლე იქმნა დედაკაცი ვინმე სახელით ლევკიპაჲ, სხუთა ყოვლითავე სახითა კეთილად განმარჯუებული. რამეთუ ესევეითარისა მის ქმრისა-და შეყოფილ იყო, და შეუნიერებითა არარადთ მისგან ნაკლულქვიან იყო, გარნა ხოლო ბერწობისა ძნელბედობასა მიმთხუელი და ქმრისა მიერ ფრიად ყუედრებული, აღვსებულ იქმნებოდა მწუხარებითა, და განიქრებოდა ურევითა; და ყოვლით კერძო ეძიებდა მიზეზსა საკრველთა მისთაგან ცსნისასა.

2. რამეთუ ორთავე მათ მეუღლეთა სირცხულ უწინდა საქმე იგი, რომელ არა იყენეს მამა შვილისა, და არცა ვის მიემთხვენეს, რადთამცა იყო მათდა მკვდრ სიმდიდრისა, და არა სრულიად განქარეება ნათესავისა მათისა, რომლისა მიერ დაუშთამცა მათ თესლი.

ხოლო ვინაჲთგან იქმნა ეამთა მათ მპყრობელთა მიერ კერპთმსახურთა წარელინებაჲ სეკუნდოჲს ვისიმე მთავრად ემესისა, და იყო კაცი იგი მეკერპე შჯულითა, ხოლო გონებითა ყოვლად ბარბაროზი, რომლისა საქმე და მოსწრაფებაჲ სხუად არა რაჲ იყო, თვნიერ მოსრვაჲ ყოველთა ქრისტეანეთაჲ, და რაოდენცა შეეძლოს აღმოფხურად მათი ძირითურთ.

და ვინაჲთგან ესე ესრეთ მღელეარე იყვნეს, და ქრისტეანენი სივლტო-ლითა მოიყიდდეს ცხობებასა. იყო ერთი ვინმე, რომელსა ეწოდებოდა ონოფრი, მონაზონი სახითა, და ფრიად სახიერ და ღმრთის-მოყუარე წესითა. რომელმან.

იგი ყოვლითურთ სიგლტოლად და დატყვევებად ესევეითარისა მის ეამისაჲ, და აღ-
შფოთებულისა მის კაცთა ღელვა-გუემულეებისაჲ, და სულთა უძლურთა მიმო-
კუეთებისაჲ, არა ღმრთის-მოყურისა კაცისა საქმედ ჰგონა და ერთგუის ესე-
ვითარსა მას დასსა დაწესებულისაჲ.

573 e

და არა ხოლო ესე, არამედ კადნიერებითა ღმრთის-მსახურებისაჲთა გან-
საცდელსა რასმე შთაგდებად თავისაჲ არაჲე უბრალოდ ჰგონა. არცა შჯულად
კეთილად მსახურთათჳს განწესებულად. ამისთვისკა საშუაალ განულო შორის ორ-
თა მათ: და დაუარა თავისა ოკისისა სამოსელი იგი სამონაზუნოჲ სამოსლითა
საპეტაკით, რომელი მონაზონ იყო კეშმარიტად გონებითა. და ცხორებამე შე-
მსგავსებული აღიორჩა, და ესრეთ განბრძნდა უღმრობებისა მიმართ. რამეთუ
მიზეზისათჳს ღმრთის-მსახურებისა სიგლზაჲე იჩემა.

და იყო იგი მთხოველ თჳსით ნეტუსით. და მიმოვიდოდა სახლებსა საქმრი-
სათჳს საჭიროჲსა. ხოლო უფროჲსდა იგი განუყოფდა პურსა სულთა დამტკი-
ცებად შემძლებელსა და რომელთაცა მიემთხუეოდა განაძლიერებდა სიტყუთა
ღმრთისაჲთა, და ასწავებდა. რადთა ივლტოდინ რაოდენ შემძლებელ იყვნენ
მათგან. რომელნი შორს განშორებულ იყვნენ ცხორებისაგან. და მათცა განა-
შორებდენ დამბადებლისგან.

შ. მრთსა უკუე დღესა მივიდა იგი სახიდ კლიტოფონისსა და ითხოვდა სა-
ზრდელსა. კელთა განჰმარტებდა და ჳმათა აღმოუტეებდა. რამელნი შემძლე-
ბელ იყვნეს მოწყალე ყოფად სულთა.

ხოლო ეამსა მას დაემთხვა ლევკიჰჰა შეშფოთებულად და აღსავსედ მწუ-
ხარებითა. რამეთუ უნდა მას მოთმინებად დლითი-დღედთა მათ ყუედრებათა
ქმრისათა ბერწობისათჳს. ამისთვისკა აღშფოთებულ იპოვა იგი ონოფრის მი-
მართ, და ჰბრძანა დაჳშვად კარი მის ზედა. ხოლო ნეტარი იგი არაჲე წარვი-
და მიერ, რამეთუ უწყოდა რად იგი ყოფად იყო. და ვითარ იგი მიცემად მო-
სრულ იყო ჳუნ უფროჲს. ვიდრე არა მოღებად. ამისთვისკა დაადგრა თხოვასა
მას ზედა. ვიდრედა საქებელისა მისთვის ურცხვნოებისა შეიწოდა. და კეთილსა
მიემთხვა სიყუარულით სტუმრობასა.

74 a

| ხოლო ვითარ იგი სიტყუჲა წარმოიღეს შორის და ჰზახეჲა იგი განჯრ-
ძელდა, იწყო ლევკიჰჰა თხრობად მისსა თავისა თჳსისათჳს, ვითარ იგი განჯველ
იყო საშოჲ მისი და ბერწ. და ვითარმედ არაჲინ იპოვა ღმერთთაგანი დღე-
სამომდე შემძლებელი განჯნად საკრეელთა მისთა და სირცხვლსა მას უშვილო-
ებისა მისისასა დაჯნად. რომლისათჳსკა ონოფრი ესრეთ მიუვებდა მას და ეტყო-
და, ვითარმედა „არღა სადა მოგვიგის ჯეროვანი მრწწრაფებამე, ვინაჲთგან ესე-
ვითართაგან ეძიებ შეწევნასა ბერწობისა განჯნისასა. რამეთუ რომელთა საქმედ
სირცხვლი განუუთნებდეს. მათ ვითარ შეუძლონ დაჯნა სირცხვლსა სხუათასა.
არამედ უკუეთუ სიტყუათა ჩემთა რწმუნებამე მიჰმადლო თავსა თჳსსა და ინებო
ცნობამე ღმროისა კეშმარიტისაჲ, რომელსა ძალ უც კეთათაგანცა აღდგინებამე
შვილთაჲ და განჯნამე საკრეელთა ბერწობისათაჲ, არა ხოლო თავსა შენსა მო-
მატყუებელ ექმნე სარგებელისა, არამედ იქმნე კველის-მოქმედ ყოვლისა ნათესა-
ვისა შენისა, და დაუტყუო მათ ღმრთის-მსახურებამე, ვითარცა სამკვდრებელი
რამე დიდი“.

მსე უკუე სიტყუანი შეიწყნარანა გონებასა თჳსსა ლექკიკჳა, ვითარცა ქუე-
ყანამან კეთილმან თესლი. ხოლო საღმრთომან მან კაცმან პირველ ყოველისა ას-
წაეა მის მაღალი იგი მეცნიერებად ღმრთისა სამებნისაჲ.

4. ამისსა შემდგომად ჰლოცვიდა მას და ასწაებდა მოქმედებად სათნოე-
ბათა. და ეგრეთდა საცხოვრებელისა მისთჳს და წმიდა-მყოფელისა ნათლისღე-
ბისა ასწაებდა. რომლისა მიერ იქმნების პირველი განწმედაჲ ცოდვათაგან და
ბიღწებათა.

ამას ყოველსა თანა უზუენა მას სახეცა იგი მონაზონებისა თჳსისაჲ, რო-
მელი იგი ემოსა სამე და დაეფარა ვიდრემე, რაჲთა მის ძლით თანა წარვლოს
მახე იგი ბოროტთა მათ მონადირეთაჲ. და ამასცა ეტყოდა, ვითარმედ ცხოვე-
ბისათჳს მათისა მიხეზ ყო მოსლეთა იგი მათდა სახითა მთხოველისაჲთა. ხოლო
დედაკაცი იგი ეტყოდა, ვითარმედ „ორთა საქმეთა წინააღმდეგომთა მეშინის
შთაერდომად: ერთად, რამეთუ რომელთა ესევეთარი აქუნდეს სარწმუნოებად
და სახელ ედებოდის ქრისტეანე, ფრიად არიან გინებანი და ქადებანი მათნი
მპყრობელთაგან ამის ეამისათა და უმრავლეს არიან და უფიცხეს სატანჯველ-
ნი მათნი. და მეორედ უკუეთუ მოვიცვალო მე ღმრთის-მსახურებად და განვე-
ყენო მე მამათა შჯულისაგან, და არა მაქუნდეს მეუღლე ჩემი თანაზიარად გან-
ზრახვისა მის, არამედ მასეე შჯულსა ზედა ეგოს, რომელი აწ აქუს, ვითარ-მე
ერთმან შეუძლო, რაჲთამცა ვიყავ ერთნება მის თანა, ვითარცა გჯჳსსა ერთო-
ბაჲ და კუალად თჳსაგან აღვირჩევიდითა უმჯობესსა რასმე. ესე ხოლო განმი-
მარტე მე, რომელსა უღონო ვარ ცნობად, და მიერთგან სხუთ ყოველით კერძო
უზრუნველ მყო მე“.

5. შაშინ იწყო ბერმან და სხუაჲცა მრავალი მიუთხრა ამის ჯერისათჳს,
და დასასრულად ყოველისა ესეცა აუწყა, ვითარმედ იყოს ოდესმე ქმრისაჲცა მი-
სისა შეცვალებად მისსავე სარწმუნოებასა.

| და ამით ესევეთართა სიტყუთა ესოდენ მორწმუნე ყო დედაკაცი იგი,
ვიდრედა მეყსეულად უბრძანა მან მკვეალთა თჳსთა ყოფად ყოველივე რაჲცა
მან თქუას.

და უბრძანა ონოფრი აღესებაჲ წყლითა საბანელსა მას, რომელი იყო
მტილსა შინა მათისა. სადა იგი პირველად განსწავლულ იქმნა მის მიერ ლეე-
კიკჳა. და აღასრულეს ყოველი რაოდენი წეს იყო ყოფად ქრისტეანეთა. და
ეგრეთდა ღირს ყო იგი სრულ-ყოფად წმიდითა ნათლისღებითა.

და შემდგომად მცირედისა, წარ-რაჲ-ვიდოდა მიერ ნეტარი ონოფრი, ფრი-
ად ასწაებდა მას კეთილად დამარხვასა სარწმუნოებისა და ქრისტეს მცნება-
თასა.

ხოლო ლექკიკჳა იჩემებდა სნეულებასა და წესსა დედათასა, რამეთუ ველ-
ტოდა თანაზიარებასა ქმრისასა, და არცაღა ენება განწმედილსა სულისა მიერ
და მიმღებელსა წმიდისა მის საბანელისასა. რაჲთამცა კუალად შეიბილწა არა-
წმიდითა მით შეერთებითა ქმრისა ჯერეთ კერპთმსახურისაჲთა.

და ვითარცა წარჯდეს ამას შინა დღენი რაჲდენნიმე, ცნა თავისა თჳსისაჲ,
ვითარმედ მიღგომილ არს კუალად თანაშეერთებითა ქმრისა თჳსისაჲთა, რომე-
ლი იგი შემდგომად არა მრავლისა ეამისა ეუწყა კლიტოფონსცა ქნირსა მისსა.

ვინაჲცა ვითარცა უმეცარი ჰეშმარიტებისაჲ ესრეთ იტყოდა მეუღლისა მიმართ თვისისა: „აჲ უწყი ღედაჲცა. ვითარმედ სათნო იგი ყვეს ღმერთთა უკუდავთა. ამისთჳსცა აწლა ღირს იქმენ მოხედვასა და წყალობასა მათსა“.

ხოლო მან მცირედ მიხედნა ქმარსა თჳსსა და ჰრქუა: „ჴ კაცო, ნუ სახელსდებ წინაშე ჩემსა ღმერთთა | მრავალთა. რამეთუ არა მნებავს, არამედ იტყოდე ერთსა ხოლო ღმერთსა, უფალსა და შემოქმედსა ყოველთასა, რომელი იგი მოწყალე ქმნილ არს შენთჳს და ჩემთჳს. და არა ხოლო თუ ბერწობისა ოდენ დაჯნად შემძლებელ არს, არამედ ყოველივე რაჲცა ენებოს ადივლად იქმს“.

ჴუალად კაცმან მან ჰრქუა: „და ვინ არს სხუათა უძლიერესი იგი და ჩუენ-და მომართ ესრეთ მოწყალეობით მხედველი“.

და ლევკიჳპა ჰრქუა: -ჩუენებით მეჩუენა მე იგი, ჴ ტყბილო მეუღლეო ჩემო, და იყო სახე მისი კაცისაჲ, და ველნი მისნი განროხმულ ჯუარსა ჴედა; რომლისა მიერ მყის დაიჯსნნეს საკრველნი მუცლისა ჩემისანი, და ესრეთ საკრველებით მუცლად ვიღე. ვინაჲცა ჩუენ რაჲსა არა მას ვჴმსახურებთ და ყოველსაჲე ჩუენსა მისისა სახიერებისა შევსწირავეთ?“.

მ. ხოლო კლიტოფონ მცირედ დადუმნა. რაჲთა მისცეს გულის-სიტყუასა თჳსსა მოგონებაჲ; და ეგრეთლა მიუგო და ჰრქუა: „უწყი რომელსა ეგე იტყ; რამეთუ იგი არს რომელი იმსახურების გალიღვევლთა მიერ, და ჰეშმარიტებით ფრიადი აქუს ძალი უბრძოლელი. არამედ ვინ თავს იღვას მჴყობელთა სასტიკებაჲ?“.

და ლევკიჳპა სიხარულით მიიტაცა სიტყუაჲ იგი და ჰრქუა: „უფალო ჩემო პატიოსანო, ჯერეთ დაფარულადლა გუაქუნდინ მსახურებაჲ მისი, რაჲთა ესრეთ განეერნეთ არაწმიდათა მათგან და ბოროტის-მოყუარეთა, რამეთუ იქმნების ოდესმე მისეჲ ძალისა მიერ განთავისუფლებაჲ ჩუენი მათგან, და მაშინ ვითარცა დღესა შინა შეუნიერად ვიდოდით და საქმეთა დღისათა განცხადებულად ვიქმოდით.

ხოლო ვინაჲთგან ყოვლითურთ დაარწმუნა ქმარსა თჳსსა. რამეთუ ჯერ იყო გამოჩინებაჲ მის ჴედა ქრისტუს კაცთმოყუარებასა და ვითარ იგი წინა-თვე ეთხრა მისდა ნეტარსა ონოფრის არაგანერდომად ქმრისა მისისაჲ. ამისთჳსცა არლარა სახის-მეტყუელებით რაჲმე. არამედ განცხადებულად ყოველივე მიუთხრა მონაზონისა მისაჲს კანდიერებით, და ვითარ იგი ნათელ ელო მისგან, და ვითარმედ იგი არს განმჯსნელი კრულებათა საშომსა მისისათა ძნელთა. ამას თანა ეტყოდაცა, ვითარმედ არარაჲ არს დამაყენებელ; რაჲთა მსგავსად მისსა იგიცა ღირს იქმნეს ნათლისღებასა. და ვითარმედ სხუასა ყოველსა თანა ესეცა მითხრაო, ვითარმედ „იყოს ოდესმე და გყვეს შენ საყუარელიცა იგი შენი ფანაზიარ ქმნულად სარწმუნოებისა შენისა“.

მსე რაჲ თქუა. შემდგომად მცირედისა საქმიათ აღესრულა თხოვაჲ მისი; და ქმარიცა მისი ღირს იქმნა საღმრთოსა მას საბანელსა, და ღმრთის მსახურებისა სიტყუანი ესწავნეს. რამეთუ კუალად მანვე ონოფრი ჴმსახურა ამასცა საქმესა, ვითარცა კაცმან საღმრთომან და საკრველმან.

7. ხოლო ვითარცა მოიწია ჴამი ლევკიჳპაჲს შობისაჲ, და შვა ძე წული, მყის მოუწოდეს ონოფრის, ვითარცა აქუნდა ჩუეულებაჲ მისგან მოღებად სარგებელისა ღმრთიე მონიკებულთა მათ კეთილთა მისთაგან.

და ახლად შობილიცა იგი მისვე ნეტარისა მიერ აღმოიშვა ნათლისღებითა და სახელისდებაცა მიიქლო მის მიერ და ეწოდა ლალაკტიონ.

და იყო სახელისდებამ იგი ყოფადისა მის უტყუველად მომასწავებელი; რამეთუ ესრეთცა იქმნა წმიდათაგან წმიდად და აზნაურთაგან ნამდღვე აზნაური გამოვიდა ნერგი.

ხოლო წარვდებოდეს რამ ეამნი მცირედ შემატებასა თანა დღეთა ლალაკტიონისთასა, შემატებოდა გულისკმისყოფაცა. და უფროასლა უმეტეს დღეთა მისთა იყო გონიერებამ მისი. ამისთჳსცა მიეცა იგი სამოძღუროთა, რომელთა შინა მოსწრაფებით დაშურა განსრულებისათჳს სწავლისა და სიფრთხილითა გონებისადათა და იგიცა იქმნა მოძღუარ შემდგომად მოძღუართა თჳსთა.

და აღვიდოდა იგი ეამთა წელიწდისა ოცდა მეოთხისათა. ხოლო მიერითგან ზრუნვამ აქუნდა მამასა მისსა. რამეთუ შეაყოს იგი მეუღლესა წესიერად და შემსგავსებულად, რამეთუ დედამ მისი ლევკიკიპა აღსრულებულ იყო.

8. ხოლო იყო მამინ ქალწული ვინმე სახითა და წესითა განშუენებულთა ყოველთა უფროსად წარმატებული, რომლისა სახელი ეპისტიმი, წარჩინებული აზნაურებითა და დიდებითა. და მას აქუნდა უპირატესობამ შორის დედათაჲსა. ამას დაეწინდა ლალაქტიონ პირველად უკუე სახითა ქორწინებისადათა. ხოლო შემდგომად ერთობითა და საკუთრებითა სულისადათა.

გარნა ეგრეთცა ჯერეთ იძვებოდა სულსა ლალაკტიონისსა ცოლყოფამ მისი და არა თავს იღებდა დაწინდებასა მას არა-ერთობისათჳს! შჯულისა მისისა, რამეთუ არღა მიელო. წმიდამ ნათლისღებამ დედაცაცა მას. ამისთჳსცა ფრიადითა სიტყუთა წინააღმდეგებოდა მაწუეველთა მის საქმისათა, და აქუნდეს იგინი არა ვითარცა განმზ[რახველნი] კეთილისანი.

12. კულად ერთსა შინა ეამსა მარტომ მივიდა ეპისტიმისსა ნეტარი ლალაკტიონ. და ჰეთხვიდა რამ ეპისტიმი, გამოუტხადა მას მიზეზი, რომლისათჳს იგი საძულელ უჩნდა: და შესძინა თხრობად მისსა, ვითარმედ არა თავს იღებს ზიარებასა მისსა ქორწინებითა, უკუეთუ არა იგი პირველად ეზიაროს შჯულითა და სამსახურებელითა. და ეტყოდა, ვითარმედ „უჯერო არს განწმედლისა მიერ, შეხებამ არა წმიდისაჲ. ვინამცა ჰ დედაცაცო, უკუეთუ გნებავს თანაზიარყოფამ ჩუენი ცხოვრებითა, ირწმუნე ჩემი, რომელი ესე უმჯობესსა განგაზრახებ. და ვინამთგან აწ ეამსა ამას უღონო არს პოვნამ ხუცისაჲ, რომელმან ჰმსახუროს წესსა მას ნათლისღებისა შენისასა, რომლისა თუნიერ შეუძლებელ არს სხუებრ სრულყოფამ საქმისაჲ, გარნა თუ იწროებისაგან და ქირისა ამის ეამისა ეგრეთ განვაგოთ, ვითარცა მადლმან გამოგვცხადოს.

9. ესრეთ უკუე ნეტარმან ლალაკტიონ, იხილა რამ დედაცაცი იგი მორჩილ ყოველსავე ზედა და არა რამთ ურჩ, უბრძანა აღესებად საბანელსა მას წყლისასა, რომელი იყო მტილსა მას შინა. და ესრეთ [დაის...]-ა ყოველივე და თვთ ნათელსცა მას შინა ეპისტიმის.

ხოლო ვითარცა შემდგომად ნათლისღებისა გარდაჯდეს რვანი დღენი, ჩუენებამ იხილა ძილსა შინა ღირსმან მან დედაცკემან ეპისტიმი. და იყო იგი ახალი რამე და უცხომ ჩუეულებისაებრთა მათგან ხილვათა, რამეთუ რეცა საგონებელ იყო მისი, ვითარმცა იქცეოდა იგი ეზოთა რათმე სამეუფრთა მოუგონე-

ბელთა სიკეთითა და შუენიერებითა, რომლისა კედელთა სამ კერძო იხილევბოდეს სამნი დასნი მოდგომილად.

და ერთი იგი იყო მამათაჲ, შუენიერთაჲ ხილვითა და შემკულთაჲ სამოსლითა შავითა.

ხოლო მეორე იგი დედათაჲ იყო, რომელთა ეგევითარივე სახე აქუნდა შემკულებისაჲ.

და შესამე იგი იყო ქალწულთაჲ, რომელთაგან¹ გამოჰკრთებოდა შუენიერებაჲ ფერთაჲ. და ნაღლი სახედ ყუაილისა შეამკობდა ჰირთა მათთა და ჰყოფდა მათ მოხარულ ღიმილის სახედ.

ხოლო დედათა მათ შემოსილთა სამოსლითა შავით რეცა საგონებელ იყო ქონებაჲ ფრთეთა რათმე, რომელთაგან ცეცხლი გამოჰკრთებოდა, და აზმნობდა დაწუვად ყოველსა მას გარემოჲს მყოფსა ადგილსა.

ესმა რაჲ ლალაკტიონს ჩუენებაჲ იგი. ესევითარსა იტყოდა შეტყუებასა მისსა; ვითარმედ სამნივე იგი დასნი განშორებულ არიან თავით თვისით სოფლისაგან და სოფლიოთა ყოველთა. და სიწმიდესა ქალწულებისსა დაიცვენ. და ცხორებაჲ ქრისტეს-მიერი აღურჩევიეს, ხოლო შავითა შემოსილნი ქონებითა მით ფრთეთაჲთა ანგელოზთა სახესა გამოსახვენ. რამეთუ მათი არს ფრთოვანებაჲ და ცეცხლის სახეობაჲ. რომლისა მიერ საცნაურ იქმნების მოსწრაფებაჲ და ძალისა მათისა უბრძოლვლობაჲ.

10. ხოლო ეპისტიმის ესმა რაჲ ძალი იგი ჩუენებისაჲ, მყის განაცხადა აზნაურებაჲ და სიკეთე სულისა თვისისაჲ, და გულისთქუმაჲ იგი რომელი აქუნდა დიდებულებისათჲს მათ ხილულთაჲსა, ამისთჲსცა ეტყოდა ქმარსა თჲსსა და ჰრქუა: „ჰ კაცო, უკეთეთუმცა განვეშორენით ურთიერთას და ღმრთისა შევიწირენით ვერღარამცა უძღოთლქა დაცვად სიყუარულსა მას და აღთქუმასა ერთი-ერთისასა. ამისი ხოლო მომეც სიმტკიცე უქცევლობისაჲ და არა სადა განგეყო არა ზიარებად შენდა ნებასა ამას კეთილისსა.

ესე რაჲ თქუა, არწმუნეს ურთიერთას და გულსავე ყვეს ერთმანერთი, რაჲთა არა განიყვნენ ნებისა ერთობითა. და ესე რაჲ იქმნა, ლალაკტიონ ჩუეულებისაებრ სიტყუანი მადლობისანი შეწირნა ღმრთისა. და განუწყესა მეუღლესა თჲსსა ეპისტიმის და ჰრქუა: „წარვედ უკუე შენ და უხუებით განუყავ ნაქონები შენი გლახაკთა. და ნუ განბნევასა მათსა ჰგონებ, არამედ უფროსლა დაუნჯებაჲ მათი გრწმენინ წარუპარველთა მათ საუნჯეთა. ხოლო მე გექმნე შენ უპირატეს მოქმედ და სახე-საქმისა, და პირველად ჩემი ნაქონები წარვაგო არა მცირედი, არცა გელითა ხუესტიოთა და ქირვეულითა, არამედ ფრიადი და უხუებით და ყოვლად დაუყენებლობით. და შენ რაჲამს სრულჰყო საქმე შენი, მესამესა დღესა კუალად იქეც ჩუენდა და ცყოთ საქმე, რომელსა შინა იყოს ნებაჲ ორთავე.

11. და ვითარცა ესე ყვეს და ყოველივე ნაქონები მათი კეთილად განაბნინეს, კუალად შეკრბეს ურთიერთას, და უბრძანეს შედგომად მათი ევტოლომოსის ვისმე, რომელი იგი აქუნდა უსაკუთრესად და უგონიერესად მონათა შორის თჲსთა. და ერთბამად გამოვიდეს სახლით თჲსით და წარემართნეს წარსლად და შესლვად ცხორებასა მონაზონთასა. და ვითარცა ელეს ათი დღე, მიი-

წინეს მთასა, რომელსა პოპლიონ უწოდიან გარემოჲს მკვდრთაგან, რომელი იგი მახლობელ სამე არს მთისა სინაჲსა, სადა იგი მიემთხუნეს ათორმეტთა მონაზონთა მარტოებით და მოლუაწებით ცხორებულთა, და მიუთხრნეს მათ გულსისიტყუანი და ნებანი თჳსნი. და ევედრებოდეს მათ შეწყნარებად და აღრიცხუვად რიცხუსა თანა მთასა.

ვინაჲცა შემდგომად მცირედთა დღეთა იქმნა ნებისაებრ მათისა და ლალაქტიონ აღირაცხა დასსა თანა მათ მამათა და მონაზონთასა, ხოლო ეპისტიმი მათ მიერჲ წარიელინა მონასტერსა. დედათასა, რომელსა შინა მკვდრ იყვნეს ოთხნი ქალწულნი.

12. ხოლო ლალაქტიონ აღირაცხა რაჲ კრებულსა თანა მამათასა, რომელი არა წარვლო გზად მიმყენებელი სიმდაბლედ და სწაელად მორჩილებისა? ანუ რომელი საცნობელთაგანი არა განსწავლა. და დაუდვა მათ ყოველთა წესი და საზღვარი და კეთილად დაამტკიცნა ივინი გულსისიტყუასა ზედა სიწმიდისსა? ხოლო მარხვისათჳს ესოდენ მოლუაწე იქმნა ვიდრეღა ყოველთა ეამთა ორისა წლისათა | ერთგზის შუდეულსა შინა მიიღებნ საზრდელსა. პურსა ოდენ და მასცა ფრად მცირესა. რომელიღა ძლით ოდენ შესაძლებელ იყო პყრობად სამშვევლისა ნისისად.

ხოლო მოლუაწებასა თანა მარხვისასა აქუნდა მოლუაწებაჲცა იგი ღამისთევისად და მარადის დაუცადებელი შრომად ლოცვისად.

და სიწმიდისათჳს ესოდენ განკრძალულად მოლუაწე იყო. ვიდრეღა არცა თუ ხილვისა თავს იღებდა დედაკაცისასა მიერ დლითგან, ვინაჲთგან შეერაცხა რიცხუსა თანა მონაზონთასა.

და ამას დაამტკიცებს განცხადებულად საქმე ესე, რომელსა მეგულების თქუმად. რამეთუ ორთა ვიეთმე. მათ მონაზონთაგანთა ესუა დედაჲ, არა ხოლო მოლუაწე სათნოებისად, არამედ მყოფი მთასა გარე და დაბერებულნი მოლუაწებით და მარტოებით ცხობებასა შინა. და ძმანი იგი ევედრებოდეს ნეტარსა ლალაქტიონს ხილვად მისსა და მიღებად დედობრივი იგი ლოცვაჲ მისი, ხოლო მან ყოველადვე არა თავს იღვია.

13. ესრეთ უკრეთ ყოვლით კერძო კეთილად რაჲ მოქალაქობდა და ყოვლისა სათნოებისა მიმართ წარმართებულად ვიდოდა. არა თავს იღვია დღემლით ბოროტების მან მტრებმან, არამედ მოუტდა იგი თვთმპყრობელისა მიერ წარმოვლინებულსა მას მთავარსა მათ ადგილთასა. და განაძენა იგი ყოველთა ზედა ქრისტეანეთა და მის მიერ აღძრა დევნულებაჲ განცხადებულნი. რომელი იგი სიმძიმით და სასტიკებით მიუვიდოდა მათ ზედა რომელთამე თავით თჳსით და რომელთამე მსგავსთა მისისავე მძევნარებისათა მსახურთა მიერ. ამას მოუტდეს რომელნი იგი მის ეამისა კერბთა მსახურებად მოსწრაფე იყვნეს და ჰრქუეს, ვითარმედ არიან ვინმე კაცნი მკვდრნი მთისა სინაჲსანი, რომელნი იგი ღმერთთა აგინებენ და ერთსა ხოლო ღმერთსა და მასცა ჯუარცუმულსა პატივსცემენ და ყოველთა მსახურებად მისსა მიაქცევენ.

ხოლო იგი მყის იწყალა სმენითა ამის სიტყუჲსადთა. ვითარცა იგი რაჲამს ესმინ ვის სიტყუაჲ გინებისად, და უბრძანა გუნდსა მჯედართასა წარსლვად მსწრაფლ და მისლვად მთასა მის. და რაჲთა რაოდენნიცა პოვნენ მუნ ქრისტეანენი [ყოვე]ლნი მიიყვანენ მისსა.

ხოლო იგი ვიდრეა მივიდოდეს მკედარნი იგი შეპყრობად წმიდათა მათ, ჩუენებად იხილა ეპისტიმი მასვე მონასტერსა შინა ქალწულთასა, სადა იგი მოღუაწებით ცხოვრებოდა. რამეთუ ხედვიდა თავსა თუსსა შემავალად მეფისა ვისსამე თანა ღალატკონითურთ, და გვრგვოსან იქმნეს მეფისა მისგან თავნი მათნი და შექმულ.

და ვითარცა აღდგა ძილისაგან განთიად, ჰზრახვიდა იგი იკონომოსსა ჩუენებისა მისთვის, რომლისა განცხადებულად ეუწყა შეტყუებად მისი. რამეთუ სამეფოდ ეტყოდა ზეცისსა მას სასუფეველსა, ხოლო მეფედ მას მხოლოსა, რომელსა იგი კეშმარტად ბუნებით აქუს მეუფე[ბად], და გვრგვნთა მათთვის ამას საცნაურ ჰყოფდა, ვითარმედ აწლა უახლესთა ლეაწლთა შემავალ არიან, და უქმეტესად მძლედ და ზეშთა ქმნილად წინააღმდეგომისა გამოჩინებად არიან.

14. და ვითარცა მიიწინეს განჩინებულსა მას ადგილსა, სადა ბრძანებულ იყო მისლვად მკედართად მათ, სხუანი ყოველნი სივლტოლით განერჩეს და არავინ იპოვა მათგანი, გარნა ორნი ხოლო მონაზონნი, რომელთაგანი ერთი იყო ღალატკონი.

ხოლო შეპყრობილ რად იქმნა ღალატკონი და მიიყვანებოდა, ისწავა ესე ეპისტიმი, და აღწდა იგი ადგილსა მაღალსა და დაჯდა ფარულად ადგილსა, ვინაჲ იგი ხედვიდა სხუათა, ხოლო მას ვერვინ. და იხილა თუალითა საქმე, რომელსა ყურითაჲ ვერ თავს იღებდა სმენად, ვითარ იგი შეკრული მიიყვანებოდა ღალატკონი მუნ, სადა იგი მოსალოდებელ იყო მისდა შემთხუევად ძკრთად. ამისთვისა დაადრო თავი თუხი ქუეყანასა ზედა და ფრიად ევედრებოდა დედათ-დიაკონსა განტევებად მისსა, რადთა თანა წარჰყვეს იგი ღალატკონს, და თანაზიარ იქმნას კრულებათა მისთა მათვე საკრველთა თავსდებითა. და უკუეთუ შეემთხუეოდის მას განსლვად ამის ცხოვრებისაგან, რადთა იგიცა თანაზიარ იქმნას სიკუდილსა მისსა. რამეთუ ესევეთარი არს აღთქუმაჲ მათ შორის, რადთა არა ოდეს განიყენენ გონებითა და ნებითა ერთი-ერთისაგან. და იტყოდა ამასცა, ვითარმედ ძნელ არსო დავიწყებაჲ აღთქუმისაჲ. რაჲამს ჟამი უწოდდეს აღსრულებად აღთქუმისა.

ხოლო დედათ-დიაკონი იგი პირველად მოსწრაფე იყო სიტყუათა მიერ დაყენებად სრბისა მისისა. და ვითარცა ვერ არწმუნა, უტევა იგი ყოფად ნებისა მისისა.

15. ხოლო მან ჯმნისაჲ იგი მოკითხვად დასასრულისაჲ დაუტევა მის თანათა მათ ქალწულთა და სწრაფით შეუდგა კუალთა ღალატკონისითა, და მირად-იახლა, ჳმა უყო და ჰრქუა: „უფალო ჩემო, წინამძღუარო ცხოვრებისა ჩემისაო, ნუ გარემიმაქცევ მე შენსა ამას, ნუცა უტყენებელ ჰყოფ აღთქუმასა მას. რომელი იგი არს ჩუენ შორის“.

ესე რად ჳმაჲ ესმა ბოროტთა მათ მსახურთა უღმრთოებისათა, იქცეს საშუვალით გზისაჲთ და შეიპყრეს იგი და შეკრეს, და არა რად ჰრქუეს, არცა კითხეს, რამეთუ თუთ კითხვადცა რადსამე მის მიერ აშპარტავან იქმნეს.

ხოლო ღალატკონი არცა თუ ესევეთარისა მის შფოთისა ჟამსა დაეცადა სწაველათაგან, არამედ სლვასაცა შინა და კრულებათაცა ასწავებდა მას ჯეროდნად და ეტყოდა: „ჰ დედაკაცო, ნუმცა გაკთუნებენ შენ მტერნი ესე, ნუმ

შინებთა სატანჯველთაჲთა, ნუცა გემოვნებითა შუებათა და განსუენებათაჲთა მიგიყვანებენ უღმრთობად“.

და ვიდრეღა იგი ამას იტყოდეს, დაემთხვა მათ მსწრაფლ მომავალი ვინმე, რომელსა აქუნდა პირი აღშფოთებული გარეშე გარდამატებულისაგან შიშისა, რომელი აქუნდა შინაგან. და აუწყებდა მათ, ვითარმედ ხვალისა დღე განჩინებულ არს განკითხვად მოწამეთაჲ, რამეთუ ესრეთ ინება მთავარმან მან.

ხოლო განთიად დაჯდა მსაჯული იგი ადგილსა მას. სადა აქუნდა ჩუეულეება განკითხვად დაშვილთა მათ, და ბრძანა მიყვანებაჲ წმიდათაჲ მათ.

10. და მყის წარადგინნეს იგი წინაშე მისსა. რომელმან იგი არაჲ ჰკითხა ქუეყანად, არცა ნათესაჲი, არცა პატიჲი, არცა სამსახურებელი, არცა სხუად რაჲმე ჩუეულეებისაჲებრთა კითხეთაგანი, არცა ჰრქუნა სიტყუანი რწმუნებისანი. არამედ სასტიკებით და სიმწარით და მძვინვარებით და მწუხარედ მიხედნა ლალაკტიონს და ჰრქუა მუნ მდგომთა მათ: „ვინ არს ესე, ანუ ვისსა მსახურ არს სხვსა, ვინაჲთგან მიგინებელ არს ღმერთთა“.

მაშინ ლალაკტიონ არა შეშინდა, არცა შეიძრა სიმტიკიცისაგან დგომისა, არამედ დაწყინარებულად ჰრქუა: „მე ცხორებითა მონაზონ ვარ და ქრისტესგან მაქუს წოდებაჲ ქრისტეანობისაჲ, რომლისა მსახურებასა მოსწრაფე ვარ კეთილად გონიერებითა“.

მსრეთ იწყო მოწამემან და ფრიალდა ყუედრებასა აყუედრებდა მთავარსა მას, და ჰბასრობდა ღმერთთა მისთა და კაცად უგუჟურად სახელ-სდებდა მათ. რომელნი ჰმსახურებენ [უს]ულთა მათ. ამისთჳსცა შეეკრნეს ტელნი უკუმართ. და უბრძანა დაწყეულმან მან, რაჲთა ძარღვთა უზღელელთა უწყალოდ ჰგუემდენ კორცთა მისთა.

და ვითარ იგი ესრეთ იგუემებოდა ნეტარი ლალაკტიონ: მიხედნა მას ღირსმან ეპისტიმი და ფრიალ ელმოდა სულსა მისსა, და ესრეთ იტყოდა მტანჯველთა მათ მიმართ: „შ განუძღომელობაჲ ეგე სულთა თქუენთაჲ სატანჯველთა მოწვევისათჳს. რაჲსა დასძინებთ ესოდენტა გუემათა ჩჩულთა მაგათ ასოთა და განლეულთა ტკივილითა მოლუაწებათაჲთა? ვითარ არა დაიქსნებიან ტელნი ეგე მკემელთანი, რომელნი ეგე მოსწრაფებით უწყალოდ ჰგუემენ გუამსა განლეულსა მოლუაწებითა?“.

| ამათ უკუე სიტყუათა მიერ უფროჲსად რისხვით აღეტყინა მსაჯული იგი და ჰრქუა: „განაშიშულეთღა ურცხვნომ ეგე და კადნიერი ვიდრე მისცი|ი უშინაგანესისა ტილოჲსამდე რომელი ჰ[მო]სიეს, და გუემეთ ეგე შოლტებ[ითა] უწყალოდ, რაჲთა ისწაჲოს მორც[ხვად] ზრახვად, და არა ეგრეთ კადნიერ[ი] იყოს მისსა უზეშეთისსა მიმართ.“

17. [და] მსწრაფლ აღესრულა მტარეალთა მიერ ბრძანებაჲ იგი მძლავ- [რისაჲ] და ფრიალ განაგრძევს ნეტარსა მას [ხედ] სიმრავლე იგი სატანჯველთაჲ. და [ეს]რეთ ყოვლისა მიმართ ძკრთა მოწვევისა[ს] სიმკნით მოთმინე იყო მოლუაწე იგი და არღარა რიღობით, არამედ უ[...]ბად კმობდა მთავრისა მიმართ და [უს]სოგებასა მას საქმისსა აყუედ[რებ]და. ვითარმედ ბუნებისა მის, რომლისა ჯ[ერ] იყო არა ხილვად არა ხოლო ერთ[ისა] ვისმე. არამედ მრავალთა წინაშე სახ[ილავ] ყო და ტანჯულ.

ამისთვისცა [იტ]ყოდა, ვითარმედ მიგელის შენ მის წილ... სატანჯველი, და არა ხოლო მერმეს[ა], არამედ აწცა არავეყოვნოს მ[ოსლ]ვად შენ ზედა სა-
მართალმან მან [სას]ჯელმან ღმრთისამან.

ესე რაჲ [პრკქუა] წმიდამან, მყის მასევე ეამსა აღესრულ[ლა] სიტყუად მისი-
და იქმნეს დამბრ[ა]ლ თუალითა მტარვალნი იგი წმიდისა[ნი] და ესე იქმნა
ერთბამად წმიდათა[თუს] მიზეზ ღიდებისა, ხოლო მტანჯველთა[თუს] მომატყუე-
ბელ ცხობებისა.

ვინაჲცა აღიარეს სარწმუნოებად ქრისტესი და სიბნელისა მისგან თულ-
თაჲსა [დაი]ქსნა სიბნელე სულთა მათთაჲ და [ნა]თელი ღმრთის მეცნიერებისაჲ
გამოუბრწყინდა მათ. და მყის მოსლვასავე თანა ნათლისჲ სულიერისსა [კუ-
ლა]დ იქცა ნათელი თულთა მათ კორციელთაჲ, და აღეხილნეს თულანი მათნი.

ხოლო იყო რიცხჲ კაცთაჲ მათ არა ორ, არცა სამ, არამედ ერგასის და
სამ.

18. მარნა დაღაცათუ ესე ყოველი იქმნა, არამედ მთავარი იგი ჯერეთ
ბრმავე იყო გონებითა, რაჲთა უფროჲს განაცხადოს სიღრმე სიბოროტისა თჲ-
სისაჲ. ამისთვისცა ბრძანა აღმახუეად ლერწამთაჲ და შემშქუალვაჲ ნუნასა ფრჩხილ-
თა მათთასა. რომელი ესე აღესრულა რაჲ მსწრაფლ, აღმატებასავე თანა ტყი-
ვილთა სასტიკებისასა აღმატებულსა აჩუენებდეს წმიდანი იგი მოთმინებასა. და
რომლისათჲს მას ყოველსა თაჲს იდებდეს, ფრიადსა მადლობასა მისსა მიმართ
აღაჲლენდეს. და-ცუდსახელდებულთა მათ და მტყუვართა ღმერთთა გინებითა
აღაჲსებდეს მსაჯული იგი, ვინაჲთგან გემოუნებად სისხლის მსუმელისა მის სუ-
ლისა მისისა მიიღებდა ტანჯვასა თჲსთა მათ მსგავსთა კაცთასა. ამისთვისცა
უბრძანა ერთბამად დაკუეთაჲ ჳელთა და ფერჳთა და ენებსა წმიდათასა. და ვი-
თარცა ესეცა მსწრაფლ იქმნა და წმიდანი იგი არაარაჲთ უნაკლულეჲანესსა. აჩუ-
ენებდეს მოთმინებასა და განმზადებულ იყვნეს, რაჲთა უმძკნეარეს ისაჯენ და
უსასტიკესად იტანჯენ.

ამისთვისცა ისწრაფა მსაჯულმან და განსცა წმიდათათჲს განჩინებაჲ დასა-
სრულისაჲ და ბრძანა, რაჲთა მახვლისა მიერ წარკუეთითა თავთაჲთა მოიკლნენ.

მსვეითართა უკუე სახითა მიილეს წმიდათა მათ აღსასრული და განსლვაჲ
ამიერ. რამეთუ მეხუთესა დღესა თჲსა ნოემბერისასა წმიდანი თაჲნი მათნი წა-
რეკუეთნეს.

ხოლო პატროსანნი იგი ნაწილნი მათნი პატროსანსა რასმე კურკელსა ში-
ნა დასხნა ზემოქსენებულმან მან ევტოლმიოს, რომელი იგი. შედგომილ იყო წმი-
დათა მათდა ბრძანებითა მათითა. იგი ხოლო მარტოჲ ყოველთაგან მონათა მათ-
თა. და მანვე დიდებისათჲს მათისა ნაწილნი მათნი სხუათა მიმართ მიაწინა სა-
დიდებელად მამისა და ძისა და წმიდისა სულისა, რომელი სამებით ერთ არს
ღმერთი, რომელსა შუენის ყოველივე პატივი, დიდებაჲ და დიდად შუენიერე-
ბად აწ და მარადის და უკუნიითი უკუნისამდე აწ.

მოკლე ანბარიში

აკად. ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის და მისი სამეცნიერო საბჭოს მუშაობისა 1936—1944 წ.წ.

1. ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტი აკად. ნ. მარის სახელობისა („ენიმიკი“) ჩამოყალიბდა 1936 წელს ამხანაგ ლავრენტი ბერიას თაოსნობით იმ უმნიშვნელოვანეს ამოცანებზე სამუშაოდ, რომელნიც საბჭოთა ისტორიულ მეცნიერებას დაუსახა ხალხთა დიდმა ბელადმა, ამხანაგმა იოსებ სტალინმა.

2. ამ არსებითად სრულიად ახალი ინსტიტუტის საორგანიზაციო საყრდენად არჩეულ იქნა საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის საქ. ფილიალის ე. წ. „კავკასიისმცოდნეობის ინსტიტუტი“, რომელიც, თავის მხრით, წარმოადგენდა ძველი „კავკასიის ისტორიულ-არქეოლოგიური ინსტიტუტის“ ერთ-ერთი რეორგანიზაციის შედეგს.

რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის „კავკასიის ისტორიულ-არქეოლოგიური ინსტიტუტი“ (Кавказский Историко-Археологический Институт) დაარსებულ იქნა 1917 წლის 1 ივლისს. ინსტიტუტის ხელმძღვანელობა აკადემიამ მიანდო მისი ორგანიზაციის ინიციატორს, აკადემიკოს ნ. მარს. ინსტიტუტს მან შინ ჰყავდა სულ 4 მეცნიერი თანამშრომელი: ორი ნამდვილი წევრი (ე. თაყაიშვილი და გ. ჩუბინაშვილი) და ორი ადიუნქტი¹. ნ. მარის თბილისში არყოფნის დროს ინსტიტუტის დირექტორის მოვალეობას ასრულებდა ე. თაყაიშვილი². ინსტიტუტის მიზანს მისი წესდება ასე განსაზღვრავდა: ა) „შეისწავლოს ენები, ყოფა და სიძველეები კავკასიის მოსახლეობისა და ლინგვისტურად ან კულტურულად მისი მონათესავე ირანის, მესოპოტამიისა და მცირე აზიის ცოცხალი და გადაშენებული ხალხებისა, მათი ისტორიის მთელ სივრცეზე, და აგრეთვე ხელი შეუწყოს ჰუმანიტარული კავკასიისმცოდნეობის ყველა დარგისა და მათთან დაკავშირებული სამეცნიერო დისციპლინების განვითარებას; ბ) დაიცვას სხვადასხვა კულტურების ნივთიერი და სულიერი ძეგლები კავკასიის სამეფისნაცვლის ფარგლებში და აწარმოოს მათი რეგისტრაცია“³.

¹ Отчет о деятельности Российской Академии Наук... за 1917 г., стр. 232—241: стр. 16. II. 1917.

² იქვე, 233.

³ Устав Кавказского Историко-Археологического Института: ИРАН, 1917, № 13, стр. 957.—იხ. იქვე, გვ. 962 და შეგდ.: „Записка акад. Н. Я. Марра о Кавказском Историко-Археологическом Институте“. აგრეთვე „Доклад академика Н. Я. Марра о подготовительной деятельности по открытию Кавказского Историко-Археологического Института“. იქვე, გვ. 1005 (აქ სრულიად არეულია გვერდების თანამიმდევრობა! ს. გვ.).

ბ. მარი ინსტიტუტის ამ ამოცანებს სხვა ადგილას განმარტავდა კიდევ უფრო დაწვრილებით: «Задачи Института выходят как территориально, так культурно-исторически далеко за пределы традиционно узко понимаемых гуманитарно-научных интересов Кавказа: исходя из обильных материалов и прочно устанавливаемых теоретических данных Кавказоведения и проникая в таинственные пласты общечеловеческой цивилизации, имевшей очаг-источник в Передней Азии, они имеют захватить в сильной степени основные, наиболее чреватые вопросы по истории архаической культуры в Иране, Месопотамии и Малой Азии, и с точки зрения задач новое исследовательское учение учреждение имело бы полное право быть названным Передне-Азиатским Историко-Археологическим Институтом»¹. როგორც ქვემოთ იქნება ნაჩვენები, ეს მნიშვნელოვანი ამოცანები შემდეგში თანდათან მივიწყებულ იქნა და მათი გადაწყვეტისათვის არაფერი კეთდებოდა წლების სიგრძეზე. თავისი არსებობის დასაწყის პერიოდში-კარ, ვიდრე მასში სერიოზული მეცნიერული ძალები მეშაობდნენ, „კავკასიის ისტორიულ-არქეოლოგიურმა ინსტიტუტმა“ განსახლებულს დადებითს შედეგებს მიაღწია.

ამასთანავე არ შეგვიძლია არ აღვნიშნოთ, რომ ინსტიტუტის უფრო ნაცოფიერ მუშაობას აღებულ ხანაში ხელს უშლიდა არა მარტო მისი სამეცნიერო კოლექტივის მცირერიცხოვნობა, არამედ ნაწილობრივ აგრეთვე ინსტიტუტისათვის სახელმძღვანელოდ დასახული მეთოდოლოგიური პრინციპების შეზღუდულობა და ზოგჯერ სრული უმართებულობაც მეცნიერული თვალსაზრისით. ინსტიტუტის ამოცანებს არ შეეფერებოდა მისი სამუშაო მეთოდები და თეორიული წინამძღვარები. აი, მაგალითები.

არ შეიძლება ძველევარს ან საკვლევეო დაწესებულებას წაუვართვით თავისუფლება შეხედონ თავისი მეცნიერული ობიექტი, მოატრიალონ იგი ერთი გარკვეული მხრით, ან წინ წამოსწიონ აღებული საგნის კავშირები სხვა საგნებთან. ეს არსებითად ტექნიკური ანუ საორგანიზაციო მომენტი იქნება მხოლოდ, თუ რომ ხედვის არეში კვლავ რჩება პრობლემა მთლიანად და საერთო ისტორიული პერსპექტივი. ამდენადვე, ინსტიტუტის ორგანიზატორთა კომპეტენციის საკითხს შეადგენდა, რატომღუნდა, მისი თემატიკის განსახლება თუნდაც — „სომხურ-ქართული ფილოლოგიის“ სახით, მაგრამ სრულიად შემცთარია შემდეგი კონცეფცია, რომელსაც ინსტიტუტის ხელმძღვანელობა ქვაკუთხედად უდებდა ინსტიტუტის მომავალ მუშაობას: «Армяно-грузинская филология не только успела объединить в себе две национально-культурные разновидности одного общего типа, но наметила основные вехи и продолжает выяснять, что оба поздних его национальных воплощения, армянское и грузинское, образуя один культурный мир, представляют местные развития начал восточно-христианской цивилизации, противопологаемой одинаково и Европейскому западу, и Византии. Эти местные проявления и куль-

¹ ИРАН, 1917 г., № 13, стр. 964.

ნული კულტურები, მაგრამ, ამასთან ერთად, კონცეფცია მოითხოვს აღიარებულ იქნას რომ ეს გაეროვნულებული „ადგილობრივი გამოვლინებანი კულტურისა“ მაინც შეადგენენ „ერთი საერთო ტიპის ორს ნაციონალურ სახესხვაობას“, რომ „მისი (ე. ი. ერთი საერთო ტიპის) ორივე ნაგვიანევი ნაციონალური განსხეულება, ხორცშესხმა, სომხური და ქართული, შეადგენენ ერთს კულტურულ სამყაროს“, რომელსაც ჩვენს დროში უკვე „თავის თავში აერთიანებს სომხურ-ქართული ფილოლოგია“.

ზედმეტია სიტყვის განვრცობა იმის შესახებ რომ ზემოთდღაგებული შეხედულებანი ვერ ჰპოვებენ ვერაფერს ისტორიულსა და ფაქტიურ დასაყრდენს და ამავე დროს მტარი და მათე აჩიან მეთოდოლოგიურად. მართლაც და, ვის შეუძლია დაამტკიცოს რომ, ეროვნულ-კულტურული თვალსაზრისით, ეხტანგ გორგასლისა და იაკობ ცურტაველის ქართლი (V ს. დამლევნი) უფრო ახლოსა იმავე დროის სომხეთთან, ვთქვათ—ლაზარე ფარპელის სომხეთთან (VI ს. დამლევნი), ვიდრე იოანე საბანისძისა და გრიგოლ ხანძთელის ქართლთან? ისეთი რა ცვლილება მოხდა კულტურის სფეროში არაბობის ხანაში? ელემენტარული და მტკიცედ დადგენილი ფაქტია რომ, თუ უფრო ადრე არა, ყოველ შემთხვევაში უკვე მე-5 საუკუნეში არსებობს ქრისტიანული ხასიათის მწერლობა ქართულსა და სომხურ ენებზე, მაშასადამე, უკვე მოცემულია ეროვნული კულტურის ეს ყველაზე არსებითი და თვალსაჩინო ნიშანი. ჩვენ აქ ხაზი მოვუსვით ტერმინ „კულტურას“ შესაძლო უკუთქმის წინააღმდეგ, ვინაიდან თუ სიტყვას ჩამოაგდებდნენ თვით ერის ანუ ნაციის შესახებ, მაშინ რაღა აზრი ექნებოდა მტკიცებას „ნაციონალიზაციის“ პროცესის დამთავრების შესახებ არაბულ ხანაში? ეროვნული მწერლობის არსებობა აშკარად მოწმობს აგრეთვე მღვდელთმსახურებას ეროვნულ ენებზე, რაც უთუოდ საინტერესო უნდა იყოს „ქრისტიანული ცივილიზაციის“ მკვლევართათვის. მაშ რაღა ჰქმნის კულტურულ ერთიანობას ქართლის სამეფოსა და სპარსეთის სამეფოს შორის ან ამ უკანასკნელის სომხურ ადმინისტრაციულ ოლქს შორის („პერსარმენია“), ვთქვათ, იმავე ეხტანგ გორგასლის ხანაში (მე-5 საუკუნის მეორე ნახევარი)? პოლიტიკური მომენტი? საეკლესიო დოგმატიკისა და რიტუალის სპეციფიკური ნიშნების სიახლოე? მაშინ რაღა უნდა გვეთქვა ჩვენ იმ ქართველების, სომხების, იტალიელების, პოლონელების, ჩეხების, ხორვატების, ფრანგების, გერმანელების, ისპანელების, ბასკების და მრავალ სხვათა შესახებ, რომელნიც რომაულ-კათოლიკურ ეკლესიას ეკუთვნიან და რომელთაც ბოლომდე შეინარჩუნეს თვით საეკლესიო მღვდელთმსახურების ენა-კი?

რათქმუნდა, მრავალსაუკუნოვანი ახლო კავშირები არსებობდა სომხურსა და ქართულ ეროვნულ კულტურებს შორის. მაგრამ ეს იყო ორი თავისთავადი ერთეულის ურთიერთობა და არა იგივეობა. ჩვენ მეტი უფლება გვექნებოდა გვემსჯელა საერთო კავკასიური სამყაროს შესახებ, რომელიც სხვა ელემენტებსაც შეიცავს. რატომ უნდა იყოს მისგან გამორიცხული თუნდაც ძველი ალბანია? ალბანელებს ეყოფათ ისიც, რაც მათ ნომადებში დამართეს, რომ თანამედროვე მეცნიერებაც მათ უსამართლოდ არ მოექცეს!

მაგრამ კავკასიური სამყაროს ერთობაც სრულიად არ მოასწავებს მისი შემადგენელი ერთეულების ინდივიდუალური თვითმყოფობის გაუქმებას. ეს — ერთი. მეორე კიდევ ის იქნება რომ ეროვნული კულტურის ხასიათის განსაზღვრისას, მისი განვითარების რომელი საფეხურიც არ უნდა ავილოთ, შეუწყნარებელია მარტოოდენ „საკელესიო ცივილიზაციის“ ნიშნებს დავეყრდნოთ. ვინ წაართვა ხალხებს უფლება ამ თავისებურს სამეცნიერო სამსჯავროში წარდგენ მთელი თავისი სულიერი საგანძურით, რომელიც სიმდიდრის, მრავალფეროვნებისა და მოკულობის მხრივ განუზომლად აღემატება ოფიციალური საკელესიო-კონფესიური იდეოლოგიის, წესწყობილებისა და ყოფის მართლაც რომ „ადგილობრივ გამოკლინებას“.

რომ ზემოთგანხილული შეხედულებანი არ იყო შემთხვევითი ინსტიტუტის იმდროინდელი მიმართულების განმსაზღვრელა¹ ძალებისათვის, ეს ჩანს ინსტიტუტის მუშაობის პირველივე წლის საანგარიშო მოხსენებიდან. იგი გვამცნობს, მაგ., რომ 1917 წელს ინსტიტუტს მოუწყვია ექსპედიცია მესხეთში („Месхиа“!), ამ „ძველ-კულტურულ რაიონში, რომელმაც ყველაზე უფრო მკაფიოდ აისახა თავის თავში, როგორც ფოკუსში, სრულიად სხვადასხვანაირ ლინგვისტიკურ და კულტურულ-ისტორიულ მიმდინარეობათა შეჯვარდინება, რომელსაც ჰქონდა თავისი განსაკუთრებული ისტორია და რომელმაც, იმავე დროს, საქართველოს ქრისტიანული ცივილიზაციისათვის ითამაშა უზარმაზარი როლი, ყველა ნიშნის მიხედვით უფრო მნიშვნელოვანი როლი, ვიდრე შირაკის ოლქმა, ქალაქ ანისთან ერთად, სომხური ცივილიზაციის ისტორიაში“¹... ექსპედიციას, სხვათა შორის, გამოუკვლევია მესხეთის ხელოვნების ძეგლები, კერძოდ — სახელგანთქმული ზარზმის, ქულესა და საფარის ტაძრების. ხუროთმოძღვრება და მხატვრობა. ანგარიში ამტკიცებს (გვ. 240) რომ „შეგროვებული მასალები უნდა გამოყენებულ იქნას“ მკვლევრის მიერ „იმ სამუშაოში, რომელიც ეხება აღმოსავლურ-ქრისტიანული ტაძრების მონათულობათა სქემების საკითხებს დაკავშირებით საკითხთან პროვინციალურ მიმდინარეობათა შესახებ ბიზანტიურ ხელოვნებაში“.

ამ მეთოდი მკაფიოდ ჩანს: კვლევა ეს — ეს არის იწყება, შედეგად იგი უკვე წინასწარ არის განსაზღვრული. ამ „შედეგიდან“ ამჟამად ხდება რომ საქართველოს იმ უძველესი კულტურული რაიონის ხელოვნება, რომელსაც თურმე უზარმაზარი, გარდამწყვეტი როლი შეუსრულებია „საქართველოს ქრისტიანულ ცივილიზაციაში“, თვითონ განხილულ უნდა იქნას „ბიზანტიური ხელოვნების პროვინციალურ მიმდინარეობათა“ ასპექტში¹.

საკირო არ არის, რათქმაუნდა, დიდი ენერჯის განვითარება იმის საჩვენებლად რომ ეს შეხედულება სრულიად მცთარია როგორც მეთოდოლოგიურად, ისევე ფაქტიური მხრივაც. ქვემოთ ჩვენ საგანგებოდ შევჩერდებით „გავლენების“ საკითხზედაც, რომელიც უკვე იჩენს თავს ზემოთმოტანილ გრძელ ციტატაში.

¹ Отчет о деятельности Российской Академии Наук... за 1917 г.: Кавказский Историко-Археологический Институт, стр. 237.

3. შემდგომ წლებში ინსტიტუტის საქმიანობა სულ უფროდაუფრო უფერული ხდებოდა. აკად. ნ. მარი, რომელიც, ძველებურად, ლენინგრადში მოღვაწეობდა, ველარ ახერხებდა ინსტიტუტთან ახლოს ყოფნას. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ინსტიტუტის მუშაობის მიმკვლარებისათვის იმ გარემოებას რომ ინსტიტუტმა ვერ დაამყარა კონტაქტი თბილისის მეცნიერულ ძალებთან, და ეს მაშინ როცა ამგვარ კავშირს პირდაპირ მოითხოვდა ინსტიტუტის წესდება. წესდების მე-20 მუხლის თანახმად, მაგ., ინსტიტუტის საბჭოში წევრებად შედიოდნენ კავკასიის მუზეუმის დირექტორი, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა და სომხური ეთნოგრაფიული საზოგადოების წარმომადგენლები, აგრეთვე, გარკვეული შემთხვევებისათვის, ადგილობრივი ქრისტიანული ეკლესიებისა და მაჰმადიანურ საზოგადოებათა წარმომადგენლები¹. ინსტიტუტის მერყევი მდგომარეობის მაჩვენებელი იყო მისი როგორგანიახიცები, რაც სახელისა და ადმინისტრაციული დაქვემდებარების ცვლილებებში გამოიხატებოდა უმთავრესად. ასე, ერთი პირობა, ინსტიტუტი ატარებს „ამიერ-კავკასიის ისტორიულ-არქეოლოგიურის“, შემდეგ — „კავკასიისმკოდნეობის“, შემდეგ — „ამიერ-კავკასიის ცაკთან არსებული კავკასიისმკოდნეობის“, დასასრულ, კვლავ მარტივად „კავკასიისმკოდნეობის“ ინსტიტუტის სახელს.

მაღე ინსტიტუტი თავის თავშესაფარად აქციეს ისეთმა ელემენტებმა, რომელიც იმდენადვე შორს იყვნენ მეცნიერებისაგან, რომდენადაც ახლოს ანტისახელმწიფოებრივ ძალებთან. მათ ინსტიტუტი ჩამოაქვეითეს მეცნიერულად უმნიშვნელო, თბილისის სამეცნიერო საზოგადოებრიობისაგან საესებით მოწყვეტილ პატარა დაწესებულების დონემდე.

1935 წლიდან რამდენიმე თბილისელი მეცნიერი მუშაკი იწყებს ინსტიტუტში მუშაობას იმ მიზნით, რათა შესაძლებლობის ფარგლებში აღადგინონ ინსტიტუტში მეცნიერული ინტერესები და დაუკავშირონ იგი ადგილობრივ მეცნიერულ-საზოგადოებრივ ნიადაგს. მაგრამ ეს არ იყო საკმარისი. საჭირო იყო ამ დაწესებულების ძირეული გარდაქმნა და მისი სრული გადახალისება პირადი შემადგენლობის მხრივ. ეს პროცესი გაგრძელდა მთელი 1936 წლის სიგრძემდე.

4. 1936 წლის იანვარში (საკავშ. მეცნ. აკადემიის საქ. ფილიალის დადგენილება 23.1.1936 წ.) ინსტიტუტის ენის სექტორს (ხელმძღვანელი აკ. შანიძე) დაევალა ქართულ-მეგრულ-ქანურ-სეანური შედარებითი ლექსიკონის შედგენა; გაიხსნა ახალი სექტორი — საქართველოს ისტორიისა, რომელიც მხოლოდ სამი უფროსი მეცნიერი თანამშრომლისაგან შედგებოდა (მუდმივი სწავლული კონსულტანტი — ივანე ჯავახიშვილი, უფროსი სწავლული სპეციალისტი — ნ. ბერძენიშვილი, სექტორის ხელმძღვანელი — ს. ჯანაშია), რაც სრულიადაც არ შეეფერებოდა იმ ვრცელ გეგმას, რომელსაც საქართველოს ისტორიის დარგში საკვლევო მუშაობის გაშლის თაობაზე შეიტავდა სპეციალური მოხსენებითი ბარათი, წარდგენილი, 1935 წლის შემოდგომით, საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის პრეზიდიუმის სახელზე.

¹ ИРАН, 1917, № 13, გვ 959.

შემდეგ, ფილიალის პრეზიდიუმისავე დადგენილებით (27.II.1936 წ.) ინსტიტუტს ეწოდა ახალი სახელი („აკად. ნ. შარის სახ. ამიერ-კავკასიის ხალხთა ისტორიის, მატერიალური კულტურის, ენისა და ლიტერატურის ინსტიტუტი“) და ნაწილობრივ გადახალისდა ინსტიტუტის დირექცია. იმავე წლის 12 მარტის დადგენილებით ამიერ-კავკასიის ხელმძღვანელმა ორგანოებმა შემდეგი სტრუქტურა მისცეს ინსტიტუტს, მოწყობილ იქნა სექტორები: 1) საქართველოს ისტორიისა და მატერიალური კულტურისა, 2) ენათმეცნიერებისა, 3) საქართველოს ლიტერატურისა და ფოლკლორისა, 4) ამიერ-კავკასიის ხალხთა ისტორიისა, 5) მახლობელ აღმოსავლეთის ქვეყნებისა და 6) ამიერ-კავკასიის ეთნოგრაფიისა და არქეოლოგიისა. ეს ცვლილებები ნაწილობრივ დადასტურებულ იქნა საკავშ. მეცნ. აკადემიის პრეზიდიუმის 1936 წ. III.25-ის დადგენილებით.

საქ. ფილიალის პრეზიდიუმისავე დადგენილებით (7.VI.1936 წ.), რაც გამოწვეული იყო ხელმძღვანელი ორგანოების გადაწყვეტილებით ფილიალის მიერ სამეცნიერო-საკვლევო მუშაობის გაძლიერების შესახებ ენათმეცნიერებისა და ისტორიის დარგში, შეტანილ იქნა მეტი გარკვეულობა ინსტიტუტის სტრუქტურაში, ხოლო თვით ინსტიტუტს კვლავ გამოეცვალა სახელი („აკად. ნ. შარის სახელობის ამიერ-კავკასიის ხალხთა ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტი“). საბოლოო სახე ამ სახელმა („აკად. ნ. შარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტი“) მიიღო კიდევ უფრო გვიან, 1936 წლის 9 ივლისსა და 21 ივლისს (ა. კ. სკს სხდომის ოქმი № 213). ინსტიტუტში ჩამოყალიბდა სექტორები: ქართველურ ენათა, ამიერ-კავკასიის ხალხთა სხვა ენებისა, მახლობელ აღმოსავლეთის ენებისა, ლექსიკოლოგიისა, ისტორიისა, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიისა, კაბინეტი შარის მემკვიდრეობის შესასწავლად. ენიმკის გადმოეცა ორი ყოფილი ინსტიტუტი—არქეოლოგიისა და ანთროპოლოგიისა და აგრეთვე სატერმინოლოგიო კომიტეტი¹. სამაგიეროდ ინსტიტუტიდან თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს გადაეცა ლიტერატურა და ფოლკლორი. იმავე წლის დეკემბერში მთლიანად გარდაიქმნა ინსტიტუტის დირექცია. მომდევნო, 1937, წლის დამდეგს ჩატარდა ინსტიტუტის გენერალური წმენდა შეუფერებელი ელემენტებისაგან. იმავე დროს, 19.IV.1937-ის დადგენილებით გაერთიანებულ იქნა ინსტიტუტის ორი სექტორი: ა/კ ხალხთა ისტორიისა და საქართველოს ისტორიისა, ხოლო იმავე წლის მაისის 22-ის ბრძანებით საბოლოოდ დაიხვეწა ინსტიტუტის სტრუქტურა, რომელმაც შემდეგი სახე მიიღო.

1. ქართველურ ენათა განყოფილება (გამგე—ა.კ. შანიძე; 1941.XI.23-დან 3. თოფურია).
2. კავკასიურ ენათა განყოფილება (გამგე—არნ. ჩიქობავა).
3. ლექსიკოლოგიის განყოფილება (გამგე—ვ. თოფურია; 1943.I.21-დან—კ. დონდუა).

¹ იხ. ბრძანება საქ. სსრ გან. სახ. კომისრისა № 957, 28.VIII.1936.

4. ისტორიის განყოფილება (გამგე—ს. ჯანაშია; 1939.IX.1-დან. ნ. ბერძენიშვილი).

5. არქეოლოგიის, ანთროპოლოგიისა და ეთნოგრაფიის განყოფილება (გამგე—გ. ნიორაძე; სექციების ხელმძღვანელები: ანთროპოლოგიისა—ა.ლ. ნათიშვილი, ეთნოგრაფიისა—გ. ჩიტაია, 1938 წლის 1 ივნისიდან ეთნოგრაფიის სექცია გამოიყო ცალკე განყოფილებად, ანთროპოლოგიის სექცია-კი დაიხურა).

6. მახლობელ აღმოსავლეთის ენათა განყოფილება (გამგე—გ. წერეთელი).

7. ტერმინოლოგიის განყოფილება (გამგე—ე. ბერიძე).

8. ფონეტიკის კაბინეტი (გამგე—გ. ახვლედიანი).

9. მარის კაბინეტი (გამგე—მ. სუბუა. შემდეგში, 1939 წლის 1 ივლისიდან, ეს ორი კაბინეტი გაერთიანდა ერთ, ზოგადი ენათმეცნიერების, განყოფილებად გ. ახვლედიანის გამგეობით).

1939 წლის 1 ივლისიდან ინსტიტუტში მოწყობილ იქნა კიდევ ერთი, ახალი, განყოფილება—ფილოლოგიისა (გამგე—ა.კ. შანიძე; 1940.X.7-იდან—ს. ყაუხჩიშვილი).

5. ამრიგად, ინსტიტუტის აღნაგობისა და მისი პირადი შემადგენლობის ჩამოყალიბებას საკმაოდ დიდი დრო მოუწია, კერძოდ, 1938 წელი უმთავრესად საორგანიზაციო საქმეებს მოხმარდა. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს რომ მთელი ეს პროცესი უშუალოდ ამხ. ლაერენტი ბერიას ხელმძღვანელობით ჩატარდა. ამხ. ლ. ბერიასთან მოწვეული თათბირები, რომლებზედაც ირჩეოდა ინსტიტუტის მოქმედების მიმართულების პრინციპული და თვით საუშუაო გეგმის საკითხები, ასევე ამხ. ბერიას ცალკეული მითითებები ინსტიტუტის მთელი კოლექტივისათვის საუკეთესო სკოლას შეადგენდა მის წინაშე მდგომი ამოცანების გარკვევაში. შემდეგშიაც, თავის ყოველდღიურ მუშაობაში, ინსტიტუტი ყველაზე დიდ დახმარებას რესპუბლიკის ხელმძღვანელ ორგანოებში ჰპოვებდა.

6. 1941 წლის 1 მარტიდან, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დაარსებასთან დაკავშირებით, „ენიმიკი“ გაიყო ორ მოძმე ინსტიტუტად: ა) აკად. ნ. მარის სახელობის ენისა და ბ) ისტორიის ინსტიტუტებად. ინსტიტუტის მიერ განცილებულ ყველა ორგანიზაციისაგან განსხვავებით, ეს საორგანიზაციო აქტი შედეგი და ნიშანი იყო ინსტიტუტის ზრდისა და მომწიფების მაღალი დონისა, რამაც აუცილებელი გახადა მისი ახალი აღნაგობა. ამავე დროს აღსანიშნავია რომ გაყოფის შემდეგაც ინსტიტუტს დიდხანს შერჩა ერთიანი ხელმძღვანელობა: სამეცნიერო საბჭო ერთი იყო ვიდრე 1944 წ. ივლისამდე, დირექცია—ერთი ვიდრე 1943 წ. 1 მარტამდე, როცა ენის ინსტიტუტის დირექტორის მოვალეობის შესრულება დაევალა ვარლამ თოფურაის. უკანასკნელი დონისძიებანი აიხსნებოდა ახალი ინსტიტუტების წინაშე მდგომი საერთო ხასიათის ამოცანებით და აგრეთვე ბუნებრივი სურვილით, რათა „ენიმიკის“ სამეცნიერო საბჭოს შეენარჩუნებინა დისერტაციების მიღების უფლება მანამ, სანამ სათანადო ორგანოები ამ უფლებას არ მიანიჭებდნენ „ენიმიკის“ მემკვიდრე ინსტიტუტებს. მართლაც საკავშირო სახალხო კომისართა საბჭოს 1944 წლის 16 თებერვლის განკარგულებითა და უმაღლესი სკოლების საქმეთა სრულიად საკავშირო კომიტეტის 1944 წლის 18 თებერვლის ბრძანებით როგორც ენის,

ისე ისტორიის ინსტიტუტებს მიენიჭათ სადოქტორო და საკანდიდატო დისერტაციების მიღების უფლება.

ხსენებული აქტით დედა ინსტიტუტსა და მის მემკვიდრე განაყოფ ინსტიტუტებს შორის არსებული შენდგომადობა დაცულ და განვითარებულ იქნა ამ მნიშვნელოვანი მიმართულებითაც.

7. ამრიგად, 1944 წლის ივლისში შესრულდა 8 წელი მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის დაარსებიდან. აქედან თითქმის ნახევარი ომის პერიოდზე მოდის. უკანასკნელ გარემოებას, ცხადია, არ შეიძლება გავლენა არ მოეხდინა ინსტიტუტის საქმიანობის მასშტაბებსა და ფარგლებზე. მიუხედავად ამისა, ინსტიტუტმა შეინარჩუნა თავისი მუშაობის ძირითადი მიმართულება და იმავე დროს იგი დაძაბულად ემსახურებოდა ფრონტსა და ფრონტისათვის მომუშავე ზურგის ინტერესებს თავისი საკუთარი საშუალებებით.

8. აქ აღვლილ არ არის ინსტიტუტის მიერ შესრულებული მუშაობის არსებითი შეფასებისა ან საბოლოო აღრიცხვისათვის¹. მოვიტანთ მხოლოდ ზოგიერთს ფაქტიურ მონაცემს.

უწინარეს ყოვლისა უნდა აღვნიშნოთ რომ, თავისი მოქმედების პირველივე ნაბიჯებიდან მოყოლებული, ინსტიტუტი საგანგებოდ იყო დაინტერესებული და ზრუნვითმოკული თავისი თეორიული ბაზისის სიწმინდისა და სიმტკიცის გამო, ინსტიტუტის იდეოლოგიური მრწამსი, ცხადია, იმავე მოწინავე, საბჭოთა მეცნიერების კრედიო იყო: მეცნიერება ხალხის სამსახურში თავისი სპეციფიკური საშუალებებით. როგორც ერთადერთი ნამდვილი მეცნიერება: მატერიალისტური დიალექტიკა, როგორც შემეცნების მეთოდი; საკაცობრიო მეცნიერული მემკვიდრეობა, როგორც აქტიური ათვისების საგანი; საბჭოთა პატრიოტიზმი და უმაღლესი ტექნიკური მომზადება, როგორც მოწინავე მეცნიერების მუშაობა მიუცილებელი აღკუთრებლობა; ბრძოლა ცრუ-მეცნიერების, მეცნიერების ვულგარიზაციისა და მეცნიერული მეთოდის გაყალბების, ყოველი სახის მეცნიერული „წუნის“ წინააღმდეგ, როგორც პოზიტიური, შემოქმედებითი მუშაობის განუყოფელი პირობა.

ამასთანავე ინსტიტუტი ამოდიოდა იმ შეხედულებიდან, რომ ის გენერალური მეთოდოლოგიური პრინციპი, რომელიც დიალექტიკურ-მატერიალისტური თეორიის კონკრეტიზაციის სპეციფიკურ სახეს ჰპოვებს თვითვეთ ცალკე შემთხვევაში, ყველა მეცნიერებისათვის (მაგალითად ენათმეცნიერებისათვის) ჯერ არ არის საბოლოოდ ჩამოყალიბებული, და რომ ამ მხრივ კიდევ დიდი ძიებაა ჩასატარებელი.

ნაწვენები პრინციპების განხორციელებისა და განმტკიცებისათვის ინსტიტუტმა საკმაო შრომა გასწია როგორც თვით ინსტიტუტის შიგნით, ისე მის გარეთ მეცნიერული დისკუსიებისა და კრიტიკის სახით.

¹ საამისო მასალები ნაწილობრივ იხ. 1) ს. ჯანაშია, საზოგადოებრივი მეცნიერებანი საბჭოთა საკ.ში დიდი „ოქტომბრის“ სოციალისტური რევოლუციის 20 წლისთახე: „ენიმკის მოამბე“ ტ. 1 და 2) გ. ახვლედიანი, თბილისის უნივერსიტეტი და ენათმეცნიერება საჭარათველოში: თბ. უნივერსიტეტის „მოამბე“, XIX.

ასე, ინსტიტუტი აქტიურად გამოდიოდა პოკროვსკის სკოლის შეცოდება-თა აღორძინებისა თუ რეციდივების და, საერთოდ, ისტორიული მეცნიერების მეთოდის დამახინჯების, ისევე როგორც საბჭოთა კავშირის ხალხთა და მსოფლიო ისტორიის გაყალბების ცდათა წინააღმდეგ¹. დიდი მუშაობა შეასრულა ინსტიტუტმა აგრეთვე საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის მიერ წამოწყებული „საბჭოთა კავშირის ხალხთა ისტორიის თორმეტტომეული“ სწორი გზით წარმართვისათვის².

ენათმეცნიერების დარგში ინსტიტუტი დასდგა ასევე გარკვეული შეხედულებების გზას. მიიღო რა, დიდ სახელთან ერთად, მარის უზარმაზარი მეცნიერული მემკვიდრეობა, როგორც ძვირფასი საგანძური, რომელსაც სკირია დაცვა, შესწავლა და შემდგომი გამდიდრება, ამავე დროს ინსტიტუტმა გადაჭრით უარჰყო იაფეტიდოლოგიის პრეტენზია იყოს მარქსიზმის მომწიფებელი წარმომადგენელი ენათმეცნიერებაში. ინსტიტუტმა კატეგორიულად უარჰყო, კერძოდ, იაფეტიდოლოგიის ისეთი პრინციპები, როგორცაა: 1) „ოთხი ელემენტი“, როგორც ისტორიული თეორია და როგორც საკვლევო მეთოდი („ბალეონტოლოგიური მეთოდი“), 2) ენათა სტადიალური კლასიფიკაცია და, საერთოდ, თვით მოძღვრება სტადიების შესახებ, რომელიც სცელის მარქსიზმ-ლენინიზმის ნათელ მოძღვრებას საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაციების შესახებ. 3) ენათა მონათესაობის გენეტური წარმოშობის სრული უარყოფა და მისი უნივერსალური ახსნა სხვადასხვა ტომის სამეურნეო-საზოგადოებრივი დაახლოების ნიადაგზე, 4) ნაციონალური ენების შეზღუდვა კლასობრივი ენების ფარგლებამდე და ენების კლასობრივი ბუნების დაყვანა ფონეტიკის კლასობრივ ხასიათამდე, 5) წოდებათა წარმოშობა სხვადასხვა ტომთა ბატონობა-მორჩილების ურთიერთობიდან, რაც სცელის მარქსისტულ თეორიას კლასობრივი საზოგადოების წარმოშობის შესახებ, 6) დასავლეთ ევროპის მიჩნევა ბგერითი ენის, პალეოლითური, ნეოლითური და ბრინჯაოს კულტურების სამშობლოდ, და სხვა.

ინსტიტუტს თავისი მეთოდოლოგიური შეხედულებები ენათმეცნიერების დარგში წარმატებით გაჰქონდა ინსტიტუტის გარეთაც—კერძოდ, საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის ენისა და ლიტერატურის განყოფილების სესიანზე 1940 წლის მაისში³.

ისტორიული კონცეფცია, რომელიც საფუძვლად დაედო ინსტიტუტის მრავალრიცხოვანი განყოფილებების მუშაობას, ემყარებოდა თანამედროვე მეც-

¹ იხ., მაგ. ა) ს. ჯანაშია. გაზ. „კომუნისტი“ და გაზ. «Заря Востока» 1936. XII. 31: „ზეთების ისტორიისა და ენის საკითხისათვის“ და ბ) მისივე, «Известия», 1940. VII. 11 «Историко-марксист», 1940 (უფრო ვრცელი სახით): «История СССР и история народов Кавказа».

² ინსტიტუტის თანამშრომლებმა (ივ. ჯავახიშვილმა, ნ. ბერძენიშვილმა და ს. ჯანაშიამ) დასწერეს 12-ტომეულისათვის საქართველოს ისტორია, უძველესი დროიდან მე-19 ს. დამდეგამდე, 30 თბ. მოცულობის; ს. ჯანაშიამ იმავე გამოცემისათვის დასწერა აგრეთვე კავკასიის მთიელ ხალხთა ისტორია. ეს ნარკვევები ჯერ გამოუქვეყნებელია. აქტიურ მონაწილეობას იღებდა ინსტიტუტი 12-ტომეულის მასალების კრიტიკულ განხილვაშიაც საერთოდ.

³ იხ. А. Чикобава, Проблемы языка, как предмета лингвистики, в свете освоенных в 1944 советского языковедения: «ენიმის მოამბე». ტ. X, გვ. 355—410.

ნიერების ყველაზე შემოწმებულ დებულებებს: ძველი საქართველო უფრო ვრცელი სამყაროს ორგანული, მაგრამ თავისთავადი ნაწილია; ამ სამყაროს შეადგენს ვიწრო ასპექტში კავკასია, ფართო ასპექტში—ძველი აღმოსავლეთი, რომელთა სხვა კომპონენტებსაც საქართველო უკავშირდება მრავალსახოვანი და ნაირსახოვანი გენეტიური და ისტორიული კავშირებით; კომპონენტების დამოუკიდებელი შესწავლა განვითარებაში ხელს უწყობს და მოითხოვს კიდევაც მითი კავშირების შესწავლას იმავე თვალსაზრისით; სათანადო მეცნიერებათა მდგომარეობის დონე აუცილებელს ხდის კომპლექსური მეთოდის გამოყენებასა და ცალკეული დისციპლინების (ენათმეცნიერება, ისტორია და არქეოლოგია, ეთნოგრაფია, ანთროპოლოგია...), კოოპერაციას; საშუალო და ახალი საუკუნეებისათვის ფართოდება ისტორიული გარემო და ჩნდება ახალი კავშირები (რუსეთი, დასავლეთი ევროპა, ისლამის ქვეყნები...)¹.

ისტორიული გარემოს პრობლემა ინსტიტუტის საგანგებო ყურადღების არეში აქცევდა ე. წ. „გავლენების საკითხს, რადგანაც ამ სფეროში ჩვენ განსაკუთრებით ხშირად ვხვდებით ცალმხრივს ან სრულიად ყალბ შეხედულებებსა და მტკიცებებს. მაგალითისათვის, „ძირფესვიანად მცთარად მიგვაჩნია ის შეხედულება, რომელმაც, სამწუხაროდ, გავრცელება მოიპოვა და რომელსაც დაჰყავს, რუსთაველის ეპოქის ქართული კულტურის სინკრეტული ხასიათის თეორიის ფორმით, მნიშვნელოვანი პრობლემა ქართული კულტურის გარემოს შესახებ—მექანიკურ გაგებამდე, რომლის მიხედვითაც გარედან მომავალსა და შეჯვარდინებულ გავლენებს შეუძლიათ შექმნან ეროვნული კულტურები, უცნაური და მახინჯი ჰიბრიდები.

რომ გარედან მომავალი გავლენების ნაკადთა არაერთარ სინთეზს, არაერთარს „პარამონიულ“ შერწყმას არ შეუძლია წარმოშვის ახალი ორიგინალური კულტურული მოვლენა, თუ ამისათვის არ არსებობდა სათანადო და საკმაო შინაგანი პირობები, ამაში ჩვენ შეიძლება ისტორიულად დაერწმუნდეთ იმ ქვეყნების მაგალითზე, რომელნიც როგორც გეოგრაფიულად, ისე კულტურულ-ისტორიულად, გაცილებით უფრო მჭიდროდ, ვიდრე საქართველო, დაკავშირებული იყვნენ ირანთან, რომლის ლიტერატურულ ზემოქმედებაზედაც ასე ბევრს ლაპარაკობენ²: ამ ქვეყნებში, სათანადო ხანაში, ჩვენ ვხვდავთ ეროვნული კულტურის ზოგიერთი დარგის, მათ შორის თვით ლიტერატურის გარკვეული ენარების, განვითარების მალად დონეს. შაჰინ როცა საერო პოეზია აქ მხოლოდ ჩანასახის ეთარებაში იმყოფება“³. ამრიგად, გარედან მომავალი გავლენის შემთხვევაში საჭირო ხდება ადგილობრივი ნიადაგისა და მისი შემხვედრი ზემოქმედების გათვალისწინებაც. გარდა ამისა, საძიებელია ურთიერთობის პირობები-

¹ ამ საკითხებისათვის იხ.: ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ჩვენი ამოცანები ენათმეცნიერებისა და კულტურის ისტორიის სფეროში და ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა, საზოგადოებრივი მეცნიერებანი საბჭოთა საქართველოში დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის 20 წლისთავზე: „ენიმკის მოამბე“.

² იგულისხმება საყოველთაოდ გავრცელებული თეზისი ქართული საერო მწერლობის საარსებლის ზეგაიღონის შედეგად წარმოშობის შესახებ.

³ იხ. „ენიმკის მოამბის“, „ვეფხისტყაოსნის“ 750 წლისთავისადმი მიძღვნილი, III ტომის წინასიტყვაობა ს. ჯანაშიას.

კული პროცესების მოვლენებიც. მათი გამორიცხვა აპრიორულად შეუწყნარებელია.

9. გადავდივართ ინსტიტუტის მუშაობის შედეგების ფაქტიურს სქემატურ მიმოხილვაზე. დავიწყებთ საკუთრივ საკლევო დარგით.

ენათმეცნიერება. ინსტიტუტის ორგანიზაციის ინიციატორებმა იმათავეთვე მის კოლექტივს შემდეგი უპირატესად ენათმეცნიერული ხასიათის ამოცანები დაუსახეს:

ა) „კავკასიურ და, უმთავრესად, ქართველურ ენათა წარმოშობისა და ისტორიის შესწავლა“, ბ) „ამ ენების შედარებითი და ისტორიული გრამატიკებისა და ეტიმოლოგიური ლექსიკონების შედგენა“, გ) „ქართული ისტორიული ლექსიკონის, აგრეთვე ქართულ-რუსული და სხვა ლექსიკონების შედგენა“. აქედან, ქართველური ენების სტრუქტურისა და ისტორიული განვითარების შესწავლისათვის დაწერილია და გამოცემული შემდეგი მონოგრაფიები: 1) ქანურის გრამატიკული ანალიზი (ა. ჩიქობავა. 1936), 2) სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში (ა. ჩიქობავა. 1942), ვ) გურული კილო (ს. ჟღენტი. 1936), ხოლო მრავალი წერილი გამოკვლევა გამოქვეყნებულია ინსტიტუტის თუ სხვა ორგანოებში.

ქართველურ ენათა ლექსიკის ისტორიულ-შედარებითი და დიალექტოლოგიური შესწავლისათვის გამოქვეყნებულია: 1) ქანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი (ა. ჩიქობავა. 1938), 2) გურული ლექსიკონი (გ. შარაშიძე. 1938), 3) ზემო-იმერული ლექსიკონი (ბ. წერეთელი. 1938), 4) ლეჩხუმური ლექსიკონი (მ. ალავეძე. 1938), 5) ქიზიყური ლექსიკონი (სტ. მენთეშაშვილი. 1943). პუბლიკაციას ელის რიგი სხვა ლექსიკონები. შეუწყვეტილ მუშაობდა ინსტიტუტი აგრეთვე დიდს ქართულს განმარტებითს ლექსიკონზე.

ისტორიულ-დოკუმენტური ხასიათის ლექსიკონებიდან გამოქვეყნებულია: 6) ფარსადან გორგიჯანიძის ქართულ-არაბულ-სპარსული ლექსიკონი (გამომც. ვლ. ფუფურიძე. 1941).

თარგმნითი ლექსიკონებიდან დამზადდა და გამოიცა: 7) რუსულ-ქართული ლექსიკონი (ვ. თოფურია და ს. ყაუხჩიშვილი. გამოცემულია ორჯერ: 1938 და 1940), 8) ქართულ-რუსული ლექსიკონი (გ. ახვლედიანი და ვ. თოფურია. 1942), 9) ლათინურ-ქართული ლექსიკონი (ს. ყაუხჩიშვილი. 1940).

დიალექტოლოგიურ მიზნებს ემსახურებოდა ინსტიტუტის მრავალრიცხოვანი ექსპედიციები, მივლინებები და მოგზაურობანი საჭრთველო: სხვადასხვა კუთხეში და მის გარეთაც. ამ მუშაობის შედეგად, ისე როგორც წინათ ჩატარებული ანალოგიური სამუშაოების შედეგად მოპოვებული მასალის გამოქვეყნება ინსტიტუტის ერთს პირველ საზრუნავთაგანს შეადგენდა.

ქართველურ ენათა ცოცხალი მეტყველების ძეგლთა გამოცემის ხაზით შესრულებულია: 1) სვანური პროზაული ტექსტები. 1. ბალსზემოური - კილო (აკ. შანიძე და ვ. თოფურია. 1939), 2) სვანური პოეზია. 1. სიმღერები (აკ. შანიძე, ვ. თოფურია და მ. გუჯეჯიანი), 3) ქანური ტექსტები (ი. ყიფშიძე. 1939), 4) ქანური ტექსტები. არქაბული კილოკავი (ს. ჟღენტი. 1938), 5) ქანური ტექსტები (ვიწურ-არქაბული და ათინური) (ა. ჩიქობავა, -ქანურის გრამატიკული

ანალიზის“ დამატება. 1936), 6) შერული ტექსტები (მ. ჭუბუა. 1937), 7) გურული ტექსტები (ს. ჟღენტი. „გურული კილოს“ დამატება. 1936).

დამახასიათებელია ისტორია იმ ჰანური ტექსტებისა, რომლებიც ჩაწერილი იყო 1917 წელს ცნობილი ქართველი მეცნიერის იოსებ ყიფშიძის მიერ ოსმალეთის ლაზისტანში. მიუხედავად იმისა, რომ პროფ. ი. ყიფშიძე მივლენილი იყო ლაზისტანში ყოფ. „კავკასიის ისტორიულ-არქეოლოგიური ინსტიტუტის“ მიერ და იმის მიუხედავადაც, რომ ამ ინსტიტუტის მიერ შესრულებულ სამუშაოთა შორის მეცნიერული მნიშვნელობით ყიფშიძის ჰანურ ტექსტებს ერთი პირველი ადგილთაგანი ეკირა, მათი გამოცემა ინსტიტუტის მესვეურებს თავშიაც არ მოსვლიათ 18 წლის განმავლობაში. სამაგიეროდ, როცა ახალმა ინსტიტუტმა ტექსტების გამოცემის საკითხი პრაქტიკულად დააყენა, მასალები ინსტიტუტიდან გაიტაცეს. ისინი ბაქოდან უკან დაბრუნებულ იქნენ მხოლოდ სახელმწიფო ორგანოების ჩარევის წყალობით, სამწუხაროდ, ეხლა უკვე განახევრებული სახით¹.

ინტენსიურ მუშაობას აწარმოებდა ინსტიტუტი ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის უნიფიკაციისა და რეგლამენტაციისათვის. დამუშავებულია და გამოცემული. ე. ბერიძის რედაქციით, ტერმინოლოგიური ლექსიკონები (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული): 1) აღრიცხვისა (ლ. კარბელაშვილი. 1942), 2) მემცენარეობისა (ალ. მაყაშვილი. 1938), 3) ენტომოლოგიისა (ლ. კალანდაძე და ვ. ბაქრაძე. 1938). 4) სოციალურ-ეკონომიური (1936), 5) ტექნიკისა (ვ. ოშიაძე. 1943), 6) მათემატიკისა (1944) და გ. ახვლედიანის რედაქციით: 7) გეოლოგიისა (გ. ლომთათიძე, მ. ფოფხაძე და კ. ჯავრიშვილი. 1941).

როგორც უკვე იყო ზემოთ განმარტებული, ქართველური ენებისა და ქართული კულტურის ისტორიული შესწავლა, ინსტიტუტის რწმენით, მკიდროდ არის დაკავშირებული წინა აზიის უძველესი ენებისა და კულტურების სტრუქტურისა და შემადგენლობის საკითხებთან. ინსტიტუტი შეძლებისდაგვარად, სპეციალისტების მწვევე ნაკლებობის პირობებში, მუშაობდა აღნიშნულ საკითხებზედაც. ძირითად უჯრედს ამ მუშაობისას წარმოადგენდა ინსტიტუტის ახლო აღმოსავლეთის ენათა განყოფილება. მან უწყებელი მიმართულებით გამოაქვეყნა შემდეგი ორი დიდი მონოგრაფია, რომელთაც უკვე კპოვეს საბჭოთა და უცხოეთის სამეცნიერო საზოგადოებრიობის აქტიური გამოძახილი: „საქართველოს მუზეუმის ურარტული ძეგლები (გ. წერეთელი. 1939), და 2) Армазская бирлишгва. Двухязычная надпись, найденная при археологических раскопках в Микета—Армази (მისივე, 1941). საეურნალო წერილებიდან დაფასებულებთ: 3) Основные историко-этнологические проблемы истории Грузии, Кавказа и Ближнего Востока (И. А. Джавахишвили): Вестник Др. Истории, 1939, № 4, 4) К этимологии названия Топата (ა. შანიძე), 5) მიმართულებითი ბრუნვის მნიშვნელობისა, წარმოებისა და ისტორიისათვის (ქართველური ენებისა

¹ „კავკასიის ისტ.-არქ. ინსტიტუტის“ 1917 წლის მუშაობის ანგარიშში აღნიშნულია რომ ი. ყიფშიძის ჩაწერია ტექსტები 15 თაბახის მოცულობით, იხ. Отчет... РАН за 1917 г., стр. 237.

და ხალდურის ურთიერთობისათვის. ა. ჩიქობავა, 6) თუბალ-თაბალი, ტიბარენი, იბერი (ს. ჯანაშია, 1937), 7) უძველესი ეროვნული ცნობა ქართველთა პირველსაცხოვრების შესახებ მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის სინათლეზე (ს. ჯანაშია, 1940) და სხვ.

არა ნაკლები ინტერესის და უფრო ფართო დაყენების საგნად იქცა ინსტიტუტში მთის კავკასიური ენების შესწავლა. ინსტიტუტში ცალკე სპეციალისტების სახით წარმოდგენილი იყო შემდეგი მთის კავკასიური ენები: აფხაზური, ადიღეური, ბაციური-ქისტური, ლაკური, ხუნძური, დარგოული, უდური, ბუღუზური და აგრეთვე თავისებურ პოზიციაში (ლინგვისტურად) მდგომი ოსური. ინსტიტუტის კავკასიურ ენათა განყოფილებამ დიდი მუშაობა ჩაატარა და საბჭოთა კავშირის წამყვან მეცნიერულ უკრებდად იქცა კავკასიოლოგიის უწყებულ დარგში. გამოქვეყნებულია მრავალრიცხოვანი გამოკვლევები¹. ინსტიტუტის ამ ხასიათის გამოცემათაგან პირველ რიგში უნდა ხსენებულ იქნეს აკად. ივ. ჯავახიშვილის ფუნდამენტალური ნაშრომი: „ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა“ (1937).

ქართველი ხალხის სამოქალაქო ისტორია, ისტორია მისი საზოგადოებრივი, პოლიტიკური, კულტურული დაწესებულებებისა, სახალხო მეურნეობის ისტორია საქართველოში ინსტიტუტის ყურადღების ცენტრში იდგა მისს სხვა წამყვან პრობლემებთან ერთად. ჩამოთვლილ საკითხებს მიეძღვნა შემდეგი მსხვილი მონოგრაფიები და გამოცემები: 1) ქართველი ერის ისტორია. წ. III. XIII-XIV სს. (ივ. ჯავახიშვილი, 1941), 2) საქართველოს ისტორია უძველეს დროიდან XIX ს. დამდეგამდე (6. ბერძენიშვილი, ივ. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია, ს. ჯანაშიას რედაქციით. 1943), 3) ქვემო-ქართლი XVIII ს. პირველ მეოთხედში (იას. ლორთქიფანიძე, 1938), 4) Очерк из истории развития феодальных отношений в Грузии (XIII-XV вв.) (6. ბერძენიშვილი, 1938), 5) თბილისის ისტორიისათვის (შ. ჩხეთია, 1938), 7) გ. შარვაშიძე, ნარკვევი აფხაზეთისა და სამეგრელოს კულტურული ისტორიიდან (ს. ჯანაშია, 1939). 8) მანუფაქტურული წარმოების ისტორიისათვის ამიერ-კავკასიაში (პ. გუგუშვილი, 1939), 9) შინამრეწველობა ამიერ-კავკასიაში (პ. გუგუშვილი, 1939), 10) Восточные в Имеретии 1819—1820 гг. (6. მახარაძე, 1942), 11) Имеретия и Грузия в период 1804—1840 гг. (ალ. ფირცხალაიშვილი, 1942), 12) თეიმურაზ ბატონიშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა (შ. მესხია, 1939), 13) დარბაზის რიგის მოხელენი დისტურლამალის მიხედვით (ვ. გაბაშვილი, 1943).

პარალელურად, ინსტიტუტის კოლექტივის ენერჯის თვალსაზრისით ნაწილი ხმარდებოდა საქართველოს ისტორიის ორიგინალური და უცხოური წყაროების მეცნიერულ გამოცემას. ამ საკითხებით და კიდევ უფრო ფართო ინტერესებით იყო გამოწვეული რომ ინსტიტუტმა იმთავითვე მიზნად დაისახა ქართული ფილოლოგიის, როგორც საქართველოს ისტორიისა და, საზოგადოდ, ქართველთმცოდნეობის ერთი უმნიშვნელოვანესი დამხმარე დარგთაგანის, განვითარებისათვის ხელისშეწყობა, რაც, როგორც უკვე ზემოთაც იყო აღნიშნულ-

¹ სრული მიმოხილვა იხ.: ა. ჩიქობავა, მთის კავკასიურ ენათა შესწავლისათვის ჩვენში: „ენიკის მოამბე“ ტ. XII.

ლი, ფილოლოგიის განყოფილების ორგანიზაციაშიც გამოიხატა. როგორც ამ განყოფილების ხაზით, ისე საერთო საინსტიტუტო სამუშაოების ხაზითაც ინსტიტუტმა გამოსცა მთელი რიგი ძეგლები იმ სახით, როგორც ეს ფილოლოგიური მეცნიერების თანამედროვე მოთხოვნილებას შეეფერება და რაც ესოდენ მწვავედ აკლდა, კერძოდ—საქართველოს ისტორიას: კრიტიკულად დადგენილი ტექსტი მთელი საჭირო სამეცნიერო და საცნობო აპარატით. ასე, საქართველოს ისტორიის წყაროებიდან ინსტიტუტმა გამოსცა:

I. ისტორიკოსები: 1) აბუსერიძე ტბელი (რედ. ლ. მუსხელიშვილი), 2) ბასილი ეზოსმოდგარი, თამარის მეორე ისტორიკოსი (რედ. ივ. ჯავახიშვილი), 3) დავით ბატონიშვილი, ახალი ისტორია (რედ. თ. ლომოური), 4) ბაგრატ ბატონიშვილი (რედ. თ. ლომოური), 5) ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება (რედ. ივ. ჯავახიშვილი), 6) თამარის პირველი ისტორიკოსი, ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი (რედ. კ. კეკელიძე), 7) ქართლის ცხოვრება ანა დედოფლისეული ნუსხისა (რედ. ს. ყაუხჩიშვილი).

II. დოკუმენტები: 1) დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან. ტ. I: ბატონყმური ურთიერთობა (რედ. ნ. ბერძენიშვილი), 2) ვაჰანის ქვაბთა განგება (რედ. ლ. მუსხელიშვილი), 3) გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი (რედ. ს. ჯიქია). 4) სენათის საისტორიო ძეგლები (რედ. პ. ინგოროყვა); შემდეგ მოდის ძეგლები, რომელთაც მნიშვნელობა აქვთ არა მარტო საქართველოს, არამედ ამიერ-კავკასიის სხვა ქვეყნების ისტორიისათვისაც: 5) История горной промышленности Закавказья. т. I: Грузия (რედ. პ. აკრიტასი და შ. ჩხეტია), 6) Нахичеванские рукописные документы XVI—XIX вв. (რედ. ი. მარი), 7) Указы Кюнишских ханов.

წმინდა ისტორიული წყაროების გარდა ინსტიტუტმა გამოაქვეყნა ძველი ქართული მწერლობის რიგი ძეგლები, რომელნიც გარკვეულ ინტერესს შეიცავენ ისტორიკოსისათვისაც. მათ შორის დავასახელებთ: 8) „ტიმოთე ანტიოქელი, უცნობი სირიელი მოღვაწე VIII საუკუნისა“ (კ. კეკელიძის რედ., 1940), 9) „მარტვილობაი თეკლაისი“ (ილ. აბულაძის რედ., 1940), 10) -ელინთა ზღაპრობანი“ (ილ. აბულაძის რედ., 1941).

ანალოგიური ხასიათის ძეგლები რიგი უკვე იბეჭდები, კიდევ უფრო გრძელი რიგი-კი სტამბაში გაგზავნას ელის.

ინსტიტუტის რწმენით, ყოველმხრივ საჭირო საქმეს წარმოადგენდა საქართველოს ისტორიის უცხოური წყაროების გამოცემა, ე. ი. იმ საქმის გაგრძელება, რომელიც დაიწყო სტალინის სახ. თბ. სახ. უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კაბინეტმა და შემდეგში გაუმართლებლად შეწყვეტილ იქნა. ამ მიმართულებით უკვე გამოქვეყნებულია: 1) გეორგიკა, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტ. IV, ნაკვ. I (ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით. 1940), 2) იგივე, ტ. IV, ნაკვ. II (ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით. 1944), 3) პლანო კარპინი. ისტორია მონღოლებისა (გ. ქიქოძის თარგმანი. 1942), 4) რუბრუკისი გვილიომ, მოგზაურობა აღმოსავლეთის ქვეყნებში (გ. ქიქოძის თარგმანი. 1943), 5) ჰაჯი-მეჰდი-ყული ყაჯარი. უკეთესთაგან უკეთესი (თარგ-

მანი ვლ. ფუფუჩიძისა. 1942). მომზადებულია გამოსაცემად ისეთი მნიშვნელოვანი ძეგლები, როგორცაა: 1) ქართლის ცხოვრების ძველი სომხური თარგმანი, 2) შარდენის მოგზაურობის ახალი, კრიტიკული თარგმანი, 3) ისეთი ავტორები, რომელთა ცნობები საქართველოზე დღემდე სრულიად უცნობი და გამოუყენებელი იყო: მინადოი, გარსია დე ფიგერია, სილოსი, ლამბერტი (უცნობი ნაწარმოები).

რესპუბლიკის წამყვან სამეცნიერო დაწესებულებად გადაიქცა ინსტიტუტი არქეოლოგიის დარგშიც. ინსტიტუტის გეგმა თავიდანვე ითვალისწინებდა მიზანშეწონილ სისტემატურ გათხრებს ამისათვის საგანგებოდ შერჩეულ რაიონებში—წინასიტორიული, ანტიკური და ფეოდალური საქართველოს ცენტრებსა და მნიშვნელოვან პუნქტებში. გათხრებს წინ უნდა წასძლოლოდა ფართოდ დაყენებული დაზვერვა. განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა ინსტიტუტი აგრეთვე მოპოვებული მასალის დაუკვიანებელ დამუშავებას, შესწავლასა და გამოქვეყნებას.

ჩატარებულია გათხრები, დაზვერვები და სხვა ხასიათის არქეოლოგიური სამუშაოები: დაბლა-გომში (1936 წ., ხელმძღვანელები ნ. ბერძენიშვილი და ბ. კუფტინი), ბოლნისში (1936, ხელმძღვანელი ივ. ჯავახიშვილი, ჯგუფის უფროსი ლ. მუსხელიშვილი), ალაზნის ველზე, არხილოსკალოში (1937, ხელმძღვანელი გ. ნიორაძე), ბაშკიეთის რაიონში, სოფ. საფარლუს მახლობლად (1937, ხელმძღვ. გ. ნიორაძე), სოფ. ოდიში, სამეგრელო (1937, ხელმძღვ. ალ. კალანდაძე), ყურდან „ნახევაძე“-ზე, კოლხეთის დაბლობში (1938—1940, ხელმძღვან. ა. იესენი, გ. ნიორაძე), ღებში (1938—1940, ხელმძღვ. გ. გობეჯორიშვილი), სოფ. დიდ-განთიადში, ძირულას ხეობა (1939, გ. ნიორაძე), ჩხოროწყუში (1939, ნ. ხოშტარია), სამშვილდეში (1939, ლ. მუსხელიშვილი).

განსაკუთრებით დიდი გაქანება ინსტიტუტის სამუშაოებმა მიიღო საქართველოს უძველესი დედაქალაქის მცხეთის ტერიტორიაზე, სადაც ძიება წარმოებდა და წარმოებს სამ დიდ უბანზე: სამთავროს მინდორში, არმაზის ხევთან და ბაგნითზე. გათხრითი სამუშაოები დაიწყო არმაზის ხევთან 1937 წ., სადაც იმავე წელს და მომდევნო წელს გამოვლინდა დიდი აბანოს ნაშთი, ჩანს ჩვენი წელთაღრიცხვის დამდეგისა, და რიგი სამარხები (ხელმძღვ. გ. ნიორაძე და ს. ჯანაშია, ჯგუფის უფროსი ალ. კალანდაძე), სამთავროს მინდორში 1938—1941 წწ. (ხელმძღვ. ივ. ჯავახიშვილი და ს. ჯანაშია, ჯგუფების უფროსები ალ. კალანდაძე და მიხ. ივაშჩენკო), სადაც გახსნილ იქნა, დიდს ისტორიულ მონაკვეთზე (მეორე ათასწლეული, ჩვენს წელთაღრიცხვამდე—ფეოდალური ხანა) განთვნილი, სამარხები მანამდე უნახავი რაოდენობით: 1938 წ.—350; 1939 წ.—740, 1940 წ. 400; სამარხები შეიცავდნენ უმდიდრესსა და უმრავალფეროვანეს ინვენტარს; აქვე მოპოვებულია სხვა მნიშვნელოვანი ცალკეული ძეგლები, მათ შორის—წარწერიანი სტელები. არმაზისხევთან მეორე წყების სამუშაოებმა 1940—1941 და 1943—1944 წ.წ. (ხელმძღვ. ივ. ჯავახიშვილი და ს. ჯანაშია, ჯგუფის უფროსები ა. კალანდაძე, ა. აფაქიძე, გ. ლომთათიძე) წარმოაჩინეს, ამიერიდან საყოველთაოდ ცნობილი, ძველი ქართლის

ერისთავთა საგვარეულო ნეკროპოლი თავისი გასაოცარი ძეგლებით¹. მესამე უბანზე, ბაგნითში, მუშაობა წარმოებდა აკროპოლისა და მის შიგნით მომწყველულ კაპიტალურ ნაგებობათა გამოვლინებისათვის (ჯფუფის უფროსი ა. აფაქიძე). მიღებული შედეგები ფართო პერსპექტივებს შლის საქართველოს ძველი დედაქალაქის იმ ნაწილის შესწავლისათვის, სადაც სამეფო რეზიდენციაა საძიებელი. საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს რომ ომის მიერ შეწყვეტილი სამუშაოები ექსპედიციამ განაახლა უკვე 1943 წელს, ომისავე პერიოდში, რესპუბლიკის ხელმძღვანელი ორგანოების დახმარებით (ექსპედიციის ხელმძღვანელის მოადგილე გ. გობეჯიშვილი).

გამოქვეყნებულია შემდეგი მონოგრაფიები: 1) ალანის ველის გათხრები (გ. ნიორაძე, 1940), 2) ბოლნისი (ლ. მუსხელიშვილი. 1938), 3) Археологические раскопки в Триалети, кн. I. Опыт периодизации памятников (Б. Күрүтши. 1941), ქვა-ჯვარანი საქართველოში (ვ. თოფურია, 1942), 4) Материалы к изучению культуры колхов (მ. ივაშჩენკოსი. 1941). 5) Чхороцку. Могильник с трупосожжением (захоронение в урнах) и остатки поселения (ბ. ხოშტარია. 1941), 6) Армази (ლ. მელიქსეთ-ბეგი. 1938), 7) Стеклённые многогранные печати, найденные на территории Грузии (მ. მაქსიმოვა. 1940), 8) უკან-გორის ისტორიული ნაშთები (ლ. მუსხელიშვილი. 1940), 9) სამშვილდის სიონის წარწერები და აშენების თარიღი (ლ. მუსხელიშვილი. 1943).

გეგმიანი და სისტემატური ხასიათი ჰქონდა იმ ვრცელ საქმიანობას, რომელიც ინსტიტუტის ეთნოგრაფიის განყოფილებამ გაშალა ახალი მასალებისა და კოლექციების მოპოვების, შესწავლისა და გამოქვეყნების ხაზით. თუ რამდენად ფართოდ იყო დაყენებული, მაგალითისათვის, საველე მუშაობის საქმე განყოფილებაში, ჩანს იმ კერძო მაგალითიდან, რომ ინსტიტუტის მარტო 1939 წლის ეთნოგრაფიული მივლინებისა და ექსპედიციების ანგარიშებმა ერთი დიდტანიანი ტომი გააყვას („ენიმკის მოამბე“, XI). სპეციალურად აღსანიშნავია განყოფილების წარმატებითი მონაწილეობა ეთნოგრაფთა საკავშირო კონფერენციებზე და თათბირებში (მაგ. ლენინგრადში, 1938), სადაც აშკარა გახდა განყოფილების წამყვანი როლი საქართველოსა და კავკასიის ეთნოგრაფიული შესწავლის დარგში.

გამოქვეყნებულია შემდეგი მონოგრაფიები: 1. ქართული ხალხური ორნამენტი. I. ხეესურული (ვ. ბარდაველიძე და ვ. ჩიტაია. 1939), 2) სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი. I. ახალ-წლის ციკლი (ვ. ბარდაველიძე. 1939); 3) ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან (ვ. ბარდაველიძე, 1942), 4) დიდი ოჯახის გარდმონაშთები სვანეთში (რ. ხარაძე. 1939), 5) კოლექტიური ნადირობის გარდმონაშთები რაქაში (ალ. რობაქიძე. 1941).

ამას გარდა „საქართველოს ეთნოგრაფიის მასალების“ ხაზით გამოქვეყნებულია: 1) ხიზანაშვილი ნ. (ურბნელი), ეთნოგრაფიული ნაწერები (გ. ჩიტაიას რედაქციით, 1940), 2) აღმოსავლეთ საქართველოს ქართველი მთიელები

¹ ამის შესახებ იხ. ს. ჯანაშია, Памятники древней истории Грузии, —გაზ. „Правда“ 29.V.1941. იგივე, უფრო სრულად, გაზ. „კომუნისტში“ I.VI.1941, გ. ლომთათიძე, არქეოლოგიური გათხრები საქართველოს ძველ დედაქალაქში. 1944, ვ. წერეთელი, აზნაზის ბილწიკა.

სასულიერო ტექსტები (ვ. ბარდაველიძის რედაქციით. 1938), 3) მიცვალებულის კულტი ხევსურეთში (ბალიაური და სხვანი. გ. ჩიტაიას რედაქციით. 1940), 4) მიცვალებულის კულტი სამეგრელოში (თ. სახოკია, გ. ჩიტაიას რედაქციით. 1940).

ვინაიდან საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დაარსებამდე, ინსტიტუტის არსებობის პერიოდში, ქართული ხელოვნების შესწავლის სიარგანინა-ზაციო პირობები მოუგვარებელი იყო, ინსტიტუტმა სკადა ხელი შეეწყო ქართველი ხალხის მდიდარი მემკვიდრეობის გამომწვეურებისათვის ამ სფეროშიაც, თუმცა ფორმალურად მას ეს არ ეკისრებოდა. ამის შედეგად გამოქვეყნებულია სპეციალური გამოკვლევები და გამოცემები: 1) *Юлианский Сноп* (გ. ჩუბინაშვილი. 1940), 2) ქართულ ხელნაწერთა მორთულობის ნიმუშები (რ. შერლინგი, გ. ჩუბინაშვილის რედაქციით. 1940), 3) ავეჯი ძველ ქართულ ფრესკებსა და ქედურ ხელოვნებაში (ტ. ხერხეულიძე. 1941). 4) რუისის ტაძრის ისტორიისათვის (გ. ჩუბინაშვილი. 1940) 5) ნიკორწმინდა და მისი ადგილი საქართველოს კულტურაში (ლ. მაცულევიჩი. 1938), 6. შოთა რუსთაველის პოემა „ფეფხისტყაოსანი“ ძველ ქართულ ხელოვნებაში (შ. ამირანაშვილი. 1938) და სხვ.

ინსტიტუტი სპეციალურად იყო დაინტერესებული თავისი სამეცნიერო-დარგების მეცნიერული ბიბლიოგრაფიით. ამ მხრივ პირველ რიგში უნდა დასახელებულ იქნეს ინსტიტუტის შემდეგი გამოცემები: „ფონეტიკური ლიტერატურის ანოტირებული ბიბლიოგრაფია“. „წიგნი I: ქართველური ენები“ (გ. ახვლედიანის რედაქციით. 1937). „წიგნი II. კავკასიური ენები“ (გ. ახვლედიანის რედაქციით. 1940), სადაც წმინდა ბიბლიოგრაფიული მასალა ვრცელი მეცნიერული ანოტაციის თანხლებასაა წარმოდგენილი, და „საქართველოს მუზეუმის J ფონდის აღწერილ ხელნაწერთა საძიებელი“ (აქ. შანიძე და ალ. ბარამიძე. 1939). შედგენილია და დაბეჭდვას ელის ენიშკის გამოცემათა სრული ბიბლიოგრაფია (გ. ბაქრაძე. 1944). დამზადდა და სანახევროდ დაიბეჭდა კიდევაც ქართულ-ისტორიულ თხზულებათა საძიებლები.

10. წმინდა საკლევო მუშაობის გარდა ინსტიტუტი ეწეოდა ისეთ პრაქტიკულ საქმიანობასაც, რომლის წარმატებისათვის არსებითს პირობათაგანს მისი მკაცრი მეცნიერული საფუძველზე შეადგენს.

სკოლის მომსახურება გამოიხატა პირველ რიგში სახელმძღვანელოების შედგენაში. ასეთებია: ზემოთ მოხსენებული 1) „საქართველოს ისტორია“, 2) „Грамматики русского языка для грузинских школ“ (ცალკე — სკოლისათვის, ცალკე — საშუალოსათვის. გ. ახვლედიანი. 1941), 3) „ქართული ენის გრამატიკა ქართული სკოლებისათვის“ (ა. შანიძე); გარდა ამისა, ქართული ენის სახელმძღვანელოები, 4) სომხური (ი. აბულაძე და თ. გონიაშვილი), 5) აზერბაიჯანული (ს. ჯიქია), 6) აფხაზური (თანაავტორი და რედ. ს. ჯანაშია) სკოლებისათვის. გარდა ამისა, ინსტიტუტის თანამშრომელთა რედაქციითაა გამოცემული ქართული ენის სახელმძღვანელოები 7) რუსული (ა. ჩიქობავა) და 8) ოსური (გ. ახვლედიანი) სკოლებისათვის.

აქტიურ საკონსულტაციო დახმარებას, მეთოდოლოგიურ საკითხებზე, უწყველად ინსტიტუტი ყველა დაინტერესებულ დაწესებულებასა და ცალკე პირს.

ინსტიტუტის უახლოესი მონაწილეობით განხორციელებულ იქნა ისეთი რთული და მრავალისმომკველი ღონისძიებანი, რომელთა მაღალი კულტურული და საზოგადოებრივი ღირებულებაც თავისთავად ცხადია და როგორც იყო აფხაზური და ოსური მწიგნობრობის გადაყენა ქართულ შრიფტზე, ამისათვის სათანადო დამწერლობითი სისტემის შექმნა ქართული ანბანის შევსებასთან ერთად ახალი საპირო ნიშნებით და, შემდეგ, თვით სასტამბო ტექნიკის საკითხების მოგვარება (ნახატების, პუნსონებისა და მატრიცების მომზადება, სხვადასხვა სასტამბო, მათ შორის—სალინოტიპო, შრიფტების ჩამოსხმა...), სპეციალური სამუშაოები ჩაატარა ინსტიტუტმა აგრეთვე საკუთრივ ქართული სასტამბო შრიფტების გაუმჯობესებისათვისაც.

ინსტიტუტთან განაგრძობდა არსებობასა და საქმიანობას „ქართული სალიტერატურო ენისა და მართლწერის ნორმების კომისიაც“, რომელმაც სხვათა შორის საგანგებო მუშაობა ჩაატარა საქართველოს გეოგრაფიული ნომენკლატურის მართლწერისა და ტრანსკრიფციის საკითხების გარშემო.

დიდი მუშაობა ჩაატარა ინსტიტუტმა ბენციფერების პოპულარიზაციის დარგში (საჯარო ლექციები, მოხსენებები, მეცნიერულ-პოპულარული გამოცემები).

11. რვა წლის განმავლობაში ინსტიტუტმა გამოაქვეყნა 500-ზე მეტი შრომა, რომელთა მოცულობაც აღემატება 1500 სასტამბო თაბახს. დაახლოებით ამდენივე ჯერ ინახება ხელნაწერის სახით ან წარმოებაში იმყოფება. ამ ნაშრომთაგან 75 ცალკე წიგნადაა გამოცემული, დანარჩენი პერიოდულ გამოცემებშია მოთავსებული. თუ ძველმა ინსტიტუტმა 1917 წლიდან 1935 წლამდე (ჩათვლით), ე. ი. 19 წლის სიგრძეზე სულ გამოუშვა 187 სასტამბო თაბახის ლიტერატურული პროდუქცია, ახალმა ინსტიტუტმა უკვე 1936 წელს მოგვცა 116 სტ. თაბ., ხოლო 1937 წელს—210 თაბახი, რაც მნიშვნელოვნად აღემატება ზემოთნაჩვენებ 19 წლის პროდუქციას. ინსტიტუტმა დააარსა ორი მუდმივი ორგანო: „აკად. ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის მოამბე“ და „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“. „მოამბე“ სულ გამოვიდა 14 ტომი (XIV ტომის ბეჭდვა თავდებოდა 1944 წლის ივლისში), ამთაგან—10 ტომი 1937--1941 წლებში. „მასალები“ წლიური ორგანოა და ყოველწლიურად გამოდის რამდენიმე ნაკვეთის სახით (სულ გამოვიდა 7 ტომი 21 ნაკვეთის რაოდენობით, 1944 წლის 1 ივლისამდე საბეჭდად იყო კიდევ 2 ნაკვეთი მე-8 ტომისა).

გარდა ამისა, ინსტიტუტმა დააარსა სამეცნიერო პუბლიკაციათა შემდეგი სერიები:

1. საქართველოს ისტორიის ორიგინალური წყაროები
 - ა) ისტორიკოსები
2. დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან
3. ქართული სამართლის ძეგლები
4. მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის

- 5. მასალები ქართველურ ენათა შესწავლისათვის
- 6. ქართველურ ენათა ლექსიკა
- 7. სასკოლო სახელმძღვანელოთა სერია
- 8. სასკოლო ლექსიკონთა სერია
- 9. ქართველი ხალხის ბრძოლა უცხოელ დამპყრობელთა წინააღმდეგ
- 10. წითელ-არმიელის ბიბლიოთეკა.

12. ინსტიტუტის პირველხარისხოვან ამოცანას შეადგენდა კადრების ზრდისა და იღზრდის, დაწინაურებისა და გაწვრთნის ამოცანა. ინსტიტუტს ქონდა თავისი ასპირანტურა, რომელშიაც 1936 წლის 1 იანვრიდან 1944 წლის ივლისამდე სულ ირიცხებოდა 49 კაცი. აქედან ასპირანტურა დაამთავრა სულ 30 კაცმა, დარგების მიხედვით:

1. საქართველოს ისტორია	8
2. ქართველური ენათმეცნიერება	8
3. კავკასიური ენათმეცნიერება	3
4. საქართველოს არქეოლოგია	4
5. საქართველოს ეთნოგრაფია	4
6. ქართული ფილოლოგია	1
7. ახლო აღმოსავლეთის ენები და ისტორია	1
8. ქართული ფოლკლორისტიკა	1

1944 წლის მეორე ნახევარში ამთავრებს ასპირანტურას—7, განაგრძობს სწავლას—3, ჯარშია—2. გავიდა 2. გაირიცხა (აკადემიური მოუსწრებლობისა თუ სხვა მიზეზების გამო)—5.

ასპირანტურის სრულ კურსდამთავრებულთაგან 5 ქალია.

ინსტიტუტთან ერთმა კაცმა დაამთავრა სადოქტორო ასპირანტურა აშხ. სტალინის სახელობის სტიპენდიით. ინსტიტუტის თანაშრომელთა თუ ასპირანტთაგან სამეცნიერო ხარისხები მოიპოვეს:

დოქტორისა	4
კანდიდატისა	28.

მას შემდეგ, რაც ენიშნის სამეცნიერო საბჭომ მოიპოვა დისერტაციების მიღების უფლება, ინსტიტუტში დისერტაცია დაიცვა

დოქტორის ხარისხზე	2 კაცმა
კანდიდატის	: 27 კაცმა.

აღსანიშნავია, რომ ინსტიტუტი კადრების აღზრდის ხაზით სპეციალურ დახმარებას უწევდა როგორც საქართველოს ავტონომიურს, ისე მეზობელ მოძმე რესპუბლიკებს (სომხეთს, აზერბაიჯანს. ჩრდ.-კავკასიის რესპუბლიკებს), რომელთაც ინსტიტუტმა რამდენიმე ასპირანტი მოუშვადა.

ინსტიტუტის თანაშრომელთაგან, მისივე წარდგენით, რამდენიმე კაცი არჩეულ იქნა საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიაში: ნამდვილ წევრად—2, წევრ-კორესპონდენტად—2, ხოლო საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიაში: ნამდვილ წევრად—6, წევრ-კორესპონდენტად—3. შეიძლება ითქვას აგრეთვე რომ იმ მეცნიერულ საძირკველში, რომელზედაც აშენდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია, ინსტიტუტის წილი არ იყო მცირე.

ინსტიტუტის ყოფილი ასპირანტებისა და უმცროსი მეცნიერი თანამშრომლების რიცხვიდან რიგი ამხანაგები დაწინაურებულ იქნენ საორგანიზაციო მუშაობის ხანთაყ: ვლადიმერ ფანჩიძე, ალექსი რობაქიძე, ანდრო აფაქიძე, გერმანე გომეჯიშვილი, გიორგი ლომთათიძე, ივანე გიგინეიშვილი, ალექსანდრე ჯიშიაშვილი, ირაკლი ქავთარაძე, ნიკოლოზ რეხვიაშვილი.

13. ინსტიტუტის მიღწევები შესაძლებელი გახდა, ერთი მხრით, იმ ზნეობრივი და ნივთიერი პირობების წყალობით, რომელნიც ინსტიტუტს რესპუბლიკის ხელმძღვანელმა ორგანოებმა შეუქმნეს, მეორე მხრით—თვით ინსტიტუტის კოლექტივის ენთუზიაზმით სავსე, გეგმაშეწონილი, თავდადებული მუშაობის მეოხებით. ინსტიტუტის ცალკე განყოფილებათა მუშაობის კოორდინაცია, თანამშრომელთა შეთანხმებული მოქმედება და ამხანაგური ატმოსფერო, საქმიანი კრიტიკა და სამსახურებრივი დისციპლინა, მოვალეობის შეგნება და პასუხისმგებლობის გრძობა ინსტიტუტის წარმატებათა წყაროდ უნდა იქნეს მიჩნეული. აღსანიშნავია ამ მხრივ ინსტიტუტის საზოგადოებრივი ორგანიზაციების აქტიურობა. დიდი მუშაობა გასწიეს დირექციის ხაზით ვ. თოფურიამ, ვლ. მაკაეარიაშმა, ვლ. ფანჩიძემ და ალ. რობაქიძემ. შეუფერხებლად და შეუტომლად მუშაობდა ინსტიტუტის სამდივანშიწიგნობრო, ს. მაკაეარიაშის ხელმძღვანელობით, ინსტიტუტის საერთო საქმიანობის მიუცილებელ ნაწილს შეადგენდა ბიბლიოთეკისა (გამგე—ნ. პავლენკო) და ფოტოლაბორატორიის (გამგე—ი. პახომოვი, ირ. ქავთარაძე) მუშაობა.

ენიმკის სამეცნიერო საბჭოს, რომელიც ხელმძღვანელობდა ინსტიტუტის მთელს მეცნიერულ მოღვაწეობას, თავისი არსებობის სიგრძეზე სულ 122 სხდომა ჰქონდა.

14. ინსტიტუტის კოლექტივს მისი მუშაობის განმავლობაში გამოაკლდებენ რიგი თანამშრომლები. აუნაზღაურებელი დანაკლისი განიცადა ინსტიტუტმა ქართველი მეცნიერის, ინსტიტუტის ყველა ჰისაკის თანამშრომელთა მასწავლებლის, აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის გარდაცვალებით. ღრმა კმაყოფილებით მიიღო ენიმკის სამეცნიერო საბჭომ ცნობა იმის შესახებ რომ საქ. სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა ენიმკის განაყოფს. ისტორიის ინსტიტუტს, მისივე თანამშრომლების თხოვნის საფუძველზე, მიანიჭა აკად. ივ. ჯავახიშვილის სახელი, რითაც კიდევ ერთი წარუშლელი პატივისცემის ძეგლი აეგო დიდი მეცნიერის ხსოვნას.

უდროო იყო აგრეთვე გარდაცვალება ინსტიტუტის უფ. მეცნ. თანამშრომლის პ. უშაკოვისა და ინსტიტუტის ასპირანტურის კურსდამთავრებულის, იმედისმომცემ ახალგაზრდა ლინგვისტის ვ. გაჩეჩილაძისა.

15. ყველაზე დიდი საზოგადოებრივი გამოცდა ინსტიტუტს სწბჭოთა ხალხის სამაშულო ომმა მოუტანა. ვფიქრობთ, ამ გამოცდიდან ინსტიტუტი პირშავად არ გამოსულა. ინსტიტუტის ახალგაზრდობამ უშუალო მონაწილეობა მიიღო ბრძოლებში. სტალინგრადის დაცვისას მძიმედ დაიჭრა კაპიტანი დ. გვრიტიშვილი. კავკასიის მისადგომებთან სისხლი დაღვარა ლეიტენანტმა ა. აფაქიძემ. ყირიმისათვის მძიმე კრილობა მიიღო უმცრ. ლეიტენანტმა შ. მესხიამ. სტალინგრადის განთავისუფლებისათვის ბრძოლებში მონაწილეობის გამო ორი მედ-

ლით დაჯილდოებულია უფ. ლეიტენანტი ალ. ჯიშიაშვილი. ომის პირველი დღიდანვე ჯარში არიან ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომლები უფრ. სერგანტი ალ. კალანდაძე, რომელმაც არქეოლოგის წერაქვი შაშხანით შესცვალა. ლეიტ. შ. გაფრინდაშვილი, მაიორი ი. პახომოვი და ბევრი სხვა.

ინსტიტუტი მონაწილეობდა ამ გრანდიოზულ კიდილში არა მარტო ფიზიკურად, არამედ მთელი თავისი იდეური და მორალური ენერგიითაც. გარდა მრავალი ასეული სამეცნიერო-პოპულარული და პროპაგანდისტულ-სააგიტაციო მოხსენებისა და ლექციისა, რომლებიც ინსტიტუტის თანამშრომლებმა წაიკითხეს წითელი არმიის სხვადასხვა ნაწილებსა თუ დაწესებულებებში, თბილისისა და საქართველოს სხვა პუნქტების სხვადასხვა ორგანიზაციებში,—საქართველოს რესპუბლიკის ფარგლებს გარეთაც,—ქართველი და საბჭოთა კავშირის ხალხების გმირული წარსულიდან, მიმდინარე პოლიტიკისა და მრავალ სხვა აქტუალურ საკითხზე, ყოველივე ამის გარდა ინსტიტუტმა დააარსა ორი საგანგებო სერია, რომელთაც საკმაო პოპულარობა მოიპოვეს: „ქართველი ხალხის ბრძოლა უკხოელ დამპყრობელთა წინააღმდეგ“ და „წითელარმიელის ბიბლიოთეკა“. მეტიც, ინსტიტუტმა დაამტკიცა რომ მეტბრძოლი ფრონტის ინტერესებს პრაქტიკულად შეიძლება გაშაადგენენ მეცნიერების ისეთი „შევიდობიანი“ დარგებიც. როგორიცაა ეთნოგრაფია, არქეოლოგია, ენათმეცნიერება: ამ მხრივ ენისა და ისტორიის ინსტიტუტში არა მარტო ინტენსიურსა და ნაყოფიერ კონსულტაციას უწევდნენ დაინტერესებულ ორგანიზაციებს, არამედ ასრულებდნენ დამოუკიდებელს ორიგინალურ სამუშაოებს, რომელნიც ამრავლებდნენ საბჭოთა ხალხის საბრძოლო ძალებს. სპეციალური ყურადღების ღირსია, კერძოდ, ის მუშაობა, რომელიც ზოგადი ენათმეცნიერების განყოფილებამ (გამგე გ. ახვლედიანი) ჩატარა, თავისი ლოგოპედების უკუფის მეშვეობით, მეტბრძოლთა დაზიანებული მეტყველების აღსადგენად, მუშაობა საინტერესო თეორიულადაც.

საზოგადოებრივად იმავე ღირებულების შედეგს იძლეოდა ინსტიტუტის „წმინდა“ მეცნიერული სამუშაოებიც. უმთავრესად ინსტიტუტის არქეოლოგიური გათხრებითა და გამოცემებითაა გამოწვეული სიტყვები, საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური ინსტიტუტის დირექტორის პროფ. ა. არტამონოვის მიერ მიძღვნილი საქართველოს სამეცნიერო დაწესებულებებისადმი, „რომელთაც მოახერხეს მოეწყოს სისტემატური სამუშაოები საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში და მიეღოთ შესანიშნავი შედეგები. წალკის რაიონის ყურღანებში... მოპოვებული გასაოცარი ძეგლები, საუცხოო აღმოჩენები არმაზში და მთელი რიგი სხვა, უაღრესად საინტერესო მონაპოვარი დამსახურებულნი იყვნენ ამიერ-კავკასიის არქეოლოგიაში, არამედ მთელს საბჭოთა არქეოლოგიურ მეცნიერებაშიც“. იგივე ავტორი ინსტიტუტის მიერ უკვე ომის დროს გამოცემულის ბ. კუფტინის გამოკვლევის გამო ამბობს რომ ეს წიგნი არის „შესანიშნავი მოვლენა ჩვენი ქვეყნის სამეცნიერო ცხოვრებაში... სტალინური პრემიით ამ შრომის დაგვირგვინება, რომელიც მიძღვნილია საქართველოს ისტორიის, ჩვენი საბჭოთა სამშობლოს. ისტორიის უძველესი პერიოდებისადმი;

არის თითქოს პასუხი ფაშისტი ბარბაროსების მისამართით, რომელნიც სპობენ ჩვენს ძეგლებს. ჩვენ დიდად ვაფასებთ და გვიყვარს ჩვენი წარსული, ვამაყობთ მით, და არასოდეს ხელს არ ავიღებთ ჩვენი ეროვნული კულტურის მონაპოვარზე, დამოუკიდებლობაზე, თავისუფლებაზე¹.

მიუხედავად ომის მიერ გამოწვეული სიმძნელებისა საზღვარგარეთთან ურთიერთობაში, მთელი რიგი უცხო ქვეყნის სამეცნიერო დაწესებულებანი და ცალკეული მეცნიერებთა დადებითად გამოხეხმარუნენ ინსტიტუტის იმავე სამუშაოებს. ცნობილი ინგლისელი არქეოლოგი პროფ. ელის მინსი (კემბრიჯი), რომელიც რამდენიმე გზის იტყობინებოდა მისი დიდი ინტერესის შესახებ მცხეთისა და თრიალეთის გათხრებისადმი, იმავე დროს სხვა თავის კოლეგებთან ერთად ადასტურებს რომ საბჭოთა მეცნიერების მუშაობა ხელს უწყობს საბჭოთა ხალხის მთელი საქმიანობის როლისა და მნიშვნელობის შეგნების ზრდას უცხო ქვეყნების მოწინავე ინტელიგენციაში. სთელის რა იმავე ძეგლებს „მეცნიერების დიდებულ შენაძენად“ და გამოხატავს რა თავის კმაყოფილებას იმის გამო რომ საბჭოთა კავშირში, საზოგადოდ, და საქართველოში, კერძოდ, ომმა მეცნიერული მუშაობა ვერ შეაფერხა, პროფ. მინსი, ინსტიტუტის დირექტორის სახელზე გამოგზავნილს, მის მიერვე რუსულად დაწერილ წერილებში „თავის ღრმა სიხარულს გამოსთქვამს კავკასიისაგან საფრთხის აცილების გამო და აღტაცებას—საბჭოთა მეომრების ღვაწლთა გამო“. ერთს თავის წერილს პროფ. მინსმა შემდეგი სათაური-ლოზუნგი გაუკეთა: „ყოჩაღ, რუსებო. ქართველებო და საბჭოთა კავშირის ყველა ხალხო!“ (Ан да молчалив русские, грузины и все народы СССР!).

16. ინსტიტუტის მუშაობის შედეგების შედარება იმ ამოცანებთან, რომლებიც მის წინაშე იდგა, აშკარად მოწმობს რომ ენიმკის მეგვიდრე ინსტიტუტებს არ რჩებათ საფუძველი სამეცნიერო ობიექტის ამოწურვის შესახებ ჩრვილისათვის: გასაკეთებელი უფრო მეტია, ვიდრე გაკეთებული. ეპკი არ გვრჩება რომ სხალი ინსტიტუტები, ძმურად ხელიხელ ჩაკიდებულნი, უჩვენებენ თავისი საზოგადოებრივი და სამეცნიერო ამოცანების კიდევ უფრო მკაფიო შეგნებას, გამოიჩინენ უფრო დიდ ცოდნას, ოსტატობასა და მხნეობას და უფრო დიდ შედეგებსაც მოიპოვებენ, ვიდრე ეს მათმა წინაპარმა შესძლო. ამის ყველაზე დიდ ვარანტიას ჩვენ იმ საზოგადოებრივ პირობებში ვხედავთ, რომლებშიც ჩანისახა საბჭოთა მოწინავე მეცნიერება და რომლებშიც მას ძლევამოსილი განვითარება უწყობდა შემდეგშიც.

1943 წლის ზაფხულის პირველ ლეიტენანტი ალ. ქავთარაძე ატყობინებდა თავისიანებს ჩრდილოეთ კავკასიიდან რომ მისი ნაწილი დგას გერმანელი ვანდალების მიერ უკანდახევისას გადაბუგულ დაბასთან. ბარბაროსებს ისე დაეგრიათ შენობები, რომ მშობლიურ ადგილებში მოფრენილი მერცხლები იძულებული გამხდარიყვნენ მზესუმზირაზე ეშენებინათ თავისი ბუდეები. ჩვენი წეომრები მზრუნველი ხელით საბუჯენებს უკეთებდნენ მცენარის სუსტ ღეროებს. რათა მათ შესძლებოდათ ბუდეების სიმძიმის ატანა.

ამ პატარა ფაქტში ურთიერთ დაკიდებული ორი სამყაროს მთელი ხასიათია მოცემული. ერთს გულგრილად გასანადგურებლად გაუწირავს ერები, ადამიანები, მათი კულტურა და ინდივიდუალობა. მეორე მკერდით იცავს კაცობრიობას, პიროვნებისა და ერთა თავისუფლებას, ხალხთა წარსულსა და მყოფადს და, ამავე დროს, უსაშინელესი ომის ქარცეცხლში თავის სულში ადგილს პოულობს პატარა ფრინველის შესახებ საზრუნავადაც. უკვდავი და უძლეველია ხალხი, რომელსაც ასეთი უსაზღვრო სული უდგას. დიდებულია მომომავალი იმ კულტურისა, რომლის ბუდე საბჭოთა ხალხს უპყრია თავის მძლავრ ხელებში! *

ს. ჯანაშია.

* მოხზუნდა ენიკის სამეცნიერო საბჭოს საზეიპო სხდომას 1944 წლის ივლისის 25-ს.